

БАЛЗАК

4

ОНОРЕ ДЪО БАЛЗАК
ИЗБРАНИ ТВОРБИ В 10 ТОМА.
ТОМ 4
ЛИЛИЯ В ДОЛИНАТА.
ХЕРЦОГИНЯ ДЪО ЛАНЖЕ.
ЗЛАТООКОТО МОМИЧЕ

Превод: Дора Попова, Ерма Гечева, Марина Нитова

chitanka.info

ЛИЛИЯ В ДОЛИНАТА^[1]

НА ЧЛЕНА НА КРАЛСКАТА МЕДИЦИНСКА
АКАДЕМИЯ Ж. Б. НАКАР^[1]

Драги докторе, ето един от най-старателно дяланите камъни в основите на бавно въздигащата се литературна сграда^[2]; аз желая да напиша на него вашето име както за да благодаря на учения, спасил някога живота ми, така и за да окажа внимание на приятеля.

Дьо Балзак

ДО ГРАФИНЯ НАТАЛИ ДЬО МАНЕРВИЛ

Подчинявам се на желанието ти. Привилегия на жената, която обичаме повече, отколкото тя нас, е да ни кара всекичасно да забравяме правилата на здравия разум. Да, за да не видим гънчица по челата ви, за да разсеем недоволния израз на устните ви, които при най-малкия отказ горчиво се свиват, ние като по чудо преодоляваме разстоянията, отдаваме кръвта си, жертвуваме бъдещето си. Днес ти искаш да узнаеш миналото ми. Ето го. Но помни добре, Натали, че подчинявайки се на волята ти, аз за пръв път потъпквам неприкосновения оброк на сърцето си. Но защо подозираш, че нещо се крие зад внезапната замисленост, в която понякога изпадам дори в най-щастливите минути? Защо така мило се гневиш на невинното ми мълчание? Нима не може да се примириш с противоречията в моя характер и да не търсиш причините им? Или на сърцето ти лежи тайна и за свое оправдание трябва да откриеш тайната на моя живот? Е, добре, та ти я отгатна, Натали, и може би е по-добре да узнаеш всичко. Да, над моя живот витае

призрак; най-малкият отзвук на преживяното го извиква от далечното минало, а понякога той сам се изправя пред мен. В дълбините на душата ми са погребани неувяхващи спомени като онези водорасли, които в тихо време очите забелязват на морското дъно, но в буря вълните изхвърлят на крайбрежния пясък. Макар усилията, необходими, за да се облекат мислите в думи, да са заглушили някогашните чувства, които, пробуждайки се, ми причиняват такава остра болка, страхувам се чистосърдечното ми признание да не те оскърби. Припомни си тогава, че се подчиних на волята ти под заплахата от разрив и не ме наказвай за послушанието ми.

Ако като награда за моята изповед намеря любовта ти отслабнала, не ще преживея загубата на последното си щастие, както младите хора не преживяват разрухата на първите си надежди. О, безумни! Коя земна справедливост е в състояние да съди любовта? Бих искал тази изповед да удвои нежността ти. Защо съм днес зависим от едно „може би“? Трийсетгодишните мъже са малодушни, те приемат условия, вместо да ги поставят. Ах, ние познаваме любовта само когато преминем през дълбините на последната любов; нашите истински страсти се раждат в четиридесетте години, възраст, когато съумяваме да измерим големината на загубите си, докато на младини не дооценяваме облагите на живота.

Простете ми, скъпа, тези думи, последен тътен на стихващата буря.

До тази вечер.

Феликс

Париж, 8 август 1827 година

[0] Романът започва да се печата във вестник „Ревю дьо Пари“ през ноември и декември 1835 година, след което публикацията му се прекратява. През месец юни 1836 година излиза в отделна книга при издателство „Верде“. Второто издание на романа се появява в 1839 година, а в 1844 година е включен в „Сцени от провинциалния живот“ в първото издание на „Човешка комедия“. ↑

[1] *Накар, Жан-Батист* (1780–1854) — стар приятел на семейството на Балзак, домашен лекар на писателя. ↑

[2] ... *бавно въздигащата се литературна сграда* — става дума за огромния цикъл от романи, замислен от Балзак в началото на 30-те години и впоследствие получил название „Човешка комедия“. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

ДВЕТЕ ДЕТСТВА

На кой ли скръбен талант е съдено да създаде трогателна елегия, вярна картина на мъките, понесени в мълчание от още неогрубелите души, които срещат само тръни в семейния кръг, чиито нежни пъпки са откъсвани от недружелюбни ръце, чиито цветя мразът погубва, преди да се разтворят? Кой поет ще ни опише страданията на детето, закърмено с горчивото мляко на ненавистта, чиято усмивка застива на устните под студенината на суровия поглед? Измислената повест за злочестите деца, угнетявани от тези, чието предназначение е да развиват крехките им сърца, би била истинската история на юношеските ми години. Кого можех да оскърбя, чие честолюбие можех да засегна аз, новороденият? С какъв физически или духовен недостатък заслужих студенината на майка си? На какво дължах появяването си на света? На чувството за родителски дълг или на случая, а може би животът ми бе укор за моите създатели?

Отгледан на село от дойка, забравен от семейството си цели три години, аз бях тъй нещастен и самотен, когато се завърнах в бащиния дом, че предизвиквах състрадание у околните. Не срещнах ни съчувствие, ни помощ, които да ми помогнат да преодолеем тези мои първи несгоди: в детството щастието бе за мен непознато, а в юношеството — недостъпно. Вместо да облекчат участи ми, моят брат и двете ми сестри се забавляваха, причинявайки ми болка. Негласният съюз на децата, които кроят от възрастните малките си грехове и застъпвайки се едно за друго, познават чувството за чест и другарство, не съществуваше за мен. Напротив, аз често бих наказван за простъпките на брат си и не смеех да се оплаквам от тази несправедливост; може би угодничеството, присъщо дори на децата, караше сестра ми и него да ме преследват, за да заслужат одобрението на нашата сурова майка. А може би причина бе склонността им към подражание? Или бе желание да изпробват силите си? Или отсъствие на състрадание? Не зная. Навярно всички тези причини, взети вкупом,

ми попречиха да вкуся сладостите на детската дружба. Лишен от ласки още от детинство, аз не можех да обичам нищо, а природата ме бе надарила с любещо сърце! Стигат ли до божия ангел воплите на дете, чиято нежност е постоянно отблъсквана? Има хора, у които отхвърлените чувства се превръщат в ненавист, но у мен те се натрупаха, станаха още по-силни, а после се отприщиха като затлачена река и заляха целия ми живот. У някои натури постоянните обиди поразяват нервните влакна, предизвикват страх, а страхът неизменно води към отстъпчивост, към слабост, която принизява човека, придавайки му нещо робско. При мен тези постоянни тревоги укрепиха силата на волята, закалиха я в горнилото на изпитанията, подготвяйки душата ми за борба със съдбата. Очаквайки все нови и нови огорчения, подобно на мъчениците, очакващи нови изпитания, цялото мое същество изразяваше унила покорност, под която се криеше детската жизнерадост и непосредственост; ето защо ме смятаха за глупав, което потвърждаваше в очите на околните мрачните предсказания на моята майка. Съзнанието за хорската несправедливост преждевременно пробуди в душата ми гордостта — плод на размишления — и не позволи да се развият лошите наклонности, които подобно възпитание насърчаваше.

Макар и пренебрегван от майка си, понякога предизвиквах у нея угризения; тя говореше за необходимостта да ми се даде образование и изразяваше желание сама да се заеме с него; но при мисълта за мъките, които постоянното общуване с нея ми обещаваха, тръпки на ужас пробягваха по тялото ми. Аз благославях своята изоставеност и бях щастлив, че мога сам с часове да преседявам в градината, да играя с камъчета, да наблюдавам насекомите и да гледам синия небосвод. Самотата обикновено поражда мечтателност, но любовта ми към съзерцание ме изправи пред случай, който ще ви разкрие моите горести в първите години на живота ми. За мен се грижеха толкова малко, че гувернантката често забравяше да ме сложи да спя. Една вечер, сгушен спокойно под смоковницата, аз гледах с чисто детско любопитство една звезда, в която моята преждевременна за възрастта ми тъга откриваше проблясък на приятелско съучастие. Сестрите ми играеха и викаха някъде наоколо. Далечната им глъчка не нарушаваше моите размишления. Но ето че всичко стихна, настъпи нощ. Моята майка случайно забеляза отсъствието ми. Желаяйки да избегне упрека,

ужасната госпожица Каролин, нашата гувернантка, потвърди опасенията на майка ми, казвайки, че ненавиждам дома си, че без нейния бдителен надзор отдавна бих избягал, че не съм глупав, но прикрит и лукав, че измежду всички деца, които трябвало да възпитава, не била виждала нито едно с такива лоши наклонности като моите. После се престори, че ме търси, и ме извика, аз отговорих; приближи се към смоковницата, предварително знаейки, че съм там.

— Какво правите тук? — запита тя.

— Гледам една звезда.

— Не гледаш никаква звезда — намеси се майка ми, която ни слушаше от балкона. — Нима децата на твоята възраст се занимават с астрономия?

— О, госпожо — извика госпожица Каролин, — той е оставил отворен крана на резервоара, градината е потънала във вода.

Вдигна се невъобразима суматоха. А каква всъщност беше работата? Играейки в градината, моите сестри отваряха и затваряха крана, за да погледат как тече водата, но когато силната струя неочаквано ги заля от глава до пети, те се разтичаха и избягаха, без да затворят крана. Обвиниха ме, че съм извършил тази лудория, а когато започнах да ги уверявам в обратното, ми казаха, че лъжа, и ме наказаха. Но какво ужасно наказание! Осмяха любовта ми към звездите и моята майка ми забрани да оставам вечер в градината. Деспотичните забрани по-силно изострят желанията у децата, отколкото у възрастните; децата започват да мислят само за забранения плод и той ги привлича неудържимо. И така, мен често ме наказваха с бой заради моята звезда. Нямах близък човек, комуто да изкажа болките си и ги споделях със звездата на онзи прелестен и наивен език, на който детето изразява първите си мисли, както някога е сричало първите си думи. Впечатленията, получени в зората на живота, оставят в сърцето толкова дълбоки следи, че вече дванайсетгодишен, в колежа, аз все още се любувах на звездата си, изпитвайки неизказана радост.

С пет години по-голям от мен, моят брат Шарл бе толкова красиво дете, колкото красив е и сега като мъж; той бе любимец на родителите ми, надежда на семейството, а следователно и домашен тиранин. Макар здрав и добре сложен, обучавах го у дома и му наеха възпитател. Мен, слабия и хилавия, изпратиха, едва петгодишен, като приходящ ученик в градския пансион; всяка сутрин камериерът на

баща ми ме съпровождаше дотам, а вечер ме довеждаше обратно. Даваха ми кошничка с оскъдна храна, докато съучениците ми носеха всевъзможни лакомства. Този контраст между моята бедност и тяхното богатство се превърна за мен в източник на хиляди страдания. Бифтеците от кълцано месо и златистите пръжки, с които Тур бе прочут, бяха обичайната храна за учениците между сутрешната закуска и вечерята у дома. Тази храна, толкова ценена от някои чревоугодници, се появява рядко на аристократичните трапези в Тур; бях слушал да се говори за тях, преди да постъпя в пансиона, но у дома никога не бяха ми намазвали на хляб апетитни златисти пръжки; дори и да не бяха любима закуска в пансиона, страстното ми желание да ги опитам не би станало по-малко; то се превърна в натрапчива мисъл, подобна на желанието на една от най-елегантните парижки херцогини да вкуси яхнията на портиерите и което желание тя, като упорита жена, задоволила. Децата така добре отгатват глада по погледа, както вие четете в него любовта; и ето как аз станах превъзходна мишена за насмешки. Моите съученици, принадлежащи в по-голямата си част към дребнобуржоазни семейства, ми показваха вкусните си бифтеци, запитвайки ме дали зная как се приготвят, къде се продават, защо не си купувам от тях. Те се облизваха, хвалейки златистите свински пръжки, подобни на хрупкави трюфели, ровеха в кошничката ми и като намираха в нея само парченца сирене или сухи плодове, ме сразяваха с думите: „И тъй, ти няма с какво да си купиш храната.“, които ми показваха каква пропаст лежи между мен и моя брат.

Този контраст между моята изоставеност и чуждото щастие помрачи детството и хвърли сянка върху юношеството ми. Първия път, когато, повярвал в щедростта на приятеля, протегнах ръка, за да взема тъй желаното, лицемерно предложено лакомство, моят мъчител бързо отдръпна ръката си с филията под смеховете на предупредените за тази игра другари. Но ако дори най-възвишените души се поддават на тщеславието, как да не оправдаем детето, което плаче, виждайки, че го презират и осмиват! Колко деца, попаднали в моето положение, биха станали лакомници, просяци, нахалници! За да избягна този тормоз, аз започнах да се бия. Смелостта на отчаянието ми придаваше сили; сега се боях от мен и ме ненавиждаха, но бях безпомощен срещу подлостта. Една вечер, завръщайки се от училище, някой ме удари в

гърба с кърпа, пълна с камъни. Когато камериерът, отмъстил жестоко за мен, разказа случилото се на майка ми, тя извика:

— Това проклето дете вечно ни създава неприятности.

За мен настъпи ужасно време, аз загубих всякаква вяра в себе си. Забелязал, че в училище предизвиквам такова отвращение, каквото у дома, аз окончателно се откъснах от другарите си. Втора студена вълна попречи да покълнат семената, посети в душата ми. Виждах, че децата, обградени с любов, бяха непоправими пройдохи; моята гордост намери упование в това наблюдение и аз се затворих в себе си. И така, отново нямаше пред кого да излея чувствата, изпълващи бедното ми сърце. Виждайки ме постоянно мрачен, необщителен, самотен, учителят потвърди погрешното мнение на родителите ми за моите така наречени лоши наклонности. Когато се научих да чета и да пиша, майка ми ме изпрати в колежа „Понльовоа“, управляван от Конгрегацията на ораторианците^[1]; там ме приеха в класа, наричан „Начална латиница“, където се учеха бавноразвиващи се деца.

Прекарах в колежа осем години, не виждайки никого от близките си и живеейки като парий. И ето защо. Получавах в месеца само три франка за мои дребни разходи, а тази сума едва стигаше за пера, джобно ножче, линии, мастило и хартия, които трябваше да си набавяме сами. Не можех да си купувам кокили, топка, въже, нито каквито и да било други неща, необходими за развлечение в колежа, и се видях изключен от всички училищни игри. За да получа достъп до тях, трябваше да угоднича пред богатите или да лаская силните в класа. Но сърцето ми се бунтуваше при мисълта за тези унижения, макар други деца да не се спираха пред такава дреболия. Прекарвах свободното от занятия време под някое дърво, потънал в тъжни мисли, или четях книги, които веднъж в месеца вземахме от библиотеката. Колко страдания криеше в себе си тази чудовищна самота! Какви тревоги пораждаше моята изоставеност! Представете си какво трябва да е изпитвала нежната душа на детето при първото раздаване на наградите, когато получих двете най-високи отличия за превод от френски на латински и от латински на френски! Когато сред приветствени възгласи и фанфари се отправих към сцената на театъра, за да получа наградите, нито баща ми, нито майка ми ме поздравиха — те просто не бяха дошли, а в залата се бяха насъбрали близките на всички останали ученици. Вмест да целуна според обичая учителя,

раздаващ наградите, аз се хвърлих в обятията му и се облях в сълзи. Вечерта изгорих в печката моите две венчета. Родителите на учениците обикновено оставаха в града цяла седмица преди раздаването на наградите, така че другарите ми радостно напускаха училището всяка сутрин. А аз, макар родителите ми да живееха само на няколко левги от града, прекарвах това време в двора с „презморските“ ученици — така наричахме децата, чиито семейства живееха в колонии или в други страни. След вечеря, по време на молитвата, щастливците безжалостно хвалеха лакомствата, с които ги бяха угощавали родителите им. И така беше с мен винаги: колкото повече се разширяваха социалните кръгове, в които навлизах, толкова повече се увеличаваха негодите ми. Колко сили загубих, за да изменя присъдата на възрастните, принуждаваща ме да живея като охлюв в черупката си. Колко надежди, дълго лелеяни в душата и разбити само в един ден! Напразно умолявах родителите си да дойдат в колежа, напразно им пишех послания, изпълнени с любов и нежност, макар и малко високопарни. Тези писма неизменно предизвикваха само укорите на майка ми, критикуваща насмешливо превзетия ми стил. Но аз не падах духом и си обещавах да изпълня всички условия на родителите си, само и само да дойдат; молах за съдействие сестрите си, на които редовно изпращах поздравления за рождените им дни! Уви, настойчивостта на нещастното захвърлено дете оставаше напразна. С приближаването на деня, когато се раздаваха наградите, аз станах още по-красноречив, заговорих за тържеството, което предчувствувах... Заблуден от мълчанието на родителите си, започнах да ги очаквам, изгарящ от нетърпение, и дори уведомих за пристигането им другарите си. Сърцето ми се свиваше до болка всеки път, когато при пристигане на гостите в двора се раздаваха звуците от стъпките на стария портиер, но той така и не извика моето име.

Когато веднъж признах на изповед, че съм проклетел живота си, моят изповедник ми показва небето, напомняйки ми за наградата, обещана от Спасителя в една от Божиите заповеди: „*Beati qui lugent.*“^[2] Готвейки се за първото причастие, аз всецяло се отдадох на дълбокото тайнство на молитвата, привлечен от религиозните идеи, духовната поезия на които покорява младите умове. Въодушевен от гореща вяра, аз молих Бога още веднъж да извърши заради мене някое от чудесата, за които четях в житията на мъчениците. Петгодишен, аз

се устремях в заоблачните висини към своята звезда, а дванайсетгодишен хлопах по вратите на олтара. Сред обхваналия ме мистичен екстаз в душата ми разцъфнаха неописуеми мечти, които обогатиха въображението ми, изостриха чувствителността ми и подсилиха мисловните ми способности. Често мислех, че тези видения са ми изпращани от ангели, на които е поръчано да облагородят душата ми за очакващото ме високо призвание. Те ме надариха със способността да прониквам в съкровения смисъл на нещата и подготвиха сърцето ми за чудесната и горестна съдба на поета, обладаващ съдбовния дар да съпоставя това, което чувства, с това, което е, великите си замисли с нищожността на постигнатото. Те написаха за мене книга, в която мислено можех да прочета това, което трябваше да изразя. Докоснаха с горящ въглен устата ми и аз придобих дара на красноречието.

Недоволен от обучението в училищата на монашеските конгрегации, моят баща ме изтегли от „Понльовоа“, за да ме изпрати в едно парижко учебно заведение, намиращо се в квартала Маре. Тогава бях на петнайсет години. След полагане на приемния изпит, ученикът по риторика от колежа „Понльовоа“ бе приет в трети клас на пансиона „Льопитр“. Страданията, които бях изпитал в семейството си, в училище и в колежа, придобиха в този пансион нова форма. Моят баща не ми даваше джобни пари. Родителите ми знаеха, че съм сит, облечен, че ме наливаха с латински и тъпчеха с гръцки, а останалото не ги интересуваше. За времето на моето пребиваване в колежи имах около хиляда съученици, но към ни един от тях родителите им не се отнасяха така безучастно, така студено, както моите родители се отнасяха към мен. Господин Льопитр, отдаден до самозабрава на Бурбоните, поддържаше приятелски отношения с баща ми още от онова време, когато отявлени роялисти се бяха опитали да отвлекат от затвора Тампъл кралица Мария-Антоанета; сега те възобновиха познанството си и господин Льопитр сметна за свой дълг да изкупи небрежността на баща ми, но сумата, която ми предоставяше месечно, бе твърде скромна, тъй като не бе осведомен за намеренията на родителите ми.

Пансионът се помещаваше в старата аристократична къща Жоайьоз, където, както във всички някогашни господарски жилища, имаше и портиерска стая. Преди да се отправим към лицей „Карл Велики“, където всеки ден ни водеше учителят, синовете на богати

родители изтичваха да закусят в стаята на портиера Доази. Господин Льопитр не подозираше или търпеше търговията на Доази, истински контрабандист, на когото се подмилкваха всички ученици, тъй като тайно от господин Льопитр той покровителствуваше нашите похождения, прикриваше ни, когато се завръщахме късно в пансиона, и служеше за посредник между нас и лицата, даващи ни под наем забранени книги. Да се изпие чашка кафе с мляко, бе признак на аристократизъм и това е обяснимо, тъй като при Наполеон колониалните стоки струваха неимоверно скъпо.^[3] Ако употребата на захар и кафе се смяташе за лукс у родителите ни, сред нас тя предизвикваше чувство на тщеславно превъзходство, напълно достатъчно, за да се пристрастим към това питие без други подбуждателни причини, като склонност към подражание, чревоугодство и мода. Доази ни продаваше на кредит, допускайки, че всеки от нас има сестри или лели, готови да бранят честта на учениците и с радост да погасяват дълговете им. Аз дълго устоявах на съблазънта на бюфета. Ако моите съдници познаваха силата на изкушението, героичните ми стремежи към стоицизъм, сподавените пристъпи на ярост в продължителните борби със себе си, сигурно биха изтрили сълзите ми, вместо да ме наказват. Но нима може детето, каквото още бях тогава, да обладава душевно величие, което дава сили да презираш презрението на обкръжаващите? Освен това, влиянието на някои обществени пороци още повече усилваше апетитите ми.

Към края на втората година моите родители дойдоха в Париж. За деня на пристигането им узнах от моя брат: той живееше в Париж и нито веднъж не бе ме посетил. Сестрите ми също дойдоха и ние трябваше да разгледаме Париж, както се казва, семейно. Първия ден възнамерявахме да обядваме в Пале Роаял^[4] и да отидем после всички в Театр Франсе. Програмата на тези неочаквани развлечения ме доведе във възторг, но моята радост скоро бе отнесена от бурята, която неизменно привличат върху себе си преследваните от съдбата. Трябваше да призная, че дължа сто франка на Доази, който ме заплашваше да поиска парите лично от родителите ми. Тогава реших да използвам брат си за посредник и застъпник и пред Доази, и пред родителите ми. Баща ми бе склонен към снизхождение. Но майка ми бе неумолима. Гневният поглед на тъмносините ѝ очи ме прониза, когато изричаше ужасните си пророчества: какво ще излезе от мен по-късно,

щом на седемнайсет години върша такива безобразия? Син ли съм й аз или изедник, готов да разоря цялото семейство? Нима освен мен тя няма други деца? Нима кариерата на моя брат Шарл не изисква средства? Но той е заслужил тези жертви, той е гордост за семейството, а аз ще го покрия с позор! Как ще се омъжат сестрите ми без зестра? Не знай ли цената на парите и колко струвам на семейството? Какво отношение имат към науката захарта и кафето? Та нали такива именно волности водят до всички други пороци!

Марат, както виждате, бе просто ангел в сравнение с мен! След като ме обляха с този поток от жалби и проклетия, изпълнил с отчаяние и безнадеждност душата ми, моят брат ме отведе обратно в пансиона; бях лишен от обяда в ресторанта „Провансалските братя“ и не видях Талма в „Британик“. Такава бе моята среща с майка ми след дванайсетгодишна раздяла.

Когато завърших средното класическо училище, баща ми ме остави под опеката на господин Льопитр; предстоеше ми да премина курс по висша математика и да запиша право. Освободиха ме от занятия в пансиона и получих отделна стая, та си помислих, че е настъпило затишие в моите злополуки. Но въпреки че бях навършил деветнайсет години, а може би и тъкмо затова, баща ми продължаваше да се придържа към системата си, лишавала ме някога от достатъчно храна в училище, от малки развлечения в колежа и от правото да се снабдявам на кредит с продукти от лавката на Доази в пансиона. Имах малко пари на разположение. А какво да правиш в Париж без пари? Впрочем, моята свобода бе изкусно ограничена. По нареждане на господин Льопитр към мен бе прикрепен някакъв дядко, който ме съпровождаше до Юридическия факултет и ме предаваше от ръка на ръка на преподавателите, а вечер ме отвеждаше обратно. Млада девойка биха охранявали с по-малка строгост. Но какво да се прави, тези мерки бяха внушени на майка ми от опасенията и за моята особа и от желание да ме предпази от съблазни. А Париж ненапразно плашеше родителите ми. Та нали всички юноши се отдават скришом на това, с което се занимават девойките в пансионите. Каквото и да се прави, едните ще говорят за жени, а другите — за мъже. По това време в Париж всички разговори между младежи се въртяха около ориенталските и султански особи в Пале Роаял. В нашите очи Пале Роаял бе Елдорадо на любовта, където вече се изливаха реки от злато.

Там се слагаше край на най-непорочни съмнения, там можеше да намери удовлетворение нашето горещо любопитство! Но Пале Роаял и аз бяхме два полюса, които никога не можаха да се срещнат.

Ето как съдбата осуети всички мои опити.

Баща ми ме бе представил на една от лелите ми, живееща на остров Сен Луи, където трябваше да обядвам всеки четвъртък и неделя, воден от госпожа или от господин Лъопитр, които в тези дни излизаха и на връщане у дома ме прибираха. Странни забавления! На маркиза Дьо Листомер, церемониална светска дама, нито веднъж не й мина през ума да ми предложи дори едно ежю. Стара като катедрала, изписана като миниатюра, винаги пищо облечена, тя живееше в двореца си така, като че Луи XV не беше умрял, и приемаше само знатни старици и старци, общество от вкаменелости, сред което се чувствувах като в гробище. Никой не отправяше дума към мен, а и аз не намирах сили да заговоря. Студените, а понякога и враждебни погледи ме караха да се срамувам от младостта си, която сякаш бе неприятна на всички. На това именно безразличие разчитах за успеха на плана си да се измъкна незабелязано някой ден след обяда и да полетя към дървените галерии на Пале Роаял. Увлечена в игра на вист, моята леля не ме удостояваше повече с вниманието си, а камериерът Жан не искаше и да знае за мен и за господин Лъопитр, по за нещастие злополучният обяд се удължаваше по вина на беззъбите уста или на неудобните протези. Но ето че една вечер, между осем и девет часа, аз се примъкнах неусетно до стълбите, треперейки като Бианка Капело^[5] в деня на бягството й, но когато портиерът ми отвори вратата, видях на улицата каретата на господин Лъопитр, който ме повика с глухия си глас. Съдбата три пъти се изпречи между ада на Пале Роаял и рая на младостта ми. Най-после, двайсетгодишен и срамуващ се от целомъдрието си, реших да преодолеем всички опасности, за да свърша с него; в минутата, когато се готвех да се отскубна от господин Лъопитр, докато се настаняваше в каретата си, операция далеч не лека, тъй като куцаше и беше дебел като Луи XVIII, майка ми неочаквано се появи в пощенската кола! Погледът й ме прикова на място и аз се вцепених като птица пред змия. По каква случайност я срещнах точно днес? Всичко се изясни много просто.

По това време господството на Наполеон клонеше към залез. Предвиждайки възвръщането на Бурбоните, баща ми бе решил да

предупреди своевременно моя брат, който вече бе на дипломатическа служба при императора. Бе пристигнал в Париж с майка ми, решила да ме прибере у дома, за да ме предпази от опасностите, които, по мнението на предвидливи хора, следящи хода на събитията, заплашвали столицата.

И така, преди още да се опомня, се озовах далеч от Париж в момента, когато бях взел съдбоносни за мен решения. Неспокойното ми въображение, измъчвано от потиснати желания, теготите на живота, помрачаван от постоянни лишения, ме принудиха да се отдам на науката, както разочарованите от съдбата си се затваряха някога в манастир. Учението бе за мен страст, която можеше да се окаже гибелна, откъсвайки ме от света във времето, когато младите хора трябва да следват вълшебния глас на пробуждащата се в тях пролет.

Този бегъл очерк на юношеството ми, което таеше в себе си, както лесно може да се догадите, безчет неизказани елегии, бе необходим, за да разберете какво влияние оказа то върху бъдещето ми. Угнетен от горчивата си участ, аз и на двайсет години бях все още дребен на ръст, слаб и бледен. Душата ми, изпълнена с желания, се бореше с хилаво на вид тяло, в което, според израза на стар лекар от Тур, се изковаваше железен темперамент. Дете по тяло и старец по ум, аз бях чел толкова много и толкова бях размишлявал, че вече мислено бях проникнал във висините на живота, когато за пръв път забелязах опасните кривини на усойте му и каменливите пътища на низините му. Едно невероятно злополучно стечение на обстоятелствата задържа моето развитие и аз все още витаех в това прекрасно време, когато душата, обхваната от първите трепети на чувствата, се пробужда за насладите, когато за нея всичко е ново и свежо. Бях някъде между удължения пубертет и зрелостта, която със закъснение загатваше за себе си, пускайки нежните си клонки в сърцето ми. Нито един младеж не бе по-добре от мен подготвен да чувства, да обича. За да ме разберете, както бих желал, пренесете се мислено в онова чудесно време, когато устата още не познава лъжите, когато погледът е чистосърдечен, макар и сведен под ресниците, желаейки да прикрие борбата с поривите на плътта, когато разумът не иска да се подчини на лицемерието на света, когато трепетите на сърцето са така силни, както и безкористието на първото пробуждане.

Няма да ви говоря за пътуването с майка ми от Париж до Тур. Студенината в държането ѝ потисна всяка проява на нежност от моя страна. На всяка пощенска станция се заричах да поговоря с нея; но достатъчни бяха един неин поглед, една дума, за да изчезнат от главата ми всички старателно обмислени фрази. В Орлеан, преди да си легне, майка ми ме упрекна за мълчанието ми. Тогава аз се хвърлих в нозете ѝ, започнах да целувам коленете ѝ, ронейки горещи сълзи, и разкрих преливащото си от нежност сърце; опитах се да я затрогна с красноречието, подсказвано ми от жаждата за обич, чиято искреност можеше да развълнува дори мащеха. Но... майка ми каза, че разигравам комедия. Оплаках се, че се чувствавам изоставен, тя ме нарече недостоеен син. Испитах такава душевна болка, че в Блоа изтичах на моста, за да се хвърля в Лоара. На самоубийството ми попречи само височината на парапета.

Когато се върнах в бащиния си дом, моите две сестри, които не ме познаваха, бяха по-скоро учудени, отколкото зарадвани; но по-късно, в сравнение с майка ми, те ми се сториха дори дружелюбни. Отведоха ме в стая на третия етаж. Ще разберете дълбочината на страданията ми, когато ви кажа, че моята майка не отдели за мен, двайсетгодишния младеж, друго бельо освен това, което носех в пансиона, и не поднови парижкия ми гардероб. Когато изтичах от единия край на салона до другия, за да вдигна от пода кърпичката ѝ, в отговор тя процеждаше през зъби студеното „мерси“, което всяка дама подхвърля на лакея си. Започнах да я наблюдавам, за да разбера има ли в сърцето ѝ уязвимо място — така ми се искаше да проникна там, за да разпаля макар и слаба искрица нежност, — и видях пред себе си висока мършава жена, надменна егоистка, запалена картоиграчка, с дързък език, като у всички представителки на рода Листомер, у който дързостта се смята за част от прикыта. В живота тя не ценеше нищо освен дълга; впрочем всички студени жени, които срещнах впоследствие, превръщаха като нея дълга в религия. Приемаше нашето внимание, както свещеникът приема подаваната му при богослужение кадилница; моят по-голям брат, изглежда, бе изсмукал оскъдните майчински чувства, които имаше в сърцето ѝ. Нараняваше ни постоянно със стрелите на хапливата си ирония — това оръжие на безсърдечните хора, — използвайки я срещу собствените си деца, които не смееха да ѝ възразят. Въпреки тези бодливи прегради,

вродените чувства се коренят така дълбоко, трепетният страх, внушаван от майката, която е трудно да не обичаш, запазва такава власт над душата, че възвишените илюзии на детската ни любов продължават до деня, когато майката най-после се представя пред безпощадния ни съд. В този ден започва отмъщението на децата; тяхното безразличие, породено от някогашни разочарования и усилено от картини на миналото, се простира чак до гроба.

Жестокият домашен деспотизъм пропъди сладострастните желания, които така безумно мечтаех да осъществя в Тур. Завърнах се в библиотеката на баща си, където отчаяно започнах да чета всички непознати за мен книги. Вярно е, че този усърден труд ме избави от всякаво общуване с майка ми, но той влоши душевното ми състояние. Понякога голямата ми сестра, омъжила се по-късно за нашия братовчед, маркиз Дьо Листомер, се опитваше да ме утеши, но тя не можеше да укроти глухия гняв, който бушуваше в гърдите ми. Искях да умра.

В това време назряваха големи събития, на които бях чужд. Напуснал Бордо, херцог Ангулемски се отправи за Париж при Луи XVIII и във всеки град, през който минаваше, стара Франция го посрещаше с бурни овации, приветствувайки възторжено възвръщането на законната династия на Бурбоните.

Обхванатият от радостно вълнение Тур, нестихващата глъчка из града, окичените със знамена прозорци, празнично облечените хора, приготовленията за празненството и нещо опияняващо, носещо се във въздуха, всичко това пробуди в мен желание да отида на предстоящия бал в чест на принца. Когато се осмелих да изразя това желание пред майка си, която беше болна и не можеше да присъствува на празненството, тя ми се разсърди. От Конго ли идвам, та не зная нищо? Как мога да си помисля, че нашето семейство няма да бъде представено на този бал? Когато баща ми и брат ми отсъствуват, кой трябва да отиде на бала, ако не аз? Нима аз нямам майка? Не се ли грижи тя за щастието на децата си? И само в миг изоставеният син стана едва ли не важна особа.

Бях потресен и от своята важност, и от язвителните стрели, с които моята майка посрещна молбата ми. Започнах да разпитвам сестрите си за това-онова и тогава узнах, че майка ми, която обичаше неочакваните обрати, скришом се била заела с моя костюм. Отрупани

неочаквано с множество поръчки, никой от шивачите в Тур не се бе наел да ми ушие дреха. Майка ми бе повикала приходящата си шивачка, която, според провинциалните изисквания, умееше да шиє всичко. Криво-ляво тя набързо ми измайстори светлосин костюм. Чифт копринени чорапи и бални обувки не беше трудно да се намерят; тогава се носеха къси жилетки, така че можех да сложа една от жилетките на баща си; за пръв път в живота си обличах риза с жабо, чиито плисенца издуваха гърдите ми и се заплитаха във вратовръзката на фльонга. Когато ме облякоха, така малко приличах на себе си, че сестрите ми ме обсипаха с комплименти и ми вдъхнаха кураж да се явя пред туренското общество. Трудна задача! На това празненство мнозина бяха позвани и малко избрани. Благодарение на тънката си фигура аз се промъкнах в шатрата, издигната в градината на къщата Папийон, и се озовах близо до креслото, където седеше херцогът. Горещината ме задушаваше; бях ослепен от светлините, от пурпурните плюшени завеси, от златните украшения, от тоалетите и диамантите на това първо обществено празненство, на което присъствувах. От всички страни ме притискаха жени и мъже, които вървяха едни срещу други и се суетяха в облаци от прах. Виковете: „Ура!“ и възгласите. „Да живее херцог Ангулемски! Да живее кралят! Да живеят Бурбоните!“ заглушаваха тимпаните и тържествените звуци на военната музика. Това бе ураган от ентузиазъм, където всеки се стараеше да надмине себе си в неудържимия порив към изгриващото слънце на Бурбоните, грубо проявление на користни интереси, което ме остави равнодушен, потисна ме и ме отблъсна.

Понесен като сламка в този водовъртеж, аз бях обзет от детско желание да видя херцог Ангулемски, да попадна в близост с принцовете, които се перчеха пред очарованата публика. Тази наивна мечта на провинциалист пробуди в мен честолюбие, което характерът ми и обстоятелствата облагородиха. Кой не е завиждал на това преклонение на тълпата, чието величаво зрелище наблюдавах за втори път няколко месеца по-късно, когато цял Париж се втурна да приветствува императора при завръщането му от остров Елба? Тази власт на Наполеон над масите, чиито чувства и живот се сливат понякога в една душа, внезапно ми откри призванието ми и аз реших да се посветя на славата — тази жрица, погубваща днес французите така, както някога друидите са погубвали галите. Тук, на този бал,

неочаквано срещнах жената, на която бе съдено да подхранва неотстъпно честолюбивите ми желания и да ги осъществи, като ме приближи до края и ме хвърли в горнилото на историческите събития.

Твърде стеснителен, за да поканя на танц някоя дама, и страхувайки се да не объркам стъпките, аз потънах в някаква мрачна замисленост и просто не знаех какво да правя. Тъкмо в тази минута, когато вече се задъхвах от притеснение, някакъв офицер ме настъпи по крака, подут от топлината и от тесните обувки. Тази неприятност препълни чашата на търпението ми и празненството окончателно ми опротивя. Да се измъкна обаче, бе невъзможно; свих се в ъгъла на залата, на края на някакво празно канапе и застинах неподвижно, устремил поглед в една точка.

Някаква жена, заблудена от крехката ми фигура, очевидно ме взе за дете, задрямало в очакване благоволенията на майка си, и кацна на канапето до мен като птичка в гнездото си. Усетих мигновено уханието ѝ и то се сля в представите ми с всичко, що е тъй прекрасно в източната поезия. Погледнах съседката си и бях ослепен от нея; тя затъмни за мен блестящия празник и стана оттук нататък в моите очи олицетворение на празника на живота. Ако добре сте проследили превратностите на досегашния ми живот, ще разберете чувствата, които бликнаха в сърцето ми. Бях поразен от белите ѝ заоблени рамене, към които така ми се прииска да се притисна — леко розови рамене, поруменели сякаш от това, че за пръв път показват голотата си, целомъдрени рамене, които имаха душа и чиято лъскава кожа блестеше на светлината като коприна. Тези рамене бяха разделени от вдлъбнатинка, по дължината на която се плъзна погледът ми, по-смел от ръката ми. Изправих се, треперещ от вълнение, за да видя корсажа, и бях съвсем омаян от гръдта ѝ, свенливо прикрита под светлосин газ, през който се очертаваха две свършени по форма полукълба, топло прикътани в гънките на дантелата. Най-малките подробности в тази глава бяха примамка за очите ми, пробуждайки в мен безкрайни желания: блясъкът на лъскавите коси над кадифената, почти детска шия, следите, оставени по тях от гребена и по които въображението ми се втурна като по горски пътеки, с една дума — всичко ме накара да загубя ума си. Уверил се, че никой не ме наблюдава, аз се хвърлих към разголения ѝ гръб, както дете се хвърля в обятията на майка си, и покрих с целувки раменете ѝ, притискайки към тях главата си. Жената

нададе пронизителен вик, който музиката заглуши; тя се обърна, видя ме и каза:

— Господине!...

О! Ако беше казала: „Ей, малчугане, я се дръж прилично!“, може би щях да я убия; но при това „господине“ горещи сълзи закапаха от очите ми. Бях смазан от погледа ѝ, изпълнен със свещен гняв, от неземното лице с диадема от пепеляворуси коси, така хармониращо с този вдъхващ любов гръб. Пурпурът на обиденото целомъдрие заля лицето ѝ, изражението на което вече се смекчаваше, тъй като жената разбира и прощава безумието, когато сама го е причинила, и отгатва безграничната любов в очистителните сълзи на разкаянието. Тя се отдалечи с осанка на кралица. Едва тогава почувствувах цялата комичност на положението си; едва тогава разбрах, че бях облечен като чучело. Засрамах се от себе си. Стоях объркан, вкусвайки сладостта на току-що откраднатия плод, усещайки върху устните си топлотата на тялото, което бях докоснал, и изпращайки с поглед жената, дошла от небето.

Обхванат от първия чувствен пристъп на голямата сърдечна треска, аз пребродих всички кътчета на залата, станала за мен безлюдна, но не намерих своята непозната. Върнах се вкъщи преобразен: нова душа, душа със светли крила, се бе пробудила в мен. Дошла от сините простори, където ѝ се любувах, моята звезда бе придобила образа на жена, запазвайки чистотата, блясъка и свежестта си. Бях се влюбил внезапно, не знаейки нищо за любовта. Колко странно е това първо пробуждане на най-силното чувство в човека. В салона на леля ми, маркиза Дьо Листомер, бях срещал няколко красиви жени, но нито една от тях не беше ми направила и най-малко впечатление. Може би трябва да настъпи определен час, да се издебне съвпадение на светила, небивало стечение на обстоятелства и срещата с една-единствена жена в света, за да се породят всепоглъщаща страст в това време от живота, когато тя може изцяло да обхване човека! Предполагайки, че избраницата ми живее в Турен, аз вдишвах въздуха с наслада и ми се струваше, че тук небесната синева е като никъде другаде. Макар да ликувах в душата си, външно изглеждах сериозно болен и майка ми започна да се опасява за мен, изпитвайки може би и угризения на съвестта. Подобно на животните, които усещат

приближаването на болестта, аз се свих в един ъгъл на градината, за да помечтая за целувката, която бях открил.

Минаха няколко дни след този паметен бал. Майка ми отдаде на преходната възраст привидната ми мрачност, леността и безразличието ми към суровите ѝ погледи и ироничните ѝ забележки. Селото, както е известно, е най-доброто средство, за да се изведе младият човек от състояние на апатия, която медицината е безсилна да лекува. Майка ми реши да ме изпрати за няколко дни в замък Фрапел, разположен на Ендр, между Монбазон и Азе льо Ридо, у един от приятелите ѝ, комуто сигурно бе дала тайни указания. В деня, когато се озовах на свобода, с такава самозабрава се отдадох на сладостни мечти, че от край до край пребродих необозримия океан на любовта. Не знаех името на моята непозната. Как да запитам за нея? Къде да я намеря? А и на кого бих могъл да говоря за нея? Плахият ми характер подсилваше още повече необяснимите страхове, смущавайки младите сърца в началото на любовта, и моето чувство се превръщаше в тиха печал, с каквато е обвеяна безнадеждната любов. Изпитвах желание да вървя до безкрай, да бродя, да скитам из полето. С детска смелост, чужда на всякакви съмнения и пропита от някакъв рицарски дух, се готвех да обиколя пешком всички замъци в Турен, казвайки си при вида на всяка красива кула: „Тя е тук!“

И тъй, един четвъртък, сутрин, излязох от Тур през бариерата Сент Елоа, преминах моста Сен Совьор, стигнах в Понше, вирейки нос пред всяка къща, и се озовах на пътя за Шинон. За първи път в живота си можех да се спра под едно дърво, да вървя бавно или бързо, според желанието си, без някой да ме пита защо. За бедното създание, смазано от деспотизма на възрастните, който, малко или много, тежи над всяко младо същество, първата изява на собствена воля, макар и в най-дребните, неща, носи някакво успокоение в душата. Много причини съдействуваха, за да се превърне този ден в приказно видение. В детството ми разходките ме бяха отвеждали на не повече от една левга от града. Околностите на Понльовоа и Париж не ме очароваха с природните си красоти. И при все това у мен се бе запазило от детските години чувството за красота, която лъхаше от пейзажа на родния ми край. Макар и неразбиращ нищо от поезията на природата, аз все пак имах свои изисквания към нея, подобно на хората, които, не

познавайки изкуството, предварително си създават в себе си идеал за него.

За да стигнат по-скоро до замъка Фрапел, пешеходци и ездаци трябва да свърнат към Шампи по междуселския път и да пресекат степите, назовавани по името на Карл Велики — необработени земи, разположени на върха на платото, което служи за водораздел между басейните на Шер и Ендр. Тези равни и песъчливи степи, навяващи ви тъга в продължение на около левга път, завършват с малка гора до самия път за Саше — окръга, към който принадлежи и Фрапел. Този път, излизащ на шосето за Шинон отвъд Балан, върви по вълнообразна местност без големи височини до живописния край, наречен Артан. Тук се открива долина, която започва в Монбазон и свършва при Лоара и сякаш се надига под замъците, кацнали на обкръжаващите я хълмове, подобна на великолепна изумрудена чаша, в дъното на която Ендр се вие като змия. След безрадостните степи, след уморителния път видът на тази долина извика в мен чувство ни дълбоко възхищение.

„Ако тази жена, най-прекрасното цвете сред подобните на нея, живее някъде по света, това може да бъде само тук“ — си рекох аз.

При тази мисъл се опрях на едно орехово дърво, под което си почивам сега всеки път, когато се връщам в моята скъпа долина. Изпод това дърво — довереник на мислите ми, аз често обхождам с духовния си поглед промените, настъпили в живота ми, откакто напуснах този край. Тя живееше тук, сърцето ми не беше ме излъгало: първият замък, който зърнах на един от хълмовете, бе нейният дом. Когато седнах под моя орех, от обедното слънце плочите на покрива и стъклата на прозорците блестяха. Перкалената ѝ рокля изглеждаше като бяло петънце, което забелязах сред лозите под малка, кичеста праскова. Както вече знаете, без все още нищо да знаете, тя бе лилията на тази долина, където уханието на нейните добродетели се възнасяше като тамян в небесата.

Всичко тук говореше за любовта, която изпълваше сърцето ми, нямащо друга храна освен мимолетния женски образ: и дългата лента на реката, искряща на слънцето между зелените брегове, и тополите, украсяващи с трептящите си корони тази долина на любовта, и тъмната зеленина на дъбовете, открояваща се между лозята край бреговете, които водата очертава всякога различни, и тъмнеещата в безкрая мека линия на хоризонта. Ако искаме да видим природата

красива и девствена като годеница, идете там в ясен пролетен ден; ако искате да успокоите кървящите рани в сърцето си, върнете се там в последните дни на есента; пролетно време любовта тук пърха с криле в небесните лазури; наесен тук мислят за тези, които вече ги няма. Болните гърди вдишват тук целебна свежест, очите си отпочиват върху златистите листа, изпълващи душата със сладостен покой. В този миг водениците, кацнали върху праговете на Ендр, огласяха тръпнещата долина, тополите радостно се полюшваха от вятъра, небето бе безоблачно, птиците пееха, щурците свиреха, всички гласове се сливаха в дивна мелодия. Не ме питайте повече защо обичам Тур; обичам този край не както човек обича родното си място или оазиса в пустинята; обичам го по-малко, отколкото вас, но далеч от Турен, вероятно бих умрял. Без да зная защо, очите ми непрестанно се връщаха към бялото петно, към жената, която грееше в просторната градина като нежна камбанка, разцъфнала сред зелените храсти, и която увяхва, щом я докоснеш.

Спуснах се развълнуван в дълбочината на цветущата долина и скоро видях селце, което благодарение на поезията, изпълваща цялото ми същество, ми се стори безподобно. Представете си три воденици между изящно открояващи се острови, увенчани с букети от дървета сред водна прерия; какво друго име да дадем на тази тъй сочна, тъй ярка водна растителност, която покрива реката, люлее се с нея, следвайки капризите на течението ѝ, и се огъва при бурните движения на реката, шибана от воденичното колело? Тук-там се виждат каменисти плитчини, в които водата се разбива на пяна, искряща на слънцето. Нарциси, дини лалета, водни лилии, тръстика и пълзяща зеленина обрамчват бреговете с великолепия си килим. Разклатен, полуизгнил мост, с подпори, покрити с цветя, и с парапети, потънали в кадифен мъх, се надвесват над реката, но не падат в нея; стари лодки, рибарски мрежи, монотонната песен на овчаря, патиците, които плават между островите или се чистят върху наноса, както тук наричат едрия пясък, изхвърлян от Лоара; мелничари с накрехнати бонета, товарещи мулетата си — всяка от тези подробности придаваше на описваната картина трогателна наивност. Представете си зад моста две или три ферми, гълъбарник, гургулици, трийсетина стари къщички, отделени една от друга с градини, плетища от орлови нокти, жасмин и пълзящи лози; обрасли с млада трева купчини тор пред всяка врата, кокошки и

петли из пътищата и пред вас оживява Пон дьо Рюан, красиво селце, над което се извисява старинна църква със своеобразна архитектура, от времето на кръстоносните походи, и каквато художниците търсят за платната си. Поместете всичко това в рамка от могъщи орехови дървета и млади тополи със златисти листа, поставете изящни къщици сред просторни ливади, където погледът се губи под топло, лазурно небе, и ще получите представа за едно от хилядите кътчета на този хубав край.

Продължих по пътя за Саше вляво от реката, наблюдавайки внимателно хълмовете по отсрещния бряг. Озовавайки се най-после до някакъв парк с вековни дървета, разбрах, че принадлежи към владенията на замъка Фрапел. Пристигнах тук точно в часа, когато камбаната известяваше обяд. След ядене стопанинът на замъка, не подозирайки, че бях дошъл от Тур пешком, ми предложи да разгледаме околностите на имението му, където от всички страни виждах долината в различен облик: тук — през пролуките на гората, там в безкрайната ѝ шир; често погледът ми бе привлечан в далечината от сребърната лента на Лоара, святаща като острие на сабя, където сред широко поставени рибарски мрежи бягаха гонени от вятъра платноходки, очертавайки по водата причудливи криволици. Изкачихме се на някаква височина и аз за първи път се полюбувах на замъка Азе, този многостенен диамант, заобиколен от Ендр и въздигнат на колове, облечени в цветя. После зърнах в котловината романтичната грамада на замъка Саше, тъжно обиталище с хармонични линии, твърде мрачни за повърхностни хора, но безценни за печалната душа на поета. Ето защо по-после обикнах тишината му, огромните стари дървета и тази тайнственост, разлята в пустинната ѝ долина. Но всеки път, когато съглеждах на склона на съседната височина хубавата църква, привлякла погледа ми от самото начало, аз се спирах с удоволствие.

— И тъй — подхвана моят спътник, отгатвайки в очите ми едно от онези горещи желания, тъй наивно изразявани на моята възраст, — вие дебнете отдалеч някоя хубава жена, както кучето дебне дивеча.

Тези думи не ми се поправиха, но аз все пак запитах за името на замъка и на собственика му.

— Тази красива къща е Клошгурд — отвърна той, — собственикът ѝ, граф Дьо Морсоф, принадлежи към стар туренски род,

възвеличен още от Луи XI и чието име подсказва събитието, на което дължи герба и известността си. Този род води началото си от човек, спасил се по чудо от бесилката. Ето защо на златното поле на герба е изобразен висящ във въздуха черен кръст с две противоположни греди; в средата на кръста се вижда златна прекършена линия. Девиз: „Бог да пази краля, нашия господар!“

Графът се установи тук след завръщане от емиграция. Всъщност имението принадлежи на жена му, по баща Дьо Лъонкур, от рода Лъонкур-Живри, който скоро ще угасне, тъй като госпожа Дьо Морсоф е единствена дъщеря. Бедността на двамата съпрузи тъй малко подхожда на името им, че те от гордост, а може би и по необходимост живеят много затворено и не приемат никого. Досега привързаността им към Бурбоните можеше да оправдае подобен начин на живот, но силно се съмнявам, че и след завръщането на краля ще го променят. Аз се установих тук миналата година и веднага ги посетих; те също дойдоха у дома и ни поканиха на обяд; зимата ни раздели за няколко месеца в това семейство, а и политическите събития ме задържаха в Париж и ние наскоро се завърнахме тук. Госпожа Дьо Морсоф е жена, която навсякъде би могла да заеме първо място.

— Тя често ли ходи в Тур?

— Не, никога. Впрочем — продължи той, като се изправи, — беше там неотдавна, при посрещането на принц Ангулемски, който се отнесе много мило с господин Дьо Морсоф.

— Това е тя! — възкликнах аз.

— Коя?

— Жената с хубавите рамене.

— В Турен ще срещнете много жени с хубави рамене — каза той със смях. — Но ако не сте уморен, можем да преминем на отсрещния бряг и да се отбием в Клошгурд, където се надявате да познаете тези ваши рамене.

Приех предложението, порумениял от радост и от срам. Към четири часа стигнахме до малкия замък, на който отдавна вече се любувах с поглед. Този дом, така красив в рамката на околния пейзаж, бе всъщност твърде скромна. Фасадата, с пет прозореца, е обърната на юг, при което крайните прозорци излизат с два тоаза напред, така че придават особена красота на архитектурната постройка; човек остава с впечатление, че къщата е с две крила; средният отвор служи за врата,

от която двойна стълба води в градината, спускаща се на тераси към Ендр. Макар между тесния зелен бряг и последната тераса на парка, засенчена от акации и от японски храсти, да минава общински път, той не се забелязва зад гъстия жив плет и може да се помисли, че имението стига до самата вода. Добре поддържаният парк е твърде голям и замъкът се намира на такова разстояние от реката, че близостта ѝ да доставя удоволствие, без да причинява неудобства. Под замъка, по склона на хълма, са разположени плевни, конюшни, складове и кухни със сводести врати и прозорци. Красиво очертаните по ъглите покриви са прорязани от тавански прозорчета с рамки с дърворезби и са украсени на самия връх с букет от цветя, изрязани от ламарина. Стрехата, очевидно занемарена по време на революцията, е покрита с ръжда, предизвикана от сухия, червеникав мъх, който се среща по къщите, изложени на юг. Над остъклената парадна врата на замъка е запазена малка кула, където е изписан гербът на рода Бламон-Шоври; щитът на герба е от четири части: НА ЧЕРВЕНО ПОЛЕ С ВРЪХ ВДЯСНО И ОСНОВА ВЛЯВО — ДВЕ ЧЕРНИ КРЪСТОСАНИ КОПИЯ, МЕЖДУ КОИТО ДВЕ ЗЛАТНИ ДЛАНИ И ОЩЕ ДВЕ СИНИ ПОЛЕТА, А НАД ТЯХ СРЕБЪРНИ ШЛЕМОВЕ. Особено ме порази девизът: „Гледай, ала не пипай!“ Подпорите на герба, грифон и дракон с паст, затъкнати със златна верига, бяха много изкусно направени. При революцията бяха пострадали херцогската корона и гребенът на шлема, представляващ зелена палма със златни плодове. Сенар, секретарят на Комитета за общественото спасение, бе преди 1781 година управител на Саше, което обяснява тези злочинства.

Всички гореописани подробности придават елегантна външност на замъка, изваян като цвят и който като че не тежи върху земята. Гледан от долината, приземният етаж не се вижда, но откъм двора замъкът изглежда на едно ниво с широка, посипана с пясък алея, водеща към морава, изпъстрена с цветни туфи. Наляво и надясно лозя, зеленчукови градини и орешаци се спускат по стръмния склон на хълма, обкръжават къщата с тъмните си петна и стигат до бреговете на Ендр, покрити тук от зелени храсти с такива богати оттенъци, каквито може да създаде само природата. Възлизайки по пътя за Клошгурд, аз се любувах на местоположението на замъка и дишах въздух, напоен с щастие. Нима духовният свят притежава, подобно на физическия, свои магнетични свойства и свои резки колебания на температурата?

Сърцето ми биеше все по-силно, чувствувайки приближаването на неведоми събития, които щяха да тласнат съдбата ми по съвършено нови пътища; така птиците ликуват, предугаждайки хубаво време. Всичко в този тъй забележителен за мен ден се съчетаваше, за да му придаде възможно по-голяма тържественост. Природата бе надянала най-хубавата си премяна като жена, бързаща за среща с възлюбения си, и аз за пръв път дочувах гласа ѝ, очите ми за пръв път я виждаха във всичкото ѝ обилие, такава, каквата си я представях в юношеските си мечти, които неумело се опитах да ви опиша, за да ви обясня влиянието им върху живота ми: те бяха за мен своеобразен апокалипсис, където всяко щастливо или нещастно събитие ми бе символично предречено от странни видения, доловими само за духовния взор.

Прекосихме първия двор, обграден от стопански постройки — плевник, навес с преса за грозде под него, обори, хамбари. Предупреден от лая на кучето, един прислужник дойде да ни посрещне и ни каза, че господин графът заминал сутринта за Азе и че вероятно скоро щял да се върне, а графинята си била у дома. Моят спътник ме погледна. Изплаших се, че не ще пожелае да обезпокои госпожа Дьо Морсоф в отсъствие на съпруга ѝ, но вместо това той нареди на слугата да извести за нас. С нетърпението на дете аз изтичах в дългото преддверие, минаващо през цялата къща.

— Моля, заповядайте, господа! — каза тогава един сребрист глас.

Тя бе произнесла на бала една-единствена дума, но аз мигновено познах гласа ѝ, който проникна в душата ми и я озари със светлина, както слънчевият лъч прониква в килията на затворника и позлатява стените ѝ. Помисляйки, че може да ме познае, поисках да избягам, но беше вече късно: тя стоеше на прага, очите ни се срещнаха. Не зная кой от нас се изчерви по-силно. В смущението си не каза нито дума и мълчаливо се върна на мястото си пред гергефа; слугата помести към нас две кресла; тя вдяна иглата, за да намери предлог за мълчанието си, направи няколко бода и като обърна към господин Дьо Шесел гордото си и същевременно кротко лице, запита на какъв щастлив случай дължи посещението му. Макар и любопитна да узнае причината за появяването ми, тя не обърна очи към нито един от двамата ни, гледайки непрекъснато към реката; но по вниманието, с което

поглъщаше думите на събеседника си, човек би казал, че подобно на слепите тя отгатваше душевното вълнение по едва забележими интонации на гласа. И това наистина бе така.

Господин Дьо Шесел съобщи името ми и накратко разказа моята история. Завърнал съм се преди няколко месеца в Тур, където родителите ми ме прибрали при себе си, когато Париж бил заплашен от война. Представен ѝ бях като туренец, непознаващ родния си край и изпратен във Фрапел да си отпочине и укрепя здравето си, разклатено от прекомерни умствени занимания; сега господин Шесел ми показвал имението си, където съм попаднал за пръв път, признавайки му едва в подножието на хълма, че целият път от Тур до Фрапел съм извървял пеша. Страхувайки се за здравето ми, той се осмелил да се отбие в Клошгурд, надявайки се госпожа Дьо Морсоф да ми разреши да си отдъхна в дома ѝ.

Господин Дьо Шесел говореше истината, но щастливите съвпадения са така редки, че госпожа Дьо Морсоф се отнесе с недоверие към този разказ; аз сведох глава пред хладния ѝ строг поглед, обзет от чувство, подобно на унижение, а така също, за да скрия сълзите, които напиреха в очите ми. Гордата стопанка на замъка зърна студената пот по челото ми, а може би бе отгатнала и сълзите, готови да бликнат, тъй като прояви великодушие, което ми възвърна самообладанието. Изчервих се като младо момче, уловено в грешка, и с треперещ като на старец глас ѝ поблагодарих.

— Бих молил единствено — казах ѝ, като вдигнах очи към нейните, които виждах за втори път, но само в едно мигновение, кратко като светкавица, — да не ме отправяте и да ми позволите да си отпочина; толкова съм уморен, че едва се държа на крака.

— Но защо се съмнявате в гостоприемството на нашия хубав край? — каза тя и като се обърна към господин Шесел, добави: — Нали не ще ни откажете удоволствието да обядвате в Клошгурд?

Аз хвърлих към покровителя си такъв умоляващ поглед, че той склони да приеме предложението, очевидно направено от учтивост. Житейският опит на господин Шесел му позволяваше да долавя най-тънките отсенки в обръщенията на хората, но младият човек така дълбоко вярва на думите и мислите на хубавата жена, че аз бях много учуден, когато, завръщайки се вечерта у дома, господин Дьо Шесел ми каза:

— Останах само защото умирахте от желание да останете, но ако не изгладите работите, може би ще скъсам с тези хора.

Думите „ако не изгладите работите“ ме накараха да се замисля. Ако аз се нравя на госпожа Дьо Морсоф, тя не би могла да се сърди на човека, който ме доведе у нея. Впрочем господин Дьо Шесел смята, че съм способен да я заинтригувам. Тази мисъл подкрепи надеждите ми, когато повече от всички се нуждаех от поддръжка.

— Трудно ми е да приема предложението ви — отвърна той, — госпожа Дьо Шесел ни очаква за обяд.

— Вие винаги обядвате заедно — продължи графинята, — а освен това може да я уведоим. Сама ли е сега?

— Не, абат Дьо Келюс е у дома.

— Много добре — каза тя, като стана, за да позвъни, — в такъв случай ще обядвате с нас.

Този път господин Дьо Шесел сметна, че е искрена, и ми хвърли многозначителен поглед. Убедил се, че ще остана цяла вечер под този покрив, пред мен като че се откри вечността. За мнозина злочестници думата „утре“ е лишена от всякакъв смисъл, а аз бях тогава един от тези, които не вярват в утрешния ден; макар да имах на разположение само няколко часа, виждах в тях цял живот на блаженство. Госпожа Дьо Морсоф заговори за житната реколта, за гроздобера и за други делнични въпроси, които ми бяха чужди. Такова поведение на домакиня свидетелствува обикновено за отсъствие на възпитание или за незачитане към госта, когато всъщност изключва от разговора, но графинята по такъв начин се опитваше да прикрие смущението си. И ако в тази минута ми се струваше, че се отнася с мен като с дете, ако завиждах на господин Дьо Шесел, чиито тридесет години му даваха право да разговаря със съседката си по важни въпроси, от които не разбирах нищо, ако се гневях, че всичкото внимание на господарката бе насочено към него, след няколко месеца разбрах колко многозначително е мълчанието на жената и колко мисли се крият понякога под обикновения разговор.

Преди всичко се опитах да се настаня удобно в креслото; после се възползувах от изгодното си положение, за да мога с пълна мяра да се наслаждавам на гласа на графинята. Душата ѝ се разкриваше в думите, както мелодията се излива в звуците на флейтата; този глас ласкаво докосваше слуха ми и караше кръвта ми да кипи. Начинът, по

който изговаряше думите, окончаващи на „и“, напомняше песен на птица; буквата „ш“ бе произнасяна като ласка, а „т“ произнасяше така, че мигновено издаваше каква тиранична власт упражнява над нея сърцето. По този начин, без сама да подозира, тя разширяваше смисъла на думите и увличаше душата ми в неznайни светове. Колко пъти се мъчих да продължа спора, който можеше да завърши в една минута; колко пъти бях готов да бъда незаслужено упрекван, за да слушам тази музика на човешки глас, за да поемам диханието, което заедно с думите излизаше от небесната ѝ уста, за да уловя тази еманация на душата и с такъв плам, с какъвто бих притиснал самата графиня към гърдите си. Какво радостно чуруликане на ластовица бе бликващият понякога неин смях и какъв тъжен вик на лебед, зовящ своя другар — когато говореше за скърбите си!

Благодарение на невниманието на графинята към моята особа, можех да я наблюдавам. Погледът ми се наслаждаваше до насита на хубавата ни събеседница, обгръщаше снагата ѝ, целуваше нозете ѝ, играеше си с къдриците на косите ѝ. Но същевременно бях в плен на ужасни терзания, които би разбрал всеки, който веднъж поне в живота си е изпитал безпределните радости на истинската страст. Страхувах се да не ме издебне с очи, приковани в раменете, които така горещо бях целувал на бала. Този страх подсилваше изкушението ми и накрая не устоях: погледнах ги, погледът ми разкъса дрехата ѝ, аз видях бенката, от която започваше красивата вдлъбнатинка между плещите, бенка, открояваща се ясно върху бялата кожа и която от деня на бала сияеше пред мен всяка нощ сред мрака, в който блуждаят виденията на младия човек с горещо въображение, принуден да води целомъдрен живот.

Бих желал да ви нахвърля в общи черти портрета на графинята, за да разберете защо навсякъде привличаше към себе си погледите; но и най-точният рисунък, и най-ярките краски не биха изразили нищо! Кой художник би съумял да изобрази блясъка на вътрешния огън, това душевно сияние, което науката отрича, което поетът е безсилен да предаде, но затова пък очите на влюбения виждат? Гъстите пепеляворуси коси я караха да страда често и тези страдания очевидно бяха причинявани от внезапните приливи на кръв в главата. Високото чело, заоблено като у Джокондата, сякаш криеше множество неизречени мисли и потиснати желания, подобни на цветя, удавени в

горчиви води! Зеленикавите ѝ, изпъстрени с кафяви точици очи бяха винаги спокойни; но когато се отнасяше до децата ѝ, когато се поддаваше на онези силни пориви на радостта или скръбта, редки в живота на жени, примирили се със съдбата си, в очите ѝ пламваха мълнии, които сякаш се разгаряха в дълбините на душата ѝ, заплашвайки всичко да изпепелят; такъв бе огънят, който предизвика у мен сълзи, когато ме срази с ужасното си презрение, което може да накара да сведат очи и най-дръзките. Гръцки нос, достоен за Фидий и свързан чрез двойна извивка с изящно очертани устни, одухотворяваше това овално лице с белота на камелия, с леко розовеещи страни. Нейната пълнота не нарушаваше нито красотата на фигурата ѝ, нито оная закръгленост, при която формите, макар и подчертани, запазват очарованието си. Лесно ще си представите цялото нейно съвършенство, когато ви кажа, че върху ослепителните плещи, омаяли ме от пръв поглед, нямаше нито една гънчица. Шията на графинята с нищо не напомняше шиите на някои жени, сухи като ствол на дърво; мускулите не изпъкваха по нея и всички линии се преливаха в плавни извивки, неподдаващи се на четката на художника. Лек мъх покриваше страните и горната част на врата, задържайки сякаш светлината, от която кожата ѝ светеше с блясъка на коприна. Малките ѝ, добре очертани уши бяха според израза ѝ уши на робиня и майка. По-късно, когато заживях в сърцето ѝ, тя ми казваше: „Ето и господин Дьо Морсоф“, и биваше права, докато аз, въпреки острия си слух, още не можех да доловя шума от стъпките му. Ръцете ѝ бяха прекрасни, пръстите дълги, със закръглени върхове и бадемовидни нокти, като у древните. Бих ви подразнил, отдавайки предпочитание на тънките талии пред закръглените, ако, разбира се, не правехте изключение. Закръглената талия е признак на сила, жени с такова телосложение са властни, самоволни, по-скоро страстни, отколкото нежни. И обратно, жените с тънки талии са предани, нежни, склонни към меланхолия; те са по-женствени от другите. Тънката талия е гъвкава и податлива, закръглената говори за непреклонност и ревност. Сега знаете каква бе външността на графинята. Освен това тя имаше краче на аристократка, краче, което ходи малко, уморява се бързо и радва погледа, когато се показва изпод роклята. Макар да бе майка на две деца, никога не съм срещал жена с по-младежки вид. В лицето ѝ имаше нещо покорно, някаква съсредоточеност и замисленост, които

привличаха неудържимо, както художникът привлича с портрета, в който геният му е предал цял един свят от чувства. Впрочем, външните качества на графинята може да се опишат само чрез съпоставяне. Припомнете си целомъдреното ухание на изтравничето, което късахме с вас, завръщайки се от вилата Диодати — тогава още обичахте черно-розовите му отсенки, — и лесно ще разберете как тази жена можеше да бъде елегантна далече от обществото, естествена във всички свои движения, изискана дори в най-дребните неща, наистина напомняща черно-розовото цвете. В тялото ѝ се чувствуваше свежестта на току-що разлистено дръвче, умът ѝ притежаваше дълбоката яснота на ума на селянката; тя бе чиста като дете, сериозна като великомъченица, достолепна като знатна дама и умна като учена жена. Ето защо се нравеше без уловките на кокетството, нравеше се с всяко свое движение, с това как ходеше, сядаше, мълчеше или неочаквано проронваше някоя дума. Обикновено бе съдържана и внимателна като страж, върху когото лежи отговорността за спокойствието на всички и който дебне опасността; но понякога на устните ѝ се появяваше усмивка, говореща за вродена веселост, сподавена от негодите в живота. Кокетството ѝ, затаено някъде дълбоко, навяваше мечтателност, вместо да привлича така цененото от жените внимание на кавалерите, и позволяваше да се догаждат вродената страстност на темперамента и наивните девичи мечти; така в пролука между облаци понякога проблясва къс синьо небе. И неволно, отгатнали тези скрити пориви, се замисляха онези, чиято душа още не бе опустошена от пламъка на желанието. Редките жестове и погледи (обикновено тя гледаше само децата си) придаваха дълбока тържественост на нейните думи и постъпки и дори в минути на откровени признания тя оставаше горда и достолепна. Този ден госпожа Дьо Морсоф беше в розова рокля на райета, с широко отворена яка и черен колан, и с черни обувки. Косите ѝ бяха прибрани на кок и закрепени с кокалено гребенче. Такъв е, макар и несъвършен, обещаният от мен портрет на графинята. Но това е недостатъчно. И душевната топлина, с която даряваше близките си, както слънцето пръска жителните си лъчи, и съкровенията ѝ природа, ведра в щастливите минути и устойчива и твърда в трудните часове, и превратностите в съдбата ѝ, които така дълбоко разкриват характера и зависят, както и всичко, що небето ни изпраща, от неочаквани и мимолетни обстоятелства, различни едни от

други, но често протичащи на един и същи фон — всичко това ще влезе по необходимост в тъканта на тази история; истинската семейна епопея, толкова велика в очите на мъдреца, колкото възвишената трагедия — в очите на тълпата, — която ще ви заинтригува както с моето участие в нея, така и със съдбата на графиня Дьо Морсоф, напомняща съдбата на много други жени.

Всичко в Клошгурд носеше отпечатъка на английска чистота. Салонът, в който седеше графинята, бе догоре в дървени ламперии, боядисани в светлосиво, преливащо в по-тъмно. Камината бе украсена с часовник в рамка от акажу и с две големи порцеланови вази — бели със златни шарки, — в които имаше изтравниче. На кръглата конзола светеше лампа. Малка маса за игра на табла стоеше пред камината. Две широки памучни ленти пристягаха белите перкалени пердета без ресни. Сиви калъфки със зелен галон покриваха креслата и изящното ръкоделие, опънато в гергефа, говореше достатъчно красноречиво за вкуса на графинята. Тази простота граничеше с величие. Нито една от къщите, в които пребивавах по-късно, не упражни върху мен такова силно и благотворно въздействие! Атмосферата в салона на Клошгурд със своята спокойна съсредоточеност загатваше за живота на графинята, за чиято монашеска строгост и ред можеше да се съди от обкръжаващата обстановка. Всички мои най-смели научни и политически идеи се родиха тук с тази естественост, с която цветята ухаят; но тук растеше непознато цвете, оплодотворило с чудодейния си прашец душата ми, тук грееше слънце, чиято благодатна топлина спомогна да се развият моите добри качества и пресуши лошите.

От прозореца на къщата погледът обхващаше долината от хълма, където лежи селцето Пон дьо Рюан до замъка Азе, следвайки по криволиците на другия бряг на реката, оживен от кулите на Фрапел, от църквата, селището и стария замък Саше, възвишаващ се над ливадата. Този край хармонираше с тихия, затворен живот на графинята и вселяваше в душата ѝ своята безметежна яснота. Ако за пръв път бях срещнал графинята с мъжа ѝ и двете ѝ деца в Клошгурд, аз нямаше да я намеря прекрасна в разкошния вечерен тоалет на бала и не бих си позволил безумната целувка, за която днес горчиво се разкайвах, мислейки, че ще разруши бъдещето на любовта ми. Не, в мрачната безнадеждност, в която ме хвърляше отчаянието, аз бих коленичил

пред нея, бих целунал върха на обувките ѝ, оросявайки ги със сълзите си, и после бих се хвърлил в Ендр.

Но сега, когато вече бях вдъхнал жасминеното ухание на кожата ѝ и отпил няколко глътки от чашата на любовта, в душата ми разцъфна надеждата на земната страст; аз исках да живея и да дочакам часа на наладата с упорството на дивака, дебнеш часа на отмъщението; исках като него да се катеря по дърветата, да пълзя сред лозите, да се крия във водите на Ендр; мечтаех да се възползувам от тишината на нощта, от умората на сърцата, от зноя на лятото, за да се насладя на чудесния плод, от който вече бях вкусил. Ако тя поискаше от мен приказното пеещо цвете или съкровищата, закопани от жестокия Морган^[7] и неговите съучастници, аз бих ѝ ги донесъл само за да получа в замяна други, така желани съкровища и нямото цвете на любовта!

Когато мечтанието, в което бях потънал, съзерцавайки своя идол, бе нарушено от появяването на слугата, аз чух графинята да говори нещо за графа. Едва тогава разбрах, че принадлежеше на съпруга си. Тази мисъл ме замая. После ме обхвана яростно и мрачно любопитство: исках да видя притежателя на това съкровище. Две чувства бушуваха в душата ми — омраза и страх; омраза, готова без колебание да преодолее всяко препятствие, и смътен, но силен страх пред борбата, пред изхода от тази борба и главно пред нея. Обзет от неясни предчувствия, аз се опасявах от саморазпри, принизяващи човека, и вече предвиждах дребни, делнични трудности, пред които се огъва волята и на най-силните. Опасявах се от блатото на всекидневието, което днес поглъща хората и лишава обществения живот от развръзки, за които жадуват горещите сърца.

— Ето и господин Дьо Морсоф — каза тя.

Скочих на крака като подплашен кон. Макар това движение да не убягна от господин Дьо Шесел, нито от графинята, то не предизвика мълчаливото им порицание, тъй като точно в тази минута едно момиченце, на което дадох не повече от шест години, се втурна в салона и каза:

— Татко си дойде!

— Е, Мадлен? — намеси се майка ѝ.

Детето протегна ръка на господин Дьо Шесел и ми се поклони, разглеждайки ме внимателно и учудено.

— Как е здравето ѝ? Не ви ли създава вече опасения? — запита господин Дьо Шесел графинята.

— По-добре е сега — отвърна тя, като поглади косите на детето, притиснало се към нея.

От думите на господин Дьо Шесел разбрах, че Мадлен е на девет години; не можах да скрия изненадата си и учудването ми помрачи лицето на майката. Господин Дьо Шесел ме стрелна с един от онези многозначителни погледи, с които светските хора допълнят възпитанието ни. Очевидно бях докоснал рана в майчиното сърце, чиито чувства трябваше да се щадят.

Хилаво дете с големи уморени очи и прозрачнобяла кожа, като осветена отвътре порцеланова ваза, Мадлен сигурно не би могла да оцелее в града. Полският въздух, неуморните грижи на майката, която сякаш не можеше да ѝ се нарадва, поддържаха живота в това телце, крехко като отгледано в парник цвете, въпреки суровостта на чуждия за него климат. Макар с нищо да не напомняше майка си, Мадлен, изглежда, имаше душата ѝ и тази душа я поддържаше. Редките черни коси, вдлъбнатите очи, хлътналите бузи, слабите ръце, тесните гърди — всичко говореше за борба на живота със смъртта, за непрестанния двубой, от който дотогава графинята бе излизала победителка. Детето се стараеше да изглежда весело — вероятно за да не тревожи майка си; но когато понякога забравяше това, придобиваше вид на плачуща върба. Човек би казал, че е малко, изгладняло циганче, дошло от родния си край с просия, изтощено, но смело и нагиздено, за да се представи пред зрители.

— Къде оставихте Жак? — запита майката и я целуна по белия път, разделящ черните като гарваново крило коси.

— Идва с татко.

В този момент графът влезе, водейки сина си за ръка. Истинско копие на сестра си, Жак бе обременен със същите белези на слабост. Гледайки тези две хилави деца редом с прекрасната им, сияеща от здраве майка, бе лесно да се отгатнат причините на скръбта, разяждаща графинята, горчивите ѝ думи, отправяни единствено към Бога и налагащи на челото своя неизгладим печат. Господин Дьо Морсоф се поклони, оглеждайки ме по-скоро с безпокойния, отколкото проницателен поглед на подозрителен човек, неумеещ да познава хората. След като ме представи на мъжа си и му обясни накратко

присъствието ми в Клошгурд, графинята се отправи към вратата. Неоткъсващи очи от майка си, сякаш тя бе източник на светлина за тях, децата поискаха да тръгнат с нея.

— Останете тук, мили мои — каза им тя, полагайки пръст на устните си. Децата се подчиниха, но погледите им се помрачиха от тъга. Ах, какво ли не бих сторил, за да чуя от нея думата „мили“! Когато тя излезе, и на мен, и на децата стана по-студено.

Чул името ми, графът веднага промени държането си. От студен и намръщен той стана не бих казал сърдечен, но подчертано любезен, обсипа ме с внимание и изглеждаше доволен от гостуването ми. Някога моят баща, верен служител на нашите короновани господари, бе играл при тях голяма, но тайна роля, роля опасна, ала обещаваща успех. Когато с идването на власт на Наполеон всичко било изгубено, баща ми, като мнозина други заговорници, бе потърсил убежище в сладостите на провинциалния живот, примирявайки се със суровите и несправедливи обвинения — неизбежна участ на играчи, които залагат всичко на една карта и слизат от сцената, след като със собствените си ръце са задвижили политическата машина. Не знаейки нищо за съдбата, нито за миналото и настоящето на семейството си, аз бях слабо осведомен и за тази позабравена страница от живота на баща ми, която помнеше граф Дьо Морсоф. Но в очите на човек като графа древното потекло е най-ценното човешко качество и то можеше да обясни радушния прием, който ме смути, истинската причина за благоразположението на господин Дьо Морсоф аз научих по-късно. В момента тази внезапна промяна ми помогна да се овладее. Когато ние отново подхванахме разговора си, Мадлен освободи главичката си от ръцете на баща си, видя отворената врата и се изплъзна като змиорка навън, където брат й Жак я последва. Те веднага догониха майка си, за което съдех по стигналата до ушите ми глъчка, напомняща бръмченето на пчели край любимия кошер.

Сега се вгледах в графа, опитвайки се да отгатна характера му; някои особености в него ми направиха такова впечатление, че не мога да се огранича с бегъл поглед на външността му, какъвто обикновено се хвърля на непознат човек. Едва четиридесет и пет годишен, той изглеждаше на около шестдесет, така бе състарило този човек голямото крушение, сложило край на XVIII столетие. Прошарените коси, по монашески опасващи отзад плешивия череп, стигаха до ушите

и стърчаха на слепите очи. Лицето му смъртно напомняше муцуна на бял вълк, изцапана с кръв, тъй като носът му бе възпален като у мнозина, чийто живот издъно е подронен, стомахът е ленив и всички функции на организма са нарушени от хронични заболявания. Плоското чело, прекалено високо за конусообразното лице, прорязано от напречни, неравни бразди и загрубяло от вятъра, говореше по-скоро за навик да живее на открито, отколкото за упорит умствен труд, по-скоро за гнет на постоянни беди, отколкото за борба да ги преодолее. Изпъкващи на мъртнобледото му лице, смуглите скули издаваха достатъчно здрава костна система, за да обезпечи на графа дълъг живот. Суровият поглед на жълтите му студени очи — блестящ и хладен, безсмислен, тревожен и безпричинно недоверчив — пронизваше като лъч на зимно слънце. Устата бе повелителна и властна, брадичката — права и дълга. Слаб и висок на ръст, той имаше държане на благородник, съзнаващ своето превъзходство, въпреки съвсем условно, тъй като стоеше по-високо от другите по право и по-ниско — по заеманото от него положение.

Живеейки на село, той се бе поизоставил и се обличаше като чифликчия, в чието лице селяните, както и съседите, виждаха само стопанин на имение. Загорелите и жилести ръце свидетелствуваха, че носи ръкавици само когато язди или отива на богослужение в църква. Носеше груби обувки. Макар десет години емиграция и десет години селски живот да бяха изменили външния облик на графа, в него още се забелязваха признаци на знатен произход. Заклетият либерал — дума, която в онези години още не бе влязла в употреба — би признал неговата рицарска честност и непоклатимите му убеждения на постоянен читател на „Котидиен“, би видял в него религиозния човек, страстно предан на делото на роялизма, искрен в политическите си антипатии, неспособен да бъде полезен на партията си, но много способен да я погуби и незнаещ нищо за онова, което ставаше във Франция. Графът бе всъщност един от онези праволинейни хора, които не се поддават на никакви отстъпки и упорито се противопоставят на всичко, готови са да умрат с оръжие в ръка на боевата си позиция, но са толкова стиснати, че по-скоро жертвуват живота, нежели парите си. По време на обяда забелязах по пламналите му бузи и крадешком хвърлените погледи към децата, че на господин Дьо Морсоф тежеше някаква натрапчива мисъл, която напразно се мъчеше да пропъди. Кой,

виждайки графа, не би го разбрал? Кой не би го осъдил, че бе предал на децата тази органична слабост, лишаваща ги от жизнени сили? Ала осъждайки се сам, той отричаше на другите правото да го съдят. Жлъчен като властник, съзнаващ вината си, но нямащ достатъчно душевно благородство, за да изкупи пред близките си страданията им, хвърлени от него във везните на съдбата, резките черти на графа и блуждаещият му поглед говореха за това, че съвместният живот с него тежеше като кръста Господен.

Ето защо, когато жена му влезе с децата, следващи я по петите, заподозрях, че в това семейство се е загнездило нещастieto: така, минавайки над подземие, понякога отгатвате дълбочината му. Виждайки заедно тези четирима души, обхващайки ги с поглед, изучавайки лицата и взаимоотношенията им, аз почувствувах, че на сърцето ми легна тъга, както сивата пелена на дъжда неочаквано помрачава прелестен пейзаж след хубав залез. Когато темата на нашия разговор бе изчерпана, графът отново ми засвидетелствува предпочитание пред господин Дьо Шесел, като разказа на жена си някои неизвестни за мен подробности от историята на семейството ми. После ме попита на колко съм години. Чула отговора ми, графинята остана не по-малко учудена от мен, когато научих възрастта на дъщеря ѝ. Вероятно бе предполагала, че съм на четиринайсет години. Както по-късно узнах, това бе втората нишка, обвързала я така силно към мен. Аз прочетох мислите на госпожа Дьо Морсоф. Майчиното ѝ сърце трепна, озарено от лъч на закъсняла надежда. Виждайки ме на повече от двайсет години, толкова хилав, толкова крехък и при все това толкова издръжлив, може би някакъв вътрешен глас ѝ пошепна: „Децата ми ще живеят!“ Тя ме погледна с любопитство и аз почувствувах, че в този миг ледът между нас се стопи. Изглеждаше, че иска да ми постави хиляди въпроси, но не зададе нито един.

— Ако прекомерните умствени занятия са разстроили здравето ви — каза тя, — нашата долина ще го укрепи.

— Съвременното обучение погубва децата — подхвана графът. — Тъпчем ги с математика, обременяваме ги с излишни знания и преждевременно ги изтощаваме. Отпочинете си тук — продължи той, — вие сте смазан от лавината знания, стоварила се върху вас. Какви ли беди ще ни донесе сегашното, достъпно за всички обучение, ако не го предоставим на духовните конгрегации!

Тези думи обясняват добре защо господин Дьо Морсоф бе отказал веднъж да гласува за депутат, който би могъл да бъде полезен на делото на роялизма със способностите си. „Аз никога не се доверявам на умни хора!“ — бе отвърнал той на отговорника по изборите.

Графът стана и предложи да се разходим из градината.

— Господине — опита се да възрази графинята.

— Какво има, скъпа моя? — запита той с високомерен вид, който доказваше колко силно желаше да бъде господар в дома си и колко малко всъщност бе такъв.

— Нашият гост е дошъл от Тур пеша; господин Дьо Шесел не знаел това и го развел из имението си.

— Постъпили сте неблагоприятно — обърна се графът към мен, — макар че на вашата възраст...

И той поклати глава в знак на съжаление.

Разговорът бе подновен. Скоро забелязах колко праволинеен бе неговият роялизъм и колко ловкост бе необходима, за да се избягнат стълкновенията с него. Слугата, успял да надене ливреята си, съобщи, че обядът е готов. Господин Дьо Шесел предложи ръка на госпожа Дьо Морсоф, господин Дьо Морсоф весело грабна моята и ние се отправихме към трапезарията, която се намиреше в приземния етаж, точно срещу салона.

Подът на трапезарията бе настлан с бели плочки, изработени в Тур, а стените — покрити с дърво до половин човешки ръст и облепени нагоре с гланцирани тапети, изобразяващи цветя и плодове; на прозорците висяха перкалени пердета, украсени с червени галони; старинните бюфети носеха печата на прочутия майстор Бул, а дървото на столовете, облечени в ръчно бродиран плат, беше дъбово, украсено с резба.

Обядът бе обилен, но далеч не бе поднесен разкошно: семейно разностилно сребро, саксонски порцелан, неуспял още да излезе отново на мода, осмоъгълни гарафи, ножове с ахатови дръжки, цветя в лакирани качета с остри позлатени зъбци околоръст. Харесвах ми всички тези стари вещи, намирах за великолепни тапетите на Ревейон с кантове от големи цветя. Радостта, която изпълваше сърцето ми, не позволяваше да видя непреодолимите прегради, издигнати между нея и мен от аскетизма и самотата на селския живот. Седях до графинята,

от дясната ѝ страна, предлагах ѝ питие и, о, щастие, докосвах дрехата ѝ, ядях хляба ѝ! Не бяха минали три часа, и нашите два живота вече се сплетоха! Впрочем ние бяхме свързани и със спомена за фаталната целувка, тази наша обща тайна, която смущаваше и двама ни.

И ето че станах изкусен ласкател: стараех се да се харесам на графа, който приемаше благосклонно любезностите ми; готов бях да галя кучето му, да изпълнявам най-малките прищевки на децата, да им подавам обръча и ахатовите топки, да ги нося на конче на гърба си и дори им се сърдех в себе си, че още не разполагат с мен като със своя собственост. Любовта прилича на гения; тя също има интуиция и аз смътно съзнавах, че избухливостта, лошото настроение, необщителността могат да погубят надеждите ми.

Обядът премина за мен сред неизказан възторг. Намирайки се в дома на госпожа Дьо Морсоф, аз не можех да мисля за явната ѝ студенина, нито за равнодушието на графа, прикрито под маската на учтивост. В началото на любовта, както в началото на живота, има период, когато тя се задоволява сама със себе си. В смуцението си аз няколко пъти отговорих неясно на зададените ми въпроси, но никой не можа да отгатне тайната ми, дори тя, непознаващата любовта. Останалото време отлетя като сън. Пробудих се от този хубав сън, когато в топлата благоуханна вечер прекосих на лунната светлина моста над Ендр, причудливи бели отражения лежаха върху тревата на брега и хълмовете; до мен долиташе ясният еднотонен, изпълнен с тъга крясък, надаван на равни интервали от някаква дървесна жаба, чието научно наименование не зная, но която от тази паметна вечер винаги слушам със сладостно вълнение.

Огледах се мислено назад, макар и малко късно, и тук, както навсякъде, срещнах безмерната студенина, в която се разбиваха дотогава хубавите ми чувства; зададох си въпроса: нима така ще продължава вечно? И ми се стори, че над мен тегне проклятие; мрачните събития на миналото хвърлиха сянка върху съкровения радости, които току-що бях изпитал. Преди да се завърна във Фрапел, аз още веднъж погледнах Клошгурд и видях долу лодка, наричана в Турен „ту“; беше привързана към голям ясен и тихо се люлееше във водата. Лодката принадлежеше на господин Дьо Морсоф, който ходеше с нея на риболов.

— Е — подхвана господин Дьо Шесел, когато вече никой не можеше да ни чуе, — струва ми се, че не е нужно да ви питам дали намерихте вашите хубави рамене; може да се гордеете с гостоприемството, което ви оказа господин Дьо Морсоф! Ха, дявол го взел, та вие отведнъж се озовахте в центъра на неприятелската крепост!

Тази тирада, последвана от фразата, за която споменах по-горе, съживи потиснатото ми сърце. Не бях проронил дума от напускането на Клошгурд и господин Дьо Шесел очевидно си обясняваше мълчанието ми с изблик на щастие.

— Защо мислите така? — запитах с ироничен тон, който можеше да се обясни със затаената ми страст.

— Той никому не е оказвал такова внимание.

— Признавам, че сам съм учуден от този прием — казах му, чувствавайки скритото огорчение в думите на събеседника си.

Макар и твърде малко познаващ светските отношения, за да разбере причината на неприятното чувство, което изпитваше господин Дьо Шесел, бях изненадан от неумението му да го прикрива.

Моят събеседник имаше нещастieto да се именува Дюран и бе станал за посмешище, отричайки се от името на баща си, прочут фабрикант, натрупал огромно състояние по време на Революцията. Жена му бе единствената наследница на старинната съдийска фамилия Шесел, водеща началото си от времето на Анри IV, както мнозинството от семействата на парижките магистрати.

И така, господин Дьо Шесел, този заядлив честолубец, намисли да „убие“ Дюран, за да достигне висотите, за които мечтаеше. Отначало започна да се нарича Дюран дьо Шесел, после Д. дьо Шесел, а когато се запознах с него, беше просто господин Дьо Шесел. При Реставрацията той получи от Луи XVIII диплом с титла граф, по силата на който влизаше във владение на големи земи. Децата на господин Дьо Шесел следователно щяха да пожънат плодовете на неговата самоотверженост, без да узнаят жертвите, принесени от бащата. Язвителните думи на някакъв принц и до днес тежаха над него: „Господин Дьо Шесел рядко се появява в образа на Дюран.“ Тази епиграма дълго се носеше из Турен.

Парвенютата са като маймуните, от които са взели и ловкостта си: когато се катерят, възхищават се от сръчните им движения, но

когато стигат върха, виждате само срамните им части. Опакоето на характера на господин Дьо Шесел се състоеше от дребни пороци, разраснали се от завистта. Но той все още бе далече от перството. Да осъществиш домогванията си, е преимущество на дръзката сила; но този, който се спира насред път, въпреки открито предявените от него претенции, само се излага на постоянни насмешки, с каквито се хранят дребните души. Господин Дьо Шесел обаче не вървя право към целта, като силен човек; два пъти предлаган за депутат и два пъти отхвърлян, неотдавна генерален директор, после никакъв, а сега дори не и околийски началник, успехите и пораженията бяха поразили характера му и той стана раздразнителен, като всеки честолюбив несретник. Може би пагубна роля в живота му бе изиграло чувството на завист, присъщо на туренци, завиждащи на всичко, особено във висшите социални сфери, където малко успяват хора, които се мусят при вида на чуждите успехи и кривят устни, скъпи са на комплименти и щедри на злъчни епиграми. Ако беше искал по-малко, може би щеше да получи повече; но за нещастие той притежаваше доста силно чувство за достойнство и никога не превиваше гръб.

В този момент господин Дьо Шесел бе в залеза на честолюбивите си стремежи, макар роялизмът да го облагодетелствуваше. Може би твърде много обичаше да подчертава принадлежността си към висшите кръгове, но по отношение на мен бе безупречен. Впрочем, той ми се нравеше по простата причина, че за първи път намерих покой под неговия покрив. Може би незначителното внимание, което ми бе засвидетелствувал, се бе сторило на мен, бедното, изоставено дете, олицетворение на бащина любов. Любезното му гостоприемство бе толкова различно от равнодушието, угнетявало ме дотогава, че изпитвах детска признателност към господин Дьо Шесел за волния живот в неговия дом и за вниманието му. Както виждате, фрапелските господари са така тясно свързани със зората на щастието ми, че неволно ги свързвам със скъпи на сърцето ми спомени. Господин Дьо Шесел бе богат и живееше на широка нога, което дразнеше самолюбието на съседите му; той често менеше хубавите си коне и елегантните си каляски; жена му носеше изискани тоалети, устройваше блестящи приеми и разполагаше с повече прислужници, отколкото бе прието в този край, с една дума, разточителствуваше като принц. Владенията на Фрапел са

огромни. При вида на това богатство и на този разкош граф Дьо Морсоф, който трябваше да се задоволява със семейния кабриолет, а в Турен той е нещо средно между таратайка и пощенска карета, и да живее от доходите на Клошгурд, му завиждаше като истински туренец до деня, когато кралската милост неочаквано върна на семейство Дьо Морсоф някогашния му блясък. И така, приемът, оказан от графа на малкия син на старинна фамилия, чийто герб възхожда към времето на кръстоносните походи, бе просто средство да се принизи голямото богатство, да се омаловажат горите, нивята и ливадите на съседа му, който не произхождаше от знатно семейство. Господин Дьо Шесел добре бе разбрал това. Ето защо, въпреки неизменната учтивост, между съседите не бяха възникнали тесни приятелски отношения, напълно естествени между владетелите на Клошгурд и Фрапел, два замъка, разделени само от Ендр и от чиито прозорци дамите биха могли да се поздравяват. Впрочем, завистта бе единствената причина за усамотението, в което живееше граф Дьо Морсоф. На младини той получил повърхностно образование, както и мнозинството юноши от знатен род, които по-късно допълниха познанията си, водейки светски живот, запознавайки се с обичаите в двора и изпълнявайки задължения, налагани от придворни санове и длъжности. Но господин Дьо Морсоф бе емигрирал тъкмо тогава, когато за него започваше това второ допълнително възпитание, и не бе могъл да се възползува от плодовете му. Той бе от хората, повярвали в бързото възстановяване на монархията във Франция и хранейки се с илюзии, бе прекарал изгнаничеството си в жалко бездействие. Когато се разпаднала армията на принц Конде, в чиито редове се бе отличил със смелостта и самоотвержеността си, графът решил да се завърне под закрилата на бялото знаме и като мнозина други емигранти не си потърсил работа. Може би нямал сили да се отрече от името си, за да печели с презрян труд хляба си. Надеждите, възлагани на утрешния ден, а може би и чувството за чест не му позволили да предложи услугите си на чужда държава. Страданията разколебали смелостта му. Продължителните скитания пеша, оскъдната храна и излъганите надежди разклатили здравето му, вселили униние в душата му. Скоро бил изправен пред пълна нищета. Ако за мнозина бедността е стимул, за други е спирачка и графът бе от тях.

Бедният туренски благородник, който бе странствувал пеша по пътищата на Унгария и бе делил овнешката плешка с овчарите на принц Естерхази — той никога не би приел милостиня от господаря им и множество пъти я бе отхвърлял от вражески на Франция ръце, — нито веднъж не извика в мен неприязън, дори когато виждах колко бе смешен в самодоволството си. Белите коси на господин Дьо Морсоф ми подсказваха горестната повест на този живот и аз твърде много съчувствувах на изгнаниците, за да го съдя.

В чужбина графът загубил веселостта си, присъща на французите и в частност на туренци; станал мрачен, заболял и бил приет по милост в някаква немска болница. Открили възпаление на перитонита, често смъртоносна болест, която дори и при благоприятен изход влияе зле върху характера и почти винаги влече след себе си ипохондрия. Непристойните любовни похождения на господин Дьо Морсоф, чиято тайна бе погребана в глъбините на душата му и която единствен аз открих, не само подронили жизнените сили на изгнаника, но се оказали пагубни и за потомството му. След дванайсет години мизерия, той обърнал поглед към Франция, където декретът на Наполеон му разрешавал да се завърне. Когато една хубава вечер, преминавайки Рейн, съгледал Страсбургската катедрала, клетият пешеходец едва не припаднал.

— Франция! Франция! Ето я Франция! — викал той по собствените му думи, както детето вика „мамо!“, когато се нарани.

Роден в богатство, сега се оказал беден; създаден за пълководец или за държавен деец, днес се видял без власт, без бъдеще; някога здрав и силен, завръщал се в родината беден и съвсем изтощен. Без образование в страна, където и хората, и нещата се бяха изменили по необходимост, чужд на всичко ново, графът разбрал, че е загубил не само физическите, но и духовните си сили. Беднотата превръщала гръмкото му име в бreme. Непоколетимите му убеждения, героичното минало, свързано с армията на Конде, страданията, спомените, разклатеното здраве — всичко това изострило неговата раздражителност, недостатък, който не щадят във Франция, страна на присмехулници.

Полумъртъв от умора, се добрал до Мен, където по някаква случайност, дължима може би на гражданската война, революционното правителство бе пропуснало да продаде просторното

имение на рода Дьо Морсоф, чийто наемател го запазил за законния му владетел, представяйки го като свое. Когато господарят на съседния замък Живри, херцог Дьо Лъонкур, научил за пристигането на граф Дьо Морсоф, незабавно му предложил да живее в замъка през времето, необходимо за подготвяне на жилището му. Семейство Лъонкур проявило много благородство и великодушие към графа, който се съвзел през този неколкomesечен престой и направил усилия да прикрие страданията си. Лъонкурови били загубили някогашното си огромно състояние. С името си господин Дьо Морсоф се очертавал като прилична партия за единствената им дъщеря. Госпожица Дьо Лъонкур не само не се противопоставила на този брак с трийсет и пет годишния, болнав и преждевременно състарен мъж, но, изглежда, с радост приела предложението му. Омъжването ѝ предоставяло възможност да живее с леля си, херцогиня Дьо Верной, сестра на принц Блaмон-Шоври, обичаща я с майчинска нежност.

Близка приятелка на Бурбонската херцогиня, госпожа Дьо Верной принадлежала към религиозната секта, оглавявана от туренеца Сен Мартен, наричан „неизвестния философ“. Последователите на този философ се стремят към добродетели, придобивани по пътя на мистичното проникновение. Тази мистична доктрина открива достъп към божествени светове, разглежда живота като редица превращения, подготвящи човека за друга, възвишена съдба, освобождава понятието дълг от унизителното подчинение на закона, учи да се приемат житейските несгоди с неизменното примирение на квакера и налага презрение към страданието, вдъхвайки в сърцата на вярващите братска любов към ангела-хранител, обитаващ небесата. Това е своеобразен стоицизъм, подкрепен от вяра в бъдещето. Действената молитва и чистата любов са основите на учението на Сен Мартен, което излиза от пределите на католицизма, за да се присъедини към християнската църква от първите векове. Госпожица Дьо Лъонкур останала обаче в лоното на апостолската църква, на която, независимо от всичко, била вярна и леля ѝ. Понесла жестоки изпитания по време на Революцията, херцогиня Дьо Верной се бе отдала към края на живота си на строго благочестие, което внесло в душата на племенницата ѝ (ще употребя тук думите на самия Сен Мартен) „светлината на небесната любов и елея на духовната радост“. След смъртта на леля си графинята често приемала този

проповедник на мир и добродетели в Клошгурд, където бил идвал и преди. Гостувайки в Клошгурд, Сен Мартен следял за издаването на новите си книги при Летурми, в Тур. Вдъхновявана от мъдростта на старите жени, преминали през тъмните усой на живота, госпожа Дьо Вернъой подарила Клошгурд на младоженката, за да се радва тя на собствено огнище. С великодушието на старците, което е напълно безкористно, когато са действително добри, херцогинята й отстъпила всичко, задоволявайки се с малката стая над предишната си спалня, която сега заемаше графинята. Почти внезапната смърт на госпожа Дьо Вернъой помрачила радостта на новобрачната двойка и наложила неизгладим отпечатък на тъга върху Клошгурд и върху суеверната душа на младата жена. Първите дни, прекарани в Турен, макар и не щастливи, били за графинята единствените безгрижни дни в живота й.

След тежки изпитания из чужди земи господин Дьо Морсоф видял пред себе си светло бъдеще; за него сякаш настъпило нравствено изцеление; сега той вдъхвал в долината на Ендр опияняващото ухание на разцъфтяващата надежда. Принуден да мисли за дома си, той се заел със стопанството и дори намерил в това някакво удовлетворение; но раждането на Жак било гръм от ясно небе, който поразил и настоящето, и бъдещето на злочестия баща: лекарят предрекъл смърт на детето. Графът скрил от жена си съдбоносната присъда: после сам се обърнал за съвет към лекаря и получил отчайващ отговор, потвърден впоследствие и при раждането на Мадлен. Тези две събития и увереността в правотата на лекарските предвиждания влошили болезненото състояние на бившия емигрант. И тъй, родът Дьо Морсоф бил осъден да угасне, а младата, безукорно чиста жена щяла да бъде нещастна до него, обречена на страданията на майчинството, без да вкуси радостите му. Горчилката на миналото, пораждащо нови мъки, се надигнала в душата на графа и окончателно го погубила. Госпожа Дьо Морсоф отгатнала миналото на мъжа си, съдейки за него по настоящето, и предвидила бъдещето. Макар да няма нищо по-трудно от, това да направиш щастлив човека, потиснат от съзнание за собствената си вина, графинята се заела с този достоен за ангел подвиг. В един-единствен ден тя придобила твърдост на стоик. Спускайки се в бездната, откъдето още се виждал къс синьо небе, тя се обрекла на един човек, както милосърдната сестра се обрича на всички страдащи, и за да го помири със самия себе си, му простила това, което той сам

не можел да си прости. С алчността на скъперник графът приел всички лишения, които неговото състояние налагало на жена му; бил подозрителен като всички, отнесли от светския живот само чувство на омерзение; графинята заживяла в самота, понасяйки безропотно недоверието на съпруга си; тя прибегнала към женски хитрини, за да го насочи по пътя на доброто, и му внушавала мисли, които той приемал за свои, радвайки се в семейния кръг на превъзходство, недостъпно за него в обществото. След няколко години брачен живот тя решила да не напуска никога Клошгурд, смятайки, че истеричните пристъпи на мъжа ѝ неизбежно ще предизвикват присъди и насмешки, вредни за възпитанието на децата. Така тя спуснала такава плътна завеса над разбития си живот, че никой не можел да заподозре действителното нищожество на граф Дьо Морсоф. Непостоянният и по-скоро раздразнителен, отколкото злобен съпруг намерил в обществото на жена си благоприятна атмосфера, която с балсама на младостта смекчавала скритите му страдания.

Ето накратко предадено това, което господин Дьо Шесел сподели в огорчението си с мен. Неговото познаване на света му бе помогнало да долови тайните, погребани в Клошгурд. Но ако благородното поведение на госпожа Дьо Морсоф заблуждаваше света, нищо не бе в състояние да заблуди всепроникващото око на любовта.

Едва легнал в малката си стаичка, някакво внушение ме накара да скоча от леглото си; непоносима за мен бе мисълта, че се намирам във Фрапел, когато можех да гледам прозорците на спалнята ѝ; облякох се, спуснах се крадешком по витата стълба на малка кула и излязох на улицата през страничната врата. Нощната прохлада ме успокои. Прекосих Ендр по моста до Червената мелница и с лодката на графа, за щастие привързана към брега, доплавах до Клошгурд, където още светеше последното прозорче откъм Азе. Тук отново потънах в предишните си мечтания, но вече по-спокойни, нарушавани единствено от трелите на певица на любовните нощи и от еднообразната мелодия на „блатния славей“. В главата ми като видения блуждаеха мисли, отнасяйки със себе си траурното було, което дотогава покриваше бъдещето ми. И душата, и чувствата ми бяха еднакво очаровани. Как неудържимо се стремях с цялото си същество към нея! Колко пъти като безумец се питах: „Ще бъде ли моя?“ Ако в предшестващите дни вселената в моите очи се бе преобразила, сега

за една нощ в нея се бе появил център. Всички мои желания, всички честолюбиви замисли се бяха съсредоточили в нея, исках да бъда всичко за тази жена, за да възродя и запълня разбитото ѝ сърце. Как хубава бе нощта, която прекарах под прозорците ѝ, сред ромона на водите в мелничните бентове и медния ек на камбаната на Саше! В тази лъчезарна нощ моята неземна лилия озари целия мой живот; аз ѝ отдадох душата си с беззаветната вяра на бедния кастилски рицар, над който се смеем, четейки Сервантес. Но нима ние не изпитваме същото, когато в нас се пробужда любовта? При първия проблясък на зората, при първия вик на птиците аз изтичах в парка на Фрапел; нито един селянин не ме забеляза, никой не заподозря отсъствието ми и аз спях до минутата, когато камбанката позвъни за закуска.

Представящ се за страстен любител на природата, въпреки непоносимия пек аз се спуснах след закуска в долината, уж за да погледам отново бреговете и островите на Ендр, ливадите и хълмовете; а всъщност с бързината на изтърван кон се озовах при моята лодка и в миг отплавах до Клошгурд и до скъпите на сърцето ми върби. Наоколо цареше трепетна тишина, каквато бива на село по обяд. Неподвижните корони на дърветата рязко се открояваха на фона на синьото небе; морски кончета и златисти мухи прелитаха между дърветата и тръстиките; стадата мирно пасяха на сянка, червеникавата земя на лозята пламтеше в зноя и смокове пълзяха по склона на хълма.

Как се бе изменил пейзажът, така свеж, така усмихнат в ранното утро! Изведнъж ми се стори, че видях графа; мигом скочих от лодката и тръгнах по пътеката, заобикаляща Клошгурд. И действително не бях се излъгал, той вървеше покрай живия плет, желаейки, изглежда, да излезе на пътя за Азе, който се виеше покрай реката.

— Как се чувствувате тази сутрин, господин графе?

Лицето на господин Дьо Морсоф просия: очевидно рядко го назоваваха граф.

— Благодаря, добре — отвърна той, — но вие явно обичате природата, щом се разхождате в тази жегата?

— Та нали за чист въздух ме изпратиха тук!

— Искате ли да видите как жънат ръжта?

— С удоволствие — казах. — Нека ви призная, че съм истински невежа по тези въпроси. Не мога да различа ръжта от пшеницата и

тополата от трепетликата; не разбирам нищо от земеделие и от стопанство.

— Тогава, тръгвайте — каза той весело, като се върна назад. — Влезте през вратника отгоре.

И той се върна назад откъм вътрешната страна на плета, а аз — откъм външната.

— Вие нищо няма да научите от господин Дьо Шесел — продължи графът, — той е твърде високопоставен, за да се занимава със стопанството си. Неговата работа е само да търси сметки от управителя си.

Господин Дьо Морсоф ми показва своите дворове и постройките, своите цветни, зеленчукови и овощни градини. Накрая ме отведе към дългата, засадена с акации и японски храсти алея, която минаваше над реката, и аз забелязах на другия ѝ край госпожа Дьо Морсоф, седнала на скамейка заедно с децата си. Как е хубава жената под сянката на нежните, сякаш прозрачни листа! Може би графинята бе изненадана от простодушната ми припряност, но не показва това и спокойно чакаше да се приближим към нея. Графът ми обърна внимание върху панорамата на долината, така различна от тази, която бяхме видели от височината. Гледана оттук, тя напомняше кътче от Швейцария. Прорязана от ручей, стичащи се в Ендр, долината се сливаше с далечните хоризонти и се губеше в синкавата мараня. Откъм Монбазон окото виждаше огромна зелена площ, а във всички останали посоки се простираха хълмове, гори и скали. Ние ускорихме крачките си, приближавайки се към госпожа Дьо Морсоф, но в тази минута тя изпусна книгата, която четеше заедно с Мадлен, и взе на коленете си Жак, задавил се от силна кашлица.

— Какво има? — извика графът побледнял.

— Боли го гърлото — отвърна майката, която като че не ме виждаше. — Няма нищо, не се тревожете.

Прегърнала сина си, тя придържаше с ръка главата му, а очите ѝ сякаш вливаха живот в това клето, слабо създание.

— Постъпвате крайно неблагоприятно — забеляза графът сърдито. — Тук иде хлад от реката, а сте седнали с детето на каменна скамейка.

— Но, татко, скамейката просто гори — извика Мадлен.

— Децата се задушават горе — каза графинята.

— Жените винаги си знаят своето! — измърмори графът, като обърна очи към мен.

Не желяейки да го подкрепя, нито да го укоря с очи, аз гледах Жак, който се оплакваше от болки в гърлото; налагаше се майката да го отнесе у дома. Преди да ни остави, тя чу мъжа си да казва след нея:

— Щом раждате такива хилави деца, трябва да умеете да се грижите за тях!

Този упрек бе, разбира се, дълбоко несправедлив, но на самолюбивия граф се искаше да оправдава себе си и във всичко да обвинява жена си. Графинята бързо се изкачи по стръмнината, стигна до остъклената врата на замъка и се скри в него. Господин Дьо Морсоф седеше на скамейката, навел замислено глава; моето положение ставаше непоносимо, той мълчеше и дори не ме поглеждаше. Трябваше да се откажа от тази разходка тъкмо когато се надявах да спечеля разположението му. Не си спомням да съм прекарвал потгостни минути. Пот на едри капки се стичаше по челото ми и в нерешителността си се питах: „Какво да правя? Да си отида? Да остана?“ Колко тежко трябва да е било на душата му, щом графът забрави да изтича до дома и да запита как се чувствува Жак! Но ето че той внезапно стана и се приближи до мен. Обърнахме се и двамата, за да видим още веднъж усмихнатата долина.

— Да отложим за друг ден нашата разходка — каза меко аз.

— Не, да вървим — отвърна той. — За съжаление свикнах да виждам често подобни припадъци, а бих дал живота си, за да спася това дете.

— Жак е по-добре, приятелю мой, и вече спи — каза сребристият глас.

Госпожа Дьо Морсоф неочаквано се появи в края на алеята — бе дошла без злоба, без огорчение и отвърна на поздрава ми.

— Радвам се, че Клошгурд ви харесва — ми каза тя.

— Не искате ли, скъпа моя, да взема коня и да потърся доктор Деланд? — предложи графът, желяейки да заглади вината си.

— Не се безпокойте — отвърна тя. — Жак спа зле тази нощ, това е всичко. Вие знаете какво нервно дете е той; тази нощ сънува лош сън и аз през всичкото време трябваше да му разказвам приказки, за да заспи отново. Кашлицата му се дължи само на умора. Дадох му ментово бонбонче и той веднага се успокои и заспа. Защо се тревожите

за дребни неща? Идете в полето и погледайте как жънат. Иначе фермерите ще пуснат в нивите чужди хора, преди да вържат всички снопи.

— Отивам да получа първия си урок по земеделие — подхвърлих аз.

— Имате добър учител — отвърна тя, като посочи графа, устата на когото се изкриви в самодоволна усмивка, или както обикновено казват: „Сви уста като сърце“.

Едва два месеца по-късно научих каква ужасна нощ тя бе прекарала, опасявайки се, че синът ѝ има круп. А аз седях в лодката, унасях се в нежни мечти и си въобразявах, че вижда от прозореца си с какво благоговение съзерцавам светлината на свещта, която тогава озаряваше челото ѝ, сгърчено от смъртна тревога. В Тур по това време върлуваше епидемия и вземаше страшни жертви.

Когато се приближихме до вратата, графът каза развълнувано:

— Госпожа Дьо Морсоф е ангел!

Бях поразен. Познавах само повърхностно това семейство и разкаянието, така естествено за младия човек в подобни случаи, обхвана душата ми: „С какво право искаш да нарушиш спокойствието им?“ — запитах се аз.

Доволен, че бе срещнал млад събеседник, над когото не бе трудно да вземе връх, графът заговори с мен за завръщането на Бурбоните и за бъдещето на Франция. По време на нашия непринуден разговор аз чух от него детински разсъждения, които много ме изненадаха. Той не знаеше най-прости неща, боеше се от образованите хора, отричаше авторитети и се надсмиваше, може би не без основание, над прогреса; в края на краищата аз открих у господин Дьо Морсоф толкова слабости, че всеки разговор с него ме уморяваше, тъй като се налагаше да бъда крайно внимателен, за да не обидя събеседника си. Напипал, така да се каже, слабите му места, аз употребих не по-малко усилия от графинята, за да се приспособя към тях. Ако бях по-възрастен, непременно бих го подразнил; но аз бях плах като дете, не се доверявах на себе си, смятайки, че възрастните знаят всичко за света, и се прехласвах от чудесата, извършени в Клошгурд от този усърден стопанин. С възхищение слушах плановете му за неговото преобразяване. Накрая, и това бяха неволни ласкателства, осигуряващи ми благосклонността на стария

благородник, аз хвалех красивото му имение, възхищавах се от местоположението на Клошгурд и поставях този земен рай несравнимо по-високо от Фрапел.

— Фрапел — казах аз на графа — прилича на масивен паметник, а Клошгурд — на скъпоценно украшение!

Тази фраза графът често повтаряше после, позовавайки се на мен.

— А знаете ли, че преди да се установим тук, Клошгурд бе напълно изоставен? — забеляза той.

Аз цял се превръщах в слух, когато ми говореше за своите посеви и разсадници. Като новак в полските работи, отрупвах го с въпроси за цените на продуктите, за обработването на земята и той бе щастлив, че може да ми изложи толкова подробности.

— Та на какво ви учат в училище! — ме питаше той учуден.

Този ден, когато се завърна у дома си, графът каза на жена си:

— Господин Феликс е очарователен младеж.

Вечерта писах на майка си, молейки я да ми изпрати дрехи и бельо, тъй като възнамерявах да поостана във Фрапел. Не знаех нищо за големите промени, настъпили тогава в политическия живот на страната, и тъй като не бях в състояние да предвидя влиянието им върху по-нататъшната ми съдба, възнамерявах да се върна в Париж през есента, за да завърша правните си науки, а тъй като занятията започваха в първите дни на ноември, разполагах с още цели два и половина месеца.

В началото на пребиваването си на село се опитах да се сближа с графа и това бе за мен време на тежки изпитания. Открих в този човек безпричинна раздразнителност и крайна неуравновесеност, които ме ужасяваха. Но понякога в него неочаквано се пробуждаше рицарският войнствен дух, отличил го в армията на Конде, той проявяваше воля, която в критични минути може да измени хода на историята с внезапността на бомба и да превърне благородника, обречен да животува в имението си, в неустрашим водач като Елбе, Боншон или Шарет.

Изказвайки някои предположения, графът бърчеше нос, челото му се проясняваше, в очите му пламваха мълнии, но скоро угасваха. Понякога се страхувах, че отгатвайки израза в очите ми, господин Дьо Морсоф ще ме убие на място. По това време бях невероятно уязвим.

Волята, която така удивително преобразява хората, едва започваше да се изгражда в мен. Моите прекомерни желания довеждаха до внезапни изблици на болезнена чувствителност, подобни на пристъпите на страха. Борбата не ме плашеше, но аз не исках да умра, невкусил от щастието на взаимната любов. Препятствията и любовта ми растяха едновременно. Бях в плен на ужасни терзания. Как да заговоря за чувствата си? Дебнех случаи, наблюдавах, стараех се да се сприятеля с децата и те се привързаха към мен, опитвах се да стана свой човек в дома. Постепенно графът престана да се владее в мое присъствие. Станах свидетел на внезапните промени в настроението му, на дълбоките му и безпричинни скърби, на безразсъдната избухливост, на горчивите му и покъртителни жалби, на жлъчната му студенина, на потиснатите му, налудничави прояви, на детинския му хленч, на отчаяните му викове и гневни изстъпления. Нравствената природа на човека се отличава от физическата по това, че в нея няма нищо абсолютно: нашите постъпки се намират в пряка зависимост от характерите или от идеите, с които свързваме даден факт. Моето пребиваване в Клошгурд и цялото мое бъдеще зависеха от неуравновесения характер на господин Дьо Морсоф. Не бих могъл да ви опиша какво безпокойство обземаше душата ми, която в това време толкова лесно разцъфтяваше от радост и се свиваше от тъга, когато, влизайки в Клошгурд, се питах: „Как ли ще ме приеме?“ Каква тревога се надигаше в сърцето ми, забелязвайки на пребледнялото му лице признаци на приближаващата се буря! Вечно трябваше да бъда нащрек. И тъй, аз попаднах под деспотичната власт на този човек.

Моите мъки ми помогнаха да разбера страданията на госпожа Дьо Морсоф. Скоро ние започнахме да си разменяме погледи, изпълнени с разбиране, и понякога моите очи се навлажняваха, докато тя сдържаше сълзите си. По такъв начин графинята и аз се опознахме в страданието. Колко открития направих в тези първи четиридесет дни, изпълнени със скърби, с тайни радости и с ту възраждащи се, ту чезнещи надежди! Една вечер я намерих дълбоко замислена. Тя гледаше слънчевия залез, под чиито лъчи сладострастно пламтяха върховете на хълмовете и широки сенки лягаха по меката като ложе равнина; вечерта бе така прекрасна, че не можеше да не се заслушаш във вечната Песен на песните, с която природата приканва създанията си към любов. Оживяваха ли в душата на графинята някогашните

девичи мечти? Или тя по женски страдаше, сравнявайки ги с действителността? Стори ми се, че долових в позата ѝ отпадналост, благоприятстваща признанията, и казах:

— В живота има трудни мигове.

— Вие прочетохте мислите в душата ми — изненада се тя, — но как?

— Ние с вас имаме толкова общо! — отвърнах аз. — Нима не принадлежим и двамата към онези избраници, които умеят да страдат и да се радват по-силно от другите? Всички сърдечни струни звучат у нас едногласно, извиквайки могъщ вътрешен отклик, а нашата духовна природа е в неизменна хармония с първоизточника на всяка истина? Поставете хора като нас в среда, където всичко е противоречиво, нестройно, и те ще страдат ужасно, но затова пък ще изпитват възторжена радост, срещайки родствени мисли и чувства или близък по дух човек. Но ние познаваме и друго състояние, чиито мъки са известни само на души, изпитващи еднакви страдания и които при среща се разбират една друга. Случва се да останем безучастни и към доброто и злото. Нашият вътрешен свят наподобява тогава чудесен орган, но той свири напусто; ние горим от безпредметна страст и вместо мелодии издаваме нестройни звуци и стонове, които не намират отклик; страшно противоречие на души, въставащи срещу безсмислието на битието, изнурителни вътрешни борби, в които безцелно се топят нашите сили, както кръвта, изтичаща капка по капка от скритата рана. Чувствата се пропиляват напразно, сърцето усеща убийствена пустота и някаква неизяснима печал, която не намира облекчение дори в изповедта. Не изразих ли с тия няколко думи нашите общи страдания?

Тя трепна и не откъсвайки очи от залеза, запита:

— Вие сте толкова млад, откъде знаете всичко това? Нима вече познавате женската душа?

— О — отвърнах развълнуван, — моето детство премина в непрекъснати страдания.

— Чувам Мадлен да кашля — каза в отговор тя и бързо се отдалечи.

Графинята не се дразнеше от честите ми посещения по две причини. Първо, защото бе чиста като дете и мисълта ѝ бе чужда на всякакви лоши помисли. И второ, аз развличах графа, служех, така да

се каже, за храна на този лъв без нокти и без грива. И трето, бях намерил правдоподобен предлог за своите посещения.

Не знаех да играя на табла и господин Дьо Морсоф се зае да ме научи. Когато приех предложението му, графинята ме погледна със състрадание, сякаш ми казваше: „Нещастнико, та вие сам влизате в устата на вълка!“ Отначало не разбрах това, но още на третия ден ми стана ясно с каква трудна работа се бях заловил. Неизтощимото търпение, което дължах на тежкото си детство, укрепна окончателно в тези дни на нови изпитания. На графа доставяше удоволствие да ми се надсмива жестоко всеки път, когато забравях правилата на играта, които ми бе обяснил; ако се замислех по-дълго, той се оплакваше, че такава мудна игра го карала да скучае; а когато играех бързо, се гневеше, че го притеснявам; ако се проявявах като добър ученик, роптаеше, че го изпреварвам, а сам се възползваше от някои мои хрумвания. Станах жертва на грубо даскалско попечителство, на жесток деспотизъм, за които могат да дадат представа мъките на Епиктет, попаднал под ярема на зло дете. Когато започнахме да играем на пари, графът постоянно печелеше, което му доставяше низка, недостойна радост. Но достатъчна бе една дума на госпожа Дьо Морсоф, за да се разсее огорчението ми, а него да прикани към учтивост и благоприличие. Скоро налетях на нови, неочаквани мъки. В тази игра загубих и последните си грошове. Макар графът неизменно да се намираше между жена си и мен, колкото и до късно да се заседяхах у тях, аз не губех надежда да спечеля сърцето на госпожа Дьо Морсоф; но за да ускоря този час, очакван с мъчителното нетърпение на ловеца, трябваше да играя на непоносимата табла, която нараняваше самолюбието ми и опустошаваше кесията ми. Колко пъти стояхме редом с нея, любувайки се мълчаливо на слънчевото петно в ливадата, на облаците в сивото небе, на хълмовете, забулени в мъгла, или на играта на лунната светлина по повърхността на реката и само изрядко разменяхме възклицания:

— Каква хубава нощ!

— Тя е прекрасна като жена, госпожо!

— Какво спокойствие!

— Да, тук човек не може да бъде напълно нещастен.

При този отговор тя отново подхващаше ръкоделието си. В края на краищата аз започнах да долавям вътрешните вълнения на

графинята, причинявани от чувства, които напиреха да се излеят.

Без пари — сбогом на тези вечери! Писах на майка си, но в отговор тя ме смъмри, а пари ми изпрати само за осем дни. От кого да поискам? Касаше се за живота ми!

И така, в упоението на своето първо голямо щастие аз отново изпитах несгодите, които ме бяха преследвали навсякъде; но в Париж, в колежа и в пансиона ги бях надмогнал с умствен труд и въздържание, страданието ми бе пасивно; докато във Фрапел то стана активно; бях готов да извърша кражба, да се впусна в престъпления, които въображението рисува така примамливо, разтърсвах ме пристъпи на ярост, които сподавах с усилие на волята, за да не загубя уважение към себе си. Спомените за тези тягостни минути и отчаянието, в което ме бе хвърлило скъперничеството на моята майка, ми внушиха снизходителност към простъпките на младите хора; това чувство ще бъде разбрано от този, който не е пропаднал окончателно, но е стигнал до ръба на бездната, сякаш само за да измери гълбините ѝ. Вярно е, че моята честност, закърмена с упорит труд, се укрепи в тези минути, които откриха за мен каменливите пътища на живота, но сега аз не мога спокойно да гледам как страшното човешко правосъдие размахва меч над човешките глави и всеки път си казвам: „Наказателните закони са създадени от хора, незнаещи що значи злощастие.“

Доведен до крайност, аз открих в библиотеката на господин Дьо Шесел ръководство по игра на табла и започнах да го изучавам; освен това господин Дьо Шесел се съгласи да ми даде няколко урока. Благодарение на спокойните му напътствия, аз бързо усвоих играта и вече успешно прилагах правилата и комбинациите ѝ. След няколко дни можах да победея първия си учител; но когато спечелих, настроението на графа рязко се промени: очите му засвяткаха като на тигър, лицето му се изкриви от злоба, а веждите му заиграха така, както никога дотогава не бях виждал. Започна да се окайва и да хленчи като разглезено дете. Понякога захвърляше заровете, гневеше се, тропаше с крака, хапеше чашката за заровете и ме нагрубяваше. Но аз сложих край на тези изстъпления. Изучил всички тънкости на играта, можех да водя борбата, както си исках; обикновено оставях графа да печели през първата половина на играта, а към края изравнявах положението и възстановявах равновесие. Краят на света по-малко би удивил графа, отколкото явното превъзходство на доскоро неспособния му ученик; но

той нито веднъж не се призна за победен. Неизменната развръзка на играта бе храна за лошото му настроение.

— Наистина — казваше той — бедната ми глава се уморява. Вие винаги печелите в края на играта, когато започвам да мисля по-бавно.

Графинята, познаваща правилата на играта, забеляза хитрините ми още от първия път и видя в тях безспорно доказателство за любов. Впрочем, подобни тънкости могат да бъдат оценени само от хора, на които са известни ужасните трудности на таблата. Но колко много говореше на сърцето и подобна дреболия! Та нали любовта, подобно на бога на Босюе, поставя по-високо от най-блестящите победи чашата вода, предложена на бедния, или подвига на незнайния воин, загинал на бойното поле. Графинята ми поблагодари с поглед, способен да разтопи младото сърце: погледна ме така, както гледаше само децата си. От тази щастлива вечер тя винаги ми отправяше погледи, разговаряйки с мен.

Не бих могъл да обясня какво чувствах, когато си отивах. Моето тяло буквално се бе разтворило, бе станало безтегловно, аз не вярвах, а летях! Усещах в себе си този поглед, озаряващ душата ми, а двете кротки думи: „Довиждане, господине!“ — звучаха в ушите ми като пасхалния химн „O filii, o filiae“^[10].

Възродих се за нов живот! И тъй аз все пак означавах нещо за госпожа Дьо Морсоф. Задряхах, облъхван от горещото дихание на страстта. Розови пламъци преминаваха пред затворените ми очи, гонейки се в тъмнината като красиви огнени змейчета, които се гонят в камината над догарящия огън. В сънищата ми гласът ѝ стана сякаш осезаем, обгръщаше ме със светозарна атмосфера, опияняваше ме с благоухания, превърна се в мелодия, галеща слуха ми.

На следващия ден начинът, по който ме прие, потвърди напълно надеждите ми и тогава опознах всички нотки на гласа ѝ. На този ден бе съдено да стане един от най-значителните в моя живот. След обяд отидохме да се разходим и се спуснахме от върха на хълма в степите, където почвата бе камениста, суха и неплодна; само тук-там стърчаха няколко дъбови дървета и малинови храсти, отрупани с плодове, а вместо трева се простираше килим от ръждивожълтеникав, къдрав мъх, станал аленочервен под лъчите на залязващото слънце. Нозете ни се хлъзгаха по мъха, аз държах Мадлен за ръка, а госпожа Дьо Морсоф

водеше Жак. Графът, който вървеше напред, внезапно се обърна, удари с бастуна си безплодната земя и с нескрито озлобление ми каза:

— Ето какъв е моят живот. — После, обръщайки се към жена си, добави като извинение: — Разбира се, такъв бе до запознанството ми с вас.

Закъсняло извинение: графинята бе побледняла. Коя жена не би изтръпнала, получавайки такъв удар.

— Как хубаво ухае въздухът тук! И колко красиви са отраженията на светлината! — възкликнах аз. — Бих искал да притежавам тези степи, може би бих намерил съкровища в недрата им; но най-ценното богатство би било вашето съседство. Какво не бих дал за този толкова приятен за окото пейзаж и за тази живописна рекичка, където душата си отдъхва в сянката на ясените и елите! Колко различни са нашите вкусове! За вас този кът е пустош, а за мен е земен рай.

Тя ми поблагодари с поглед.

— Идилия — каза той горчиво, — тук не е място за човек с вашето име.

След късо мълчание запита:

— Чувате ли камбаните на Азе? Аз ги чувам съвсем ясно.

Госпожа Дьо Морсоф ме погледна изплашено. Мадлен стисна ръката ми.

— Не искате ли да се върнем и поиграем на табла? — предложих аз на графа. — Ударите на заровете ще заглушат звъна на камбаните.

Тръгнахме към Клошгурд, бързейки из пътя за всевъзможни неща. Графът се оплакваше от някакви остри болки, макар и да не каза какво точно го боли.

Когато се озовахме в салона, настъпиха особено тягостни минути. Господин Дьо Морсоф се бе отпуснал в дълбокото кресло, чужд на всичко наоколо, а жена му, която познаваше симптомите на болестта и умееше да предотвратява пристъпите ѝ, не се решаваше да го изтръгне от вцепенението му. Аз мълчах, както впрочем и тя. И ако госпожа Дьо Морсоф не ме помоли да си отида, то бе може би защото се надяваше, че партията табла ще развлече графа и ще смекчи раздражителността на болния, чиито изстъпления я убиваха. Но не така лесно се оказа да склони графа на тази игра, за която винаги проявяваше такава готовност. Подобно на млада господарка той

искаше да го молят, да го увещават, да не се почувствува задължен към партньора си, очевидно защото действително му бе задължен. Ако, увлечен в интересен разговор, забравех уловките си, той ставаше мрачен, злъчен, груб, дразнеше се при всеки повод и на всичко противоречеше. Обезпокоен от лошото му настроение, предлагаму да подхванем нашата табла; тогава той започваше да се дърпа:

— Сега е късно — а и като че ли не ми се ще.

С една дума, превземки като у жените, които понякога толкова ви объркват, че забравяте истинските им желания. Унижавах се, молах го да ми даде възможност да се упражнявам в тази игра, за да не я забравя. Този път дори се престорих на много весел, та дано се съгласи да изиграе с мен макар и само една партия. Оплака се от виене на свят, което му пречело да се съсредоточи, каза, че главата му е стегната като с менгеме, че ушите му бучат, че се задъхва, и наистина дишаше тежко. Накрая се съгласи. Госпожа Дьо Морсоф излезе, за да сложи децата да спят и да прочете заедно с прислужниците вечерната молитва. Всичко вървеше добре в нейно отсъствие; аз поведох работите така, че господин Дьо Морсоф спечели и това отведнъж го развесели. Внезапното преминаване от тъга и мрачни предчувствия за бъдещето си към несдържаната веселост на пиян човек, към бурен и почти безпричинен смях ме влечени от страх. Никога не бях го виждал в плен на такова безумие. Нашето близко познанство бе дало плод: той престана да се стеснява в мое присъствие. Освен това с всеки ден се опитваше да укрепи тираническата си власт над мен, да ме превърне в изкупителна жертва; наистина душевните болести притежават апетити и инстинкти на живи същества и се стремят да разширят сферата на господството си, както земевладелецът желае да разшири владенията си.

Графинята се върна и седна с ръкоделието си близо до игралната маса, за да виждала, както ни увери тя, по-добре на светлината, но този предлог зле прикриваше опасенията ѝ. Един необмислен негов ход, на който не бях в състояние да попреча, промени лицето на графа: от весело то стана мрачно, от яркочервено — жълто, очите му зашариха диво. И още една беда, която не можах да предвидя, нито да предотвратя: господин Дьо Морсоф направи втора грешка, която реши поражението му. Той мигновено стана, блъсна масата към мен, захвърли лампата на пода, удари с юмрук по камината и хукна из

салона — да, хукна, защото не бих могъл да кажа, че вървеше. Потокът от ругатни, проклетия, жалби и несвързани думи, които се изливаха от устата му, би накарал човек да повярва както през средновековието, че вижда пред себе си същество, обладано от зъл дух. Съдете сами за моето положение!

— Идете в градината — каза тя, като ми стисна ръката.

Излязох, без да ме забележи графът. От терасата, към която се отправих с бавни стъпки, чух виковете и воплите, които долитаха от неговата стая, съседна на трапезарията. Дочух всред оглушителната буря и ангелския глас, който на промеждутъци се въземаше като славеева песен пред затихваща буря. Разхождах се под акациите в най-прекрасната нощ на късния август, очаквайки графинята да дойде. Тя трябваше да дойде, нейното ръкостискане ми бе обещало това.

Вече чувствавах, че от няколко дни между нас назрява обяснение и че то щеше да избухне при първата произнесена дума, от която щяха да бликнат стаените чувства в душите ни. Какви скрупули ни принуждаваха да забавяме часа на пълното ни сърдечно единение? Може би на графинята, както и на мен, се нравеше този трепет, напомнящ страх, който потиска чувствителността в минутите, когато самият живот сякаш е готов да излезе от руслото си, когато искаш и не се решава да разкриеш душата си, подчинявайки се на сваяна, възпиращ младата девойка да се покаже пред любимия съпруг. Ние сами със своите безкрайни размишления издигнахме прегради пред това първо признание, но сега то бе станало необходимо. Мина час. Бях седнал на каменния парапет, когато всред вечерната тишина се разнесе шумът от стъпките ѝ и шумоленето на копринената ѝ рокля. Да, бедното човешко сърце понякога не може да побере обземащите го чувства.

— Господин Дьо Морсоф заспа — каза тя. — В такива случаи аз му давам чашка макова отвара; кризите са доста редки и това просто средство всякога му действа добре. Господине — продължи тя с изменен глас, прозвучал особено убедително, — злощастната случайност ви разкри тайни, които досега упорито криех; обещавайте ми да заключите дълбоко в сърцето си спомена за тази сцена. Сторете това заради мен, умолявам ви. Не искам от вас клетва, кажете ми само вашето „да“ на честен човек и аз ще бъда доволна.

— Нужно ли е да произнеса това „да“? — запитах аз. — Нима ние не се научихме да се разбираме?

— Не съдете зле за господин Дьо Морсоф; всичко това е следствие от дългите страдания в чужбина — продължи тя. — Утре той няма да си спомня нито една от казаните думи и отново ще бъде мил и любезен.

— Не се старайте, госпожо — отвърнах ѝ, — да оправдавате графа, ще направя всичко, каквото пожелаете. Бих се хвърлил тозчас в Ендр, ако с това можех да възвърна здравето на господин Дьо Морсоф и направя живота ви щастлив. Единственото, което не бих могъл да сторя, е да променя мнението, си, вече дълбоко вкоренено в мен. Готов съм да пожертвувам живота си за вас, но не мога да ви пожертвувам съвестта си. Мога да не слушам гласа ѝ, но мога ли да ѝ попреча да говори? Моето мнение за господин Дьо Морсоф е...

— Разбирам — прекъсна ме тя неочаквано рязко, — вие сте прав. Графът е нервен като разглезена жена — продължи тя, избягвайки думата „безумие“, готова да се изплъзне от езика ѝ, — но той изпада в такова състояние много рядко, не повече от веднъж в годината, при големи горещини. Колко злини причини емиграцията! Колко погубени съществования! Той би бил, убедена съм в това, велик военачалник, гордост за родината си.

— Съгласен съм с вас — прекъснах я на свой ред, давайки ѝ да разбере, че е безполезно да ме заблуждава.

Тя постави ръка на челото си и ми каза:

— Кой ви въведе в нашия живот? Дали Бог не иска да ми изпрати помощ, животворна приятелска поддръжка — подхвана тя, стискайки силно ръката ми. — Колко сте добър, великодушен...

Тя вдигна очи към небето, сякаш търсейки там потвърждение на скритите си надежди, и ги сведе после към мен. Запленен от този поглед, чувствайки, че душите ни се сливат в едно, аз извърших грешка от гледна точка на светското благоприличие. Но такива постъпки обикновено са предизвикани от великодушния стремеж да се преборим с опасността или да предотвратим удара от страх пред грозящата ни опасност, а най-често — от желание да намерим отклик в приятелско сърце, да узнаем съзвучно ли е то с нашето. Докато правех върховно усилие да запазя яснотата на мисълта си, едно внезапно

внушение ме подсети да измия петното, хвърлящо сянка върху чистотата ми в момента, когато исках да разкрия сърцето си.

— Преди да продължим разговора — казах ѝ с глас, задавен от трепета, долавян лесно в обкръжаващата ни дълбока тишина, — позволете ми да се извиня пред вас за миналото.

— Мълчете — каза бързо тя, като сложи на устните ми пръста си, който веднага отдръпна. После гордо ме погледна, като жена, която стои твърде високо, за да я засегне оскърблението, и с развълнуван глас ми каза:

— Зная какво имате предвид. Става дума за първото, последното и единственото оскърбление, което съм понесла. Не говорете никога за този бал. Ако християнката ви е простила, жената в мен все още страда.

— Не бъдете по-безжалостна от Бога — пошепнах ѝ, сдържайки с мъка сълзите в очите си.

— Аз трябва да бъде по-строга, защото съм по-слаба — отвърна тя.

— Но — продължих аз с детска разпаленост — изслушайте ме, дори и ако това бъде за пръв, последен и единствен път в живота ви.

— Говорете — каза тя, — иначе ще си помислите, че се боя от думите ви.

Чувствайки тогава, че тази минута е единствена в живота ни, аз ѝ казах с тон, приковаващ неволно вниманието, че всички жени на бала, както и всички, които досега съм срещал, са ми били безразлични; но виждайки нея, аз, тихият, свенлив и отдаден на учението си юноша, бях обзет от безумие, което може да бъде съдено само от онези, които никога не са го изпитвали; никога човешко сърце — рекох аз — не е било така всецяло изпълвано от желание, на което нищо не може да противостои и което побеждава всичко, дори и смъртта.

— А презрението? — запита тя, прекъсвайки ме.

— Нима вие ме презирахте?

— Да не говорим повече за това.

— О, нека говорим — извиках аз с болка, изгаряща сърцето ми, — касае се за моята светая светих, за най-съкровената тайна на живота ми, която вие трябва да узнаете, иначе ще умра от отчаяние. Касае се и

за вас; нима вие не сте, без сама да знаете, прекрасната дама, в чиито ръце блести венецът, обещан на победителя на рицарски турнир?

Разказах ѝ за детството и юношеството си, но не както на вас, тъй като сега съдя за тях през мъглата на годините, а с горещите думи на младия човек, чиито рани още не бяха престанали да кървят. Гласът ми кънтеше като удар на секира в гората, под която с грохот падаха преживените години като мъртви оголени дървета, погубени от продължителен мраз. Припомних ѝ трескаво множество ужасяващи подробности, които на вас спестих. Разказах ѝ за съкровищата на моите блянове, за чистото злато на желанията си, за цялото си сърце, запазило огъня си под ледовете на безкрайна зима. Когато, прегърбен под тежестта на възпоминанията, разказани с пламенното красноречие на Исая, млъкнах, очаквайки една дума от жената, заслушана с наведена глава в разказа ми, тя с един поглед озари мрака в душата ми, с една дума съживи моите земни и небесни надежди.

— Ние с вас сме имали едно и също детство — промълви тя, като вдигна към мен лицето си, около което блестеше ореолът на мъченичеството.

След кратко мълчание, в което мисълта „изпитали сме едни и същи страдания“ съедини душите ни, графинята ми разказа с глас, с какъвто се обръщаше само към скъпите си деца, с какви страдания бе заплатила за грешката, че се бе родила дъщеря във времето, когато синовете в семейството бяха умрели. Обясни ми, че положението ѝ на дъщеря, неотлъчно живееща при майка си, е много различно от положението на момче, предоставено само на себе си в колежа. Моето усамотение било рай в сравнение с гнета, смазващ я до деня, в който истинската ѝ майка, нейната добра леля, я изтръгнала от този ад с неговите постоянни мъки. Подложена била на безкрайни оскърбления, толкова непоносими за чувствителните души, които предпочитат пред тях удар с кинжал или смърт от дамоклев меч; ту строга забележка, прекъсваща нежния порив на детето, ту студен поглед в отговор на целувка, ту заповед за мълчание, ту упрек за наложеното мълчание, ту преглъщани огорчения, които като камък лежали на сърцето ѝ, и накрая хилядите страдания в манастира, скривани от чуждите очи под маската на възвишена майчинска любов. Дъщерята ласкаела тщеславието на майката, която я хвалела пред чужди хора, но на следващия ден тя скъпо заплащала тези похвали,

необходими за престижа на възпитателката, и когато предполагала, че с послушание и кротост е трогнала сърцето на майка си и изливала пред нея душата си, домашният тиранин, въоръжен с наивните ѝ признания, ставал още по-безпощаден. Шпионинът не би бил така подъл, нито така вероломен. Всичките ѝ удоволствия и празници на младо момиче ѝ стрували скъпо — мъмрели я за всяка минута щастие като за извършено престъпление. Уроците по благовъзпитаност и морал никога не ѝ били преподавани с любов, а само с оскърбителна ирония. Не изпитвала неприязън към майка си и по-скоро укорявала себе си, че чувствувала към нея не любов, а страх. Може би тази строгост ѝ е била необходима, мислеше тя с присъщата си ангелска доброта, тъй като суровото възпитание я подготвяло за трудностите в живота.

Когато я слушах, струваше ми се, че арфата на Иов^[11], от която бях изтръгвал такива яростни звуци, е попаднала сега в нежни ръце и че възнася към небето молебствието на Богородица в подножието на кръста.

— Живели сме в една и съща област, преди да се срещнем тук, вие, тръгнали от изток, а аз — от запад.

Тя горчиво поклати глава.

— Не, изтокът не е за мен, а за вас — продума тя. — Вие ще бъдете щастлив, аз ще умра от скръб! Мъжете се разпореждат сами със своя живот, а моят е определен завинаги. Никакви сили не ще разкъсат тежката верига, към която е прикована жената чрез златната халка — символ на съпругеска чистота.

Чувствайки се като моя сестра по дълбочина на страданията, тя реши, че не може да има недомлъвки между близнаци, закърмени от една и съща гръд. С дълбока въздишка, изтръгнала се от чистото ѝ сърце, тя ми разказа за първите дни на брачния си живот, за първите си разочарования, за всички злочестини, опустошили живота ѝ... И тя като мен бе познала вкуса на дребните коварства, тъй големи за избраните души, разтърсвани от най-малкия удар, както камък, хвърлен в езеро, раздвижва водата в дълбочините. Още девойка, тя имала спестявания, не много злато, въплъщаващо радостните надежди за хилядите удоволствия на младостта; вече омъжена, тя при първата нервна криза на мъжа си великодушно му отстъпила малкото си състояние, без да продума, че за нея то е спомен, а не само златни монети; мъжът ѝ нито веднъж не си спомнил с благодарност за този

дар: не се считал за неин длъжник! В замяна на това съкровище, погребано в спящите води на забравата, тя не получила топлия поглед, който възнаграждава великодушните хора за всички понесени мъки и озарява мрака на отчаянието като ярко блестящ диамант. Какъв труден път бе извървяла тя! Господин Дьо Морсоф постоянно забравял да ѝ даде необходимите за домакинството пари; когато, надвивайки женската си стеснителност, тя се обръщала към него за пари, той я гледал с недоумяващ поглед и нито веднъж не я избавил от това унижение. Какъв ужас я обхванал в деня, когато проумяла тежката болест на този похабен човек! Била сломена още след първия пристъп на дивия му гняв. С колко въпроси и отговори измъчвала мозъка си, преди да признае в себе си нищожеството на своя съпруг, призван да бъде властелин и опора на жена си. А какви страдания ѝ донесли двете раждания! Какво отчаяние обзело нещастната майка при вида на двете деца, родени почти мъртви! Каква смелост ѝ била нужна, за да си каже: „Ще им вдъхна живот! Всеки ден ще ги раждам отново!“ И каква безнадеждност я обхващала, когато срещала само препятствие в лицето на мъжа, в чието сърце и в чиято ръка се надявала да намира подкрепа! След всяка преодоляна трудност пред нея отново се разстинала пустиня на страдания, отново трябвало да върви по каменисти пътеки. При изкачване на всяка стръмнина пред нейния взор се откривали далечни и безрадостни хоризонти до деня, в който познала характера на мъжа си, болестта на децата и цялата дълбочина на нещастията си; до деня, в който, като новобранеца, изтръгнат от Наполеон изпод нежните грижи на семейството, приучила нозете си да тъпчат в калта и снега, излагайки челото си на снарядите и свикнала на безропотното подчинение на войника.

Предадох ви с няколко думи всички тези неща, които тя ми разказа в цялата им мрачна безутешност, с безкрайния им низ от горчиви страдания, загубени битки, безплодни усилия.

— И тъй — добави тя накрая, — вие трябваше да останете тук няколко месеца, за да разберете колко труд ми струват преобразованията в Клошгурд, до колко уморителни уловки трябва да прибягвам, за да склоня господин Дьо Морсоф да постъпва в свой интерес! Какво детинско злорадство го обзема, когато нещо, направено по мое внушение, не носи веднага очакваните резултати! С каква радост си приписва и най-малката сполука! Колко търпение ми е

нужно, за да слушам вечните му упреци тогава, когато изнемогвам, да подслаждам часовете му, да освежавам въздуха, който диша, да посипвам с цветя пътищата, които той осея с камъни. И като награда слушам само ужасните му думи: „Искам да умра! Животът ми тежи!“ Ако за щастие у нас има гости, всичко се променя: става мил и любезен. Защо не е такъв в семейството си? Не мога да си обясня това отсъствие на благородство у човек, който понякога се държи рицарски. Той може например скришом от мен да хукне в Париж, за да ми купи някакво украшение, както направи неотдавна за градския бал. Стиснат за домакинството, той би купил за мен всичко, каквото пожелая. А би трябвало да бъде обратното: аз не се нуждая от нищо, докато къщата е тежка за поддържане. В желанието си да направя живота му щастлив и забравяйки, че ще бъда майка, аз може би го приучих да вижда в мен своя жертва, аз, която с ласки и хитрости бих го водила като дете, ако можех да се принизя до такава недостойна роля. Но интересите на семейството изискват да бъда спокойна и строга като статуя на справедливостта, а съм с нежна и отзивчива душа.

— Защо — казах й аз — не употребите влиянието си, за да му се наложите и го ръководите?

— Ако се касае само за мен, аз не бих могла нито да победея мълчанието му, а то е страшно — понякога с часове не отговаря на най-разумни доводи, — нито да възразя на забележки, лишени от всякаква логика, истински детински съждения. Еднакво безсилна съм да се боря срещу недостатъците на възрастните и безпомощността на децата; и в единия, и в другия случай има удари и аз безропотно ги понасям; вероятно бих употребила сила срещу сила, но аз съм обезоръжена срещу тези, които съжалявам. Ако заради спасението на Мадлен трябва да прибегна до насилие, аз, струва ми се, бих умряла с нея. Съжалението поразява всички клетки на съществото ми и отслабва нервите ми. Ето защо сътресенията през последните десет дни ме съкрушиха; аз така често съм подлагана на изпитания, че духом отпаднах напълно и нищо не е в състояние да ме промени; вече често не ми достигат силите, с които някога понасях бури. Да, понякога се чувствам победена. Без отдих и без морето, което би ме освежило, аз ще умра. Господин Дьо Морсоф ще ме погуби и сам ще умре от отчаяние.

— Защо не се откъснете от Клошгурд за няколко месеца? Защо не отидете с децата на море?

— Защото господин Дьо Морсоф би сметнал, че ще загине, ако не съм до него. Макар да не признава това, той разбира положението си. В него живеят двама души — здрав и болен, — два различни характера, чиито противоречия обясняват много странности. Но той има основание да се безпокои. Всичко тук би тръгнало с главата надолу. Вие видяхте в мен досега само майка, която брани децата си от кръжация над тях ястреб. Това е непосилна задача, утежнявана още повече от господин Дьо Морсоф, който изисква непрестанно внимание към себе си и непрекъснато пита: „Къде е госпожата?“ Но това не е всичко. Аз съм учителят на Жак и гувернантката на Мадлен. Освен това съм иконом и управител. Ще разберете значението на думите ми, ако се запознаете по-отблизо със селското стопанство. Това е крайно уморително занятие в Турен. Ние получаваме ниски доходи от нашите земи, тъй като арендаторите ги обработват на изполица, система, която изисква постоянен надзор. Сами трябва да продаваме зърното, добитъка и всичко, което ражда земята. Конкурират ни нашите собствени фермери; договарят се в кръчмата с купувачите и установяват цените, тъй като първи продават реколтата си. Ще ви отегча, ако взема да ви изброявам всички трудности в стопанството. Колкото и да се старая, не мога да следя дали нашите работници не торят земята си с наша тор, нито мога да разбера дали посредниците ни не се договарят с тях при подялбата на реколтата; не умея също така да избира подходящ момент за продажбата. Спомнете си колко разсеян е господин Дьо Морсоф, колко неохотно се занимава със своите дела и ще разберете цялата тежест на моето бreme, от което за минутка не мога да се освободя. Отлъча ли се от дома си, ще се разорим. Никой няма да се подчинява на графа, чиито заповеди са противоречиви, а и не го обичат тук; той е свадлив, надменен и като всички слаби хора, твърде много се вслушва в думите на подчинените си, та затова не може да внуши обич, която обединява хората. Ако аз замина, нито един слуга не ще остане у нас повече от седмица. Виждате, че съм прикована към Клошгурд като тези ламаринени букетчета към нашите покриви. Аз нямам вече скрити мисли от вас, господине. Никой в нашия край не знае тайните на Клошгурд, вие единствен сте посветен в тях. Отнасяйте се колкото се може по-добре, по-дружелюбно към

господин Дьо Морсоф и ще заслужите моето уважение, моята признателност — прибави тя още по-ласкаво. — При това условие вие винаги ще бъдете желан гост в Клошгурд и ще намерите тук верни приятели.

— Моите страдания са нищо в сравнение с вашите — казах аз. — Вие, вие единствена...

— Не, не сте прав — прекъсна ме тя с усмивка на примирен човек, която би трогнала и сърце от камък. — Нека моята изповед не ви учудва, тя показва живота в истинската му светлина, а не такъв, какъвто вашето въображение ви го рисува. Всички ние имаме своите недостатъци и достойнства. Ако бях се омъжила за някой прахосник, той сигурно би ме разорил. Ако ли пък бях дала ръката си на пламенен и страстен млад човек, той би търсил успехи в обществото и аз може би не бих съумяла да го задържа; той би ме изоставил и аз бих умряла от ревност. О, аз съм ревнива — извика тя страстно и гласът ѝ напомни тътен на далечен гръм. — А господин Дьо Морсоф е привързан към мен с цялата любов, на която е способен. Той сложи в нозете ми всичко, което е най-добро в сърцето му, като Мария-Магдалена, измила с благовония нозете на Спасителя, Повярвайте ми, живот, изпълнен с любов, е гибелно изключение, несъобразено със земните закони; всеки цвят увяхва, от големите радости на утрешния ден остава само горчива утайка, ако те изобщо дочакат този утрешен ден. Действителният живот е пълен със страдания; погледнете под терасата тази коприва — ето символа на живота; копривата, както виждате, и без слънце си остава зелена и свежа. Тук, както и в северните страни, небето наистина рядко се усмихва, но затова пък ни възнаграждава за много мъки и най-после — всяка жена преди всичко е майка и принесените от нея жертви я привързват към дома ѝ повече, отколкото удоволствията. В семейството аз привличам върху себе си бурите, готови да се разразят над слугите или над децата ми, и изпитвам от това неизказано удовлетворение, даващо ми тайни сили. Прояви ли човек веднъж смирение, после по-леко се покорява на съдбата. Бог никога не ме оставя без надежда. Отначало здравето на децата ме отчайваше, но с годините те се чувствуват все по-добре и по-добре. Освен това нашето имение стана по-красиво, благосъстоянието ни расте. Кой знае дали господин Дьо Морсоф не ще бъде щастлив на стари години благодарение на усилията ми! Повярвайте ми, жената,

която се представя пред Божия съд със зелена палмова вейка в ръка и е дарявала утешение на този, който е проклетел живота, такава жена е съумяла да претвори болката си в блаженство. Ако моите страдания са нужни за доброто на семейството, нима можем да ги наречем страдания?

— Да — отвърнах аз, — и вашите, и моите страдания са били необходимими, за да можем да оценим красотата на цветето, израсло в каменистите сипеи на нашия живот; сега може би ние заедно ще се насладим на неговите благоухания, може би ще изпитаме вълшебната му сила — та нали тя изпълва душата с нежност, нали тя съживява младите вейки, пожълтели от студа. Тогава вече животът не ще бъде бремене, тъй като престава да ни принадлежи. Боже мой, чуи ме! — въздъхнах аз, прибягвайки до мистичния език, към който ме бе приучило религиозното възпитание. — Ти виждаш по какви пътища сме вървели един към друг, какъв компас ни е показвал пътя сред бурния океан към оня светъл извор, що бяга, клокочи по златистия пясък между зелени цветущи брегове. Нима не сме следвали подобно на вълхвите една и съща звезда? И ето, ние стоим пред яслата, където се пробужда Божественият младенец, комуто е съдено да извърши чудо: Той ще облече в зеленина голите дървета, ще възроди света с радостните си викове, ще даде сладост на живота, покой на нощите, веселие на дните. Чия ръка година след година тъчеше нови нишки между нас? Нима не сме свързани по-тясно от брат и сестра? Не разделяйте никога това, що Бог е съединил. Страданията, за които говорите, са били семето, що с пълни шепи е пръскал сеячът, за да позлати нивата под лъчите на най-прекрасното слънце. Вижте! Погледнете я! Нима не е настъпил за нас часът заедно да откъснем един след друг тези узрели класове? Каква сила ми вдъхвате вие, щом се осмелявам да ви говоря така! Отговорете ми или аз никога повече не ще стъпя на този бряг на Ендр.

— Вие ме пощадихте и не произнесохте думата любов — строго ме прекъсна тя, — но ми говорихте за чувство, непознато и непозволено за мен. Още сте дете и ви прощавам, но за последен път. Знайте, господине, аз съм буквално опиянена от майчински чувства. Не обичам господин Дьо Морсоф нито от съзнание за дълг, нито от надежди за вечно блаженство, но съм свързана с него чрез непреодолимо чувство с всички струни на моята душа. Нима някой ми

е наложил този брак? Моето съгласие се дължи на съчувствието ми към злочестия господин Дьо Морсоф. Нима не на жените принадлежи да смекчават злото, причинено от времето, да утешават храбрите, сражавали се на полето на честта и завърнали се у дома си, покрити с рани? Какво още да ви кажа? Аз изпитах някакво себично доволство, виждайки, че го забавлявате: нима това не е истинско майчинство? Нима моята изповед не ви разкри достатъчно ясно, че имам три деца, на които никога не трябва да изменя, чиито души оросявам с живителна роса, чиито сърца стоплям в мразовити дни, нито за миг не помисляйки за себе си. Не внасяйте горчивина в майчинското самопожертвование! Макар моята съпружеска вярност да е неуязвима, не говорете с мен повече така. Ако нарушите тази толкова невинна забрана, предупреждавам ви, че вратата на този дом завинаги ще бъде затворена за вас. Аз вярвах в чистото приятелство, в безкористната привързаност, по-силна от кръвните връзки. Неосъществима мечта. Търсех приятел, който да не бъде мой съдник, приятел, готов да ме изслуша в мигове на слабост, когато гневният глас е убийствен; приятел възвишен, пред когото от нищо не бих се бояла. Младостта е благородна, чистосърдечна, самоотвержена, безкористна! Виждайки вашата настойчивост, аз повярвах, признавам ви, в Божието предопределение; помислих си, че ще ми посветите душата си, както свещеникът посвещава душата си на вярващите, че съм намерила сърце, за да изливам в него скърбите си, когато станат непоносими, и пред което да извикам от болка, когато виковете сами се изтръгват от гърдите и заплашват да ме задушат, ако се опитам да ги сподавя. Тогава моят живот, така необходим на трите деца, би продължил до времето, когато Жак възмъжее. Но това желание е твърде егоистично. Нима е повторима любовта на Лаура и Петрарка? Заблуждавала съм се явно, на Бога това е неудобно. Аз съм обречена да умра на поста си, като войник, оставен сам на стража. Моят изповедник е строг, неумолим... а леля ми не е вече между живите.

Две едри сълзи блеснаха в очите ѝ на лунната светлина и бавно се търколиха по бузите ѝ; аз протегнах ръка към лицето ѝ и задържайки горчивите сълзи, ги изпих със страстно благоговение, което бе предизвикано от думите на графинята, запечатани с десетгодишни скрити мъки, пропилены чувства, неотстъпни грижи,

безкрайни тревоги и най-възвишен женски героизъм. Тя ме погледна с кротко недоумение.

— Ето — развълнувано продумах аз — първото свято причастие на любовта! — Да, аз току-що споделих вашите скърби, току-що се съединиха нашите души, както се съединяваме с Христа чрез светото причастие. Да обичаш безнадеждно, също е щастие. Ах, коя жена на земята би могла да ми достави дълбоката радост, що почувствувах, изпивайки тези сълзи! Да, аз приемам вашето условие, макар то да ме осъжда на нови мъки. Отдавам ви се всецяло, не изисквайки нищо в замяна, и ще бъда за вас това, което пожелаете.

Тя ме прекъсна с движение на ръката си и с глух глас ми каза:

— Приемам този съюз, ако никога не бъде нарушаван от вас.

— Добре — отвърнах аз, — но колкото по-малко ми обещавате, толкова по-неотклонно трябва да изпълните обещанието.

— Но вие проявявате недоверие — забеляза тя с тъга.

— Не, приемам договора с чувство на най-чиста радост. Чуйте! Бих искал да ви назовавам с име, с което никой не ви назовава, както нашето чувство няма на себе си равно.

— Изисквате много — каза тя, — но аз не съм такава скъперница, каквато предполагате. Господин Дьо Морсоф ме нарича Бланш. Един-единствен човек на света, обожаваната ми леля, която обичах повече от всичко, ме наричаше Анриет. Ще стана отново Анриет за вас.

Улових ръката ѝ и я целунах. Тя не я отдръпна, оказвайки ми онова доверие, което възвисява жената така високо над нас, мъжете, че понякога ни гнети. После тя се облакът на каменния парапет на терасата и устреми поглед към Ендр.

— Не грешите ли, приятелю мой — каза тя, — като искате с един скок да стигнете до края на пътя? Та вие с първата глътка пресушихте чашата, предложена ви така чистосърдечно. Да, любовта не знае сметки, тя или се отдава всецяло, или не е истинско чувство. Господин Дьо Морсоф — продължи тя след късо мълчание — е преди всичко откровен и горд. Може би заради мене ще се опитате да забравите оскърбителните му думи. Ако сам не ги помни, утре ще му ги припомня аз. Не идвайте известно време в Клошгурд, с това ще се издигнете в очите му. В неделя, на излизане от църква, той сам ще дойде при вас; аз го познавам, убедена съм, че ще се постарее да

заглади вината си и ще ви бъде благодарен, че сте се отнесли с него като с човек, отговарящ за постъпките и за думите си.

— Пет дни да не ви виждам, да не чувам гласа ви!

— Не влагайте никога толкова жар в думите, които ми отправяте. Обиколихме два пъти терасата в мълчание.

— Късно е, време е да се разделим.

Поисках да целуна ръката ѝ, тя се поколеба, а после я протегна и с умоляващ глас каза:

— Не трябва да ме хващате за ръката, чакайте сама да ви я подам; предоставете ми това право, иначе ще се превърна във ваша вещ, а това не бива да става.

— Довиждане! — ѝ казах аз.

Излязох си през малката градинска врата, която тя отпори за мен. Преди да я затвори, отново протегна ръка към мен, казвайки:

— Наистина бяхте много добър тази вечер, утешихте ме, озарихте бъдещето ми, ето моята ръка, вземете я!

Покрих с целувки ръката ѝ, а когато вдигнах глава, видях сълзи в очите ѝ. Разделихме се. Тя се изкачи на терасата и ме погледна още веднъж. Когато излязох на пътя, водещ за Фрапел, отново видях бялата ѝ рокля, осветена от луната; след няколко минути прозорецът на спалнята ѝ светна.

„О, моя Анриет — продумах в себе си, — на теб принадлежи най-чистата любов, каквато някога е разцъфвала на тази земя!“

Отправих се към дома, непрестанно обръщайки се назад. В душата си чувствавах неизразима радост. Благородно поприще се откриваше най-после за предаността, присъща на всяко младо сърце, а аз така дълго не бях имал случай да я проявя! Подобно на свещеник, който след краткия миг на ръкополагането встъпва в нов живот, аз бях обречен, бях отдал цялата своя душа.

Простото „да“ ме бе задължило да затая завинаги непреодолимата си страст, никога да не злоупотребявам с приятелството на тази жена, за да не я тласна неусетно към любовта. Всички благородни чувства се пробудиха в мен и заговориха наведнъж. Преди да се озова в тясната си стаичка, ми се прииска да остана под звездния купол на небето, да се отдам на упоителни мечти, да се вслушам още веднъж в звучащите в ушите ми жалби на ранената гълъбица, да си припомня дума по дума това искрено и просто

признание, да попия лъчите на душата, която от сега нататък щеше да поверява на мен своите скърби. Колко възвишена бе тази жена, свято отдадена на съпругеския дълг, посветила се беззаветно в служба на болни, слаби и страдащи! Тя стоеше пред мен сякаш на пода, като мъченица и светица! Любувах се на лицето ѝ, изплавало в мрака, когато внезапно ми се стори, че отгатнах скрития смисъл на думите ѝ, тайнственото им значение, и от това Анриет още повече се възвиси в очите ми. Очевидно искаше да бъде за нея това, което тя бе за своя малък свят; очевидно искаше да черпи от мен сили и утешение, да ме въведе в своя свят, да ме постави редом със себе си или дори по-високо от себе си. Небесните тела, казват някои автори на смели хипотези, по този именно начин си предават движението и светлината. Тази мисъл внезапно ме отнесе в звездните висини. Озовах се в приказния свят на първите си мечти и видях детските си скърби през призмата на щастието, в което плувах сега.

Таланти, угаснали в сълзи, сърца отхвърлени, незнайни светици със строгото целомъдрие на Кларис Харлоу, деца отречени, низвергнати, невинни, всички вие, влезли в живота през пустините му, вие, срещнали навсякъде безмерната студенина на света, не се окайвайте никога! Сами можете да познаете безпределното щастие в мига, когато едно сърце се разтвори за вас, когато едно ухо с разбиране ви слуша и нечий поглед ви среща с любов. Една такава минута заличава години страдания. Изживени горести, скръбни мисли, пориви на отчаяние и тъга, отминали, но не забравени, ви свързват още по-силно с близката на вас душа. Възвеличена от несбъднатите ви желания, жената жъне тогава сподавените вопли на душата и потиснатите пориви на плътта, възнаграждава щедро измамените ви надежди, утешава ви за предишни горести като дан, изисквана от съдбата за безкрайното блаженство, което изпитвате в деня на духовното обричане на сърцето ви. И само ангелите изричат новото име, с което би трябвало да се назовава тази свята любов, както единствени вие, братя мои, ще разберете какво бе станала госпожа Дьо Морсоф за клетия самотник, какъвто бях аз.

[1] *Ораторианци* — религиозен орден, основан в Западна Европа в XVI столетие, получил наименованието си от оратория — молитвен

кът, и опитвал се да приспособи науката и философията към целите на католическата пропаганда. ↑

[2] *Beati qui lugent* (лат.). — Блажени страдащите. ↑

[3] В 1806 година Наполеон обявил пълна блокада на Англия, в отговор на която Англия установила контрол над френската морска търговия. Това довело до рязко поскъпване на колониалните стоки във Франция. ↑

[4] *Пале Роаял* — дворец в Париж, построен в началото на XVII век; по времето на Балзак там се помещавали игрални домове, увеселителни заведения, кафенета, модни магазини и пр. ↑

[5] *Бианка Капело* — велика херцогиня на Тоскана (1548–1587) от прочутия венециански род Гримани Капело. ↑

[7] **Пропусната бележка в книжното издание.** Явно иде реч за карибския пират Хенри Морган (1635–1688). — Бел. NomaD. ↑

[10] **Пропусната бележка в книжното издание.** „O filii, o filiae“ — „О синове, о дъщери“, католически великденски литургичен химн от XV в. — Бел. NomaD. ↑

[11] **Пропусната бележка в книжното издание.** *Иов* — библейски старозаветен персонаж, върху когото по волята на Господ се стоварили неизчислими страдания и нещастия. — Бел. NomaD. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ПЪРВА ЛЮБОВ

Тази сцена се бе разиграла във вторник и до неделя, дори по време на разходките си, нито веднъж не прекосих Ендр. За тези пет дена в Клошгурд станаха големи събития. Графът получи чин генерал-майор, кръста „Сен Луи“ и пенсия от четири хиляди франка. На херцог Дьо Льононкур-Живри, издигнат в пер на Франция, бяха възвърнати две гори и предишната му служба в двора, а жена му отново стана собственица на още непродадените си имуществва, влизащи дотогава в чертите на имперските владения. Графиня Дьо Морсоф се оказваше по този начин една от най-богатите наследници в Мен. Майка ѝ бе донесла сто хиляди франка, спестени от доходите на Живри, сума, покриваща зестрата ѝ, все още неизплатена на господин Дьо Морсоф, който въпреки бедността си никога не бе напомнял за тези пари. Във всички житейски дела поведението на този човек свидетелствуваше за най-чиста безкористност. Прибавяйки към тази сума собствените си спестявания, графът можеше да закупи две съседни имения, осигуряващи му около девет хиляди ливри доход. Тъй като на Жак предстоеше да наследи титлата на дядо си, графът веднага реши да припише земите на двете семейства на името на Жак; бъдещето на Мадлен също бе обезпечено, тъй като високото положение на херцог Дьо Льононкур ѝ обещавахе блестяща партия. Тези промени и това неочаквано щастие донякъде облекчиха старите рани на бившия емигрант.

Пристигането в Клошгурд на херцогиня Дьо Льононкур бе събитие за този край. Аз с горчивина си помислих, че дамата принадлежи към най-висшите среди и едва тогава забелязах в дъщеря ѝ кастовия дух, смекчен благодарение на рядкото благородство на чувствата. Какво представлявах аз, клетникът, непритежаващ нищо освен смелостта и трудолюбието си? Тогава и през ум не ми минаваше, че Реставрацията може да промени съдбата ми, както и съдбата на близките ми.

В неделя, от параклиса, запазен за семейство Дьо Шесел, абат Дьо Келюс и мен, аз хвърлях жадни погледи към отсрещния параклис, където се намираха херцогинята с дъщеря си, графът и децата. Лицето на моя кумир, скрито под сламената шапка, нито веднъж не се обърна към мен и това пренебрежение сякаш ме привърза към графинята по-силно от всичко, що ни свързваше дотогава. Високопоставената Анриет дьо Льононкур — за мен вече скъпата ми Анриет, — чийто живот така исках да облекча, се молеше горещо; вярата придаваше на осанката ѝ нещо одухотворено, някаква самовглъбеност, неподвижността на статуя на светец и аз дълбоко се развълнувах.

Според обичаите в селските енории вечернята се отслужваше малко след сутрешната служба. На излизане от църква госпожа Дьо Шесел любезно предложи на съседите си да прекарат това време във Фрапел, вместо да прекосяват два пъти Ендр и ливадата, и то в най-горещите часове на деня. Предложението бе прието. Господин Дьо Шесел поведе под ръка херцогинята, графът — госпожа Дьо Шесел, а аз тръгнах с графинята и когато пътем се докоснахме за пръв път, усетих еластичната мекота на хубавите ѝ ръце. Пътят от църквата до Фрапел водеше през парка Саше; прокрадвайки се през листата на дърветата, слънчевите лъчи хвърляха светли петна върху пясъка на алеите, чиито очертания напомняха пъстра коприна. Наблюдавайки тази игра на светлини и сенки, аз се замислих и сърцето ми заби неудържимо от горди и дръзновени мечти.

— Какво ви е? — запита тя, след като изминахме няколко крачки в мълчание, което не се осмелявах да наруша. — Сърцето ви така силно бие...

— Научих за щастливите промени във вашия дом — ѝ казах аз — и сега ме тревожат смътни опасения, както се тревожат всички, които обичат дълбоко. Кажете, вашето високо положение не ще ли навреди на приятелството ни?

— Как може да допуснете? — запита на свой ред тя. — Ако още веднъж подобна мисъл мине през ума ви, аз няма дори да ви презра, а просто ще ви забравя завинаги.

Погледнах я в захлас, с който, предполагам, заразих и нея.

— Ние само се възползувахме от правото, давано ни от законите, които не сме искали, нито сме издавали — каза тя, — но просяци или сребролюбци не сме били и няма да бъдем; впрочем, добре ви е

известно, че ние с господин Дьо Морсоф не можем да напуснем Клошгурд. По мой съвет господин Дьо Морсоф се отказа от поста командир в кралската гвардия. Достатъчно ни е, че баща ми получи придворна длъжност. Принудителната ни скромност — добави тя с горчива усмивка — се оказа полезна за децата ни. Кралят, при когото служи моят баща, много благосклонно е заявил, че ще прехвърли върху Жак благодеянията, отказани от господин Дьо Морсоф. Възпитанието на Жак, върху което трябва добре да помислим, е днес наша главна грижа; той ще представлява двете семейства — Льононкур и Морсоф. Към него е насочено сега честолюбието ми и тревогата ми стана по-голяма. Жак не само трябва да живее, но и да бъде достоен за името си, а това ми налага две противоречиви задължения. Досега аз сама обучавах Жак, съобразявайки занятията със силите му; сега обаче той се нуждае от наставник, а къде да намеря човек, който да ме задоволява? После, по-късно, кой приятел ще ми го запази в този страшен Париж, където всичко е съблазън и примамка за душата и тялото? Приятелю мой — продължи тя развълнувано, — гледайки вашето чело и очите ви, всеки би отгатнал във вас орела, комуто е съдено да живее във висините? Разтворете криле и литнете, бъдете един ден наставник на моето скъпо дете. Идете в Париж; ако баща и брат не ви помогнат, моето семейство, и особено майка ми, не ще ви откажат поддръжката си; майка ми е делови човек и положително думата ѝ ще се чуе в обществото. Възползвайте се от нашето влияние! Тогава не ще бъдете лишен нито от опора, нито от съвети в избраното от вас поприще. Употребете излишъка от силите си за задоволяване на благородни стремежи.

— Разбирам ви — ѝ казах аз, като я прекъснах, — този благороден стремеж трябва да стане моя единствена страст. Но аз при все това ще ви принадлежа всецяло. Не, аз не искам благоразумието ми в Клошгурд да бъде възнаграждавано в Париж. Ще отида там, ще се издигна сам, със свои сили. Ще приема всичко от вас, но от други не желая нищо.

— Детинщини — прошепна тя, зле сдържайки доволната си усмивка.

— Впрочем аз съм посветил живота си на вас. Мислейки за нашето положение, реших да свържем неразривно съдбите си.

Тя трепна леко, спря се и ме погледна право в очите.

— Какво искате да кажете? — запита ме, като остави да се отдалечат двете двойки, които вървяха пред нас, и извика при себе си децата.

— Кажете ми откровенно, как искате да ви обичам?

— Както ме обичаше моята леля, чиито права ви предадох, позволявайки ви да ме наричате с името, което си бе избрала тя.

— И така, ще ви обичам безнадеждно, при пълно себеотрицание. Да, ще направя за вас това, което човекът прави за Бога. Това искате, нали? Ще постъпя в семинария, ще изляза оттам свещеник и ще се заема с възпитанието на Жак. Вашият Жак ще бъде мое второ „аз“: политически убеждения, мисъл, енергия, търпение — с една дума, ще му дам всичко. По този начин ще остана до вас и любовта ми не ще бъде заподозряна от никого: религията ще ме брани, както кристален похлупак предпазва сребърна богородица. Няма защо да се боите от поривите на страстта, които понякога обхващат мъжа и на които вече се поддадох веднъж. Моето сърце ще изгори в този пожар и аз ще ви обичам с любов, очистена от земна съблазън.

Тя побледня и заговори бързо:

— Феликс, не се обвързвайте с отношения, които ще попречат на щастието ви. Ще умра от скръб, ако бъде причина за такова самоубийство. Помислете, дете мое, та нима безнадеждната любов е призвание? Дочакайте изпитанията на живота и тогава съдете за него; така искам, така заповядвам. Не се обвързвайте нито с църквата, нито с жена, не се обвързвайте с каквото и да било и по какъвто и да било начин, забранявам ви това! Останете свободен. Вие сте на двайсет и една години. Още не знаете какво ви готви бъдещето. Боже мой, дали не съм се излъгала във вас? А аз мислех, че два месеца са достатъчни, за да опознаеш чуждата душа.

— Какви надежди възлагате на мен? — запитах аз и в очите ми светнаха мълнии.

— Приятелю мой, приемерте помощта ми, издигнете се, преуспейте и ще узнаете надеждите ми. Помнете — добавя тя, сякаш издавайки против волята си някаква своя тайна, — не изоставяйте никога Мадлен, чиято ръка държите в тази минута.

Пошепнала бе на ухото ми тези думи, които доказваха колко много я занимаваше моето бъдеще.

— Мадлен? — изненадах се аз. — Никога!

След този разговор настъпи мълчание, изпълнено с вълнение. Душите ни бяха обхванати от смут, който оставяше в тях неизгладими следи. Но ето че стигнахме до дървената врата, която водеше в парка на Фрапел и чиито два стълба сякаш и днес още виждам, обвити в пълзящи растения, мъх, бурени и къпини.

Изведнъж мисъл за възможната смърт на графа прониза като стрела мозъка ми и аз й казах:

— Разбирам ви.

— Най-последно — отвърна тя с тон, който ми подсказа, че й приписвам напълно чужда на нея мисъл.

Такава чистота на помислите предизвика у мен сълзи на умиление, но колко горчивини им придаде егоизмът на страстта! Разбрах, че Анриет ме обича недостатъчно, иначе би желала да си възвърне свободата.

Докато любовта се бои от греха, струва ни се, че има граници, а любовта трябва да бъде безгранична. Сърцето ми се сви болезнено.

„Не ме обича!“ — мислех си аз.

И желаейки да скрия това, което ставаше в душата ми, се наведох и целунах Мадлен по косите.

— Страхувам се от майка ви — казах на графинята, за да подновя разговора.

— Аз също — отвърна тя с детска неподправеност. — Не забравяйте обаче да се обръщате към нея винаги в трето лице. Днешната младеж отвикна от тази форма на учтивост, но вие трябва да я следвате, направете го заради мен. Впрочем, да се почитат жените, на каквато и възраст да са те, и да се държи сметка за социалните различия, без да се подчертават, е признак на добро възпитание! Нима почитта, която оказваме на по-високостоящите от нас, не задължава да се уважават и нашите достойнства? В обществото всичко е тясно свързано. Кардинал Дьо ла Ровер и Рафаело д'Урбино се ползували някога с еднаква почит. Във вашите лица вие сте закърмени с млякото на Революцията и това, естествено, се е отразило на политическите ви убеждения; но с годините ще се убедите, че зле разбраните принципи за свобода са безсилни да създадат щастие за народите. Преди да разсъждавам като представителка на рода Лъононкур върху това, което е и трябва да бъде аристокрацията, моят здрав разум на селянка ми подсказва, че обществото съществува само благодарение на

йерархията. Вие сте в такъв период от живота, когато трябва добре да помислите върху избора си. Бъдете с тези, към които принадлежите по рождение. Особено — прибавя тя, смеейки се — когато те са на власт.

Бях искрено трогнат от тези думи, където политическите убеждения се криеха под топлината на чувството — съчетание, което дава на жените такава непреодолима власт над нас; всички те умеят да обличат в нежни чувства и най-отвлечените си съждения. В желанието си да оправдае постъпките на графа Анриет сякаш предвиждаше онова, което щях да си помисля, забелязвайки за пръв път раболепието му. Неограничен господар в своя замък, обкръжен от ореола на славното минало, господин Дьо Морсоф стоеше в моите очи на недосегаема висота и признавам, че бях неприятно изненадан, когато видях угодническите обноски, с които подчертаваше разстоянието, отделящо го от херцогинята. Роб на тщеславието си, той искаше да се подчинява само на най-големите господари; чувствавах се като унижен пред самоунижението на този, който ме караше да треперя, властвайки над любовта ми. Този вътрешен бунт ме накара да разбера мъките на великодушните жени, обвързани завинаги с мъжа, чиито дребни подлости те трябва да прикриват ежедневно. Чувството за собствено достойнство е преграда, пазеща еднакво големия и малкия, при което всеки от тях може да гледа другия в лицето. Аз бях почтителен с херцогинята от уважение към възрастта ѝ; но там, където другите виждаха херцогинята, аз виждах майката на Анриет и дори влагах някакво благоговение в почтителността си към нея.

Влязохме в големия двор на Фрапел, където вече се бяха събрали останалите. Господин Дьо Морсоф ме представи много любезно на херцогинята, която ме огледа със студен, изпитателен израз. Госпожа Дьо Лъонкур бе тогава на петдесет и шест години, удивително запазена, строга и величествена. Виждайки жестоките ѝ сини очи, бръчките около тях, тънките, резки черти, изправената, внушителна фигура, отмерените ѝ движения и жълтеникавата бледност на кожата, толкова ослепителна у дъщеря ѝ, аз разпознах студената раса, от която произлизаше и майка ми, с такава бързина, с каквато геологът разпознава шведската стомана. Херцогинята говореше с езика на стария кралски двор, произнасяше особено меко някои гласни и казваше „носещия“ вместо „носач“, „тоже“ вместо „също“. Аз не бях

раболепен, нито надут; държах се така добре, че тръгвайки за вечеря, графинята ми пошепна на ухото:

— Бяхте безукорен!

Графът се приближи към мен, улови ме за ръка и каза:

— Надявам се, че не ми се сърдите, Феликс? Ако съм бил малко рязък към вас, ще простите на стария си приятел. Ние вероятно ще останем тук да обядваме, а вас каним у дома в четвъртък, в деня, преди херцогинята да отпътува. Заминавам за Тур по работа. Не забравяйте Клошгурд. Съветвам ви да поддържате познанството с моята тъща. Нейният салон ще диктува модния тон в предградието Сен Жермен. Тя е запазила традициите на висшето общество, притежава огромни познания и може да ви опише герба на първия, както и на последния дворянин в Европа.

Възпитанието на графа, а може би и съветите на добрия му ангел проличаха при новите обстоятелства, сред които го поставяше възтържествуването на делото на роялизма. В него нямаше арогантност, нито унижително раболепие, той бе, така да се каже, естествен, а и херцогинята не подчертаваше покровителствения си тон. Съпрузите Дьо Шесел приеха с благодарност поканата да обядват в Клошгурд следващия четвъртък. Аз се понравих на херцогинята и разбрах от погледите ѝ, че дъщеря ѝ бе разговаряла с нея за мен. Когато се върнахме от вечерня, тя ме разпита за семейството ми и се заинтересува дали не е мой роднина едноименникът ми Вандьонес, подвизаващ се на дипломатическото поприще.

— Това е моят брат — отвърнах аз.

Тогава херцогинята стана почти любезна и ми каза, че сестрата на баба ми, престарялата маркиза Дьо Листомер, произхождала от рода Гранлийо. Обноските ѝ бяха придобили сега някаква фамилиарност, която бях забелязал и у господин Дьо Морсоф в деня, когато се видяхме за пръв път. Погледът ѝ загуби надменното изражение, с което господарите на света ви дават да разберете, че между тях и вас лежи пропаст. Не знаех почти нищо за миналото на семейството си. Херцогинята ми разказа, че моят чичо, брат на дядо ми, старият абат, когото дори не познавах по име, бил член на тайния съвет, че брат ми бил повишен и че въз основа на някакъв член от Хартата, за която не знаех нищо, на баща ми била възвърната титлата маркиз Дьо Вандьонес.

— Аз имам само една титла — роб на Клошгурд — казах тихо на графинята.

Всички чудеса на Реставрацията се извършваха с бързина, която смайваше хората, възпитани при Империята. Но тези преобразования съвсем не ме занимаваха. Най-незначителната дума, най-незабележимият жест на госпожа Дьо Морсоф бяха за мен единствените събития, на които отдавах значение. Не знаех какво значи таен съвет, бях невежа в политическите и светските дела и имах едно-единствено желание: да обичам Анриет по-нежно, отколкото Петрарка е обичал Лаура. При вида на такова безразличие херцогинята сигурно ме е взела за дете.

Във Фрапел надойдоха много хора — бяхме трийсет гости на трапезата. Какво опиянение обхваща младия човек, когато знае, че любимата му, затъмнила с красотата си всички останали жени и станала предмет на влюбени погледи, запазва единствено за него топлотата на целомъдрено сведените си очи. Какъв възторг изпитва той, забелязвайки доказателства за нежното и неизменно чувство в оттенъците на гласа ѝ, в шеговитите ѝ, дори насмешливи думи и как безумно я ревнува от всички светски забавления! Доволен от вниманието, с което го обграждаха, графът изглеждаше подмладен; жена му се радваше, надявайки се на благоприятни промени в разположението на духа му; а аз се смеех с Мадлен, която, подобно на всички рано развиващи се деца, ме изненадваше с учудващо верните си забележки, не зли, но присмехулни и нещадещи никого от присъстващите. Това бе наистина чудесен ден. Една дума, една надежда, породена сутринта, бе направила природата лъчезарна; и виждайки ме така щастлив, Анриет също бе щастлива.

— Колко благотворен бе този проблясък на радост в моя сив, унил живот — ми каза тя на другия ден.

Този ден, разбира се, прекарах в Клошгурд, откъдето бях отлъчен цели пет дни, и сега жадно наваксвах изгубеното. Графът беше отпътувал още в шест часа сутринта, за да урежда крепостните си актове в Тур. По време на отсъствието му между майката и дъщерята възникнаха сериозни разногласия. Херцогинята отведе дъщеря си в Париж с надеждата да измоли за нея място в двора, където графът също можеше да заеме висока длъжност, като се откаже от предишното си решение. Анриет, която минаваше за щастлива жена, не искаше да

разкрие никому, нито дори на собствената си майка, своите ужасни страдания, както и действителното нищожество на господин Дьо Морсоф. Боейки се майка ѝ да не проникне в тайната на семейния ѝ живот, тя бе изпратила съпруга си в Тур, където той трябваше да се разправя с нотариуси. Единствен аз, както казваше тя, бях посветен в тайните на Клошгурд. Знаейки от опит колко успокояващо действуват чистият въздух и синьото небе на Турен върху раздразнителния нрав и мъчителните припадъци на графа и какво благотворно влияние оказва животът в Клошгурд върху здравето на децата ѝ, тя противопоставяше убедителни доводи на всички увещания на властната херцогиня, която бе по-скоро унижена, отколкото огорчена от злополучния брак на дъщеря си. Анриет с болка забеляза, че майка ѝ не се безпокои особено много за здравето на Жак и Мадлен. Като всички майки, свикнали да заповядват на дъщерите си дори и след омъжването им, херцогинята изявяваше волята си по начин, който не търпеше възражение; в желанието си да изтръгне съгласие тя бе ту неочаквано нежна, ту гневно студена, за да получи чрез страха това, което с благост не успяваше да извоюва; после, виждайки безполезните си усилия, тя прибягваше към зла ирония, каквато бях наблюдавал у майка си.

През десетдневното пребиваване на херцогинята в Клошгурд Анриет премина през всички мъки, известни на младите жени, които въстават против властта на родителите си и желаят да утвърдят своята независимост. Вие, които за щастие имате най-добрата, най-нежната от всички майки, трудно ще разберете това. За да добиете представа за тази борба между херцогинята, суха, безстрастна, присмехулна и тщеславна, и дъщеря ѝ, изпълнена с мека, непосредствена, никога неуниваща доброта, представете си лилия, с каквато сърцето ми постоянно я сравнява, попаднала между стоманените зъбци на машина.

Тази майка нямаше нищо общо с дъщеря си; тя не съумя да отгатне нито една от истинските причини, заставлящи графинята да се отказва от преимуществата на Реставрацията и да продължава уединения си живот. Усъмни се в любовна интрижка между дъщеря си и мен. Думата, която употреби, за да изрази подозренията си, издълба между двете жени пропаст, която нищо вече не можеше да запълни.

Макар семействата да скриват старателно своите вътрешни раздори, опитайте се да проникнете в тайния им живот. Почти

навсякъде ще намерите ту дълбоки, неизлечими рани, отслабващи кръвните връзки, ту жива, трогателна любов, която сходството на характерите увековечава, а смъртта превръща в трагедия, оставаща в душата неизгладими, черни следи, ту затаена ненавист, която ожесточава сърцето и пресушава сълзите в миговете на сетната разлъка. Изтерзавана вчера, изтерзавана днес, измъчвана от всички, дори от децата си, тези два нещастни ангела, без вина за собствените си страдания, нито за тези, които причиняваха на родителите си, нима можеше клетата жена да не обича човека, който не я измъчваше и желаше да я обгради с непреодолима стена, за да я запази от всякакви бури, от всякакви удари, от всякакви рани? Аз страдах от тези борби между майка и дъщеря и при все това понякога, когато Анриет подиреше убежище в сърцето ми, доверявайки ми новите си мъки, се чувствувах щастлив. Тогава можех да се възхитя от спокойствието ѝ в скръбта и от неизтощимото ѝ търпение. И с всеки изминал ден все по-добре разбирах смисъла на думите ѝ: „Обичайте ме така, както ме обичаше леля ми.“

— Нима у вас няма капка амбиция? — сурово се обърна към мен веднъж херцогинята на обяд.

— Госпожо — отвърнах, поглеждайки я сериозно, — чувствувам в себе си достатъчно сили, за да покоря света, но съм само на двайсет и една години и нямам никаква поддръжка.

Тя погледна учудено графинята, предполагайки, че дъщеря ѝ потъпква в мен всякакво честолюбие, за да ме задържи до себе си. Пребиваването на херцогиня Дьо Лъононкур в Клошгурд бе за мен време на постоянно притеснение. Графинята ме съветваше да пазя благоприличие, страхуваше се от всичко, дори от тихо казаната дума, и за да ѝ угодя, трябваше да се съглася с тягостната игра на преструвките. Настъпи дългоочакваният четвъртък; това бе ден на досаден церемониал, един от тези дни, омразни за влюбените, свикнали с милата непринуденост на делниците, когато техният стол стои на обичайното си място и стопанката на дома им посвещава цялото си внимание. Любовта се ужасява от всичко, което е различно от нея. Накрая херцогинята замина, за да се наслаждава на дворцовия блясък, и животът в Клошгурд тръгна постарому.

Моята малка свата с графа имаше тази добра страна, че благодарение на нея станах по-редовен посетител на Клошгурд от

преди: аз можех да идвам тук по всяко време, без да възбуждам най-малко подозрение. Усмирил поривите си, аз неусетно, като бръшлян, жадно обвил крехък ствол, се настаних в красивата душа на Анриет и пред мен се откри вълшебният свят на споделената любов.

Всеки час, от минута на минута, нашият духовен съюз, основан на пълно доверие, ставаше по-здрав; отнасяхме се един към друг всеки посвоему: графинята ме обкръжаваше с ласкаво покровителство, с непорочна майчина обич, докато моята любов, целомъдрена в присъствието ѝ, ставаше, далеч от нея, необуздана и гореща като разтопено желязо; аз я обичах с двойствена любов; хилядите стрели на желанието ту ме пронизваха, ту отлитаха към небето и се изгубваха в безкрайните небесни чертози.

Ако ме запитате защо, млад и изпълнен с огнени желания, съм се отдавал на измамните мечти за платоническа любов, ще ви призная, че тогава аз все още не бях напълно зрял мъж и не желях да смуцавам тази жена, вечно опасяваща се от някакво нещастие с децата, вечно очакваща гневните избухвания на графа; ако не бе потисната от някоя болест на Жак или Мадлен, тогава мъжът ѝ я измъчваше, а ако той случайно я оставеше на мира, тя прекарваше цели нощи до леглото на болното си дете. Прекалено горещо изразеното чувство разтърсваше цялото ѝ същество, страстта я оскърбяваше; тя жадуваше за чиста, възвишена любов, за нежна поддръжка, с една дума, за това, което сама отдаваше на другите. После (но трябва ли да говоря за това на истинска жена като вас) положението, в което се намирах, ми доставяше минути на вълшебна нега, на божествена слабост и дълбоко умиротворение, настъпващо след безмълвно принесени жертви. Нейната добросъвестност ме облагородяваше, рядкото ѝ себеотрицание внушаваше уважение, а искреното, дълбоко благочестие, подкрепящо всички останали добродетели, действуваше на околните като духовен елей. А бях и млад! Още така млад, че можех да влагам всички свои чувства в целувката, с която тя изрядко ми позволяваше да докосвам ръката ѝ, но само от външната страна и никога дланта, тъй като в нейните представи очевидно оттук започваха чувствените наслади. Никога две души така горещо не бяха се приласкавали и никога плътта така неумолимо и така победоносно не е била побеждавана. След време разбрах ясно пълнотата на това отминало щастие. Тогава не ме отвличаха никакви грижи, никакви

честолюбиви мечти не пречеа на бурното пълноводие на чувствата, погълнали живота ми. Да, по-късно ние обичаме в жената, докато в първата обичана жена обичаме всичко: нейните деца са наши деца, наш е домът ѝ, наши са тревогите ѝ, наши по-големи скърби са скърбите ѝ; обичаме дрехите и покъщнината ѝ; огорчава ни повече загубата на нейната реколта, отколкото вестта за собствените ни щети и сме готови да смърим госта, смутил нашия отдиш край камината. Тази свята любов ни принуждава да живеем живота на другия човек, докато по-късно, уви, изискваме в дар чуждия живот, очаквайки жената да обогати с младата си страст нашите обеднели чувства.

Скоро станах свой човек в този дом, където за пръв път изпитах безкрайните наслади, които за изтерзаната душа са като освежителна баня за уморено тяло и тогава душата се къпе в блаженство, проникващо в най-потайните ѝ кътчета. За вас е трудно да ме разберете, вие сте жена, а тук става дума за щастието, което предлагат жените, без в замяна да получават равностойна отплата. Единствено мъжът познава безподобната наслада да бъдеш в чуждия дом любимец на домакинята, център на скритите ѝ чувства: кучето не лае, когато идваш, слугите знаят не по-зле от него твоите тайни права; децата, още непознаващи фалша, разбират, че техният дял любов никога не ще намалее и че твоето присъствие влияе благотворно на пътеводната им звезда; и ето, с присъщата си чувствителност те ту се гаят в тебе, ту от обич те мъчат като малки тирани; те са удивително досетливи и стават твои невинни съучастници; пристъпват към теб на пръсти, усмихват ти се и безшумно изчезват. Всички се стараят да ти угаждат, всички те обичат и ти се радват. Истинската страст е подобна на красиво цвете, което дълбоко пленява погледа, когато е израснало на безплодна почва. Да, несъмнено бях получил чудесни преимущества, приобщавайки се към живота на това семейство, където намерих близки на сърцето си хора, но в същото време се бях обременил с нови задължения. Дотогава господин Дьо Морсоф се стесняваше от мен, забелязал бях само някои негови недостатъци; скоро обаче изпитах в негово присъствие множество неудобства и разбрах колко благородна и милостива бе графинята, когато ми описваше ежедневните си борби. Тогава познах всички грапавини на този непоносим характер: станах свидетел на постоянните му скандали за най-дребни неща, на оплакванията му от въображаеми болки, на вечното му недоволство,

помрачаващо живота в Клошгурд, на потребността му непрестанно да проявява деспотичната си власт, която жадуваше за все нови и нови жертви. Когато вечер се разхождахме, сам той избираше пътя; но накъдето и да отидехме, винаги бе в лошо разположение на духа и връщайки се вкъщи, хвърляше вината на други; причина за умората била жена му, тя го повлякла против волята му там, където не му се искало да отиде; забравяйки, че сам бе пожелал да се разходим, графът се оплакваше, че госпожа Дьо Морсоф го ръководела във всичко, че той нямал собствена воля, нито собствено мнение, че бил просто безгласна буква в дома си. Когато госпожа Дьо Морсоф посрещаше жестоките му думи с търпеливо мълчание, той се дразнеше, чувствайки, че властта му се натъква на някаква преграда, и язвително подхвърляше:

— Религията не заповядва ли на жените да угаждат на мъжете си? И позволява ли Бог да презираш бащата на децата си?

В края на краищата той винаги успяваше да докосне някоя чувствителна струна в сърцето на жена си и така, изглежда, изпитваше особено удовлетворение, че се бе наложил. Понякога се затваряше в мрачно мълчание, изпадаше в мъчително униние, съзнателно плашейки жена си, която бързаше да го ограда с трогателни грижи. Подобно на галено дете, немислещо за майчините тревоги, той позволяваше да го гледат като Жак и Мадлен, от които ревнуваше госпожа Дьо Морсоф. Постепенно открих, че в сериозните и в дребните неща графът се отнася към жена си, децата и слугите така, както към мен в играта на табла. В деня, когато забелязах всички трудности, които подобно на лиани оплитаха, задушаваша живота на това семейство, омотаваха с тънки, ала безбройни нишки целия брачен живот на Клошгурд, спъваха развитието му и забавяха растежа на състоянието, усложнявайки най-простите неща, аз изпитах някакъв благоговееен ужас и това съдържаше страстта ми, поставяйки пред нея непреодолими прегради. Боже мой, колко слаб и безпомощен бях!

Сълзите на Анриет, които бях изпил, сякаш ме възнасяха над земята и бях щастлив, че можех да споделя страданията на възлюблената си. Преди се подчинявах на деспотизма на графа като контрабандист, принуден да плаща глоба; сега започнах доброволно да понасям ударите на този тиранин, за да се приближа по-близо до Анриет. Тя отгатна намерението ми, позволи ми да заема мястото си до

нея и ме възнагради, като ме приобщи към скърбите си; така някога разкаялият се вероотстъпник, жадуващ да попадне в рая с братята си во Христе, бе получил милостта да умре като гладиатор на арената.

— Без вас не бих понесла този живот — ми каза Анриет вечерта, когато господин Дьо Морсоф бе досаден като муха в зноен ден, похаплив, по-жлъчен, по-капризен от обикновено.

Графът си беше легнал. Ние с Анриет прекарахме част от вечерта под нашите акации: децата играеха край нас в светлината на залеза. Нашите разговори, подхващани изрядко и ограничавани само във възклицания, доказваха духовната ни близост — наша отрада в общите терзания. Когато думите не достигаха, мълчанието още по-сладко унасяше душите ни, които, така да се каже, се преливаха една в друга безпрепятствено, но без да бъдат съединявани чрез целувка; подобно на две нимфи те вкусуваха сладостта на вгълбения покой, отдаваха се на течението на едни и същи мечти, потопяваха се заедно в дълбоките води на нежността, излизаха оттам освежени и се чувствуваха по-близки, отколкото може да пожелае най-взискателната любов, макар да не ги свързваха никакви земни връзки. Потъвахме в бездънна пропаст и връщайки се обратно с празни ръце, се питахме с поглед: „Ще има ли за нас поне един ден сред безкрайната върволица на дните?“ Но защо роптае плътта, когато сладострастието ни дарява цветя, лишени от корени?

Въпреки вълнуващата поезия на залеза, обагрил каменния парапет на терасата в така чисти и меки червеножълтеникави тонове, въпреки благоговейното мълчание, нарушавано само от далечните викове на децата, въпреки спокойствието, царящо наоколо, огънят на желанието пробягна по жилите ми като предвестник на всепоглъщащ пожар. След изтеклите три месеца, аз вече не можех да се задоволявам с възложената ми роля и си позволих да погалья леко ръката на Анриет, старейки се да предам на любимата кипящата в мен неутолена страст. Анриет мигом се превърна в госпожа Дьо Морсоф и оттегли ръката си; в очите ми блеснаха сълзи, тя ги забеляза и като ме погледна нежно, сама поднесе ръката си към устните ми.

— Помнете добре — проговори тя, — че тези ласки ми струват много! Приятелство, което ги търси, е много опасно.

Не можах да се сдържа и започнах да я обсипвам с упреци; говорих за своите терзания, за това, как малко исках, за да мога и

занапред да ги понасям. Осмелих се да ѝ кажа, че ако на моята възраст любовта може да бъде духовна, душата също изпитва влечение, че съм готов да умира, но не и да мълча. Тя ме прекъсна, хвърляйки ми горд поглед, който сякаш питаше: „А нима моят път е обсипан с рози?“ Но може би съм се излъгал. От деня, когато пред вратата на Фрапел несправедливо допуснах, че иска да изгради щастието ни върху гроб, аз се срамувах да петня Анриет, приписвайки ѝ низки помисли. Тук тя заговори и с меденосладкия си гласец ми каза, че не може да бъде за мен всичко и че аз съм длъжен да зная това.

Разбрах в мига, когато произнасяше тези думи, че между нас ще легне пропаст, ако откажа да се подчиня, и смирено сведох глава. Анриет продължи да говори, подчертавайки святата си убеденост, че можела да ме обича като брат, без да нарушава Божиите и човешките закони; че имало сладост в това чувство, подобно на Божествената любов, която според учението на кроткия свети Мартен дарявала живот на всяка твар. Ако не съм можел да бъда за нея нещо като стария ѝ изповедник, по-малко от любовник, но повече от брат, трябвало да се разделим. Тя щяла да съумее да умре, принасяйки в жертва на Бога своите горещи страдания, своите сълзи и клетата си, изтерзана от печал душа.

— Дадох ви повече, отколкото имах право — промълви тя накрая — и вече съм наказана — нямам какво повече да ви предлага.

Трябваше да я успокоявам, да обещавам, че никога повече няма да ѝ причинявам огорчения и че, макар и двайсетгодишен, ще я обичам така, както старците обичат последното си дете.

На следващия ден дойдох рано в Клошгурд. Анриет нямаше цветя за вазите в сивия си салон. Изтичах в полето и лозята и започнах да бера цветя, за да стъкмя два хубави букета; но когато събирах стрък по стрък, отрязвайки ги до самия корен, и се любувах на венчетата им, ме осени мисълта, че в оттенъците на листата и стеблата им е заключена истинска хармония, поезия, която очарова погледа, вълнува ни както музиката и пробужда множество спомени в сърцата на тези, които обичат и са обичани. Нима цветовата гама не може да има такъв смисъл, какъвто и звуковата? Заедно с Жак и Мадлен, които се радваха не по-малко от мен, готвейки изненада за нашата любимка, ние се разположихме на долните стъпала пред вратата като пълководци на цяла армия от цветя и се заехме да подреждаме два букета, чрез които

се опитах да изразя преизпълващите ме чувства. Представете си извор от цветя, пенлив фонтан, който блика от две вази и пада околоръст на причудливи вълни, а сред него бели рози и лилии със сребърни венчета, говорещи за чистотата на моите желания. На този свеж фон блестят незабравки, синчец, камбанки — цветя, взели окраските си от небето, които така добре се съчетават с бялото. Нима това не бе символ на невинността на две души — едната незнаеща нищо, а другата познала всичко, олицетворение на мечти на дете и мисли на мъченица?

Любовта има свой език и графинята скришом го разгада. Тя ми хвърли проникновен поглед, напомнящ вик на болен, засегнат в раната си: бе смутена и очарована. Каква награда ми донесе този поглед! Да я направя щастлива, да сгрея сърцето ѝ — каква благородна задача! И така, аз приложих в областта на чувствата теорията на отец Кастел^[1] и възродих заради Анриет науката, позабравена в Европа, където цветовете на красноречието заменят приетия на Изток благовонен език на цветята. Какво удоволствие е да предадеш това, което чувствуваш, чрез тези прекрасни посланици, разкриващи се в лъчите на слънцето, както се разкриват душите им в лъчите на любовта! Скоро се запознах с живота на растенията по-отблизо, отколкото човека, познаващ живота на пчелите, когото бях срещнал в Гранлийо.

До края на пребиваването ми във Фрапел два пъти в седмицата се заемах с този уморителен поетичен труд, за който се нуждаех от всички разновидности на полската флора, и ето защо се увлякох в задълбоченото ѝ изследване не като ботаник, а като поет, изучаващ по-скоро символичния смисъл на цветята, нежели формата им. За да намеря растението на мястото, където расте, аз често отивах много далече, бродех по брега на реката, из долината и степите, възлизах по височините, събирайки диви теменужки, скрити в сянката на къпини и изтравниче.

Тези разходки ми доставиха радости, непознати на учения, потънал в размисъл, на селянина, обработващ земята, на занаятчията, прикован към града, на търговеца, неизлизащ от дюкяна си, но затова пък са естествени и близки за някои лесовъди, дървари и мечтатели. В природата има зрелища с необозрим смисъл, които се издигат до висотата на най-значими нравствени въпроси. Тук — цъфнало изтравниче, покрито с капки роса, които блестят на слънцето като елмази — малка вселена, радваща погледа на този, който умее да

гледа! Там — горски кът, обкръжен от скали, прорязан от пясъчни сипеи, покрит с мъх и обрасъл в клек; дивият му мрачен вид намира не по-малко горещ отклик в сърцето, трепнало уплашено, когато от зеления гъстак се понесе пронизителният вик на морския орел. Ето и изгорелите от слънцето безплодни степи със стръмни каменисти склонове, хоризонтите на които са забулени в пустинята от знойна мараня и където намерих прелестна, самотна анемона с коронка като от лилава коприна и със златни тичинки — трогателен образ на моята непорочна възлюблена, така самотна в долината си. Ето и големи локви, върху повърхността на които природата е нахвърлила зелени петна, бързайки да облече с полурастителен, полуживотински покров тези застояли води, където животът възниква за дни, а водораслите и насекомите са безчет, като светилата в ефира на мирозданието. Ето малка хижа с лози, зелки и дървен стобор, надвесена над блато и заобиколена от хилави ръжени посеви — картина на много скромно съществуване. Ето и дълга горска пътека, подобна на храм; дърветата са прави като колони, клоните се сплитат над главите, образувайки готически сводове, откъдето долитат звънки гласове на птици, а в далечината, през сенчестия листак, светлее поляна, ту озарявана от обедното слънце, ту пламтяща в червените лъчи на залеза, подобна на грейнали църковни стъклописи. Излизайки от тази прохладна, дебела сянка, вие се озовавате на каменлива угар, където по червеникавия сух мъх пълзят с шумолене сити смокове, вирнали тънките си изящни глави. Озарете тези картини с потоци слънчеви лъчи, съживяващи земята с благотворната си топлина, хвърлете върху тях сиви облаци, проточени като бръчки по старческо чело, осветете ги с хладното сияние на бледооранжево небе и се вслушайте: ще доловите неизразимата хармония на природата сред проникващата в душата тишина.

През месеците септември и октомври аз нито веднъж не набрах букет за по-малко от три часа — с такава самозабрава и поетичен възторг се любувах на тези мимолетни алегии, възплъщаващи за мен противоречиви човешки съдби, на величествените природни картини, към които и сега въображението непрестанно ме влече. И често с тях се слива споменът за жената, чиято душа тогава откривах във всичко. Аз още виждам своята повелителка, чиято рокля се белее из гората или

се развява в ливадата, а мислите ѝ летят към мен от чашката на всяко цвете, нежно скътало безчет личинки.

Никакво признание, никакво доказателство за безумна любов не би имало такава власт над нея, както тези цветни симфонии, в които изразявах измамените си желания с необузданата страстност на Бетховен, разказващ със звуци за глъбините на човешкото сърце или устремен в неудържим порив към небесата. При вида на моите букети госпожа Дьо Морсоф бе само Анриет. Тя непрестанно ги гледаше, хранейки душата си с красотата им, отгатваше мислите, които бях вложил в тях, и вдигайки главата си, наведена над ръкоделието, възклицаваше:

— Боже мой, колко са красиви!

Този възхитителен език на цветята бе така лесно да се разбере, както и да се проникне в духа на поезията на Саади, прочитайки откъс от негова поема. Случвало ли ви се е да бродите през май сред ливадите, вдъхвайки уханието им, което пробужда жажда за наслада във всяко живо същество, или бивайки в лодка, да потопите ръце във вълната или да оставите на властта на вятъра непокорните коси и да чувствувате, че душата ви се възражда със зеленеещите корони на дървесата? Скромната билка, наречена „миризливка“, е една от най-важните съставки на тази скрита хармония. Ето защо никой не може безнаказано да я държи близо до себе си. Поставете в букет блестящите ѝ копиеобразни листа, прорязани от бели нишки като скъпа тъкан, и нежното ѝ ухание ще съживи в глъбините на сърцето ви чувства, за разцъфтяването на които е попречило строгото целомъдрие. Представете си около широкото гърло на порцелановата ваза гъста ивица бели цветя, растящи в туренските лозя; кръглите им цветове смътно напомнят желаните форми на женското тяло, заело поза на покорна робиня. От тази основа излизат спиралите на камшичето, обсипани с бели камбанки, тъпичките стъбла на розовия гръмотрън, смесени с няколко стръка папрат и с млади дъбови филизи със сочни яркозелени листи; те смирено се свеждат като плачуци върби и покорно се молят като богомолци. Над тях се устремяват като плахи надежди трептящите и потънали в цвят дръжки на аления горицвет, щедро сипещ жълт прашец, снежните пирамиди на полската и водната метличина, зелените коси на хмела и тънките стрели на острицата, открояващи се на сивия фон на лена, чиито сипкави цветчета сякаш

блещукат на дневната светлина. И още по-високо над тях, изправили глави, ухаят няколко бенгалски рози; обкръжават ги, притискат и оплитат от всички страни разпокъсаните дантели на ливадните треви, перата на хвоща, пипалата на ковила, чадърчетата на дивия керевиз, щитовете на хилядолистника, тризъбците на повета с неговите черно-розови цветчета, спиралите на дивата лоза, извитите филизи на орловите нокти, с една дума, най-диви, най-странни създания от растителния свят: пламъчета и тройни бодили, копиевидни треви и зъбчати листа, разкъсани, спиралообразни стъбла и ветви, напомнящи трудно обуздани желания. Из дълбините на този многоводен поток от чувства се изтръгва яркочервен кичест мак с пъпки, готови да се разтворят, разгаряйки пожара си над белите звезди на жасмина и несекващия дъжд на цветния прашец, от който едва забележими частици се носят във въздуха и искрят като злато на слънцето! Коя жена, опиянена от сладостния аромат, който лъха от ухаещите стръкове, не ще разбере тази буря от потиснати чувства, целомъдрената нежност, смущавана от поривите на страстта, пламенната любов, която моли за взаимност, ежедневно подновявайки борбата, все така затаена, неугасима, вечна?! Поставете това ухаещо признание на прозореца, за да се открият още по-ярко оттенъците, нежните контрасти и арабески и когато вашата възлюблена съгледа в букета пищно разцъфналия цвят, в чашката на който блести сълза от роса, тя ще се поддаде на сърдечното си влечение, ако ангел хранител или гласът на детето ѝ не я възпрат на ръба на пропастта. Какво принасяме ние в дар на Бога? Ухание на тамян, пламъчетата на свещите и молитви — най-чистия израз на благоговейната ни любов. Но няма всичко, що предлагаме на Бога, не е заключено в тази лъчезарна поема от цветя, които непрестанно нашепват на сърцето сладкозвучните слова на любовта, пробуждайки скрити желания, неизказани надежди и светли мечти, припламващи и угасващи като светулки в топла есенна нощ.

Тези невинни радости много ми помогнаха да залъжа страстта, възпламенена от продължително съзерцание на любимото същество, от тези погледи, които, заплени, проникват до дъно в примамливите форми. За мен — за Анриет не смея да твърдя същото — тези радости бяха улеи, по които се устремявах бурните води, заплашващи да отнесат задържащия ги бент. И макар постоянната борба със себе си да

поражда смъртна умора, достатъчни са няколко трохи манна небесна, насищащи пътника от Дан до Сахара, за да ни вдъхнат нови сили. Аз често заварвах Анриет пред тези букети; тя ги съзерцаваше, отпуснала безсилно ръце, в плен на вълнение, от което гърдта се надига, в погледа пламват мълнии, пробягват една след друга мисли, страшни като разпенени вълни, и оставят след себе си чувство за огромна изтощеност. Никога за никого аз повече не подредих букет! Създавайки този разбираем за нас двама език, ние изпитвахме удоволствование като това на роба, който мами своя господар.

Бързайки с цветята към Клошгурд, аз често забелязвах лицето на Анриет, долепено до стъклото на прозореца, но влизайки в дома, я намирах седнала пред ръкоделието си. Случваше се понякога да не стигна в уречения час, макар никога да не го определяхме, и тогава отдалеч съглеждах белия ѝ силует да блуждае по терасата; а когато се появявах пред нея, тя ми казваше:

— Излязох да ви причакам. Нали трябва да бъдем внимателни към последното си дете?

Мъчителните игри на табла бяха временно преустановени. Новите земи, придобити от графа, му създаваха много грижи; случваше се често да отсъствува от дома, да обикаля имението, да размерва и парцелира земята; трябваше да дава нареждания, да наблюдава полската работа, нуждаеща се от господарски надзор, при което не вършеше нищо, без да се посъветва с жена си. Често с графинята отивахме при него в някое от новите имения; по пътя децата гонеха бръмбари и пеперуди, беряха букети или, по-точно казано, снопове цветя. Да се разхождаш с любима жена, да я водиш под ръка, да ѝ избираш пътя! Ето радости, достатъчни да ощастливят целия живот. Каква искреност лъха тогава разговорът! Тръгвахме от Клошгурд сами, а се връщахме с „генерала“ — шеговито прозвище, с което назовавахме графа, когато биваше в добро разположение на духа. Пътищата в едната и в другата посока силно се отличаваха помежду си и този контраст подчертаваше тайните наслади, познати само на влюбените, които не могат да се съберат. Когато се завръщахме у дома, към нашето блаженство — погледи, ръкостискане — се присъединяваше безпокойство. Разговорът, тъй непринуден в началото на разходката, придобиваше сега тайнствен смисъл, когато един от нас отговаряше само след пауза на многозначителния въпрос или

започнатото беседване продължаваше в алегорична форма, която така добре се поддава на нашия език и така изкусно владеят жените. Та кой не е намирал наслада в такова тайно общуване с любимото същество, откъсвайки се с него в област, недостъпна за другите, и влизайки в духовен съюз въпреки общоприетите закони? Веднъж се поддадох на мимолетна надежда, когато на въпроса на графа, желаещ да узнае за какво говорим, Анриет му отговори с двусмислена фраза, по която той се подведе. Това малко недоразумение разсмя Мадлен и накара да поруменее майка ѝ, която погледна строго към мен, давайки ми да разбера, че може да ми отнеме благоразположението си, както някога бе отнела ръката си, тъй като желае да остане безупречна съпруга. Но нашият духовен съюз имаше такава притегателна сила, че на следващия ден ние го възстановихме.

Така летяха часове, дни, седмици, пълни с неизчерпаемо блаженство. Настъпи гроздобер, а той е истинско празненство в Турен. Към края на септември слънцето припича по-кратко, отколкото по време на жътва и може да се работи на полето без страх от слънчасване и от умора. Да откъсваш гроздовите чепки, е по-лесно, отколкото да жънеш. Всички плодове са узрели. Снопите са вързани, хлябът е поевтинял и това плодородие прави щастлив живота на земеделеца. Накрая всички опасения от неуспешно завършване на полската работа, изискваща толкова средства и труд, се разсейват при вида на пълните хамбари и избите, очакващи младото вино. Гроздоберът тогава е като приятен десерт на заслужено тържество, а и небето в тези дни е винаги усмихнато в Турен, където есента е особено красива. В този гостоприемнен край на гроздоберачите се предлага хляб и подслон. Те получават богата и вкусна храна и бедняците се радват като деца на рожден ден. Ето защо гроздоберачите се търпят при господари, които не се скъпят да ги хранят обилно. И така, домът е пълен с хора и с всякакви запаси. Гроздовите преси работят непрестанно. Сякаш всичко е съживено от това раздвижване на бъчвари, на коли, натоварени със смеещи се девойки и хора, които огласят лозята с песните си, доволни от най-високите за годината надници. Впрочем, има и друга причина за веселие — редиците на гроздоберачите са смесени: жени, деца, господари и работници — всички участвуват в този празник на труда. Ето кое може би обяснява необузданата веселост, предавана от век на век през последните хубави дни на есента и която някога подсказва на

Рабле вакханическия дух на великата му книга. Жак и Мадлен, вечно болни, не бяха участвували в гроздобер; аз бях толкова несведущ по тази работа, колкото и те, а децата скачаха от радост, виждайки, че се вълнувам не по-малко от тях; освен това графинята бе обещала да ни съпроводи. Най-напред отидохме във Вилен, градче, славещо се в нашия край с кошничарските си изделия, и си поръчяхме няколко много красиви кошници: предстоеше ни да оберем четиримата гроздето в определения за нас участък. Договорихме се обаче да не ядем много грозде по време на работа. Да си хапнеш от едрото туренско грозде, откъснато със собствените ти ръце, е така приятно, че бяхме готови да се откажем заради него от най-хубавите сортове, предлагани на трапезата. Жак ме накара да се закълна, че ще бера грозде само в Клошгурд и че ще се откажа от всички други покани. Никога тези две същества, обикновено неразположени и бледи, не са били така оживени, румени, енергични и подвижни. Чуруликаха непрекъснато и сновяха назад и напред без всякаква нужда; като всички останали деца, просто им се искаше да тичат и скачат от излишък на сили. Господин и госпожа Дьо Морсоф никога не бяха ги виждали толкова освежени и доволни. Сам аз станах дете и може би в по-голяма степен от тях, тъй като също се надявах да получа възнаграждение. И така, едно чудесно есенно утро ние се отправихме към лозята и прекарахме там до обяд. Как се стараехме да изберем най-хубавите гроздове, най-бързо да напълним кошничката си! И току изтичвахме при госпожа Дьо Морсоф да ѝ покажем всяка откъсната чепка. Тя се заливаше от весел, младежки смях, когато, приближавайки се към нея с кошницата си, я запитвах като Мадлен:

— А моето грозде, маменце?

— Не бива да бързаш така, момчето ми — отвърщаше тя. После, прекарвайки ръка по врата и косите ми, нежно ме докосваше по бузата, добавяйки: — Погледни, целият си вир-вода!

За пръв и последен път чувах тези ласкави тонове в гласа ѝ и милото „ти“ на влюбените. Гледах гъстите зелени храсти, обсипани с диви малини и къпини, слушах виковете на децата, наблюдавах гроздоберачите, колата, препълнена с бъчви, и хората, натоварени с кошници... Ах!... Как ярко се е запечатало в паметта ми всичко, дори и младото бадемово дръвче, до което стоеше тя, свежа, румена, засмяна под разтворения слънчобран! После започвах да режа

гроздовете с ножицата и да ги поставям в кошницата, а когато тя се напълнеше, я изсипвах в голямата бъчва, стояща недалече; работех усърдно, мълчаливо, непрестанно и тези неприпрени, отмерени движения запазваха спокойствието в душата ми. Вкусвах неизразимото удоволствие от физическия труд, който тласка живота в нужното русло и укротява поривите на страсти, заплашващи да изпепелят всичко. Тогава разбрах колко мъдрост съдържа в себе си еднообразният труд и оцених правилата на монашеския живот.

За пръв път от много време насам графът не бе мрачен и сърдит. Жак, бъдещият херцог Дьо Льонокур-Морсоф, цял изпоцапан от грозде, розов и напълно здрав на вид, радваше сърцето му. В този последен ден на гроздобера „генералът“ обеща да устрои вечерта, на площадката пред Клошгурд, бал в чест на възвръщането на Бурбоните на престола: така празникът ставаше всеобщ. Когато се връщахме обратно, аз предложих ръка на графинята; тя се опря плътно на нея, желаейки сякаш да ми покаже как сърцето ѝ прелива от радост и по майчински да я сподели с мен.

— Вие ни носите щастие — каза тя на ухото ми.

За мен, който знаех безсънните ѝ нощи, всички тревоги в миналия ѝ живот, където бе подкрепяна само от Божиата десница и където всичко бе тъй нерадостно и отчайващо, тези думи, произнесени от мелодичния глас на Анриет, ми доставиха радост, каквато вече не можеше да ми даде никоя жена на света!

— Печалното еднообразие на моите дни е отстранено, животът става хубав и ми вдъхва надежди — каза тя след кратко мълчание. — О, не ме изоставяйте! Уважавайте моите безобидни суеверия! Бъдете по-голям брат на децата ми, тяхно провидение!

Във всичко това няма нищо измислено, Натали; за да познаем бездънните глъбини на любовта, трябва още на младини да проучим до дъно многоводните езера, на чиито брегове ни е довела съдбата. Ако за много същества страстта е поток от лава, потекла сред спечени брегове, за други сдържаната, натъкваща се на непреодолими препятствия страст изпълва кратера на вулкана с кристалночиста вода.

Скоро ни очакваше ново развлечение. Госпожа Дьо Морсоф искаше да въведе децата си в ежедневните грижи и да им покаже как трудно се печелят пари. Ето защо позволи и на двете да имат свой дял в променливите доходи от имението, така често зависещо от

случайността: Жак щеше да получи печалбата от орехите, а Мадлен — от кестените. След няколко дни обрахме орехите, а после и кестените. Да бруля с прът кестени за Мадлен и да гледам как падат кафявите плодове, подскачайки меко в кадифения слой прах, покриващ безплодната земя, на която обикновено растат тези дървета; да наблюдавам с каква сериозност малкото девойче оглежда всяка купчина кестени, пресмятайки стойността им и мечтаейки за удоволствията, които можеше да си достави със собствените си пари; да слушам радостните възклицания на Манет — единствената прислужница, която помагаше на графинята в грижите ѝ около децата; да осъзнавам поуките във всяко усилие да се събере всичко, което е родила земята и което загива поради прищевките на времето... Какво удоволствие ми доставяше всичко това и как приятно бе да се любувам на простодушния възторг на децата, които изглеждаха още по-очарователни в строгата рамка на есенния пейзаж! Мадлен имаше свой собствен хамбар и аз поисках да видя как ще прибере там кафявото си богатство и да споделя радостта на девойчето. Повярвайте ми, аз и сега потръпвам, спомняйки си с какъв тропот се изсипваха от всеки кош кестените и се търкаляха по жълтеникавата черга, покриваща пръстения под. Част от добива на Мадлен графът вземаше за своето стопанство; освен това чифликчий, селяни и други хора от този край изпращаха купувачи на Душичката — ласкаво обръщение, възприето тук дори в разговор с чуждоземци, но което сякаш принадлежеше изключително на Мадлен.

Жак бе по-малко щастлив с беритбата на орехите си, тъй като в продължение на няколко дни валя дъжд; но аз го утеших, съветвайки го да запази орехите и да ги продаде по-късно с голяма печалба. Господин Дьо Шесел ми бе казал, че ореховите дървета не били дали нищо тази година в Бреемон, Амбоаз и Вувре. Впрочем, ореховото масло се използваше широко в Турен и Жак можеше да получи най-малко четиридесет су от всяко орехово дърво, а той имаше не по-малко от двеста, така че доходът обещавахе да бъде значителен! Момчето искаше да си купи костюм за езда. Желанието му предизвика спор в семейството, при който графът му обърна внимание върху колебливите печалби от реколтата и върху необходимостта да се пести за лошите години, та да се запази средният доход. Аз отгатвах мислите на Анриет по мълчанието ѝ: тя се радваше, виждайки, че Жак се вслушва в

думите на баща си и че благодарение на пейката свята лъжа графът донякъде придобиваше малко липсващия си авторитет на глава на семейство. Не ви ли казах, когато ви описвах тази жена, че човешкият език е безсилен да предаде величието на нейния дух и на нейните постъпки?

Когато си свидетел на такива сцени, им се наслаждаваш, без да разсъждаваш, затова пък как ярко се открояват те по-късно на мрачния фон на нашия бурен живот! Те блестят като диаманти, обковани в обръча на скръбни мисли и горчиви съжаления, сливащи се със спомена за отлетялото щастие! Защо наименованията на двете неотдавна закупени имения. Касин и Реториер, с които така много се занимаваха съпрузите Дьо Морсоф, ме вълнуват повече от най-красивите наименования на обетованата земя и древна Елада? „Коего обичаш, за него и говориш!“ — бе казал някога Лафонтен. Тези наименования имат в моите уши чудотворната сила на заклинание; те ми обясняват могъществото на магията, извикват изчезнали наведи сенки, които тутакси се появяват от небитието и ми говорят; отново се виждам сред тази щастлива долина, отново се наслаждавам на красотата на нейния пейзаж, на синевата на туренското небе! Но нима чудото на пресъздаване на миналото не се извършва винаги в сферата на духовния мир? Затова не се учудвайте, че ви разказвам за толкова делнични неща. Най-малките подробности на този прост и, бих казал, обикновен живот бяха едновременно слаби на вид нишки, чрез които се свързах тясно с графинята.

Грижете за материално обезпечаване на децата причиняваха на госпожа Дьо Морсоф не по-малко безпокойство от крехкото им здраве. Аз скоро разбрах колко права беше тя, говорейки за скритата си роля в стопанството на Клошгурд, и запознавайки се постепенно с нея, научих за нашия край неща, които би трябвало да знае всеки държавник. След десет години усилия графинята бе успяла да измени системата на земеобработването в имението си, където бе „разчетвъртила“ цялата обработваема площ (този израз се употребява в Турен, когато искат да обяснят в какво се състои системата на многополието, при която за пшеницата се отделя ежегодно само четвърт част от цялата посевна площ, а върху останалите сеят други култури).

За да победи изостаналостта на арендатора, госпожа Дьо Морсоф бе решила да отмени старите договори, да раздели владенията си на четири крупни ферми и отново да ги даде на „изполица“ — вид споразумение, съгласно което земевладелецът, предоставяйки на фермера стопанските постройки, добитъка и семената, дели с него разходите и реколтата. Подялбата се контролира от посредник, натоварен да обезпечи на собственика половината доход в натура: както виждате, тежка система, усложнявана и от отчетността, която се мени в зависимост от характера на посевите. Графинята беше предоставила на разпорежданията на господин Дьо Морсоф една пета част от земите, разположени около Клошгурд, за да се заеме той с грижата за нея, а така също за да докаже на дело на арендаторите превъзходството на новия метод. Като добра стопанка, тя бе преустроила постепенно, с чисто женска упоритост, две от своите ферми по плана на фермите в Артоа и Фландрия.

Лесно е да се отгатнат намеренията ѝ. След изтичане на срока на изполицата, графинята искаше да създаде от четирите си имения две хубави ферми и да ги даде под наем срещу заплащане на енергични и съобразителни земеделци, за да опрости начина на събиране доходите от Клошгурд. Страхувайки се, че ще умре първа, тя се стремеше да остави на графа имот, носещ твърди доходи, а на децата да завещае имущество, което да оцелее дори и в неопитни ръце. В това време плодните дървета, посадени преди десет години, раждаха много плод. Живите плетища, запазващи насажденията от посегателства, бяха се разраснали великолепно. Тополи, брястове, всичко бе избуяло. С неотдавна закупените имения, земите на Клошгурд, разделени на четири големи ферми, две от които предстоеше да се построят, трябваше да носят шестнайсет хиляди златни франка, по четири хиляди от всяка ферма, без да се смятат доходите от лозята, от двеста арпана гори и от образцовата ферма, разбира се, при условие че бъде въведена новата система на стопанисване. Всички ферми можеше да бъдат съединени чрез пътища с голяма права алея, за която се предполагаше, че ще продължи от Клошгурд до шпионския път, откъдето до Тур оставаха не повече от пет левги; арендатори не ще липсват, особено сега, когато всички говореха за подобренията, въведени от графа, за неговите успехи и за богатите реколти на Клошгурд. Госпожа Дьо Морсоф искаше да вложи по петнайсет

хиляди франка в двете закупени имения, за да превърне господарските къщи в две големи ферми; в такъв случай тя по-лесно щеше да ги пренаеме, особено след като ги обработи година-две под вещото ръководство на някой си Мартино, най-добрият, най-честният посредник, който скоро щеше да остане без работа, тъй като договорният срок с четиримата изполичари изтичаше и сега предстоеше фермата да се даде срещу заплащане.

Тези прости планове, изискващи обаче повече от трийсет хиляди франка разходи, бяха предмет на безкрайни спорове, а понякога и на жестоки кавги между Анриет и графа, при които я крепеше само грижата за бъдещето на децата. Мисълта: „Какво ще стане с тях, ако утре умра?“, я довеждаше до ужас. Само кротките, спокойни хора, чужди на раздразнението и гнева, тези, които искат да възцаряват около себе си своя дълбок душевен мир, знаят колко сили изисква такава борба, как горещо прелива кръвта към сърцето, преди да се спуснем в тази борба, и каква умора ни гнети, когато всички усилия се окажат напразни. И ето, злочестата жена бе жертва на дребнавите заяждания и оскърбителните нападки на мъжа си, и то тъкмо когато децата поукрепнаха и бяха вече не такива слаби и бледни, тъй като върху тях бе оказало влияние есенното обилие на плодове, когато тя с умиление следеше игрите им и радостта вливаше в нея нови сили, лекувайки изтерзаното ѝ сърце. Изплашен от предстоящите промени, графът с тъпо и злорадо упорство отричаше преимуществата им. Противно на всяка логика, той възразяваше на доводите на жена си като дете, невярващо в действието на слънчевата топлина върху посевите. Графинята излезе победителка. Победата на здравия смисъл над безумието уталожи болките ѝ и тя забрави обидите.

Този ден тя предложи да се разходим до Касин и Реториер, за да види какво трябва да се предприеме там. Графът вървеше напред, зад него подтичваха Жак и Мадлен, а ние с графинята завършвахме шествието, крачейки бавно след децата; тя ми говореше с мекия си, тих глас, който напомняше шепот на морски вълни, разливащи се леко на крайбрежния пясък.

Казваше, че е уверена в успеха. Говорело се, че ще се установи пощенска връзка между Турен и Шинон. За тази работа се бил заел енергичен човек, братовчед на Манет, който искал да вземе под аренда голямата им ферма — Рабеле, намираща се на пътя. Семейството му

било многочленно; големият син щял да превозва пътниците и пощата, а младият — багажа; бащата възнамерявал да се заеме с конете — да ги разпряга и впряга, а в свободното си време щял да обработва земята, като я подхранва с тора от собствените си конюшни. Другата ферма, Лабод, разположена на две крачки от Клошгурд, предлагал да я вземе предишният арендатор, човек честен, умен и трудолюбив, който оценявал всички преимущества на новия способ в земеобработването. Колкото до Касин и Реториер, тези земи били най-добрите в целия окръг; когато издигнали новите постройки и посевите избуели, щяло да бъде достатъчно да се постави в Тур обявление и веднага щели да се намерят желаещи и за двете ферми. И така, след две години Клошгурд щял да носи около двайсет и четири хиляди франка доход; фермата Гравлот, която господин Дьо Морсоф притежавал в Мен, вече била наета за девет години по седем хиляди франка годишно; пенсията на генерала възлизала на четири хиляди; всички тези доходи позволявали на семейството да живее ако не в разкош, то напълно охолно. По-късно, когато земята станела по-доходна, благодарение на внедрените подобрения, графинята може би щяла да отпътува за Париж, за да следи за възпитанието на Жак, но не по-рано от година-две, когато здравето на бъдещия наследник укрепнело.

С такъв трепет бе произнесла думата „Париж“! Аз също заемах място в този проект: тя искаше възможно по-малко да се откъсва от приятеля си. Чувайки това, аз пламенно ѝ казах, че не ме познава, че тайно от нея вече бях взел решение. Да, аз ще работя ден и нощ, за да завърша скоро образованието си и да стана наставник на Жак, защото не мога да понасям мисълта друг млад човек да проникне в дома ѝ.

При тези думи графинята помръкна.

— Не, Феликс — каза тя, — това, както и посвещаването ви в духовен сан, е невъзможно. Вие дълбоко трогнахте моето сърце на майка, но жената в мен ви обича твърде искрено и не позволява да станете жертва на чувствата си. Постъпвайки така, вие завинаги ще се изложите пред обществото и аз с нищо не бих могла да ви помогна — ето каква награда очаква вашата всеотдайност. О, не, не искам да ви причинявам зло! Вие, виконт Дьо Вандьонес, наставник? Вие, чийто благороден девиз гласи: „Не се продавай!“? Дори да бяхте Ришельо, и тогава бихте погубили живота си и хвърлили в безутешна скръб родителите си. Приятелю мой, вие не знаете колко високомерни са

жените като моята майка, колко дръзки са покровителствените им погледи, колко презрителни са думите и унизителни поканите им.

— Но ако вие ме обичате, за какво ми е обществото?

Тя се престори, че не чу думите ми, и продължи:

— Макар баща ми да е чудесен човек и да е готов да изпълни всяка моя молба, той не ще прости zlepоставянето ви пред обществото и ще ви откаже покровителството си. Не бих искала да ви видя наставник дори на престолонаследника! Приемете обществото такова, каквото е, и не вършете грешки в живота. Приятелю мой, това безразсъдно решение е продиктувано от...

— Любовта — казах аз тихо.

— Не, за Бога — възропта тя, сдържайки с мъка сълзите си, — тази безумна мисъл ми разкрива характера ви; вашето добро сърце ще ви причини много злини в живота. От този момент аз моля да ми предоставите правото да ви науча на някои неща; позволете ми като жена понякога да ви ръководя. Да, от тишината на Клошгурд аз искам да следя мълчаливо, с препълнена от възторг душа, вашите успехи. А колкото до наставник, бъдете спокоен, ще намеря някой добър стар абат, някой учен йезуит и баща ми на драго сърце ще отдели средства за възпитанието на внука, който трябва да наследи името му. Жак е моя гордост. Той е на единайсет години — каза тя след кратко мълчание. — Но е като вас, изглежда по-малък от възрастта си: когато ви видях за пръв път, аз ви дадох не повече от тринайсет години.

Пристигнахме в Касин: Жак, Мадлен и аз следвахме по петите графинята като малки деца; но ние й пречехме и аз, оставяйки я за малко, се отправих към овощната градина, където по-големият от братята Мартино, пазачът на фермата, и по-малкият, посредникът, решаваха кои дървета да се отсекаят. Те обсъждаха този въпрос, като че се касаеше за собствения им имот. Тогава разбрах на каква любов се радваше графинята и споделих мисълта си с някакъв беден надничар, който слушаше спора на опитните градинари, положили крак на лопата и опрели се с лакът на дървената ѝ дръжка.

— О, да, господине — отвърна той, — жената е добра, което си е истина, и не е горда като всички тези грозотии в Азе; те по-скоро ще ни оставят да пукнем от глад като псета, отколкото да ни отстъпят едно су за метър изкопана земя. Ако, недай боже, тази жена напусне един

ден нашия край, Божията майка и тя ще заплаче с нас. Госпожа графинята знае да пази своето, но познава нашето тегло и ни жали.

С какво удоволствие дадох на този човек до стотинка всички пари, които имах у себе си!

Няколко дни по-късно в Клошгурд се появи пони, изпратено за Жак. Сам отличен ездач, графът искаше постепенно да закали сина си и да го подготви за изморителния спорт. А с парите, получени от продажбата на орехите, на момчето бе купен хубав костюм за езда. След това господин Дьо Морсоф предаде на Жак първия урок, а Мадлен тичаше и викаше из поляната, около която подскачаше на своето пони брат й; това зрелище донесе първата голяма радост на майчиното сърце на графинята. Жак носеше около врата си якичка, избродирана от майка му, малък небесносин редингот, пристегнат в кръста с лачен колан, бели панталони с плисенца и шотландска шапчица, изпод която се подаваха пепеляворусите му къдрици. Малкият ездач бе просто очарователен. Всички слуги наизлязоха от къщата, за да вземат участие в това семейно тържество. Младият наследник се усмихваше на майка си, когато минаваше край нея, и се държеше смело за седлото. Тази първа проява на самостоятелност у детето, неведнъж изправяно на косъм от смъртта, надеждата за прекрасно бъдеще, залог за което служеше тази разходка, засмяното лице на детето, тъй свежо, тъй красиво, тъй цъфтящо от здраве — какво чудесно възнаграждение бе това за родителите! Радостта на подмладения баща, който се усмихваше за първи път от много време, радостта в очите на всички домашни, учудването на стария лакей на Льононкур, който току-що се бе върнал от града и който, виждайки как сръчно държи детето юздите, бе извикал: „Браво, господин виконте!“ — всичко това развълнува толкова госпожа Дьо Морсоф, че тя се разрида. Спокойна и твърда в скърбите си, Анриет бе слаба да понесе радостта пред вида на момченцето си, яздещо по песьчливата пътека, където така често го беше окайвала, разхождайки го на слънце. В този миг тя без угризения на съвестта се опря на ръката ми и каза:

— Струва ми се, че никога не съм била нещастна. Не си отивайте днес!

След завършване на урока Жак се хвърли в обятията на майка си, която го притисна към сърцето си с безкрайна нежност, предизвикана от преголямата радост, и започна да го обсипва с целувки. Ние с

Мадлен се отправихме към ливадата и набрахме два великолепни букета, за да украсим трапезата в чест на младия ездач. Когато влязохме в салона, графинята ми каза:

— Днес, петнадесети октомври, ще бъде забележителен ден в нашето семейство. Жак получи първия си урок по езда, а аз току-що завърших последния бод на ръкоделието си.

— Щом е тъй, Бланш — каза графът със смях, — бих искал да ви възнаградя за това.

Той ѝ предложи ръката си и я отведе в двора, където тя видя каляска — подарък от баща ѝ, за която графът бе изписал от Англия два коня, докарани оттам заедно с конете на херцог Дьо Льононкур. Старият лакей бе успял да ги запрегне по време на урока по езда. Седнахме в каляската и отидохме да погледнем как вървят работите по прокарване на алеята, която трябваше да свързва Клошгурд с шинонския път, пресичащ новите владения на господин Дьо Морсоф. На връщане графинята ми каза с тъга:

— Прекалено съм щастлива; за мен щастието е като болест, потиска ме и аз се страхувам да не изчезне като сън.

Обичах твърде много Анриет, за да не бъда ревнив, а нищо не можех да ѝ поднеса. В безсилната си ярост затърсих начин да умра за нея. Тя ме запита на какво да отдаде внезапната ми печал и в отговор аз наивно ѝ доверих мислите си, които я трогнаха много повече от каквото и да било подарък, и излизайки с мен на перона, се постара да успокои с ласкави думи измъченото ми сърце.

— Обичайте ме, както ме обичаше моята леля — прошепна тя на ухото ми, — а това ще рече да пожертвувате заради мен живота си. И ако аз приема този дар, нима не ще бъда ваша длъжница завинаги? Време беше вече да завърша ръкоделието си — продължи тя, влизайки в салона, където целунах ръката ѝ, сякаш за да подпечатам клетвата си за обич.

— Вие, Феликс, може би не знаете защо съм се заела с тази безкрайна бродерия? Мъжете търсят забрава в деловия живот; грижите, суетата ги отвличат от скърбите им, но ние, жените, не намираме опора в душата си, когато ни сполети нещастие. Ето защо почувствувах нужда да облекча страданията си чрез някакъв физически труд, за да мога да се усмихвам на децата си и на мъжа си, когато съм в плен на нерадостни мисли. Така се спасих от ненужни

екзалтации и от упадък на силите, който обикновено настъпва след силни сътресения. Това равномерно повдигане и отпускане на ръката приспиваше мисълта ми и бурята, бушуваща в душата ми, отстъпваше пред плавните звуци на прибоя. Аз потисках тревогите, доверявайки тайните си на всеки бод. Разбирате ли ме? И знаете ли, когато довършвах последното калъфче за креслата, мислех много за вас, о, да, прекалено много, приятелю мой! Това, което вие влагахте във вашите букети, аз го доверявах на бодовете в ръкоделието си.

Обядът премина весело. Видял и цветята, които му поднесох вместо венец, Жак се хвърли на врата ми, радвайки се по детски на това внимание. Графинята се престори на обидена от пренебрежението. Може да си представите с каква топла усмивка милото дете поднесе на майка си букета! След обяда и тримата седнахме пред таблата; аз играех сам срещу съпрузите господин и госпожа Дьо Морсоф и графът бе в чудесно настроение. Накрая, когато се стъмни, те ме изпроводиха до пътя за Фрапел в една от тези тихи вечери, които умиротворяват душата и нашите чувства, загубвайки остротата си, стават още по-дълбоки.

Това бе неповторим ден в живота на клетата жена, светъл лъч сред мрака, който често стопляше душата ѝ в тежки минути. Всъщност уроците по езда скоро станаха причина за раздори в семейството. Графинята не без основание се страхуваше от строгите изисквания на бащата. Жак вече слабееше, под хубавите му сини очи се появиха тъмни кръгове, но той предпочиташе да страда мълчаливо, вместо да безпокои майка си. Реших да му помогна и го посъветвах да казва, че е уморен, когато графът се увлича и губи мярка, но всичко бе напразно: стана нужда да се вземе за учител старият лакей, макар графът да се сърдеше, не желаейки да отстъпи ученика си. Виковете и разправиите се възобновиха; господин Дьо Морсоф непрестанно се оплакваше от женската непризнателност и по двайсет пъти на ден натякваше на жена си за каляската, за конете и за лакея. Накрая стана това, което особено дразни малодушните, неуравновесени хора като господин Дьо Морсоф: разходите по преустройството на Касин и Реториер се оказаха двойно по-големи, отколкото той предполагаше, тъй като се наложи да се издигат стени и да се подновяват стари, изгнили подове. Някакъв работник донесе новината и за беда я съобщи на графа, вместо на графинята. Започналият спор постепенно се изостри и

хипохондричният нрав на господин Дьо Морсоф, притихнал от няколко дни насам, се разрази като буря над бедната Анриет.

Този ден бях тръгнал от Фрапел в десет и половина, веднага след сутрешната закуска, за да наберем с Мадлен букети за салона в Клошгурд. Детето бе изнесло на терасата двете вази, а аз в това време бродех из близките градини, търсейки есенни цветя, толкова красиви, но вече редки. Когато се върнах от последната си обиколка, не намерих на предишното ѝ място малката си помощница с дантелена пелеринка и рокличка с розово коланче; скоро я открих да плаче в ъгъла на терасата.

— Генералът — каза Мадлен през сълзи и в нейните устица това прозвище звучеше със затаена ненавист към бащата, — генералът се кара на нашата майка, идете по-скоро да я защитите.

Аз се втурнах по стълбата и влязох в салона: никой от двамата не ми обърна внимание. Чувайки неистовите викове на безумеца, побързах да затворя всички врати и веднага се върнах. Анриет беше побеляла като роклята си.

— Никога не се женете, Феликс — извика графът. — Жените са изчадия на ада. И най-добрата от тях е способна да измисли злото, ако то не съществуваше. Всички са еднакво тъпи.

И тогава чух нелепи, несвързани думи, които нямаха начало, ни край. Подчертавайки своята проникателност, господин Дьо Морсоф започна да повтаря глупостите, които говореха селяните, отказвайки се от новите методи в земеобработването. Дори заяви, че би бил двойно по-богат, ако управлявал Клошгурд без намесата на жена си.

Изричайки грубите си и несправедливи ругатни, той тичаше из салона от мебел на мебел и ги блъскаше в стената; после, спирайки внезапно, започваше да се оплаква, че го боли гръбнакът, че мозъкът му гори и изтича от черепа, както впрочем изтичат и парите от джоба му. Жена му го разорява. Безумец! От трийсетте хиляди франка рента, която получаваше, госпожа Дьо Морсоф му беше донесла повече от двайсет хиляди! А и владенията на херцог и херцогиня Дьо Льононкур, завещани на Жак, даваха около петдесет хиляди франка годишно. Графинята мълчаливо се усмихваше, устремила поглед към небето.

— Да, Бланш — извика той, — вие сте моят палач, вие ме погубвате; аз ви тежа... Искаш да се освободиш от мен. Ти си

чудовищно лицемерна! И отгоре на всичко се смее. Знаете ли защо се смее, Феликс?

Аз мълчах, навел глава.

— Тази жена — продължи той, отговаряйки сам на въпроса си — ме лиши от щастие, тя така малко ми принадлежи, както и на вас, макар да се смята за моя жена. Тя носи името ми, но не изпълнява ни едно от задълженията, които Божиите и човешките закони ѝ налагат, тя мамии и Бога, и хората. Кара ме да тичам насам-натам и ме уморява, за да я оставям на мира. Не ѝ харесвам, ненавижда ме и прави всичко, за да запази целомъдрието си; тя ме подлудява с това принудително въздържание, защото тогава кръвта ме удря в главата. Подлага ме на безкрайни мъки, а се смята за светица и всеки месец се причестява!

Графинята горчиво плачеше, оскърбена от низостта на този мъж, комуто в отговор тихо повтаряше:

— Господине!... Господине!... Господине!

Макар думите на графа да ме караха да се червя от срам за него и за Анриет, те радостно развълнуваха сърцето ми, защото отговаряха на чувството за нравствена чистота и непорочност, които са, така да се каже, тъканта на първата любов.

— Тя е девствена за моя сметка — казваше графът. При тези думи Анриет извика:

— Господине!

— Какво значи вашето властно „господине“? — продължи той. — Не съм ли тук господар? Или още не сте разбрали това?

И той пристъпи към жена си, навеждайки към нея главата си, напомняща глава на бял вълк, която в този миг бе отвратителна, тъй като жълтите очи на графа гледаха жадно като очи на изгладнял звяр, показал се от гората. Анриет се свлече от креслото в очакване на удара, който обаче не последва, и остана да лежи на пода сломена, почти в безсъзнание. Графът бе объркан като убиец, усетил върху лицето си кръвта на жертвата си. Аз взех на ръце клетата жена и графът не ми попречи, като че смяташе себе си недостоеен да я докосне; но той отиде напред да отвори вратата на спалнята, съседна на салона — свещена обител, където аз никога не проникнах. Тук изправих на крака Анриет и я прегърнах, за да не падне, а господин Дьо Морсоф смъкна от кревата покривката и пухения юрган и натъкми по-удобно възглавниците. После заедно вдигнахме графинята и я положихме на

леглото. Идвайки на себе си, тя с жест помоли да развържем колана ѝ; господин Дьо Морсоф намери ножица и разреза всичко, което пристягаше кръста на жена му; аз ѝ дадох да вдъхне амоняк, тя отвори очи. Графът си излезе по-скоро засрамен, отколкото наскърбен. Два часа минаха в дълбоко мълчание. Аз държах ръката на Анриет в своята и тя я стискаше, безсилна да произнесе ни слово. От време на време устремяваше поглед към мен и аз четях в него желание за тишина и покой; после се повдигна на лакът и ми каза на ухото:

— Колко е жалък! О, ако знаете само...

И отново отпусна глава на възглавницата. Споменът за миналите ѝ страдания и току-що понесените оскърбления извикаха у нея нервни тръпки, които успокоих с магнетизма на любовта; нейното въздействие ми беше неизвестно тогава, но интуицията ми подсказа какво трябва да сторя. Аз я прегърнах и дълго я държах така, притискайки я нежно в обятията си; тя така тъжно ме гледаше, че не можах да сдържа сълзите си. Когато това нервно сътресение премина, аз поставих в ред разпилените ѝ коси, които докосвах за пръв и последен път; после отново поех ръката ѝ и дълго съзерцавах стаята в сиво-кафяви тонове, простото легло със завеси от пъстра басма, тоалетката със старомодна покривка, овехтелите диван с подшит матрак. Но колко поезия имаше в този кът! Какво пренебрежение към разкоша се чувствуваше във всичко! Единственият разкош в тази стая бе ослепителната ѝ чистота. Килия достойна за омъжена монахиня, изпълнена със своята смирение, където нямаше никакви украшения освен разпятието над леглото и портрета на леля ѝ над него; от двете страни на съда със светена вода висяха на стената портретите на Жак и Мадлен, нарисувани с молив от самата Анриет, с кичури коси, отрязани, когато децата са били съвсем малки. Какво скромно обиталище за жена, която би затъмнила във висшето общество най-големите красавици! Така изглеждаше стаята, където проливаше сълзи дъщерята на най-знатно семейство, която в тези минути безутешно скърбеше и при все това отхвърляше любовта, обещаваща ѝ утешение. Скрито, неизлечимо страдание! Сълзи на жертвата за палача и сълзи на палача за жертвата! Когато децата и прислужницата дойдоха, аз излязох от спалнята. Графът ме чакаше в салона: той вече гледаше на мен като на посредник в отношенията с жена си; сега ме улови за ръце и каза:

— Останете, Феликс! Моля ви!

— За жалост — отвърнах, — господин Дьо Шесел приема днес гости на обяд, ще бъде неудобно, ако го запитат за причините на отсъствието ми; но след обяд ще се върна.

Той излезе с мен, съпроводи ме до външната врата, без да пророни дума, а после, несъзнаващ какво върши, дойде с мен чак до Фрапел. Разделяйки се с него, аз казах:

— За Бога, господин графе, предоставете на госпожа Дьо Морсоф да ръководи стопанството, щом това ѝ харесва, и не я мъчете повече.

— Не ми остава дълго да живея — отвърна той мрачно, — така че тя няма да страда дълго; чувствавам, че главата ми ще се пръсне.

След тези егоистични думи графът си отиде. Веднага след обяда във Фрапел аз се върнах в Клошгурд и бях щастлив да науча, че госпожа Дьо Морсоф се чувства по-добре. Ако такива са били за нея радостите на съпружеския живот, ако подобни сцени са се повтаряли често, оставаше само да се учудваме как бе още жива. Та това не бе живот, а бавно, безнаказано убийство! Тази вечер аз разбрах на какви нечувани мъки подлагаше графът жена си! Пред какъв съд да потърси човек защита от подобни злодеяния? Бях като замаян и не можах да кажа нищо на Анриет, но прекарах цялата нощ в съчиняване на писма до нея. От трите или четирите чернови, които нахвърлих, у мен е останало недовършено писмо, което също не ми се хареса тогава. Но макар да ми се стори, че не можах нищо да изразя в него или че прекалено много говоря за себе си, вместо да мисля само за нея, вие ще разберете, прочитайки го, в какво душевно състояние съм бил тогава.

ЗА ГОСПОЖА ДЬО МОРСОФ

Колко много неща исках да ви кажа, когато тръгвах за Клошгурд, неща, за които мислих през целия път и които забравих, щом ви видях! Да, щом ви видя, скъпа Анриет, аз разбирам, че моите думи са недостойни за душата, която трепти в лика ви, одухотворявайки неговата красота; освен това изпитвам край вас такова безгранично щастие, че то затъмнява всички мои предишни чувства. Всеки път се

раждам за друг, по-възвишен живот и приличам на пътник, който при възлизане на висока скала открива все нови и нови хоризонти. При всеки разговор с вас към моите несметни съкровища прибавям ново съкровище. В това, струва ми се, се крие тайната на всяко дълго, постоянно, неизтощимо приятелство. И тъй, аз мога да говоря за вас, само бидейки далеч от вас. Във ваше присъствие аз съм прекалено заслепен, за да виждам, прекалено щастлив, за да се замислям над щастieto си, прекалено изпълнен от вас, за да бъда верен на себе си, прекалено опиянен от вашите слова, за да мога да говоря, прекалено увлечен в настоящето, за да си спомням миналото. Разберете добре това несекващо упоение и простете грешките ми. Край вас мога да живея само чрез чувствата си. И при все това ще се осмеля да ви кажа, скъпа Анриет, че във всички радости, които ми създадохте, не съм усетил блаженство като вчерашното, когато след ужасната буря, по време на която със свръхчовешко мъжество се борехте против злото, вие намерихте убежище единствено в моето сърце. Когато лежахте обезсилена в полумрака на вашата спалня, където ме бе довела тази злощастна сцена, на мен единствен бе дадено да позная с каква светлина може да сияе женската душа, ако, стигнала пред прага на смъртта, тя се възвърне към живота и зората на възраждането я осени със светлината си. Колко благовучен бе гласът ви! Как нищожни ми се струваха думите, дори и вашите, когато в обожавания ви глас отзвучите на преживяната мъка се смесваха с ангелската нежност, с която накрая ме успокоихте, обръщайки към мен първите си мисли. Познавах ви в неизменния блясък на човешкото величие, но вчера видях нова Анриет, която би била моя, ако Бог пожелае. Да, вчера видях жената, освободена от телесните връзки, сковаващи полета на душите ни. Ти бе така хубава в своята изнемога, така величествена в слабостта си! Вчера открих в теб нещо по-прекрасно от красотата ти, по-сладостно от гласа ти, открих по-ярка светлина от сиянието на очите ти, вдъхнах ухания, за които няма думи в

човешкия език; вчера душата ти бе зрима и осезаема за мен. А как страдах, че не можах да ти разтворя сърцето си, за да те върна към живота. Вчера се освободих от почтителния страх, който ти ми вдъхваш; с една дума, вчерашното ти страдание ни сближи, не е ли така? И разбрах, когато ти дойде на себе си, що значи да дишам, дишайки с теб. Колко молитви отправих към всевишния! Щом не умрях, когато устремената ми към Бога душа се молеше да не отнемат любимата ми, то, значи, нито скръбта, нито радостта могат да убият човека. Тези мигновения завинаги се запечатиха в паметта ми и аз знаех, че всякога, когато изникват в представите ми, очите ми ще се овлажняват от сълзи; всяка радост ще задълбочава следите, оставени от тях, всяка скръб ще ги извиква с нова сила. Да, смъртната тревога, обхванала ме вчера, ще бъде мерило на всички бъдни страдания, а радостите, които ти ми създаде — моя пътеводна звезда, затъмняваща всички радости, с които занаят ме дари десницата на всевишния. Ти ми даде да позная Божествената любов, чужда на подозрението и ревността, която е уверена в силата си и не се бои от измяна.

Дълбока печал изпълваше душата ми; гледката на тази семейна драма бе отчайваща за мен, младия и непознаващ опаката страна на обществените отношения; как тежко бе да видиш в зората на живота си тази бездънна пропаст, напомняща застинало, мъртво море! Покъртителните злочестини на графинята ме наведоха на безкрайни размишления и трябва да се каже, че при първите стъпки в обществото аз винаги имах пред очите си това огромно човешко страдание, пред което всички други изглеждаха нищожни, малки. Виждайки тъгата ми, съпрузите Дьо Шесел решиха, че съм нещастно влюбен и моята страст за щастие с нищо не увреди репутацията на скъпата ми Анриет.

Когато на другия ден влязох в салона, графинята беше там сама; тя се вгледа за миг в мен и като ми подаде ръка, каза:

— И така, моят приятел е все така безкрайно нежен?!

Очите ѝ се напълниха със сълзи, тя стана и продума с тон, в който звучеше отчаяна молба:

— Не ми пишете повече така!

Господин Дьо Морсоф бе внимателен към мен. Графинята си бе възвърнала твърдостта и яснотата на духа; но нейната бледност говореше за преживените страдания, които бяха притихнали, но не и отминали. Разхождайки се с мен вечерта по алеята, където сухите есенни листа шумоляха под нозете ни, тя ми каза:

— Скръбта е безгранична, радостта има предели. Тези думи издаваха тайните ѝ мисли, тъй като тя сравняваше своята постоянна мъка с мимолетните проблясъци на щастие.

— Не клеветете живота — казах ѝ аз, — вие не познавате любовта: тя дава блаженство, което възвисява до небесата.

— Мълчете — промълви тя, — не искам да позная любовта. Хладният гренландец би умрял в Италия. Аз съм спокойна и щастлива до вас, мога да ви доверя всичките си мисли, не унищожавайте доверието ми! Защо не можете да бъдете добродетелен като духовник и да запазите при това обаянието на светски човек?

— Вие бихте ме принудили да изпия дори чаша с отрова — казах аз, като притиснах ръката ѝ към сърцето си, което биеше неудържимо.

— Непоправим сте! — простена Анриет и изтегли ръката си, сякаш бе почувствувала остра болка.

— Нима искате да ме лишите от печалната радост, която ми доставяте, лекувайки с приятелска ръка раните на сърцето ми? Не разгаряйте страданията ми. Не знаете всички мои болки! Най-скритите най-трудно се понасят. Ако бяхте жена, бихте разбрали каква дълбока скръб и отвращение изпитва душата, когато съпругът ви оказва внимание, с което мисли всичко да поправи, а всъщност нищо не поправя. Няколко дни той ще бъде внимателен към мен, за да заглади вината си. И би изпълнил и най-безумните ми прищевки. Тези любезности ме оскърбяват — той се отказва от тях в деня, когато помисли, че всичко съм забравила. Да дължиш благоволенieto на повелителя си на неговите грешки...

— На неговите престъпления — разпалено добавих аз.

— Какъв ужасен живот! — продължи тя с тъжна усмивка. — Аз не умея да се възползувам от временната си победа като рицарите, които никога не нанасяли удари на победения противник. Да видиш

повален на земята този, когото трябва да уважаваш, да му помогнеш да се изправи, за да получиш нови удари, да страдаш заради унищожението му повече от него, да се укоряваш дълбоко, ако се възползуваш от мимолетното си влияние дори когато то е от полза; да изразходваш сили, да изчерпваш съкровищата на душата си в тази недостойна борба, да властвуваш само тогава, когато получаващ смъртоносни рани!... Не, по-добре е да умреш! Ако нямах деца, аз бих се подчинила на течението на живота, но какво ще стане с тях, ако загубя смелост? Трябва да живея за тях, колкото и мъчителен да е моят живот. Говорите ми за любов?... Помислете си, приятелю мой, в какъв ад бих попаднала, ако дам на това същество, безжалостно като всички слаби хора, основание да ме презира! Не бих понесла да ме подозира! Безупречното поведение е моя единствена опора. В добродетелта, скъпо дете, аз черпя сила, която ме поддържа, и преизпълнена с благодат, душата ми се устремява към Бога!

— Чуйте, скъпа Анриет, до моето заминаване остава не повече от седмица и аз искам...

— О, вие ни напускате? — запита тя, прекъсвайки ме.

— Но нали трябва да разбере какво възнамерява да прави с мен моят баща? Ето вече три месеца...

— Не съм броила дните — прекъсна ме тя, без да скрива вълнението си.

Тя замълча, сякаш за да събере мислите си, и каза:

— Хайде да се разходим! Да отидем във Фрапел.

Обикновено бавна и спокойна, Анриет прояви припряната суетливост на парижанка, тя повика графа, децата, поиска да ѝ донесат шала и когато всичко бе готово, се отправихме към Фрапел на посещение, което графинята съвсем не бе длъжна да направи. Във Фрапел тя се постара да изглежда весела и да разговаря с госпожа Дьо Шесел, която за щастие бе твърде многословна в отговорите си. Графът и господин Дьо Шесел разговаряха по делови въпроси. Опасявах се господин Дьо Морсоф да не започне да хвали новата си каляска, но този път той прояви безупречен такт. Съседът му го запита за преустройствата, които предприемаше в Касин и Реториер. Очаквайки да чуя отговора, аз наблюдавах графа, убеден, че ще се въздържа да засегне такава щекотлива тема, свързана за него с тягостни възпоминания; но той започна да доказва колко необходимо

било да се подобри положението на селското стопанство в окръга, да се построят ферми с просторни и удобни помещения, с една дума, да си приписва всички идеи на жена си. Аз гледах графинята, червейки се от срам заради него. Тази липса на деликатност у човек, който при други обстоятелства бе толкова деликатен, това забравяне на убийствената сцена, присвояването на чужди идеи, на които така яростно се бе противопоставял, тази самонадеяност просто ме замайваха.

И когато господин Дьо Шесел запитва:

— Надявате ли се да покриете разходите си?

— О, да, и то с лихвите! — убедено каза графът.

Такова поведение можеше да се обясни единствено с думата „безумие“. Анриет, тази ангелски кротка душа, сияеше. Нима графът не изглеждаше в тази минута делови и здравомислещ човек, добър стопанин, отличен агроном? И тя с усмивка галеше по главата Жак, радвайки се за него и за себе си! Каква ужасна комедия, каква нелепа драма! Бях потресен. По-късно, когато се вдигна завесата, скриваща от мен сцената на живота в обществото, колко други като Морсоф видях, у които нямаше и проблясък от чистосърдечие и благочестието на графа. Каква странна коварна сила неизменно съединява безумеца с ангела, чувствителния, искрено любещ човек със зла жена, дребния с върлината, уродливия с прекрасно, възвишено създание, благородната Хуана с капитан Диар, за чиято история сте слушали в Бордо, госпожа Босеан с някакъв Ажюда, госпожа Д'Егльомон със съпруга ѝ, маркиз Д'Еспар с жена му? Признавам, аз дълго търсех смисъла на това явление. Изследвал съм много тайни, открих причините на не малко естествени закони, смисъла на някои божествени загадки, но пред тази съм безпомощен и все още размишлявам над нея като над индийска главоблъсканица, чието символично построение е известно само на брамините. Тук твърде ясно господствува злият дух и аз не смея да обвинявам Бога. Кой се забавлява, създавайки такива безизходни положения? Нима Анриет и нейният неведом философ са прави? Нима техният мистицизъм ни открива общия смисъл на живота?

Към края на пребиваването ми в този край есента встъпи в правото си, листата капеха, сиви облаци покриваха понякога туренското небе, винаги така ясно и топло в този хубав сезон. В

навечерието на отпътуването ми госпожа Дьо Морсоф ме отведе преди обяд на терасата.

— Скъпи Феликс — ми каза тя, след като се разходихме мълчаливо под унилите голи дървета, — вие навлизате в обществото и аз искам мислено да ви съпътствавам. Този, който много е страдал, много е преживял; не мислете, че самотните хора не знаят нищо за света: те умеят да съдят за него. Ако трябва да живея чрез другаря си, аз искам да бъда уверена в чистотата на сърцето му, в съвестта му; в разгара на ежедневните схватки с живота е трудно да се помият всички правила на борбата. Позволете ми да ви дам няколко съвета, каквито майка би дала на сина си. В деня на отпътуването си, скъпо дете, аз ще ви предам дълго писмо, където ще намерите мои размишления за света, за хората, за това как следва да се преодоляват трудностите в огромния водовъртеж на користни подбуди; но обещавайте ми да го прочетете в Париж. И нека не ви учудва тази моя молба: женското сърце има свои прищевки; не смятам, че те са така трудни за разбиране, но понякога на нас не ни се иска да бъдем разгадавани; не тръгвайте след мен по пътеките, където жената обича да броди сама.

— Обещавам ви — казах аз, като ѝ целунах ръцете.

— Ах — продължи тя, — бих искала да изтръгна и друга клетва от вас, обещавайте предварително, че ще се закълнете.

— О, разбира се — рекох, мислейки, че ще говори за вярност.

— Не става дума за мен — продължи тя с горчива усмивка. — Феликс, не играйте никога на комар в който и да било салон.

— Никога не ще играя — промълвих аз.

— Добре. Намерих за вас по-полезно занятие от играта на карти. Ще видите, че там, където другите рано или късно проиграват състоянието си, вие неизменно ще печелите.

— А как?

— Писмото ще ви каже — отвърна тя весело и благодарение на този тон съветите ѝ звучаха не така тържествено, както звучат обикновено съветите на възрастните.

Графинята разговаря с мен около час и ми доказа дълбочината на своята привързаност, признавайки как грижливо бе изучавала характера ми през последните три месеца; тя бе проникнала в най-потайните кътчета на сърцето ми, озарявайки ги със светлината на майчинската любов; гласът ѝ звучеше проникновено, убедително, а

смисълът и тонът на думите показваха колко здрави връзки ни свързваха вече един към друг.

— Ако знаете — каза тя накрая — с каква тревога ще ви следвам мислено във вашия път, как ще се радвам, ако тръгнете по широкия друм на живота, и колко сълзи ще пролея, ако се залутате из кривините му. Повярвайте, моята привързаност към вас няма равна на себе си; тя е неволна и същевременно съзнателна. О! Как бих искала да ви видя щастлив, могъщ, почитан — ще бъдете за мен като въплътена мечта!

Тя ме накара да се просълзя. Анриет бе едновременно нежна и неумолима; чувството ѝ се разкриваше смело, но бе твърде чисто, за да вдъхне и най-малката надежда на младия човек, зажаднял за наслади. В замяна на мъчителната ми страст Анриет ми даряваше своята свята, непорочна любов, която можеше да насити само душата. Тя се възнасяше на такава висота, където аз не можах да я следвам с огнените криле на желанието, помътило разума ми на паметния бал; за да се приближи до нея, мъжът би трябвало да се сдобие с белите криле на серафима.

— При всички случаи — уверих я аз — ще се питам: „Какво би казала моята Анриет?“

— Да, искам да бъда за вас звезда и олтар — продължи тя, намеквайки за моите детски мечти и опитвайки се да ги осъществи, за да залъже желанията ми.

— Ще бъдете моята вяра и моята светлина, ще бъдете всичко за мен — възкликнах аз.

— Не — отвърна тя, — не мога да бъда за вас източник на удоволствия.

Тя въздъхна и на устните ѝ пробягна усмивка, издаваща скрита болка: така се усмихва внезапно разбунтувалата се робиня. От този ден тя стана за мен не само възлюблена, но и велика любов; тя не само ме бе пленила като жена, която ни покорява с предаността или със страстта си, не, тя изпълни сърцето ми всецяло и вече всеки негов удар бе неразделно свързан с нея; тя стана за мен това, което бе Беатриче за флорентинския поет, а непорочната Лаура за венецианския — майка на велики мисли, скрита подбуда за спасителни решения, опора в живота, светлина, що сияе в тъмнината като бяла лилия сред тъмния листак. Да, тя ми подсказа тези възвишени определения, които предотвратяват пожара и спасяват обреченото на гибел дело; надари ме с

устойчивостта на доблестния Колини, за да побеждавам победителите, да се възправам след поражение и да изтощавам и най-неизтощимите противници.

На следващия ден закусих във Фрапел, сбогувах се със стопаните на замъка, толкова снизходителни към егоизма на любовта ми, и отидох в Клошгурд. Съпрузите Дьо Морсоф се готвеха да ме изпроводят до Тур, откъдето трябваше да отпътувам през нощта за Париж. По пътя графинята бе ласкава, ала не особено разговорлива; отначало обясни мълчанието си с мигрена, но после, поруменяла от тази лъжа, бързо се отрече от думите си, признавайки, че ѝ е трудно да се раздели с мен. Графът ме покани да идвам в Клошгурд всеки път, когато в отсъствие на семейство Дьо Шесел ми се поиска да видя отново долината на Ендр. Разделихме се мъжествено, без видими сълзи. Но Жак отведнъж се затресе, както понякога се случва с болнавите деца, и от очите му потекоха сълзи. Мадлен се държеше твърдо, като малка женичка, и само стискаше ръката на майка си.

— Скъпото ми дете! — възкликна графинята, целувайки горещо сина си.

Озовах се сам в Тур и след вечеря ме обзе странна ярост, каквато човек изпитва само на млади години. Наех кон и за час и четвърт преминах разстоянието от Тур до Пон дьо Рюан. После, срамувайки се от безумието си, изтичах пеша до познатия път и крадешком, като злодей, се приближих към терасата. Графинята не беше там и аз си въобразих, че е заболяла; носех в себе си ключа от малката врата и влязох в градината; в тази минута тя слизаше по стълбите с двете си деца, за да се наслади на тихата печал, с каквато е обвеян този пейзаж при залез; вървеше бавно и изглеждаше тъжна.

— Маменце, Феликс се върна — промълви Мадлен.

— Да, върнах се — прошепнах на ухото на Анриет. — Помислих си, защо да оставам в Тур, когато е така лесно да ви видя още веднъж? Защо да не изпълня това желание, което след седмица само ще бъде неосъществимо?

— Той няма да замине, маменце — извика Жак, скачайки от радост.

— Но млъкни, моля ти се — забеляза Мадлен, — ще те чуе генералът и, току-виж, дошъл.

— Неразумни деца — прошепна Анриет, — вие просто се побъркахте!

О, този мелодичен глас, треперещ от сдържани сълзи!... Какво възнаграждение за постъпка, която би трябвало да се назове користи сметки в любовта.

— Забравих да ви върна ключа — продумах аз, като се усмихнах.

— Значи, повече не ще дойдете тук?

— А нима се разделяме? — запитах аз и устремих към нея поглед, който я накара да сведе очи, за да скрие мълчаливия си отговор.

Тръгнах след няколко минути, прекарани в щастлив унес, в който душата стига границата между възторжената радост и любовния екстаз. Отдалечавах се с бавни стъпки, обръщайки непрекъснато глава. Когато се изкачих на платото и за лишен път погледнах долината, порази ме контрастът с това, което бях видял преди три месеца. Тогава долината цъфтеше и пламтеше, както цъфтяха и пламтяха желанията и надеждите ми. Сега бях посветен в мрачна и тъжна семейна тайна, споделях скръбта на тази християнска Ниобе и печален като нея, потиснат от тежки мисли, намирах, че долината скърби с мен. Полята лежаха голи, тополите капеха, а листата, които още трептяха по клоните, се червенееха, сякаш се бяха покрили с ръжда; лозите, опърлени от слънцето, стърчаха като обгорели дънери; горските върхари напомняха кафявата окраска на мантията на прежните крале, скриваща пурпура на властта под тъмно одеяние — символ на печал. И отново долината, където догаряха жълтеникавите лъчи на есенното слънце, ми се стори като живо олицетворение на душата ми, съзвучно на моите мисли.

Разлъката с любимата жена за едни е мъчителна, за други — лека, в зависимост от характерите; аз сякаш внезапно се озовах в чужда страна, чийто език не познавах; нищо вече не ме привличаше, виждайки се обграден само от безразлични на мен хора и неща. Тук почувствувах всичката дълбочина на любовта си и образът на ненагледната ми Анриет се възправи в цялото си величие сред пустинята, където живеях само със спомена за нея. Аз така свято я почитах, че реших да остана неопетнен пред лицето на своето тайно божество и да се облека духовно в белите одежди на левитите,

подражавайки на Петрарка, който се явявал пред Лаура облечен винаги от глава до пети в бяло.

С какво нетърпение чаках минутата, когато, завърнал се в бащиния дом, щях да прочета най-последното писмо, което притисках към гърдите си с жадността на скъперник, опипващ в джоба си пачка банкноти. През нощта целувах хартията, върху която Анриет бе написала наставленията си, това тайнствено излъчване на волята ѝ, целувах незримите слова, написани от ръката ѝ, дочувах любимия глас в съсредоточеното мълчание на душата си. Да, аз всякога четях писмата ѝ така, както прочетох това първо писмо — лежейки в леглото сред нощната тишина; не знаейки как иначе може да се четат писма, написани от любимата; но срещат се недостойни за любов мъже, които вменят четенето на подобни писма сред ежедневните грижи и ту го прекъсват, ту отново се връщат към него с възмутително безразличие.

И ето, Натали, обожаемия глас, прозвучал внезапно в нощното безмълвие, ето възвишения образ на моята Анриет, който се изправи, за да ми покаже вярната посока на кръстопътя, където се намирах.

ПИСМО

на графиня ДЪО МОРСОФ
до виконт ФЕЛИКС ДЪО ВАНДЕНЕС

Какво щастие е, приятелю мой — пишеше тя, — да събирам трохите на моя опит, за да ви въоръжа с него против опасностите на светските среди, в които ще трябва умело да направлявате своята ладия! Аз изпитах позволените радости на майчината любов, посвещавайки няколко безсънни нощи на грижите за вашата съдба. Докато пишех дума по дума това писмо, пренасяйки се мислено в живота, който ви очаква, сегиз-тогиз се приближавах към прозореца на спалнята си. При вида на кулите на Фрапел, озарени от луната, често си казвах: „Той спи и аз бодърствувам заради благополучието му.“ Възхитителни усещания, които ми напомниха първите щастливи минути в живота, когато се любувах на заспалия в люлката Жак и

чаках да се събуди, за да го накърмя. Нима вие не сте дете, чиято душа трябва да бъде подкрепена с няколко правила, тъй като сте били лишени от тази духовна храна в ужасните колежи, където толкова сте страдали? Кому, ако не на жената, принадлежи да ви протегне ръка за помощ? Повярвайте, много дребни неща влияят върху успеха в обществото, подготвят го и го обезпечават. Не ще ли бъде духовно майчинство, ако предам жизнения си опит на мъж, който ще започне да се ръководи от него в действията си? Дори ако изкажа тук погрешни съждения, позволете ми, скъпи Феликс, да придам на приятелството ни безкористното, което трябва да го освети: нима, оставяйки ви да заминете за Париж, не се отказвам от вас? Но аз така силно ви обичам, че съм готова да пожертвувам всички свои радости заради прекрасното ви бъдеще. Ето вече близо четири месеца, откак, мислейки за вас, разсъждавам върху законите и нравите на нашата епоха. Разговорите с моята леля, мислите й, които заслужено споделям с вас, тъй като вие я замествате край мен, събитията от живота на господин Дьо Морсоф, думите на баща ми, комуто дворцовите среди са така познати, най-важните и най-незначителните обстоятелства — всичко това внезапно изплува в съзнанието ми, за да бъде от полза на моя любимец, който навлиза в обществото почти сам и се готви да тръгне напосоки, без водач, в страна, където мнозина загиват, проявявайки безразсъдно добрите си качества, а други преуспяват, използвайки умело пороците си.

Преди всичко изслушайте мнението ми за обществото изобщо, излагам ви го накратко, защото вие не се нуждаете от многословни обяснения. Не зная дали обществото е от божествен произход, или е създадено от човека, неведоми за мен са и пътищата на развитието му: единственото, което ми се струва безспорно, е неговото съществуване, затова, щом се приобщите към него, вместо да живеете в уединение, ще трябва да приемете условията, в които то ви поставя: между обществото и вас ще бъде, така да се каже, сключен договор. Получава ли

съвременното общество от човека повече, отколкото му дава? Предполагам, че да; но дали то не налага повече задължения, отколкото отпуска привилегии, и дали не се заплащат твърде скъпо получаваните преимущества? Това са въпроси, отнасящи се до законодателството, а не до отделната личност. Според мен вие трябва да се подчинявате безропотно на общозадължителния за всички закон, дори ако той ощетява интересите ви. Колкото и прост да изглежда този принцип, приложението му не е така лесно, той е като живителния сок, който прониква в най-малките капиляри на плодното дръвче и тогава короната се раззеленява, цветът се разтваря и се раждат великолепни плодове, предизвикващи всеобщо възхищение. Не всички закони, скъпо дете, са вписани в книги; нравите и обичаите също създават закони и най-важните от тях са най-малко известни; няма законоведи, трактати и школи за кодекса, от който да се ръководят вашите действия, изказвания, вашето жизнено поведение и стремежите ви за успех. Измените ли на тези неписани закони, ще рече да останете на последното стъпало на социалната стълбица, вместо да се изкачите на върха и. Дори и когато срещнете в това писмо много повтарящи се мисли, позволете ми все пак да ви доверя моите женски правила.

Онзи, който се ръководи от стремеж за лично благополучие, ловко завоювано за сметка на другите, върши фатална грешка и неизбежно стига до извода, че всички блага, придобити от него тихомълком, чрез нарушаване на закона, му принадлежат по право, макар с това да ощетява обществото или отделната личност. Съгласно това схващане изкусният крадец подлежи на оправдание, жената, престъпваща тайно задълженията си, се ползува с уважение. Убийте човек, но така, че в ръцете на правосъдието да не попадне нито едно доказателство за това злодеяние, и постъпката ви ще се смята за прекрасна, ако тя ви донесе корона, подобна на короната на Макбет. По този начин вашите интереси стават висши закони и

цялата трудност ще се заключава единствено в това, да се преодолеят без свидетели и улики препятствията, които нравите и законите поставят между вас и вашите желания. За тогова, който преценява обществото от тази гледна точка, въпросът за кариерата, драги мой, се свежда до игра на комар, където са поставени на карта милион или заточение, висок политически пост или позор. При това край зеленото сукно няма места за всички играчи и е нужна извънредна ловкост, за да комбинираш ходовете си. Не говоря за религиозни вярвания и чувства; тук става дума за пружините на неумолима машина, от чиито непосредствени действия единствено се интересуват хората. Скъпо на сърцето ми дете, ако споделяте отвращението ми към тази престъпна теория, изхождайте в отношенията с обществото, вие, както и всички духовно здрави хора, само от гледна точка на дълга. Да, всички членове на обществото имат хиляди различни задължения един към друг. Според мен херцогът и перът са много повече задължени към занаятчията и бедняка, нежели беднякът и занаятчията — към херцога и пера. Колкото по-големи преимущества предоставя обществото на човека, толкова по-сериозни трябва да бъдат и неговите задължения, при това този принцип е равностоен и в търговията, и в политиката, където размерът на получените изгоди зависи от количеството изразходван труд. Всеки плаща дълга си към обществото както може. Нима не изпълнява дълга си нашият фермер от Реториер, когато отива да си легне след тежкия труд? Несъмнено изпълнил го е по-добре от мнозина високопоставени лица. Разглеждайки от тази гледна точка обществото, сред което желаете да заемете място, достойно за вашия ум и способности, вие трябва да се придържате твърдо към следния принцип: никога да не пренебрегвате съвестта си, нито обществените интереси. Дори настойчивостта ми да ви се стори излишна, аз ви умолявам, да, вашата Анриет ви умолява да се замислите добре над тези думи. Привидно прости, те означават, драги мой, че такива качества като

откровеност, чест, вяност и учтивост ще ви отведат към успех по най-преките и най-надеждни пътища. Вие неведнъж ще чуete в този егоистичен свят, че чувствата пречат на кариерата, че твърде строгото съблюдаване правилата на нравствеността забавя устрема към успех. Ще срещнете хора нагли, невежествени и недалновидни, които обиждат обикновения човек, огорчават безпомощната старица и отблъскват добродушния старец под предлог, че не са им полезни с нищо, а по-късно виждате тези хора, натъкнали се на бодили, които не са съумели своевременно да почистят, и погубили живота си напразно, докато човек, усвоил отрано принципа на дълга, не ще срещне препятствия в обществото; може би не така бързо ще преуспее, но положението му ще бъде стабилно и той ще го запази, докато другите са обречени на гибел.

Когато ви казвам, че прилагането на тази теория изисква преди всичко усвояване на светски обноски, вие ще си помислите може би, че в наставленията ми се чувствува влиянието на кралския двор и на възпитанието, което съм получила в рода Лъононкур. Да, приятелю мой, аз отдавам огромно значение на тази наука, макар тя да изглежда маловажна. Навиците на висшето общество са ви толкова необходими, колкото и обширните, разнообразни знания, които притежавате, и знайте, че някога те често са заменяли образованието. Някои неук, но надарени с природен ум и съобразителност хора са достигали висота, недостъпна за други, по-достойни от тях. Аз добре ви опознах, Феликс, тъй като исках да разбера дали училището не ни е похабило. Един бог знае каква радост изпитах, когато се убедих, че можете да усвоите малкото, което ни липсва. Мнозина, които са получили светско възпитание, притежават само външен блясък, тъй като истинската любезност и приятните обноски се подсказват от сърцето и от чувството за собствено достойнство. Ето защо, въпреки доброто им възпитание, много благородници не умеят да се държат както подобава, докато други, излезли от буржоазна среда, притежават вроден такт и само

след няколко урока по светско държане придобиват превъзходни маниери. Повярвайте на клетата жена, която никога не ще излезе от долината си, че това благородство, тази мила простота в разговора, в обноските, в постъпките и дори в обстановката на дома е, така да се каже, поезия на външния живот, чието обаяние е неотразимо; съдете сам за нейната сила, когато изхожда направо от сърцето! Любезният човек, скъпо дете, сякаш забравя себе си заради другите; но у мнозина любезността е само маска, която пада тутакси, щом оцетеният интерес покаже рогата си, и тогава благородникът става отвратителен. Но аз искам вие да бъдете друг, Феликс! Истинската любезност е цвете на милосърдието, тя крие в себе си идеята за християнството, което тласка човека към себеотрицание. Не бъдете прочее в спомените на Анриет като пресъхнал извор, запазете вашата мъдрост, вашето достойнство и нека те пребъдат в делата ви. Не се страхувайте да се видите разочарован от тази обществена добродетел: рано или късно ще съберете плодовете на семената, хвърлени от вас като че на вятъра. Някога баща ми бе казал, че човек, даващ от учтивост празни обещания, само оскърбява просителя. Когато ви помолят за нещо, което не можете да сторите, откажете недвусмислено, без да вдъхвате лъжливи надежди; и, обратно, дайте незабавно всичко, което сте в състояние да предложите; това ще облагороди характера ви и придобивайки по този начин име на човек на честното слово, ще се издигнете високо в очите на обществото. Не зная дали за излъгани надежди не ни се сърдят повече, отколкото са благодарни за оказана услуга. Тези тънкости добре съм проследила и затова мога без страх да поговоря за тях! И тъй, не бъдете доверчив, нито безличен, нито прекалено ревностен, избягвайте тези подводни скали! Твърде голямата доверчивост намалява почитта, с която се ползуваме, безличието ни навлича презрение, а прекомерното старание дава повод да ни използват. Освен това в живота, драго дете, ще имате не повече от двама-трима приятели и вашето пълно доверие им принадлежи с

право; да разкривате душата си на други не би ли значило да извършите предателство спрямо тях? Дори ако се свържете по-тясно с някои хора, бъдете с тях сдържан, говорете по-малко за себе си като с хора, на които е съдено да станат по-късно ваши съперници, противници или дори врагове: в живота има всякакви изненади. Не бъдете впрочем нито твърде хладен, нито твърде горещ, съумейте да намерите онази средна линия на поведение, към която можете да се придържате без риск да се злепоставите. Да, запомнете, че възпитаният човек трябва да бъде така далеч от боязливата снизходителност на Филинт^[6], както и от суровата добродетелност на Алцест. Талантът на писателя извиква към живот истински характери, които поразяват със своята правдивост чувствителните читатели. Разбира се, читателите ще съчувствуват по-скоро на смешните страни на добродетелите, отколкото на дълбокото презрение, скрито под безобидността на егоизма, но те ще съумеят да избягнат двете крайности. Що се отнася до безличието, то може да привлече към вас сърцата на няколко глупаци, които ще намират, че сте очарователен; но хора, способни да оценяват човешките достойнства, забелязват недостатъците ви и вие бързо ще паднете в очите им, тъй като безличието е убежище на слабия; ала обществото за съжаление презира слабите, виждайки в такива хора само ползата, която може да извлече от тях; впрочем, това може би има своите оправдания: та нали и самата природа осъжда на смърт несъвършените същества. И склонността на жената да покровителствува слабите вероятно е подбуждана от удовлетворението, което намира в борбата против сляпата сила в името на тържеството на разума и сърцето над грубата материя. Но обществото, подобно по-скоро на мащеха, нежели на майка, обича само децата, които ласкаят тщеславието му. Колкото до старанието, тази първа и благородна грешка на младостта, изпитваща истинско доволство да разгъва силите си, заблуждавайки себе си, преди да бъде заблуждавана от друго, запазете го за жената и за Бога. Не излагайте по

шумните стъгди на живота съкровищата на сърцето си, не ги влагайте в политически интриги, защото ще получите в отплата само жалко възнаграждение. Вслушвайте се в гласа, който ви нашепва да постъпвате винаги благородно и ви умолява да не пропилявате силите си напразно, тъй като за съжаление не вашите достойнства занимават хората, а ползата, която можете да им принесете. Говоря на образен език, близък на поетичната ви природа, защото цифрата, дали е написана с молив, или е изсечена на злато, си остава само цифра. Както бе казал един от нашите съвременници: „По-малко усърдие.“ Усърдието граничи с глупостта, то носи разочарование; вие никога не ще срещнете във висшите кръгове пламък, съответстващ на вашето горене: кралете, както и жените, смятат, че всеки е длъжен да ги ласкае. Колкото и горчив да е този принцип, той е справедлив, но не води до отчаяние. Вложете своите чисти чувства в област, недостъпна за пошлостта, където цветята им ще извикват страстните възторзи на ценителя, където художникът влюбено ще се вглежда в шедьовъра. Дългът, приятелю мой, няма нищо общо с чувствата. Да вършиш това, което е твое задължение, не ще рече да вършиш каквото ти е приятно. Мъжът е длъжен да пожертвува хладнокръвно живота си за родината, но може с възторг да го отдаде за любимата жена. Едно от най-важните правила на поведението е по-малко да говориш за себе си. Опитайте, намирайки се сред обикновени познати, да им говорите само за своята особа; разказвайте им за своите страдания, удоволствия, постъпки и скоро ще видите как привидният интерес отстъпва пред безразличието, а после и пред скуката и ако домакинята не прекъсне вежливо потока на красноречието ви, гостите постепенно ще се отдалечат от вас под всякакви благовидни предлози. Но ако поискате да привлечете на своя страна всички симпатии, да минете за човек любезен, остроумен и привлекателен, говорете с хората за тях самите, намерете начин да ги поставите в благоприятна за тях светлина, засягайки дори въпроси, които явно са им чужди; и тозчас челата ще се

прояснят, по лицата ще цъфнат усмивки, а когато си излезете, всички в надпревара ще ви хвалят. Вашият усет и гласът на сърцето ще ви подсказат границата между ласкателствата и любезността. Още нещо за изкуството да се разговаря. Приятелю мой, младежта е склонна да изказва прибързани преценки; тази жар ѝ прави чест, но ѝ носи и вреда; ето защо някога младите хора, навлизащи в живота под внимателните грижи на възрастните, биваха задължени да пазят мълчание в обществото; защото някога благородниците, както и хората на изкуството, имаха свои ученици, свои пажове, предани на господарите, които ги хранеха. Днешната младеж получава ранозрејно възпитание и ето защо съди строго постъпките, мислите, книгите; тя размахва смело меча, още ненаучила се да го владее. Избягвайте този недостатък. Вашите критични изказвания ще бъдат оскърбителни за мнозина, а хората по-скоро прощават получените скришом удари, отколкото обидите, нанесени публично. Младите хора не са великодушни, защото не познават живота и неговите теготи. Възрастният критик е мек и добър, младият е неумолим; първият знае всичко, вторият — нищо. Освен това зад всички човешки постъпки се крият множество причини и само на Бог е дадено да съди за тях. Бъдете строг само към себе си. Щастието е във вашите ръце, но никой на този свят не преуспява без чужда помощ. И тъй, навестявайте баща ми, вратите на неговия дом всякога ще бъдат отворени за вас, а запознанствата, които ще придобиете там, ще ви бъдат полезни в много случаи; но не отстъпвайте в нищо и никога на моята майка: тя унищожаваша оня, който се превива, и се възхищава от гордостта на непреклонния; тя прилича на желязото, което смазва всеки крехък предмет, но става меко, когато го коват. Постарайте се, прочее, да се полюбите на майка ми. Ако спечелите разположението ѝ, тя ще ви въведе в блестящите салони, където ще придобиете необходимата шлифовка, ще овладеете изкуството да слушате, да говорите, да отговаряте, да се представяте, да се изплъзвате; ще усвоите

светските обноси, ще добиете онова неуловимо „нещо“, което говори толкова малко за духовно превъзходство, колкото дрехата — за гениалност, но без което и най-талантливият човек не ще бъде допуснат във висшето общество. Аз ви познавам достатъчно и съм уверена, че не се заблуждавам, като ви виждам отсега такъв, какъвто бих желала да бъдете: естествен в обноските си, горд, ала не и надменен, почтителен с възрастните, вежлив, но не и раболепен, и най-вече скромен. Блестете с остроумието си, но не служете за забавление на другите. Знайте, че ако вашето превъзходство засегне посредствения човек, той ще премълчи, но после ще каже за вас: „Забавен човек!“ и презрителната отсянка на тези думи ще ви уязви. Нека вашето достойнство бъде неоспоримо. Но при това не се старайте да се нравите на хората. В отношенията си с тях ви препоръчвам да се придържате към онази хладна учтивост, която не стига до границата на оскърбителната наглост, в обществото почитат оня, който се държи пренебрежително и тази пренебрежителност ще ви спечели благосклонността на всички жени, които ще ви уважават за това, че не особено много се ласкаете от разположението на мъжете. Не трябва да общувате с хора, загубили, макар и незаслужено, доброто си име, защото обществото ни държи сметка за нашите приятели и неприатели. Нека вашите съждения за хората бъдат продължително и зряло обмисляни, но окончателни. Ако бъдещето покаже, че сте постъпили правилно, като сте отблъснали някои хора, вашите похвални думи ще придобият нова тежест; така ще заслужите мълчаливото уважение, което възвеличава човека сред себеподобните му. И тъй, вие сте въоръжен с младост, с подкупващо обаяние и мъдрост, които помагат да се задържи извоюваното. Всичко, което току-що ви казах, може да се изрази със старинната поговорка: „Благородството задължава!“

Приложете сега тези наставления към деловия живот. Ще чуете неведнъж да казват, че ловкостта е залог за успех, че за да се провреш през тълпата, трябва да я разцепиш на

враждебни една на друга групи. Приятелю мой, тези принципи са били добри в средните векове, когато господарите опълчвали едните срещу другите; но днес всичко се върши открито и такъв подход би ви навлякъл големи злини. Всъщност вие ще срещнете на пътя си или явен и честен противник, или враг и предател, който в борбата с вас прибягва към клевети, злословия и измама. И така, знайте, че нямате по-могъщ помощник от този човек, тъй като най-зъл негов враг е самият той; можете да воювате с него на открити начала, тъй като рано или късно той ще си навлече всеобщото презрение. Колкото до първия, то вие ще заслужите уважението му с прямотата си и когато примирите вашите интереси (защото всичко може някак да се изглади), той ще ви бъде полезен. Не се страхувайте да си създавате врагове; горко на този, който ги няма в обществото, където се готви да встъпи. Но се постарайте да не давате храна на насмешки и хули. Казвам „постарайте се“, тъй като в Париж човек невинаги принадлежи на себе си: той е подчинен на неизбежни обстоятелства. Там не ще избегнете ни уличната кал, ни случайно падащата керемида. Безчестни люде се опитват да опръскаат дори най-благородните си врагове с калта, в която сами се ваят. Но вие винаги можете да заслужите всеобщото уважение, като покажете, че никога не променяте взетите решения. Въпреки кръстосания огън на честолюбиви интереси, сред лабиринт от препятствия винаги вървете право към целта, решително пристъпвайте към дела и неотклонно се борете с всички сили. Знаете каква дълбока ненавист питаше господин Дьо Морсоф към Наполеон; постоянно го проклинаше, следеше всяка негова стъпка, както правосъдието не изпуска от очи престъпника, а вечер призоваваше Бога, умолявайки го да накаже Бонапарт за кръвта на херцог Ангиенски^[7], единственото нещастие, единствената смърт, накарала графа да пролива сълзи; възхищаваше се от него като най-смел от всички пълководци и често ми обясняваше стратегията му. Струва ми се, че тази стратегия може да се

приложи и във войната на интересите, където би позволила да се спести време, както Наполеон пестеше хората и пространството; помислете върху думите ми, защото жената често греши в тези сложни неща, за които съдим по интуицията или под влияние на чувствата. Едно обаче за мен е напълно ясно: всяка хитрост, всяка измама излиза най-вече и в края на краищата принася вреда; когато човек действа открито и безхитростно, положението му не е така опасно. Ако ми бъде позволено да се позова на собствения си пример, бих казала, че в Клошгурд, където поради характера на господин Дьо Морсоф ми се налага да предотвратявам всякакви разпри и бързо да решавам спорните въпроси, тъй като в противен случай той би затънал до уши в тях, както в болестите си, и не би понесъл такова напрежение, аз винаги се насочвам право към целта и казвам на противника: „Да решим въпроса или да сечем направо.“ Неведнъж ще ви се отдаде възможност да бъдете полезен на хората, да им оказвате услуги, но рядко ще бъдете възнаграждаван; не подражавайте обаче на тези, които се хвалят с благодеянията си и вечно се оплакват от хорската неблагодарност. Не значи ли това да се възвеличаваш? И после, не е ли наивно да признавате непознаването си на света? Нима ще правите добро със сметки за проценти, както лихварят заема пари, а не заради доброто? „Благородството задължава!“ Но не правете услуги, които биха породили у хората неблагодарност, тъй като длъжниците ви ще станат непримирими ваши врагове: неизплатеният дълг може да доведе човека до такова отчаяние, каквото и финансовият крах, а отчаянието на противника е опасно. Що се отнася до самия вас, приемайте възможно по-малко услуги. Не ставайте васал на ничия душа, бъдете сам на себе си господар. Давам ви съвети, приятелю мой, само за ежедневието. В политическия свят всичко стои иначе и вашите лични интереси отстъпват на заден план пред обществените. Но ако проникнете в сферата, където действуват големите държавници, ще бъдете, подобно на Бога, единствен съдия

на своите постъпки. Тогава ще бъдете не просто човек, а текущият закон, не просто личност, а олицетворение на нацията. Придобийте ли правото да съдите, сам ще бъдете съден. След време ще се изправите пред поколенията, а вие достатъчно добре познавате историята, за да разберете какви чувства и постъпки поражда истинското величие.

Пристъпвам към сериозния въпрос за отношението ви към жените. Имайте за правило, бивайки в обществото, да не пропилявате напразно силите си в завоюване на дребни сърдечни победи. Мъжът, ползващ се с най-големи успехи в миналия век, имал навика да ухажва в една и съща вечер само една жена и обръщал внимание на тези, които другите пренебрегвали. Този човек, мило дете, се издигнал много високо. Той мъдро предвиждал, че всички гласове в обществото скоро ще се слоят в хвалебствен хор за него. Мнозинството от младежите губят най-ценното богатство — времето, необходимо за създаване на връзки, които обуславят успеха в света; те покоряват с младостта си, ето защо няма какво толкова да се стараят, за да им помогнат хората да се издигнат. Но пролетта отлита бързо, съумейте да я употребите за ваше добро. И така, сблизете се с влиятелни жени. С влияние се ползват възрастни жени; те ще ви разкрият тайните на всички семейства, техните родствени връзки и ще ви посочат пътищата, които ще ви отведат бързо към целта. Ще ви бъдат предани от цялото си сърце, тъй като покровителството заменя последната им любов, стига само да не са се отдали на Бога; ще послужат чудесно на вашите намерения, ще ви възхваляват и ще привличат към вас всеобщото внимание. Избягвайте младите жени! Не търсете и най-малката лична подбуда в това, което ви казвам. Петдесетгодишната жена ще стори за вас всичко, двадесетгодишната — нищо. Първата ще ви моли само за малко внимание, втората ще иска живота ви. Надсмивайте се над младите жени, приемайте всичко на шега с тях, те са неспособни да мислят сериозно. Младите жени, приятелю мои, са себелюбиви, дребнави, чужди на истинското приятелство,

занимават се само със себе си и лесно ще ви пожертвуват заради мимолетния си успех. Освен това те изискват преданост, а във вашето положение вие сами се нуждаете от нея, следователно вашите стремежи са несъвместими. Ни една от тях не ще прояви разбиране към вашите интереси, всички ще мислят за себе си, а не за вас, ще ви попречат със суетността си, ще обсебят безжалостно времето ви и с мила усмивка ще погубят не само кариерата ви, но и самия вас. Ако започнете да се окайвате, и най-глупавата измежду тях ще ви отвърне, че ръкавицата ѝ струва цяло царство и че няма по-голяма чест на света от тази да ѝ служиш. Всички те ще ви кажат, че даряват щастие, и ще ви накарат да забравите хубавото си бъдеще; ала предлаганото от тях щастие е нетрайно, докато очакващото ви високо положение е несъмнено. Вие не знаете към какво коварство прибегват те, за да задоволят прищевките си и да превърнат увлечението в любов, която започва на земята и трябва да продължи в небесата. В деня, когато ви изоставят, те ще кажат за оправдание на измяната си: „Не те обичам вече“, така както с думите „обичам те“ са изразили преди това каприза си, и ще добавят, че на сърцето не се заповядва. Каква нелепост, скъпо дете. Повярвайте ми, истинската Любов е вечна, безпределна, тя е неизменна, винаги равна и чиста, без показ и блясък; и когато косите побелеят, любовта в сърцето винаги е млада. Такива чувства не вълнуват светските жени, всички те разиграват театър. Една ще ви заинтригува с неволите си и ще ви се покаже най-кротката и най-невзискателната от жените; но когато почувствува силата си, бавно ще стегне примката около врата ви и ще ви принуди да изпълнявате всяка нейна прищявка. Вие бихте желали да станете дипломат, да яздите, да пътешествувате, да изучавате хората, събитията, страните? Не, ще останете в Париж или в имението ѝ и тя ловко ще ви пришие към полата си. И колкото повече преданост ѝ засвидетелствувате, толкова по-неблагодарна ще ви бъде тя. Друга ще се опита да ви заинтригува с покорството си, ще стане ваш паж,

романтично ще ви последва накрай света, ще се злепостави, за да ви задържи, и като камък ще увисне на шията ви. Един ден вие ще потънете, а жената ще изплава. И най-добродушните владеят хиляди уловки; а глупавите успяват благодарение на малките подозрения, които събуждат. Най-малко опасна би била може би леконравната жена, която би ви обичала, без да знае защо, би ви изоставила без видима причина и отново би се върнала при вас от тщеславие. Но всички те ще ви попречат било в настоящето, било в бъдещето. Всяка млада жена, която излиза в обществото, търси забавления и обича суетните удоволствия, е вече наполовина покварена и неизбежно ще поквари и вас. В нея не ще намерите чистото и кротко създание, в душата на което неизменно ще властвувате. О, тази, която ви обикне, ще бъде самотна; нейните най-хубави празници ще бъдат вашите погледи, тя ще се опива от вашите думи. Нека тази жена бъде за вас всичко, тъй като вие ще замените за нея целия свят; обичайте я, не ѝ причинявайте страдания, не събуждайте ревността ѝ. Да бъдеш обичан, да бъдеш разбиран, е най-голямото щастие, драго дете, и аз ви пожелавам да го намерите, но пазете цветето на чувствата си и се уверете първо в сърцето на жената, на която ще го предложите. Тази жена трябва да ви се отдаде с цялата си душа и да не мисли за себе си, а за вас; тя не ще спори с вас, нито ще преследва свои интереси и забравяйки собствените си беди, ще съумее да отгатне грозящата ви опасност там, където не я подозирате; накрая, ако ѝ е съдено да страда, ще страда мълчаливо и суетното кокетство ще отстъпи в нея пред желанието да ви се нрави. Отговорете на тази любов с още по-силни чувства. Ако сте достатъчно щастлив да срещнете това, което ще липсва винаги на вашата бедна Анриет — любов взаимна, любов свършена, — спомнете си, колкото и всепоглъщащо да бъде щастието ви, че в далечната долина живее за вас една майка, чието сърце е така преизпълнено с чувството, което ѝ вдъхнахте, че никога не бихте го изчерпали. Да, аз изпитвам към вас нежност, дълбочината на която ще

узнаете само когато изпаднете в беда, но и тогава не ще разберете докъде може да стигне моята преданост, защото тя е безпределна. Възможно ли е да бъде заподозряна чистотата на моите намерения, когато ви съветвам да избягвате младите жени, тъй като всички те са коварни, язвителни, суетни, дребнави, лекомислени, и да търсите влиятелни жени, знатни вдовици, преизпълнени със здрав разум, каквато бе покойната ми леля? Те ще ви бъдат безкрайно полезни, ще ви защитят от клевети, ще ви възхваляват и ще говорят за вас това, което сам не бихте дръзнали да кажете. Нима не съм великодушна, като изисквам от вас да запазите любовта си за ангел с чисто сърце? Ако поговорката „Благородството задължава“ заключава в себе си основния смисъл на моите първи наставления, съветите ми за отношението ви към жените могат да бъдат изразени с рицарския девиз: „Да служим на всички, но да обичаме една.“

Вашите знания са огромни, сърцето ви, закалено в страдания, е останало неопетнено; всичко е прекрасно, всичко е възвишено във вас, проявете воля! Вашето бъдеще се крие в тези две думи, любим девиз на велики мъже. Нали ще послушате вашата Анриет, дете мое, и ще ѝ позволите и занапред да ви казва това, което мисли за вашето поведение в обществото? Аз притежавам изострен духовен взор, който вижда вашето бъдеще и бъдещето на децата ми, позволете ми да използвам във ваша полза този небесен дар, донесъл умиротворение в живота ми и който не само не отслабва, но укрепва в тишината и в усамотението. В замяна ви моля да ми дадете голямо щастие: искам да ви видя да се извисявате, без при това нито един ваш успех да помрачи челото ми; искам бързо да заемете положение, достойно за името ви, и да мога да кажа, че съм допринесла не само в помислите си за вашето преуспяване. Това тайно съучастие е единствената радост, която мога да си позволя. Ще чакам. Не ви казвам сбогом. Ние сме разделени и сега не можете да поднесете ръката

ми към устните си, но вие несъмнено сте отгатнали какво място заемате в сърцето ми.

Анриет

Когато прочетох писмото, почувствувах, все още угнетен от суровите обноски на моята майка, как горещо бие майчиното сърце на Анриет. И разбрах защо графинята ми бе забранила да прочета писмото в Туренз очевидно се страхуваше, че ще падна в нозете ѝ и че ще ги облея със сълзите си.

Запознах се най-после с брат си Шарл, който досега ми бе като чужд, но той се държа така високомерно с мен, че между нас легна пропаст, която ни попречи да се сближим; всяко нежно чувство се нуждае от взаимност, а между нас нямаше никакви допирни точки. Обясняваше ми с наставнически тон всякакви дреболии, които умът или сърцето отгатват без думи, и с такова недоверие гледаше на мен, че ако няхах за опора любовта си, сам на себе си бих изглеждал глупав и несръчен. Но при все това той ме представи в обществото, където се надяваше моето нищожество да подчертае достойнствата му. Ако детството ми не бе толкова злочесто, бих приел тщеславното му покровителство за братска любов, но духовното усамотение води до такива последствия, каквито и усамотението сред природата: навикът да се затваряш в себе си развива чувствителност, позволяваща да забелязваш най-малките оттенъци в обръщанията на хората, така както сред пълната тишина долавяш и най-лекия шум. До запознаването ми с госпожа Дьо Морсоф всеки суров поглед ме нараняваше, рязко произнесената дума ме пробощава в самото сърце; и страдах от това, непознаващ дотогава нежност, ни утешение; след завръщането ми от Клошгурд аз можех да прибегвам до сравнения, което задълбочи моето преждевременно познаване на живота. Наблюдателността, основана на преживени страдания, е недостатъчна. Щастието също отваря очите на човека. Аз толкова по-безропотно позволявах на Шарл да се възползува от правата си на старшинство и да ме унижава, колкото по-ясно разбирах играта му.

Отидох сам у херцогиня Дьо Лъононкур, но не чух там дори името на Анриет; с изключение на стария херцог, олицетворение на безхитростна доброта, никой не ме запита за нея. Впрочем, от начина, по който ме прие, отгатнах, че Анриет му бе говорила за мен. Когато започнах да овладявам наивното удивление, което извиква във всеки новак блясъкът на висшето общество, и вече предчувствувах възможностите, които то предлага на честолубеца, като с радост прилагах наставленията на Анриет, възхищавайки се от дълбоката им жизнена правдивост, настъпиха събитията от 20 март. Моят брат замина заедно с целия двор в Ган; по съвета на графинята, на която изпратих множество писма, получавайки рядко отговор на тях, аз последвах херцог Дьо Лъононкур. Обикновената благосклонност на херцога се превърна в сърдечно покровителство, когато забеляза, че с цялата си душа съм предан на Бурбоните; той лично ме представи на негово величество. При краля, когато е в изгнание, има малко придворни, а на младостта е свойствено наивното възхищение и безкористната вярност; кралят умееше да преценява хората; това, което не би забелязал в Тюйлери, привлече погледа му в Ган и аз имах щастието да се понаравя на Луи XVIII.

От писмо на госпожа Дьо Морсоф до баща ѝ, донесено със служебните писма от пратеник на вандейците и в което имаше бележка и за мен, научих, че Жак е болен. Господин Дьо Морсоф, отчаян от заболяването на сина си, както и от това, че новата емиграция започва без него, бе написал няколко думи за себе си, от които отгатнах положението на моята възлюблена. Измъчвана от графа, тя сигурно прекарваше дни и нощи до леглото на Жак, не знаейки миг покой. Наистина госпожа Дьо Морсоф стоеше над дребнавите заяждания на мъжа си, но клетата жена, погълната от грижи за сина си, бе останала вече без сили и навярно се нуждаеше от поддръжката на приятел, който да облекчи живота ѝ, като развлича господин Дьо Морсоф. Колко пъти в миналото бях извеждал от дома графа, когато започваше да я мъчи, и като награда за тази невинна хитрост получавах поглед, в горещата благодарност на който влюбеният виждаше обещание. Макар да ми се искаше да вървя по стъпките на Шарл, изпратен неотдавна на Виенския конгрес, макар да желяех дори с цената на живота си да оправдая предсказанията на Анриет и да се освободя от попечителството на брат си, моето честолубие, моята жажда за

независимост, моето положение при двора — всичко избледня пред скръбния образ на госпожа Дьо Морсоф; реших да напусна Ган и да сложа бъдещето си в нозете на истинската си повелителка. Бог ме възнагради за това. Емисарят, изпратен от вандейците, не можеше да се завърне във Франция и кралят се нуждаеше от предан човек, за да отнесе на родината разпорежданията му. Знаейки, че кралят не ще забрави този, който се заеме с тази опасна задача, херцог Дьо Лъонкур предложи за куриер мен, без дори да ми каже, и кралят благоволи да одобри избора му. Аз се съгласих да отпътувам, щастлив, че ще се върна в Клошгурд, служейки същевременно на правото дело.

Успял на двайсет и една години да получа аудиенция при краля, аз се завърнах във Франция, първо в Париж, а после във Вандея, и имах щастието да изпълня всички разпореждания на негово величество. В края на май, преследван от бонапартистките власти, на които бе донесено за мен, и принуден да се представям за човек, завръщащ се в замъка си, аз се придвижих пешком от имение до имение по горския път през Горна Вандея, Божак и Поату, променяйки направлението в зависимост от обстоятелствата. Стигнах до Сомюр, от Сомюр се върнах в Шинон, а от Шинон за една нощ се озовах в Нюейската гора и в степите срещнах на кон граф Дьо Морсоф. Той ме взе зад себе си на коня и ние пристигнахме в Клошгурд, несрещнали по пътя никого, който можеше да ме познае.

— Жак е по-добре! — бяха първите му думи.

Аз му разкрих положението си на преследван като див звяр дипломатически разузнавач и графът, въоръжавайки се с роялистките си чувства, започна да оспорва на господин Дьо Шесел опасната чест да ми предостави убежище. Когато зърнах Клошгурд, стори ми се, че изтеклите осем месеца бяха само сън.

Влизайки в дома пръв, графът каза на жена си:

— Познайте кого ви водят?... Феликс.

— Не може да бъде! — възкликна тя; ръцете ѝ се отпуснаха, по лицето ѝ пробягна смут.

Аз влязох и двамата замряхме — тя прикована на креслото си, а аз вцепенен на прага — и се гледахме с жадната втрепеност на двама влюбени, които с един поглед искат да върнат всичкото изгубено време; накрая, смутена, че не бе съумяла да скрие порива на сърцето си, тя стана и аз се приближих към нея.

— Много се молих за вас — промълви тя и протегна ръката си за целувка.

Попита ме за здравето на баща си; после, отгатвайки умората ми, отиде да се разпорежи за нощуването ми, а графът нареди да ме нахранят, защото умирах от глад. Настаниха ме над нейната спалня, в стаята на леля й; тя помоли графа да ме съпроводи догоре, а сама се спря на първото стъпало на стълбата, сякаш се бореше с желанието си да тръгне заедно с нас; аз се обърнах, тя поруменя, пожела ми добре да си отпочина и бързо се отдалечи. Когато слязох за обяд, научих за разгрома при Ватерло, за бягството на Наполеон, за настъплението на съюзниците към Париж и вероятното възвръщане на Бурбоните. Тези събития, към които бяха отправени всички мисли на графа, не означаваха нищо за нас с Анриет. Знаете ли коя бе най-важната новина, която чух, едва успял да прилаская децата? Не говоря за тревогата, която изпитах при вида на отслабналото и побледняло, лице на графинята; добре знаех какъв удар можех да й нанеса с учудването си и затова изразих само радостта си, че я виждам. И тъй, най-важната новина бе: „Сега ще имате лед!“ Миналата година тя често се тревожеше, че в дома си няма за мен студена вода: аз не пиех нищо освен вода, но и водата обичах само студена. Един бог знае с цената на колко неприятности бе успяла да построи ледница! Никой по-добре от вас не знае, че за любовта е достатъчна една дума, поглед, леко изменение на гласа, едва забележим знак на внимание; нейната безценна способност е да намира доказателства в самата себе си. И така, думите, погледите и радостта на графинята разкриха за мен цялата дълбочина на нейните чувства, така както аз някога й бях изразил вълнуващите ме чувства с поведението си при играта на табла. И тя ме дари с множество наивни доказателства за своята нежност; само седмица след пристигането ми отново се освежи и просто засия от здраве, младост и веселие; моята нежна лилия се разхубави и разцъфна, умножавайки съкровищата на сърцето ми. Да, само у обикновените хора, надарени с дребни души, раздялата охлажда чувствата, изтрива в паметта скъпите черти и намалява прелестта на любимото същество. За хора с горещо въображение, за тези, у които чувството съживява кръвта, вливайки в нея нов огън, за тези, у които страстта означава постоянство, раздялата оказва същото въздействие, каквото и гоненията, укрепващи вярата на първите християни, които

виждаха в небето образа на своя Бог. Нима в сърцето, преизпълнено с любов, не живеят неугасими желания, които още повече възвисяват скъпия образ, озаряван от огъня на мечтите? Няма с неотстъпната мисъл за любимото същество не го даряваме с ореола на идеала за прекрасното? Ние възстановяваме спомените и така нашето минало става по-значително, а бъдещето ни просветва с нови надежди. Първата среща на две сърца, в която се трупат тъмни облаци, се превръща в живителна буря, що оплодотворява земята, озарявайки я с ярките светлини на мълнията. Колко сладки минути преживях, виждайки, че и двамата се вълнуваме от едни и същи мисли, от едни и същи чувства! С какъв възторг следях растящата стаена любов на Анриет! Жена, която оживява под погледите на любимия, дава може би по-ярко доказателство за любовта си, нежели онази, която умира, сразена от съмнения, или вехне като цвете, лишено от живителни сокове; не зная коя от двете е по-трогателна. Освежаването на госпожа Дьо Морсоф бе така естествено, както пробуждането на природата под лъчите на майското слънце, както свежестта на разпукващите се през пролетта цветя.

Преди обяд излязохме на нашата любима тераса. Нежно галейки главата на сина си, още по-хилав от преди, неотделящ се от майка си и толкова тих, сякаш в него още се таеше болестта, тя ми разказа за безсънните си нощи, прекарани до постелята на детето. Три дълги месеца, каза тя, живяла като затворница; струвало ѝ се, че е попаднала в мрачен замък и че се бои да излезе вън, в разкошните зали, където светели огньове и се устройвали пищни празненства, недостъпни за нея; стояла на прага, гледайки с едно око детето си, а с другото някакво лице и в същото време дочувала болезнените стонове и не разбираше чий е този чужд глас. Тя създаваше такива поетични образи, оживели в усамотението ѝ, каквито не ще се срещнат у нито един поет; в детската си наивност не забелязваше в тези образи ни сянка от любов, ни следа от сладострастна нега или от нежност в духа на източната поезия, благоуханна като франгистанска роза. Когато графът се присъедини към нас, тя продължи да говори, не променяйки тона, сякаш бе горда от себе си жена, която може да хвърли на мъжа си тържествуващ поглед и да целуне, без да се черви, челото на сина си. Тя се бе молила много, нощи наред бе държала Жак в обятията си, не искайки да го отдаде на смъртта.

— Отидох — казваше тя — до вратите на Божието светилище, за да моля да запази живота му.

Понякога имала видения и ми разказа за тях; но когато с нежния си глас произнесе думите: „Дори и когато спях, сърцето ми бдеше...“, графът я прекъсна, казвайки:

— С други думи, бяхте се почти побъркали.

Тя млъкна, пронизана от остра болка, сякаш това бе първата получена рана, сякаш бе забравила, че от тринайсет години насам този човек никога не бе пропускал случай да отправи отровна стрела в сърцето ѝ. Като горда птица, улучена в небето от жестокото стоманено зрънце, тя остана потисната, унищожена.

— Нима, господине — каза тя след кратко мълчание, — ни една моя дума никога не ще намери снизхождение пред съда на вашия разсъдък? Нима вие никога не ще проявите великодушие към моите слабости и не ще разберете женската ми природа?

Едва изрекла човешката си болка, и този ангел вече се разкайваше, че се бе осмелил да роптае, и мислено се вглеждаше в миналото си, стараяйки се да проникне в бъдещето: ще може ли графът някога да я разбере? Не ще ли предизвикват думите ѝ нови, язвителни насмешки? Сините жилки туптяха като живи на челото, очите ѝ бяха сухи, но зеленият им блясък потъмня; после тя сведе глава, за да не срещне погледа ми и да не прочете в него своята болка, своите чувства, отгатнати от мен, своята душа, сляла се с моята, и най-вече за да не види горещото съчувствие на влюбения младеж, готов като вярно куче да разкъса този, който оскърбява господарката му, не мислейки нито за силата, нито за преимуществата на противника. Трябваше да видите какъв вид на осъзнато превъзходство придобиваше графът в такива тягостни моменти; въобразяваше си, че е извоювал победа над жена си и изливайки доволството си в поток от гръмки фази, повтаряше една и съща мисъл, сякаш упорито стоварваше секира по дървен ствол.

— Все такъв ли е? — запитах аз, когато, извикан от лакея, графът ни напусна.

— Все такъв! — отвърна Жак.

— Все такъв безупречен, дете мое — каза тя на Жак, не желаейки децата да осъждат баща си. — Вие виждате настоящето, но не знаете миналото и затова не можете справедливо да съдите за постъпките на вашия баща; но дори и да сте имали нещастieto да

забележите, че баща ви не е прав, честта на семейството изисква да премълчавате грешките му.

— Как върви преустройството на Касин и Реториер? — запитах аз, за да я отклоня от тъжните ѝ мисли.

— По-добре, отколкото очаквах — отвърна тя. — Завършихме постройките и веднага намерихме двама отлични земеделци, на които преотстъпихме двете ферми: едната за четири хиляди франка, плюс данъците, а другата — за пет хиляди; сключихме с тях договори за петнайсет години. Вече насадихме в двете нови ферми три хиляди дръвчета. Роднината на нашия Манет е щастлив, че получи фермата Рабеле; Мартино се грижи за Бод. Изгодите за нашите четирима фермери произлизат от ливадите и горите, където те няма да стоварват тора, предназначен за нашите земи, както правят други недобросъвестни стопани. И така, нашите усилия се увенчаха с блестящи успехи. Без да смятаме допълнителните земи и съседната на замъка ферма, без горите и лозята. Клошгурд носи деветнайсет хиляди франка доход, а новите насаждения обещават да възстановят бързо разходите. Сега водя борба да дам земите до замъка на нашия пазач Мартино, който ще вземе за помощник сина си. Той предлага три хиляди франка, ако господин Дьо Морсоф се съгласи да му построи ферма в Командри. Тогава ще можем да разчистим земята около Клошгурд, да прокараме алеи към тинонския път и да насочим грижите си само към лозята и горите. Ако кралят се върне, ще се върне и нашата пенсия; господин Дьо Морсоф ще се съгласи да я приеме, разбира се, не без неколкодневни нападки срещу разумните доводи на „жената“. Тогава благосъстоянието на Жак ще бъде обезпечено. Когато всички тези въпроси бъдат решени, ще предоставя на господин Дьо Морсоф да спести пари за Мадлен, на която кралят, според обичая, ще осигури зестра. Съвестта ми е спокойна; аз изпълних дълга си... А вие? — запита тя.

Разказах с каква мисия бях дошъл и споделих с нея колко полезни и мъдри бяха съветите ѝ. Дали не бе надарена с шесто чувство, за да предвижда така бъдещето?

— Нали ви писах за това? — каза тя. — За вас единствен аз се ползувам с удивителен дар, за който говорих само на изповедника си, господин Дьо Ла Берж, и той го обяснява като Божие внушение. Често, когато се отдам на мисли, изпълнени с тревога за здравето на децата,

не забелязвам нищо земно и моят взор сякаш се устремява към друг свят; ако видя там Жак и Мадлен, обкръжени със сияние, те дълго време не боледуват; ако се появят забулени в мъгла, болестта скоро ги издебва. А вас не само виждам винаги в светлина, но и дочувам нечий нежен глас и той се влива, без думи, в моята душа, внушавайки ми всичко, което трябва да направите. По чие предназначение, по силата на какъв закон мога да използвам този чудесен дар единствено за моите деца и за вас? — промълви замислена тя. — Може би сам Бог иска да им бъде баща? — добави след кратко мълчание.

— Позволете ми да вярвам — рекох, — че се подчинявам само на вас!

Тя ми отвърна с пленителна усмивка, която така опияни сърцето ми, че ако бях получил в този миг смъртоносен удар, дори не бих го почувствувал.

— Веднага щом кралят се завърне в Париж, напуснете Клошгурд и заминете при него — каза тя. — Колкото унижително е да дебнеш длъжности и милостини, толкова е смешно да се държиш настрана, когато ги раздават. Предстоят големи промени. Кралят се нуждае от способни и верни хора — бъдете до него; вие отрано ще се заемете с държавни дела и бързо ще се издигнете, тъй като държавните дейци, както и актьорите, трябва да овладеят изкуството си; него не може да постигне дори геният, то трябва да бъде научено. Баща ми го усвои от херцог Дьо Шоазьол. Мислете за мен — каза тя след кратко мълчание, — дайте ми да вкуся радостите, изпитвани, когато човек напътствува душа, принадлежаща му изцяло. Нали сте мой син!

— Ваш син? — повторих аз недоволно.

— Само син — отвърна тя, надсмивайки се над мен. — Нима това не е най-хубавото място в сърцето ми?

Камбанката звънна за обяд и тя ласкаво ме улови под ръка.

— Станали сте по-висок — каза тя, като се качваше по стълбата.

Когато стигнахме на площадката, Анриет леко ме потупа по ръката, сякаш моят поглед я безпокоеше; макар да вървеше с наведена глава, тя знаеше, че не снемам очи от нея, и каза с шеговито, тъй мило и кокетливо нетърпение:

— Но погледнете веднъж нашата любима долина!

Тя се обърна, разтвори белия копринен слънчобран над главите ни и притисна към себе си Жак; по лекото извиване на главата, с което

ми показва Ендр, лодката и ливадата, разбрах, че след моето пребиваване в замъка и нашите разходки тя бе обикнала тези мъгливи хоризонти, губещи се в безбрежната далечина. Природата служеше за саван, под който нейните мисли намираха покой. Сега тя знаеше за какво въздиша нощем славейт, за какво копнее блатният певец, повтаряйки монотонния си припев.

В осем часа вечерта станах свидетел на сцена, която ме развълнува дълбоко и която не бях наблюдавал дотогава, тъй като винаги оставах да играя табла с господин Дьо Морсоф, докато тя се развиваше в трапезарията, преди децата да си легнат. Камбанката удари два пъти и всички обитатели на замъка надойдоха.

— Вие сте наш гост, подчинете се на манастирския ни ред — каза графинята, като ме улови за ръка и ме повлече с простодушно-закачливия израз, какъвто често забелязваме у истински вярващите жени.

Графът ни последва. Господари, деца, слуги заеха местата си и свеждайки глави, коленичиха. Този ден беше ред на Мадлен да прочете молитвата; милото дете я изрече с детския си глас, звъннал като камбанка сред стихналата в тържествено мълчание природа, предаваща на молитвените думи своята чистота и ангелска невинност. Това бе най-вълнуващата молитва, която някога съм слушал. Природата пригласяше на детето с множеството неясни вечерни гласове, напомнящи приглушените звуци на далечен орган. Мадлен стоеше отдясно на графинята, Жак — отляво. Нежните очертания на двете пухести главички, между които се извисяваше направената с плитки прическа на майка им, а отзад жълтееше голото теме на господин Дьо Морсоф, обрамчено с бели коси, представляваше картина, която със своите краски сякаш възплъщаваше настроението, създадено от звуците на молитвата; единството, присъщо на всяка съвършена картина, бе изтъкано от меките лъчи на залеза, чиито червени отблясъци проникваха в залата и обгръщаха присъстващите, създавайки у суеверните или възторжени души на богомолците впечатление, че божествена светлина озарява верните божии служители, коленичили тук заедно, въпреки разликата в положението им, при пълно равенство, установено от църквата. Пренесох се мислено в патриархалните времена и още по-силно почувствувах величието на тази сцена, толкова тържествена в простотата си. Децата пожелаха

лека нощ на бащата, слугите се простиха с нас, графинята излезе, водейки за ръка децата си, и аз се върнах в салона с графа.

— Там вие се възнесохте в рая, а тук ще слезете право в ада — каза той, като посочи таблата.

След половин час графинята се присъедини към нас, присядайки с ръкоделието си към нашата маса.

— Това е за вас — каза тя, като разгъна канавата, — но от три месеца насам така си и стои. Между този карамфил и червената роза заболя бедното ми дете.

— Хайде, хайде — прекъсна я господин Дьо Морсоф, — да не говорим за това. Шест и пет, господин кралски пратенико.

Когато си легнах, се ослушах да чуя стъпките ѝ горе, в стаята над мен. Анриет продължаваше да бъде спокойна и чиста, а мен терзаеха безумни мисли и неутолени желания. Защо не може да бъде моя? — мислех си аз. — Може би и тя, като мен, се бори с буйни пориви на чувствата?

В един часа след полунощ скочих от леглото си, изтичах безшумно до вратата на стаята ѝ, прилепих ухо към ключалката и чух равното ѝ дишане, тихо, като у дете. Когато усетих хлад, се върнах в стаята си, легнах отново и спях спокойно до сутринта.

Не зная на каква фатална склонност, на каква слабост на човешката природа да отдам удоволствието, с което винаги се приближавам до ръба на пропасти, измервам бездънни бездни на злото, вглеждам се в потайните им глъбини и чувствавайки мъртвешки хлад, смутено отстъпвам назад. В този нощен час, прекаран пред прага на вратата ѝ, където плаках от ярост, без тя никога да узнае, че на сутринта бе тъпкала сълзите и целувките ми, целомъдрието си, което аз ту обругавах, ту превъзнасях, ту проклинах, ту благославях, в този час, който в очите на някои ще изглежда глупав, аз преживях необяснимото чувство, тласкащо война срещу неприятелската батарея — мнозина са ми разказвали за тази игра със смъртта, — за да види ще го пощади ли пушечният огън и да изпита съдбата, по примера на Жан Бар^[8], който си пушил лулата, седейки на буре с барут.

На утрото набрах два букета; хареса ги дори графът, обикновено безучастен към такива неща и комуто така добре подхождаха думите на Шансене: „Невъзмутим като испанец.“

Прекарах няколко дни в Клошгурд, отбивайки се рядко във Фрапел, където два-три пъти останах да обядвам. Френската армия завзе Тур. Макар госпожа Дьо Морсоф наистина да живееше единствено чрез мен, тя ме помоли да се прехвърля в Шатору и да се върна възможно най-бързо в Париж през Исудьон и Орлеан. Опитах се да възразя, но тя настоя, уверявайки ме, че така изисквал нейният вътрешен глас; подчиних се. Този път раздялата ни бе оросена от сълзи, тя се страхуваше от съблазните на светския живот, който ми предстоеше да водя. Та нали бях на път да навляза в кръговрата на интереси, страсти и удоволствия, които превръщат Париж в бурно море, толкова опасно за чистата любов, колкото и за неопетнената съвест. Обещах да ѝ пиша всяка вечер, да ѝ излагам всички събития от изтеклия ден и всички свои мисли, дори най-незначителните. При това обещание тя оброни глава на рамото ми и каза:

— Не забравяйте нищо; искам всичко да зная.

Тя ми даде писма за херцога и херцогинята, при които отидох още на другия ден след пристигането си.

— Щастието ви се усмихна — ми каза херцогът. — Останете да обядвате с нас, а вечерта ще отидем в двореца; вашата кариера е осигурена. Кралят ви назначи, казвайки за вас: „Той е млад, способен и верен.“ Съжаляваше, че не знае дали сте останали жив и къде са ви захвърлили събитията, след като така добре сте изпълнили задачата си.

Вечерта узнах, че съм назначен за докладчик на просбите в Държавния съвет и освен това получих секретна длъжност при Луи XVIII, която се запазваше за мен през цялото време на неговото царуване, доверена длъжност, без външен блясък, но и некриеща за мен опасност да изпадна в немилост, длъжност, която ме постави във висшите правителствени среди и стана източник на моето преуспяване. Госпожа Дьо Морсоф бе предугадила нещата вярно, аз дължах на нея всичко: власт и богатство, щастие и мъдри съвети; тя ме ръководеше и насърчаваше, пречистваше душата ми и придаваше на стремежите ми онова единство, без което силите на младостта се пропиляват безполезно.

По-късно ми придадох помощник. Всеки от нас изпълняваше задълженията си в продължение на шест месеца. В случай на нужда можехме да се заместваме взаимно; всеки имаше своя стая в двореца, своя каляска и щедри възнаграждения за покриване на разходите ни,

когато се налагаше да пътуваме. Странно положение! Да бъдеш таен сътрудник на монарх, чиято политика впоследствие бе високо оценена дори от враговете, да слушаш съжденията му за вътрешната и външната политика на страната, да бъдеш без видимо влияние върху него, давайки му при все това понякога съвети както Лафоре^[9] на Молиер, и да виждаш как дългогодишният опит търси поддръжка в младежката стихийност! Впрочем нашето бъдеще бе обезпечено, а честолюбието ни — удовлетворено. Извън възнаграждението, което получавах като докладчик в Държавния съвет, кралят ми даваше хиляда франка месечно от своята лична хазна, често ми връчваше щедри награди. Макар да разбираше, че младият двайсет и три годишен човек не може дълго да изпълнява възложената му непосилна работа, кралят едва през август 1817 година ми назначи помощник, станал днес пер на Франция. За краля бе така трудно да си избере подходящ човек, тази длъжност изискваше такива разнообразни качества, че той дълго се колеба. И в края на краищата ми направи честта да ме запита с кого от набелязаните от него млади хора бих предпочел да работя. Сред тях бе един от старите ми другари от пансиона „Льопитр“, но аз не го посочих; кралят ме запита защо.

— Ваше величество — отвърнах аз, — вие сте избрали хора, еднакво предани на вас, но с различни способности: аз посочих този, когото смятам за най-способен, и съм уверен, че ще съумея да се сработя с него.

Моят избор съвпаднаше с желанието на краля и той всякога си спомняше, че в този случай съм пренебрегнал личните си симпатии. Кралят ми каза:

— Вие ще бъдете първият от двамата.

Кралят не скри разговора ни от моя колега и той ми се отплати с приятелството си за тази услуга. Вниманието, което ми оказваше херцог Дьо Лъонкур, предопредели вниманието, с което ме обкръжиха в обществото. Думите: „Кралят се интересува живо от този млад човек; този млад човек ще отиде далеч, той се нрави на краля“ можеха да заменят способностите ми; освен това те придаваха на ласкавия прием, какъвто обикновено оказват в обществото на младия човек, особен оттенък на почитание към властта. Бивайки у херцог Дьо Лъонкур, а така също и у моята сестра, омъжила се по това време за нашия братовчед, маркиз Дьо Листомер, син на старата ни леля, която

посещавах на остров Сен Луи, аз постепенно се запознах с най-влиятелните хора в предградията Сен Жермен.

Действайки чрез принцеса Дьо Бламон-Шоври, чиято племенница бе, Анриет не закъсня да ме въведе в кръга на избраното общество, така нареченото „Пти Шато“; тя така горещо се бе отзовала за мен, че принцесата веднага ме покани у дома си; аз ѝ изказах дълбокото си почитание и съумях да ѝ се харесам; тя, наистина, не стана моя покровителка, но ми засвидетелствува приятелски чувства, в които имаше нещо майчинско. Старата принцеса реши да ме запознае с дъщеря си, госпожа Д'Еспар, с херцогиня Дьо Ланже, виконтеса Дьо Босеан и графиня Дьо Мофриньоз, жени, които последователно са били царици на модни салони и които ме приеха любезно, толкова повече, че аз не търсех тяхната благосклонност и винаги се стараех да им бъда приятен. Брат ми Шарл сега не странеше от мен, напротив, търсеше моята поддръжка; но моят бърз успех пробуди в него скрита завист, причинила ми впоследствие много огорчения. Родителите ми, изненадани от такова неочаквано щастливо развитие на нещата, се почувствуваха особено поласкани и най-после ме признаха за свой син; но техните чувства бяха доста пресилени, да не кажа престорени, и затова тази промяна не оказа особено влияние върху уязвеното ми сърце; чувствата, неочистени от егоизъм, не извикват у нас жив отклик: сърцето ненавижда лицемерието и користните сметки.

Аз всеки ден пишех на скъпата ми Анриет и получавах в отговор едно или две писма в месеца. Нейната душа винаги витаеше над мен, нейните мисли, побеждавайки разстоянието, създаваха около мен атмосфера на чистота и невинност. Нито една жена не можеше да ме покори. Кралят научи за моята непристъпност; в това отношение той следваше школата на Луи XV и смеейки се, ме наричаше „Госпожица Дьо Вандьонес“, но моята скромност му се харесваше. Убеден съм, че търпението, на което се научих още в детството си и особено в Клошгурд, силно допринасяше за благосклонността на краля, който бе винаги извънредно внимателен към мен. Той несъмнено е бил изкушен от желание да прочете писмата ми, тъй като стана ясно, че знае причината на моя целомъдрен начин на живот. Веднъж, когато седях и пишех под негова диктовка, влезе херцог Дьо Лъонкур, този ден дежурен в двореца; кралят ни погледна лукаво и двамата.

— Е, на този дявол Дьо Морсоф още ли му се живее? — запита той херцога с хубавия си, сребрист глас, на който умееше да придава остротата на язвителна ирония.

— Още — отвърна херцогът.

— Графиня Дьо Морсоф е същински ангел и бих желал да я видя в двора — продължи кралят. — Но ако в този случай съм безсилен — добави той, като се обърна към мен, — моят секретар ще бъде пощастлив от мен. Получавате шестмесечна отпускат; реших да ви взема за помощник младия човек, за когото говорихме вчера. Забавлявайте се добре в Клошгурд, господин Катон!^[10]

И с усмивка излезе от кабинета.

Излетях като лястовица за Турен. За пръв път щях да се представя пред моята възлюблена не в предишния си недодялан вид, а като елегантен мъж, чиито обноски бяха доизградени в най-изискани салони, а възпитанието — завършено от най-изтънчени жени; бях получил най-послед награда за всички свои страдания, вслушвайки се в съветите на най-прекрасния ангел-хранител, който небето някога е изпращало на дете. Знаете как бях облечен в първите месеци на пребиваването си във Фрапел.

Когато се озовах в Клошгурд, изпълнявайки мисията си във Вандея, аз бях облечен като ловджия. Носех зелена куртка с червеникави метални копчета, раирани панталони, кожени гети и обикновени обувки. Провирайки се между храстите, така бях изпокъсал дрехите си, че графът се видя принуден да ми услужи със свое бельо и жакет. Двете години в Париж, редовното общуване с краля, отпечатъкът, наложен от материалната обезпеченост, възмъжалата ми фигура, лицето, отразило светлината на безметежната ми душа, тайнствено сливаща се с чистата душа, озаряваща я от Клошгурд — всичко това ме бе преобразило: бях придобил самоувереност, но без самодоволство, чувствавах вътрешно удовлетворение, виждайки се, макар и млад, на върха на обществената стълбица и имах съзнанието, че съм скрита поддръжка и спотаена надежда на най-пленителната от жените на земята. Може би в мен се пробуди тщеславието, когато, замахвайки с камшика, кочияшът свърна в новата алея, водеща от шинонския път към Клошгурд, и пред нас се откри непозната за мен желязна врата в неотдавна издигнатата около парка ограда. Не бях предупредил графинята за пристигането си,

желаейки да я изненадам, и с това бях извършил двойка грешка: отначало тя изживя сътресението, което причинява дългоочакваната, ала смятана за неосъществима радост, а после ми даде да разбере, че всяка умишлена изненада свидетелствува за лош вкус.

Виждайки младия човек, в когото дотогава бе съзирала само дете, Анриет бавно и с почти скръбно съжаление сведе поглед надолу; тя ми позволи да поднеса ръката ѝ към устните си и с нищо не показва дълбоката радост, която издаваше само обхващащият я лек трепет; а когато отново вдигна глава и ме погледна, аз забелязах колко бе бледна.

— Значи, не забравяте старите си приятели! — ми каза господин Дьо Морсоф, който не беше се променил, нито остарял.

Двете деца се хвърлиха на врата ми. Пред вратата забелязах строгото лице на наставника на Жак.

— Не — отвърнах аз на графа, — от сега нататък ще бъда шест месеца в годината свободен и се надявам да ги прекарвам винаги сред вас.

— Но какво ви е? — обърнах се аз към графинята и протегнах ръка да я прегърна през кръста и да я подкрепя, без да се смуцавам от присъствието на близките ѝ.

— О, оставете ме — каза тя, като се изправи, — ще мине.

Прочетох скритата ѝ мисъл и отвърнах с въпроса:

— Нима не познавате верния ваш роб?

Тя ме улови под ръка и пред очите на графа, децата и на дотичалите слуги ме отведе по-далеч по моравата. Когато реши, че думите ѝ не ще достигнат до тях, ми каза:

— Феликс, приятелю мой, извинете страха на жена, която държи в ръката си само нишката, водеща към подземния лабиринт, и трепери при мисълта, че може да се скъса. Повторете ми, че съм повече от всякога вашата Анриет, че не ще ме изоставите, че никой няма да заеме моето място в сърцето ви, че завинаги ще останете мой верен приятел. Аз току-що се бях вгледала в бъдещето и не ви видях както винаги със сияещо лице и устремен към мен поглед; бяхте ми обърнали гръб.

— Анриет, светъл ангел мой, боготворя ви повече от самия Бог; бяла лилия, цвете на сърцето ми, как може да забравите, че сте моята съвест, че душата ми завинаги се е сляла с вашата и че сърцето ми е тук дори и когато сам съм в Париж! Трябва ли да ви кажа, че прелетях дотук за седемнайсет часа, че с всяко превъртане на колелата на

каляската в мен се надигаше вихър от мисли и желания, които, щом ви зърнах, се разразиха в буря!

— Говорете, говорете! Аз съм уверена в себе си, аз мога да ви слушам, без да съгреша. Бог не иска да умра; той ви изпраща при мен така, както вдъхва душа на всяка жива твар, както излива живителен дъжд върху изсъхналата земя. Говорете, говорете! Обичате ли ме свято?

— Обичам ви свято.

— Завинаги?

— Завинаги.

— Като Дева Мария, която трябва да остане скрита под светлото си було, с бял венец на челото?

— Като Дева Мария, достъпна за погледа.

— Като сестра?

— Като страстно обичана сестра.

— Като майка?

— Като скрито желана майка.

— Рицарска любов, без всякаква надежда?

— Рицарска любов, но с надежда.

— Както във времето, когато бяхте едва двацетгодишен и носехте смешния син празничен костюм?

— Не, още повече! Обичам ви, както ви обичах тогава и както...

Тук тя ме погледна с дълбока тревога.

— Както ви е обичала вашата леля.

— Сега съм щастлива: вие разсеяхте страховете ми — каза тя, отправяйки се към семейството си, озадачено от тайния ни разговор.

— Но тук бъдете дете — та вие наистина сте дете. Ако до краля сте задължен да бъдете мъж, знайте, господине, че тук трябва да останете дете. Тогава само ще бъдете обичан. Аз винаги мога да устоя пред мъжката сила, но какво бих могла да откажа на едно дете? Нищо: то не може да поиска нищо, което не бих могла да му позволя. И тъй, тайните са изказани — подхвърли тя лукаво на мъжа си със закачливата веселост на млада девойка. — Оставям ви, отивам да се облека.

Никога от три години насам не бях усещал такова щастие в гласа й. За пръв път долавях в него безгрижното чуруликане на лястовица и детските нотки, за които ви бях говорил. Донесох на Жак играчка —

ловджийски екипаж с всички принадлежности, а на Мадлен — кутия за ръкоделие, каквато имаше майка ѝ. Най-после можах да загляда впечатлението от някогашната си пестеливост, на която ме осъждаше скъперничеството на моята майка. Шумната радост на децата, които с възторг си показваха едно на друго подаръците, като че дразнеше графа, обиждащ се всякога, когато не му се обръщаше внимание. Аз многозначително кимнах на Мадлен и тръгнах след графа, който очевидно искаше да ми говори за себе си. Той ме поведе към терасата, но по пътя се спирахме, колчем започваше да излага някой важен според него факт.

— Драги ми Феликс — каза той, — виждате, те са щастливи и здрави, единствен аз хвърлям сянка върху тази картина; върху мен преминаха всички техни злочестини и благодаря на Бога, че ме обремени с огромния им товар. Преди не знаех от какво всъщност боледувам, сега всичко ми е ясно: не смилам храната, у мен е повредена подстомашната жлеза.

— Откога сте станали такъв учен като същински професор в медицинска академия? — запитах го с усмивка. — Толкова бърбурлив ли е вашият лекар, та ви казва...

— Опазил ме Господ от лекари! — извика графът, изразявайки като други мними болни отвращение към медицината.

После трябваше да изслушам дългата му несвързана изповед: графът се оплакваше от жена си, от слугите, от децата, от живота и с явно удоволствие повтаряше ежедневните си приказки на новодошлия, принуден от вежливост да се учудва и да проявява интерес към него. Трябва да е останал доволен от мен, тъй като го слушах с дълбоко внимание, стараейки се да разбера този необясним характер и да отгатна новите мъчения, на които подлагаше жена си и които тя премълчаваше. Излизайки на терасата, Анриет сложи край на този монолог; виждайки я, графът поклати глава и ми каза:

— Вие ме слушате, Феликс, но тук никой не ме съжалява!

И веднага се отдалечи, сякаш се боеше да не пречи на разговора ми с Анриет или от рицарско внимание към нея, догаждайки, че ѝ доставя удоволствие, когато ни оставя сами.

В неговия характер се забелязваха наистина необясними противоречия, тъй като, подобно на всички слаби хора, бе много ревнив и същевременно изпитваше безгранична вяра в непорочиостта

на жена си; може би дори мъките на самолюбието му, уязвено от превъзходството на високите ѝ добродетели, бяха причината за упоритата му съпротива на всички желания на графинята — той им се противопоставяше като опърничаво дете, което се опълчва срещу учителя или срещу майка си. Жак подготвяше уроците си с абата, Мадлен бе отишла да се преоблича, така че можах цял час да се разхождам на терасата с графинята.

— Виждам, ангеле мой — казах ѝ, — веригата е станала по-тежка, пустинята пламти от зной, а тръните се множат все повече...

— Мълчете — отвърна тя, отгатвайки мислите, появили се у мен след разговора с графа. — Вие сте тук и всичко е забравено! Аз не страдам, дори никога не съм страдала!

Тя направи няколко леки крачки, сякаш за да развее на вятъра бялата си рокля, да позволи на зефира да докосне прозрачните тюлени волани, развяващите се ръкави, ярките панделки, тънката пелерина и въздушните къдрици на прическата ѝ в стил госпожа Дьо Севинье; и аз за пръв път я видях трогателно млада, весела и непосредна, готова да играе като дете. Познах в този миг и сълзите на щастието, и радостта на човека, даващ щастие другиму.

— О, моя лилия! Прекрасно човешко цвете, моята мисъл те гали, а сърцето ми те целува! — възкликнах. — Винаги безупречна, ти се извисяваш на стройното си стъбло, бяла, горда, благоуханна и самотна!

— Достатъчно, господине — каза тя, усмихвайки се. — Да поговорим за вас. Разкажете ми всичко.

И ние поведохме тогава под люлеещия се свод на трептящия листак дълга беседа, изпълнена с безкрайни отклонения и отново подхващани теми; разказах ѝ за всички събития в моя живот, за моите занимания; нямаше какво да крия от нея. Проникнала така в дълбините на душата ми, узнала всички подробности от моя живот, изпълнен с непосилен труд, както и сериозността на възложените ми задачи, и убедила се в неподкупната ми честност, непозволяваща да се подвеждам и обогатявам, разбирайки задълженията, изпълнявам с такава безупречност, че кралят, казах ѝ аз, ме нарича „Госпожица Дьо Вандьонес“, тя улови ръката ми, целуна я и окъпа със сълзите на радостта. Тази неочаквана размяна на ролите, тази великолепна похвала, тази мисъл, така непосредствено изразена и веднага разбрана от мен: „Ето повелителя, който бих желала да имам! Ето моя идеал!“

— скритото признание, изразено в това движение, в което смирението бе величие, а любовта се проявяваше в свят, чужд дори на сърцето, този ураган от възвишени чувства връхлетя върху душата ми и сякаш ме смаза. Видях се жалък, искаше ми се да умра в нозете й.

— Ах — извиках аз, — вие ме превъзхождате във всичко! Как можете да се съмнявате в мен? Защото вие току-що наистина се усъмнихте, Анриет.

— Боя се не за настоящето — възрази тя с неизразима нежност, която изпълваше погледа й само когато бе отправен към мен, — но като ви видях така красив, си казах: „Нашите планове за Мадлен ще бъдат осуетени от някоя жена, която ще отгатне какви съкровища се крият в сърцето ви, ще се влюби във вас, ще ни открадне нашия Феликс и ще разбие целия ни живот.“

— Отново Мадлен! — възроптах аз, неприятно изненадан, което особено много я огорчи. — Нима предполагате, че на Мадлен съм верен?

Настъпи продължително мълчание, което за нещастие наруши приближилият се към нас господин Дьо Морсоф. Трябваше с наболяло сърце да поддържам с него тягостен разговор, тъй като искрените ми отговори за следваната от краля политика противоречаха на възгледите на графа, който настояваше да му обясня намеренията на негово величество. Задавах му въпроси за конете, за стопанските му планове, питах го дали е доволен от своите пет ферми, мисли ли да отсече дърветата по старата алея — с една дума, сторих всичко, за да отвлека вниманието му от политиката, но той отново се връщаше към нея с упорството на стара мома или с настойчивостта на дете; у подобни хора мислите неотстъпно се насочват натам, където блести светлината, те непрекъснато се въртят наоколо, не разбирайки нищо, и уморяват душата, както големите мухи с бръмченето си край прозорците уморяват ухото. Анриет мълчеше. За да прекратя разговора, който можеше да се превърне в горещ спор, ако не овладея младежката си разпаленост, започнах да се съгласявам с графа, отвърщайки с едносрични отговори и стараейки се да избягвам безполезните пререкания; но господин Дьо Морсоф бе достатъчно умен, за да разбере колко оскърбителна е моята вежливост. Виждайки, че във всичко се съгласявам с него, той кипна, веждите и бръчките по челото му заиграха, жълтите му очи засвяткаха, а червеният му нос се наля с

кръв както в деня, когато за първи път станах свидетел на обхващащото го безумие; Анриет ми хвърли умоляващи погледи, давайки ми да разбера, че не може да призове в моя помощ авторитета, който използваше, за да оправдае или защити децата си. Тогава започнах да отговарям на графа съвсем сериозно и се стараех с разни уловки да успокоя подозрителния му ум.

— Бедни приятелю, бедни приятелю! — мълвеше графинята и тези две думи достигаха до слуха ми като вятрец.

После, когато реши, че може без риск да се намеси в разговора ни, тя каза, приближавайки се към нас:

— Знаете ли, господа, че сте ужасно скучни?

Тук графът трябваше да отстъпи пред рицарския закон за подчинение пред дамите и престана да говори за политика; тогава ние на свой ред го накарахме да поскучае, говорейки за разни дреболии, и той си отиде, оставяйки ни свободно да се разхождаме на терасата, като каза, че главата му се замайвала от това тъпчене на едно място.

Моите тъжни догадки не бяха ме излъгали. Галещата природа, топлият въздух, прекрасното небе, вълнуващата поезия на тази долина — всичко, което в течение на петнайсет години бе успокоявало неуравновесения нрав на болния граф, сега вече бе безсилно. В това време от живота, когато в характера на всеки човек грапавините се заглаждат, а острите ъгли се притъпчават, стареещият граф ставаше все по-заядлив. В последно време спореше само за да спори, без основание, без разумни доводи; за всичко задаваше въпроси, сърдеше се, когато отговорът закъсняваше или беше уклончив, месеше се във всички работи на стопанството и искаше отчет за най-дребните неща в домакинството, с което уморяваше и жена си, и слугите, лишавайки ги от самостоятелност. Преди никога не се дразнеше без причина, сега бе постоянно сърдит. Може би паричните въпроси, грижите около стопанството, животът в постоянно движение бяха усмирявали досега жлъчния му нрав, подхранвайки безпокойствието и поглъщайки мислите му; и може би сега отсъствието на всякакви занимания усилваше болестта му, предоставяйки я на естествения ѝ развой; не намирайки отдушник във физически усилия, тя се проявяваше в натрапчиви мисли, които потискаха телесната му природа. Беше станал свой собствен лекар; вечно се ровеше в медицински справочници, намираще у себе си всички описани в тях болести и

непрекъснато се занимаваше със здравето си, измисляйки нечувани начини на лечение, такива странни, че бе невъзможно да се разберат и изпълнят. Ту не можеше да понася шума, а когато графинята вдворяваше наоколо тишина, се оплакваше, че се чувства като в гроб, и казваше, че едно е да не се шуми, а друго — да се пази гробно мълчание. Ту пък бе свършено безучастен към обкръжаващия го свят и всички вкъщи си отдъхваха — децата играеха, стопанските работи се извършваха без всякаква намеса — когато изведнъж сред домашната суетня се раздаваше жалостивият му вик:

— Те искат да ме убият! — И обръщайки се към жена си, казваше: — Мила моя, ако се касаеше за депата ви, веднага бихте отгатнали какво ги безпокои — подсилвайки несправедливостта на тези думи със студен и язвителен тон.

Всеки момент се обличаше и събличаше, следеше най-незабележимите изменения на времето и не правеше крачка, без да погледне барометъра. Въпреки майчинските грижи на графинята нито едно ядене не бе по вкуса му — казваше, че стомахът му не приемал нищо, че храносмилането му причинявало силни болки и че по цели нощи не затварял очи; и при все това ядеше, пиеше, смилаше храната си и спеше така добре, че и най-взискателният лекар би останал доволен. Постоянните му капризи уморяваха всички в дома, тъй като слугите, привикнали към ред като всички прислужници, не можеха да се приспособят към противоречивите му разпореждания. Заповядваше да се държат прозорците широко отворени, добавяйки, че чистият въздух е необходим за здравето му, а след няколко дни казваше, че било влажно или горещо и че чистият въздух го погубвал; тогава се сърдеше, хокаше слугите и за да докаже, че е прав, отричаше предишните си нареждания. Това отсъствие на памет или просто зла воля му даваха повод за кавги с графинята всеки път, когато тя се позовеше на собствените му думи. Животът в Клошгурд бе станал толкова непоносим, че абат Дьо Доминис, човек високообразован, заяви, че е погълнат от разрешаването на важни проблеми, и ходеше из дома, надянал маската на вгълбен в себе си човек. Сега графинята вече не се надяваше като преди, че ще може да скрие в семеен кръг пристъпите на безумен гняв, обземащи графа; слугите неведнъж биваха свидетели на сцени, когато безпричинната ярост на техния преждевременно състарен господар преминаваше всякакви граници; те

бяха предани на графинята и не разправяха нищо навън, но Анриет се боеше, че графът, преставайки да държи сметка за уважението на околните, можеше някой ден да предизвика публичен скандал. По-късно аз научих ужасни подробности за държането на графа към жена му; вместо да я утеши, той я потискал с мрачни предсказания, уверявайки я, че е виновна за всички бъдещи нещастия, защото отхвърляла безумното лечение, което бил измислил за децата. Когато графинята се разхождаше с Жак и Мадлен, графът, въпреки безоблачното небе, предричаше буря; ако предсказанието случайно се сбъднеше, това така ласкаеше самолюбието му, че не забелязваше измокрените си деца; когато някое от тях се разболееше, графът употребяваше всички сили да докаже, че за всичко е виновна неправилната система на лечение, прилагана от графинята; осъждайки всяка нейна постъпка, той винаги стигаше до убийствения извод: „Ако децата ви отново заболели, то ще бъде само по ваша вина.“ Държеше се така във всички дребни неща в домашния живот, всичко виждаше откъм лошата страна и вечно мърмореше като „адвокат на дявола“, според израза на стария кочияш. Графинята се бе разпоредила часовете за хранене на децата да не съвпадат с неговите и по такъв начин ги бе запазила от пагубното влияние на бащата, приемайки върху себе си всички удари. Мадлен и Жак рядко го виждаха. Поддаващ се на заслеплението, свойствено на егоиста, графът ни най-малко не съзнаваше какво зло причинява на близките си. В откровения разговор с мен се бе оплакал, че бил прекалено добър към тях. И така, той тъпчеше, смазваше, рушеше всичко наоколо като разярен бик, а после, след като бе обезсилил жертвата си, казваше, че не бил се докосвал до нея. Сега разбрах от какво се бяха появили у графинята тънките, изрязани като с бръснач бръчици, които бях забелязал още в първия ден след пристигането си. На благородните сърца е присъща свенливост, която не им позволява да разкриват страданията си; те гордо ги крият от тези, които обичат, водени от чувство на нежно състрадание. Така, въпреки настойчивите ми въпроси, аз никога не можах да изтръгна откровени признания от Анриет. Страхуваше се да не ме огорчи и когато разкриваше душата си, внезапно почервяваше и млъкваше; но аз скоро разбрах какви нови усложнения внасяше в семейния живот на Клошгурд незаетостта на графа.

— Анриет — казах няколко дни след това, показвайки ѝ, че съм разбрал всичката дълбочина на новите ѝ мъки, — може би напразно въведохте такъв ред във вашето имение, че за графа да не остават никакви грижи за стопанството?

— Не, мили — отвърна тя с усмивка, — моето положение е толкова тежко, че аз бях длъжна да го обмисля от всички страни; вярвайте ми, огледах всички възможности, но не намерих никакъв изход. С всеки нов ден графът става все по-придирчив. Ние с господин Дьо Морсоф постоянно сме заедно, ето защо не мога да смекча раздразнението му, като поделя с него нашите задължения: всичко ще тръгне постарому и ще стане още по-мъчително за мен. Аз вече мислих да създам занимание на графа, като го посъветвам да се заеме с отглеждане на копринени буби; в Клошгурд има черничеви дървета, запазени от времето, когато в Турен е процъфтявало бубарството; но си рекох, че и тогава ще си остане деспот, а аз само ще се обременя с нови грижи. Знайте, господин наблюдателю — каза тя, — че в младите години обществото задържа лошите наклонности на човека, играта на страстите забавя развитието им, задължителното зачитане към хората ги ограничава и стеснява; но по-късно, когато го налегне самотата, у възрастния човек малките недостатъци стават толкова по-ужасни, колкото по-дълго са били потискани. Човешките слабости по своето естество са коварни, те не ни дават миг покой. Ако сме им отстъпили вчера, ще изискват това от нас и днес, и утре и винаги; те се укрепяват в завоюваните си позиции и се стараят да ги разширят. Силата е великодушна, примирява се с неизбежното, тя е справедлива и спокойна, докато страстите, породени от слабостта, са безжалостни. Те намират удовлетворение само когато човек постъпва като децата, които предпочитат крадените плодове пред тези, които им предлагат на трапезата; така господин Дьо Морсоф изпитва истинска радост, когато ме изненада; и макар преди никога да не лъжеше, сега с удоволствие ме лъже, за да остане хитрината му незабелязана.

Една сутрин, около месец след пристигането ми, графинята ме улови за ръка на излизане от трапезарията, изтича към желязната врата, която водеше към овощната градина, и бързо ме повлече към лозята.

— Ах, той ще ме убие! — изохка тя. — А аз искам да живея, макар и само заради децата си! Помислете си, нито ден да нямаш

покой! Аз трябва безспир да се провирам сред тръните, рискувайки всеки миг да се строполя, и всеки миг да напрегам всички сили, за да запазя равновесие! Никой не би могъл да понесе такова напрежение. Ако знаех от коя страна да очаквам удара, ако можех навреме да дам на графа отпор, душата ми би се смирила; но не, нападите му всеки ден се менят и аз оставам беззащитна; моята мъка не е една, тя е многолика. Феликс, Феликс, вие не можете да си представите каква отвратителна форма приема тиранията му, какви издевателства му внушават медицинските книги... О, приятелю мой! — каза тя, като склони глава на рамото ми, без да довърши мисълта си. — Какво ще стане с мен? Какво да правя? — Тя замълча, потискана от мисли, които не се решаваше да изкаже. — Как да устоявам? Той ще ме убие! Не, по-добре сама да се убия, но това е грях! Да избягам? А децата! Да се разделя с него? Но как да кажа на баща си, че не мога да остана при съпруга си след петнайсет години съпружески живот, когато пред родителите ми се показва уравновесен, вежлив, почтителен и умен? Нима омъжената жена има баща и майка? Духом и телом тя принадлежи само на съпруга си. Макар и да не бях щастлива, аз живеях спокойно и, признавам, черпех сили в целомъдрената си самота; но ако ме лишат от това утешение, аз също ще полудея. Моята съпротива има много убедителни основания, които не са от лично естество. Нима не е престъпление да даваш живот на нещастни същества, предварително осъдени на вечни страдания? Но какво поведение трябва да имам? Пред мен възникват такива трудни въпроси, че аз не съм в състояние да ги реша сама; в случая съм и обвиняема, и съдия. Утре ще отида в Тур и ще помоля за съвет новия си изповедник, абат Бирото; моят скъп абат Дьо ла Берж умря — каза тя, прекъсвайки монолога си. — Макар да бе много строг, винаги ще ми липсва духовната сила на този божи служител; неговият приемник е кротък като ангел, той ви съжалява, вместо да ви мъмри; и все пак, приобщавайки се към религията, ние закаляваме твърдостта см! Нима нашият разум не укрепва, когато слушаме Словото Божие? Господи — промълви тя, бършейки сълзите и вдигайки очи към небето, — защо ме наказваш така? Но трябва да вярваме — продължи тя, опирайки се на ръката ми, — да, трябва да вярваме, Феликс, че само като преминем през тежки изпитания, можем да влезем чисти и свети в друг, висш

свят. Трябва ли да мълча? Боже, забраняваш ли ми да излея мъката си на приятелски гърди? Нима толкова много го обичам?

Тя ме притисна към сърцето си, сякаш се боеше да не ме загуби.

— Кой ще реши моите съмнения? Съвестта ми в нищо не ме упреква. Звездите светят за хората от небесата; защо нашата душа, тази светла звезда, не може да озари с лъчите си приятеля, когато се приближаваме към него само с чисти помисли?

Слушах мълчаливо тези отчаяни вопли, държейки треперещата ръка на Анриет в своята ръка, която трепереше още по-силно; стисках я горещо и Анриет ми отговаряше със същия плам.

— Къде сте? Тука ли сте? — извика графът, приближавайки се към нас гологлав.

Откакто бях дошъл, той упорито се стараеше да участва във всички наши разговори, надявайки се може би да се развлече с нас или защото си мислеше, че графинята ми поверява своите скърби и се оплаква от него, или пък може би защото завиждаше, че не може да споделя нашите удоволствия.

— Как ме следи! — каза графинята с отчаяние в гласа. — Да отидем в лозята, там ще се скрием от него. Да се наведем и да се измъкнем зад оградата, за да не ни забележи.

Скрихме се зад гъстите храсти, изтичахме към лозята и скоро се озовахме далеч от графа, в някаква алея, обградена с бадемови дървета.

— Скъпа Анриет — й казах аз, като притиснах ръката ѝ към сърцето си и се спрях, за да се вгледам в скръбното ѝ лице. — През цялото това време вие така мъдро ме ръководихте по опасните пътища на висшето общество; позволете сега и аз да ви дам няколко съвета и да ви помогна да сложите край на този таен двубой, в който неизбежно ще загинете, тъй като се сражавате с неравни оръжия. Прекратете тази борба с луд...

— Мълчете — прошепна тя умолително, сдържайки с мъка сълзите в очите си.

— Изслушайте ме, скъпа! След едночасов разговор с графа, а съм принуден да понасям такива разговори от любов към вас, много често мислите ми са объркани и главата ми тежи, започвам да се съмнявам в собствения си разсъдък, защото въпреки волята ми безкрайните разсъждения на графа оставят следи в мозъка ми. Явната

мономания не е заразителна, но когато безумието се проявява в особеното устройство на ума и се крие зад нескончаеми спорове, то може да причини непоправими злини на тези, които постоянно общуват с болния. Вие имате ангелско търпение, но няма ли то да доведе и вас до умопомрачение? И така, заради вас, заради децата, променете отношението си към графа. Вашето неизчерпаемо великодушие само подсилва егоизма му; вие се отнасяте към него както майка с разглезеното си дете; но сега, ако искате да живеете... — и аз я погледнах в очите — а вие искате да живеете, възползвайте се от властта, която имате над него. Знаете, че ви обича и че се бои от вас, накарайте го да се бои още повече, противопоставяйте на променливите му желания вашата разумна воля. Използвайте влиянието си, както той съумя да използва вашата отстъпчивост, и обуздайте болестта му със силата на вашия дух, както обуздават лудите с усмирителни ризи.

— Драги мой — отвърна тя с горчива усмивка, — такава роля подходда само на безсърдечна жена, а аз съм майка и не мога да бъда палач. Да, аз мога да страдам, но да причинявам страдания на другите — никога! Дори и заради благородна или велика цел. Моето сърце не умее да лъже, а аз ще трябва да променям гласа си, да надявам маска на лицето си, да следя всяко свое движение! Мога да застана между господин Дьо Морсоф и децата му, готова съм да понеса ударите му само за да не засегнат други; ето какво съм в състояние да сторя, за да примиря всички тези непримирими интереси.

— Позволете ми да се преклоня пред теб, о свята, трижди свята жена! — възкликнах и заставайки на колене, целунах края на роклята ѝ, като избърсах бликналите в очите ми сълзи. — Но ако той ви убие?

Тя побледня и с поглед, отправен към небето, отвърна:

— Да бъде Волята Божия!

— Знаете ли какво каза кралят на баща ви, когато стана дума за вас? „Този дявол Дьо Морсоф все още ли не иска да умре?“

— Това, което звучи като шега в устата на краля — отвърна тя, — тук е престъпление.

Въпреки нашите старания да се изплъзнем графът откри следите ни и ни догони, плувнал целият в пот, тъкмо когато графинята се беше спряла под един орех и изричаше тези сурови думи; забелязвайки го, аз заговорих за гроздобера. Измъчваха ли го някакви подозрения? Не

зная. Но той се спря и мълчаливо започна да ни наблюдава, без да обръща внимание на пронизващия хлад на ореховата сянка. Накрая, произнасяйки безразлично няколко откъслечни думи, колкото да подхване разговор, графът каза, че усещал болки в сърцето и в главата; каза това спокойно, без да търси съчувствие и без да рисува страданията си с гръмки фрази. Ние не обърнахме никакво внимание на думите му. Завръщайки се у дома, той се почувствува още по-зле, поиска да си легне и тръгна към спалнята, без да пророни дума, някак странно притихнал. Възползувахме се от примирieto, което ни осигуряваше мрачното му настроение, и слязохме заедно с Мадлен на любимата ни тераса.

— Хайде да се разходим с лодка — каза графинята, след като няколко пъти кръстосахме с нея терасата. — Ще погледаме как пазачът лови риба за нас. Излязохме от малката врата, спуснахме се към брега, скочихме в лодката и бавно заплавахме по Ендр срещу течението ѝ. Радвайки се като деца на всяка дреболия, ние наблюдавахме крайбрежните тръстики, зелените и сини водни кончета; и графинята се учудваше, че може да се наслаждава на тези тихи радости, въпреки дълбоката си скръб; но нима спокойната природа, равнодушна към нашите страдания, не ни утешава със своята безметежност? Любовният трепет, изпълнен със сподавени желания, хармонично се слива с трепета на вълните, цветята, недокоснати от човешка ръка, въплъщават нашите тайни мечти, сладострастното полюляване на ладията сякаш повтаря мислите, плуващи в съзнанието ни. И ние неволно се отдавахме на нежното очарование на тази двойна поезия. Думите ни, съчетавайки се с гласа на природата, се изпълваха с тайнствено значение, а погледите излъчваха ярко сияние, отразявайки светлината, така щедро пръскана от слънцето върху пламналата ливада. Реката напомняше сребърна пътека, по която тихо се плъзгахме напред. Сега, когато не ни отвличаше вървежът, който неволно задържа вниманието, ние всецяло се отдадохме на обаянието на природата. Шумната радост на безгрижната девойка, грациозните движения и веселото ѝ чуруликане не бяха ли живият идеал на две свободни души, стремящи се да въплътят любовта си в прелестно творение — всеизвестна мечта на Платон, чиято младост е била озарена от щастлива любов? За да ви опиша този час не във всички неописуеми подробности, а в хармоничното му единство, ще ви кажа, че се

обичахме във всяка жива твар, във всичко, което ни заобикаляше, и намирахме извън нас самите щастieto, към което и двамата се стремяхме; то така дълбоко ни преизпълваше, че графинята смъкна ръкавиците си и потопа хубавите си ръце във водата, сякаш искаше да охлади скритата им жар. Очите ѝ говореха без думи, но устата, полуотворена като венче на роза, биха се затворили пред всяко чувствено желание. Знаете как хармонично се сливат в мелодия ниските звуци на баса с високите тонове — такава бе и хармонията на душите ни в тази минута, неповторила се никога повече.

— Къде ловите риба — запитах аз, — щом можете да хвърляте мрежа само във вашите води?

— В Пон дьо Рюан — отвърна тя. — Сега реката от Пон дьо Рюан до Клошгурд протича през нашите земи. Господин Дьо Морсоф неотдавна купи четиридесет арпана земя с двегодишните си спестявания и с пенсията за миналите месеци. Учудва ли ви това?

— Та аз бих желал цялата долина да ви принадлежи! — възкликнах аз.

Тя ми отвърна с усмивка. Приблжихме се към брега близо до Пон дьо Рюан, където Ендр става широка; там ловяха и риба.

— Е, как е, Мартино? — запита графинята.

— Ах, госпожо графиньо, днес не ни върви! Ето вече три часа се въртим във водата от мелницата дотук и нищо не сме уловили.

Слязохме на брега да погледаме как изтеглят последните мрежи и застанахме и тримата на сянка под една от високите, белокори тополи, каквито се срещат край Дунав и Лоара, а вероятно и покрай други големи реки; през пролетта тези дървета се окичват с бели копринени топки, покриващи ги като цветя. Графинята си възвърна величавото спокойствие; тя почти се разкайваше, задето бе открила пред мен страданията си и се бе окайвала като Йов, вместо да ридае като Магдалена, но Магдалена, непознаваща любов, празненства и увлечения, макар и надарена с красота и обаяние. Мрежата, която разтвориха в нозете ѝ, беше пълна с риба; каленици, мренки, шуки, перки и огромен шаран заподскачаха по тревата.

— Сякаш нарочно за вас! — каза пазачът.

Работниците широко разтваряха очи, възхитени от жената, която им приличаше на фея, докоснала мрежите им с вълшебната си пръчица. В този миг в далечината се зададе лакеят, препускащ

стремглаво на кон, и графинята изтръпна ужасена. Жак не беше с нас, а първата мисъл на разтревожената майка, както поетично се е изразил Вергилий, е при най-малката опасност да притисне до сърцето си своите рожби.

— Жак! — простена тя. — Къде е Жак? Какво се е случило с детето ми?

Не, тя не ме обичаше! Ако ме обичаше, би посрещала и моите страдания с този израз на разтревожена лъвица.

— Госпожо графиньо, господин графът се чувства зле.

Тя облекчено въздъхна и се втурна с мен към замъка, а след нас се затича и Мадлен.

— Вървете бавно — каза тя, обръщайки се към мен, — нека детето не се изморява! Както виждате, от тичане в този пек господин Дьо Морсоф се изпоти, а почивката му на сянка под ореховото дърво може да причини голямо нещастие.

Тези думи, изречени с дълбоко вълнение, доказваха душевната ѝ чистота. Смъртта на графа за нея би била нещастие! Тя бързо стигна в Клошгурд, влезе в парка през отвора в стената и прекоси лозето. Аз с бавни крачки продължих към замъка. Думите на Анриет ми осветиха всичко, но както мълнията, която с изгарящия си огън изпепелява събраното в хамбара зърно. По време на нашата разходка по реката си бях въобразил, че съм неин избраник; сега горчиво почувствувах колко искрена бе тревогата ѝ. Любовник, който не е всичко, е нищо. И тъй, не тя, а само аз обичах, изпитвайки всички желания на огнената страст, която знае какво иска, предварително се опива от бленуваните ласки и се задоволява с душевната близост, защото предвижда за в бъдеще и друга. Дори ако Анриет ме обичаше, тя не познаваше нито насладите на любовта, нито нейните бури. Живееше само с чувствата си, като светица, възнасяща молитви към Бога. Към мен се стремяха нейните мисли и неведомите ѝ желания подобно на пчелен рой, устремил се към цъфнало клонче; но аз не бях всичко в нейния живот, където нашето приятелство бе само епизод, а не основа. Като развенчан крал се питах кой ще ми върне моето кралство... В пристъп на безумна ревност се упреквах, че не съм бил достатъчно смел и не съм намерил сили да затегна връзките на нашата любов, която сега ми се струваше по-скоро призрачна, отколкото реална, упреквах се, че не бях я оковал с веригите на необоримото право, което ни дава обладанието.

Неразположението на графа, предизвикано може би от простудяване в хладната сянка на ореха, взе за няколко часа сериозен обрат. Отидох в Тур да потърси известния лекар господин Ориже, когото успях да доведа едва вечерта, но той остана в Клошгурд цялата нощ и целия следващ ден. Макар да изпрати лакея на графа за пиявици, докторът реши да облекчи болния чрез кръвопускане, но се оказа, че няма хирургическо ножче. Въпреки убийствения пек веднага изтичах в Азе, събудих хирурга, господин Деланд, убедих го да тръгне с мен и с бързината на вятъра потеглихме за Клошгурд. Ако бяхме закъснели само десет минути, графът би починал; кръвопускането го спаси. Въпреки този пръв успех докторът установи треска в най-тежка форма, особено опасна за човек, неболедувал от двадесет години насам. Покрусена, графинята смяташе себе си виновна за това фатално заболяване. Не намирайки сили да ми благодари за всички мои усилия, тя само изрядко ме даряваше с бледа усмивка, изразявайки същото чувство, с което неотдавна бе целунала ръката ми; бих искал да прочета по лицето ѝ угризения, предизвикани от забранената любов, но видях само горчиво разкаяние, толкова трогателно в тази чиста душа, а така също и възхитителна нежност към този, когото смяташе за безупречен, обвинявайки единствено себе си във въображаемо престъпление. Наистина тя обичаше така, както Лаура е обичала Петрарка, а не както Франческа ди Римини — Паоло; жестоко разочарование за този, който мечтаеше да слее тези два вида любов! Графинята седеше, отпуснала безсилно ръце върху мръсното кресло в стаята на графа, която приличаше на кочина. На другата вечер, преди да си отиде, докторът каза на графинята, която бе прекарала нощта върху замърсеното кресло до постелята на съпруга си, че трябва да вземе болногледачка, тъй като тежкото състояние на графа щяло да продължи дълго.

— Болногледачка! — изненада се тя. — Не, не! Ние сами ще се грижим за него — добави, като ме погледна. — Длъжни сме да го спасим!

Този възглас учуди доктора и той ни измери с проникателния си поглед. Разпалените ѝ думи очевидно предизвикаха у него подозрение за някакъв съмнителен кроеж. Обеща да прихожда два пъти седмично, даде указания на господин Деланд и обясни при какви опасни симптоми следва незабавно да го повикаме от Тур.

За да дам възможност на графинята да поспи, макар и не всяка нощ, аз я помолих да ми разреши да дежуря при графа, редувайки се с нея. Не без мъка на третата нощ най-после я убедих да си легне. Когато в дома всичко стихна и графът задряма, дочух от стаята на Анриет тихи ридания. Това така ме разтревожи, че изтичах при нея; тя стоеше на колене пред разпятието и се обливаше в сълзи, като винеше себе си за случилото се.

— Боже мой, ако такова е възмездието ти за моите жалби, никога не ще роптая. Как! Вие сте го оставили сам? — учуди се тя, като ме видя.

— Чух, че плачете и стенете, и се изплаших за вас.

— О, аз съм съвсем здрава! — отвърна тя и в желанието си да се убедим, че господин Дьо Морсоф спи, ние слязохме долу и при светлината на лампата двамата се наведохме над него; графът бе отслабнал много от загубата на кръв; не спеше и неспокойните му ръце трескаво придръпваха одеялото.

— Казват, че така правели умиращите — прошепна графинята. — Ах, ако той умре от тази болест, която ние с вас му причинихме, кълна се, че никога няма да се омъжа повторно — добави тя и тържествено простря ръка над главата му.

— Направих всичко, за да го спасим — рекох аз.

— О, вие сте безупречен — отвърна тя, — но аз съм голяма грешница.

После се наведе над бледото чело на болния, изтри от него с косите си потта и благоговейно го целуна; но аз с тайна радост видях, че смяташе тази ласка за изкупление.

— Бланш, вода — едва чуто прошепна графът.

— Виждате ли, той признава само мен — каза тя, като му подаде чашата.

С нежния си глас и с ласкавите обръщения към графа тя сякаш искаше да се отрече от свързващите ни чувства, принасяйки ги в жертва на болния.

— Анриет — рекох аз, — идете да си отдъхнете, умолявам ви.

— Няма вече Анриет — прекъсна ме тя с властен тон.

— Легнете си, иначе ще заболее. Вашите деца и самият той ви заповядват да се погрижите за себе си; има случаи, когато егоизмът става висша добродетел.

— Да — отвърна тя.

И излезе, предоставяйки графа на моите грижи и правейки ми такива умоляващи знаци, че можеха да извикат опасения за разсъдъка ѝ, ако не бяха така по детски наивни и не изразяваха дълбоко разкаяние. Тази сцена, която ми показваше колко потресена бе чистата ѝ душа, силно ме разтревожи; боях се, че подобни прекомерни възмущения са опасни за нея. Когато лекарят дойде, аз споделих с него какви странни угризения измъчват моята светла Анриет. Макар да бях много сдържан, откровеността ми разсея подозренията на господин Ориже и той успокои тревогата на тази невинна душа, уверявайки я, че при всички положения графът не би могъл да избегне болестта и че ореховата сянка била в случая по-скоро полезна, отколкото вредна, тъй като ускорила нейното развитие.

В продължение на петдесет и два дни животът на графа висеше на косъм; ние с Анриет бдяхме край него и прекарахме по двайсет и шест безсънни нощи до постелята му. Несъмнено господин Дьо Морсоф оцеля само благодарение на нашите грижи и на педантичната точност, с която изпълнявахме всички предписания на господин Ориже. Подобен на всички медици философи, на които жизненият опит и проникателността дават основания да се съмняват в благородните постъпки, гледайки на тях само като на тайно изпълнен дълг, този доктор присъствуваше на героичната борба, която водехме ние с графинята и понякога хвърляше върху нас изпитателни погледи, боейки се, че напразно се възхищава от подвига ни.

— При подобни заболявания — ми каза той, идвайки при графа за трети път — душевното състояние на болния, особено ако е така разстроено, както у графа, ускорява смъртта. Лекар, болногледачи, всички обкръжаващи държат живота му в ръцете си, тъй като една невнимателна дума, един изплашен поглед могат да се окажат по-силни от отрова.

Говорейки така, Ориже внимателно наблюдаваше лицето и поведението ми, но видя в очите ми само отражение на чиста съвест. И наистина, през цялото време на това тежко боледуване, у мен не се прокрадна и сянка от онези низки мисли, които понякога се пораждат и в най-невинните души. Който е съзерцавал величието на природата, сам се стреми към съвършенство и хармония. Нашият вътрешен мир трябва да се приближава към този образец. В чистата душа всичко е

чисто. Близко до Анриет всички дишахме небесни благоухания, сякаш всяко нечестиво желание завинаги би ни отдалечило от нея.

И така, тя бе за мен не само възплъщение на щастие, но и олицетворение на добродетели. Виждайки, че неизменно сме грижливи и внимателни към болния, докторът като че се трогна и се отнасяше към нас с ласкава почтителност, сякаш си казваше: „Ето кой наистина е болен, но те крият раната си и я забравят!“ По странно противоречие, което, както казваше нашият превъзходен лекар, често се наблюдава у хора с такова разклатено здраве, господин Дьо Морсоф стана сега невероятно кротък, търпелив, никога не се оплакваше и проявяваше удивителна покорност, докато, бивайки здрав, вдигаше врява за най-дребни неща. Онова, което го караше да се подчинява безусловно на медицината, така решително отричана дотогава от него, бе тайният страх от смъртта — още едно противоречие в характера на човека с неоспорима храброст. С този страх можеше да се обяснят и много други странности, появили се у графа след боледуването му.

Да ви призная ли, Натали, и ще ми повярвате ли? Тези петдесет дни и месецът след тях бяха най-хубавото време в живота ми. Нима любовта, изникнала в безкрайните простори на душата ни, не напомня дълбока река в цветуща долина, където се изливат дъждове, ручейи и потоци, капят листа и цветя, сричат се крайбрежни камъни и дори огромни блокове от върховете на високи скали? Реката става все по-пълноводна, приижда от обилните дъждове и от бавните струи на прозрачни извори. Да, ако обичаш, любовта нараства от всичко. Когато първата опасност премина, ние с графинята постепенно се приспособихме към болестта на графа. Въпреки постоянното безредие, внасяно с шетането около болния; неговата занемарена стая се превърна в чист и уютен кът. И скоро се почувствувахме там като двама корабкрушенци, изхвърлени от бурята на пуст остров; защото нещастieto не само откъсва хората от обществото, но ги и избавя от жалките предразсъдъци, придобити сред него. Грижете за болния ни налагаха тясно общуване, недопустимо при други обстоятелства. Колко често ръцете ни, така плахи преди това, сега се срещаха при грижете ни за графа! Не бе ли мой дълг да помагам на Анриет и да я подкрепям? Понякога, от страх да остави болния, тя караулеше до него, като часови на пост, и забравяше да яде; тогава поставях поднос с храна на коленете ѝ и ѝ прислужвах, докато тя набързо поглъщаше

обяда. Това бе по детски невинна идилия пред зинал гроб. Анриет бързо ми нареждаше всичко, което трябваше да направя, за да облекча страданията на графа, и ми възлагаше хиляди дребни задачи. В първите дни, когато надвисналата над нас опасност потисна, както във време на сражение, всички възприети в обикновения живот условности, госпожа Дьо Морсоф неволно отстъпи от строгите правила, които всяка, дори най-непревзетата жена съблюдава в езика, обноските, поведението си, когато се намира в общество или в семеен кръг и които не са ѝ нужни в по-интимна обстановка. В зори, с първите песни на птиците, тя често идваше да ме буди в сутрешен тоалет, позволяващ понякога да съзря възхитителните съкровища, които в безумните си мечти назовавах свои. Можеше ли тя да не ми стане по-близка, макар да запазваше предишната си гордост и недостъпност? Впрочем в първите дни опасността лиши от всякаква отсянка на страстност невинните волности, които си позволявахме, така че тя не виждаше в тях нищо лошо; а после, когато животът се върна в обичайното си русло, Анриет може би си помисли, че за нас двамата би било оскърбително, ако промени поведението си спрямо мен. Ние неусетно се сблизихме дотолкова, че се почувствувахме наполовина съпрузи. Тя с гордост ми оказваше доверие, уверена в мен толкова, колкото в самата себе си. А това означаваше, че бях проникнал още по-дълбоко в сърцето ѝ. Графинята отново стана моята Анриет, принудена да обича по-силно този, който се стараеше да стане нейно второ „аз“. Скоро вече не бе нужно да чакам като милост ръцете ѝ, тя покорно ги отпускате в моите при първия умоляващ поглед; аз можех в упоение да се любувам на прекрасните линии на тялото ѝ в онези дълги часове, когато се вслушвахме в дишането на спящия граф, и тя не избягваше вече моите погледи. Скромните удоволствия, които си позволявахме, нежните погледи, думите, произнесени шепнешком, за да не смутим съня на болния, опасенията и надеждите, тихо поверявани един на друг, и изобщо хилядите дребни неща, говорещи за пълно сливане на две измъчени от раздялата сърца, всичко това озаряваше нашия живот, помрачен от сянката на скръбта. Познахме до дъно душите си в това изпитание, на което често не може да устои и най-горещата любов, тъй като ежечасното общуване уморява дори влюбените, които се разделят, намирайки съвместния живот било твърде тежък, било непоносимо пуст.

Знаете колко беди донася със себе си болестта, сполетяла стопанина на дома; всякаква работа се преустановява и никому не остава свободно време; с креещия си живот той нарушава първичния ред на семейството си и на целия дом. Макар в последно време всички грижи по стопанството да лежаха върху плещите на госпожа Дьо Морсоф, графът повече или по-малко все още ѝ бе полезен: той преговаряше с фермерите, срещаше се с хора, занимаваше се с паричните въпроси; ако тя бе душата на дома, той бе неговото тяло. Аз пък станах негов управител, за да може графинята да се грижи за графа, без да се опасява, че работата ще изостане. Тя приемаше помощта ми просто, без гръмки думи на благодарност. Споделях с нея грижите около дома, предавах нарежданията от нейно име и това още повече укрепи нашето нежно приятелство. Често след вечеря разговарях с нея в стаята ѝ по въпросите за домакинството и за децата. Тези разговори придадоха нов оттенък на правдоподобност на нашето мнимо съпружество. С каква радост Анриет ми предоставяше да играя ролята на неин съпруг, да заемам на трапезата неговото място, да разговарям вместо него с пазача и всичко това без всякакъв умисъл, но не и без скритото удоволствие, каквото изпитва дори най-добродетелната жена, намирайки начин да съблюдава точно буквата на закона, удовлетворявайки все пак скритите си желания. Обезсилен от болестта, графът не гнетеше повече жена си и дома; графинята отново намери себе си, тя имаше правото да се занимава с мен и ме обкръжи с безкрайни грижи. С каква радост отгатнах в нея желанието — може би не напълно осъзнато, но чудесно изразено — да разкрие пред мен характера си, всички свои достойнства и да покаже, че е съвсем друга с човека, който я разбира! Това цвете, свило венче в студената атмосфера на брачния си живот, се разтваряше пред очите ми и за мен единствен; доставяше ѝ такава радост да се разкрива пред мен, каквато изпитвах аз, когато я гледах с влюбени очи. С всяка дреболия тя ми доказваше, че аз неотстъпно занимавам мисълта ѝ. В дните, когато след нощно бдение край болния спях до късно, Анриет ставаше по-рано от всички и въдворяваше около мен пълна тишина; Жак и Мадлен, без сами да забележат това, играеха далече; тя прибягваше до хиляди дребни хитрини, за да постави сама на масата моя прибор; а каква радост прозираше във всеки неин жест, когато ми сервираше, каква лекота на

лястовица се усещаше в движенията ѝ, как пламтяха страните ѝ, как трептеше гласът ѝ, с каква топлина сияеха очите ѝ!

Може ли да се опишат тези възторзи на душата?! Тя често изнемогваше от умора, но ако в такива моменти трябваше да се погрижи за мен или за децата, намираше в себе си нови сили и отново се заемаше с работа — пъргавя, жива и весела. Как обичаше да озарява всичко наоколо с топлите лъчи на своята нежност! Ах, Натали! Да, на земята още се срещат жени с души на ангел, излъчващи особено сияние, което незнайният философ Сен Мартен наричаше одухотворение, сладкозвучно и благоуханно. Уверена в моето целомъдрие, Анриет понякога приповдигаше пред мен плътната завеса, която скриваше нашето бъдеще, показвайки ми в себе си две жени: една, окована във вериги, която ме бе пленила въпреки своята съдържаност, и друга — свободна, нежна и призвана да бъде моята вечна любов. Колко различни бяха те! Госпожа Дьо Морсоф бе пренесено в студена Европа красиво бенгалско птиче, тъжно, настръхнало и мълчаливо умиращо в клетката, където го е затворил неговият похитител; Анриет бе тази сладкогласна птица, извиваща източните си трели в крайбрежните храсти на Ганг и прелитаща като жив елмаз от клон на клон на гигантско вечно цъфтящо дърво. Красотата ѝ стана по-ярка, умът — по-жив. Този постоянен радостен огън, горящ в сърцата ни, бе наша тайна, тъй като окото на абат Доминис, този представител на външния свят, бе по-опасно за Анриет, нежели това на господин Дьо Морсоф. На нея, както и на мен, доставяше голямо удоволствие да изразява мислите си чрез изкусни алегии; криеше радостта си зад весели шегички и притулваше нежността си под блестящата завеса на признателността.

— Подложихме приятелството ви на сурови изпитания, Феликс! Нали, господин абат, сега можем да му разрешим волности, каквито разрешаваме на Жак? — казваше тя на масата.

Строгий абат ѝ отвръщаше с благосклонната усмивка на благочестив човек, който чете в човешките сърца и вижда, когато те са чисти; той питаеше към графинята дълбоко уважение и я почиташе почти като светица. Само два пъти за тези петдесет дни графинята може би претъпи границите, които бяхме поставили на нашата нежност, но и тези два случая бяха скрити под лека мъгла, която се разсея едва в деня на последните признания. Една сутрин, в първите

дни на заболяването на графа, когато Анриет вече се разкайваше, че се отнася към мен така сурово и че ме бе лишила от невинните наслади, които предлагаше на целомъдреното ми приятелство, аз я чаках до болния, край чиято постеля тя трябваше да ме смени.

Бях много уморен и заспах, опрял глава на стената. Събудих се внезапно, чувствайки над челото си свежо дихание, сякаш го бе докоснала роза. И видях графинята на три крачки от мен.

— Дойдох — каза тя.

Станах, за да изляза, но поемайки ръката ѝ, я усетих влажна и треперееща.

— Зле ли сте? — запитах аз.

— Защо ми задавате такъв въпрос?

Погледнах я, смутих се и се изчервих.

— Сънувах нещо — отвърнах.

Вечерта, когато при едно от последните си посещения доктор Ориже смело бе заявил, че здравето на болния върви към подобрение, аз се занимавах с Жак и Мадлен пред външния вход на къщата. Полегнали на стъпалата, ние играехме с фигурки, които местехме с кукички от топлийки. Господин Дьо Морсоф спеше. Докато чакаха да впрегнат конете, графинята и докторът тихо разговаряха в салона. Не забелязах кога господин Ориже си бе отишъл. Останала сама, Анриет се бе опряла на прозореца, откъдето несъмнено ни бе наблюдавала известно време. Бе една от онези топли вечери, когато небето постепенно придобива медни отблясъци, а въздухът се изпълня с множество неясни звуци. Последният слънчев лъч гаснеше на покрива, цветята ухаеха в градината, в далечината звънтяха хлопатарите на завръщащите се стада. Запленени от очарованието на тази тиха вечер, ние сдържахме възгласите си, за да не събудим графа. Изведнъж ми се стори, че дочувам сподавени ридания. Изтичах в салона, където видях графинята, седнала до прозореца и закрила с кърпичка лицето си; тя усети стъпките ми и с повелителен жест ми заповяда да я оставя сама.

Приблжих се към нея със сърце, изпълнено с тревога, и се опитах насила да дръпна кърпичката от лицето ѝ — то бе обляно в сълзи; тя избяга в стаята си и не излезе оттам до времето за молитва. За пръв път от тези петдесет дена я отведох на терасата и запитах какво я бе огорчило; но тя се престори на безумно весела и каза, че

сълзите ѝ били предизвикани от радостната вест, донесена от господин Ориже.

— Анриет, Анриет — възразих аз, — та вие я знаехте много преди да плачете. Между нас не трябва да има лъжа, това би било чудовищно. Защо не ми позволихте да изтрия сълзите ви? Да не съм аз причина за тях?

— Помислих си — отвърна тя, — че за мене тази болест бе само отдих в страданията. Сега, когато вече не се боя за живота на господин Дьо Морсоф, трябва да се боя за себе си.

Тя бе права. С оздравяването на графа се върна и предишната му лудост: той ни уверяваше, че нито жена му, нито аз, нито лекарят умеем да се грижим за него, че не познаваме болестта и характера му и че не му даваме необходимите лекарства; Ориже се водел по някаква странна теория и говорел за нарушено действие на жлезите с вътрешни секреции, а трябвало да се занимава само с пилора. Веднъж ни стрелна с хитър поглед, като човек, който ни дебне и вече е отгатнал тайните ни, и със смях каза на жена си:

— Е, драга моя, ако бях умрял, вие сигурно щяхте да жалите за мен, но признайте, че скоро бихте се утешили...

— Бих носила дворцовия траур, черно и розово — отвърна тя със смях, за да накара мъжа си да млъкне.

Но често, особено когато ставаше дума за умереното хранене, което лекарят препоръчваше на болния, като се противопоставяше той да яде каквото пожелае, графът крещеше и разиграваше грозни сцени, далеч по-неприятни от предишните, тъй като след принудителната летаргия, ако може така да се изразя, характерът му бе станал още по-ужасен. Опирайки се на авторитета на лекаря, на покорството на слугите и на моята поддръжка, тъй като аз използвах тази борба, за да науча Анриет да подчинява мъжа си на своята воля, тя намери сили да му се противопоставя; сега можеше с пълно спокойствие да посреща изстъпленията и крясъците му; свикна да гледа на него като на дете, каквото всъщност си бе, и да понася твърдо оскърбленията му. Бях щастлив, виждайки, че най-после бе взела връх над този нездрав ум. Графът крещеше, но се подчиняваше. И се подчиняваше толкова побързо, колкото повече крещеше. Въпреки очевидните резултати Анриет понякога плачеше, гледайки този слаб, измършавял старец с жълто лице, подобно на есенен лист, с безцветни очи и с треперещи ръце; тя

се упрекуваше в жестокост и не устояваше на радостта, която четеше в очите му, когато, отмервайки дажбата му, нарушаваше строгата лекарска забрана. Тя бе толкова по-ласкава и нежна с мъжа си, колкото повече внимание отделяше за мен; но аз виждах разлика в отношението ѝ към него и към мен; и това изпълваше с безгранична радост сърцето ми. С графа тя не бе така неуморима и често извикваше слугите да се погрижат за него, когато той се окайваше, че никой не го разбираше.

Графинята пожела да благодари на Бога за оздравяването на господин Дьо Морсоф и ме помоли да я придружа до църквата, където щеше да се отслужи литургия по този повод; аз я отведох дотам, но по време на богослужението отидох да навестя господин и госпожа Дьо Шесел. На връщане тя ме смъмри.

— Анриет — отвърнах, — аз не съм способен да лицемеря. Готов съм да се хвърля във водата и да спася давящия се враг или да му предложа дрехата си, за да се стопли, дори мога да му простя, но не съм в състояние да забравя оскърбленията.

Тя нищо не отговори и притисна към сърцето си ръката ми.

— Вие сте ангел на доброто и навярно сте чистосърдечна в благодарствените си чувства към Бога — продължих аз. — Когато кралицата запитала едва ли не разкъсаната от обезумялата тълпа майка на принц Дьо ла Пе^[11]: „А вие какво правехте?“, тя отговорила: „Молах се за тях!“ Такива са жените. Аз съм мъж и следователно несъвършен.

— Не се окайвайте — възрази тя, стискайки силно ръката ми, — може би постъпвате по-добре от мен.

— Да — казах ѝ, — аз бих дал вечността за един ден щастие, а вие...

— Какво аз? — запитала тя, поглеждайки ме гордо.

Замълчах и сведох очи, за да избягна мълниите в погледа ѝ.

— Аз! — продължи тя. — Кое „аз“ имате предвид? Чувствувам в себе си няколко „аз“-а — тези две деца — и тя показа Жак и Мадлен — са също мое „аз“. Феликс — каза тя с покруса, — нима ме смятате за егоистка? Нима мислите, че съм неспособна да пожертвувам вечното блаженство за този, който жертвува за мен живота си? И все пак тази мисъл е чудовищна, тя убива всяко религиозно чувство. Въздига ли се жената отново, когато веднъж падне така ниско? Може ли щастieto да

я оправдае? И вие искате да реша бързо всички тези въпроси!... Да, аз един ден ще ви открия тайната на сърцето си; пропъждала съм я често с покаяние и молитви и тя именно бе причинила сълзите, за които ме питахте вчера.

— Не отдавате ли твърде голямо значение на онова, което така високо ценят обикновените жени и което вие...

— Как — прекъсна ме тя, — а вие по-малко ли го цените?

Тази логика сложи край на всякакви спорове.

— И така — продължи тя, — знайте, че бих имала безсрамието да изоставя жалкия старец, за когото без мене няма живот. Но, приятелю мой, та нали тези две крехки създания, които вървят пред нас, Жак и Мадлен, ще останат при баща си? Тогава, отговорете ми, моля, ще издържат ли те дори три месеца под попечителството на този безумен човек? Ако, нарушавайки своя дълг, се разпореждах само със себе си... — По лицето ѝ пробягна тъжна усмивка. — Нима това не би означавало да погубя децата си? Тяхната смърт би била неизбежна. Боже мой — извика тя, — защо говорим за това? Оженете се и ме оставете да умра!

Произнесе тези думи с такава горчивина, с такава дълбока скръб, че усмири в мен разбушувалата се страст.

— Вие изплакахте болката си там, под ореховото дърво — ѝ рекох, — а аз — сега, тук, под елхите, това е всичко. Занапред ще мълча.

— Вашето великодушие ме убива — промълви тя, вдигайки очи към небето.

Излязохме на терасата и намерихме там графа, седнал в креслото на слънце. Пред вида на посърналото му лице, едва оживено от бледа усмивка, огънат, проблясващ из пепелта в душата ми, угасна. Облакът се на перилата, вглеждайки се в представилата се пред очите ми печална картина: полужив старец, до него две болнави деца и млада жена, изпита от безсънни нощи, отслабнала от непосилен труд и от постоянни тревоги, а може би и от радостите, преживени за тези два ужасни месеца; но сега бузите ѝ поруменияха след нашия разговор. Гледайки това тъжно семейство, събрало се под сянката на трептящите листа, през които проникваше бледата светлина на облачното есенно небе, аз почувствувах как в мен се късат нишките, свързващи тялото с душата. За пръв път усетих душевната умора, изпитвана, както казват,

от най-неустрашимите бойци в разгара на сражението — притъпена безнадеждност, която превръща храбреца в страхливец, вярващия в безбожник и ни прави безучастни към всичко, дори към най-силните чувства, каквито са гордостта и любовта; защото съмнението ни лишава от вяра в себе си и ни изпълва с отвращение към живота. О, бедни, неспокойни създания, чиято богата душа ви прави беззащитни в ръцете на зъл дух, кой ще ви разбере, кой ще ви оцени? Разбрах как младият смел воин, почти домогнал се до маршалския жезъл, изкусен дипломат и безстрашен пълководец е могъл да стане неволен убиец, какъвто го виждах сега! Нима моите желания, увенчани днес с рози, също могат да стигнат до подобен край? Ужасен и от причините, и от следствията и загубил сякаш всяка вяра, аз се питах къде е тук волята на провидението? Не можах да се сдържа и две сълзи се търколиха по бузите ми.

— Какво ти е, мили Феликс? — чух да казва детското гласче на Мадлен.

После Анриет пропъди мрачните мисли и смъкна тежестта от душата ми с умоляващ поглед, който като слънчев лъч озари изтерзаното ми сърце. В този миг старият лакей ми подаде писмо от Тур; дочула моя учуден възглас, госпожа Дьо Морсоф изтръпна. Съгледах държавния печат, кралят ме викаше. Подадох ѝ писмото и тя от пръв поглед разбра всичко.

— Той си отива — каза графът.

— Какво ще стане с мен? — простена тя, видяла се сякаш едва сега сред мрачна пустиня.

Стояхме като замаяни, потиснати от една и съща мисъл, защото никога така силно не бяхме чувствували, че сме необходими един на друг. Дори в най-обикновен разговор гласът на графинята зазвуча различно, като инструмент с изпокъсани и разтегнати струни. Движенията ѝ станаха вяли, а очите потъмняха. Помолих я да сподели с мен мислите си.

— Та нима у мене има мисъл! — отвърна тя.

Графинята ме отведе в стаята си, накара ме да седна на дивана, порови в чекмеджето на тоалетката си и като коленичи пред мен, каза:

— Ето косите ми, окапали през тази година, те ви принадлежат, някога ще узнаете защо.

Наведох се бавно над нея и тя не се отвърна, за да избегне устните ми, които с благоговейна нежност положих върху челото ѝ без опияняващо вълнение, без чувствен трепет. Дали тя искаше да пожертвува всичко? Или като мен стигаше само до ръба на бездната? Ако беше готова да се отдаде на любовта, не би запазила такова дълбоко спокойствие, такъв непорочен поглед и не би ми казала с чистия си глас:

— Не ми се сърдите вече, нали?

Тръгнах късно вечерта; тя пожела да ме изпрати до Фрапел и ние се спряхме под ореховото дърво; посочих ѝ го и разказах как я бях видял оттук преди четири години.

— Долината бе така красива! — възкликнах аз.

— А сега? — живо запита тя.

— Вие сте под ореха и цялата долина ви принадлежи.

Тя склони глава и тук се сбогувахме; графинята седна в каляската си заедно с Мадлен, а аз в своята — сам...

След завръщането си в Париж трябваше за щастие да се отдам всецяло на неотложната работа, която поглъщаше всичките ми сили, принуждавайки ме да се държа далеч от светското общество, където ме бяха забравили. Поднових писмата си до госпожа Дьо Морсоф и всяка неделя ѝ изпращах дневника си, а тя ми отговаряше два пъти в месеца. Живеех невзрачен, но запълнен живот, напомнящ гъстите, цъфтящи и никому неизвестни храсти, на които се любувах в горския гъсталак, създавайки своите цветни поеми през последните две седмици от пребиваването си в Клошгурд.

О, вие, любящи сърца! Налагайте си такива прекрасни задължения, създавайте си правила и свято ги изпълнявайте, подобно на тези, които църквата установява като ежедневни повели за християните. Велика идея се заключава в строгото съблюдаване на устава, създаден от римокатолическата религия: ежедневно повтаряните обреди задълбочават в нашето съзнание браздите, проправяни от дълга, и съхраняват в душата надеждата и боязън от Бога. Нашите живи чувства се стичат подобно на ручей в тези бразди, които задържат водите им, пречистват ги, непрестанно освежават сърцата ни и изпълват съществуването с обилните съкровища на скритата вяра, този божествен извор, където постига своята сложна простота единствената мисъл за единствената любов.

[1] **Пропуснатата бележка в книжното издание.** *Кастел*, *Луи-Бертран* (1688–1757) — йезуит, занимава се с математика, философия, създава теорията за съответствието между звуковете и цветовете, изложена в книгата „Нови опити в областта на оптиката и акустиката“. — Бел. NomaD. ↑

[6] *Филинт*, *Алцест* — главните действащи лица в комедията на Молиер „Мизантроп“. *Алцест* — честен, искрен и категоричен в съжденията си човек, *Филинт* — колеблив, готов на всякакви компромиси. ↑

[7] *Херцог Ангиенски* (1772–1804) — син на принц Конде, доведен по заповед на Наполеон от Германия във Франция и разстрелян. ↑

[8] *Жан Бар* — френски моряк от XVII столетие, прочут с отчаяната си храброст. Луи XIV го назначил за командир на ескадрон и му присъдил благородническа титла. ↑

[9] *Лафоре* — прислужничка на Молиер, на която обикновено четял пиесите си, преди да ги поставят в театъра. ↑

[10] *Катон* (234–149 пр.н.е.) — политически деец в Римската република, известен със строгите си нрави. Тук името Катон е употребено иронично. ↑

[11] *Принц Дьо ла Пе* (принц на мира) — прозвище на Годоя де Фарма (1767–1851), министър на испанския крал Карлос IV, фаворит на краля, в чиито ръце фактически се намирала властта. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ДВЕТЕ ЖЕНИ

Моята любов, обвеяна от духа на средновековието и рицарството, стана, сам не зная как, известна в светското общество; може би кралят и херцог Дьо Льоноккур бяха говорили за нея. От висшите кръгове тази романтична и в същото време проста история на млад човек, който боготвори красива жена, живееща далеч от обществото, величава в самотата си и вярна на приятеля си въпреки съпругеския дълг, очевидно се разпространи в предградието Сен Жермен. В салоните станах предмет на неприятно за мен внимание, тъй като скромният живот има такива преимущества, че веднъж изпитали ги, страдаме, когато трябва да се представим в обществото. Както очите, привикнали към меки тонове, не понасят ярката светлина, така и някои умове не обичат резките контрасти. Такъв бях и аз по онова време; днес това може би ви учудва, но имайте търпение и ще си обясните странното поведение на днешния Вандьонес. И тъй, жените бяха благосклонни, а светът твърде доброжелателен към мен. След женитбата на херцог Дьо Бери дворът отново придоби някогашния си блясък и в Париж се възобновиха пищните празненства. На чуждото нашествие бе сложен край, започваше нов разцвет, умножиха се и развлеченията. Хора, прославили се с общественото положение или с богатствата си, се стичаха от всички краища на Европа в столицата на разума, където можеха да намерят всички преимущества на другите страни, а така също и пороците им, уголемени и изтънчени от френския вкус. Към средата на зимата, пет месеца след отпътуването ми от Клошгурд, моят ангел-хранител ми изпрати отчаяно писмо, в което ми съобщаваше, че синът ѝ Жак заболял много тежко, но за щастие вече се бил съвзел, макар здравето му все още да вдъхвало сериозни опасения; лекарят казвал, че трябва да се вземат мерки за болните гърди на Жак — ужасна присъда, произнесена от науката, която помрачава всяка минута в живота на майката. Анриет едва била отдъхнала, а Жак току-що се понадигнал и ето че сестра му създаде на

всички големи тревоги. Мадлен, това прелестно цвете, израснало само благодарение нежните грижи на майката, навлизала в преходната възраст, естествена, ала опасна за такова крехко създание. Обезсилена от тревоги и умора след продължителното боледуване на Жак, графинята не намирала в себе си сили да посрещне смело този нов удар, а видът на двете горещо обичани деца я правел равнодушна към усиливащата се заядливост на мъжа ѝ. И така върху нея връхлитали все по-жестоки бури, помитали всичко по своя път и отнасяли дълбоко вкоренените в сърцето ѝ надежди. В края на краищата покорила се на тиранията на графа и той, възползувайки се от слабостта ѝ, отново спечелил загубения терен.

„Когато всички мои сили биваха погълнати от децата — пишеше ми тя, — можех ли да се противопоставям на господин Дьо Морсоф, можех ли да се боря срещу нападките му, борейки се в същото време срещу смъртта? Останала без сили и самотна, сега се влача между две печални създания и изпитвам непреодолимо отвращение към живота. Какъв удар още бих могла да понеса, на каква нежност мога да отвърна сега, когато на терасата виждам неподвижен Жак, чийто живот мъждее само в хубавите очи, станали огромни след болестта и хлътнали като у старец, очи говорещи — о, съдбовно пророчество! — за преждевременно развитие на ума в хилавото му тяло! Когато гледам до себе си Мадлен, така жива, ласкава и разумна преди, а сега бледна като мъртвец! Струва ми се, че и очите, и косите ѝ потъмняха, тя ме гледа с угаснал взор, сякаш се прощава с мен; нито едно ядене не я изкушава, а ако поиска да хапне нещо, то е толкова особено, че ме кара да се ужасявам от странните прищевки на вкуса ѝ; макар и да знае голямата ми слабост към нея, невинното дете поруменява, когато ми разкрива желанията си. Въпреки всички мои усилия не мога да забавлявам децата си; те ми се усмихват, но принудените им усмивки, изтръгнати с хитрост и закачки, не идват от сърцата им; и те плачат, че не могат да отговорят на моите ласки. Страданията опустошиха душите им и отслабиха дори връзките между нас. Сега виждате колко тъжен е Клошгурд; господин Дьо Морсоф безпрепятствено властвува в него... О, приятелю мой, моя гордост! — пишеше тя по-нататък. — Вие трябва да ме обичате прекалено много, за да ме обичате такава бездушна, неблагоприятна и вкаменена от скръб!“

В това време, когато всецяло бях преизпълнен от чувствата си, когато живеех само потопен в тази душа, която исках да разведрия със светлия утринен ветрец и да ѝ вдъхна надеждите на озарените от заника вечери, срещнах в салоните на Елизе Бурбон една от най-блестящите английски лейди, които властвуват там като кралици. Несметно богатство, принадлежност към род, който от времето на победата нито веднъж не бе се сродил с човек от низък произход, брак със знатен старец, един от най-изисканите перове на Англия — всички тези преимущества само подчертаваха красотата на тази жена, обаянието, обноските, остроумието ѝ, особения блясък, който заслепяваше, преди да ви покори напълно. Тя бе кумир на парижкото общество и царуваше в него толкова по-несмутимо, колкото по-корава се оказваше желязната ѝ ръка под кадифената ръкавица, за която говори Бернадот. Познавате странния нрав на англичаните, горделивия непреодолим Ла Манш, студения канал Сен Жорж, които те поставят между себе си и хората, непредставени им; човечеството им се струва мравуняк, който равнодушно тъпчат; те признават за хора само онези, които допускат до себе си; и дори не разбират езика на останалите, сякаш те са просто гледащи очи и движещи се устни — ни поглед, ни глас достига до сърцето им; за тях тези хора не съществуват. Англичаните и сред нас живеят като на своя остров, където всичко е подчинено на строги закони, където всички области на живота са еднообразни, където дори добродетелите като че се задвижват от механизъм, работещ в определени часове. Обкръжена от непроницаема стена, английската жена седи като в клетка, прикована със златна верижка към семейното огнище; поилката и хранилката, летвичката на която е кацнала, и гнезденцето ѝ са чудесни и всичко това ѝ придава неотразимо очарование. В никоя друга страна не са тласкали омъжената жена към такова лицемерие, изправяйки я при най-незначителен повод между живота и смъртта; за нея няма промеждутъчни стъпала между честта и позора: или сторената грешка е непоправима, или изобщо няма грешка; всичко или нищо, напълно в духа на Хамлетовото „To be, or not to be“. Тази алтернатива, прибавена към високомерното презрение, въздигнато в тази страна в обичай, е направила от английската жена съвсем особено същество. Тя е жалко създание, добродетелно по необходимост, но винаги готово да пропадне, обречено вечно да таи лъжа в сърцето си, но пълно с

външно очарование, тъй като англичаните придават значение само на външността. Ето с какво се обяснява особената прелест на англичанката; възторжената нежност, в която за нея по необходимост е заключен целият живот, прекомерните грижи за себе си, изтънчеността на любовта им, така изящно изобразена в знаменитата сцена от „Ромео и Жулиета“, където Шекспир в един образ ни показва същността на английската жена. Какво да ви кажа — та вие за толкова неща сте им завиждали, — което да не знаете за тези бледни сирени, отначало непроницаеми и скоро напълно разгадани; те смятат, че човек люби заради самата любов и внасят скука в наслажденията, тъй като не умеят да ги разнообразяват; в тяхната душа винаги звучи една-единствена струна, гласът им повтаря един и същи слог, но този, който не е плавал с тях в океана на любовта, никога не ще познае цялата поезия на чувствата, както този, който не е видял морето, никога не овладява всички струни на своята лира. Знаете защо говоря така. Моят роман с лейди Дъдли придоби пагубна известност. Бях във възрастта, когато чувствата властвуват над разсъдъка, особено у младия човек, потискал така жестоко желанията на плътта; но образът на святата жена, която носеше своя тежък кръст в Клошгурд, така ярко сияеше в душата ми, че отначало устоях на съблазънта. Моята вярност ми придаваше особено очарование в очите на лейди Арабел. Съпротивата ми разпали страстта ѝ. Подобно на много англичанки, тя обичаше блясъка и екстравагантността. Искаше лютивина за угощенията на сърцето си, както мнозина англичани добавят към храната остри подправки, за да раздразнят апетита си. Безцветният живот, който тези жени си изграждат с неизменното си съвършенство във всичко, със съблюдаването на правилата и методичната последователност на навиците ги тласка към приключение пред романтичното и недостъпното. Не съумях да преценя този характер. Колкото повече се затварях в хладно презрение, толкова по-силно пламваше лейди Дъдли. Тази борба, в която тя постави на карта гордостта си, възбуди любопитството в няколко салона, което бе за нея завоевание, тъй като виждаше в това залог за успех. Ах, аз бих бил спасен, ако някой приятел ми бе предал горчивите думи, казани от нея за госпожа Дьо Морсоф и за мен:

— Дразни ме тяхното влюбено гукане!

Без да желая да оправдавам измяната си, искам само да ви обърна внимание, Натали, че мъжът разполага с по-малко възможности да се противопоставя на жената, отколкото вие — да отхвърляте нашите домогвания. Нравите забраняват на нашия пол да оказва решителна съпротива, която у вас служи като примамка за възлюбления и която благоприличието ви налага; у нас, напротив, не зная по какъв неписан закон за мъжкото поведение сдържаността се смята за смешна; ние признаваме привилегията ви да скромничите, за да ви предоставим правото да бъдете ухажвани; но разменим ли ролите си, мъжът попада под ударите на насмешките. Макар и отбраняван от моята любов, аз не бях във възрастта, когато човек може да остане равнодушен към гибелната съблазън на красотата, гордостта и всеотдайността. Когато на бала, където лейди Арабел бе царица, тя полагаше в нозете ми засвидетелствуваното ѝ от всички преклонение и търсеше само моя поглед, за да прочете в него дали новият ѝ тоалет ми се нрави, когато тръпнеше от удоволствие, че я харесвам, аз против волята си се заразявах от вълнението ѝ. Впрочем, тя се появяваше там, където не можех да избягна срещите с нея; за мен бе трудно да отказвам покани, отправени от дипломатически лица; нейното положение ѝ отваряше всички салони и с ловкостта на жена, умееща да осъществява прищевките си, тя постъпваше така, че домакинята я поставяше на трапезата до мен; после започваше да ми шепне на ухото:

— Ако ме обичахте така, както госпожа Дьо Морсоф — казваше тя, — бих пожертвувала всичко заради вас.

Смеейки се, тя ми предлагаше най-унизителни за нея условия: обещаваше ми да запази пълна тайна и молеше само да ѝ позволя да ме обича. Веднъж ми каза нещо, което би могло да удовлетвори плахата съвест и най-необузданите желания на младия човек. „Ще бъда винаги ваша приятелка, а ваша любовница — когато пожелаете!“

Най-после, за да довърши моята гибел, намисли да се възползува от доверчивостта ми: подкупи моя камериер и след една вечеря, на която бе особено красива и се бе убедила, че е разпалила желанията ми, аз я намерих у дома. Този скандал прогърмя над цяла Англия и нейната аристокрация бе потресена не по-малко от херувимите пред вида на падналия ангел. Лейди Дъдли напусна своята Емруге^[1], отказа се от богатството на мъжа си и реши да затъмни с жертвите си

моя ангел, чието целомъдрие бе причина за това нашумяло крушение. Като демона върху купола на Тампъл^[2] лейди Арабел поиска да разкрие пред мен най-пищните чертози на пламенното си царство.

Бъдете снизходителна, моля ви, когато четете тези редове. Тук става дума за един от най-интересните проблеми на човешкия живот, за оная криза, която изживява мнозинството от мъжете — и аз бих искал с няколко думи да запаля спасителен фар пред тази опасна подводна скала.

Изящната лейди, тъй стройна и крехка, жената с млечнобяла кожа, тъй томително красива и нежна, с изваяно чело, увенчано с облак пухкави, червеникави коси, това въздушно същество, което сякаш фосфоресцира със сиянието си, обладава желязна воля. Няма буен кон, който не би усмирила нейната привидно нежна ръка, незнаеща умора. Тя има краче на сърна, стройно и жилаво, с неописуемо красиви форми. Притежава такава сила, че не се бои от никаква борба; никой не може да я догони на кон; в прескачане на препятствия би победила кентаври; уцелва елени и сърни, без да спира коня. Тялото ѝ не познава потта, то вдишва огъня в атмосферата и не може да живее без вода. Сърцето ѝ е пламенно като африканското слънце; страстта ѝ връхлита като вихър в пустиня, чийто зноен безкрай е отразен в очите ѝ, пустиня с палещо небе и с прохладни звездни нощи, пълни с лазур и любов. Какъв контраст с Клошгурд! Жената на Изтока и жената на Запада: едната тегли към себе си и всмуква най-малката капка чувство, другата излива душата си, обкръжавайки близките си с лъчезарния си свят; едната е жива и стройна, а другата — спокойна и пълна. Впрочем, замисляли ли сте се някога върху същността на английските нрави? Не виждате ли у англичаните обожествяване на материята, ярко изразено епикурейство, на което те се отдават преднамерено и изкусно? Каквото и да говорят, каквото и да правят, Англия е материалистична, макар може би сама да не съзнава това. Нейните религиозни и морални принципи са лишени от божествена одухотвореност, от католическа възторженост, от онова дълбоко очарование, което лицемерието не може да замени, каквато и маска да надене. Англичаните са овладели до съвършенство изкуството да живеят, да се наслаждават на всяка троха на материалния свят, ето защо техните пантофи са най-прелестните пантофи на земята, бельото им притежава неизказана мекота, която изпълва скриновете им с уханье на кедър; в определени

часове пият изкусно приготвен ароматен чай, в техните домове няма прашина, покриват подовите си с килими от първото стъпало на стълбата до най-отдалеченото ъгълче в дома, мият стените на мазетата, лъскат до самозабрава дръжките на входните врати, смазват ресорите на файтоните; те превръщат материята в питателно вещество или в пухкава обвивка, блестяща и чиста, в която душата примира от наслада; но всичко това прави живота им ужасно еднообразен, тъй като подобно безоблачно съществуване не изправя пред тях никакви препятствия, лишава ги от непосредствени възприятия и в края на краищата ги превръща в автомати.

И така, сред съблазнителния английски разкош аз неочаквано срещнах жена, може би единствена по рода си, която ме оплете в мрежите на любовта, неизменно възраждаща се от пепелта, любов, която моето сурово въздържание само разпали, любов, сияеща със смъртоносна красота, наситена с особен магнетизъм и умееща да ви отнесе в небесните чертози през тайнствени, разтварящи се в полусън двери, или да ви увлече към висините на крилати коне. Любов, чудовищно неблагоприятна, която безжалостно се смее над труповете на своите жертви; любов без спомени, жестока, напомняща английската политика, любов, в чиито мрежи попадат почти всички мъже. Сега за вас е ясно положението. Човекът е създаден от материя и дух; в него звярът умира и се ражда ангел. Ето кое обяснява вътрешната ни борба между стремежа към бъдещо съвършенство и спомените за нашите първични инстинкти, от които още не сме се избавили напълно: любов плътска и любов божествена. Има хора, които съумяват да ги съединят, други са неспособни на това. Едни търсят все нови и нови чувствени наслади, стараяйки се да наситят първичните си желания, други съсредоточават своето чувство върху една жена, смятайки я за идеал, в който за тях е заключена цялата вселена; едни се колебаят между плътските наслади и радостите на духа, други одухотворяват плътта и изискват от нея това, което тя не е в състояние да даде. Ще бъдете по-снизходителна към тези нещастници, които обществото така жестоко осъжда, ако, разглеждайки основните разновидности на любовта, вземете под внимание притегателните и отблъскващите сили, които възникват от различията между индивидите и разбиват съюза на още неизпиталите се влюбени, а така също и грешките, извършени от хора, живеещи преди всичко чрез ума, сърцето и действието, хора, които

само мислят, чувствуват или действуват и чиито надежди са били излъгани или неразбрани в това общение на двама души с еднакво двойствена природа. И така, лейди Арабел задоволява всички инстинкти, стремежи, желания, всички пороци и добродетели на тази крехка материя, от която е създаден човекът. Тя бе любовница на тялото, госпожа Дьо Морсоф — съпруга на душата. Любовта, удовлетворявана от любовницата, има предели, материята се изчерпва, нейните владения и сили са ограничени и тя неизбежно се пресища; в Париж аз често изпитвах необяснима пустота до лейди Дъдли. Владенията на сърцето са безкрайни и в Клошгурд моята любов нямаше граници. Аз страстно обичах лейди Арабел и при все че в нея се бе спотаил великолепен звяр, тя несъмнено превъзхождаше с ума си мнозина; нейният саркастичен език никого и нищо не щадеше. Но аз боготворях Анриет. Нощем плачех от щастие; сутрин плачех от угризения.

Има жени достатъчно мъдри, за да скриват ревността си под булото на ангелската доброта; това са тези, които, подобно на лейди Дъдли, са прехвърлили тридесетте години; такива жени умеят да чувствуват и да пресмятат, да грабят всичко от настоящето и да не забравят бъдещето; те знаят да сподавят дори най-съкровени си болки с енергията на ловец, незабелязващ собствените си рани в ревнивото преследване на дивеча. Не повеждайки с мен разговор за госпожа Дьо Морсоф, Арабел се опитваше да убие образа ѝ в душата ми, където постоянно се сражаваше с нея, и моята непобедима любов само по-силно разпалваше страстта ѝ. За да ме покори, показвайки как дълбоко се отличава от другите, Арабел не проявяваше подозрителност, възискателност или любопитство, свойствени на мнозинството от младите жени, а като лъвица, която захапва плячката си и я отнася в леговището си, следеше никой да не ѝ пречи да се наслаждава на щастията си и ме пазеше като непокорна жертва. Пиших на Анриет пред очите ѝ и тя никога не прочете нито ред, никога не се опита да узнае кому изпращам писмата си. Не ограничаваше свободата ми. Сякаш си бе казала: „Ако го загубя, ще обвинявам само себе си.“ Позоваваше се гордо на „беззаветната“ си любов, уверявайки ме, че стига само да поискам, без колебание би пожертвувала живота си заради мен. И се кълнеше, че ако я изоставя, начаса ще свърши със себе си. Да бяхте я чули само как се възхищаваше от индийските жени,

които в съгласие с обичая в страната изгарят живи на кладата ведно с мъртвите си съпрузи.

— Макар този индийски обичай да е привилегия на хората от благороден произход и трудноразбираем за европейците, неспособни да оценят гордото величие на такава постъпка — казваше тя, — съгласете се, че при нашите жалки нрави аристокрацията може да се отдели от тълпата само чрез проява на изключителни чувства. Как мога аз да докажа на един буржоа, че в моите жили тече кръв, различна от неговата? Само като умра не като него. Жените от простолудието могат да притежават скъпоценности, богати тъкани, коне, дори гербове, които би трябвало да принадлежат само на нас — те всичко могат да си купят, дори титла. Но да любиш с високо вдигната глава, опълчвайки се срещу закона, да умреш за избраника си, да превърнеш любовното ложе в ложе на смъртта, да сложиш небето и земята в нозете на човека, отнемайки на всевишния правото единствен да обожествява творенията си, не отричайки се никога от своя кумир, дори в името на добродетелта (защото да се откажеш от него, макар от чувство на дълг, значи да се отдадеш на нещо, което не е той; било то човек или идея, това все пак е измяна!). Ето величие, недостъпно за простите жени, на които са известни само два утъпкани пътя: или достъпният път на добродетелта, или калната пътека на куртизанката.

Както виждате, тя ласкаеше гордостта ми, възбуждаше в мен чрезмерно тщеславие и превъзнасяйки слабостите ми, ме поставяше така високо, че можеше да живее само на колене пред мен; всички съблазни на ума й се изразяваха в тази робска поза и в пълна покорност. Можеше цял ден да прекара в нозете ми, мълчаливо да ме съзерцава, дебнейки като одалиска в харем часа на насладата и стараейки се със скрито кокетство да ускори този час.

С какви думи да ви опиша първите шест месеца, когато бях във властта на упоителните любовни радости, на толкова богати наслади, разнообразявани с изкуството, което дава само опитът, но сега прикриван зад поривите на страстта? Тези наслади, откриващи ни внезапно поезията на чувствеността, създават здравите връзки, които приковават младите мъже към по-възрастни от тях жени; но такива връзки подобно на каторжнически окови оставят в душата неизлечими следи, пораждат в нея преждевременно равнодушие към чистата, свежа, благоуханна любов, която не може да опиянява както силните

напитки, предлагани в стакани, изкусно изваяни от злато, искрящи от скъпоценни камъни. Опивайки се от чувствените наслади, за които бях мечтал, преди да ги познавам, и които се опитвах да възплътя в своите букети, наслади, които нежният съюз на сърцата прави стократно по-пламенни, аз намирах множество противоречиви обяснения, за да определя в собствените си очи ненаситността, с която утолявах жаждата си от тази прекрасна чаша. Често, когато преситената ми душа потъваше в безкрая и откъснала се сякаш от тялото, витаеше далече от земята, аз си мислех, че тези наслади са само средство да се преодолее материята и да върне на нашия дух високия му полет. Подобно на много жени, лейди Дъдли често се възползуваше от минутите на любовно опиянение, за да ме обвързва с клетви и да изтръгва от мен кощунствени слова, оскърбяващи ангела в Клошгурд. Станал веднъж изменник, аз бях и измамник. Продължавах да пиша на госпожа Дьо Морсоф, сякаш все още бях юношата в жалкия син костюм, който тя толкова обичаше; но признавам, ясновидството ѝ ме ужасяваше, когато си помислях, че нечия недискретност можеше да разруши въздушната кула на моите надежди. Често, сред любовния екстаз, внезапна болка свиваше сърцето ми и ми се струваше, че дочувам глас от небето, произнасящ името на Анриет — пророческият глас, който според Свещеното писание бе запитал: „Каин, къде е брат ти Авел?“ Тя престана да отговаря на писмата ми. Обзе ме дълбока тревога и реших да отида в Клошгурд. Арабел не се противопостави на желанието ми, но каза, че ще ме съпроводи до Турен. Отначало трудностите разгаряха прищявката ѝ, после предчувствието ѝ се потвърди от неочаквано завоюваното щастие, а сега в нея се породил любов, която тя искаше да направи единствена. Женският усет ѝ помогна да види в това пътуване средство да ме откъсне окончателно от госпожа Дьо Морсоф; а аз, заслепен от тревога, наивно вярващ в истинската любов, не съгледах клопката, в която щях да попадна. Лейди Дъдли бе готова на всякакви отстъпки и предугади всички мои възражения. Тя се съгласи да се установи недалеко от Тур, в някое село, под чуждо име, да не излиза през деня и да се среща с мен само в нощните часове, когато никой не ще може да ни види.

Тръгнах от Тур за Клошгурд на кон. Имах две основания за това: трябваше ми кон за нощните преходи, а в това време имаш прекрасен арабски кон; изпратила го бе на маркиза Дъдли лейди Естер Стенхоуп,

а маркизата ми го отстъпи срещу прочутата картина на Рембранд, намираща се днес в салона ѝ в Лондон, която, както знаете, бях получил при много странни обстоятелства. Избрах пътя, по който преди шест години бях дошъл пеша, и се спрях под ореховото дърво. Оттук видях госпожа Дьо Морсоф в бяла рокля на края на терасата. Мигом се спуснах към нея с бързината на мълния и след няколко минути бях под стената, прелетял напреки през разделящото ни разстояние, сякаш участвах в надбягване с препятствия. Тя чу тропота на моя вихрогон и когато спрях близо до терасата, каза:

— А, вие ли сте!

Тези три думички ме сразиха. Тя знаеше за моето увлечение. Кой ли ѝ го бе разказал? Майка ѝ. Анриет после ми показа това гнусно писмо. Равнодушието в слабия ѝ глас, някога толкова ведър, а сега унил, свидетелствуваше за затаена в сърцето ѝ болка, а от думите ѝ сякаш лъхаше горчивото ухание на прекършени и вече мъртви цветя. Както водите на Лоара довличат пясък, когато прииждат и завинаги покриват с пясъчен нанос земите, така моята измяна върхлетя върху нея като убийствен ураган и бе превърнала в пустиня цветущата лъка в душата ѝ. Вкарах коня през малката врата. По мой знак той легна на тревата и графинята, приближила бавно към мен, каза:

— Какво красиво животно!

Стоеше със скръстени ръце, за да не ги докосна: отгатнах това.

— Ще отида да съобщя на господин Дьо Морсоф за вашето пристигане — каза тя и се отдалечи.

Съкрушен, несмеещ да я задържа, аз продължавах да стоя прав и мълчаливо гледах как си отива, все така благородна, спокойна, горда, но бледна, каквато никога не бях я виждал; пожълтялото ѝ чело носеше отпечатъка на горчиво разочарование, а главата бе приведена като чашка на лилия, препълнена с вода.

— Анриет! — извиках аз с отчаянието на човек, който чувства, че умира.

Не се обърна, не спря, не ме удостои с отговор, за да даде да разбере, че ми отнема правото да я назовавам с това име и че не ще се отзовава повече на него. Ако бях лежал като песъчинка в ужасната долина на смъртта, където са погребани милиони превърнали се в прах хора, чиито души витаят над земята, под необятните небесни простори, аз и тогава не бих се чувствувал толкова нищожно малък,

както сега пред бялата фигура, която бавно се изкачваше по стълбите с онази неумолимост, с каквато при наводнение водата нахлува по градските улици; тя с равни стъпки се приближаваше към замъка, мястото на слава и изпитания на тази християнска Дидона!^[3] Проклех Арабел, заклеявайки я с дума, която би я убила, ако беше я чула: та нали се бе отрекла от всичко заради мен, както се отричат от всичко посветилите се на Бога! Стоях потънал в горчиви мисли и виждах наоколо безбрежното море на страданията. Не след дълго забелязах да слизат всички. Жак тичаше с наивния порив на възрастта си. Лека като газела и с очи, премрежени от умора, Мадлен вървеше до майка си. Аз притиснах Жак към сърцето си, изливайки пред него всичката нежност на душата си и сълзите, отхвърлени от майка му. Господин Дьо Морсоф се приближи към мен, разтвори обятия, и като ме целуна по бузите, възкликна:

— Феликс, разказаха ми, че ви дължа живота си.

По време на тази сцена госпожа Дьо Морсоф ни обърна гръб под предлог, че иска да покаже моя кон на удивената Мадлен.

— Дявол го взел! Ето какви са жените! — гневно извика графът. — Разглеждат коня ви.

Мадлен се обърна, дойде при мен и аз ѝ целунах ръка, гледайки изчервената графиня.

— Мадлен изглежда много по-добре — продумах аз.

— Бедното дете! — отвърна майката и я целуна по челото.

— Да, сега те всички са добре — каза графът. — Единствен аз, драги Феликс, съм разнебитен като стара кула, готова да рухне.

— Изглежда, генералът е запазил старите си навици — подхвърлих аз, поглеждайки госпожа Дьо Морсоф.

— Ние всички си имаме своите „blue devils“^[4] — отвърна тя. — Нали така казват на английски?

Тръгнахме бавно към замъка всички заедно, чувствайки, че е станало нещо непоправимо. Графинята явно нямаше никакво желание да остане насаме с мен. Но, така или иначе, бях неин гост.

— Да, а кой ще се погрижи за вашия кон? — запита графът, когато се приближихме към терасата.

— Ето, ще видите — забеляза графинята, — аз, както винаги, пак ще бъда виновна преди малко — защо съм помислила за коня, а сега — защо не съм помислила.

— Разбира се — отвърна графът, — всичко е хубаво, когато идва навреме.

— Аз сам ще се заема с него — рекох живо, намирайки този студен прием за непоносим. — Само аз мога да изведа коня и да го закарам в обора. По-късно, с шинонската пощенска кола, ще дойде моят лакей и ще се погрижи за него.

— Вашият лакей също ли е докаран от Англия? — запита графинята.

— От тамошните няма по-добри — отвърна графът, който се развесели, като видя жена си тъжна.

Студенината на жена му го караше да постъпва срещу волята ѝ и той ме обсипа с приятелски излияния. Сега разбрах колко тягостна е понякога привързаността на мъжа. Не мислете, че съпрузите сразяват благородните души с любезностите си, когато жените им се отдават на чувства, с които сякаш ги ощетяват, защото по право им принадлежат. Нищо подобно! Те стават омразни и непоносими с отлитането на любовта. Сговорът, основна предпоставка за такива отношения, тогава става средство и се превръща в бreme, отвратително като всяко средство, което целта вече не оправдава.

— Драги мой Феликс — ми каза графът, като ме улови за ръцете и ги стисна горещо, — извинете госпожа Дьо Морсоф; жените понякога са капризни, но слабостта им ги извинява; те не могат да запазят равно настроение, каквото ни дава на нас силата на характера. Тя ви обича много, аз зная това, но...

Докато графът говореше, графинята неусетно се отдалечи от нас, желаейки сякаш да ни остави сами.

— Феликс — продължи той, като сниши глас и се загледа след графинята, която отиваше към замъка заедно с децата, — не разбирам какво става в душата на моята жена, но вече от месец и половина характерът ѝ рязко се промени. Преди това бе мила и внимателна, а сега е вечно кисела и недоволна.

По-късно Манет ми разказа, че напоследък графинята била толкова потисната, та вече ни най-малко не я засягали нападките на графа.

Не намирайки удобна мишена за стрелите си, графът бе започнал да се безпокои като дете, виждащо, че клетото насекомо, което мъчи, е

престанало да се движи. Сега се нуждаеше от довереник, както палачът се нуждае от помощник.

— Опитайте — подхвана графът след кратко мълчание, — поговорете с госпожа Дьо Морсоф. Жените винаги имат тайни от мъжа си, а на вас тя може би ще открие болката си. Готов съм да дам половината от дните, които ми остават, и половината от състоянието си, ще пожертвувам всичко само за да бъде щастлива! Тя ми е толкова необходима! Ако сега, когато вече остарях, не виждам до себе си този ангел, бих се чувствувал най-злочестият измежду хората. Искам да умра спокоен. Кажете на графинята, че няма да страда с мен дълго. Да, Феликс, приятелю мой, отивам си, зная това. Крия от всички фаталната истина, защо да ги огорчавам отсега? Все тази проклета подстомашна жлеза, приятелю мой! Най-после разбрах причината на болестта си: моята чувствителност ме убива. Всъщност всички наши чувства поразяват преди всичко стомаха.

— Значи — казах аз, като се усмихнах, — хората с чувствителни сърца умират от стомах.

— Не се смейте, Феликс, това е самата истина. Прекалено силните вълнения оказват пагубно въздействие върху главния симпатичен нерв. Прекомерната чувствителност постоянно дразни слизестата обвивка на стомаха. Ако такова състояние продължава, довежда до изменения в храносмилателните органи, които отначало са незабележими: нарушава се дейността на жлезите с вътрешна секреция, апетитът намалява, храносмилането става капризно; скоро се появяват остри болки, които постепенно се усилват и с всеки ден пристъпите зачестяват; после настъпва общо разстройство на организма, сякаш към храната ви постоянно прибавят бавно действаща отрова; слизестата обвивка се удебелява, сърдечната клапа започва да се втвърдява, появява се злокачествен тумор, а после настъпва смърт. Та аз съм вече в този стадий. В моя стомах затвърдяването продължава и сега нищо не може да спре хода на болестта. Вижте лимоненожълтия цвят на лицето ми, сухите ми блестящи очи, ужасната ми слабост! Аз просто изсъхнах! Но какво да се прави! Емиграцията ми докара това зло: аз толкова страдах по онова време! Женитбата, която можеше да поправи всичко, вместо да успокои болната ми душа, още повече разкърва раната ми. Какво намерих тук? Вечни тревоги около децата, домашни огорчения, грижи

за материално замогване, постоянни икономии, безкрайни лишения, на които обрекох жена си и най-вече себе си... Всъщност на вас единствен мога да поверя тайната си, най-голямата си болка: Бланш е същински ангел, но тя не ме разбира, тя не знае нищо за моите страдания и още повече ги задълбочава; но аз ѝ прощавам! Чуйте, това е ужасно да се каже, приятелю мой, но по-малко добродетелна жена би ми дала повече щастие, повече наслади, което Бланш и не подозира, защото е наивна като дете! Прибавете към всичко това и разправиите ми със слугите, тези глупаци, на които като че ли говоря китайски! Когато най-сетне успяхме криво-ляво да възстановим състоянието си, когато тревогите ми намаляха, злото вече беше налице — болестта ми навлезе в стадия, когато апетитът изчезва напълно, после ме събори нова тежка болест, която така неправилно лекува доктор Ориже; накратко казано, остава ми да живея не повече от половин година...

Слушах графа ужасен. Виждайки графинята, сухият блясък на очите ѝ, лимоненожълтият цвят на лицето ѝ още от първия миг ме бяха поразили; неусетно повлякох графа към дома, като се правех, че слушам внимателно жалбите му, примесени с медицински термини, а сам мислех за Анриет и исках отново да я видя. Намерихме я в трапезарията, където присъствуваше на урока по математика, който абат Дьо Доминис преподаваше на Жак, и в същото време учеше Мадлен да бродира. Някога тя би отложила в деня на пристигането ми задълженията си, за да посвети цялото си време на мен, но аз така искрено и дълбоко я обичах, че сподавих в сърцето си мъката, която ми причиняваше този жесток контраст между настоящето и миналото; защото виждах съдбоносния лимоненожълт оттенък, който върху това ангелско лице напомняше отблясъка на божествения огън, озаряващ лика на светците в картините на италианските художници. И внезапно почувствувах леденото дихание на смъртта. После, когато пламналият взор на Анриет, лишен от прозрачната влага, която преди сякаш къпеше очите ѝ, се обърна към мен, аз изтръпнах; сега видях и други промени, следи от страдания, които не бях доловил във: тънките чертици, едва забележими при последното ми гостуване, сега се бяха врязали дълбоко в челото; лицето ѝ бе отслабнало, сините жилки под болезнено прозрачната кожа трептяха като живи, а хлътналите, подсинени очи трескаво горяха; бе посърнала като плод, който се свива и загубва без време цвета си, когато отвятре го прояжда червей. Дали

аз, който повече от всичко на света жадувах да влея в душата ѝ живителния поток на щастието, не бях влял горчилка в свежия извор, от който тя черпеше сили? Седнах до нея и я запитах с глас, в който ридаеше разкаянието:

— Не се ли оплаквате от здравето си?

— Не — отвърна тя, като ме погледна дълбоко в очите. — Ето моето здраве! — И тя показа Жак и Мадлен.

Излязла победителка в борбата с болестта, петнайсетгодишната Мадлен се бе превърнала в жена; беше израснала и розовина покриваше смуглото и лице. Тя бе загубила безгрижието на детето, което гледа всичко с широко разтворени очи, и скришом свеждаше поглед; гъвкавата ѝ фигурка се бе развила и бе придобила нежна закръгленост на формите; движенията ѝ бяха станали бавни и пестеливи като у майката; чудесните ѝ черни коси бяха кокетно разделени на път над хубавото чело на млада испанка. Тя напомняше красивите средновековни статуетки, така изящни и толкова крехки, че любувайки им се, се боите да не се строшат от погледа ви. След толкова усилия здравето ѝ бе укрепнало, тялото ѝ се бе наляло като нежен плод, страните ѝ се бяха покрили с нежния мъх на праскова, а вратът ѝ — с копринен пух, който лъщеше на слънцето, като у майката. Да, тя щеше да живее! О, свидна пъпка на най-красивото човешко цвете, Бог бе написал това върху дългите ти тъмни ресници, върху изящната извивка на раменете ти, обещаващи да разцъфнат като у майка ти! Тази стройна като фиданка мургава девойка представляваше поразителен контраст с Жак, хилав седемнайсетгодишен юноша с голяма глава, чието прекомерно развито чело будеше тревога; блестящите му уморени очи хармонираха странно с дълбокия, гръден глас. Този глас бе прекалено мощен, а погледът изразяваше прекалено голяма духовна зрелост. Сякаш умът, душата, сърцето на Анриет бяха изгорили със своя пламък това слабо тяло, ненамерило сили да се съвземе; млечнобялото лице на Жак бе оживено от ярка червенина като у някои млади англичани, белязани от съдбовния печат и обречени; измамно здраве! По знак на Анриет аз прехвърлих поглед от Мадлен върху Жак, който чертаеше на дъската геометрични фигури и решаваше задачи по алгебра под наблюдението на абат Дьо Доминис, и изтръпнах пред зловещия призрак на смъртта, притаил се зад цветята на младостта, но пощадих заблуждението на злочестата майка.

— Когато ги виждам здрави, всички мои болки замлъкват от радост, както замлъкват и се разсейват и когато боледуват. Приятелю мой — продължи тя и очите ѝ засияха от майчинска гордост, — ако други ни изменят, тук нашите чувства се възнаграждават и изпълнените задължения, увенчани с успех, ни носят отплата за поражения, понесени другаде. Жак ще стане, както и вие, високообразован човек, мъдър и добродетелен; като вас и той ще бъде гордост за страната и може би ще я управлява с вашата поддръжка, тъй като вие ще достигнете висок сан. Моята скъпа Мадлен е с великодушно сърце, тя е чиста като снега по алпийските върхове, умна и горда, достойна да носи името Льононкур! Нейната майка, някога тъй неспокойна, сега е щастлива, щастието ѝ е безгранично и безоблачно; да, моят живот е запълнен и богат. Виждате, Бог помага да разцъфнат всички мои позволени желания и чувства и внася огорчение в онези, към които ме влечаха опасни наклонности.

— Чудесно! — извика доволен абатът. — Господин Жак знае не по-малко от мен.

Завършил обясненията си, Жак леко се закашля.

— За днес това е достатъчно, драги абате — каза графинята развълнувана, — и моля, отложете урока по химия. — Идете да пояздите, Жак — добави тя, когато синът ѝ, приближил се към нея, я целуна със сдържана нежност и обърна към мен поглед, сякаш желае да опровергае моите страхове.

— Но — казах ѝ — аз, докато тя изпращаше с поглед отдалечаващия се Жак — вие не ми отговорихте. Чувствувате ли понякога някакви болки?

— Да, понякога, в стомаха. Ако живеех в Париж, щях да имам честта да боледувам от гастрит — днес най-модерната болест.

— Мама често чувства силни болки — каза Мадлен.

— Как — изненада се графинята, — вие се интересувате от здравето ми?

Учудена от дълбоката ирония, прозвучала в тези думи, Мадлен погледна майка си, а после и мен; отпуснал глава, аз разглеждах розовите цветчета върху сиво-зелената калъфка на възглавницата, която украсяваше канапето в салона.

— Това положение е непоносимо — ѝ пошепнах на ухото.

— Но нима вината е моя? — запита тя. — Мили приятелю — продължи после високо, с онази жестока усмивка, с която жените прикриват отмъщението си, — нима не познавате съвременната история? Нима Франция и Англия не са непримирими врагове? Дори Мадлен знае това, знае, че ги разделя огромно, студено и бурно море.

Вазите на камината в салона бяха заменени със свещници, очевидно за да бъде лишен от удоволствието да ги пълня с цветя; после ги видях в нейната спалня. Когато моят прислужник дойде, аз излязох, за да му дам някои разпореждания; той донесе вещите ми и аз поисках да ги оставя в спалнята си.

— Феликс — обърна се към мен графинята, — да не сгрешите. В предишната стая на леля ми сега живее Мадлен. Вие сте над спалнята на графа.

Макар и виновен, аз все пак имах сърце и всички тези думи ме нараняваха като удари с кинжал, безжалостно забиван в най-чувствителните места, които тя сякаш избираше нарочно. Не всички понасят еднакво моралните изпитания, тяхната сила зависи от нашата душевна чувствителност и графинята бе познала всички оттенъци на страданията; но тъкмо поради това най-добрата от жените става толкова по-жестока, колкото по-великодушна е била преди; погледнах графинята, но тя сведе глава. После отидох в новата си спалня. Красива стая, издържана в бяло и зелено. Тук се облях в сълзи. Анриет дочу риданията ми и влезе при мен с букет от цветя.

— Анриет — казах аз, — нямате ли сили да простите дори най-невинната грешка?

— Никога не ме наричайте Анриет — отвърна тя, — бедната Анриет вече не съществува, но вие винаги ще намерите госпожа Дьо Морсоф, вярната приятелка, готова да ви изслуша, да ви обича. Феликс, ще поговорим по-късно по това. Ако у вас има още макар и капка чувство към мен, оставете ме да свикна с вашето присъствие... а после, когато думите не ще терзаят така силно сърцето ми, в часа, когато отново намеря малко сили, тогава, едва тогава... Виждате ли тази долина? — запита тя, като ми показва Ендр. — Болно ми е, когато я гледам, но все още я обичам.

— Ах! Проклета да е Англия с всичките ѝ жени! Ще подам оставката си на краля и ще умра тук, измолващ от вас опрощение.

— Не, обичайте тази жена! Анриет вече не съществува, това не е шега, вие скоро ще разберете...

Тя се отдалечи, но по тона на тези думи разбрах колко дълбока е нейната рана. Бързо изтичах след нея, спрях я и казах:

— Значи, не ме обичате вече?

— Вие ми причинихте по-голямо зло от всички тук, взети заедно! Сега страдам по-малко, което ще рече, че ви обичам по-малко; но само в Англия казват „нито никога, нито завинаги“; тук ние казваме само „завинаги“. Не разпалвайте болката ми; и ако вие страдате, помислете си, че аз все още живея!

Държах ръката ѝ, студена, неподвижна, влажна, но тя я изтръгна, а после се спусна като стрела, прекосявайки салона, където се разигра тази наистина трагична сцена.

По време на обяда графът ме подложи на изпитание, което съвсем не можех да предвидя.

— Маркиза Дъдли не е ли сега в Париж? — запита той.

Пламнах цял, когато му отговорих:

— Не.

— А къде е, да не е в Тур? — продължи той.

— Тя не се е развела с мъжа си и може да отиде в Англия. Мъжът ѝ би бил щастлив, ако тя се върне при него — живо отвърнах аз.

— Има ли деца? — запита госпожа Дьо Морсоф е изменен глас.

— Двама синове.

— А къде са те?

— В Англия, с бащата.

— Кажете откровено, Феликс — толкова ли е красива, колкото се говори за нея?

— Как може да задавате подобни въпроси? Жената, която човек обича, винаги е най-красива от всички! — възкликна графинята.

— Да, винаги — казах аз гордо, хвърляйки ѝ поглед, който тя не издържа.

— Щастливец сте вие — продължи графът, — да, провървя ви! Ах, на млади години направо бих подлудял от такъв успех!

— Достатъчно — каза госпожа Дьо Морсоф, като с очи посочи на графа Мадлен.

— Аз не съм дете — отвърна графът, комуто бе приятно да си припомни младостта.

След обяда графинята ме отведе на терасата и неочаквано извика:

— Как! Нима има жени, които жертвуват децата си заради мъж? Разбирам да се откажеш от богатство, от обществено положение, може би дори и от вечното блаженство! Но от децата! Да се отречеш от собствените си деца!

— Да, такива жени биха искали дори още повече да пожертвуват, те отдават всичко...

За графинята светът се преобърна с главата надолу и мислите ѝ се объркаха. Потресена от величието на тези жертви, подозирайки, че щастието може да ги възнагради, и сякаш дочула в себе си виковете на бунтуващата се плът, тя изтръпна пред ледената пустота на своя изгубен живот. Да, тя преживя минута на ужасни съмнения, но скоро се съвзе, велика и чиста, изправяйки високо глава.

— Обичайте тази жена, Феликс — продума тя със сълзи на очи, — нека тя бъде моя щастлива сестра. Аз ѝ прощавам страданията, които ми причини, щом ви дава това, което тук така и не можахте да намерите и което вече не може да получите от мен. Вие бяхте прав: аз никога не съм ви казвала, че ви обичам, и никога не съм ви обичала така, както обичат на този свят. Но ако тя не е майка, как може да обича?

— Скъпа, свята Анриет — отвърнах аз, — ако не бях така развълнуван, бих ти обяснил, че стоиш далеч във висините, непостижимо високо над нея; тя е земен човек, дъщеря на грешното човечество, а ти си дъщеря на небесата, обожаем ангел; на теб принадлежи цялото мое сърце, а на нея само плътта ми; тя знае това и страда дълбоко; би заменила мястото си с твоето, дори с цената на най-жестоки изпитания. Но всичко това е непоправимо. На теб съм отдал душата си, всички помисли, чистата любов, моята младост и моята старост, на нея — желанията и насладите на мимолетната страст; на теб — всички мои спомени, на нея — пълно забвение.

— Говорете, о, приятелю мой, говорете още!

Тя седна на скамейката и се заля в сълзи.

— Значи, добродетелта, светият живот, майчинската любов не са заблуждение. О, Феликс, ръсете още от този балсам по моите рани! Повторете думите, които ме възнасят в небесата, където искам да летя

с вас! Благословете ме с един ваш поглед, с една дума, и аз ще ви простя всички мъки, които преживях за тези два месеца!

— Анриет, в нашия живот има тайни, които вие не знаете. Аз ви срещнах във възрастта, когато гласът на чувствата може да заглуши поривите на плътта; но няколко момента, споменът за които ще ме стопля и в смъртния ми час, трябва да ви убедят, че тази възраст има граници и вашите постоянни победи се дължаха на това, че вие умеехте да продължите нейните невинни радости. Любовта без обладание изостря нашите желания, но настъпва момент, когато изпитваме само мъка, защото, запомнете това — ние съвсем не приличаме на вас. В нас е заложена сила, от която не можем да се отречем, иначе ще престанем да бъдем мъже. Лишено от храната, която го поддържа, сърцето се самоизяжда и се изчерпва, което още не е смърт, но преддверие към нея. Природата не може да бъде заблуждавана безнаказано; при най-малкия тласък отвън тя се пробужда с ярост, подобна на безумие. Не, това не е любов, аз просто умирах от жажда сред знойна пустиня.

— Пустиня! — каза тя с огорчение, сочейки долината. — Как умно разсъждава, какви тънки хитрости! Този, който е верен, не се нуждае от подобно красноречие!

— Анриет, да не спорим заради някои не съвсем точно намерени изрази. Не, моята душа не се е променила, но аз загубих власт над чувствата си. На тази жена е известно, че вие сте моята единствена възлюблена. Тя играе в моя живот второстепенна роля, знае това и се примирява; аз имам право да я изоставя, както се изоставя куртизанка...

— И тогава?

— Каза ми, че ще свърши със себе си — отговорих аз, мислейки, че това решение ще удиви Анриет.

Но когато чу думите ми, по лицето ѝ пробягна презрителна усмивка, по-изразителна даже от скритите зад нея мисли.

— О ти, моя съвест — продължих аз, — ако можеше да видиш как се борих с всички изкушения, тласкащи ме към гибел, би разбрала тази фатална...

— Ах, да, фатална! — каза тя. — Аз твърде много вярвах във вас. Мислех, че у вас има не по-малко добродетели, отколкото у свещеника и у... господин Дьо Морсоф — добави тя горчиво и думите ѝ

прозвучаха като епиграма. — Сега всичко е свършено — продължи тя след кратко мълчание. — Дълга ви много, приятелю мой: вие угасихте в мен огъня на чувствените желания. Най-трудната част от пътя е измината, приближава преходната възраст, а с нея неразположения, после болести; аз повече не ще мога да бъда за вас светла фея, обсипваща ви със своите благодеяния. Бъдете верен на лейди Арабел. Кому ще даде ръката си Мадлен, която аз в мечтите си виждах до вас? Бедна Мадлен! Бедна Мадлен! — повтори тя като скръбен припев. — Ако бяхте чули как неотдавна ми каза: „Маминко, вие не сте любезна с Феликс!“ Скъпото ми дете!

Тя ме погледна под хладните лъчи на залязващото слънце, проникващи през листака, и обхваната от неясни съжаления за нашите разбити надежди, заговори за нашето тъй чисто и светло минало и се отдаде на спомени, които аз споделих с нея. Припомнихме си нашия живот, прехвърляйки поглед от долината към парка, от прозорците на Клошгурд към Фрапел, и в нашето съзнание оживяваха благоуханните букети и се вплитаха в поемата на несбъднатите ни желания. Това бе последната ѝ наслада, невинно удоволствие на чиста душа. Този миг, толкова съдбоносен за нас, ни изпълни с тиха печал. Анриет повярва на моите думи и се почувствува там, където я възнесох — на небесата.

— Приятелю мой — продума тя, — аз се покорявам на Бога, защото виждам във всичко това неговия пръст.

Едва по-късно разбрах смисъла на тези думи. Ние бавно тръгнахме по терасата. Тя се облегна на ръката ми, покорна на съдбата, и макар раните ѝ да кървяха, намери сили да смекчи болката си.

— Такъв е човешкият живот — каза тя. — Какво е сторил господин Дьо Морсоф, за да заслужи такава участ? Това ни доказва, че съществува друг, по-добър свят. Горко на този, който се окайва, че е избрал добрия път.

И започна да разсъждава за живота, разглеждайки го от разни страни, и хладната ѝ прозорливост ми разкри с какво отвращение се бе проникнала към всичко земно. Приближавайки се към дома, тя пусна ръката ми и каза:

— Ако Бог е вселил в сърцата ни стремеж към щастие, не трябва ли да се погрижи за невинните души, намерили в този свят само страдания? Това е така, или няма Бог и тогава животът ни е само горчива шега.

След тези думи тя бързо влезе в дома и аз я намерих, легнала на дивана, като сразена от небесния глас, осенил свети Павел.

— Какво става с вас?

— Не разбирам вече що е добродетел — отвърна тя — и не знаей дали тя е у мен.

И двамата застинахме в мълчание, вслушвайки се в тези думи, прозвучали като камък, хвърлен в бездна.

— Ако аз съм се заблуждавала цял живот, тогава тя е права — продължи госпожа Дьо Морсоф.

Така с последната ѝ радост угасна и последната ѝ илюзия. Когато графът дойде, тя, която никога не се оплакваше, му се оплака, че не се чувства добре; умолявах я да ми обясни по-точно какви са болките, които усеща, но тя отказа и мълчаливо се оттегли в стаята си, оставяйки ме в плен на моите нестихващи угризения. Мадлен последва майка си. Сутринта научих от нея, че графинята имала силни болки в стомаха с повръщания, причинени, както тя обясни, от преживените в този ден вълнения.

— Драги графе — казах аз на господин Дьо Морсоф, който ме накара да изиграем с него партия табла, — струва ми се, че графинята е много сериозно болна; още не е късно да ѝ се помогне; извикайте доктор Ориже и я убедете да изпълнява наставленията му.

— Ориже, който ме погуби? Не, не, ще се посъветвам с Карбоно.

През цялата тази седмица и особено в първите дни животът бе за мен несекваща мъка, която вледеняваше сърцето ми, нараняваше гордостта ми, терзаеше душата ми. Ако някога сте били център в нечий живот, притеглящ всички погледи и стремежи, смисъл на съществуване, огнище, даряващо топлина и светлина, ще разберете колко ужасно е след това да се озовеш сред пустош. Окръжаваха ме същите познати вещи, но душата, която им вдъхваше живот, бе помръкнала като пламъка на духната свещ. Разбрах убийственото чувство, принуждаващо влюбените да не се срещат, когато любовта им е угаснала. Да бъдеш нищо там, където си властвувал! Да усещаш мъртвешки хлад там, където са искрели радостните лъчи на живота! Такива сравнения са убийствени. Скоро започнах да съжалявам, че не бях изпитал щастие в годините на моята младост. Отчаянието ми бе така дълбоко, че сякаш развълнува графинята. Един следобед, когато се разхождахме по брега на реката, направих последен опит да измоля

от нея опрощение. Помолих Жак да отведе сестра си напред, оставих графа да върви сам и отведох госпожа Дьо Морсоф към лодката:

— Анриет, смилете се, кажете поне една дума или ще се хвърля в Ендр! Да, поддадох се на съблазънта, така е, но нима не постъпих като вярно куче, безгранично предано на господаря си? Върнах се при вас, преизпълнен от срам; когато кучето се провини, естествено, бива наказано, но то лиже ръката, която го удря; накажете ме жестоко, но ми върнете сърцето си.

— Бедно дете! — промълви тя. — Та нима не сте мой син?

И като ме улови под ръка, мълчаливо догони Жак и Мадлен, а после тръгна с тях към Клошгурд през алеята, оставяйки ме с графа, който започна да говори за политика и за съседите.

— Да се приберем у дома — помолих го аз, — гологлав сте и вечерната роса може да ви навреди.

— Вие ме съжалявате, мили Феликс — каза той, неотгатнал намеренията ми, — жена ми никога не е пожелавала да ме утеши, може би по навик.

Преди тя никога не ме оставяше сам с графа; сега трябваше да търся предлог, за да се върна при нея. Седеше с децата и обясняваше на Жак правилата на таблата.

— Ето — захвана графът, ревнуващ жена си от децата, — ето тези, заради които съм постоянно пренебрегван. Мъжете, мили мой Феликс, в последна сметка винаги са победени; и най-добродетелната жена намира начин да задоволи своята потребност от любов и да лиши от нежност съпруга си.

Тя не отговори, продължавайки да се занимава с децата.

— Жак — каза графът, — ела тук!

Жак се бавеше.

— Баща ти те вика, иди при него — намеси се майката, като го побутна.

— Обичат ме по задължение — подхвърли старикът, който понякога разбираше положението си.

— Господине — отвърна графинята, поглаждайки косите на Мадлен, кокетно сресани и украсени с накити на челото, — не бъдете несправедлив към бедните жени, на тях не всякога им е леко да носят бремето на задълженията и може би в децата са вплътени майчините добродетели.

— Мила моя — възрази графът, стараяйки се да бъде логичен, — от вашите думи излиза, че ако нямат деца, жените не ще бъдат добродетелни и спокойно ще изоставят мъжете си.

Графинята бързо стана и отведе Мадлен на балкона.

— Това е то бракът, драги мой... — каза графът. — Като излизате така, да не би да искате да кажете, че не съм прав? — извика той след нея и улавяйки сина си за ръка, догони жена си, сразявайки я с гневните си погледи.

— Напротив, господине, вие ме изплашихте. Вашите разсъждения ми причиниха ужасна болка — продума тя със слабия си глас, поглеждайки ме с поглед на уличена престъпница. — Ако добродетелта не се състои в това да се жертвуваш за децата и за мъжа си, тогава що е добродетел?

— Жерт-ву-ваш! — извика графът, нанасяйки сякаш с всяка сричка удар след удар в сърцето на графинята. — Какво жертвувате за децата си? Какво жертвувате за мен? Какво? На кого? Отговорете! Ще отговорите ли? Какво става тук? Какво искате да кажете?

— Кажете сам, господине — отвърна тя, — кое би ви задоволило — да ви обичат в името на Бога или жена ви да бъде добродетелна заради самата добродетел?

— Госпожа Дьо Морсоф е права — забелязах аз, като се намесих в разговора и в гласа ми прозвуча вълнение, откликнало в сърцата им, където вдъхвах завинаги погубени за мен надежди; успокоих тревогите им с голямата си скръб и силата на моите страдания усмири кавгата им, както лъвският рев заглушава всички гласове. — Да, висш дар от небето е способността да предаваме добродетелите си на същества, чието благополучие е наше дело, и да градим щастието им не от сметки, не по дълг, а само от неизчерпаема и доброволна любов.

В очите на Анриет блесна сълза.

— И ако някога жената изпитва чувство, различно от онова, което ѝ разрешава обществото, признайте, драги графе, че колкото по-непреодолимо е това чувство, толкова тя е по-добродетелна, ако съумее да го потисне, жертвувайки себе си заради децата и заради мъжа си. Разбира се, тази теория не може да бъде приложена към мен, тъй като за съжаление представлявам обратен пример, нито към вас, за когото ни най-малко не се отнася.

Влажна и гореща ръка докосна моята и мълчаливо я стисна.

— Вие имате благородна душа, Феликс — каза графът, който привлече жена си към себе си и нежно ѝ каза: — Простете, скъпа моя, на бедния, болен старец, който иска да бъде обичан повече, отколкото заслужава.

— Някои сърца са безкрайно великодушни — отвърна тя и склони глава на рамото на графа, който взе тези думи за своя сметка.

Тази грешка смути графинята, тя потрепери, гребенът се изплъзна от кока, косите се разпуснаха, лицето побледня; виждайки, че изгубва съзнание, мъжът ѝ я взе на ръце като дете и я отнесе на дивана в салона, където я обкръжихме. Анриет все още ме държеше за ръка, сякаш за да ми каже, че само ние двамата знаем скрития смисъл на току-що разигралата се, привидно проста, но разкъсваща сърцето ѝ сцена.

— Виновна съм — тихо ми каза тя, когато графът излезе да ѝ донесе чаша сироп от портокалови кори, — хилядократно съм виновна пред вас, защото исках да ви доведа до отчаяние, вместо да бъда снизходителна. Мили мой, вие сте безкрайно добър и само аз единствена мога да оценя това. Зная, има доброта, внушавана от страст. Мъжете притежават много начини да бъдат добри; добри са от презрение, от увлечение, от сметки, от слабохарактерност, но вие, приятелю мой, вие току-що проявихте безгранична доброта.

— Ако това е така — рекох ѝ, — знайте тогава, че всичко, що може да бъде добро у мен, изхожда от вас. Нима не съм ваше творение?

— Тези думи са достатъчни, за да ощастливят всяка жена — отвърна тя; в този миг графът влезе. — По-добре ми е — добави графинята, — сега бих желала да подишам свеж въздух.

Слязохме на терасата, изпълнена с ухание на цъфнали акации. Анриет се беше опряла на ръката ми и я притискаше към сърцето си, потънала в онези тъжни мисли, чиято тъга именно казваше, че обича.

— Отдавна не съм излизала с каляската — каза тя накрая, очарована от тихата вечер. — Господин Дьо Морсоф, разпоредете се, моля, бих искала да се поразходя.

Тя знаеше, че до вечерната молитва не ще успеем да поговорим, и се боеше, че после графът ще се увлече в игра на табла. Можеше да отдъхнем заедно на тази топла, ухаеща тераса, докато мъжът ѝ спи; но може би се боеше да остане насаме с мен под гъстата сянка на

сплетените клони, през които проникваше трептящата лунна светлина, и да се разхожда край перилата, откъдето се виждаше в долината сребърната лента на Ендр. Както тъмните, смълчани сводове на храма предразполагат към молитва, така и осветеният от луната листак, напоен с вълнуващо ухание и оживен от смътни пролетни звуци, кара да трептят всички струни на душата ни и отслабва волята. Природата усмирява страстите у старците, но ги възбужда в младите сърца; ние знаехме това! Два удара на камбанката възвестиха часа на молитвата. Графинята трепна.

— Анриет, скъпа, какво ви е?

— Анриет не съществува вече — отвърна тя. — Не я принуждавайте да се ражда отново: тя бе възискателна, капризна; сега имате спокойна приятелка, чиито душевни сили укрепнаха благодарение на думите, които небето ви внуши. Ще поговорим за това по-късно. Нека не закъсняваме за молитвата. Днес е мой ред да я прочета.

Когато произнасяше думите, с които просеше от Бога закрила и утешение за житейските неслоди, графинята вложи в тях толкова чувства, че потресе не само мен; в нея сякаш отново се бе пробудила дарбата да вижда бъднините ѝ бе предугадила жестокото страдание, което скоро неволно щях да ѝ причиня, от недомислие, забравяйки уговорката с Арабел.

— Ще успеем да изиграем три партии, докато запрегнат конете — каза графът, увличайки ме в салона. — После ще се разходите с жена ми, а аз ще легна да поспя.

Както обикновено нашата игра протече много бурно. От своята стая, а може би от спалнята на Мадлен, графинята дочу сърдития глас на мъжа си.

— Вие наистина пренебрегвате задълженията на гостоприемството — каза тя на графа, когато влезе в салона.

Погледнах я в недоумение: аз все още не можех да свикна с нейната суровост; в миналото тя не се стараеше да ме избави от тиранията на графа; тогава и бе приятно да споделям нейните страдания и аз търпеливо ги понасях от любов към нея.

— Бих дал живота си — пошушнах на ухото ѝ — отново да ви чуя да шепнете: „Бедни приятелю, бедни приятелю.“

Тя сведе очи, припомняйки си случая, за който намеквах; после крадешком ме погледна и аз прочетох в погледа ѝ радостта на жената, разбрала, че най-беглите трепети на сърцето ѝ са предпочитани пред бурните наслади на плътската любов. И тук, както винаги, когато ми е причинявала болка, аз ѝ простих, чувствувайки, че ме разбира.

Графът губеше, каза, че е уморен, за да може да прекъсне играта, и ние решихме да се поразходим около моравата, докато приготвят каляската; едва останали сами, лицето ми засия от такава радост, че графинята с изненада ме погледна.

— Анриет е жива — казах аз, — тя все още ме обича; вие ме оскърбявате с явното желание да разбийете сърцето ми; аз още мога да бъда щастлив!

— Ако в мен бе останала дори само сянката на Анриет — отвърна тя ужасена, — сега вие и нея унищожихте. Бъди благословен, Господи, ти, който ми даваш сили да понеса заслуженото си изпитание. Да, аз още премного ви обичам, можех да съгреша, но англичанката освети грозящата ме бездна.

Настанихме се в каляската и кочияшът запита накъде да кара.

— Тръгнете по главната алея за шинонския път, а после свийте към степта и се върнете по пътя за Саше.

— Какъв ден сме днес? — запитах аз изненадващо живо.

— Събота.

— Не тръгвайте по този път, госпожо; събота вечер там е пълно с птицепродавци, които отиват в Тур и задръстват пътя с каруците си.

— Карайте, където ви казвам — повтори графинята. И двамата твърде добре познавахме най-тънките отсенки на гласовете си, за да крием своите чувства. Анриет бе разбрала всичко.

— Не помислихте за птицепродавците, когато избрахте тази нощ — каза тя с лека ирония. — Лейди Дъдли е в Тур. Не лъжете, тя ви чака някъде тук. „Кой ден сме днес? Птицепродавци! Каруци!“ Нима някога сте се сещали за тях, когато навремето се разхождахме?

— Това само доказва, че в Клошгурд забравям всичко — отвърнах аз просто.

— Тя очаква ли ви?

— Да.

— В колко часа?

— Между единайсет и дванайсет.

— Къде?

— В степта.

— Не ме заблуждавайте, очаква ви под ореховото дърво.

— Не, в степта.

— Ще отидем там — каза тя, — искам да я видя.

Чух тези думи с внезапното усещане, че съдбата ми е решена безвъзвратно. В миг си помислих, че трябва да завърша с брак нашия роман с лейди Дъдли, за да сложа край на мъчителната борба, заплашваща да изтощи всички мои чувства и да ме лиши от възвишените наслади, които под несекващите удари отлитаха като нежен цвят, недаващ плод. Упоритото ми мълчание огорчи графинята, великодушието на която все още не бях оценил напълно.

— Не ми се сърдете — продума тя със сребристия си глас; — това, драги приятелю, е моето изкупление. Вас никога не ще ви обичат така, както ви обичаха тук — продължи тя, като притисна ръка към сърцето си. — Нима не ви признах това? Но маркиза Дъдли ме спаси. На нея са отредени всички земни страсти и аз не ѝ завиждам за тях. На мен се пада светлата небесна любов! От деня на пристигането ви аз изминах безкрайно дълъг път. Прозрях смисъла на живота. Възнесайки душата си, ние я откъсваме от земята; колкото по-високо се въздигаме, толкова по-рядко срещаме съчувствие; вместо да страдаме, живеейки в долината, страдаме във висините, подобно на орел, летящ в простора, със сърце, пронизано от стрелата, която прост овчар е изстрелял. Сега разбирам, че земята и небето са несъвместими. Да, който очисти от греховни желания душата си, ще бъде удостоен с възвисение пред Бога... Неговата душа трябва да се отрече от всичко земно. Тя трябва да обича ближния си, както ние обичаме децата си; заради самите тях, а не заради себе си. Нашето „аз“ е причина за всички нещастия и огорчения. Сърцето ми ще се възнесе по-високо от орела; там ще намеря любовта, която не ще ме измами. Когато живеем земен живот, той твърде много ни принизява и себелюбието побеждава живеещия в нас ангел. Насладите, които ни донася страстта, са жестоки и метежни, заплащаме ги с гибелни вълнения, които подкопават силите на душата ни. Аз стигнах до бреговете на морето, където бушуват тези бури, и твърде отблизо ги наблюдавах; вълните често ме докосваха със солените си пръски и невинатаги се разбиваха в нозете ми, но понякога връхлитаха върху мен и вледеняваха сърцето ми; аз трябва да отстъпя

на високия бряг, иначе рискувам да загина на брега на това безбрежно море. Във вас, както и във всички, които ми причиняват горести, аз виждам пазители на моите добродетели. Животът ми бе преизпълнен със страдания, за щастие непревишаващи моите сили, и ето защо низките страсти не угасиха светлика в душата ми, не се поддадох на греховни желания и винаги се стремя към Бога. Нашето приятелство бе само безразсъдна мечта на две чисти деца, надяващи се да задоволят и сърцата си, и хората, и Бога... Безумна надежда, Феликс! А как ви нарича тази жена? — запита тя след кратко мълчание.

— Амеде — отвърнах аз. — Феликс е друг човек, той принадлежи само на вас.

— Анриет трудно умира — промълви тя със скръбна усмивка. — Но тя ще угасне при първото усилие на смирената християнка и горда майка, на жената, чиято добродетел вчера се огъна, но днес укрепва. Какво повече да ви кажа? Да, така е, през целия си живот аз останах вярна на себе си както в най-тежките, така и в най-леките изпитания. Сърцето, с което трябваше да ме свързват първите пориви на нежността — сърцето на моята майка, — остана затворено за мен въпреки всички мои опити да намеря пролука, за да проникна в него. Бях единствена дъщеря, родена след смъртта на трима синове, и напразно се старах да заема мястото им в сърцето на родителите си; но никога не намерих изцеление на раните, причинени ми от семейната гордост. След това мрачно детство ме приласка моята обожаема леля, но смъртта скоро ми я отне. Господин Дьо Морсоф, комуто поверих живота си, постоянно ме измъчваше, без сам, бедният, да знае това. Неговата любов е пълна с простодушен егоизъм, какъвто срещаме у децата. Той и не подозира колко мъки ми причинява, които аз винаги му прощавам! Моите скъпи деца, сраснали с плътта ми чрез всички свои страдания, с душата ми — чрез всички свои достойнства, със сърцето ми — чрез всички невинни радости, нима те не бяха ми изпратени единствено за да разбере колко сили и търпение са вложени в майчината душа? О, да! Децата са моите добродетели! Знаете как се измъчвам от тях, за тях и въпреки тях. За мен да станеш майка ще рече да придобиеш правото на несекващи страдания. Когато в пустинята Агар^[5] отправила горещите си молитви към Бога, ангелът ѝ показал чистия извор. А на мен? Когато чистият извор, от който искахте да утолите жаждата ми (спомняте ли си?) бликна в Клошгурд, неговата

вода се оказа не жива, свежа вода, а мъртва горчилка. Да, вие ми причинихте неизказани страдания. Бог навярно ще прости на тази, която позна само мъката в любовта. Но ако най-силната болка ми причинихте вие, може би съм я заслужила. Бог е справедлив. Ах, Феликс, дори една целувка, положена крадешком на челото, може би вече таи в себе си грях. Може би трябва да изкупвам всяка моя стъпка, с която съм избързвала напред от мъжа и децата ми, когато при вечерните разходки съм искала да остана насаме със спомените и с тайните си мисли, защото в такива мигове душата ни принадлежи другиму. Когато нашето сърце се свива и става толкова малко, че вмести в себе си само земната слава, може би и това е най-тежък грях. Когато жената свежда глава и предлага на своя съпруг косите си за целувка, за да изглежда чужда на любовта — това също е грях. Грях е да градиш бъдещето си за сметка на нечий живот, грях е да мечтаеш за щастливо майчинство, за здрави деца, играещи вечер с обожавания баща пред просълзените очи на щастливата майка. Да, аз съгреших, жестоко съгреших. Подчиних се с радост на наказанията, наложени ми от църквата, но те не изкупиха греховете ми, към които свещеникът бе твърде снизходителен. Бог поиска да направи от моите грехове източник на наказания, предоставяйки мечта на този, заради когото са били извършени. Да ви подаря косите си, не означава ли да ви се обрека? Защо обичах да нося бели дрехи? Защото се чувствах в тях ваша лилия; та нали за пръв път ме видяхте тук в бяла рокля? Уви! Обичах по-малко децата си, тъй като всяко сърдечно приятелство расте за сметка на кръвните връзки. Ето, виждате ли, Феликс, всяко страдание има свой дълбок смисъл. Удряйте, удряйте по-силно от господин Дьо Морсоф и от децата ми! А тази жена е само оръдие на гнева Господен, аз ще пристъпя към нея без ненавист, с усмивка на уста; длъжна съм да я обичам, иначе не бих била достойна да се нарека християнка, съпруга и майка. Ако, както ме уверявате, съм съумяла да запазя сърцето ви от низки страсти и то е съхранило чистотата си, тази англичанка не може да ме мрази. Всяка жена трябва да обича майката на този, когото люби, а аз съм ваша майка. Какво търсех аз в сърцето ви? Искан да заема мястото, незаето от госпожа Дьо Вандьонес.

Вие винаги се оплаквахте от моята студенина. Да, аз бях само ваша майка. Простете суровите думи, изтръгнали се неволно от

сърцето ми след вашето пристигане, защото майката трябва да се радва, знаейки, че синът ѝ е така горещо обичан.

Тя оброни глава на гърдите ми, повтаряйки:

— Простете! Простете!

Тук долових в гласа ѝ непозната за мен нотка. Това не бе нейният девичи глас, звучащ радостно и нежно, нито повелителните ѝ интонации на жена, нито жалните, сподавени стонове на разтревожена майка, а нов, скръбен глас, изпълнен с нови страдания.

— Вие. Феликс — продължи тя, като отново се оживи, — вие сте приятел, който не може да стори зло. Ах, вие нищо не загубихте в сърцето ми, не се упреквайте за нищо, не се измъчвайте от угризения. Би било чудовищно егоистично да се изисква от вас в името на едно неосъществимо бъдеще да пожертвувате безграничните радости, заради които тази жена захвърля децата си, отрича се от обществото и се отказва от вечното блаженство! Колко пъти показате превъзходството си над мен! Вие всякога сте били благодарен и великодушен, аз — низка и грешна. И така, сега всичко е ясно: аз мога да бъда за вас само далечна звезда, чиста и хладна, но неизменна! А вие, Феликс, не ме забравяйте, нека не бъда сама в любовта си към брата, когото сама съм си избрала. Бъдете ласкав с мен! Любовта на сестрата не таи в себе си разочарования, нито горчивина. Вие не ще бъдете принуждаван да лъжете сродната душа, която ще живее чрез вашия красив живот, всякога ще страда чрез вашите огорчения, ще се радва чрез вашите радости, ще обича жената, която ви дава щастие, и ще се възмущава от онези, които ви изменят. Аз нямах брат, когото да обичам така. Бъдете великодушен, освободете се от всяко тщеславие и заменете вашата толкова бурна и неспокойна любов с нежно и свято приятелство. Тогава ще намеря сили да живея. Аз ще направя дървата стъпка и ще стисна ръката на лейди Дъдли.

Тя не плачеше! Произнасяйки тези думи, пълни с горчивина, тя сякаш смъкваше последното було от душата си и разкривайки страданията си, ми показваше колко много нишки ни съединяваха, колко здрави връзки бях разкъсал. Бяхме толкова развълнувани, че не забелязахме, когато заплиска дъжд като из ведро.

— Не иска ли госпожа графинята да се подслони тук от дъжда?
— запита кочияшът, като показва най-хубавия хан в Балан.

Тя кимна с глава и ние престояхме половин час под свода на преддверието за голяма почуда на слугите, недоумяващи какво търси госпожа Дьо Морсоф в единайсет часа по пътищата. В Тур ли отива? Или се връща у дома? Когато бурята утихна и дъждът се превърна, както казват в Тур, в дъждовна „пелена“, която не пречеше на луната да свети през мъглата, разнесена бързо от вятъра, кочияшът излезе на двора и за моя голяма радост свърна по пътя към дома.

— Карайте, където ви наредих! — каза кротко графинята.

И тъй, тръгнахме по пътя за степта, наречена Карл Велики, и скоро дъждът отново заплиска. Изведнъж дочух лая на любимото куче на Арабел и иззад огромен клонест дъб се появи ездачка, която с един скок прелетя през пътя, прескочи рова, отделящ земите на различните собственици, готвещи се да обработват тази пустош, и се спря недалеч, за да види каляската. Това бе лейди Дъдли.

— Какво щастие е да чакаш така възлюбения си, без това да е грях! — промълви Анриет.

Лаят на кучето показва на лейди Дъдли, че съм в каляската; тя навярно си помисли, че идвам с каляска поради лошото време. Когато стигнахме до мястото, където стоеше маркизата, тя прелетя с коня си на самия път с присъщата ѝ ловкост на изкусна ездачка, която на Анриет се стори същинско чудо. От кокетство Арабел произнасяше по английски само последната сричка на името ми и в нейната уста това обръщение звучеше като нежен призив на фея.

— My Dee!

— Той е тук, госпожо — отвърна графинята, вглеждайки се в стоящото пред нея приказно видение; ярката лунна светлина озаряваше горящото от нетърпение лице, обкръжено от дълги, безредно разпилени къдрици.

Знаете с каква бързина две жени успяват да се разгледат една друга. Маркизата тутакси позна съперницата си и надяна маската на своето английско достойнство; тя хвърли към нас поглед, пълен с хладно презрение, и изчезна в мъглата, бърза като стрела.

— Тръгвайте по-скоро към Клошгурд! — извика графинята, чието сърце този високомерен поглед прониза като с копие.

Кочияшът свърна към шинонския път, който бе по-добър от пътя за Саше. Когато нашата каляска отново навлезе в степта, ние дочухме

бесния галоп на коня на Арабел и стъпките на кучето ѝ. Те се носеха по горската пътека, скрита от мъглата.

— Тя ще ви напусне, вие завинаги ще я загубите — каза с болка Анриет.

— И какво от това, нека си отиде — отвърнах бързо. — Без съжаление ще се разделя с нея.

— О, клети жени! — извика графинята и в гласа ѝ прозвуча състрадание. — Но къде отива тя сега?

— В Грьонадиер, недалеч от Сен Сир — рекох аз.

— Сама?! — промълви Анриет и по тона ѝ почувствувах, че жените са солидарни в любовта и се съжаляват една друга.

Когато навлязохме в алеята, водеща към Клошгурд, кучето на Арабел с радостен лай изскочи срещу нашата каляска.

— Изпревари ни! — каза графинята. После, след кратко мълчание, добави:

— Никога не съм виждала такава красавица. Какви ръце и колко е стройна! Лицето ѝ е по-нежно от лилия, а очите ѝ блестят като елмази! Но тя отлично язди и сигурно обича да показва силата си; мисля, че е енергична и непреклонна и ми се струва, че твърде смело пренебрегва благоприличието; жените, които не признават законите, обикновено се подчиняват само на капризите си. Обичайки да блестят и побеждават, те нямат дара на постоянството. Според мен любовта изисква повече спокойствие; представям си я като огромно, бездънно езеро, върху което понякога врхлитат силни, ала редки бури и чиито непристъпни брегове спират високите вълни; две същества живеят тук, на цветущ остров, далече от света, защото неговият блясък и разкош ги наранява. Но може би не съм права, любовта трябва да съответствува на човешките характери. Щом законите на природата се менят в зависимост от климата, защо да не е същото и с човешките чувства? Без съмнение чувствата се подчиняват на общи закони, но у различните душевности се изразяват различно. Маркизата е силна жена, помита всички прегради и действа със смелостта на мъж, тя би изтръгнала любимия си от затвор, убивайки тъмничаря, стражата и палача; докато други жени умеят само да обичат с цялото си сърце; пред опасността те коленичат, молят се и умират. Коя от тези две жени ви се нрави повече? Ето къде е въпросът. Разбира се, маркизата ви

обича, принесла ви е толкова жертви! Може би ще ви обича и когато вие я разлюбите.

— Позволете ми, скъпа, да ви запитам, както някога вие мен: откъде знаете всичко това?

— Всяко страдание ни носи дълбоките си истини, а аз така много страдах, че болката ми се превърна в живо светоусещане.

Моят слуга бе чул нареждането на графинята, той мислеше, че ще се върнем по главната алея и държеше готов коня ми; кучето на Арабел го подуши и лейди Дъдли, обзета от естествено любопитство, го бе последвала в гората, където, по всичко изглежда, се спотайваше.

— Вървете, помирете се с нея — ми каза Анриет, усмихвайки се, за да не издаде болката си. — Кажете й, че жестоко се лъже в моите подбуди; аз исках само да й разкрия какво съкровище притежава; сърцето ми таи само добри чувства към нея, в него няма гняв, нито презрение; обяснете й, че съм нейна сестра, а не съперница.

— Не, не ще отида! — извиках аз.

— Нима не знаете — каза тя с възхитителната гордост на великомъченица, — че понякога съжалението е равносилно на оскърбление? Вървете, вървете!

Скочих на коня и догоних лейди Дъдли, за да разбера в какво разположение на духа бе след гореописаната сцена.

„Ако е разгневена и пожелае да скъса с мен — помислих си, — ще се върна в Клошгурд.“

Кучето ме отведе под един дъб, откъдето изскочи маркизата, викайки:

— „Away! Away!“^[6]

Единственото, което можах да сторя, бе да я придружа до Сен Сир, където пристигнахме в полунощ.

— Тази дама е в отлично здраве — ми каза Арабел, като скочи от коня.

Само оня, който добре я познава, може да си представи с какъв сарказъм бяха пропити тези думи, подхвърлени сухо и с такъв вид, който сякаш казваше: „На нейно място бих умряла!“

— Забранявам ти да оскърбяваш госпожа Дьо Морсоф и да я обсипваш със злъчни насмешки — отвърнах аз.

— Нима не се нрави на ваша милост забележката ми, че дамата, тъй скъпа на сърцето ви, се намира в добро здраве? Говорят, че

французойките ненавиждали дори кучето на възлюбения си; в Англия ние обичаме всичко, което обича нашият повелител, и ненавиждаме всичко, което той ненавижда, тъй като живеем чрез него. Позволете ми да обичам тази дама така, както вие я обичате. Но знай, радост моя — продължи тя, като ме притегли с влажните си от дъжда ръце, — че ако ми измениш, аз не бих могла да стоя, да лежа, да се возя в каляска с лакеи, да се разхождам из степи нито във Франция, нито в коя да е друга страна, нито дори в целия свят; не бих могла да лежа в леглото си, да се крия под покрива на моите предци! Аз просто бих умряла. Родена съм в Ланкашир, местност, където жените умират от любов. Как! Да те познавам и да те отстъпя! Не ще те отстъпя на никаква сила, дори и на смъртта, защото заедно с теб ще умра!

И тя ме въведе в стаята си, вече подредена с всички удобства.

— Обичай я, скъпа моя — й казах аз с жар. — Тя вече те обича, но не с насмешка, а от все сърце.

— От все сърце ли, мили? — запита тя, развързвайки амазонката си.

Поисках да разкрия възвишения характер на Анриет пред това гордо създание. Докато камериерката ѝ, незнаеща нито дума френски, ѝ решише косите, аз се опитах да обрисувам госпожа Дьо Морсоф, описвайки живота ѝ, и повторих възвишените мисли, изказани от нея по време на изпитанието, от което всички жени стават зли и дребнави.

Макар да се преструваше, че не ме слуша, Арабел не изпускаше нито дума от това, което говорех.

— Особено много се радвам — каза тя, когато останахме сами, — че открих в теб вкус към подобни благочестиви разговори; в едно от моите имена живее викарий, който съчинява прекрасни проповеди; той така добре умее да се приспособява към слушателите си, че дори нашите селяни го разбират. Утре ще пиша на баща ми да изпрати с първия кораб този човек и ти ще го намериш в Париж; чуеш ли го веднъж, няма да пожелаеш да слушаш друг; впрочем и той е надарен с отлично здраве; неговото слово не ще предизвика в теб ония сътресения, които водят до сълзи; то се лее спокойно, като водите на малък, светъл извор, и осигурява сладък сън. Всяка вечер, ако това ти харесва, можеш да задоволяваш страстта си към проповеди и едновременно да смилаш обяда си. Английското нравоучение, мое момче, превъзхожда туренското, така както нашите стоманени изделия,

нашето сребро и нашите коне превъзхождат вашите ножове и вашите коне. Направи ми удоволствието да чуеш моя викарий, обещавай ми това. Аз съм само жена, любов моя, умея да обичам и мога да умра за теб, ако пожелаеш; но аз не съм учила в Итън, в Оксфорд или в Единбург, не съм проповедник или доктор по богословие; така че не мога да бъда твой духовен наставник — никак не подхождам за такава роля, от мен нищо не би излязло, колкото и да се старая. Не те упреквам за пристрастията ти; дори ако съзирах в теб още по-странни заблуждения, бих се опитала да се приспособя и към тях; та нали искам да намираш при мен всичко, което ти се нрави: любовни наслади, чревоугодни наслади, духовни наслади, хубаво вино и християнски добродетели. Искаш ли тази вечер да надяна власеница? Щастлива е тази жена, щом умее да ти чете такива нравоучения. В какви университети французките жени придобиват дипломите си? Горко ми! Аз мога само да се отдавам, аз съм само твоя робиня...

— А защо тогава избяга, когато исках да ви видя заедно?

— Ти луд ли си, my Dee? Готова съм да отида от Париж в Рим, предрешена като лакей, и да извърша заради теб най-големи безумия; но как искате да разговарям на пътя с жена, която не ми е представена и която неизбежно ще подхване дълга проповед? Аз мога да говоря със селяни и дори да помоля работник да подели с мен хляба си, ако съм гладна — ще му подхвърля няколко гвинеи и благоприличието е спазено; но да спра на пътя карета, както правят в Англия разбойниците, това е извън моите правила за поведение. Ти, както виждам, умееш само да обичаш, бедно дете! Но да живееш не умееш. Впрочем, аз още не съм стигнала до пълно сходство с теб, ангеле мой. Не обичам нравоученията. Но за да ти се понравя, съм готова на всякакви жертви. Моля, не възразявай, и с това ще се заема. Ще стана проповедница. В сравнение с мен самият Йеремия ще бъде просто шут! И не ще си позволя нито една ласка, без да я подсладя с цитати от Библията.

Тя се възползува от властта си над мен и започна да злоупотребява с нея, щом зърна в очите ми огъня, който се разгаряше в мен, когато тя пускаше в ход своите чародейства. Удържа пълна победа и аз покорно признах, че величието на жената, която се погубва, отрича се от бъдещето си и смята любовта за висша добродетел, превъзхожда всички уловки на католическата църква.

— Та тя обича себе си повече от теб! — каза Арабел. — Предпочита пред теб нещо извън теб! Може ли да цените качества, които не намирате в нас? Никоя жена, дори най-високопоставената, не може да се сравни с мъжа. Тъпчете ни, убивайте ни, помитайте ни от пътя си. На нас е съдено да умираме, а на вас — да живеете в гордо величие. Ние получаваме от вас удари с кинжал, а вие от нас — любов и опрощение. Нима слънцето забелязва мушичките, които трептят в лъчите му и живеят от неговата топлина? Мушичките съществуват, докато слънцето се скрие, а после умира...

— Или отлитат — прекъснах я аз.

— Или отлитат — повтори тя с равнодушие, което би могло да оскърби мъжа, решил да се възползува от необичайната власт, в която тя го облича. — Смяташ ли ти за достойно жените да тъпчат мъжа с лакомства, подсладени с добродетели, за да му доказват, че религията е несъвместима с любовта? Кажи, нима аз съм безбожница? Ние се отдаваме на мъжа или го отхвърляме; но да отхвърлиш мъжа, а после да му четеш и морал, значи да му наложиш двойно наказание, което противоречи на законите в целия свят. Тук ти ще получиш прекрасна храна, приготвена от ръцете на твоята предана Арабел, всичката добродетелност на която се заключава в изобретяване на такива ласки, каквито не е изживявал още нито един мъж и които са й внушавани от ангелите.

Не познавам нищо по-язвително от шега, изречена от англичанка; тя я произнася с умишлена сериозност, с престорена невъзмутимост, зад която англичаните умеят да скриват цялото лицемерие на своя живот, изпълнен с предразсъдъци. Френската шега е дантела, която жените изкусно вплитат в любовните утешения и в предизвиканите от тях кавги; тя е украшение на ума, леко и изящно като женска дреха. Но английската шега е киселина, която разяжда всичко, което докосне, и оставя от живия човек само скелет. Езикът на остроумната англичанка напомня език на тигър: желаейки просто да си поиграе, той смъква месото до кости. Нейната насмешка е всемогъщото оръжие на злия демон, който сякаш казва с насмешка: „Това ли е всичко?“ Неговата злъч впръсква смъртоносна отрова в раните, нанесени за собствено удоволствие. В тази нощ Арабел поиска да прояви могъществото си като султан, който доказва своята власт, отсичайки главите на невинни жертви.

— Ангеле мой — каза тя, след като ме доведе до онова състояние, когато в унес забравяме всичко освен радостите на любовта, — сега аз също размишлявах върху нравствеността. Питам се дали върша грях, като те обичам, дали нарушавам Божиите закони и реших, че няма нищо по-благочестиво и по-естествено от моята любов. Защо Бог е създал едни хора по-красиви от другите, ако не за да ни покаже кого трябва да боготворим? Грях би било да не бъдеш обичан ти, който си ангел Господен. Тази дама те оскърбява, като те приравнява с други: към теб не могат да бъдат прилагани обикновените правила на морала, Бог те е поставил над всичко. Нима аз не се приближавам към него с това, че те обичам? Може ли той да осъди бедната жена за нейната слабост към божествените творения? Твоята необятна и пламенна душа така прилича на слънце, че и аз се изкусявам като мушичка, изгаряща в пламъка на празничната свещ. Може ли да я наказваме за тази нейна грешка? А и грешка ли е това? Може би е просто висше преклонение пред светлината? Мушичките загиват от чрезмерна любов към своето божество, но може ли да кажем, че ние загиваме, хвърляйки се в обятията на любимия? Аз съм така слаба, че не мога да не те обичам, а тя е така силна, че може да седи затворена в католическия си параклис. Не се мръщи! Или мислиш, че изпитвам неприязън към нея? Не, момчето ми! Аз обожавам целомъдрието ѝ, което ѝ е внушило да те остави свободен и ми позволи да те овладее и да те запазя завинаги; защото ти си мой завинаги, нали?

— Да.

— Навеки?

— Да.

— Значи, ти се принизяваш до мен, повелителю мой? Аз единствена отгатнах всички твои достойнства. Казваш, че тя умее да се грижи за земята? Аз предоставям тази работа на фермерите, а сама предпочитам да се грижа за сърцето ти.

Опитвам се да си припомня нейните опияняващи слова, за да ви обрисувам по-добре тази жена, да повторя това, което вече бях казал за нея, и да ви разкрия причините за последвалата развръзка. Но как да ви опиша всичко, което съпровождаше тези вълнуващи думи? Прищевките на въображението ѝ можеха да се сравнят само с най-невероятни съновидения; понякога нейните ласки предизвикваха

същите възторзи, каквито и моите букети, в тях силата се съчетаваше с нежност, томителната нега се сменяше със страстни пориви, напомнящи изригване на вулкан; с изкуството на опитен музикант тя докосваше всички струни на моята чувственост; нашите прегръдки напомняха игра на две змии, сплитащи телата си; и накрая гальовните ѝ думи, украсени с най-блестящи остроумия, прибавяха поезия към любовните ни наслади.

С необузданата си страст тя искаше да изтръгне от сърцето ми чувствата, внушени от целомъдрената и ясна душа на Анриет. Маркизата така добре бе огледала графинята, както и графинята бе огледала нея; те двете се бяха оценили една друга. По горещината, с която Арабел пристъпваше в борбата за мен, разбрах, че се страхува от съперницата си и тайно се възхищава от нея. На сутринта видях Арабел, обляна в сълзи: тя цяла нощ не бе мигнала.

— Какво ти е? — запитах.

— Боя се, че безпределната ми любов ще ми навреди в твоите очи — отвърна тя. — Аз ти отдадох всичко. Тази жена е по-хитра от мен, тя е съхранила съкровищата, които може да пожелаеш. Ако предпочиташ нея, не мисли за мен: аз не ще ти дотягам с упреци, молби и жалби; не, ще отида да умра далеч от теб, както увяхва растението без слънце.

Тя съумя да изтръгне от мен думи на утешение и любов, които я доведоха във възторг. И наистина, що можем да кажем ние на жената, която плаче след прекарана с нас нощ? Суровостта в този случай ми се струва недостойна за мъжа. Ако вечерта не сме съумели да устоим на нейния чар, сутринта трябва да лъжем, тъй като кодексът на мъжката галантност ни задължава да крием истината.

— Е, какво, аз съм великодушна — подхвана тя, бършейки сълзите си, — върни се при нея. Не искам да те задържам само със силата на моята любов, ти трябва да дойдеш при мен по своя воля. Ако после се върнеш тук, ще повярвам, че ме обичаш толкова, колкото аз теб, макар винаги да ми се е струвало, че това е невъзможно.

Тя успя да ме убеди да се върна в Клошгурд. Не помислих в какво неловко положение ще се озова там, тъй като бях прекалено погълнат от щастието си. Ако бях отказал да отида в Клошгурд, бих дал преимущество на лейди Дъдли пред Анриет. Арабел веднага би ме отвела в Париж. Но да отида в Клошгурд сега, не би ли означавало да

оскърбя госпожа Дьо Морсоф? В такъв случай аз неминуемо щях да се върна при Арабел. Прощавала ли е някога жена подобно кощунство спрямо любовта си? Ако не е ангел, спуснал се от небето, а само чисто създание с възвишена душа, всяка жена ще предпочете да види възлюбения си на смъртния одър, нежели в обятията на съперницата си; колкото по-силно го обича, толкова по-дълбока ще бъде раната ѝ. И така, както и да постъпех, след като бях напуснал Клошгурд, за да отида в Грьонадиер, моето поведение би било толкова гибелно за възвишената ми любов, колкото изгодно за земната. Маркизата всичко бе предвидила трезво, умно и далновидно. Тя ми призна по-късно, че ако не била срещнала в степта госпожа Дьо Морсоф, пак щяла да намери начин да ме злепостави, бродейки около Клошгурд.

Когато дойдох при графинята и я видях бледна и съкрушена, като след дълги безсънни нощи, мигом почувствувах оня вътрешен усет, позволяващ на младите и великодушни сърца да прозрат дълбокия смисъл на постъпките, които изглеждат незначителни в очите на тълпата, но престъпни пред съда на благородните души. И тук, като дете, което си играе и бере цветя, но неусетно се озовава в пропаст, откъдето начаса вижда с ужас, че не може да се върне назад, че непристъпни стръмнини го отделят от хората, че е останало само в непрогледната нощ и дочува вой на диви зверове, аз разбрах, че цял един свят бе легнал между нас. И нашите души бяха разтърсени от горестни вопли като отзвук на мрачното *Cosummatum est*^[7], което отеква в църквите на Велики петък, в часа, когато Спасителят е издъхнал. Ужасен обред, вледеняващ младите сърца, за които религията заменя първата любов. Всички илюзии на Анриет бяха разбити с един удар и сърцето ѝ изживяваше жестоко изпитание. Нима тя, непознала любовните наслади и неизпитала безумието им, диво, изгарящо блаженство, сега се догаждаше за сладостта им и отвръщаше взор от мен? Да, тя ме бе лишила от светлината, която шест години озаряваше живота ми. Тя очевидно знаеше, че източник на лъчите, струящи от очите ни, бяха нашите души, които по този път проникваха една в друга, сливаха се, отново се разделяха и се радваха като две жени, доверчиво споделящи си тайни. Аз с горчивина почувствувах, че в този чужд на любовните сладости дом не трябваше да идвам с лице, облъхано от диханието на страстта, положила върху него неизличим отпечатък. Ако вечерта бях оставил лейди Дъдли да си отиде сама, ако

бях се върнал в Клошгурд, където Анриет вероятно ме бе очаквала, тогава може би... да, може би госпожа Дьо Морсоф не би била толкова неумолима в решението си да остане за мен само сестра. А сега, ограйдайки ме с внимание, тя напрягаше всички сили, за да се превъплъти окончателно в новата си роля и никога да не излезе от нея. По време на закуската ме обсипа с любезности, но те ми се сториха унижителни: така се грижат за болни, които съжаляват.

— Днес се разхождате от зори — ми каза графът — и трябва да имате отличен апетит, щом не страдате от болен стомах.

Тази забележка не извика у графинята съучастническа сестринска усмивка и аз окончателно се убедих, че моето положение е просто смешно. Бе невъзможно да прекарвам дните в Клошгурд, а нощите — в Сен Сир. Арабел ненапразно разчиташе на моята деликатност и на благородството на госпожа Дьо Морсоф. През този безкрайно дълъг ден разбрах колко трудно е да станеш приятел на жената, която така дълго си желал. Подобен преход, толкова прост, когато е подготвян с години, е особено болезнен в младостта. Беше ми срамно, проклинах увлечението си, искаше ми се да пожертвувам за госпожа Дьо Морсоф кръвта си. Не можех да очерня пред нея съперницата ѝ, тъй като графинята избягваше всякакви разговори за нея, а освен това да злословя сега за Арабел би било низост и само бих заслужил презрението на великодушната Анриет, чието сърце бе благородно във всички свои пориви. След петгодишна пленителна душевна близост ние не знаехме за какво да говорим; думите не изразяваха нашите мисли, ние криехме един от друг своите душевни мъки, докато по-рано страданието разкриваше правдиво вълненията ни. Анриет си даваше вид, че е щастлива заради себе си и заради мен, но всъщност бе много тъжна. Макар при всеки повод да се наричаше моя сестра, тя не намираше теми за разговор и ние почти през цялото време запазихме тягостно мълчание. Тя още повече усили душевната ми болка, давайки ми да разбера, че смята себе си за единствената жертва на Арабел.

— Аз страдам повече от вас — казах веднъж на тази моя сестра в отговор на забележката ѝ, пълна с чисто женска ирония.

— Защо? — запита тя с надменен тон, с какъвто говорят жените, когато искат да скрият чувствата си.

— Защото единствен съм виновен.

След това графинята започна да се държи с мен така студено и безразлично, че окончателно ме срази; и затова реших да замина. Вечерта се сбогувах с цялото семейство, събрало се на терасата. Всички тръгнаха да ме изпратят до моравата, където моят кон нетърпеливо тропаше с копита. Графинята се приближи до мен, когато вече бях взел юздите в ръце.

— Да се поразходим пеша по алеята — промълви тя.

Подадох ѝ ръка и ние бавно се отправихме към парка и сякаш, както в миналото, се наслаждавахме на своите съгласувани движения; така стигнахме до китката дървета край оградата на парка.

— Сбогом, приятелю мой! — каза тя, като се спря, оброни глава на сърцето ми и обви шията ми с ръце. — Сбогом, ние не ще се видим повече! Бог ми е дарил печалната способност да предугаждам бъдещето. Спомняте ли си какъв ужас ме обхвана в деня, когато пристигнахте при нас такъв млад и красив? Тогава ми се стори, че ми обръщате гръб, както сега, когато напускате Клошгурд заради Грьонадиер. И ето, тази нощ отново стигнах до прозрения за нашата съдба. Приятелю, ние разговаряме с вас за последен път. Може би ще намеря сили да ви кажа още няколко думи, но с вас ще разговаря не тази, която сега стои пред вас. Смъртта вече ме докосна с крилете си. Вие лишихте моите деца от майка, заемете нейното място! Можете да сторите това. Жак и Мадлен ви обичат така, като че всякога сте им причинявали страдания.

— Да умрете, вие! — извиках аз уплашен и отново видях в горящите ѝ очи, които можеха да се сравнят единствено с потъмняло сребро, сухия блясък, познат само на тези, които са го виждали у любимо същество, поразено от ужасна болест. — Да умрете! Анриет, заповядвам ти да живееш! Някога ти изискваше от мен клетви, сега аз те умолявам само за една: закълни се, че ще се обърнеш към Ориже и ще го слушаш във всичко...

— Нима искате да се противопоставите на Божието милосърдие? — възкликна тя, като ме прекъсна, и нейният възглас прозвуча като вик на отчаяние и възмущение от това, че не я разбирам.

— И така, вие не ме обичате достатъчно, за да ми се подчинявате сяпко, както тази жалка лейди.

— О, да, във всичко, което пожелаеш — отвърна тя в порив на ревност, принуждаващ я за миг да престъпи границата, която бе

съблюдавала дотогава.

— Оставам с теб — рекох аз и я целунах по очите.

Изплашена от моето решение, тя се изтръгна от обятията ми и се опря на дървото; после бързо тръгна към замъка, без да обръща глава; догоних я, тя плачеше и се молеше. Стигнали до моравата, аз улових ръката ѝ и почтително я целунах. Това неочаквано покорство я трогна.

— И все пак аз съм твой — казах, — защото те обичам, както някога те е обичала твоята леля.

Тя трепна и горещо стисна ръката ми.

— Един поглед — промълвих аз, — поне един от някогашните ти погледи! Жената, която изцяло се отдава на мъжа — възкликнах аз, когато тя озари душата ми със сиянието на очите си, — не влива в нас толкова живот и светлина, колкото ти ми дари в този миг. Анриет, ти си обичана повече от всички, ги си моята единствена любов!

— Аз ще живея — ми каза тя, — но потърсете изцеление и за себе си!

Този поглед изтри от паметта ми всички сарказми на Арабел. И тъй, аз бях играчка на две несъвместими страсти и последователно попадах под тяхното влияние; обичах ангел и демон, две жени, еднакво прекрасни; едната блестеше с всички добродетели, които погазваме, озлобени от собственото си несъвършенство; а другата се кичеше с всички пороци, които превъзнасяме от себелюбие. Вече се отдалечавах по дългата алея и от време на време се обръщах, за да видя госпожа Дьо Морсоф, която стоеше опряна на дървото заедно с децата, размахващи кърпичките си, когато неочаквано почувствувах как в душата ми се пробуди тщеславие при мисълта, че бях станал всевластен господар на съдбите на две прекрасни създания, гордост за две жени, толкова различни и толкова свършени, и им бях внушил такава безмерна страст, че всяка от тях бе готова да умре, ако се лиши от мен. Това недостойно самодоволство бе двояко наказано, повярвайте ми, Натали! Не зная какъв зъл дух ми шепнеше да чакам край Арабел часа, когато мигновено отчаяние или смъртта на графа ще хвърлят в обятията ми Анриет, защото Анриет все още ме обичаше: нейната суровост, нейните сълзи, угризения и християнско смирение бяха красноречиво доказателство за чувствата, които нищо не можеше да изтръгне от сърцето ѝ, така както и от моето. Когато поех бавно по красивата алея, потънал в тези размишления, аз бях вече не на

двадесет и пет години, а на петдесет. Понякога младият човек по-често от жената за миг става от трийсет на шейсет. Макар мигновено да бях пропъдил тези низки мисли, трябва да призная, че те продължиха да ме преследват. Може би внушаващият ги дух живееше в Тюйлери, под сводовете на кралските покои. Кой можеше в тези времена да противостои на развращаващото влияние на Луи XVIII, който казваше, че познаваме истинските страсти само в преклонна възраст, тъй като страстта е сладка и шеметна само когато към нея се примесва безсилието, придаващо на всяка наслада онзи трепет, който изпитва играчът, залагащ последния коз. Дошъл до края на алеята, аз се обърнах и видях, че Анриет все още стои под дървото, сега вече сама. И аз се върнах да ѝ кажа последно сбогом, обляно от грехоочистителни сълзи, причината на които се таеше в нея. Без сам да зная, аз ронех тези искрени сълзи, оплаквайки нашата красива любов, погубена завинаги, нашите невинни чувства, благоуханните цветя на младостта, които никога не ще разцъфнат отново, защото по-късно мъжът вече не предлага, а само получава; в своята любовница той обича самия себе си, докато младият човек обича възлюблената в самия себе си; по-късно ние предаваме своите вкусове, а може би и своите пороци на жената, която ни обича; а на млади години нашата възлюблена ни налага своите добродетели и нежни чувства; приобщава ни към красотата със своята усмивка и ни учи на себеотрицание с примера си. Горко томува, който не е имал своята Анриет! Горко и томува, който никога не е познал някоя лейди Дъдли! Ако първият се ожени, не ще задържи жена си; вторият може би ще бъде изоставен от любовницата си. Но щастлив е този, който би намерил двете в една; щастлив е, Натали, човекът, когото вие обичате!

След завръщането ни в Париж, ние с Арабел още повече се сближихме. Скоро, неусетно за нас самите, започнахме да нарушаваме законите на светското общество, които дотогава смятах задължителни за себе си и при чието строго съблюдаване светът прощава фалшивото положение, в каквото се бе поставила лейди Дъдли. Обществото, което винаги се стреми да проникне зад завесата, скриваща истинските отношения на хората, проявява търпимост само когато разкрие тайната им. Любовниците, принудени да живеят във висшите кръгове, винаги ще бъдат жестоко осъждани, когато дръзнат да сринат преградите, издигнати от светското благоприличие, и не се подчиняват строго на

всички условности, наложени от нравите; тук се касае вече не толкова за другите, колкото за самите тях. Усилията да се приближим до предмета на своята страст, съблюдавайки външното благоприличие, театъра, който разиграваме, и тайните, които крием — цялата тази стратегия на щастливата любов изпълва нашия живот, подхранва желанието и предпазва сърцето от скука, поражда от навика. Но първите страсти са безразсъдно разточителни, като младите хора, които отсичат до корен всички дървета в градините на своите души, вместо да ги отглеждат с любов. Арабел не признаваше тези еснафски възгледи и отначало им се подчиняваше само за да ми угоди; но подобно на палач, отрано набелязал жертвата си, тя искаше да ме злепостави в очите на целия Париж, за да ме направи свой роб. В желанието си да ме задържи при себе си тя пусна в ход своето кокетство, тъй като смяташе за недостатъчно нашумяла нашата елегантна връзка, за която поради отсъствие на доказателства в обществото не се решаваха да говорят открито и само шепнеха по ъглите. Нима можех да се съмнявам в любовта ѝ, виждайки я настъпателна, неотразима в дръзките си постъпки, заплашващи да разкрият нашите отношения?

Отдал се на сладостите на запретената любов, аз скоро бях обзет от отчаяние, съзнаващ как безжалостно потъпквах съветите и съкровенията мечти на Анриет. И тогава започнах да живея разгулно и безпътено с безпаметното настървение на туберкулозния, който в предчувствие на близкия си край отказва да преслушат болната му гръд. В моето сърце винаги имаше кътче, до което не можех да се докосна без болка; някакъв отмъстителен дух постоянно пробуждаше в мен мисли, които напразно се мъчех да прогоня. В писмата си до Анриет се оплаквах от този мой душевен гнет, който ѝ причиняваше нови страдания. „С цената на всички жертви и изгубени съкровища аз се надявах да ви видя щастлив“ — казваше тя в единственото писмо, което получих от нея. А аз наистина не бях щастлив! Скъпа Натали, щастието е съвършено, то не търпи сравнения. Когато първият огън на любовта прегоря, аз неволно започнах да сравнявам тези две жени, върху чиито различия дотогава не бях се замислял. Всяка голяма страст ни овладява така дълбоко, че отначало сякаш притъпява всички остри ъгли на нашия характер и изглажда браздите, прорязани в съзнанието ни от добри или пагубни навици; но по-късно в духовния

облик на влюбените, опознали се вече по-добре, отново се проявяват избледнелите черти; тогава всеки съди другия и често характерът влиза в борба с чувствата, пораждайки антипатии, които стават причина за онези разногласия и разриви, даващи повод на повърхностните люде да обвиняват човешкото сърце в непостоянство. В нашите отношения настъпи такъв прелом. Вече по-малко заслепен от съблазните на лейди Дъдли, аз започнах, така да се каже, да анализирам своите удоволствия и без да искам, стигнах до неблагоприятни за нея изводи.

Преди всичко намирах, че тя няма оня жив ум, който отличава францужойката и придава на любовта ѝ неотразимо очарование, така поне твърдят всички, на които житейските превратности са позволили да изпитат любовта на жени от различни страни. Влюбвайки се, францужойката се преобразява; нейното толкова прославлено кокетство ѝ служи само за да краси любовта ѝ, а тъй опасното тщеславие вече ѝ е ненужно, защото е предпочела беззаветната любов. Отдава се изцяло на интересите, огорченията и насладите на възлюбения си; за един ден овладява изкуството на тънките комбинации като опитен финансист, изучава законите, усвоява механизма на кредитните операции и става способна да разори дори banker; лекомислена и разточителна по природа, тя не ще извърши нито една грешка и не ще пропилее напразно един луидор; тя става майка, наставница, лекар и във всички тези превращения запазва очарованието си на щастлива жена, във всяка подробност влага безгранична любов. Тя съчетава в себе си достоинства на жените от всички страни и им придава единство благодарение на своя ум, на този чисто френски дух, който всичко съживява, всичко позволява, всичко оправдава, всичко преобразява, разрушавайки еднообразието на чувството, основано върху сегашното време на един-единствен глагол. Францужойката люби винаги, неизменно и неуморно, всяка минута, и в обществото, и когато е сама; в обществото тя произнася думи, които намират отклик в душата само на един-единствен човек; умее да говори с мълчанието си и да ви гледа със сведени очи; ако обстоятелствата не ѝ позволяват да говори и да гледа, тя ще остави върху пясъка отпечатъка на крачето си, където ще прочетете нейната мисъл; бивайки сама, тя изразява любовта си дори насън; с една дума, тя подчинява целия свят на своята любов. И обратно, англичанката изцяло подчинява любовта си на обществото. Свикнала поради възпитанието си винаги да запазва

ледено спокойствие и онова британско високомерие, за което вече ви говорих, тя разтваря и затваря сърцето си с лекотата на английски механизъм. Носи непроницаема маска, която сменя и надява с чисто английска невъзмутимост; страстна като италианка, когато никой не я вижда, тя става хладна и недостъпна, щом се озове сред хора. И най-горещо обичаният мъж започва да се съмнява в щастието си, слушайки спокойния глас, виждайки безстрастното лице и безподобното самообладание, с което се въоръжава всяка англичанка, щом само пристъпи извън будоара си. В този миг лицемерието ѝ стига до безразличие: англичанката всичко е забравила. И, разбира се, жената, която захвърля любовта си като дреха, ви кара да мислите, че би могла лесно да я замени. Каква буря предизвиква в сърцето ни тогава оскърбеното самолюбие, когато я виждаме да взема, да захвърля и отново да подхваща любовта си, сякаш тя е дамско ръкоделие! Тези жени твърде изкусно се владеят, за да ни се отдават изцяло; твърде много се подчиняват на властта на обществото, за да ни принадлежат всеотдайно. Там, където французойката ни награждава с нежен поглед за търпението ни и отегчена от досадни гости, прибягва към тънка насмешка, англичанката пази непристъпно мълчание, като наранява сърцето ни и дразни ума ни. Тези жени така са свикнали при всякакви обстоятелства да властвуват като на трон, че за мнозинството от тях всемогъществото на „fashion“^[8] се простира дори до любовните наслади. Който преувеличава целомъдрието си, преувеличава и любовта — такива са англичанките; за тях външната показност е всичко, без обаче тази любов към формата да развива у тях вкус към прекрасното; каквото и да твърдят те самите, протестантската и католическата религия ни обясняват защо чувството на французойката превъзхожда разсъдъчната, пресметлива любов на англичанката. Протестантството се съмнява, изследва и убива вярата, следователно носи смърт за красотата и за любовта.

Светските хора трябва да се подчиняват, когато висшето общество заповядва, но свободолюбивите люде бягат от него, тъй като подобен гнет за тях е непоносим. Вие разбирате сега как бе оскърбено моето самолюбие, когато открих, че лейди Дъдли не може да съществува без светското общество, че и на нея са свойствени британските превращения; да се подчинява на изискванията на света, за нея не бе жертва — не, тя леко и естествено носеше две

несъвместими маски. Когато любеше, се отдаваше безпаметно на любовта; нито една жена в която и да е страна не можеше да се сравни с нея, тя би надминала цял харем; но достатъчно бе завесата да падне над тази вълшебна сцена, за да не остане от нея и следа. Арабел вече не отговаряше на усмивка, нито на поглед, не беше господарка, нито робиня, а просто посланица, принудена да мери думите и действията си; тя дразнеше със спокойствието си и раняваше сърцето с превзетата си благопристойност; по такъв начин свеждаше любовта до простата необходимост, вместо да я възвисява, стремейки се към идеала. Тя не изразяваше опасения, съжаления или желания, но в определения час страстта ѝ избухваше като бенгалски огън, бързайки сякаш да навакса изгубеното. На коя от тези две жени трябваше да вярвам? И тук, след множество въпроси и отговори, с които измъчвах мозъка си, разбрах колко различна е Анриет от Арабел. Когато госпожа Дьо Морсоф за миг ме оставяше, всичко наоколо напомняше за нея; когато си отиваше, гънките на роклята ѝ радваха моя взор, а когато се връщаше, тяхното леко шумолене галеше слуха ми; аз чувствавах нейната нежност дори в бавното движение на клепащите, когато тя свеждаше очи; гласът ѝ, кротък и чист, звучеше като безконечна ласка; разговорът ѝ свидетелствуваше за вътрешна убеденост и яснота на мисълта, тя винаги бе вярна на себе си; не делеше душата си на две части — едната пламенна, а другата ледена; и най-после, госпожа Дьо Морсоф използваше своя ум и дълбочина на мисълта си, за да изрази своите чувства; нейните остроумни шеги развличаха децата и мен. Арабел, напротив, не използваше остроумието си, за да прави живота приятен, тя не се стараеше да ме радва с него, нейната мисъл живееше чрез обществото и се проявяваше само в насмешки; обичаше да дразни, да хапе, но не за да ме забавлява, а в угода на собствения си вкус. Госпожа Дьо Морсоф би скрила любовта си от целия свят, лейди Арабел се стараеше да покаже своята на цял Париж и с ужасна непоследователност съблюдаваше светските нрави и същевременно пред очите на всички се разхождаше с мен из Булонския лес. Тази смесица от дързост и достойнство, любов и студенина постоянно нараняваше сърцето ми, останало чисто и пламенно; аз не умеех да преминавам за миг от една крайност в друга — подобни промени ме угнетяваха; още тръпнех от любов, когато тя внезапно надяваше маската си на свенливо целомъдрие; а ако много деликатно започнех да

я упреквам, тя веднага пускаше в ход хапливия си език, изпъстряйки несдържаните си любовни признания с ядни английски насмешки, които вече се опитах да ви опиша. Когато се осмелявах да ѝ противореча, тя вливаше в сърцето ми отрова и се стараеше да ме унизи, сякаш ѝ доставяше удоволствие да си играе с мен като с восъчна кукла. Ако ѝ напомнех, че трябва да запазва мярка във всичко, тя ми отговаряше с моите собствени изопачени мисли, изкарвайки ме извън себе си. А когато я упреквах за студенината ѝ, подигравателно ме питаше не искам ли да се хвърли на шията ми пред очите на целия Париж, в Италианската опера; тя казваше това напълно сериозно и аз треперех да не изпълни заплахата си, знаейки как обича да предизвиква клюки по свой адрес. Въпреки горещата ѝ страст никога не почувствувах у Арабела нещо затаено, дълбоко, свято, както у Анриет; тя бе ненаситна, като зажадняла за дъжд песъчлива земя. Госпожа Дьо Морсоф можех да успокоя с един поглед или със звука на гласа си, тъй като тя чувствуваше душата ми, докато маркизата не можеше да се развълнува нито от поглед, нито от ръкостискане, нито от нежна дума. Нещо повече! За нея днешното щастие не съществуваше на следващия ден; никакво доказателство за любов не я удивляваше; тя изпитваше неутолима жажда за движение, шум и блясък — ето кое пораждаше яростните пориви на любовта ѝ; но в тях тя мислеше за себе си и никога за мен. Писмото на госпожа Дьо Морсоф озаряваше като ярка звезда живота ми, показваше, че тази добродетелна жена неизменно запазваше душа на францужойка и със зорка бдителност и разбиране следеше всички превратности в моята съдба; това писмо ще ви помогне да разберете с каква загриженост се отнасяше тя към моите материални интереси, към политическата ми кариера и към нравственото ми възвисяване и с каква жар вникваше в съществуването ми, доколкото приличието ѝ позволяваше. Към всички тези жизненоважни за мен въпроси лейди Дъдли проявяваше равнодушието на обикновен познайник. Тя никога не ме разпитваше за моите дела, за доходите ми, за работата ми, за трудностите ми, не се интересуваше от моите приятели, нито за враговете ми. Бе разточителна за себе си, но не и щедра към другите и наистина твърде рязко разграничаваше любовта от материалните интереси; докато Анриет — аз знаех това, макар и да не бях я подлагал на такива изпитания, — за да ме избави от огорчения, би сторила за мен онова,

което не би се осмелила да извърши за себе си. Ако ме бе сполетяла злочестина, каквато може да се случи и на най-богатите и високопоставени хора — историята изобилствува с подобни примери, — аз бих се обърнал за съвет към Анриет, но бих предпочел да бъда хвърлен в тъмница, отколкото да кажа една думичка на лейди Дъдли.

Дотук контрастът между двете жени се основаваше на техните чувства, но той се проявяваше и в начина им на живот. Във Франция чрез разкоша се изразява същността на човека, той въплъщава неговите мисли, поезията на душата му; той говори за неговия характер и придава значение на най-незначителните грижи на влюбения, обкръжавайки ни с мисловния свят на любимото същество; докато английският разкош, чийто блясък и изисканост ме бяха ослепили, бе хладен, бездушен. Лейди Дъдли не влагаше в него частица от себе си, той бе създаван от слугите, купуван бе с пари. Множеството нежни грижи, с които ме обграждаха в Клошгурд, бяха според лейди Арабел дело на слугите. Да се избере лакей, бе работа на нейния мажордом, сякаш се касаеше за коне. Тази жена не се привързваше към слугите си, смъртта на най-добрия от тях ни най-малко не би я опечалила; за пари биха го заменили с друг, не по-малко сръчен. Що се отнася до нашите близки, аз нито веднъж не видях в очите ѝ сълзи на съчувствие към чуждото нещастие; нейният егоизъм стигаше до такова простодушие, че понякога изглеждаше смешен. Тази натура, излята сякаш от бронз, бе покрита от пурпурната мантия на светска дама. Но прелестната одалиска, която вечер се извиваше страстно на меките килими, толкова прелъстителна в любовното си безумие, бързо ме примиряваше с безчувствената и суха англичанка; ето защо така бавно открих на каква неплодна почва попадаха хвърлените от мен семена, на които не бе съдено да покълнат. Госпожа Дьо Морсоф веднага отгатна тази душевност при кратката ми среща; още си спомням пророческите ѝ думи. Анриет бе права във всичко, любовта на Арабел ставаше за мен непоносима. По-късно се убедих, че на много от жените, яздещи изкусно на кон, не достига нежност! Подобно на амазонките, лишени от едната си гръд, и у тях липсва нещо, сякаш някакви неизвестни за мен влакна на сърдечния мускул са загубили еластичността си. По времето, когато вече започнах да усещам тежестта на това иго, когато бях уморен и телом, и духом, когато разбрах каква святост придава на любовта истинското чувство,

когато ме терзаеха спомени за Клошгурд и аз въпреки разстоянието вдъхвах аромата на неговите рози, усещах топлия ветреца, подухващ на терасата, и се вслушвах в песента на славеите, когато в мечтите си виждах каменистото дъно на потока под прозрачната, плитка вода, ме срази гръм, който все още кънти в живота ми, тъй като всеки час дочувам ехото му. Работех в кабинета на краля, който трябваше да отпътува в четири часа; херцог Дьо Льононкур бе на служба в двореца. Той влезе в кабинета и кралят го запитва за здравето на графинята.

Аз рязко вдигнах глава и това движение ме издаде. Подразнен от моята несдържаност, кралят ме стрелна с присмехулно-хладния си поглед, който обикновено биваше последван от някоя попадаща точно в целта остра забележка.

— Господарю, моята злочеста дъщеря умира — отвърна херцогът.

— Ще благоволи ли негово величество да ми разреши отпуск? — запитах аз просълзен, с риск да предизвикам гневния му отказ.

— Тичайте, милорде! — отвърна той с усмивка, влагайки остра ирония във всяка дума и заменяйки заповедта с насмешка.

Херцогът, преди всичко придворен и после баща, не помоли за отпуск и седна в каляската, за да съпроводи краля. Аз заминах, без да се сбогувам с лейди Дъдли, която за щастие не бе у дома си и й оставих бележка, че заминавам по заповед на краля. Близо до Кроа дьо Верни срещнах негово величество, който се завръщаше от Верьер. Приемайки от мен букет цветя, които захвърли в нозете си, кралят ми отправи поглед, пълен с царствена ирония, с която умееше да срязва хората. „Ако искаш да играеш роля в политиката, връщай се по-скоро! Не си губи времето в разговори с мъртъвци!“ — сякаш казваха очите му. Херцогът печално ми махна с ръка. Двете разкошни каляски с по осем коня, лакеи в златни ливреи и блестяща свита профучаха, вдигайки облаци от прах сред виковете: „Да живее кралят!“ Стори ми се, че кралският екипаж сякаш прегازی тялото на госпожа Дьо Морсоф с онова равнодушие, с което природата гледа човешките беди. Макар да бе прекрасен човек, херцогът навярно щеше да играе вист с брата на краля, когато негово величество се оттегли в покоите си. Колкото до херцогинята, тя първа бе нанесла на дъщеря си смъртоносния удар с писмото си за лейди Дъдли.

Моето кратко пътуване премина като сън, но като сън на разорен комарджия; бях в отчаяние, че никой нищо не бе ми съобщил. Нима изповедникът на госпожа Дьо Морсоф бе толкова суров, та е забранил да ме приемат в Клошгурд? Обвинявах Жак, Мадлен, абат Дьо Доминис, всички, дори господин Дьо Морсоф. Когато излязох от Тур и стигнах до моста Сен Совьор, за да се спусна по обградения с тополи път за Понше, на който някога се бях любувал, търсейки моята прекрасна непозната, аз срещнах господин Ориже. Той се досети, че отивам в Клошгурд, и аз на свой ред отгатнах, че се връща оттам. Двамата спряхме каляските и излязохме на пътя; аз — за да науча от него новини, той — за да ми ги съобщи.

— Кажете, как се чувства госпожа Дьо Морсоф? — запитах аз.

— Съмнявам се дали ще я намерите жива — отвърна той. — Тя умира от ужасна смърт — от изтощение. Когато през месец юни ме повика, медицината вече не бе в състояние да се бори с болестта; у нея се бяха появили онези ужасни симптоми, които вероятно ви е описал господин Дьо Морсоф, тъй като ги намираше и у себе си. По това време графинята не беше под влияние на душевно разстройство, предизвикано от вътрешна борба; при такова състояние лекарят може да се намеси и постепенно да постигне благоприятни резултати; това не бе и остра криза, след която здравето отново се възстановява; не, болестта бе достигнала до стадия, когато науката е безсилна: това е неизлечима последица от тежка скръб, като смъртоносна рана от удар с кинжал. Тази болест се дължи на постепенната парализа на орган, чието действие е така необходимо за живота, както и туптенето на сърцето. Скръбта замени удара с кинжал. Тук няма място за съмнение. Госпожа Дьо Морсоф умира от някаква неизвестна болест.

— Неизвестна? — повторих аз. — А децата ѝ не боледуваха ли през това време?

— Не — отвърна той, поглеждайки ме многозначително, — и от началото на болестта ѝ господин Дьо Морсоф престана да я измъчва. Там аз вече съм ненужен, при нея е господин Деланд; но никаква помощ не може да ѝ се окаже и страданията ѝ са ужасни. Богата, млада, красива, и да умре състарена и изсъхнала от глад! Ето вече от четиридесет дена стомахът ѝ не приема никаква храна, по какъвто и начин да ѝ се предлага.

Господин Ориже стисна ръката ми, сякаш искаше да ми изрази съболезнованията си.

— Смелост, господине — каза той, вдигайки очи към небето.

Неговите думи изразяваха съчувствие: той смяташе, че страдам наравно с близките на Анриет; не подозираше как страдах от думите му, пронизали сърцето ми като стрели. Сkochих отново в каляската, обещавайки на кочияша щедро възнаграждение, ако ме доведе навреме в Клошгурд.

Въпреки нетърпението ми се стори, че бяхме пътували само няколко минути, дотолкова бях погълнат от горчиви мисли, които потискаха душата ми. Тя умираше от скръб, а децата ѝ бяха здрави! Значи, умираше заради мен! И моята обвиняваща съвест произнесе една от онези безпощадни присъди, които не ни дават спокойствие цял живот, а понякога и отвъд пределите му. Колко слабо, колко безсилно е човешкото правосъдие! То съди само явните престъпления. Защо обрича на смърт и позор убиеца, който покосява жертвата си с един удар, великодушно я изненадва в сън и я приспива навеки, или я убива внезапно, избавяйки я от мъчителна агония? Защо дарява щастлив живот и уважение на убиеца, който капка по капка влива смъртна отрова в чиста душа, подронвайки силите ѝ и разрушавайки тялото? Колко ненаказани убийци живеят необезпокоявани! Колко сме снизходителни към порока в изящни одежди! Как леко оправдаваме убийство, причинено от нравствени терзания! Не знаей чия отмъстителна ръка внезапно повдига пред мен завесата, скриваща обществото. И видях безчислените жертви, които вие познавате така добре, както и аз: госпожа Дьо Босеан, заминала, умираща, за Нормандия, няколко дена преди моето отпътуване! Херцогиня Дьо Ланже, злепоставена в очите на обществото! Лейди Брендън, подирила убежище в Турен, за да угасне в скромната къщица, гдето лейди Дъдли бе останала две седмици — вам е известна причината на тази ужасна развръзка! Нашето време е богато на подобни събития. Кой не е слушал за нещастната млада жена, отровила се от ревност — същата ревност, която може би сега погубваше и госпожа Дьо Морсоф? Кой не изтръпна, научавайки за съдбата на прелестната девойка, загинала след двегодишен брак като нежно цвете, прободено от стършел — жертва на целомъдрено неведение, покосена от злодей, комуто Ронкьорол, Монриво, Дьо Марсе и днес подават ръка, защото подкрепя

политическите им интриги? Кой не е треперил, слушайки разказа за сетните мигове на жената, останала непреклонна въпреки всички молби и непожелала никога да срещне съпруга си, след като великодушно изплатила дълговете му? Нима госпожа Д'Егльомон не видя пред себе си зиналия гроб и кой знае дали щеше днес да е жива без грижите на моя брат?

Светското общество и науката са съучастници в тези престъпления, за които няма наказателен съд. Сякаш никой не умира от скръб, от любов, от отчаяние, от тайни терзания, от безплодни надежди, толкова често подхранвани и отново изтръгвани до корен. В съвременния език има множество хитроумни думи, които обясняват всичко: гастрит, перикардит и хиляди женски болести, чиито названия се шепнат на ухо и служат като паспорт на покойника, оплакван с лицемерни сълзи, които ръката на нотариуса бързо изсушава. Дали дълбоко някъде в това нещастие не се крие неизвестен за нас закон? Трябва ли стогодишният старец безжалостно да осейва земята с трупове, унищожавайки всичко наоколо, за да оцелее само той, подобно на милионера, който поглъща усилията на множество дребни занаятчии? Съществува ли хищно племе, което се храни с кръвта на нежни и слаби създания? Боже мой! Нима принадлежа към расата на тигрите?

Угризения раздираха с острите си нокти сърцето ми и сълзи бликнаха от очите ми, когато влязох в алеята, водеща в Клошгурд: бе мъгливо октомврийско утро и вятърът разнасяше пожълтелите листа на тополите, посадени по нареждане на Анриет в тази алея, откъдето тя неотдавна ми бе махала с ръка, сякаш викайки ме назад. Дали все още бе жива? Ще положи ли още веднъж белите си ръце на сведената ми глава? За този единствен миг изкупих всички наслади, дадени ми от Арабел и сега така скъпо заплатени! Заклех се, че повече никога не ще я видя, и възненавидях Англия. Макар лейди Дъдли да бе само разновидност на моя народ, аз произнесох над всички англичанки сурова присъда.

Когато влязох в Клошгурд, получих нов удар. Видях Жак, Мадлен и абат Дьо Доминис на колене пред дървен кръст, побит в края на парцела, влязъл във владенията на граф Дьо Морсоф при поставяне на оградата и които графът и графинята не бяха пожелали да махнат. При вида на тези две молещи се деца и на почтения старец сърцето ми

мъчително се сви, аз скочих от каляската и се приближих към тях е обляно в сълзи лице. На няколко стъпки от тях стоеше гологлав старият лакей.

— Как е тя? — запитах абат Дьо Доминис, целувайки по челото Жак и Мадлен, които ме погледнаха студено, без да прекъснат молитвата си.

Абатът стана, аз го улових под ръка и опирайки се на него, запитах:

— Жива ли е още?

Той тъжно кимна с глава.

— Говорете, умолявам ви, говорете, за Бога! Защо се молите пред този кръст? Защо сте тук, а не при нея? Защо децата са във в такава хладно утро? Кажете ми всичко, за да не направя от незнание непоправима грешка.

— Вече от няколко дена графинята приема децата при себе си само в определени часове — каза абатът. — Господине — продължи той след малко, — може би ще бъде по-добре за вас да почакате няколко часа, преди да влезете при госпожа Дьо Морсоф; тя е много променена! Трябва да я подготвят за тази среща, иначе може да усилят мъките й... Сега смъртта за нея би била облекчение. — Стиснах ръката на този божи човек, който с поглед и с глас носеше изцеление за раните на ближния си, смекчавайки болките.

— Тук всички се молим за нея — подхвана той, — тази свята жена, преди толкова смирена и готова да умре, от няколко дни изпитва скрит ужас от смъртта; и погледите й, обърнати към тези, които са пълни с живот, за първи път помръкват от завистливо чувство. Струва ми се, че това помрачаване на душата е предизвикано не толкова от страх пред смъртта, колкото от някакви вътрешни пориви, сякаш увяхващите цветя на младостта я опияняват с отровен дъх на гнило. Да, злият дух оспорва на Бога тази прекрасна душа. Графинята изживява тежка борба, подобно на Христос в маслинената гора, и оросява със сълзи белите рози, увенчаващи главата й и капещи една след друга. Почакайте, не се показвайте още: вие ще донесете пред нея сиянието на кралския дворец, тя ще види във ваше лице отблясък на светските празненства и скръбта й ще стане още по-горчива. Бъдете милосърден към слабостите, които сам Бог прости на сина си, станал човек. Каква би била нашата заслуга, ако печелим победи, без да

срещнем противника? Позволете на изповедника ѝ и на мен, двама старци, чиято немощ не може да оскърби нейния взор, да я подготвим за тази неочаквана среща и за тези вълнения, от които тя се отказва по настояване на абат Бирото. Всички земни дела са свързани чрез невидими нишки с Божия промисъл и са зрими само за посветения, и ако вие дойдохте тук, може би ви е довела някоя от пътеводните звезди, които сияят в духовния свят, указвайки ни пътя и към яслата, и към гроба.

После, с топло красноречие, което като утринна роса освежава душата ми, разказа, че през последните шест месеца графинята ставала все по-зле въпреки грижите на доктор Ориже. В течение на два месеца докторът идвал всяка вечер в Клошгурд, мъчейки се да изтръгне от смъртта жертвата ѝ, тъй като графинята му казала: „Спасете ме!“

— Но да се излекува тялото, е възможно само когато се излекува душата! — казал веднъж старият доктор.

— Състоянието ѝ все повече се влошаваше и кротките думи на тази страдалческа душа постепенно отстъпиха място на горчиви жалби — продължаваше тъжния си разказ абат Дьо Доминис. — Тя моли земята да не я оставя, вместо да моли Бог да я прибере при себе си, а после се разкайва, че е роптала срещу Божията воля. Тези колебания терзаят сърцето ѝ и усилват ужасната борба на тялото и душата. Понякога побеждава тялото! „Колко скъпо ми струвате вие!“ — каза тя веднъж на Жак и Мадлен, като ги отблъсна от себе си. Но веднага, поглеждайки ме, душата ѝ се върна към Бога и каза на Мадлен благословените думи: „Щастието на ближния е радост за този, който сам не може да бъде щастлив.“ И в гласа ѝ имаше толкова горест, че сълзи бликнаха от очите ми. Тя наистина се отклонява от Божията вяра, но отново се съвзема и с всяка стъпка се издига все по-високо, към небето.

Бях потресен от разказите на тези вестители, случайно срещнати от мен по пътя, предчувстващ, че всички печални гласове, сливащи се в общ скръбен хор, скоро ще зазвучат като мрачна погребална мелодия, лебедова песен на умираща любов, и извиках:

— Вярвате ли, че тази прекършена лилия отново ще разцъфне в небесата?

— Тя бе лилия, когато я оставихте — отвърна той, — но сега ще я намерите прегоряла, пречистена в горнилото на страданията и чиста като скрит в земята диамант. Да, този светъл ангел, тази човешка звезда ще излезе, сияйна, от затъмнителните я облаци и ще отлети в царството небесно.

Когато стиснах с благодарност ръката на този свят човек, от вратата на дома се показва напълно побелялата глава на графа; лицето му изразяваше изненада и той се хвърли към мен, говорейки:

— Тя каза истината! Ето го! „Феликс, Феликс, виждам го, Феликс иде!“ — възкликна току-що госпожа Дьо Морсоф. Приятелю мой — продължи той, хвърляйки към мен погледи, изпълнени с безумен страх, — смъртта вече дойде! Защо не избра мене, безумния старец, към когото отдавна посяга?...

Отправих се към замъка, събрал всичката си смелост; но пред прага на дългото преддверие, което стигаше до моравата, ме спря абат Бирото.

— Госпожа графинята моли да не влизате още при нея — каза той.

Оглеждайки се, аз забелязах, че покрусените от скръб слуги сноват насам-натам, изпълняващи с видимо учудване нарежданията на Манет.

— Какво става тук? — запита графът, смаян повече от тази суетня, отколкото страхувайки се пред непоправимото, и както винаги поддаващ се леко на тревогите.

— Прищявка на болен — отвърна абатът. — Госпожа графинята не иска да приема господин виконта в такава обстановка; иска да се подготви — защо да не изпълним желанието ѝ?

Манет извика Мадлен и девойчето, останало за малко при майка си, излезе от нейната стая. После излязохме да се поразходим петимата: Жак, баща му, двамата абати и аз мълчаливо обхождахме моравата пред дома. Съзерцавах дълго Монбазон, после Азе и аз обхванах с поглед пожълтялата долина, чийто печален сега вид, както всякога досега, отговаряше на вълнуващите ме чувства. Изведнъж забелязах милата девойка, която късаше есенни цветя и ги свиваше в букет. Когато разбрах какъв дълбок смисъл е вложен в този отклик на моите прежни любовни ваяния, пред очите ми притъмня и аз се олюлях, двамата абати, между които вървах, ме подхванаха и ме

отведоха до каменния парапет на терасата, където няколко минути седях сломен, макар и незагубил съзнание.

— Клетн Феликс — продума графът, — тя ми бе забранила да ви пиша, та нали знае колко я обичате!

Да, бях се подготвил да страдам, но ме срази това внимание, в което се сливах всички мои спомени за отлетялото щастие.

„Ето я — помислих си — изсушената като скелет степ в светлината на сивия есенен ден и сред нея единственият разцъфнал храст, на който някога, по време на разходките си, се любувах с чувство на суеверен трепет и който сякаш предвещаваще този скръбен час!“

Всичко бе замряло в малкия параклис, някога толкова весел и оживен! Всичко бе печално и занемарено, всичко лъхаше на безнадеждност. Алеите бяха разчистени наполовина, започнатата работа бе изоставена, работниците стояха с отпуснати ръце и гледаха замъка. Макар да бе гроздобер, не се чуваше ни смях, ни глъч. Лозята изглеждаха запустели — такава дълбока тишина цареше наоколо. Ние вървахме мълчаливо, като хора, чиято скръб не понася банални думи, и слушахме графа — той единствен продължаваше да говори. С няколко думи графът отдаде дан на своята обич към жена си, преминала в навик, но след това естественият му порив го подведе както всякога да изразява недоволство и да се оплаква от графинята. Жена му никога не се грижела за себе си и не слушала разумните му съвети; той пръв забелязал симптомите на нейната болест: та нали ги бил изучил по себе си; но той се борил със страданието си и сам се излекувал, следвайки строга диета и избягвайки вълненията. Той можел да излекува графинята напълно, но нима мъжът се решава да поеме върху себе си такава отговорност, особено когато вижда, че неговият опит, за съжаление, не вдъхва доверие? Въпреки увещанията му графинята избрала доктор Ориже; и ето, този доктор, лекувал някога така зле него самия, сега погубвал жена му. Ако тази болест е следствие от тежки огорчения, сам той ги е изпитвал неведнъж и неминуемо трябвало да заболее от нея. А какви огорчения имала жена му? Графинята била щастлива, нищо не я тревожело, никой не ѝ пречел. Благодарение на неговите грижи и на неговата предвидливост богатството им се умножило; той предоставил на жена си да се разпорежда в Клошгурд; децата му били добре възпитани, здравето им вече не вдъхвало

никакви опасения; какво е могло да предизвика нейната болест? И той продължи да разсъждава, изливайки скръбта си в безсмислени жалби и обвинения. Но постепенно спомените отново оживиха чувствата, които заслужаваше това благородно създание, и няколко сълзи овлажниха сухите му дотогава очи.

В този миг при нас дойде Мадлен и каза, че майка ѝ ме очаквала. Абат Бирото тръгна след мен. Девојката се държеше студено и остана с баща си, казвайки, че графинята желаела да разговаря с мен насаме, тъй като я уморявало присъствието на повече хора. В този тържествен час аз чувствувах и вътрешен огън, и студени тръпки, каквито ни обхващат в решителните минути на живота. Абат Бирото, един от онези хора, които Бог бе осенил със своята благодат, дарявайки го с кротост и простота, с търпение и милосърдие, ме отведе настрана.

— Господине — каза той, — аз направих всичко, което бе по човешките сили, за да попреча на тази среща. Спасението на душата на нашата мъченица налага това. Аз мислех само за нея, а не за вас. Сега, когато отново ще я видите, при все че срещата с нея би трябвало да ви бъде забранена от самите ангели, знайте, че аз ще остана между вас, за да я защита от вас, а може би и от нея самата! Уважавайте слабостта ѝ! Моля ви не в качеството на свещеник да я щадите, а като предан приятел, когото досега не сте познавали и който иска да ви избави от угризения. Нашата скъпа болна умира от глад и жажда. От тази сутрин тя се намира в трескава възбуда, която предшества тази ужасна смърт, и аз не мога да скрия от вас, че тя никак не иска да се раздели с живота. Виковете на нейната бунтуваща се плът замират в сърцето ми, предизвиквайки само нежно състрадание, но ние с абат Дьо Доминис смятаме за свой свещен дълг да скрием зрелището на нейната духовна агония от това благородно семейство, което не ще познае в нея сега своята предишна пътеводна звезда, защото и съпругът, и децата, и слугите — всички се питат: „Къде е тя?“ Толкова се е изменила графинята. Пред нас нейните жалби ще придобият нова сила. Освободете се от светските помисли, изгонете тщеславието на сърцето си, бъдете за нея пратеник небесен, а не земен. Нека тази светица не умре, измъчвана от съмнения и изричаща богопротивни думи на отчаяние.

Не отговорих нищо. Моето мълчание смути бедния изповедник. Аз гледах, чувах, движех се, но ми се струваше, че съм някъде далеч от

земята. „Какво се е случило? В какво състояние ще я намеря, щом всеки се старае да ме подготви за срещата?“ Тази мисъл пораждаше у мен страшно предчувствие, особено мъчително, защото не можех да го определя; в нея сякаш се сливаха всички мои тревоги. Приблжихме се към вратата на стаята ѝ, която неспокойният изповедник ми отвори. И веднага видях Анриет. Тя седеше в бяла рокля на малкото си канапе до камината, украсена с нашите две вази, пълни с цветя; цветя имаше и на кръглата маса до прозореца. Забелязвайки смаяното лице на абат Бирото, останал като втрещен пред тази стая, придобила внезапно предишния си вид и подредена като за празник, аз отгатнах, че умиращата бе наредила да изнесат от спалнята ѝ всички онези отблъскващи неща, които заобикалят леглото на болните. Тя бе изразходвала сетните си сили, за да украси неподредената си стая и достойно да приеме този, когото обичаше сега повече от всичко на света. Нейното отслабнало, зеленикавобледо лице, обкръжено от богати дантели, напомняше неразтворил се магнолиев цвят и в сравнение с любимия образ ми се стори само негова скица, нахвърлена с креда на платно; но за да разберете каква болка прониза сърцето ми, представете си, че художникът е завършил и оживил очите на тази скица, дълбоко хлътнали, искрящи очи, страшни със своя блясък сред това посърнало лице. Нямаше го вече спокойното величие, което ѝ придаваха постоянните победи над страданията. На челото, единствената част от лицето, запазила красивата си форма, лежеше отпечатък на дръзки желания и скрити заплахи. Въпреки восьмьножълтеникавия оттенък на удължилото се лице на графинята, се усещаше изгарящият я вътрешен огън по някакъв излъчван от него пламък, подобен на мараия, носеща се в зноен ден над полята. Хлътналите ѝ слепоочия и изпитите страни подчертаваха вътрешния строеж на лицето, а усмивката на безкръвните устни напомняше смътно зловещата усмивка на смъртта. Роклята с кръстосаната на гърдите ѝ пелерина не можеше да скрие слабостта на някога закръглената ѝ фигура. Изражението на лицето ѝ говореше, че знае как се бе изменила и че това я отчайва. Сега тя не бе вече моята възхитителна Анриет, нито величавата и свята госпожа Дьо Морсоф, а онова безименно същество в двубой с небитието, за което говори Босюе и което гладът и незадоволените желания тласкаха към отчаяна борба със смъртта.

Аз седнах до нея, улових ръката ѝ, за да я целуна, и почувствувах как гори. Анриет отгатна мъчителното ми учудване по усилието, което сторих, за да го прикрия. Безцветните ѝ устни се разтегнаха над изпъкналите зъби и се опитаха да изразят една от онези принудени усмивки, зад които крием и злорадство, и нетърпеливо желание, и душевно опиянение, и безсилната ярост на разочарованието.

— Уви, това е смъртта, Феликс — каза тя, — а вие не обичате смъртта! Тази отвратителна смърт, която всява ужас във всяко живо същество и дори в душата на най-безстрашния любовник. Тук свършва любовта, аз знаех това. Лейди Дъдли никога не ще забележи на лицето ви учудването, което току-що предизвиках у вас. Ах, защо така много ви очаквах, Феликс! А сега, когато дойдохте, ви възнаграждавам за предаността ви с това ужасно зрелище, което някога накара Рансе да стане трапист^[9]; аз жадувах да остана хубава и възвишена в спомените ви, винаги да бъда вашата бяла лилия и ето — сама разруших илюзиите ви! Истинската любов е чужда на всякакви сметки. Не бягайте, останете с мен. Господин Ориже намери тази сутрин, че съм много по-добре, аз ще се върна към живота, ще ме съживят вашите погледи. А после, когато придобия сили, когато отново започна да се храня, ще възвърна и хубостта си. Та аз съм едва на трийсет и пет години и още мога да бъда щастлива. Щастието подмладява и аз искам да позная щастието. Имам чудесни планове: тях ще оставим в Клошгурд, а ние с вас ще отидем в Италия.

Сълзи премрежиха очите ми; обърнах се към прозореца, сякаш за да погледна цветята. Абат Бирото бързо се приближи към мен и се наведе над цветята.

— Сдържайте сълзите си — пошепна той на ухото ми.

— Анриет, нима не обичате вече нашата долина? — запитах, за да обясня защо се бях отвърнал от нея.

— Обичам я — отвърна тя, притискайки галовно челото си към устните ми, — но без вас тя ме угнетява... Без теб — прошепна веднага след това, докосвайки ухото ми с горящите си устни и думите ѝ прозвучаха като две въздишки.

Този безумен порив ме ужаси; той ми каза повече от мрачните предупреждения на двамата абати. Вече бях успял да надмогна първата си изненада; но възвръщайки самообладанието си, аз няхах достатъчно воля, за да потисна нервните тръпки, прибягващи по

тялото ми през време на цялата тази сцена. Слушах Анриет, без да отговарям, или по-скоро отговарях със застинала усмивка и с кимане на глава, за да не ѝ противореча, отнасяйки се с нея като майка с дете. Отначало ме бе поразила промяната във външността ѝ, но после видях, че тази жена, някога толкова възвишена, проявяваше сега в поведението, в гласа, в обноските, в погледите и в мислите си детска наивност, простодушно кокетство, жажда за движение, дълбоко безразличие към всичко освен към себе си и към своите желания, с една дума, наивното неведение на дете, нуждаещо се от нашето покровителство. Така ли е с всички умиращи? Захвърлят ли те всички задръжки, заприличвайки на децата, необременени още с тях? Или намирайки се пред прага на вечността и запазила от всички човешки чувства само любовта, графинята я изразяваше с прелестната чистосърдечност на Хлоя^[10]?

— Както някога, вие ще ми възвърнете здравето, Феликс — продължи тя, — и въздухът на моята долина ще стане благотворен за мен. Как мога да откажа храна, предлагана от вас! Вие сте такъв добър болногледач! При това притежавате сили и здраве, които ще предадете и на мен. Приятелю мой, кажете ми, че не ще умра, че не мога да умра, неизпитала щастие! Те мислят, че най-голямата ми мъка е жаждата. О, да! Аз действительно съм жадна, приятелю мой! Болно ми е, когато гледам водите на Ендр, но жаждата на сърцето ми е още по-мъчителна. Жадувах за теб — продължи тя със сподавен глас, стискайки ръцете ми в своите горещи длани и притегляйки ме към себе си, за да ми каже тези думи на ухото, — умирам, защото ти не бе с мен. Нима не ми заповяда да живея? И аз искам да живея. И аз искам да яздя на кон, искам всичко да изпитам, живота в Париж, празненствата, удоволствията!

Ах, Натали! Тези страшни вопли на душата, този страстен бунт на плътта, неподдаващ се на описание, звънтеше в ушите ни — моите и тези на стария свещеник; горестните нотки на прекрасния глас говореха за борбите на цял един живот, за мъките на истинската, неутолена любов. Графинята внезапно стана и нетърпеливо се заоглежда като дете, което търси играчката си. Когато видя в какво състояние е духовната му дъщеря, бедният абат падна на колене, склучи ръце и започна да се моли.

— Да, аз искам да живея! — каза тя, заставяйки ме да стана, за да се опре на ръката ми. — Да живея истински живот, а не лъжовен. Всичко в живота ми бе измама, а през последните дни изброих в паметта си всички лъжи. Възможно ли е да умра? Та аз не съм живяла, нито веднъж не съм очаквала никого в степта!

И млъкна, сякаш се вслушваше и вдъхваше през стените някакъв недоловим за мен мирис.

— Феликс! Гроздоберачките скоро ще обядват, а аз, тяхната господарка — каза тя с детско огорчение, — аз съм гладна! Така е и с любовта; щастливи са тези работнички!

— Смили се, Боже — шепнеше бедният абат, който, със склучени ръце и устремен към небето взор, произнасяше молитви.

Тя чу тези думи, погледна изповедника си и започна да се смее.

— Тук никой не ме съжалява! — каза тя, като го погледна. — Вие винаги ми говорите за рая. Ще бъде ли там Феликс? — После обвинява ми с ръце, целуна ме горещо, като ме стисна в обятията си, каза: — Никому повече не ще ви дам! Искам да бъда любима, ще върша безумия като лейди Дъдли, ще науча английски, за да казвам „my Dee“. Ще отида в двореца, у херцогиня Дьо Бери, ще се обличам в разкошни тоалети и вие ще се гордеете с мен. Моята майка ми предлагаше този бляскав живот; ако бях послушала съветите ѝ, щях да ви запазя, нямаше да страдам и не бих умирала от хиляди несбъднати желания. Да умреш, когато обичаш живота!

— Не, не! — ѝ казах аз.

Тя ми кимна с глава, както правеше някога, обеща скоро да се върне и понечи да излезе.

— Ще обядваме заедно — продължи тя, — ще отида да предупредя Манет...

Но внезапна слабост я възпря, взех я на ръце и я положих облечена на леглото.

— Веднъж ме носихте така — промълви тя, като отвори очи.

Беше много лека и цялата гореше; усещах как тялото ѝ пламти. Влезе доктор Деланд и с учудване огледа украсената с цветя стая, но моето присъствие, изглежда, всичко му изясни.

— Как мъчително е да умреш, господине — му каза тя с изменен глас.

Той седна, премери пулса на болната, стана бързо, пошепна нещо на ухото на свещеника и излезе; последвах го и аз.

— Какво смятате да правите? — запитах доктора.

— Да я избавя от ужасната агония — отвърна той. — Кой можеше да очаква, че в нея са останали толкова сили? Не разбираме как още е жива, знаейки хода на болестта. Ето вече четиридесет и два дена, откак графинята не яде, не пие и не спи.

Господин Деланд извика Манет; абат Бирото ме отведе в градината.

— Да предоставим на доктора да действа — каза той. — С помощта на Манет той ще я приспи с опиум. Е, добре, вие я чухте, може ли да се мисли, че е отговорна за тези пристъпи на безумие!...

— Не — отвърнах аз, — това вече не е тя.

Изумях от мъка. Но колкото повече мислех, толкова по-значителна ми се струваше всяка подробност на тази сцена. Бързо излязох през вратата на долната тераса, спуснах се към реката и седнах в лодката, за да се скрия от всички и да остана сам с терзаещите ме мисли. Опитах се сам да убия в себе си силата, подбуждаща ме да живея — изтезание, подобно на онова, на което подлагат у татарите виновни в прелюбодеяние: завързват за дървена греда ръката или крака му и оставят нож, за да ги отреже сам, ако не иска да умре от глад: такава мъка изпитваше сега моята душа, чиято по-добра половина трябваше да отрежа. Моят живот също бе загубен! Отчаянието ме изпълваше с най-странни мисли. Ту исках да умра с нея, ту мислех да се затворя в манастира Мейре, където неотдавна се бяха заселили траписти. Очите ми се премрежиха и аз не виждах нищо наоколо. Гледах прозорците на стаята, където се мъчеше Анриет, и ми се струваше, че виждам светлината, която струеше от тях в онази нощ, когато ѝ отдадох сърцето си. Не трябва ли да приема простия живот, който тя бе създала за мен, и да ѝ остана верен с работа и усилен труд? Та нали бе поискала от мен да стана велик човек? Не бе ли чистотата висше достойнство, което аз не бях съумял да запазя? Любовта, както я разбираше Арабел, внезапно ме отврати. Вдигнах натежалата си глава, питайки се откъде ще черпя занаят светлина и надежди, за какво ще живея, когато внезапно дочух лек шум. Обърнах се към терасата и видях Мадлен да се разхожда бавно сама. Докато възлизах към терасата, за да поискам от милата девойка да ми обясни защо така

студено ме бе погледнала пред кръста, тя седна на скамейката; но едва забелязала ме наред път, се изправи и се престори, че не ме вижда, за да не остане насаме с мен; после бързо тръгна към замъка. Ненавиждаше ме, избягваше убиеца на майка си. Приближавайки се към Клошгурд, аз видях Мадлен, застанала неподвижно като статуя на терасата и заслушана в звука на стъпките ми. Жак седеше на едно от стъпалата и позата му изразяваше пълно безразличие, поразило ме още когато се разхождахме всички заедно пред къщата; но тогава аз не се замислих върху това; така ние оставяме известни мисли в някое скрито кътче на душата си, за да им се отдадем по-късно на воля. Забелязал бях, че младите хора, белязани с печата на смъртта, са безразлични към загубата на близки. И реших да надникна в тази мрачна душа. Искях да зная дали Мадлен бе споделила мислите си с Жак и дали му бе внушила ненавистта си към мен.

— Ти знаеш, Жак — казах, за да подхвана разговор, — че в мое лице имаш най-предан брат.

— Вашето приятелство ми е ненужно, аз скоро ще последвам майка си — отвърна той, като ми хвърли поглед, изпълнен с гневна мъка.

— Жак! — извиках аз, — нима и ти?

Той се закашля и се отдалечи от мен; после се върна и ми показва бързо изцапаната си с кръв кърпичка.

— Разбирате ли? — запита той.

И така, всеки от тях криеше своята съдбовна тайна. Както по-късно забелязах, брат и сестра се избягваха един друг. Щом само Анриет бе повалена на легло, и всичко в Клошгурд се рушеше.

— Госпожата спи — ни съобщи приближилата се към нас Манет, радвайки се, че графинята не страда.

В тези ужасни минути, когато всеки знае, че неизбежният край наближава, изпадаме в душевен смут и се вкопчваме в най-нищожните радости. Мигновенията са векове и ни се иска да вярваме, че ще донесат облекчение. Искаме болният да почива на ложе от рози, искам да вземем върху себе си болките му, искам неусетно за него да излети от устата му последното дихание.

— Господин Деланд нареди да изнесем цветята: те твърде много възбуждат нервите на госпожа Дьо Морсоф — ми каза Манет.

И тъй, цветята бяха предизвикали умопомрачението й.

Тя нямаше вина. Любовните въздишки на земята, празниците на плодородието, благоуханните цветя я бяха упоили с мириса си и навярно бяха пробудили мечти за щастлива любов, дремещи в нея още от далечните юношески дни.

— Елате, господин Феликс — ми каза Манет, — елате да видите госпожата, хубава е като ангел.

Върнах се при умиращата в минутата, когато залязващото слънце позлатяваше зъбчатите стени на Замъка Азе. Наоколо царяха покой и тишина. Мека светлина озаряваше леглото, на което почиваше Анриет, приспана с опиум. В този миг тялото ѝ сякаш бе престанало да съществува; лицето отразяваше само сиянието на душата и беше ясно като чисто небе след буря. Бланш и Анриет — тези два лъчезарни образа на една жена, изглеждаха особено прекрасни, тъй като моите спомени, мисли и въображение, помагайки на природата, пресъздаваха всяка черта на измъченото ѝ лице, което побеждаващата душа осветяваше със своите лъчи и се сливаше с тихото ѝ дихание. Двама свещеници седяха до леглото. Графът стоеше потресен, чувствайки, че крилете на смъртта пърхат над това любимо създание. Аз заех място на кушетката, където тя току-що бе седяла. После всички разменихме погледи, в които възхищението от небесната ѝ красота се сливаше със сълзите на скръбта. Лицето ѝ, отново озарено от мисълта, говореше, че Бог не бе изоставил едно от своите най-прекрасни творения. Погледнах абат Дьо Доминис и ние без думи споделихме мислите си. Да, ангелите не бяха изоставили Анриет! Техните мечове блестяха над това благородно чело и то си възвръщаше предишното величие на добродетелта, живо отражение на душата, която сякаш беседваше със светли духове. Чертите на лицето ѝ се проясниха, всичко в нея ставаше съвършено и възвишено под невидимите кадилници на бдящите над нея серафими. Зеленикавият оттенък на лицето ѝ, предизвикан от телесните страдания, отстъпи място на равна белота — матовата, студена бледност, която предвещава близка смърт.

Влязоха Жак и Мадлен; и всички потреперихме, когато Мадлен с благоговение се хвърли върху леглото, скръсти ръце и възкликна:

— Ето най-после моята майка!

Жак се усмихваше, уверен, че скоро ще последва майка си.

— Тя се приближава към небесната обител — промълви абат Бирото.

Абат Дьо Доминис ме погледна, сякаш искаше да ми каже: „Нали ви уверявах, че звездата ни отново ще изгрее и ще засияе над нас!“

Мадлен не снемаше очи от майка си; тя дишаше с нея, вслушваше се в лекото ѝ дихание — тънката нишка, свързваща графинята с живота, която ние с трепет следяхме, със страх, че всеки миг ще се скъса. Като ангел пред вратата на олтар, младата девойка бе страстна и спокойна, силна и покорна. В този миг църковната камбана в селото звънна за вечерня. Вълните на топлия въздух, нахлувайки в стаята, донесоха мекия звън, който напомняше, че в този час всички християни повтарят думите, изречени от ангела на жената, изкупила греховете на своя пол. В тихата вечер звуците на „Ave Maria“ ни се сториха благословение на небеса. Пророчеството бе така ясно, а печалното събитие така близко, че ние се обляхме в сълзи. Вечерният звън, шепотът на вятъра в листата, стихващата песен на птиците, бръмченето на насекомите, звучащо като тих напев, плясъкът на водите, плачевният вик на блатния певец — цялата природа се прощаваше с прекрасната лилия на тази долина, с нейния прост, светъл живот. Поезията на молитвата и дълбоката поезия на природата така проникновено се сливаха в прощален химн, че към нашите ридания скоро се присъединиха и други. Вратата в стаята на болната беше отворена, но ние бяхме така погълнати от скръбното съзерцание, желаейки завинаги да запечатим в паметта си любимия образ, че не забелязахме слугите, коленичили до прага и потънали в гореща молитва. Всички тези бедни хора, свикнали да не губят надежда, още вярваха, че господарката им не ще ги напусне, но толкова ясното предсказание ги бе довело до отчаяние.

По знак на абат Бирото старият лакей излезе, за да доведе свещеника от Саше. Докторът стоеше до леглото, невъзмутим като самата наука, и държеше безжизнената ръка на болната; той даде да разбере на влезлия духовник, че е ударил сетният час на страданията на този позван от Бога ангел. Дошло бе времето да се извърши последният религиозен обред. В девет часа тя тихо отвори очи, погледна ни с учуден, но кротък поглед и ние отново видяхме нашето обожаемо създание, такова прекрасно като в нейните благословени дни.

— Маминко, ти си премного хубава, за да умреш, животът и здравето отново се връщат към тебе! — извика Мадлен.

— Скъпо мое дете, аз ще живея, но в тебе — промълви графинята, като се усмихна.

Последва раздиращият душата миг: майката се прощаваше с децата и децата се прощаваха с майката. Господин Дьо Морсоф благоговейно целуна жена си по челото. Поглеждайки ме, графинята леко порумения.

— Скъпи Феликс — каза тя, — ето, струва ми се, единственото огорчение, което ще ви причиня! Но забравете всичко, що е могла да ви каже бедната умопомрачена, каквато бях!

Тя протегна ръка и когато аз я улових, за да я целуна, ми каза с предишната си усмивка:

— Както някога, Феликс!...

Излязохме всички от стаята ѝ и се върнахме в салона да изчакаме края на изповедта. Седнах до Мадлен. В присъствието на всички тя бе длъжна да бъде вежлива и не можеше открито да ме избягва, но не спираше очи на никого, подражавайки на майка си, и упорито пазеше мълчание, не поглеждайки нито веднъж към мен.

— Скъпа Мадлен — запитах аз тихо, — с какво съм ви обидил? Защо сте така студена с мен? Та нали пред лицето на смъртта всички се помиряват?

— Аз мислено се вслушвам в това, което говори сега моята майка — отвърна тя с израз, какъвто е придал Енгър на своята „Божия майка“, скърбящата Дева, готова да се застъпи за грешната земя, където трябва да бъде погубен синът ѝ.

— И вие осъждате мен в този миг, когато вашата майка ми прости, дори да съм виновен?

— Вас, само вас!

В гласа ѝ звучеше затаена ненавист, упорита като у корсиканец и непримирима като всички присъди на хора, още непознаващи живота и затова чужди на всяко снизхождение към оня, който е нарушил законите на сърцето. Премина час в дълбоко мълчание.

Изслушал последната изповед на госпожа Дьо Морсоф, абат Бирото се върна и ние отново влязохме в стаята. Изпълнявайки едно от тези желания, каквито се раждат само във възвишените сърца, тя бе помолила да я облекат в дълга дреха, която трябваше да ѝ послужи за саван. Лежеше в леглото, трогателна в своето покаяние, с просветлено от надежди лице. Аз видях в камината черната пепел от моите току-що

изгорени писма — жертва, която пожелала да принесе едва в смъртния си час, както ми каза изповедникът ѝ. Посрещна ни с някогашната си усмивка. Умитите ѝ от сълзи очи говореха за висше озарение, тя вече виждаше, прехласната, вратите на рая да се разтварят пред нея.

— Скъпи Феликс — прошепна тя, като ме улови за ръка и я стисна в своята, — останете. Трябва да присъствувате на една от последните сцени на моя живот; ги ще бъде не по-малко мъчителна от другите, но вие заемате в нея важно място.

После направи знак с ръка и вратата се затвори. По нейна молба графът седна. Ние с абат Бирото останахме прави. Подкрепяна от Манет, графинята стана, отпусна се на колене пред графа и притихна. После, когато Манет излезе от стаята, графинята вдигна челото си, което бе положила на коленете на удивения граф.

— Аз ви бях вярна съпруга — заговори тя с угаснал глас, — но може би невинаги съм изпълнявала дълга си; сега аз помолих Бог да ми изпрати сили, за да изпрося от вас опрощение на грешките си. Може би твърде горещо се отдавах на приятелството към човека, непринадлежащ към нашето семейство, и му оказвах внимание, което бях длъжна да запазя за вас. Може би сте се гневили, когато сте сравнявали грижите, с които обкръжавах него, с тези, които ви отдавах. Аз изпитвах — промълви тя тихо — приятелска привързаност, дълбочината на която не подозираше никой, дори този, който ми я бе внушил. Макар винаги да съм оставала добродетелна според човешките закони и да съм била за вас безупречна съпруга, волни или неволни мисли често смущаваха сърцето ми и сега се боя, че твърде леко съм се поддавала на тях. Но аз нежно ви обичах, бях покорна ваша съпруга; така и облаците, покриващи понякога небето, не опетняват чистотата му и затова с чиста душа ви моля за благословение. Ще умра без една горчива мисъл, ако вие намерите ласкава дума за вашата Бланш, майка на вашите деца, и простите прегрешенията ѝ, които тя сама си прости едва след покаянието си пред всевишния съдия, комуто всички сме подвластни.

— Бланш, Бланш! — ридаеше старикът, ронейки сълзи над главата на жена си. — Нима искаш да ме убиеш?

Той я приповдигна с неочаквана сила, благоговейно я целуна по челото и задържайки я в обятията си, продължи:

— Аз пръв съм длъжен да моля от теб опрощение! Нима не бях често груб с теб? Не преувеличавай своите детски простъпки...

— Може би — промълви тя. — Но, приятелю мой, бъдете снизходителен към слабостта на умиращата и ме успокойте. Когато настъпи и вашият час, припомнете си, че съм ви напуснала, благославяйки ви. Позволете ми да оставя на нашия приятел този залог за моето дълбоко чувство. — И тя показа писмото, лежащо на камината. — Сега той е мой син, това е всичко. Сърцето също може да има свои завети: аз предавам на приятеля своята последна воля и скъпият Феликс е длъжен да изпълни възложеното му свято задължение; надявам се, че не съм се излъгала в него, докажете, че не съм се излъгала и във вас и ми разрешете да му завещая няколко мисли. Както виждате, аз си оставам жена — каза тя, свеждайки печално глава, — получила опрощение, сега моля и за благодеяние. Прочетете го, но само след моята смърт — добавя тя, като ми подаде това тайнствено послание.

Забелязал, че жена му побледня, графът я подхвана и я отнесе в леглото ѝ; ние заобиколихме умиращата.

— Феликс — каза тя, — може би съм виновна и пред вас. Често ви причинявах огорчения, позволявайки ви да се надявате, че ще ви доставя радости, пред които сама отстъпвах; и единствено на самообладанието на съпругата и на майката дължа това, че мога да умра в мир. Вие също трябва да ми простите, вие, който така често ме обвинявахте, че дори вашите несправедливи упреци ми доставяха радост.

Абат Бирото постави пръст на устните си. Умиращата обори глава и притихна, а после помоли с ръка да влязат свещеникът, децата и слугите; тук тя с властен жест ми посочи съкрушения от скръб граф и децата. Виждайки този старец, чието безумие бе известно само на нея и на мен и комуто предстоеше да бъде отговорен за тези толкова крехки създания, тя обърна към мен взор с мълчалива молба, която запали в сърцето ми свещен огън: преди да приеме светото причастие, тя поиска опрощение от слугите за своята незлоблива строгост, напомни им да се молят за нея и обеща на всекиго от тях покровителството на графа; тя благородно призна, че през последния месец изричала жалби, недостойни за християнка, които могли да смутят слугите; понякога отблъсквала децата и изразявала недостойни

чувства; но тя обясни своята непокорност на Волята Божия с непоносимите си страдания. Накрая с трогателна сърдечност поблагодари на абат Бирото, които и бе открил цялата пустота на земните съблазни. Когато престана да говори, започнаха молитвите; после свещеникът от Саше я причести. След няколко минути дишането ѝ се затрудни, очите се покриха с мъгла, но скоро отново се проясниха; тя хвърли последен поглед и издъхна пред очите на всички, слушайки може би скръбния хор на нашите ридания. По твърде естествена сред природата случайност в този миг ние чухме редуващите се песни на два славея, които неколkokратно повтаряха своите трели, извили се като нежен зов. В мига, когато от гърдите ѝ излетя последното дихание — последно страдание на този изпълнен със страдания живот, — почувствувах вътрешен удар, който разтърси цялото ми същество.

Това бе първата ми среща със смъртта. Цяла нощ не откъснах очи от Анриет, омагьосан от израза на чистота и умиротворение, които ни придава избавлението от всички житейски бури, любувах се на белотата на това лице, по което още четях играта на всички нейни чувства, но което вече не отвърщаше на моята любов. Какво величие в мълчанието и в студенината! Как дълбоко говореха те! Каква красота в този пълен покой! Колко сила в тази неподвижност! Тя още говори за миналото и разтваряше завесата на бъдещето! Да, аз я обичах мъртва така силно, както и жива!

В ранния утринен час, толкова тягостен за онези, които са бодърствували, графът отиде да отдъхне, а тримата свещеници заспаха от умора. Останал без свидетели, аз я целунах по челото с всичката любов, която тя никога не бе ми позволила да ѝ изкажа.

На следващия ден, в хладното есенно утро, изпратихме графинята до последната ѝ обител. Носеха я старият лакей, бащата и синът Мартино и мъжът на Манет. Слязохме по пътя, по който с такава радост бях влязъл в деня, когато я намерих след дълго лутане; прекосихме долината на Ендр и стигнахме до малкото гробище на Саше, бедно селско гробище зад църквата, на склона на хълма; тук Анриет от християнско смирение бе поискала да бъде погребана под прост кръст от черно дърво, като скромна полска труженица, по нейните думи. Когато се спуснахме в долината и видях селската църква и бедното гробище, бях обхванат от неудържими тръпки.

Уви! Всеки от нас има своята голгота, където оставяме своите първи трийсет и три години от живота, получаваме в сърцето удар с копие и усещаме на главата си трънен венец вместо венец от рози; този хълм стана за мен моята изкупителна голгота.

Зад нас вървеше огромна тълпа, стекла се, за да изрази скръбта на цялата долина, която графинята скришом бе осеяла с благодеяния. Узнахме от Манет, нейната довереница, че за да помага на бедните, Анриет се ограничавала откъм дрехи, когато другите ѝ спестявания не достигали. Обличала деца на сиромаси, изпращала дрешки за новородени, помагала на млади майки, купувала от мелницата чувал зърно за немощен старец, подарявала крава на безимотно семейство — колко добри дела извършила тази християнка, любеща майка и владетелка на замък! Случвало се да подари зестра на някоя девойка, за да съедини две любещи се сърца, или да даде пари на момъка, за да се откупи от военна повинност — трогателни дарове на добросърдечната жена, която казваше: „Щастието на другите е утеха за този, който сам не може да бъде щастлив!“ Всички тези разкази, трета вечер предавани от уста на уста, бяха събрали огромна тълпа. Зад катафалката вървах с Жак и двамата абати. Съгласно обичая графът и Мадлен не дойдоха с нас — останаха сами в Клошгурд. Манет пожела непременно да съпроводи графинята.

— Бедната госпожа! Бедната госпожа! Сега тя е щастлива — повтаряше тя, обливайки се в сълзи.

Когато погребалното шествие се отклони от големия път, се раздаде общ вопъл: от всички страни се чуваха ридания; сякаш цялата долина оплакваше душата ѝ. Църквата бе пълна с народ. След опелото излязохме на гробището, където трябваше да я погребат под черния кръст. Когато чух пръстта и камъните да се сипят върху ковчега, загубих сетните си сили, олюлях се и помолих двамата Мартино да ме поддържат; бащата и синът ме уловиха под мишница и ме отведоха ни жив, ни мъртъв в замъка Саше; стопаните любезно ми предложиха да отдъхна в дома им и аз останах у тях. Признавам ви, не исках да се връщам в Клошгурд, но не желяех да отида и във Фрапел, откъдето се виждаше замъкът на Анриет. Тук бях близо до нея. Прекарах няколко дни в Саше; прозорците на моята стая гледала към тихата и самотна долина, за която вече ви говорих. По склоновете на този дълбок дол растат двестагодишни дъбове, а долу при проливни дъждове протича

буен поток. Природата тук отговаряше на дълбокия и суров размисъл, на който поисках да се отдам. В деня, прекаран в Клошгурд след съдбоносната нощ, бях разбрал колко неприятно би било сега моето пребиваване в замъка. Графът бе потресен от смъртта на Анриет, но той отдавна очакваше това ужасно събитие и дълбоко в душата си се беше примирил с него, затова понякога изглеждаше почти равнодушен. Бях забелязал вече това неведнъж, а когато графинята преди смъртта си ми предаде писмото, което още не се осмелявах да разпечатам, когато тя говореше за своята привързаност към мен, този подозрителен човек въпреки моите очаквания не ми отправи яростни погледи. Той обясни думите на Анриет с прекомерната чувствителност на съвестта ѝ, тъй като знаеше колко чиста бе жена му. Такова безразличие, присъщо на егоиста, бе напълно естествено. Тези две същества не бяха познали истинското съпружество, те си бяха останали чужди и духом, и телом, сърцата им не бяха се сливали в постоянно общуване, обновяващо чувствата; те никога не споделяха нито огорчения, нито радости, тези здрави връзки, които, скъсвайки се, ни нанасят хиляди рани, тъй като засягат всички струни на съществото, всички кътчета на нашето сърце и радват душата, която осветява тези връзки. Враждебността на Мадлен затваряше за мен вратите на Клошгурд. Тази сурова девойка не поиска да смири ненавистта си дори над гроба на своята майка и за мен би било непоносимо тежко да живея между графа, който би говорил само за себе си, и стопанката на дома, която би подчертавала непреодолимото си отвращение към мен. Да изпадна в подобно положение там, където някога всяко цвете ме приветствуваше, където всяко стъпало ласкаво ме канеше, където балкони, корнизи, перила и тераси, дървета и пътеки бяха обвеяни с поезията на моите спомени; да срещам ненавист там, където всичко ме обичаше — не, не можех да се примиря с тази мисъл! И така, аз веднага взех решение. Уви! Такъв бе краят на най-пламенната любов, която някога е изпитвало човешко сърце! Странични хора навярно биха осъдили поведението ми, но аз бях прав пред съда на своята съвест. Ето как завършват най-хубавите чувства и най-дълбоките драми на нашата младост. Всички ние тръгваме на път в ранно утро, както аз от Тур за Клошгурд, за да завоюваме целия свят, със сърце, жадуващо за любов; после, когато нашите душевни богатства преминат през горнилото на изпитанията, когато се сблъскаме с хората и събитията, всичко около

нас неусетно издребнява и ние намираме само зрънце злато в безкрайни пепелища. Такъв е животът! Живот без украса: велики замисли и жалка действителност. Аз дълго размишлявах над своята съдба, питайки се какво да правя, след като безжалостната смърт бе покосила всички цветя в душата ми. И реших да се насоча към политиката и към науката, към криволичещите пътища на честолюбието, да отстраня жената от своя живот, да стана държавник, хладен и безстрастен, и да остана верен на своя ангел, който бях обичал. Моите мисли отлитаха далеч, а очите ми оставаха приковани към могъщите дъбове със златни корони и със сякаш излети от бронз стволоче, чиито листа се сплитаха в разкошен рисунък; питах се дали добродетелта на Анриет не бе само неведение и толкова ли съм виновен за нейната смърт. Борех се с угризенията.

Най-после, в един ясен есенен ден, един от онези хубави дни в Турен, когато небето ни изпраща последната си усмивка, аз прочетох писмото, което според заръката на Анриет трябваше да отворя едва след смъртта ѝ. Съдете сами какво съм почувствувал, когато го четях!

ПИСМО

на госпожа Дьо Морсоф
до виконт Феликс дьо Ванденес

Феликс, горещо любими мой приятелю, сега трябва да ви разкрия сърцето си не толкова за да ви покажа колко силно ви обичам, колкото за да узнаете колко дълбоки и неизлечими са нанесените от вас рани и да разберете колко големи са задълженията, които те ви налагат. Сега, когато падам, измъчена от трудностите по пътя, обезсилена от ударите, получени в борбата, жената, за щастие, вече е мъртва в мен, останала е само майката. Ще видите, скъпи, защо станяхте главна причина на моите мъчения. Ако преди аз с радост приемах вашите удари, сега умирам от последната нанесена от вас рана; но има безкрайна сладост в съзнанието, че умирам от ръката на любимия. Скоро страданията ще ме лишат от сили и аз се възползвам от

последните проблясъци на моя още непомътен разум, за да ви помоля да замените за моите деца сърцето, от което ги лишихте. Ако по-малко ви обичах, аз властно бих ви възложила това задължение; но предпочитам вие сам да го поемете от чувство на свято разкаяние и да го смятате за продължение на вашата любов; нима към любовта между нас не се примесваха постоянно мисли, изпълнени с разкаяние и страх пред изкуплението? А аз знам, че ние продължаваме да се обичаме. Вашата грешка не би имала толкова гибелни последствия, ако не бях ви отделила толкова голямо място в сърцето си. Не ви ли казах, че съм ревнива? Така ревнива, че мога да умра от ревност? И ето, аз умирам. Но не скърбете, ние не престъпихме човешките закони. Църквата, чрез устата на одного от най-верните свои служители, ми каза, че Бог е милостив към тези, които се отричат от чувствени желания по негова воля. Приятелю мой, чуйте всичко, аз не крия от вас нито една своя мисъл. Това, което в последните минути изповядвам пред Бога, трябва да го знаете и вие — та нали вие сте господар на сърцето ми, както той е господар на небесата?

До празника в чест на херцог Ангулемски — единствения празник, на който съм присъствувала — аз бях, въпреки годините на съпружески живот, в онова неведение, което придава на девичата душа ангелска красота. Бях майка, не отричам, но не познавах позволените радости на любовта. Как бе станало това? Не знам, не знам също каква неведома сила внезапно промени всичко в мен. Спомняте ли си още вашите целувки? Те се врязаха в живота ми, оставиха дълбоки следи в душата ми; огънят на вашата кръв разпали моята кръв, вашата младост пробуди моята младост, вашите желания проникнаха в моето собствено сърце. Аз станах гордо, но в мен пламна чувство, за което няма дума на нито един език, както децата нямат още думи, за да предадат раждането на светлината в очите им и диханието на живота върху устните им. Да, това бе ехо, отразяващо звука, лъч светлина, прорязващ тъмнината, тласък, задвижващ

вселената; усещане толкова мигновено, колкото всички тези явления, но далеч по-прекрасно, тъй като бе пробуждане на душата! Внезапно разбрах, че в живота съществува неизвестна на мен тайна, някаква сила, по-прекрасна от разума, в която се сливат всички мисли, всички сили, целият свят в едно чувство между две същества. Почувствувах се майка само наполовина. Тази мълния падна в сърцето ми и разпали желания, дремещи в него, без да подозирам; и веднага разбрах какво искаше да каже моята леля, когато възкликваше, целувайки ме по челото: „Бедна Анриет!“ Когато се върнах в Клошгурд, пролетта, първите листа, благоуханието на цветята, белите облаци, Ендр, ясното небе — всичко ми говореше на непознат тогава за мен език и вливаше в душата ми частица от живота, що вие вдъхнахте в моите чувства. Вие може би сте забравили вече тези съдбоносни целувки, но аз никога не мога да ги залича от паметта си; сега умирам от тях. Да, всеки път, когато ви срещях след това, аз отново изпитвах техния пламък; вълнувах се при всеки поглед към вас, при всяко предчувствие, че скоро ще ви видя. Нито времето, нито волята ми успяха да победят тези властни пориви. И неволно се питах: „Какви ли са насладите на любовта?“ Нашите срещащи се погледи, почтителните целувки, които полагахте върху ръцете ми, нежните нотки в гласа ви, ръката ми, опряла се на вашата — всичко ме вълнуваше така дълбоко, така се разгаряха чувствата ми, че очите ми се замъгляваха, а ушите бучаха до болка. Ах, ако в такъв миг, когато се стараех да бъда особено студена, ме бяхте притиснали в обятията си, аз бих умряла от щастие! Понякога желях насила да ме обладаете, но веднага пропъждах с молитви тази нечестива мисъл. Когато децата произнасяха името ви, кръвта нахлуваше в сърцето ми, а после тутакси се изчервявах и често подвеждах моята бедна Мадлен, карайки я да го повтаря, толкова обичах това сладостно усещане. Какво още да ви кажа? Дори почеркът ви криеше в себе си такова очарование, че разглеждах писмата ви, както се любуваме на портрет. Щом

от първия ден придобихте над мен такава съдбоносна власт, вие разбирате, скъпи мой, че тя стана безгранична, когато се научих да чета в душата ви. Какво щастие изпитах, виждайки, че сте чист по сърце, правдив и искрен, обладавате множество високи достойнства, способен сте на велики дела и вече сте преминали през толкова изпитания! Мъж и дете, плах и смел! Каква радост излитах, когато узнах, че от детинство сме били обречени на едни и същи страдания! От вечерта, когато се доверихме един на друг, аз разбрах, че ще умра, ако ви загубя, и ви задържах до себе си от егоизъм. Господин Дьо ла Берж повярва, че раздялата с вас ще ме убие и това го трогна, тъй като умееше да чете в душата ми. Той прецени, че съм необходима на децата и графа и не настоя да преустановя срещите си с вас, защото му обещах да остана чиста и в помислите, и в постъпките си. „Ние не сме свободни в помислите си — каза той, — но ги усмиряваме, подлагайки себе си на тежки изпитания.“ — „Ако дам воля на мислите си, аз съм изгубена! — отвърнах му тогава. — Спасете ме от мен самата! Направете така, че той да не ме напусне и аз да остана непоковарена!“ Суровият старец се смили пред толкова чистосърдечност. „Вие можете да го обичате като син и да му отредите дъщеря си“ — каза той. Аз храбро приех този живот, пълен със страдания, виждайки, че сме обречени заедно да понасяме тази мъка. Боже мой! Запазих спокойствие, бях вярна на мъжа си, Феликс, и не ви позволих да направите крачка в принадлежащите на вас единствен владения! Тази велика страст ми вдъхна нови сили, аз гледах на всички обиди, които ми нанасяше господин Дьо Морсоф, като на изкупление и ги понасях с гордост, смятайки ги заслужено възмездие за моите греховни желания. Някога роптаех, но от времето, когато вие влязохте в живота ми, духът ми отново се окрили и това оказа благотворно влияние върху господин Дьо Морсоф. Без тази сила, която вляхте в мен, аз отдавна бих изнемогнала от теготите на семейния живот, за които вече ви говорих. Ако вие така често бивахте първопричина за

извършваните от мен грешки, то също толкова често ми помагаште да изпълнявам задълженията си. Така бе и с грижите ми за децата: все си мислех, че ги лишавам от нещо, и ми се струваше, че не се занимавам достатъчно с тях. Животът ми се превърна в непрестанно мъчение, но аз обичах тези мъки. Чувствувах, че станах по-малко любеща майка, по-малко добродетелна жена и разкаяние терзаеше сърцето ми; в опасенията си да не пренебрегна своите задължения, аз постоянно ги преувеличавах. За да не се поддам на изкушението, поставих между себе си и вас Мадлен, предопределяйки ви един за друг, и се стараех да издигна между нас непреодолими прегради. Безполезна преграда! Нищо не можеше да угаси огъня, който разпалвахте в душата ми. С мен или далеч от мен, вие обладавахте една и съща власт. Започнах да обичам Мадлен повече от Жак, защото тя трябваше да стане ваша. Но и нея ви отстъпих след тежка борба. Казвах си, че когато ви срещнах, бях на двайсет и осем години, а вие — на двайсет и две, и се стараех да намаля разликата, отдавайки се на неосъществими мечти. Ах, Феликс, правя тези признания, за да ви избавя от угризения, а може би и за да ви покажа, че не бях безчувствена, че споделях с вас всички жестоки страдания на любовта и че Арабел в нищо не ме превъзхожда! Аз също съм една от дъщерите на грешното племе, които мъжете така много обичат. Имаше време, когато моята борба бе толкова тежка, че по цели нощи плачех, от което косите ми започнаха да падат. После ви ги подарих.

Вие си спомняте болестта на господин Дьо Морсоф. Тогава вашето духовно величие не само не ме възвиси, но ме и принизи. Уви! В тези дни жадувах да ви се отдам в награда за вашето великодушие, но тази лудост не продължи дълго. Бог ми помогна да се избавя от нея по време на вечернята, на която отказахте да дойдете. Заболяването на Жак и неразположението на Мадлен приех като божие наказание: Бог искаше да върне при себе си заблудената овца. После вашата любов към тази

англичанка ми разкри тайни, които сама не знаех. Обичах ви по-силно, отколкото мислех. И страдах не заради Мадлен. Непрестанните тревоги в моя безрадостен живот, жестоката борба, която водех със себе си, не разчитайки на подкрепа отникъде освен от религията — всичко това подготви болестта, от която умирам. Последният жесток удар довърши разрушителното действие на предишните болезнени припадъци, за които никому не съм говорила. Аз виждах в смъртта единствената развързка на тази скрита трагедия. За двата месеца, откакто научих от майка си за вашата връзка с лейди Дъдли до вашето идване, преживях цял живот, ужасен живот, изпълнен с ревност и безсилна ярост. Готова бях да тръгна за Париж, жадувах за мъст, желях смъртта на тази жена, бях безучастна дори към ласките на децата си. Молитвите, дотогавашен живителен балсам за душата ми, вече не я изцеляваха. Ревността ми нанесе тежка рана, през която проникна смъртта. Но моето лице изглеждаше спокойно. Да, тази жестока борба остана тайна между Бога и мен. Когато се убедих, че ме обичате не по-малко, отколкото аз вас, че ми бяхте изменили само телом, но не и в мислите си, аз отново поисках да живея, но беше вече късно! Бог простря над мен милосърдната си десница, навярно от жалост към създанието, което бе искрено и пред себе си, и пред него и често се приближаваше в молитвите си към небесните двери. Да, любими мой, Бог се смили над мен, господин Дьо Морсоф ще ми прости, но вие, ще бъдете ли и вие снизходителен към мен? Ще се вслушате ли в гласа, който в този миг ви говори от гроба? Ще поправите ли нещастieto, за което сме виновни двамата, може би дори вие по-малко от мен? Знаете за какво бих искала да ви помоля. Бъдете за господин Дьо Морсоф като милосърдна сестра за болен, разговаряйте с него, обичайте го, тъй като никой не ще го обича. Бъдете между него и децата му посредник, каквато бях аз преди. Не ще изпълнявате дълго тази задача. Жак скоро ще напусне бащиния си дом и ще отиде при дядо си в Париж, където вие обещахте да го напътствувате сред

житейските бури. Мадлен ще се омъжи; ах, ако можехте да покорите сърцето ѝ! Тя е мое отражение, при това е силна, у нея има воля, която на мен липсваше, енергия, необходима за спътницата на човек, призван да играе роля в политическите борби; тя е умна и проникателна. Ако съдбата ви свърже, тя ще бъде по-щастлива от майка си. По този начин правото да продължите моето дело в Клошгурд ще ви принадлежи и вие ще поправите грешките, които аз не съумях да изкупя, макар да ми бяха простени на небето и на земята — да, вярвам, че Бог е милостив и ми е простил. Виждате, аз си оставам егоистка, но нима това не доказва безграничната ми любов! Искам да ме обичате в моите близки. Не можах да ви принадлежа, но ви завещавам моите мисли и задължения. Дори ако твърде много ме обичате, за да изпълните волята ми, и не пожелаете да се свържете с Мадлен, то поне успокойте душата ми, направете живота на господин Дьо Морсоф доколкото е възможно щастлив.

Сбогом, любимо на сърцето ми дете! Това е последно сбогом, още пълно с живот, плод на бистър ум; сбогом от една душа, на която ти дари толкова големи радости, че не трябва да се кориш за крушението, което те предизвикаха; казвам „крушение“, мислейки, че ме обичате, тъй като отивам към последната си обител, принасяйки се в жертва на дълга, макар и не без съжаление, което жестоко ме гнети! Но Бог ще знае по-добре от мен дали съм съблюдавала святите му закони според неговите предназначения. Да, аз често се огъвах, но не се поддадох и ако за моите грешки може да се намери оправдание, то се заключава в голямата изкусителна сила на обкръжаващите ме съблазни. Ще се представя пред Бога с такова смирение, каквото би ме преизпълвало, ако не бях устояла в борбата. Още веднъж сбогом! Вчера се сбогувах с нашата прекрасна долина, в чието лоно скоро ще намеря покой и където ти често ще дохождаш, нали?

Анриет

-
- [1] *Empyree* (англ.) — тук в смисъл на родина. ↑
- [2] *Тампъл* — затвор в Париж, където е лежала Мария-Антоанета. ↑
- [3] *Дидона* — легендарна царица на Картаген, героиня от епичната поема „Енеида“ на Вергилий (70–19 пр.н.е.), пронизала се с меч, когато узнала, че Еней я изоставил. ↑
- [4] *Blue devils* (англ.) — лошо настроение. ↑
- [5] *Агар* — библейско лице, робиня на Авраам, майка на сина му Исмаил. Изгонена в пустинята от жената на Авраам. ↑
- [6] *Away!* (англ.). — Махни се! ↑
- [7] *Consummatus est!* (лат.) — Свърши се! (От Свещеното писание.) ↑
- [8] *Fashion* (англ.) — мода. ↑
- [9] *Траписти* — членове на монашески орден, чийто устав налагал крайно строг начин на живот. ↑
- [10] *Хлоя* — героиня от романа „Дафнис и Хлоя“ на древногръцкия писател Лонг (IV столетие). ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ЕПИЛОГ

Потънах в бездна от размисли, тъй като пред моя взор се разкриха неизвестни за мен глъбини на този живот, озарен от последно сияние. Егоистичното ми заслепление се разсея. И тъй, тя бе страдала колкото мен и дори повече, след като бе мъртва. Тя бе вярвала, че всички ще обичат приятеля ѝ; била е тъй погълната от любовта си, че не е подозирала неприязнените чувства на дъщеря си към мен. Това последно доказателство за нежната ѝ любов ми причини остра болка. Бедна Анриет, тя искаше да ми подари Клошгурд и своята дъщеря!

Натали, от този ужасен ден, когато за пръв път влязох в гробище, съпровождайки до сетното ѝ убежище моята благородна Анриет, която вие също познавате сега, слънцето загуби за мен своята топлина и светлина, нощта стана по-мрачна, движенията ми — по-мудни, а мислите ми — по-тягостни. Има близки, които предаваме на земята със съжаление, но има особено скъпи нам същества, които погребваме в сърцето си и спомените за тях се сливат с всеки негов удар; мислите за тях са постоянни като нашето дихание, те живеят в нас благодарение сладостния закон на превъплъщението, присъщ на любовта. Нейната душа е в моята душа. Когато върша нещо добро, когато изричам благородни думи, говори тя, действа тя; всичко хубаво в мен се излъчва от този гроб, както лилията изпълва въздуха с уханието си. Присмехулност, злост, всичко, което осъждате в мен, иде от самия мен. Занапред, когато облак замъгли очите ми и те се устремят към небето, след като са съзерцавали достатъчно земята, когато отговарям с мълчание на думите и грижите ви, не ме питайте: „За какво мислите?“

Скъпа Натали, навремето аз прекъснах своите записки: спомените твърде много ме бяха развълнували. Сега трябва да ви опиша събитията, настъпили след това нещастие — те няма да заемат много място в моето повествование. Когато животът протича в движения и в действия, няма защо да го разказваме надълго, но когато

се състои от възвишени душевни преживявания, не може да се предаде с няколко думи.

Писмото на Анриет запали надежда в сърцето ми. В житейското море, сред отломъците от това голямо крушение аз съзирах тих остров, където можех да отдъхна. Да остана в Клошгурд до Мадлен, да ѝ посветя живота си — ето участ, която можеше да успокои всички тревоги, терзаещи сърцето ми; но трябваше да узная истинските чувства на Мадлен. Освен това се налагаше да се сбогувам с графа. И така, аз се отправих към Клошгурд и на терасата срещнах господин Дьо Морсоф. Разхождахме се дълго с него пред дома. Отначало той разговаряше с мен за графинята като човек, разбиращ цялата тежест на загубата, сполетяла домашното му огнище. Но след като изслушах първите негови горчиви жалби, аз забелязах, че е загрижен повече за бъдещето, отколкото за настоящето. Боеше се от дъщеря си, която според него не притежавала кротостта на покойната. Твърдият характер на Мадлен, у която към обаятелните черти на нейната майка се примесваше известна неумолимост, плашеше стареца, привикнал към нежната загриженост на Анриет: той отгатваше у Мадлен силна воля, която нищо не можеше да смекчи. След непоправимата загуба единствената му утеха бе увереността, че скоро ще последва жена си: вълненията и мъките през последните дни бяха влошили състоянието му и бяха предизвикали предишните болки; борбата, която несъмнено скоро щеше да възникне между неговия авторитет и авторитета на дъщеря му, бъдещата стопанка на дома, щеше да го доведе до печален край, тъй като там, където той побеждаваше жена си, сега трябваше да отстъпва пред дъщерята. Освен това синът му се готвел да отпътува в близките дни, а дъщеря му щяла да се омъжи; но какъв ли зет ще му изпрати съдбата? Макар да говореше за скорошната си смърт, той се чувствуваше самотен, изоставен за още дълги години...

Вече от цял час говореше само за себе си, молеше ме за приятелство в името на жена си и пред мен ясно се открояваше величавата фигура на емигранта, един от най-интересните типове на нашата епоха. Външно той изглеждаше слаб и покрусен, но се държеше здраво за живота благодарение на строгите нрави и на селските си привычки. Сега, когато ви пиша, той е още жив. От терасата Мадлен ни забеляза, но не слезе при нас; тя няколко пъти влезе и излезе от дома, показвайки ми своето пренебрежение. Аз

трябваше да разговарям с нея и позовавайки се на това, че графинята ме е помолила да ѝ предам последната ѝ заръка, предложих на графа да извика дъщеря си, тъй като няха друга възможност да я видя; графът я доведе и ни остави сами на терасата.

— Скъпа Мадлен — започнах нерешително, — трябва да поговоря с вас и най-добре е именно тук, където вашата майка разговаряше с мен, когато ѝ се случваше да кори не толкова мен, колкото, превратностите на живота. Известно ми е какво мислите, но дали не ме осъждате, без да познавате фактите? Моят живот и моето щастие са неразривно свързани с тези места — вие знаете това и ме прокуждате със студенина, заменила неочаквано братската дружба, която общата скръб би трябвало да укрепи. Скъпа Мадлен, вие, за която всеки миг бих отдал живота си без надежда за награда и без дори да узнаете това (толкова силна е обичта към децата на тези, които са ни покровителствували и напътствували,) вие не подозирате какви надежди хранеше вашата обожаема майка през тези седем години. Те вероятно биха променили вашите чувства, но аз не искам да се възползвам от това преимущество. Единственото, за което ви умолявам, е да не ме лишавате от правото да идвам тук, да дишам въздуха на тази тераса в търпеливо очакване времето да промени вашите възгледи за живота, до които засега не желая да се докосвам. Уважавам скръбта, която ви заслепява, тъй като тя и мен лиши от способността да преценявам трезво обстоятелствата, в които се намирам. Праведната душа, бдяща над нас от небесата, ще одобри съдържаността и смирението, с които ви моля да бъдете справедлива към мен и да не се поддавате на враждебни чувства. Въпреки вашата неприязън аз твърде много ви обичам, за да разкрия пред графа предназначенията на вашата майка, които той би приел с възторг. Останете свободна. И си помислете, че не бихте опознали друг така добре, както познавате мен, че никой мъж не би ви засвидетелствувал преданост като моята...

До този миг Мадлен ме бе слушала със сведени очи, но тук ме възпря с ръка.

— Господине — каза тя с треперещ от вълнение глас, — аз също познавам всички ваши мисли; но моите чувства към вас никога не ще се изменят и бих предпочела да се хвърля в Ендр, отколкото да свържа съдбата си с вас. Няма да ви говоря за себе си, но ако името на моята

майка има още някаква власт над вас, умолявам ви да не идвате в Клошгурд, докато аз съм тук. Самото ваше присъствие поражда в мен смут, който никога не ще преодолея.

Сбогувайки се с поклон, пълен с достойнство, тя се обърна и бавно тръгна към замъка, без да се оглежда, безстрастна и безжалостна, каквато един-единствен път бе майка ѝ. Проницателният поглед на тази девойка бе разгледал, макар и късно, сърцето на майката и ненавистта ѝ към човека, изиграл според нея пагубна роля, може би се усилваше от съзнанието, че е била неволна негова съучастница. Бездънна пропаст зееше пред мен. Мадлен ме мразеше, не желаейки да разбере дали бях виновник или жертва на тези злощастия; навярно би ненавиждала еднакво майка си и мен, ако бяхме щастливи. И така, от красивия замък на моите надежди бяха останали само развалини. На мен единствен бе съдено да опозная изцяло живота на тази велика, неоценена жена, аз единствен разбулих тайната на чувствата ѝ, единствен надникнах в най-скритите глъбини на душата ѝ; баща, майка, съпруг, деца — никой не бе я разбрал. Колко странно! Вглеждам се в тази купчина пепел и изпитвам удоволствие да се ровя в нея пред вас; всички можем да намерим тук частица от нашите най-драгоценни съкровища. Колко семейства имат своята Анриет! Колко благородни създания напускат земята, несрещнали на своя път проницателен наблюдател, който да вникне в сърцето им и да измери цялата му дълбочина! Такъв е човешкият живот; често майки не познават децата си, така както деца не познават родителите си; същото е и със съпрузи, любовници и братя! Нима можех да допусна, че ще настъпи ден, когато над гроба на баща си ще се съдя с брат си, Шарл дьо Вандьонес, за чието преуспяване толкова бях допринесъл! Боже мой, колко поука се крие и в най-обикновената случка! Когато Мадлен изчезна зад вратата на замъка, аз угнетен се върнах да се сбогувам с графа и се отправих за Париж, следвайки десния бряг на Ендр, по който някога за пръв път бях дошъл в тази долина. Печално прекосих красивото селце Пон дьо Рюан. А бях богат, бях преуспял в политическия живот, оставил далеч зад себе си уморения пътник, бродещ тук в 1814 година и неутолимо търсец своята звезда. По онова време сърцето ми бе пълно с желания — сега очите ми бяха пълни със сълзи; тогава ми предстоеше да изграждам живота си, който днес виждах опустошен. Макар и още твърде млад, едва дваайсет и девет годишен, вече усещах в

душата си умора и горчивина. Изминали бяха само няколко години, а чудният пейзаж бе изгубил ярките си краски и животът ме бе отвратил. Затова ще разберете какво почувствувах, когато се обърнах за последен път и видях на терасата Мадлен.

Обзет от дълбока печал, аз не мислех накъде и защо пътувам. Бях далече от мисълта за лейди Дъдли, когато неусетно се озовах в нейния двор. Веднъж допуснал тази грешка, вече не можех да отстъпя. Ние живеехме с нея на съпружески начала и сега, изкачвайки се по стълбата, аз с тъга размишлявах за всички неприятности, които щеше да повлече след себе си разрывът с нея. Известни са ви характерът и начинът на живот на лейди Дъдли и ще разберете колко неловко се почувствувах в пътническите си дрехи, когато прислужникът ме въведе в салона — там Арабел, облечена разкошно, седеше с петима души. Лорд Дъдли, един от най-видните държавници на Англия, стоеше пред камината, важен, студен, надменен, с оня насмешлив израз, с който сигурно се явяваше в парламента; той се усмихна, когато чу моето име. До Арабел зърнах синовете ѝ, които удивително приличаха на Дьо Марсе, един от извънбрачните синове на стария лорд; сам Дьо Марсе също присъствуваше и седеше редом с маркизата на малкия диван. Забелязала ме, Арабел веднага придоби високомерен вид, вглеждайки се втречено в пътническия ми каскет, и с всяко движение сякаш ме питаше какво търся тук. Тя ме измери с презрителния си поглед, сякаш ѝ бяха представили селски благородник. Нашата близост, вечната любов, клетвите и уверенията, че ще умре, ако я изоставя, прехласващите вълшебства на Армида^[1] — всичко бе изчезнало като сън! Можеше да се помисли, че никога не съм се докосвал до ръката ѝ, че съм чужд човек, че тя изобщо не ме познава. Въпреки че вече бях придобил самообладание на дипломат, аз все пак останах учуден, както и всеки на мое място. Дьо Марсе ехидно се усмихваше, разглеждайки внимателно обувките си. Аз бързо си избрах линия на поведение. От всяка друга жена бих приел подобен удар безропотно; но бях оскърбен при вида на тази героиня, уверявала ме, че ще умре от любов, която сега се над-, смиваше над подобна смърт, и поисках да отвърна с дързост на дързостта. Тя знаеше за бедата, сполетяла лейди Брендън; да напомня на Арабел за нея, значеше да я пробода с кинжал в сърцето, макар че върхът му можеше да се огъне.

— Госпожо — казах аз, — надявам се да ме извините за неочакваното ми появяване във вашия дом, когато ви кажа, че пристигам от Турен и че лейди Брендън ми предаде за вас спешно послание. Опасявах се да не сте отпътували за Ланкашир, но след като оставате в Париж, ще чакам часа, когато ще благоволите да ме приемете.

Тя кимна с глава и аз си излязох. От този ден я виждам само в обществото, където разменяме любезни поздравя, а понякога и острооти. Аз ѝ говоря за безутешните жени от Ланкашир, а тя на мен — за францужойките, у които отчаянието предизвиква стомашни болести. С нейна помощ си спечелих смъртен враг в лицето на Дьо Марсе, комуто тя засвидетелствува горещо благоразположение. И аз казвам, че тя приласкава две поколения.

И така, претърпях пълно крушение. Започнах да осъществявам плана, замислен от мен в Саше. Потънах до гуша в работа, отдадох се на науката, на литературата и политиката. След възкачването на престола на Шарл X^[2] се залових с дипломация, тъй като старата ми длъжност при покойния крал бе отменена. Зарекох се да не обръщам внимание на никаква жена, колкото и красива, умна и предана да е тя. Това решение ми се отрази прекрасно: придобих необикновена яснота на мисълта, огромна работоспособност и разбрах колко много сили пропиляваме подир жените, които ни даряват само с няколко любезни думи. Но всички мои намерения рухнаха; вие знаете защо и как.

Скъпа Натали, разказах ви живота си без недомлъвки и без заобикалки, като се опитах да не бъда нито изчерпателно обективен, нито досадно субективен; ала разкривайки пред вас сърцето си, което по онова време още не ви познаваше, може би неволно съм засегнал някоя струна във вашата чувствителна и ревнива душа; но това, което би разгневilo обикновената жена, за вас, убеден съм, ще бъде допълнително основание за обич. Възвишената жена е предназначена за благородна роля до страдащото и болно сърце; тя става милосърдна сестра, която носи изцеление за раните му, майка, която прощава на детето си. Страдат не само велики писатели и художници; люде, които живеят заради своята страна, заради бъдещето на народите, разширявайки кръга на своите мисли и страсти, често се чувствуват безкрайно самотни. Те се нуждаят в любовта от чисто и предано

същество и повярвайте, умеят да ценят величието на любещата женска душа. Утре ще узная дали в любовта си към вас не съм се заблуждавал.

ОТГОВОР

До господин граф Феликс дьо Вандьонес

Скъпи графе, вие сте получили от бедната госпожа Дьо Морсоф писмо, което, по вашите думи, ви е помогнало да влезете в светското общество и на което дължите преуспяването си. А сега позволете на мен да завърша възпитанието ви. За Бога, избавете се от неприятния навик на вдовиците, които вечно говорят за първия си мъж и вечно изтъкват пред втория добродетелите на покойния. Аз съм францужойка, драги графе; желая да се омъжа за човека, когото обичам, а не, откровено казано, за госпожа Дьо Морсоф. След като прочетох вашите записки с полагащото им се внимание — а вие знаете моя интерес към вас, — си помислих, че много сте отегчили лейди Дъдли, хвалейки непрекъснато пред нея съвършенствата на госпожа Дьо Морсоф, и че сте причинили голяма болка на графинята, измъчвайки я с описания на любовните чародейства на англичанката. Вие не проявихте такт и към мен, бедното създание, което няма други достойнства, освен желанието да ви се нрави; дадохте ми да разбера, че не умея да ви обичам като Анриет, нито като Арабел. Аз не отричам своите недостатъци, познавам ги добре; но защо така грубо ми напомняте за тях? Знаете ли кого съжалявам повече от всички? Четвъртата жена, която ще обикнете. Тя ще трябва да се бори с трите предишни и ето защо ми се иска, във ваш и в мой интерес, да ви предпазя от вашата памет! Отказвам се от мъчителната чест да ви обичам: за това трябва да притежавам много достойнства, и католически, и англикански, а и не съм разположена да се сражавам с призраци. Добродетелите на вашата праведница от Клошгурд могат да изплашат и най-

самоуверената жена, а безстрашната ви амазонка охлажда и най-пламенните стремежи за щастие. Нито една жена, колкото и да се старае, не би могла да ви предложи радости, каквито ви е доставяла Арабел. Вие не сте в състояние нито с ума, нито със сърцето си да се преборите със своите спомени. Забравили сте, че често яздихме на кон. Аз не съумях да върна топлината на слънцето, изстинало след смъртта на вашата свята Анриет, и до мен вие отново ще зъзнете от студ. Приятелю мой — вие завинаги ще останете мой приятел, — въздържайте се занапред от подобни признания: те разголват вашето разочаровано сърце, плашат любовта и принуждават жената да се съмнява в себе си. Любовта, драги графе, живее само с доверие. Жената, която, преди да пророни дума или да възседне кон, ще се пита дали небесната Анриет не би говорила по-добре или колко ли грациозна би била ездачката Арабел, такава жена, уверявам ви, ще почувствува, че езикът ѝ немее и коленете ѝ треперят. Вярно е, и на мен се прииска да получа на свой ред няколко от вашите опияняващи букета, но такива вие повече не ще свиете. Така е сега с много неща, които не се осмелявате да повторите, с много мисли и радости, които са мъртви за вас. Нито една жена, запомнете това добре, не ще пожелае да се сблъсква в сърцето ви с покойницата, която съхранявате в него. Молите ме да ви обичам от християнско милосърдие. Не крия, мога много да направя от милосърдие, всичко, каквото пожелаете, но не и да обичам.

Понякога сте скучен и потиснат; наричате тъгата си меланхолия — е, ваша си работа, но ставате непоносим за тази, която ви обича, и я навеждате на мрачни размисли. Твърде често виждам между нас двамата гроба на вашата светица; много мислих, аз добре се познавам и мога да ви кажа откровено, че не искам да умра като нея. Ако сте станали досаден за лейди Дъдли, тази толкова необикновена жена, боя се, че аз, която не обладавам нейните страсти, ще изстина по-бързо от нея. Нека се

откажем от любовта, щом можете да бъдете щастлив само споделяйки я с мъртъвци, и да останем приятели — такава е моята воля. Как тъй, драги графе, в зората на живота си срещате очарователна жена, свършена възлюблена, която се грижи за вашата съдба, прави ви пер на Франция, обича ви безпаметно и изисква от вас само вяност, а вие я убивате от скръб! Та това е чудовищно! Сред най-пламенните и злочести млади хора, които бродят из Париж, хранейки честолюбиви мечти, нито един не би отказал да остане целомъдрен десет години за половината само от милостите, на които сте отвърнали с такава неблагодарност! При подобна обич какво повече може да се желае?

Бедната жена! Колко ли е страдала, а вие произнасяте няколко сантиментални фрази над гроба ѝ и смятате, че сте приключили сметките си с нея. Ето несъмнено каква награда очаква и моята нежност към вас. Благодаря, драги графе, но аз не искам да имам спътници нито тук, нито в задгробния свят. Когато човек има съвест, обременена с подобни престъпления, нека поне не говори за тях. Аз ви зададох неразумен въпрос; постъпих като жена, като любопитна Евина дъщеря; на вас принадлежеше да помислите какъв отклик ще предизвика вашият отговор.

Трябваше да ме измамите, по-късно бих ви била признателна за това. Нима не знаете кое е главното качество на мъжете, радващи се на успех сред жените? Не разбирате ли колко са великодушни те с клетвите си, че никога дотогава не са обичали, че обичат за пръв път? Вашето желание е неосъществимо. Помислете, приятелю мой, може ли да бъдеш едновременно госпожа Дьо Морсоф и лейди Дъдли? Та това би означавало да се съедини водата с огъня! Нима не познавате жените? Те винаги си остават това, което са, запазвайки недостатъците, присъщи на техния пол. Вие сте срещнали лейди Дъдли твърде рано, за да я оцените, и злото, което говорите за нея, е може би отмъщение на оскърбеното ви самолюбие; госпожа Дьо Морсоф сте срещнали твърде късно и сте наказали едната

за това, че не е като другата; а какво ще стане с мен? Аз съм различна и от двете.

Моята любов към вас ме кара често да се замислям за бъдещето ви, защото действително ви обичам много. Видях във вас рицаря на Печалния образ, който винаги ме е вълнувал дълбоко; вярвах в постоянството на меланхоличните хора; но не подозирах, че едва встъпили в света, сте убили най-прекрасната и най-добродетелна жена на земята. И се запитах: какво ви остава да сторите? Дълго мислих по този въпрос. Струва ми се, приятелю мой, че трябва да се ожените за някоя госпожа Шенди^[3], която не познава любовта, нито играта на страстите; нека не се тревожат нито лейди Дъдли, нито госпожа Дьо Морсоф; тя ще остане равнодушна в часовете на скука, която вие наричате меланхолия, и когато сте досаден като дъждовен ден и ще бъде за вас чудесната милосърдна сестра, от която се нуждаете. Но да обичаш, да потръпваш при една само дума, да умееш да дочакаш щастieto, да го предлагаш, да го приемаш, да преживяваш хилядите бури на страстта, да се радваш на всяка прищявка на любимата жена — не, драги графе, това не е за вас! Вие прекалено строго сте се придържали към съветите на вашия ангел-хранител; и така старателно сте избягвали младите жени, че изобщо не ги познавате. Госпожа Дьо Морсоф е била за себе си права, когато от самото начало ви е оценила така високо, но вие бихте опълчили срещу себе си всички жени и не бихте постигнали нищо. Сега за вас е вече твърде късно да се научите да ни говорите това, което ни доставя удоволствие, да бъдете великодушен и да се възхищавате от нашите слабости, когато ни се прииска да ги показваме. Ние не сме така глупави, както си мислите: когато обичаме, поставяме нашия избраник над всичко. А когато загубим вярата си във вашето превъзходство, изгубваме и любовта си. Ласкаейки нас, вие ласкаете самите себе си. Ако възнамерявате отново да се върнете в обществото и да се радвате на отношения с жени, крийте грижливо от тях всичко, което ми разказахте: те не обичат да хвърлят семената на любовта си в

безплодна степ, нито да утешават с ласките си болна душа. Всяка жена тутакси ще забележи студенината на вашето сърце и вие никога не ще бъдете щастлив. Малко от тях ще имат доблестта да ви кажат това, което казвам аз, и великодушието да си отидат без омраза, предлагайки ви приятелството си, както прави днес тази, която смята себе си за ваша предана приятелка.

Натали дьо Манервил

Париж, октомври 1835 година

[1] *Армида* — героиня от поемата на италианския писател от XIV столетие Торквато Тасо. ↑

[2] *Шарл X* — френски крал от 1824 година, когото Юлската буржоазна революция събаря в 1830 година. ↑

[3] *Госпожа Шенди* — лице от романа „Тристрам Шенди“ на английския писател Лорънс Стърн (1713–1768). ↑

ХЕРЦОГИНЯ ДЪО ЛАНЖЕ^[1]

НА ФЕРЕНЦ ЛИСТ

[0] „Херцогиня Дьо Ланже“ е вторият епизод от поредицата „Историята на тринадесетте“. Започва да излиза под заглавие „Не пипайте брадвата“ през април 1833 г. и след прекъсване е отпечатан цялостно през март 1834 г. Новото заглавие на романа се появява едва в изданието от 1839 г., когато Балзак го включва под номер 51 в „Сцени от парижкия живот“. Тази своя творба авторът посвещава на Ференц Лист. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

СЕСТРА ТЕРЕСА

В един испански град, разположен на средиземноморски остров, има манастир на Босите кармелитки^[1], където правилникът, установен от света Тереса, е запазил цялата суровост на преобразованията, внесени в него от прочутата реформаторка. Колкото и да изглежда необикновен, фактът е достоверен. Макар че почти всички монашески обители на полуострова и континента бяха разрушени или разорени от грохота на Френската революция на Наполеоновите войни, богатият манастир и мирните жители на този остров, непрекъснато охраняван от английския флот, избягнаха повсеместните смутове и грабежи.

Така че вълните на всички бури, които бушуваха през първите петнадесет години на деветнадесети век, се бяха разбивали в тази скала, не особено отдалечена от бреговете на Андалусия. И дори името на императора да бе стигнало до нея, надали славата на неговото фантастично шествие, блясъкът и величието на метеорния му живот са били разбрани от святите жени, молитвено коленичили в тукашната обител.

С уставната си строгост, която нищо не бе накърнило, манастирът се бе прочул в целия католически свят и чистотата на неговия канон привличаше от най-различни краища на Европа скръбни жени, чиито души, лишени от всякакви човешки връзки, жадуваха за бавно самоубийство в Божието лоно. Впрочем и нямаше манастир, по-пригоден за онова пълно откъсване от земните неща, което религиозният живот изисква. На континента съществуват множество подобни обители, построени чудесно за своето предназначение. Някои са притулени в безлюдни долини, други висят на отвесни планински склонове или над пропасти. Човек навсякъде е дирил поезията на безкрая, тържествения ужас на безмълвието, навсякъде е желал да бъде по-близо до Бога: търсил го е по върховете, в бездните, по стръмните брегове и навсякъде го е намирал. Но никъде не се среща

като на тази полуевропейска-полуафриканска скала по-хармонично съчетание на всичко, което способствува за извисяването на душата, за заглаждането на болезнените впечатления, за смекчаването и на най-острите страдания, за вкарването на житейските мъки в дълбоко русло. Манастирът се издига в края на острова, на върха на скалата, която някакъв голям бунт на земните недра е отсякъл рязко откъм морето, откъдето ясно се виждат ребрата на отделните ѝ пластове, поизгризани на височина на водата, но непристъпни. Широк пояс от опасни рифове, сред които се пенят искрящите средиземноморски вълни, осуetyава всеки опит за посегателство срещу острова. Така че човек трябва да бъде в открито море, за да види четирите крила на квадратната сграда, чиито форми, височина и отвори са съобразени до най-малките подробности с предписанията на манастирските закони. Откъм града черквата изцяло закрива тежките здания на обителта, а покривите от големи плочи ги пазят от напора на ветровете, от поройните дъждове и от слънчевия пек.

Черквата, построена с щедрите дарения на един испански род, увенчава града. Смелото изящество на нейната фасада придава величие и красота на целия облик на това малко средиземноморско селище. Не съчетава ли всички наши земни представи за върховна хубост град, в който скупчените покриви са разположени амфитеатрално срещу прелестно пристанище, а над тях се извисяват великолепни двери с готически триглиф, звънарници, кулички, дантелени стрели? Тук религията господствува над живота и непрекъснато предлага на човека и цел, и път към нея: напълно испански образ! Представете си тази картина заобиколена от Средиземно море под нажежено небе, прибавете няколко палми и множество хилави, но жизнени дървета, които сплитат зелените си разлюлени клони с неподвижните скулптурни листа на архитектурните орнаменти. Вижте ресните от пяна, които се белеят по морските скали и се открояват върху сапфиреносините води, полюбувайте се на галериите, на терасите, с които завършва всяка къща и на които хората излизат да подишат вечерна прохлада сред цветята, между върховете на дърветата на своите градинки. После, в пристанището — няколко платна. И най-сетне, сред ведрината на настъпващата нощ послушайте органовата музика, молитвените песни и чудните звуци на камбаните

сред морския простор. Навсякъде шумове и спокойствие, но най-вече пълно спокойствие.

Вътрешността на черквата беше разделена на три мрачни, тайнствени кораба. Тъй като бесът на ветровете навярно не бе позволил на архитекта да построи подпорни арки, каквито украсяват почти всички катедрали и между които обикновено се вметват параклисите, страничните стени, поддържащи цялата сграда, не пропускаха никаква светлина в двата тесни кораба. Гледани отвън, тези яки стени представляваха плътни сивкави зидове, крепени от огромни, равномерно разположени контрафорси. Така че големият кораб и двете малки странични галерии към него се осветяваха само от розетата с цветни стъкла, разположена с изкусно майсторство над главния вход, чието благоприятно изложение бе позволило тази част на черквата да бъде украсена с разкошните каменни дантели и различни други орнаменти, свойствени на стила, наречен неправилно готически.

По-голямата част от трите кораба бе предоставена на жителите на града, които се черкуваха тук. Пред светилището имаше решетка, зад която се спускаше кафява, много набрана завеса, поотворена в средата, колкото да се виждат свещеникът и олтарът. До решетката няколко стълба, разположени на равни разстояния един от друг, поддържаха балкона за органа. Богомолците виждаха само стругованите дървени колонки на балкона, които съответствуваха хармонично с колонките на галериите, носени от стълбовете на големия кораб. Така че, ако някой любопитен човек се осмелеше да се изкачи на някоя от тези тесни галерии и да надникне в светилището, той не би могъл да види нищо друго, освен високите осмоъгълни цветни прозорци, разположени симетрично около главния олтар.

По време на френската експедиция в Испания^[2], предприета с цел да се възстанови властта на крал Фердинанд VII, след завземането на Кадис един френски генерал пристигна на острова, за да го застави да признае кралското правителство, продължи пребиваването си, за да разгледа манастира и успя да проникне в него.

Безспорно начинанието беше деликатно. Но един пламенен мъж, чийто живот бе, така да се каже, поредица от поеми в действие, мъж, който непрекъснато бе създавал романи, вместо да ги пише, и главно беше човек на делото, навярно не бе могъл да устои на изкушението да направи нещо привидно невъзможно. Да иска по законен път да му

отворят вратите на един женски манастир? Надали папата или митрополитът биха дали подобно разрешение. Да използва хитрост или сила? Но ако това се разчуеше, нямаше ли генералът да загуби чина си, да провали военната си кариера и същевременно целта на начинанието си? Ангулемският херцог още беше в Испания и от всички простъпки, които можеше да извърши един любимец на върховния главнокомандуващ, само тази беше безмилостно наказвана.

Генералът беше поискал да го пратят служебно на острова, за да задоволи едно свое съкровено любопитство, макар че надали би могло да съществува по-безнадеждно любопитство. Но за него този последен опит беше въпрос на съвест. Кармелитската обител на острова беше единственият испански манастир, който той дотогава не бе претърсил. По време на пътуването дотук, което не трая и час, в душата му се породиха благоприятно предчувствие. После, макар че видя само стените на манастира и не зърна дори роклите на монахините, а само чу молитвите им, пред тези стени и в тези песни долови някакви леки указания, които оправдаваха слабата му надежда. И най-сетне, колкото и смътни да бяха предположенията, събудени у него по такъв странен начин, никога човешка страст не е била по-силно заинтригувана, отколкото бе тогава любопитството на генерала. Но за сърцето няма дребни събития; то всичко преувеличава, поставя на същите везни пропадането на една четиринадесетгодишна империя и падането на женска ръкавица и почти винаги ръкавицата натежава повече от империята. Ето прочие фактите в цялата им проста реалност. След фактите ще дойде ред на чувствата.

Един час след като генералът стъпи на острова, кралската власт биде възстановена. Неколцина испански конституционалисти, които бяха избягали тук след завземането на Кадис, се качиха на един кораб, който генералът им разреши да наемат, и отплаваха за Лондон. Така че нямаше никаква съпротива, никакво противодействие.

Тази малка островна реставрация не мина без молебни, на който трябваше да присъствуват двете роти, участващи в експедицията. Не познавайки строгия устав на Босите кармелитки, генералът се надяваше да получи в черквата някои сведения за монахините, затворени в манастира, една от които може би бе за него по-мила от живота и по-скъпа от честта. Отначало надеждите му бяха жестоко разочаровани.

Молебенът бе отслужен наистина тържествено. За празненството завесите, които обикновено закриваха светилището, бяха разтворени, така че да се вижда неговата пищност, скъпите картини и утвари, украсени със скъпоценни камъни, чийто блясък затъмняваше сиянието на многобройните златни и сребърни оброчни плочки, окачени от тукашните моряци по стълбовете на главния кораб. Всички калугерки се бяха прибрали на балкона за органа.

Въпреки тази първа несполука обаче по време на благодарствения молебен се разрази най-дълбоко таената драма, която някога е разтуптявала сърце на мъж. Монахинята, която свиреше на органа, предизвика толкова голям възторг, че никой от военните не съжали, задето е дошъл на черква. Дори войниците слушаха с удоволствие, а офицерите до един останаха очаровани. Колкото до генерала, той стоеше привидно спокоен и хладен. Вълненията, които възбудиха у него музикалните откъси, изпълнени от калугерката, са от малкото неща, които думите нямат право да изразяват, защото са безсилни, но като смъртта, като Бога и вечността те могат да се оценят само при леката допирна точка, която имат с хората.

По някаква странна случайност музиката, изпълнявана на органа, изглежда, принадлежеше на школата на Росини, композитора, вложил най-много човешка страст в музикалното изкуство, чието творчество със своя обем и значение един ден ще му осигури същата почит, каквато отдаваме на Омир. От партитурите, които дължим на този прекрасен гений, монахинята сякаш бе изучила най-добре арията на Мойсей^[3], вероятно защото в нея религиозното чувство е получило най-високата си музикална изява. Може би тези два духа, единият с европейска слава, другият неизвестен, интуитивно бяха открили една и съща поезия. Такова беше и мнението на двама офицери, истински меломани, които в Испания вероятно чувствуваха липсата на театър „Фавар“. Най-сетне, при изпълнението на „Те Деум“^[4] бе невъзможно да не се отгатне френска чувствителност в характера, който изведнъж придоби музиката. А при благодарствените думи за тържеството на християнския крал монахинята очевидно ликуваше от дъното на душата си. Тя положително беше францужойка. Скоро в една реплика на органа любовта към родината избухна, избликна като сноп светлина, монахинята въведе мотиви, които издаваха цялата изтънченост на парижкия вкус и в които смътно се долавяха мислите

на нашите най-прекрасни мелодии. Испански ръце не биха вложили в тази изискана възхвала на войските-победителки такава пламенност и тя окончателно разкри произхода на музикантката.

— Значи, Франция е навсякъде! — каза един войник.

По време на благодарствения химн генералът излезе. Невъзможно му беше да го изслуша докрай. Изпълнението на музикантката бе издало любимата до опиянение жена — тя толкова дълбоко се бе погребала в лоното на религията, толкова старателно се бе скрила от очите на света, че дотогава всички упорити и умели търсения, предприети от хора, разполагащи и с голяма власт, и с необикновен ум, се бяха оказали напразни.

Събуденото в сърцето на генерала подозрение почти се бе оправдало от смътно познати звуци: беше прелестно печалната мелодия на песента „Река Тахо“, френски романс, чиято прелюдия бе слушал в един парижки будоар в изпълнение на любимата жена. И ето сега монахинята използваше тази песен, за да изрази сред победното ликуване съжаленията на една изгнаница. Страшно преживяване! Да се надявате да възкресите една загубена любов, да я намерите все така недостъпна, тайнствено да я усетите жива след пет години, през които страстта ви се е разпалвала в самота и е нараствала поради безполезните опити да бъде задоволена!

Кой поне веднъж в живота не е преобръщал стаята си, книжата си, къщата си, не е ровил в паметта си нетърпеливо, търсейки някаква ценна вещ и не е изпитвал неизразимо удоволствие, когато подир един-два пропилен в безуспешно дирене дни я намери, след като напразно се е надявал, че ще попадне на нея, след като е хабил най-силна душевна възбуда за тази важна дреболия, довела го почти до страст? А сега си представете, че това бясно нетърпение е траяло пет години, заменете нищожната изчезнала вещ с една жена, едно сърце, една любов, пренесете страстта в най-високите сфери на чувството, после си въобразете един пламенен мъж с лъвско сърце и лице, от онези мъже с грива, които от пръв поглед импонираат и вдъхват уважение и страх! Така може би ще разберете внезапното излизане на генерала по време на благодарствения химн, когато прелюдията на един романс, който той някога бе слушал с упоение под позлатен таван, прозвуча под сводовете на крайморския храм.

Той се спусна по стръмната улица, водеща за града, и се спря едва когато престана да чува тържествените органиви звуци.

Неспособен да мисли за нищо освен за любовта си, която изригваше като вулкан и изгаряше сърцето му, френският генерал не разбра, че молебният е свършил, преди тълпата испански богомолци да заслиза. Почувствува, че поведението му или изразът му могат да предизвикат смях, върна се и зае мястото си начело на шествието, като каза на алкада^[5] и на градския губернатор, че някакво внезапно неразположение го е принудило да излезе на чист въздух.

После изведнъж се сети, че може да използва така нехайно даденото обяснение, за да остане в града. Под предлог, че състоянието му се е влошило, отказа да присъствува на банкета, даван от островните власти на френските офицери, отиде да си легне и поръча да пишат на генерал-майора, за да му известят, че е заболял и е заставен да предаде на един полковник командването на частта. Тази толкова проста, но и толкова естествена хитрина го освобождаваше от всякакви задължения за времето, необходимо за осъществяването на неговите планове. Като истински католик и монархист, най-напред се осведоми за часовете на различните черковни служби и се престори, че крайно държи на религиозните обреди — набожност, която не можеше да удиви никого в Испания.

Още на другия ден, докато войниците потегляха, генералът тръгна към манастира, за да присъствува на вечернята. В черквата не завари никого — въпреки благочестието си местните жители бяха отишли на пристанището да гледат отплаването на войската. Доволен, че е сам, французинът се постара да осведоми монахините и главно тяхната музикантка, че ако французите са си отишли, то един от тях е останал: чаткането на шпорите му отекваше под сводовете, той стъпваше шумно, кашляше, говореше си нещо на глас.

Беше ли чуто, беше ли разбрано това своеобразно послание?... Генералът поне така си мислеше.

Когато прозвуча „Магнификат“^[6], органът сякаш му даде отговор, който му бе донесен от въздушните трептения. Душата на монахинята литна към него на крилата на звуците, сля се с вълните на музиката. Химнът избухна с цялата си мощ и сгря черквата. Тази песен на радостта, предназначена от величествената римокатолическа литургия да изрази възторга на душата пред сиянието на вечно живия

Бог, се превърна в излияние на сърце, почти изплашено от своето щастие пред сиянието на една тленна любов, която се оказваше още жива и бе дошла да го тревожи в манастирския гроб, в който жените се заравят, за да възкръснат като Христови невести.

Органът положително е най-величавият, най-смелият, най-прекрасният от всички инструменти, създадени от човешкия гений. Той представлява цял оркестър, от който изкусната ръка може да иска всичко, той може да изрази всичко. Нима органът не е нещо като пиедестал, на който душата се възправя, за да полети в просторите, когато в своя устрем се опитва да нахвърли хиляди картини, да преобрази живота, да прекоси безкрая, който дели небето от земята? Колкото повече поетът слуша неговите грандиозни хармонии, толкова по-добре разбира, че този стогласен земен хор единствен може да преодолее разстоянието между коленичилите хора и Бога, скрит от ослепителните лъчи на светилището, че чрез всеобхватността на своите регистри, чрез разнообразието на своите печални гласове той единствен има силата да предаде на небето молитвите с всички оттенъци на техните съзерцателни екстази, буйни пориви на разкаяние, хилядите блянове на различните вери. Да, под тези високи сводове мелодиите, родени от проникновението на светите неща, придобиват нечувано величие, което увеличава тяхната красота и сила. Тук приглушената светлина, дълбоката тишина, песнопението, което се редува с гръмотевиците на органа, спускат пред Бога нещо като було, през което сияят лъчезарните белези на неговата същина.

Всички тези свещени съкровища сега сякаш се сипеха като зърна тамян върху олтара на една тленна любов пред вечния престол на един ревнив и отмъстителен бог.

И наистина радостта на монахинята нямаше онзи характер на величие и строгост, който трябва да съпровожда тържествеността на „Магнификат“; тя придаде на изпълнението си богати, изящни вариации, ритмично разнообразие, които издаваха човешка радост. С брилянтността си музикалните мотиви напомняха рулади на певица, която се стреми да изрази любов, а напевите пърхаха като птичка край другарчето си. От време на време тя рязко се връщаше към миналото и тогава ту лудуваше, ту стенеше. В променливостта на нейното изпълнение имаше нещо безредно, което напомняше вълнението на жена, зарадвана от завръщането на любимия. После, след гъвките

фуги на ликуването и удивителното въздействие на тази невероятна среща, душата, която говореше така, се върна към себе си. Минавайки от мажорния към минорния строй, органистката съумя да осведоми слушателя си за сегашното си положение. Изведнъж му заразказва за продължителната си печал, описа му как постепенно душата ѝ е чезнела. Тя всеки ден бе унищожавала по някое свое чувство, всяка нощ бе скъсвала с някоя мисъл, постепенно бе изпепелявала сърцето си. След няколко меки прехода от тон на тон музиката придоби оттенък на дълбока тъга. Скоро проехтя порой от скърби. И накрая изведнъж високите ноти преминаха в ангелски хор, сякаш за да известят на изгубения, но не и забравен любим, че срещата на двете им души ще може да се осъществи само в небесата: трогателна надежда! Последва „Амин“. Сега вече не звучеше радост, нито плач; нямаше печал, нито съжаления. „Амин“ бе връщане към Бога; последните акорди бяха плътни, тържествени, страшни. Музикантката изрази цялата безутешност на монахинята и когато отзвучаха последните тътени на басовете, които накараха слушателите да изтръпнат до кости, тя сякаш отново слезе в гроба, от който за миг бе излязла. След като въздухът постепенно престана да трепти, черквата, която дотогава сякаш бе озарена от сияние, потъна в дълбок мрак.

Генералът веднага бе грабнат от мощния устрем на талантливата изпълнителка и я бе следвал по всички пътеки, които тя извървя. Разбираше в целия им обхват образите, които бликаха в тази пламенна симфония, нейните акорди го отвеждаха много далеч. За него, както и за монахинята, това беше поема за бъдещето, за настоящето и миналото. Нима музиката, дори сценичната музика, не е за нежните и поетични души, за страдащите наранени сърца един текст, който те тълкуват според своите спомени? Ако музикантът трябва да бъде и поет, не е ли необходима поетичност и любов, за да слушаме, да разбираме големите музикални творби? И нима Религията, Любовта и Музиката не са тройният израз на една и съща даденост — нуждата да излезем от собствената си ограниченост, която измъчва всяка благородна душа? Всеки от тези три вида поезия води към Бога, който ни освобождава от всички земни тревоги. Затова тази свята човешка Троица е проявление на неизмеримото величие на твореца, когото ние винаги представяме обкръжен от пламъците на любовта, от златните

систриуми, символ на музиката, от светлина и хармония. Не е ли той началото и краят на нашите дела?

Французинът отгатна, че сред тази пустош, на тази заобиколена от морето скала, монахинята е прибегнала до музиката, за да излива напирателната в нея страст, която я е измъчвала. Но му бе трудно да реши дали тя бе посветила любовта си на Бога, или любовта ѝ тържествуваше над Бога? Той обаче положително не можеше да се съмнява, че в това мъртво за света сърце е намерил страст, също толкова пламенна, колкото беше и неговата.

След като вечерната свърши, генералът се прибра в къщата на алкада, където беше на квартира. Обзет от трескавата радост, с която ни изпълва дългоочакваното и мъчително търсено удовлетворение, не виждаше нищо друго. Тя още го обичаше. Усамотението бе засилило нейната любов така, както неговата любов се бе засилила от препятствията, които бе преодолявал и които тази жена непрекъснато бе поставяла между него и себе си. После това приповдигнато настроение естествено спадна. Породи се желанието да види отново тази жена, да я оспори на Бога, да му я отнеме: дръзко начинание, което допадна на този решителен мъж.

След вечеря той си легна, за да избегне въпросите, да остане сам и да обсъди всичко на спокойствие; утрото го завари потънал в дълбок размисъл. Стана едва когато дойде време за черква. Там зае място до решетката; челото му докосваше завесата; искаше му се да я разкъса, но не беше сам — от учтивост алкадът го бе придружил, така че най-малката непредпазливост можеше да провали бъдещето на любовта му, да разбие възкръсналите му надежди.

Органът прозвуча, но вече не свиреха същите ръце. Изпълнителката от двата предишни дни очевидно не седеше пред клавиатурата. За генерала всичко избледня и посърна. Дали любимата му бе смазана от същите вълнения, които едва не бяха сломили силното мъжко сърце? Дотам ли бе споделила, разбрала неговата вярна и желана любов, че сега умираше в килията си?

В момента, когато безброй подобни мисли се надигаха в съзнанието на французина, до него прозвуча гласът на обожаваната жена — позна го по чистия му тембър. Този глас, поизменен от лек трепет, които му придаваше целомъдрената прелест на стеснителна девойка, се открояваше на фона на хора, като гласа на примадона при

хармонията на финала. Той въздействуваше на душата като златна или сребърна ивица върху тъмен фриз.

Значи, наистина беше тя! Беше си останала парижанка, не се бе отърсила от кокетството, макар че бе сменила светските си накити със забрадката, с грубия шаяк на кармелитките. След като миналата вечер бе признала любовта си сред богохваленията, сега тя сякаш казваше на любимия: „Да, аз съм, тук съм, продължавам да обичам; но съм недостъпна за любовта. Ти ще ме чуеш, душата ми ще те прегърне, но аз ще остана под кафявия саван на това светилище и никаква сила не може да ме изтръгне оттук. Ти няма да ме видиш.“

„Наистина е тя“ — каза си генералът и изправи глава, която бе скрил в ръцете си, защото в първия миг не бе могъл да понесе смазващото вълнение, надигнало се като вихрушка в сърцето му, когато под сводовите бе затрептял познатият глас сред ромона на вълните. Вън бушуваше буря, а в храма цареше спокойствие. Богатият глас продължаваше да се лее галъвно, достигаше като балсам до пламналото сърце на влюбения, разцъфваше във въздуха и всекиму се искаше да диша по-дълбоко, за да поеме излъчванията на душата, която влагаше толкова любов в думите на молитвата.

Алкадът се приближи до госта, видя как той се просълзи при възношението на светите дарове, докато калугерката пееше, и го отведе у дома си. Поразен от такава голяма набожност у един френски офицер, алкадът покани на вечеря изповедника на манастира и предупреди генерала, комуто никоя новина не можеше да достави по-голямо удоволствие. По време на вечерята французинът прояви особено внимание към свещеника и с тази си користна почтителност утвърди у испанците високото мнение, което си бяха създали за неговото благочестие. Генералът делово заразпитва колко са монахините, с какви доходи и имоти разполага манастирът, сякаш желаше да разговаря учтиво за нещата, които навярно най-вече занимаваха добрия стар свещеник. После се осведоми за живота на светите жени. Могат ли да излизат? Срещат ли се с хора?

— Правилникът е строг, господине — каза достопочтеният свещеник. — Както е необходимо разрешение от светия отец, за да постъпи жена в някоя от обителите на свети Бруно, и тук съществува същата строгост. Мъж не може да влезе в манастир на Босите кармелитки, освен ако е свещеник и е назначен от архиепископа на

служба в манастира. Някоя калугерка не излиза. Пресветата майка Тереса обаче често е напускала килията си. Само надзорникът и игуменката могат да разрешат, със съгласието на архиепископа, на монахиня да се срещне с външен човек, и то особено при болест. Ние сме главен манастир и следователно имаме игуменка. Между чужденките при нас имаме и една францужойка, сестра Тереса; тя ръководи капелата.

— А! — възкликна генералът с привидна изненада. — Трябва да се е зарадвала на победата на Бурбоните.

— Аз им казах повода на молебена; те са си малко любопитни.

— Но може би сестра Тереса се интересува за свои близки във Франция, може би ѝ се иска да им съобщи нещо, да разбере нещо за тях?

— Не вярвам, щеше да се обърне към мен, за да се осведоми.

— На мен, като неин сънародник, наистина ще ми бъде много интересно да я видя — каза генералът... — Ако е възможно, ако игуменката се съгласи, ако...

— При решетката, дори в присъствие на игуменката, среща с когото и да било е невъзможна; но щом става въпрос за освободител на католишкия престол и на светата вяра, въпреки строгостта на майката-игуменка уставът може за миг да си затвори очите — отвърна изповедникът, премигвайки. — Ще поговоря по въпроса.

— На колко години е сестра Тереса? — запита влюбеният, без да се осмели да се осведоми за красотата на монахинята.

— Тя вече няма възраст — просто каза старецът и при този отговор генералът потръпна.

На другия ден преди следобедната почивка изповедникът дойде да съобщи на французина, че сестра Тереса и игуменката са съгласни да го приемат при решетката на салона преди вечерня. След почивката, по време на която генералът отиде сред жегата да се разходи на пристанището, за да си убие времето, свещеникът се върна да го вземе и го заведе в манастира; тръгнаха по една галерия, която минаваше край гробището; няколко шадравана, множество зелени дървета и сводове поддържаха хлад, който съответствуваше на тишината на това място. Като стигнаха до края на дългата галерия, свещеникът въведе спътника си в една зала, разделена на две части от решетка, закрыта с кафява завеса.

В определената, така да се каже, за публиката част, където изповедникът остави генерала, се хвърляше на очи една дървена скамейка покрай стената; няколко също така дървени стола бяха поставени близо до решетката. Таванът беше с външни греди от вечнозелен дъб, без никаква украса. Светлина влизаше в залата само през два прозореца в частта за калугерките и се отразяваше смътно от кафеникавото дърво, така че бе едва достатъчна, за да се вижда едно голямо черно разпятие, портретът на света Тереса и образът на Богородицата, които красяха сивите стени на залата.

Въпреки силата си чувствата на генерала придобиха оттенък на печал. Сред това домашно спокойствие и той се успокои. Прохладата под този таван го изпълни с някакво голямо чувство като пред гроб. Не цареше ли тук същото вечно безмълвие, същият дълбок покой, същото усещане за вечност? И сред тази тишина една мисъл, неизменната мисъл на манастира, пропита във въздуха, в полумрака, във всичко, мисъл, която никъде не е изписана и затова въздействува още по-силно на въображението и му се налага с великите думи „мир в Господа“, прониква неудържимо и в най-нерелигиозната душа.

Трудно си представяме мъжките манастири; в тях мъжът изглежда слаб: роден е, за да действа, за да живее живот, изпълнен с труд, от който се отклонява, когато се затвори в килия. Но каква мъжествена сила и каква трогателна слабост има у монахинята! Един мъж може да бъде подтикнат от най-различни чувства да влезе в манастир: хвърля се като в пропаст; докато жената е движена от едно-единствено чувство: там тя не променя същността си — става божия невеста. На калугера можете да кажете: „Защо не сте се борили?“ Но коя жена се е затворила в манастир, без да е водила възвишена борба?

Затова на генерала му се стори, че тази стихнала приемна, този зареян в морето манастир са изпълнени с него. Любовта рядко стига до тържественост, но нима нямаше нещо тържествено в любов, която бе останала вярна и в Божието лоно? На какво повече имаше право да се надява един мъж при нравите на деветнадесети век? Безкрайната възвишеност на това положение намери отзвук в душата на генерала, защото и той беше достатъчно издигнат, за да забрави политиката, почестите, Испания, парижкото общество и да се изкачи до висотата на такава величава развръзка. И наистина, какво по-трагично? Колко чувства будеше самото положение на двамата влюбени: намерили се

бяха на една гранитна скала сред морето, а една идея ги разделяше като непреодолима преграда! Ето, мъжът се питаше: „Ще възтържествувам ли над Бога в нейното сърце?“

Лек шум го накара да трепне: кафявата завеса бе дръпната. После на светлината от прозореца той видя една изправена жена; краят на булото ѝ бе отметнат върху главата, но то все пак скриваше лицето ѝ от него; беше облечена според устава на манастира с дълга рокля, чийто светлокафяв цвят е станал нарицателно. Генералът не можеше да види босите нозе на монахинята, по чиято слабост щеше да отгатне ужасното ѝ състояние; но въпреки множеството гънки на грубата рокля, която покриваше, а вече не красеше тази жена, той все пак разбра, че сълзите, молитвите, страстта, самотният живот я бяха изсушили.

Ледената ръка на някаква жена, вероятно игуменката, още държеше завесата и докато оглеждаше налагащата се при този разговор свидетелка, генералът срещна черните дълбоки очи на една много стара, едва ли не стогодишна калугерка; ясни и млади, тези очи опровергаваха многобройните бръчки, които браздяха лицето на жената.

— Херцогиньо — обърна се той с дълбоко развълнуван глас към монахинята, която стоеше с наведена глава, — вашата придружителка разбира ли френски?

— Тук няма херцогиня — отвърна монахинята. — Пред вас е сестра Тереса. А жената, която вие нарекохте моя придружителка, е нашата игуменка, моя майка пред Бога.

Тези думи, произнесени толкова смирено от глас, който някога беше в хармония с разкоша и изяществото, заобикалящи най-елегантната жена в Париж, от уста, която някога говореше толкова лекомислено и подигравателно, поразиха генерала, както би го поразил гръм.

— Моята майка разбира само латински и испански — добави монахинята.

— Аз не знам нито единия, нито другия език. Мила Антоанет, извинете ме пред нея.

Чувайки името си, произнесено нежно от мъжа, който се бе държал толкова сурово с нея, монахинята изпита силно вътрешно

въннение, което пролича по лекото потръпване на булото ѝ, осветено направо от прозореца.

— Брате — каза тя, вдигайки под булото ръка към очите си, за да ги изтрие може би, — аз се наричам сестра Тереса...

После се обърна към игуменката и ѝ каза на испански, който генералът доста добре разбираше и дори може би говореше, следните думи:

— Майко, кавалерът изразява почитанията си и ви моли да го извините, че не може лично да ги постави пред нозете ви, но той не знае нито един от двата езика, които вие говорите...

Старицата бавно кимна, лицето ѝ придоби израз на ангелска кротост. Без обаче да загуби чувството за своята власт и своя сан, тя погледна изпитателно монахинята и я запита:

— Ти познаваш ли този кавалер?

— Да, майко.

— Върви си в килията, дъще! — заповяда игуменката.

Генералът бързо се отдръпна зад завесата, за да не би игуменката да отгатне по лицето му какви страшни въннения го разтърсват, но и в сянката му се струваше, че погледът ѝ го пронизва. Тази жена, от която зависеше крехкото и краткотрайно щастие, което бе постигнал с толкова усилия, му внушаваше такъв страх, че той, който не бе трепвал пред троен ред топове, се разтрепери. Херцогинята тръгна към вратата, но се обърна и каза с ужасяващо спокойствие:

— Майко, този французин е мой брат.

— Остани тогава, дъще! — отвърна след кратко мълчание старицата.

Възхитителното йезуитство на младата жена издаваше толкова любов и съжаления, че ако генералът не умееше така добре да се владее, щеше да припадне от огромната радост, която нахлу в него след голямата и неочаквана опасност. Каква необикновена стойност придобиваха думите, погледите, жестовите в сцена, при която любовта трябваше да убягва от очи на рис и от тигрови нокти! Сестра Тереса се върна.

— Вие виждате, брате, какво се осмелих да направя, за да ви говоря за миг за вашето спасение и за молитвите, които душата ми отправя всеки ден към небето за вас. Върша смъртен грях. Излъгах. Колко дни ще трябва да се кая, за да изкупя тази лъжа! Но нищо, щом

ще страдам заради вас. Вие не знаете, брате мой, какво щастие е да обичаме пред Бога, да можем да си признаваме нашите чувства, когато религията ги е пречистила и извисила, когато ни е разрешено да виждаме само душата. Ако учението, ако духът на тази светица, която е основала нашата обител, не ми бяха помогнали да се откъсна от жалките земни мъки, не ме бяха издигнали, наистина много далеч от селенията, където се намира тя, но положително над суетния свят, аз нямаше да ви видя отново. Но ето, сега мога да ви гледам, да ви слушам и да остана спокойна...

— В такъв случай, Антоанет — прекъсна я при тези думи генералът, — направете така, че да ви видя вас, Антоанет, която сега обичам с опиянение, безумно, както желяхте да бъдете обичана от мен.

— Не ме наричайте Антоанет, умолявам ви. Спомените от миналото ми причиняват болка. Виждайте тук само сестра Тереса, същество, което се уповава на Божието милосърдие. И — добави тя след кратко мълчание — овладейте се, брате мой. Нашата игуменка безмилостно ще ни раздели, ако лицето ви издаде светски чувства или ако очите ви се просълзят.

Генералът наведе глава, сякаш за да се съсредоточи. Когато вдигна очи, между две пречки на решетката зърна отслабналото, бледо, но все още пламенно лице на монахинята. Страните ѝ, по които навремето сияеше цялото очарование на младостта, прелестната ѝ кожа, чиято матова белота се съчетаваше с руменина на бенгалска роза, бяха придобили топлия цвят на порцеланова чаша, под която лъчи слаба светлина. Красивата коса, с която някогашната жена толкова се гордееше, беше остригана. Ивица плат стягаше челото и обгръщаше лицето ѝ. Очите ѝ, окръжени от лилави сенки, дължащи се на суровия манастирски живот, от време на време заблестяха трескаво — обичайното им спокойствие беше привидно. С една дума, от тази жена бе останала само душата.

— О! Вие, която сега сте смисълът на моя живот, ще напуснете този гроб! Вие ми принадлежахте и не бяхте свободна да се отдавате другиму, дори и на Бога. Не бяхте ли ми обещали всичко да пожертвувате при най-малката моя заповед? И когато узнаете какво съм направил заради вас, може би ще ме намерите достоен за това си обещание. Търсих ви по целия свят. От пет години вие сте моята

непрестанна мисъл, заниманието на живота ми. Моите приятели, а вие знаете, че те са хора с големи възможности, ми помагаха с всички средства, претърсих манастирите на Франция, на Италия, на Испания, на Сицилия, на Америка. И при всяка несполука любовта ми се разпалваше все по-силно. Колко дълги пътешествия съм правил, подмамен от някоя напразна надежда. Край черните стени на колко свети обители хабах живота си и най-благородните туптения на сърцето си! Не ви говоря за неизменната си вярност, какво е тя, нищо, в сравнение с обетите на моята безгранична любов. Ако някога сте били искрена в угризенията си, днес вие не можете да се колебаете. Ще ме последвате.

— Забравяте, че аз не съм свободна.

— Херцогът е мъртъв — бързо отвърна Монриво.

Сестра Тереса се изчерви и каза развълнувано:

— Дано небето да го е приело! Той се държа благородно с мен. Но аз не говорех за тези връзки. Едно от прегрешенията ми беше, че исках да ги скъсам заради вас.

— За монашеския си обет ли говорите! — извика генералът със свъсени вежди. — Не мислех, че в сърцето ви нещо ще натези повече от вашата любов. Но бъдете уверена, Антоанет, че аз ще получа папска вула да бъдете освободена от обета си. Ще отида в Рим, ще ви измоля от всички земни сили; и Господ да слезе, ще го...

— Не богохулствувайте.

— Не се безпокойте за Господа! Ах! Но аз бих предпочел да знам, че ще излезете оттук заради мен, че още тази вечер сте готова да се качите в една лодка долу при скалите. Ще отидем да живеем щастливо, сам не знаей къде, на края на света! И с мен, под крилете на любовта, вие ще укрепнете и отново ще се възвърнете към живота.

— Не говорете така! — прекъсна го сестра Тереса. — Ние не знаете какво сте сега за мен. Аз ви обичам така, както никога преди не съм ви обичала. Всеки ден се моля на Бога за вас и вече не ви виждам с очите на тялото. Ако знаехте, Арман, какво щастие е човек да може да се отдаде без свян на една чиста обич, която Бог покровителствува! Не можете да си представите колко съм щастлива, когато призовавам небето да ви благослови. Никога не се моля за себе си: Бог ще постъпи с мен според святата си воля. Но бих желала с цената на безсмъртието си да бъда поне малко уверена, че вие сте щастлив на този свят, че ще

бъдете щастлив и на другия свят и за вечни времена. Моето безсмъртие е единственото нещо, което нещастieto ми остани и което още мога да ви даря. Сега съм състарена от сълзи, не съм вече млада, нито красива; и впрочем вие ще презрете калугерката, станала жена, която никакво чувство, дори майчината любов не би могло да извини... Какво можете да ми кажете, което да натежи пред безбройните мисли, които са се трупали в сърцето ми през тези пет години и са го променяли, дълбали, белязали? Не биваше да поднеса на Бога толкова скръбно сърце!

— Какво ще ти кажа ли, моя мила Антоанет? Ще ти кажа, че те обичам; че привързаността, любовта, истинската любов, щастието да живееш в едно сърце, което е изцяло и само твое, е нещо толкова рядко и толкова трудно се намира, че аз се усъмних в тебе, подложих те на сурови изпитания; но днес те обичам с цялата сила на душата си; ако ти дойдеш с мен някъде далеч от хората, аз няма да чувам ничий глас освен твоя, няма да виждам ничие лице освен твоето...

— Млъкнете, Арман! Вие съкращавате единствените мигове, през които ще ни бъде разрешено да се видим на тази земя.

— Антоанет, искаш ли да тръгнеш с мен?

— Но аз съм винаги с вас. Живея в сърцето ви, само че не за светски удоволствия, за егоистични наслади или от суета. Бледа и повехнала, тук аз живея за вас в Божието лоно! И ако има небесна правда, вие ще бъдете щастлив...

— Всичко това са думи! А ако аз те желая бледа и повехнала? Ако без теб аз не мога да бъда щастлив? Винаги ли ще мислиш само за дълга в присъствие на любимия си? Нима той никога няма да може да надделее над всичко в сърцето ти? Преди ти предпочиташе пред него обществото, себе си, не зная какво още; а сега — господа, спасението на душата ми. В сестра Тереса откривам същата херцогиня — недостъпна за любовните наслади и безчувствена под привидната си чувствителност. Ти не ме обичаш, ти никога не си ме обичала...

— Ах, брате...

— Ти не желаяш да напуснеш този гроб. Казваш, че обичаш душата ми, нали? Тогава знай, че ще я погубиш навеки. Ще се самоубия...

— Майко! — извика на испански сестра Тереса. — Аз ви излъгах, този мъж е моят любим!

Завесата незабавно се спусна. От изумление генералът едва долови захлопването на вътрешните врати.

— Ах! Тя още ме обича! — извика той, разбирайки каква възвишеност издаваше викът на монахинята. — Трябва да я измъкна оттук...

Генералът напусна острова, върна се в главната квартира, поиска отпуск по здравословни причини и веднага замина за Франция.

А ето сега историята, определила съответните положения, в които се намираха двете действащи лица в тази сцена.

[1] *Босите кармелитки* — женски католически орден, основан през XV в. ↑

[2] *Френската експедиция в Испания* — предприета през 1823 г. с цел да се прекрати либерализацията на страната. ↑

[3] *Арията на Мойсей* — от операта на Росини „Мойсей в Египет“. Когато херцогиня дьо Ланже се запознава с генерал дьо Монриво, той току-що се е завърнал от пътешествие из Египет. ↑

[4] *Те Деум* (лат.) — Тебе Господи — хвалебствена богослужебна песен. ↑

[5] *Алкад* (исп.) — съдия, общински магистрат; произхожда от арабската дума *ал кади* (съдия), дала у нас *кадия*. ↑

[6] *Магнификат* (лат.) — възвеличава — в католическото богослужение благодарствен химн на Богородица. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ЛЮБОВТА В ЕНОРИЯТА НА „СВЕТИ ТОМА АКВИНСКИ“

Онова, което във Франция се нарича „предградието «Сен Жермен»“, не е квартал, нито секта, нито организация, не е нещо, което би могло да се определи съвсем ясно. На площад Роаял, в предградието Сент Оноре, по Шосе д'Антен също има домове, в които цари атмосферата на предградието Сен Жермен. Така че вече по начало цялото предградие не се вмести в самото предградие. Хора, родени съвсем далеч от неговия обсег, могат да изпаднат под влиянието му и да се включат и този обособен свят, докато други, родени в него, могат да бъдат завинаги низвергнати. От около четиридесет години със своите обноски, говор, с една дума, с цялата си традиция предградието Сен Жермен е за Париж онова, което са били навремето кралският двор или резиденцията Сен Пол през XIV век, дворецът, домът на маркиза Рамбуе, площад Роаял през XVI век, после Версай през XVII и XVIII век.

През всяка епоха Париж на висшите класи и на аристокрацията е имал свой център, както простолюдният Париж е имал и ще има свой център. Тази историческа особеност предоставя обширен материал за размисъл на хората, които желаят да изучават или да рисуват различните обществени слоеве. И може би причините за това явление не бива да се изследват само за да се оправдае характерът на настоящия разказ, но и за да послужат на сериозни интереси, които ще бъдат още по-важни в бъдеще, отколкото са днес, ако, разбира се, опитът не е безсмислица за политиците, както е за младостта.

Велможите и богаташите, които винаги ще подражават като маймуни на велможите, открай време строят къщите си далеч от гъсто населените места. По времето на Луи XIV, когато херцог Юзес е вдигнал красивия си дворец на улица Монмартър, пред чиято врата е направил чешма — благотворително дело, което наред с безспорните

му добродетели му е спечелило такава почит сред народа, че целият квартал е вървял подир катафалката му, — този край на Париж е бил пуст. Но щом крепостните стени били разрушени, щом мочурищата отвъд булевардите се покрили с къщи, семейство Юзес напуснало прекрасния си дом, където днес живее един banker. По-късно, когато се оказала заобиколена от дюкяни, за да не се компрометира, аристокрацията изоставила площад Роаял, околностите на парижкия център и минала отвъд реката, та да диша свободно в предградието Сен Жермен, където около разкошния дом, построен от Луи XIV за най-малкия от узаконените му извънбрачни синове, херцог Дьо Мен, вече се издигали дворци.

Има ли нещо по-противно за хора, свикнали на блестящ живот, от блъсканицата, калта, виковете, зловонията, теснотията из простолюдните улици? И нима навиците на един търговски или занаятчийски квартал не са в непрекъснато противоречие с привычките на големците? Когато Търговията и Трудът си лягат, аристократът се сеца да обядва; докато те са шумно оживени, той си почива; сметките им никога не съвпадат — едните събират, другият харчи. Оттам и диаметрално противоположните им нрави. В тази констатация няма нищо пренебрежително. Аристокрацията е, така да се каже, мисълта на дадено общество, както буржоазията и пролетариатът са неговият организъм и неговата дейност. Затова и тези сили се нуждаят от различни средища, а техният антагонизъм създава една привидна антипатия, която се дължи на различието в движенията им, извършвани все пак с една обща цел. Тези социални противоречия произтичат толкова логично от всяка конституционна харта, че и най-критично настроеният либерал, който я смята за посегателство срещу възвишените идеи, под каквито амбициозните хора от низшите класи крият намеренията си, ще се изсмее, ако принц Дьо Монморанси отиде да живее на ъгъла на улица Сен Мартен и улицата, която носи неговото име, или ако херцог Фитц-Джеймз, потомък на шотландския кралски род, си построи дворец на ъгъла на улиците Мария Стюарт и Монт Оргой. *Sint ut sunt, aut non sint*^[1] — тези прекрасни папски думи могат да служат за девиз на велможите от всички страни.

Това положение, съществувало във всички времена и винаги със съгласието на народа, е в интерес на държавата. То е едновременно следствие и причина, принцип и закон. Масите притежават здрав

разум, от който се отказват само когато злонамерени хора ги увлекат. Този здрав разум почива върху истини от общ характер, приемани в Москва и Лондон, в Женева и Калкута. Където и да съберете в дадено пространство семейства с различно материално положение, ще видите, че ще се оформят висши кръгове, патриции, първо, второ и трето съсловие. Може би някога равенството ще стане право, но няма човешка сила, която да го превърне във факт. Би било много полезно за благото на Франция тази истина да се разпространи.

И най-непросветените маси разбират облагите от политическата хармония. Хармонията е поезията на реда, а народите подчертано се нуждаят от ред. Съгласуваността на нещата, с една дума, единството, не е ли най-простият израз на реда? Архитектурата, музиката, поезията, всичко във Франция, повече от където и да било другаде, се гради на този принцип, който впрочем е вписан в основата на нейната ясна и чиста реч, а езикът винаги ще бъде най-безпогрешната формула на всяка нация. Затова нейният народ възприема най-поетичните, най-мелодичните песни, придържа се към най-простите идеи, обича сбитите обяснения, които съдържат най-много мисли. Франция е единствената страна, където едно малко изречение може да предизвика голяма революция. Тук масите са се бунтували само за да се опитат да приведат в съгласие хората, фактите и принципите. Никоя друга нация обаче няма по-правилна представа за единството, което трябва да ръководи живота на аристокрацията, може би защото никоя друга нация не е разбрала по-добре политическите необходимости: историята никога няма да я свари неподготвена. Франция често е мамена, но така, както е мамена жена — с благородни идеи, с горещи чувства, чийто цели отначало ѝ убягват.

И така, първият отличителен белег на предградието Сен Жермен са разкошните дворци с големи тихи градини, навремето подобаващи за земевладелци с великолепни имения. Нима това пространство, отделящо една класа от цяла една столица, не е материален израз на моралното разстояние, което трябва да ги разграничава? У всички живи същества главата има свое определено място. Ако случайно една нация отсече своята глава, за да я сложи при нозете си, тя рано или късно открива, че се е самоубила. А тъй като нациите не желаят да умират, залавят се да си създадат нова глава. Ако такава нация няма

сили да го стори, загива, както са загинали Рим, Венеция и толкова други.

Разграничаването на висшия кръг от останалите сфери на социална дейност, възникнало поради различния им бит, по необходимост предполага истински и съществени достойнства у аристократическата върхушка. Щом патрициите в която и да било страна, при каквато и да е форма на управление отстъпят от положението си на превъзходство, те изпадат в безсилие и народът незабавно ги сваля. Народът желае винаги да вижда в ръцете им, в сърцата им, в главите им богатството, властта и делата, словото, ума и славата. Без това тройно могъщество всяко преимущество се отменя. И народите като жените обичат силата у своя повелител. Любовта им винаги е свързана с уважение; съгласни са да се подчиняват само на онзи, който съумее да им наложи подчинение. Една презирана аристокрация е като крал-безделник или като мъж под чехъл; нищожна, тя скоро бива унищожена. Така че обособяването на големците, техните напълно различни навици, с една дума, цялостният облик на патрицианските касти е едновременно символ на едно реално могъщество и причина за смъртта им, след като загубят своето могъщество.

Предградието Сен Жермен се остави временно да бъде повалено, защото не пожела да осъзнае задълженията на своето положение, което все още можеше да запази. То трябваше да има доблестта навреме да разбере, както английската аристокрация съумя да разбере, че и институциите преживяват критически години: тогава думите губят първоначалното си значение, идеите променят облика си, а политическият живот получава съвсем нова форма, без основата му да е съществено променена. Тези мисли изискват разяснения, спадащи към същината на настоящия разказ, в който те влизат и като дефиниция на причините, и като обяснение на фактите.

Величествените аристократически замъци и дворци, разкошни до най-малките си детайли, неизменният лукс на мебелите, цялата привична обстановка, в която щастливият собственик, богат още преди да се роди, свободно се движи, без никога нищо да го дразни; освен това навикът никога да не слиза до всекидневните дребнави сметки и житейски интереси, времето, с което разполага, голямата култура, която има възможност да придобие; най-сетне патрицианските

традиции, осигуряващи му обществено влияние, което неговите противници едва постигат с упорито учене, с воля, с призвание; всичко би трябвало да издига душата на човек, който от най-ранна възраст притежава подобни преимущества, да му създаде онова високо самоуважение, чието най-малко следствие е сърдечно благородство, съответстващо на благородния му произход. Това е вярно за няколко рода. В предградието Сен Жермен по изключение се срещат красиви характери, но те само подчертават всеобщия егоизъм на този обособен свят, довел го до неговата гибел.

Тези преимущества са достояние на френската аристокрация, като на всеки патрициански слой, който ще избива на повърхността на нациите, докато устройството им се гради на собствеността — поземлената или паричната собственост, единствената здрава основа на едно уредено общество; но различните видове патриции си запазват тези преимущества само докато изпълняват условията, при които народът им ги предоставя. Те са нещо като духовни ленове^[2], чието ползуване е свързано със задължения към господаря, а тук днес господарят безсъмнено е народът. Времената се промениха, оръжията — също. Сеньорът-воин, за когото навремето е било достатъчно да носи ризница и шлем, да върти сабята юнашки и да държи високо своето знаме, днес трябва да проявява ум; преди му е било нужно само дръзко сърце, в наши дни му трябва дръзък мозък. Изкуството, науката и парите образуват триъгълника, в който днешното общество вписва герба на властта и от който трябва да произлиза съвременната аристокрация. Една красива теорема струва колкото едно славно име. Ротшилд, този съвременен Фугер^[3], фактически е владетел. Един голям творец в изкуството на дело е олигарх: той представлява цял век и почти винаги става негов законодател. Така словесният талант, машината под високо напрежение на писателя, геният на поета, постоянството на търговеца, волята на държавника, който съсредоточава в себе си стотици блестящи качества, мечът на генерала, всички тези лични завоевания, осъществени от един човек за сметка на цялото общество с цел да му импонира, всичко това аристокрацията трябва днес да се стреми да монополизира, както навремето е монополизирала материалната сила. За да остане начело на една страна, не трябва ли да бъде достойна да я ръководи? Не трябва ли да бъде нейна душа и съзнание, за да застави ръцете да работят? Кой

може да ръководи народ, ако не притежава силите, които ще му позволят да управлява? Какво представлява маршалският жезъл, ако не е в ръцете на вожд, способен да командува? Предградието Сен Жермен си игра с всички видове жезли, смятайки, че те са властта. То изпразни от съдържание формулата, която му даваше правото да съществува. Вместо да изхвърли символите на властта, които дразнеха народа, а тайно да задържи силата, остави буржоазията да заграби силата, а се залови суеверно за символите; непрекъснато забравяше положението, в което го поставяше числената му слабост. Аристокрацията, която представлява едва една хилядна от дадено общество, днес, както и преди, трябва да разполага с достатъчни средства за въздействие, та при остри кризи да може да противопостави на народните маси тежест, равна на тяхната. В наши дни средствата за въздействие трябва да бъдат реални сили, а не исторически спомени.

За нещастие у френското благородничество, още преизпълнено със спомените за своето отдавна отминало могъщество, имаше някаква самонадеяност, която му вредеше и от която му бе трудно да се освободи. Това може би е национален недъг. Французинът повече от всички други хора никога не слиза под себе си; от стъпалото, на което се намира, гледа към по-високото стъпало: рядко съжалява нещастниците, над които стои, и винаги се възмущава, че вижда толкова щастливци над себе си. Макар че е чувствителен, твърде често предпочита да слуша разума си. Този национален инстинкт, който непрекъснато тласка французите да вървят напред, това тщеславие, което ги разорява и ги ръководи така цялостно, както пестеливостта ръководи холандците, от три века господствува в аристокрацията, която в това отношение е във висша степен френска. Сенжерменецът винаги е вадил заключение за интелектуалното си превъзходство от материалното си превъзходство. Всичко във Франция е подкрепяло това негово убеждение, защото още от създаването на предградието Сен Жермен — бунт на аристокрацията, започнал в деня, когато кралят е бил принуден да напусне Версай — то с редки изключения винаги се е опирало на властта, която във Франция винаги ще се олицетворява повече или по-малко от предградието Сен Жермен; оттам и поражението му през 1830 година. По това време то беше като армия, оперираща без база. То не бе използвало мира, за да се вкорени в

сърцето на нацията. Липсваше му осведоменост и какъвто и да било общ поглед за цялостните му интереси. Жертвуваше едно сигурно бъдеще заради едно съмнително настояще. Това е може би причината за неговата неправилна политика.

Физическото и духовно разстояние, което гордите аристократи се стараеха да поддържат между себе си и останалата част от обществото, има само този единствен и неминуем резултат, че през последните четиридесет години в доминиращата класа личният егоизъм се укрепи и уби кастовия патриотизъм. Навремето, когато френската аристокрация е била велика, богата и могъща, благородниците са умеели в случаи на опасност да си избират вождове и да им се покоряват. След като изгубиха значението си, те изгубиха и чувството си за дисциплина и както през късната Римска империя всеки искаше да бъде император; виждайки се равен на другите по слабост, всеки смяташе, че е нещо повече от другите. Всяко семейство, разорено от Революцията, разорено от отменянето на майората, мислеше само за себе си, вместо да мисли за голямото аристократическо семейство. Струваше им се, че ако всички забогатееят, партията им ще се засили. Грешка. И парите са само признак на могъщество. Съставени от хора, запазили старите традиции — изискана учтивост, естествено изящество, красив език, аристократическа благопристойност и гордост, — смислени, когато са съответствували на бита им, но дребнави занимания, след като станаха главното в живота им, вместо да бъдат само допълнение, всички тези родове някога са имали истинска стойност, която сега е останала само на повърхността и се е свела до фиктивна стойност. Никой от тези родове нема̀ смелостта да си каже: „Достатъчно ли сме силни, за да поемем властта?“ А се нахвърлиха на властта също като адвокатите през 1830 година. Вместо като истински велможи да станат покровители, сенжерменци проявиха алчност като парвенюта. От деня, когато на най-умния народ в света бе доказано, че след като си възвърнаха привилегиите, благородниците организират властта и бюджета за своя полза, от този ден тяхната каста смъртно заболя. Желаше да бъде аристокрация, а вече можеше да бъде само олигархия, две много различни системи, както ще разбере всеки, който има съобразителността да прочете внимателно фамилните имена на лордовете в горната камара. Кралското правителство имаше положително добри намерения, но то непрекъснато забравяше, че

винаги трябва да се ръководи от желанието на народа, дори когато става въпрос за неговото щастие, и че Франция, тази капризна жена, иска да бъде щастлива или бита по свое желание. Ако имаше повече аристократи като херцог Дьо Лавал, чиято скромност бе достойна за предците му, старшият клон^[4] щеше да се задържи на престола не по-малко от Хановерската династия^[5].

През 1814, и главно през 1820 година френската аристокрация трябваше да застане начело на най-образованата епоха, на най-аристократичната буржоазия, на най-женствената страна в света. Предградието Сен Жермен лесно можеше да ръководи и забавлява една средна класа, опиянена от почести, влюбена в изкуството и науката. Но жалките водачи на тази голяма епоха на интелекта ненавиждаха до един изкуството и науката. Те не съумяха да представят дори религията, която им бе нужна, в поетични тонове, за да я направят привлекателна. И докато Ламартин^[6], Ламне^[7], Монталамбер^[8] и други талантиливи писатели позлатяваха с поезия, обновяваха или разширяваха религиозните идеи, некадърниците в правителството предизвикваха огорчение от религията. Никога нация не е била по-снизходителна: тогава тя беше като уморена жена, която става отстъпчива; никога власт не е правила по-тромави грешки: Франция и жената предпочитат прегрешенията.

За да си възвърне положението, да създаде едно силно олигархическо правителство, аристокрацията трябваше добросъвестно да се разрови и да извади един сенжерменски Наполеон, да се разкъса, но да открие в недрата си един конституционен Ришельо; и ако сред нея не се намереше подобен гений, да го измъкне от някой леден таван, където в момента той може би е умирал, и да го асимилира, както камарата на лордовете в Англия непрекъснато асимилира случайни хора и ги прави аристократи. После да нареди на този човек безмилостно да изсече гнилите клони, да подкастри аристократичното дърво. Но първо на първо, голямата система на английския торизъм беше нещо наистина необхватно за такива малки глави и възприемането ѝ щеше да отнеме прекалено много време, а за французите бавният успех е равносилен на провал. И второ, тези дребни величия не само че нямат съобразителността да черпят за компенсация сили оттам, където Бог ги е вложил, но и ненавиждат

всяка сила, която не произлиза от тях. И накрая, предградието Сен Жермен не само че не се подмлади, но и застаря.

Дворцовият етикет, институцията от второстепенна необходимост, имаше смисъл да се запази, но само при важни случаи, докато той се превърна във всекидневно съперничество, и вместо да бъде въпрос на красота и великолепие, стана въпрос на власт.

И ако отначало, при онези събития от голям мащаб, на краля липсваше съветник от също такъв голям мащаб, то на аристокрацията преди всичко липсваше съзнание за собствените ѝ широки интереси, което можеше да спаси положението. Тя не съумя да прости женитбата на господин Дьо Талейран, единственият човек с железен ум, от онези умове, които са способни да преизковават политически системи, чрез които нациите славно се възраждат. Сен Жермен се присмиваше на министрите, които не бяха благородници, а не можеше да предложи благородници, достойни да станат министри. Аристокрацията можеше да направи истински услуги на страната, ако се бе заела да облагороди съдилищата, да подобри земеделието, да построи пътища и канали, да се превърне в действена сила на територията на цялата страна; но вместо това тя продаваше земите си, за да играе на борсата. Можеше да лиши буржоазията от нейните динамични и талантиливи хора, чиято амбиция подкопаваше властта, включвайки ги в своите редове; но предпочете да се бори срещу тях, и то без оръжие, защото тя вече само по традиция имаше онова, което навремето бе притежавала в действителност. За свое нещастие тя бе запазила точно толкова различни имуществва, колкото да подхранва нахалното си високомерие. Старите родове се задоволяваха със спомените си и никой от тях не помисли да подготви първородните си синове за новите армии, които деветнадесети век изсипваше на площадите.

Изключена от обществените дела, младежта танцуваше у херцогиня Дьо Бери, вместо чрез влиянието на млади, съвестни, незамесени в Империята и Републиката таланти да продължи в Париж едно дело, започнато от главите на семействата в департаментите, с което те щяха да си извоюват признаване на титлите си, защитавайки местните интереси, съобразявайки се с духа на века, приспособявайки кастата към изискванията на времето. Съсредоточена в своето предградие Сен Жермен, където живееше духът на някогашните феодални вражди, съчетан с духа на бившия двор, недостатъчно

свързана с двореца Тюйлери, аристокрацията по-лесно може да бъде победена, тъй като се беше затворила в себе си и главно беше зле представена и организирана в перската камара. Ако се беше втъкала в страната, щеше да бъде непобедима; но както бе залостена в своето предградие, опряла гръб на двореца и широко зависима от държавния бюджет, достатъчен беше един удар с брадва, за да прекъсне нишката на гаснещия ѝ живот и невзрачната фигура на едно дребно адвокатче се приближи и ѝ нанесе този удар. Въпреки блестящата реч на господин Роайе-Колар законът за унаследяването на перската титла и свързаните с нея привилегии бе провален от пасквилите на един човек, който се хвалеше, че с умението си е спасил няколко глави от палача, а от неумение погубваше големи институции. Тук се съдържат примери и поуки за бъдещето. Ако френската олигархия няма бъдеще, би било доста жалко и жестоко да я изтезваме и в такъв случай би трябвало да мислим само за нейния саркофаг; хирургическият нож причинява болка, но понякога възвръща живота на умиращия. Преследвано, предградието Сен Жермен може да се окаже по-силно, отколкото по време на своето тържество, стига да пожелае да има водач и система.

Сега лесно можем да обобщим този полуполитически преглед. Липсата на широк поглед и цялата съвкупност от дребни грешки; стремежът у всекиго поотделно да възстанови огромното си богатство; реалната необходимост от религията като опора на политиката; жаждата за удоволствия, която вредеше на религиозния дух и пораждаше лицемерие; изолираната съпротива на неколцина умствено издигнати хора, които виждаха правилно и на които пречеха дворцовите съперничества; отдръпването на провинциалната аристокрация, расово по-чиста като цяло от дворцовата, но често онеправдавана — всички тези причини се съчетаха, за да създадат целия фалш на положението и нравите на предградието Сен Жермен. То нямаше обединяваща система, нито последователност в действията, не беше напълно морално, нито открито развратно, нито разложено, нито разлагащо; не отстъпи напълно по въпросите, които му вредяха, и не възприе идеите, които биха го спасили. И най-сетне, колкото и безпомощни да бяха отделните му представители, като партия то все пак бе въоръжено с онези големи принципи, които ръководят живота на нациите. Какво повече му трябваше, за да загине дори в разцвета на силите си? То стана придирчиво в избора на лицата, които допускаше

до себе си; проявяваше добър вкус и елегантно презрение; но в провала му положително нямаше никакъв блясък, никакво рицарство. Емиграцията от 1789 година все още беше проява на чувства; през 1830 година вътрешната емиграция е проява само на интереси. Неколцината известни писатели, неколцината блестящи оратори, господин Дьо Талейран в конгресите, завоюването на Алжир и доста имена, станали отново исторически по бойните полета, показват на френската аристокрация средствата, които ѝ остават, за да придобие отново национално значение и отново да ѝ се признаят титлите, разбира се, ако благоволи да пожелае това.

У всяко живо същество има някаква вътрешна единна нагласа. Ако даден човек е ленив, леността му личи във всяко негово движение. По същия начин обликът на дадена класа хора съответствува на общия ѝ дух, на душата, която оживява тялото. По време на Реставрацията при своите изневери жената от предградието Сен Жермен не проявяваше горда дързост като някогашните дворцови дами, нито тяхното скромно величие във възрастта на късните добродетели, с които са изкупували прегрешенията си и са се ограждали с такова сияние. Аристократката от времето на Реставрацията не беше нито особено лекомислена, нито особено добродетелна. Страстите ѝ, с някои изключения, бяха лицемерни; тя, така да се каже, проявяваше пресметливост в насладите. Някои сенжерменски дами водеха напълно буржоазен семеен живот като херцогиня Д'Орлеан, чието брачно легло толкова смешно бе показвано на гостите в кралския дворец; само две-три се върнаха към нравите на Регентството, с което вдъхнаха нещо като отвращение на известни просто по-ловки от тях жени. Този нов вид дами нема никакво влияние върху нравите, а те можеха да направят много, можеха поне да си придадат внушителността на английските аристократки; но тези жени се колебаеха като глупачки между различни традиции на миналото, насилиха се да станат набожни и да прикриват всичко, дори хубавите си качества. Нито една от тези францужойки не успя да създаде салон, в който да ходят видните обществени дейци, за да се учат на вкус и изящество. Техният глас, някога толкова влиятелен в литературата — това живо отражение на обществото, — напълно заглъхна. А когато една литература няма обща насока, тя не се свързва със своя век и свършва с него.

Във всички времена, когато в някоя нация съществува подобна обособена група, историкът почти винаги открива сред нея някоя главна фигура, която със своите добродетели и недостатъци е като обобщение на тази група. Такива са били Колини сред хугенотите, кардинал Дьо Рец сред Фрондата, маршал Дьо Ришельо при Луи XV, Дантон по време на Терора. Това идентифициране на облика на водещата личност с неговата историческа свита е в реда на нещата. Нима не е необходимо човекът, който води една партия, да отговаря на нейните представи и кой може да блести в една епоха, ако не я олицетворява? От това неизменно задължение на мъдрите и благоразумни водачи на партии да се съобразяват с предразсъдъците и безумствата на масите, които ги следват, произтичат действия, за които някои историци ги упрекват, когато преценяват хладно и отдалеч страшните народни кипежи и страстите, необходими при воденето на големите вековни борби. Онова, което е вярно за историческата комедия на вековете, е също така вярно и в по-ограничената сфера на отделните сцени от националната драма, наречена Нрави.

В началото на мимолетния живот на предградието Сен Жермен през Реставрацията, на който, ако горните разсъждения са правилни, то не съумя да придаде смисъл, една млада жена за кратко се оказа най-цялостният образец на същината на своята каста — съчетание от възвишеност и слабост, от величие и ограниченост. Тя беше повърхностно образована, в действителност невежа; пълна с благородни чувства, но лишена от мисъл, която да ги съгласува; пилееше най-ценните съкровища на душата си, за да се покорява на условностите; готова беше да предизвиква обществото, но се колебаеше поради скрупули и затова лицемереше; проявяваше повече упорство, отколкото характер, увлеченията ѝ бяха временни и не стигаха до възторг, разумът се налагаше на сърцето; беше изцяло жена и изцяло кокотка, и главно — парижанка; обичаше блясъка, празненствата; не беше свикнала да разсъждава или разсъждаваше, когато вече бе късно; безразсъдството ѝ стигаше до поетичност; беше очарователно дръзка, но в дъното на душата си покорна; привидно силна и права като тръстика, като тръстиката беше готова да се огъне под мощна ръка; говореше много за религия, но не обичаше религията и все пак я приемаше като развръзка. Как да се обясни едно толкова сложно същество, способно на героизъм и забравящо да бъде

героично, за да подхвърли някоя коварна забележка; младо и прелестно, но състарено, и то не толкова по сърце, колкото от максимите на тези, които го заобикаляха, чиято егоистична философия разбираше, без да я бе прилагало; притежаващо всички пороци на придворния и всички благородни качества на девойката; недоверчиво към всичко и все пак понякога способно да вярва на всичко? Няма ли да бъде винаги незавършен портретът на тази жена, в която най-бляскави тонове ту се преливаха, ту се сблъскваха, и все пак образуваха поетична смесица, защото у нея имаше божествена светлина, младежко сияние, което придаваше на всички тези объркани черти някакво единство? Красотата обединяваше всичко. У нея нямаше нищо изкуствено. И страсти, и полустрасти, претенции за величие и реална ограниченост, хладни чувства и горещи пориви у нея бяха естествени и произхождаха колкото от собственото ѝ положение, толкова и от състоянието на аристокрацията, към която принадлежеше. Тя се смяташе за изключително същество и под закрилата на името си гордо се поставяше над обществото. В живота ѝ имаше нещо от високомерието на Медея^[9], както и в живота на аристокрацията, която загиваше, но не се съгласяваше да седне, нито да протегне ръка на някой политически лекар и не желаше да се докосва до нищо, за да не бъде докосвана — до такава степен вече се чувствуваше слаба или готова да се превърне в прах.

Херцогиня Дьо Ланже — така се наричаше тази жена — беше омъжена от близо четири години, когато Реставрацията завърши, тоест в 1816-а, след като Луи XVIII си взе поука от революцията на Стоте дни и разбра своето положение и своя век, въпреки съпротивата на приближените си, които все пак победиха този „Луи XI без брадва“, когато вече бе сломен от болестта.

По баща херцогиня Дьо Ланже беше Наварен, от херцогски род, чиито дъщери имаха привилегията от времето на Луи XIV да не изоставят титлата си, след като се омъжат. Освен това, те рано или късно получаваха като майките си столче в двора. На осемнадесет години Антоанет дьо Наварен напусна дълбокото усамотение, в което бе живяла, за да се омъжи за първородния син на херцог Дьо Ланже. По онова време и двете семейства бяха откъснати от света, но все пак нахлуването на съюзническите войски във Франция даваше основание на роялистите да вярват, че бедствията на войната неминуемо ще

завършат със завръщането на Бурбоните. Останали верни на Бурбоните, херцозите Дьо Наварен и Дьо Ланже благородно бяха устояли на всички съблазни за имперска слава и при положението, в което се намираха по времето на сключването на този брак, те естествено трябваше да следват традицията на родовете си.

Така че красивата и бедна госпожица Антоанет дьо Наварен се омъжи за маркиз Дьо Ланже, чийто баща се помина няколко месеца след сватбата. При завръщането на Бурбоните двете семейства отново заеха своя ранг, своите длъжности, своето място при двора, включиха се в обществения живот, от който се бяха отлъчили, и станаха едни от най-видните фигури в този нов политически свят. В това време на подлости и неискрени приспособявания обществената съвест със задоволство призна на двата рода онази неопетнена вярност, онова съответствие между частния живот и политическото поведение, на които всички партии неволно отдават почит. Но както за нещастие често се случва във времена, когато властта трябва да прави компромиси и отстъпки, най-чистите личности, способни с възвишените си идеи и мъдри принципи да накарат Франция да повярва в благородството на една смела нова политика, бяха отстранени от обществените дела и те попаднаха в ръцете на хора, заинтересовани да доведат принципите до крайност, за да докажат предаността си. Семейства Дьо Ланже и Дьо Наварен останаха в кръга на кралските приближени, но с ограничени задължения по дворцовия етикет, като същевременно бяха осъдени да понасят упреците и подигравките на либералите, които ги обвиняваха, че трупат почести и богатства. Всъщност наследствените им имуществва въобще не се бяха увеличили, а издръжката им по цивилната листа отиваше за представителни разноски, необходими при всички европейски дворове, дори да са републикански. През 1818 година херцог Дьо Ланже командуваше дивизия, а херцогинята беше в свитата на една принцеса от кралска кръв, което ѝ позволяваше да живее в Париж без съпруга си, без да предизвиква скандал. Впрочем освен командирската служба херцогът заемаше длъжност и при двора и се връщаше в столицата, когато биваше дежурен, като предаваше командването на един бригаден генерал. Така че херцогът и херцогинята живееха всеки на своя страна и фактически бяха разделени, макар че това още не се знаеше в обществото.

Техният брак, уговорен от семействата им, бе имал обичайната съдба на подобни бракове. Свързали се бяха два напълно несъвместими характера и тайно се бяха наранявали, тайно бяха страдали от раните си и окончателно бяха скъсали. После всеки от тях се бе покорил на природата си и на условностите. Методичен като кавалера Дьо Фолар^[10], херцог Дьо Ланже методично се отдаде на своите склонности и удоволствия, а жена си остави да следва своите, понеже беше уверен, че с извънредно гордата си душа, хладно сърце, голямо покорство пред светските обичаи и младежка почтеност тя ще остане чиста под наблюдението на възрастните си роднини в един пуритански благочестив двор, където всичко се знаеше. Така че той спокойно можеше да се държи като велможа от миналия век и да остави сама на себе си една дълбоко оскърбена двадесет и две годишна жена, която имаше в характера си ужасната черта никога да не забравя обида, при все че цялата ѝ женска суета, честолубието ѝ бяха тайно засегнати и може би дори добродетелите ѝ бяха останали непризнати. Жената на драго сърце прощава публично нанесените ѝ обиди; така тя се издига в очите на хората, това е чисто женска снизходителност; но никога не забравя тайните обиди, защото не обича прикритите подлости, добродетели, любов.

Такова беше положението на херцогиня Дьо Ланже, което си оставаше неизвестно на обществото и върху което тя не се замисляше, когато започнаха празненствата по случай женитбата на херцог Дьо Бери^[11]. По това време дворът и предградието Сен Жермен излязоха от своята вялост и въздържаност. Тогава всъщност започна неவிжданят блясък, който заблуди правителството на Реставрацията.

По това време, дали по сметка или от суета, херцогиня Дьо Ланже започна да се появява в обществото винаги заобиколена или придружена от три-четири жени, известни със своя произход и своето богатство. Кралица на модата, тя си бе създала свита от подгласнички, които подражаваха на нейните маниери и духовитост и ги разпространяваха. Беше ги подбрала умело измежду дамите, които още не бяха много близки с двора, нито с върхушката на Сен Жермен, но имаха амбицията да проникнат в тези кръгове; това бяха нещо като редови ангели, които се стремяха да се издигнат до обкръжението на престола и да се присъединят към серафимските сонмове от висшата сфера, наречена „малкия дворец“.

Сред тези жени херцогиня Дьо Ланже беше по-силна, повлиятелна, по-неуязвима. Нейните придворни я пазеха от клевети и ѝ помагаха да играе противната роля на блестяща млада дама. Тя можеше свободно да се подиграва с мъжете, със страстите, да ги предизвиква, да жъне успехи, толкова необходими на всяка жена, без да губи самообладание. И в Париж, и във висшето общество жената си остава жена, трябва ѝ тамян — ласкателства, почести. И най-несъмнената красота, най-възхитителното лице не са нищо, ако няма кой да им се възхищава: поклонникът, комплиментите са доказателство за нейното могъщество. Какво е власт, за която никой не знае? Нищо. Представете си най-голямата красавица, седнала сама в ъгъла на някой салон: ще ви се стори жалка. Затова, когато се намира и блестящо общество, жената желае да властвува над всички сърца, често защото не може да бъде щастлива владетелка само на едно.

Всички тези дрехи, тези приготовления, тези преструвки се правеха за най-жалките хора, които могат да съществуват — празноглави контета, единственото качество на които беше красивата външност, — и жените излишно се компрометираха заради тези позлатени дървени идоли, които с малки изключения нямаха нито миналото на „господарчетата“ от времето на Фрондата, нито прекрасната груба храброст на имперските герои, нито духовитостта и обноските на дедите си, а искаха „гратис“ да минават за нещо подобно; които бяха храбри, както е храбра френската младеж, и положително щяха да се окажат ловки, ако ги подложеха на изпитание, а не можеха да се изият под властта на изхабените старци, които им държаха юздите. Това беше хладна, еснафска епоха, в която нямаше поезия. Може би една реставрация се нуждае от много време, за да стане монархия.

От година и половина херцогиня Дьо Ланже водеше този празен живот, занимаваше се само с балове, с посещения във връзка с балове, с безсмислени победи, с мимолетни страсти, родени и умрели за една вечер. Когато влезеше в някой салон, тя жънеше ласкателства, слушаше страстни думи, които насърчаваше с жест, с поглед, без да ги допуска по-дълбоко в себе си. Нейният тон, нейното държане, всичко в нея служеше за образец. Тя живееше в някаква трескава суета, в шемета на непрекъснати удоволствия. При разговор понякога стигаше доста далеч, слушаше всичко и, така да се каже, повърхността на

сърцето ѝ се развърташе. Когато обаче се върнеше вкъщи, често се червеше от онова, на което се бе смяла, от някоя скандална история, чиито подробности ѝ бяха дали повод да разговаря за теориите на любовта, която не познаваше, и за тънкостите на съвременната страст, които любезни лицемерки ѝ бяха разяснявали; защото жените умеят всичко да си споделят, когато са насаме, и погубват повече свои сестри, отколкото мъжете.

Така младата херцогиня разбра, че красотата, умът на една жена получават пълно признание само когато е обичана. Какво доказва съпругът? Че като момиче тя е имала голяма зестра или добро възпитание, или умела майка, или е отговаряла на амбициите на мъжа; докато любовникът е непрекъсната реклама за нейните лични достойнства. От съвсем млада госпожа Дьо Ланже научи, че една жена може да позволи да бъде обичана открито, без да споделя любовта, без да я одобрява, без да я задоволява с нищо, освен с най-незначителни подаяния, и не една лицемерна светица ѝ обясни как да играе такива опасни комедии.

Така че херцогинята си създаде двор от поклонници и самият брой на мъжете, които я обожаваха или ухажваха, беше залог за добродетелта ѝ. Тя кокетираше, любезничеше, прелъстяваше до края на празника, на бала, на приема; после завесата се спускаше и тя оставаше сама, хладна, нехайна, а на другия ден все пак се оживяваше за нови, също толкова повърхностни вълнения. Имаше двама-трима напълно заблудени млади мъже, които бяха истински влюбени в нея и на които тя се подиграваше със свършена безчувственост. Казваше си: „Обичана съм, той ме обича!“, и тази сигурност ѝ стигаше. Подобно на скъперника, за когото е достатъчно да знае, че всичките му желания могат да бъдат изпълнени, тя може би вече дори не стигаше до желание.

Една вечер херцогинята беше канена у своята близка приятелка виконтеса Дьо Фонтен, една от онези нейни бледи съперници, които я ненавиждаха от сърце и винаги я придружаваха: един вид въоръжено приятелство, при което и двете страни са нащрек, а признанията са ловко пестеливи, понякога и коварни.

След като раздаде кратки покровителствени поздрави — ласкави или надменни — с естественния израз на жена, която знае цената на усмивките си, очите ѝ се спряха на един мъж. Беше ѝ свършено

непознат, но широкото му сериозно лице я изненада. Тя почувствува вълнение, доста напомнящо страх.

— Мила — обърна се тя към госпожа Дьо Мофриньоз, — кой е този човек?

— Маркиз Дьо Монриво, навярно сте чували за него.

— Ах, той ли е!

Тя взе лорнета си и доста нахално го насочи към него, сякаш той беше портрет и можеше да бъде гледан, но не и да гледа.

— Но представете ми го, трябва да е забавен.

— Не, мила, няма по-скучен, нито по-мрачен мъж, но сега е на мода.

По това време, без сам да знае, господин Арман дьо Монриво беше предмет на всеобщо любопитство, и то много по-заслужено, отколкото всички онези мимолетни идоли, от които Париж се нуждае и по които се прехласна за няколко дни, за да задоволи страстта си към изкуствените увлечения и възторзи, която го обхваща периодически.

Арман дьо Монриво беше единствен син на генерал Дьо Монриво, представител на онези „бивши хора“, които бяха служили благородно на републиката, убит до Жубер при Нови. Осиротялото момче бе пратено от Бонапарт в Шалонското училище и както много други синове на генерали, загинали на бойното поле, бе взето под покровителството на Френската република. След като завърши училището, младежът, който нямаше никакви средства, постъпи в артилерията и по време на катастрофата при Фонтенбло бе стигнал едва до батальонен командир. Родът войска, към който се числеше Арман дьо Монриво, му предлагаше малко възможности за повишение. Преди всичко защото там броят на офицерите е по-ограничен, отколкото в другите войски, а освен това либералните, едва ли не републикански убеждения, разпространени сред артилеристите, и недоверието, което императорът изпитваше към групите образовани хора, свикнали да разсъждават, пречеха на повечето от тях да направят военна кариера. Ето защо, противно на обичая, най-често офицерите, които стигаха до генералски чин, не бяха най-забележителните военни, тъй като по-посредствените не предизвиквала особени опасения. Артилерията беше обособена армейска част, която Наполеон командуваше непосредствено само на бойното поле. Към тези общи причини, обясняващи бавното напредване на Арман дьо Монриво в

кариерата, се прибавяха и други, заложили в неговата личност, в характера му. Сам в света, от двадесетгодишна възраст повлечен във вихрушката от хора, която кръжеше около Наполеон, той нямаше за кого да мисли освен за себе си, беше готов всеки ден да умре и само чувството му за достойнство и за изпълнен дълг му даваха сили да живее. Като всички стеснителни хора обикновено беше мълчалив, но стеснителността му не беше липса на смелост, а някаква въздържаност, която му забраняваше всяка суетна проява. В безстрашието му по бойните полета нямаше самохвалство; той виждаше всичко, спокойно даваше разумни съвети на другарите си и вървеше срещу снарядите, а когато бе необходимо, залягаше, за да ги избегне. Беше добър, но съдейки по държането му, хората го смятаха за високомерен и суров. Със строгата математическа логика, която прилагаше във всичко, той не допускаше никакви лицемерни компромиси със задълженията на дадено положение, нито със следствията от даден факт. Не търпеше безчестие, за себе си не искаше никога нищо. С една дума, той беше от онези неизвестни големи личности, които философски презират славата и живеят, без да се привързват към живота, защото в него не намират възможност да развият силите си или чувствата си в цялата им широта. От него се страхуваха, уважаваха го, но не го обичаха. Хората ни позволяват да се издигаме над тях, но никога не ни прощават, че не желаем да слезем до тяхното равнище. Затова и чувството, което изпитват към силните характери, никога не е лишено от известна омраза и страх. Голямата доблест за тях е нещо като безмълвно порицание, което не прощават нито на живите, нито на мъртвите.

След сбогуването с Наполеон във Фонтенбло, макар че беше титулуван благородник, Монриво бе пратен в запаса. Старомодната му честност изплаши Министерството на войната, където бе известна верността му към клетвата, дадена пред имперския орел. По време на Стоте дни той бе произведен полковник в гвардията и бе ранен при Ватерло. Тъй като състоянието му го принуди да остане в Белгия, не беше в Лоарската армия, но кралското правителство не призна чиновите, дадени по време на Стоте дни, и Арман дьо Монриво напусна Франция.

Воден от предприемчивия си дух, от благородството на мисълта си, дотогава задоволявани от рисковете на войната, верен на вродената си страст към големите полезни начинания, генерал Монриво замина с

намерение да изследва Горен Египет и неизвестните области главно в Централна Африка, които днес възбуждат такъв интерес сред учените. Научната му експедиция се оказа продължителна и завърши нещастно. Вече бе събрал ценни сведения, предназначени да разрешат географските и индустриалните проблеми, върху които се работи толкова усилено, и след като бе успял да преодолее множество препятствия, бе стигнал до сърцето на Африка, когато едно диво племе го плени с предателство. Взеха му всичко, превърнаха го в роб, цели две години го влачиха из пустините, всеки миг го заплашваха със смърт и го подлагаха на изтезания, на каквито дори безмилостни деца не подлагат животно, с което се забавляват. Неговата физическа и духовна устойчивост му позволи да издържи всички ужаси на пленничеството, но почти цялата му сила се изчерпи при бягството, което беше истинско чудо. Стигна във френската колония Сенегал полумъртъв, в дрипи, с някакви смътни спомени. Огромните жертви за това пътешествие, проучванията му на африканските диалекти, откритията и наблюденията му, всичко бе пропаднало. Един пример ще ни позволи да разберем страданията му. Няколко дни подред децата на шейха на племето, което го беше заробило, се забавляваха с него, като се целеха с конски кокалчета по главата му, така че те да застават отгоре й.

Монриво се завърна в Париж към средата на 1818 година. Беше разорен, нямаше покровители, а и не желаше да има. Беше готов по-скоро сто пъти да умре, отколкото да поиска каквото и да било, дори признаването на правата си. Нещастieto, мъките го бяха приучили енергично да разрешава и най-дребните проблеми, а навикът му да запазва човешкото си достойнство пред онзи вътрешен съдник, наречен съвест, в неговите очи придаваше стойност и на привидно най-незначителните постъпки. Връзките му с големите парижки учени и с някои просветени военни разкриха обаче и заслугите, и приключенията му. Подробностите за неговото бягство и пленничество, за пътешествието му свидетелствуваха за толкова хладнокръвие, ум и смелост, че той, без сам да знае, придоби онази мимолетна слава, която толкова леко се постига в парижките салони, но за чието запазване хората на изкуството са принудени да полагат невероятни усилия.

Към края на годината положението на Монриво внезапно се промени. От бедняк стана богат или поне се ползуваше с всички външни преимущества на богатия човек. По това време кралското правителство се стремеше да засили армията и за да привлече ценни хора, правеше известни концесии на бивши офицери, чиито честност и характер представляваха гаранция за лоялността им. Господин Дьо Монриво бе възстановен в списъка на офицерските кадри с предишния си чин, получи всичките си заплати със задна дата и бе назначен в кралската гвардия.

Тези облаги дойдоха една след друга, без маркиз Дьо Монриво да бе подавал каквато и да е молба. Негови приятели му спестиха личните постъпки, каквито той нямаше и да предприеме. После, противно на навиците си, които изведнъж се промениха, започна да посещава салоните; навсякъде го приемаха благосклонно и му засвидетелствуваха голямо уважение. Изглеждаше, че е намерил някакъв път в живота, но той беше затворен човек и нищо не издаваше външно. В обществото го виждаха сериозен и съсредоточен, мълчалив и хладен. Пожъна много успехи именно защото ярко се открояваше сред масата обикновени лица, които пълнят парижките салони; там той наистина беше нещо съвсем ново. Говореше кратко като самотниците или диваците. Стеснителността му бе счетена за високомерие и много се поправи. Той беше нещо странно и величаво и жените се увличаха по тази оригинална личност толкова повече, че не обръщаше внимание на техните ловки ласкателства, на маневрите, чрез които те обсаждат и най-силните мъже, подкопават и най-непреклонните духове.

Господин Дьо Монриво не разбираше нищо от дребните парижки превземки, душата му бе способна да откликва само на звучните трепети на красивите чувства. Той скоро щеше да мине в забвение, ако не беше поезията, която се отгатваше в неговите приключения, в неговия живот, ако не бяха привържениците му, които го хвалеха, без той да знае, ако не беше засегнатото честолюбие на жените и тържеството, очакващо онази, на която той би обърнал внимание. Затова и любопитството на херцогиня Дьо Ланже беше колкото силно, толкова и естествено. По някаква случайност този човек я бе заинтересувал предишната вечер. В нейно присъствие бяха разказали едно от африканските приключения на господин Дьо Монриво, които най-силно поразяваха впечатлителното женско въображение.

По време на експедицията си до изворите на Нил господин Дьо Монриво имал със своя водач най-необикновения спор, познат в анализите на пътешествията. За да стигне до мястото, което желаел да изследва, трябвало да прекоси пеша една пустиня. Само един човек можел да го заведе. Никой пътешественик дотогава не бил успял да проникне в тази област, където безстрашният офицер предполагал, че ще намери разрешението на няколко научни загадки. Въпреки че местните старци и водачът го разубеждавали, той предприел това страшно пътуване. Амбициран от предупрежденията за ужасните трудности, които трябвало да преодолее, той събрал цялата си смелост и потеглил рано сутринта. След като вървял целия ден и вечерта легнал да спи на земята, почувствувал непозната дотогава умора поради ходенето по пясъка, в който затъвал на всяка крачка.

А знаел, че на другия ден отново ще трябва да потегли в зори. Водачът обаче го бил уверил, че ще стигнат към обед до целта. Това обещание го ободрявало, помагало му да си възвърне силите и въпреки страданията, той продължил да върви, само мъничко проклинал науката; но го било срам да се оплаква пред водача, затова криел мъките си. След като вървели една трета от деня, почувствувал, че силите му се изчерпват, а краката му са разкъравени и попитал дали ще стигнат скоро.

— След един час — отговорил водачът.

В душата си Арман намерил сили за още един час и отново поел. Часът изтекъл, но той не виждал дори на хоризонта (пясъчен хоризонт, широк като в открито море) палмите и планините, чиито върхове трябвало да му известят, че пътят им свършва. Спрял, започнал да заплашва водача, упрекнал го, че иска да го убие, че го е измамил и отказал да върви по-нататък; после сълзи от гняв и умора потекли по възпалените му страни; стоял наведен поради болките в краката, които отново се били разранили от ходенето, усещал гърлото си слепнало от пустинна жажда. Водачът слушал неподвижно, подигравателно оплакванията му и същевременно оглеждал с привидното безразличие на ориенталец незабележимите неравности на почти черния пясък, напомнят потъмняло злато.

— Объркал съм се — хладно отвърнал той. — Толкова отдавна не съм минавал по този път, че не мога да разпозная следите; посоката е правилна, но ще трябва да повървим още два часа.

„Човекът е прав“ — помислил си господин Дьо Монриво и отново потеглил, следвайки с мъка безмилостния африканец, с когото сякаш го свързвала нишка, както осъденият е невидимо свързан с палача.

Но и тези два часа минали, французинът изчерпил и последните си капки сила, а хоризонтът бил все така ранен: не се виждали палми, нито планини. Вече нито викал, нито стенел. Легнал на пясъка, за да умре; но изразът на очите му можел да ужаси и най-безстрашния човек; той сякаш заявявал, че не желае да умре сам. Като същински демон водачът му отвръщал със спокоен, властен поглед. Оставил го да лежи, само внимавал да стои достатъчно далеч, така че да избяга при някое отчаяно движение на жертвата си. Най-сетне Монриво намерил сили за последно проклятие. Водачът се приближил до него, изгледал го втренчено и му казал:

— Нали ти пожела, въпреки нас, да отидеш там, където те водят? Упрекваш ме, че те мамя. Ако не бях те лъгал, нямаше да стигнеш дотук. Щом искаш да знаеш истината, ще ти кажа: имаме още пет часа път и вече не можем да се върнем назад. Попитай сърцето си. Ако нямаш достатъчно смелост, ето моята кама.

Смаян от това страшно разбиране на човешката мъка и сила, господин Дьо Монриво не пожелал да се окаже по-недостоеен от един варварин, намерил в гордостта си на европейец нов запас от мъжество, станал и тръгнал след водача.

Петте часа изтекли, а господин Дьо Монриво все още нищо не съзирал на хоризонта; обърнал към водача гаснещ поглед; но тогава нубиецът го покачил на раменете си, издигнал го с няколко стъпки и той видял на стотина крачки едно езеро, заобиколено със зеленина, и великолепно гора, осветени от лъчите на залязващото слънце.

Двамата се намирали съвсем близо до нещо като огромна гранитна плоча, под която вълшебният пейзаж бил като погребан. Арман се почувствувал възроден, а водачът, този великан по ум и смелост, завършил подвига си, като предано го понесъл по горещите гладки, едва очертани върху гранита пътеки. От едната си страна французинът виждал пясъчния ад, от другата — истински земен рай, най-красивия оазис в тамошните пустини.

И без това поразена от вида на тази поетична личност, херцогинята остана още по-смаяна, когато разбра, че това е маркиз Дьо

Монриво, когото беше сънувала през нощта. А нима фактът, че е била с него из горещите пясъци на пустинята, че той ѝ е бил спътник в този кошмарен сън, не беше за жена с нейния нрав прелестно предзнаменование за нови забавления?

Лицето на никой мъж не е издавало по-ясно характера му и не е привличало с повече право погледите от лицето на Арман. Най-типичното в едрата му квадратна глава беше огромната гъста черна коса, която ограждаше лицето му и наред с могъщото чело, овала, спокойната смелост на погледа и рязко изсечените черти, изразяващи някакъв особен устрем, му придаваше очебийна прилика с генерал Клебер. Беше нисък, с широки гърди, мускулист като лъв. Когато вървеше, стойката, походката му и най-дребното му движение издаваха някаква самоуверена сила, която впечатляваше, и нещо властно. Той сякаш знаеше, че нищо не може да се противопостави на волята му, може би защото желанията му винаги бяха справедливи. И въпреки това, както всички истински силни мъже, той говореше меко, държеше се естествено, беше непосредствен и добър. Но се усещаше, че всички тези хубави качества ще изчезнат при сериозни обстоятелства, когато мъжът става неумолим в чувствата си, твърд в решенията си, страшен в действията си. По-наблюдателен човек би забелязал в згълчетата на устите му привична гънчица, която издаваше склонност към ирония.

Херцогиня Дьо Ланже знаеше каква мимолетна стойност има в момента покоряването на този мъж и докато херцогиня Дьо Мофриньоз отиде да го доведе, за да ѝ го представи, реши да го направи свой поклонник, да му даде преднина пред всички останали, да го включи в свитата си и с тази цел да пусне в ход цялото си кокетство. Това беше някакво хрумване, чиста прищявка на високопоставена дама — тема, върху която Лопе де Вега, или може би Калдерон, е създал „Кучето на градинаря“. Искаше този мъж да не бъде на никоя друга жена, а не си представляваше тя да бъде негова.

От природата херцогиня Дьо Ланже бе получила необходимите качества, за да играе ролята на кокетка, а възпитанието ѝ ги бе доусъвършенствувало. С право жените ѝ завиждаха, а мъжете се влюбваха в нея. Не ѝ липсваше нищо от онова, което вдъхва, оправдава и прави трайна любовта. Особената ѝ хубост, държането, говорът, обноските ѝ се съчетаваха, за да ѝ придадат онова естествено кокетство, което у жената сякаш е съзнанието за нейната власт. Беше

добре сложена и може би само известна подчертана преднамереност в плавните ѝ движения даваше донякъде основание да бъде упрекната в превзетост. Всичко в нея беше хармонично — от най-малкия жест до своеобразните изрази, с които си служеше, и начина, по който хвърляше премрежени погледи. Цялата правеше впечатление с някакво изящно благородство, което чисто френското ѝ оживление не нарушаваше. В постоянно променливото ѝ поведение имаше нещо необикновено привлекателно за мъжете. Струваше им се, че след като си свали корсета и всички излишни дрънкулки, тя ще бъде най-пленителна любовница. И наистина, свободата на изразителните ѝ погледи, гальовността в гласа ѝ, мекото изящество на думите ѝ таяха в зародиш всички любовни наслади. Личеше, че в нея съществува една благородна куртизанка, която аристократическото ѝ благочестие напразно се стремеше да опровергае. Онзи, който седнеше за една вечер до нея, я виждаше ту весела, ту печална, но нито радостта, нито тъгата ѝ изглеждаха престорени. Когато искаше, умееше да се държи любезно или презрително, дръзко или доверчиво. Изглеждаше добра и наистина беше добра. При нейното положение нищо не я заставяше да се принизява до злина. Понякога едно след друго биваше доверлива и хитра, трогателно нежна, после толкова хладна и сурова, че можеше да разбие сърцето на човека. Но за да я обрисуваме най-пълно, нима не трябва да изредим всички противоположни качества на жената? С една дума, тя беше такава, каквато желаше да бъде или да изглежда. С доста издължения си изящен овал, с тънките си дребни черти лицето ѝ напомняше образ от средновековието. Беше бледо с лека розовина. Всичко в нея беше някак прекалено изтънчено.

Господин Дьо Монриво с готовност прие да бъде представен на херцогинята, която с усета на хората с изискан вкус избягна баналностите, поздрави го, без да го обсипва с въпроси и комплименти, но с такава прелестна почтителност, че не можеше да не поласкае един силен мъж, защото силата у мъжа предполага малко от същия онзи такт, който позволява на жените да отгатват всичко, свързано с чувствата. Ако херцогинята прояви известно любопитство, то беше само с поглед; ако изрази възхищение, то бе с държанието си; тя разгърна цялото си умение да ласкае, прояви тактично, както само тя бе способна, желанието си да му хареса.

Но целият разговор беше, така да се каже, самото писмо, то щеше да има и послепис, който щеше да съдържа главната мисъл.

Когато след половин час размяна на незначителни реплики, в които само усмивките, тонът придаваха стойност на думите, господин Дьо Монриво пожела учтиво да се оттегли, херцогинята го задържа с едно изразително движение.

— Господине — каза му тя, — не знам доколко малкото мигове, през които имах удоволствието да поговоря с вас, са ви били приятни и дали мога да си позволя да ви поканя да ме посетите; разбира се, ако желанието ми да ви имам за гост не ви се стори много егоистично. Ако обаче за мое голямо щастие тези мигове ви са се понравили, знайте, че винаги можете да ме намерите вкъщи до десет часа вечерта.

Тези думи бяла казани с толкова кокетен тон, че господин Дьо Монриво не можа да откаже поканата. Когато мина в групата на мъжете, застанали на известно разстояние от жените, мнозина негови приятели го поздравиха полусериозно-полушеговито за необикновената любезност, проявена към него от херцогиня Дьо Ланже. Тази недостъпна, тази знаменита жена несъмнено бе покорена и славата се падаше на гвардейската артилерия. Лесно е да си представим хубавите и лошите шеги, които темата, веднъж допусната, предизвиква в подобен парижки салон, където хората толкова обичат да се подиграват, а интересът към всяко забавление толкова скоро отшумява, че всеки бърза да прояви хумора си.

Генералът неволно се почувствува поласкан от тези глупости. Където и да застанеше, безброй неопределени мисли го караха да следи с поглед херцогинята. И неусетно си призна, че от всички жени, които го бяха пленявали с външността си дотогава, никоя не бе съчетавала по-прелестно и хармонично качествата и недостатъците, с каквито най-разпалиеното въображение на френски юноша може да надари мечтаната любовница. Кой мъж, в каквата и среда съдбата да го е поставила, не е чувствувал неизразима душевна наслада, срещайки у своята избраница, дори тя да е негова само насън, трите съвършенства — духовно, физическо и обществено, — които му позволяват винаги да вижда в нея възплъщение на всичките си блянове? Ако такова ласкателно съчетание не е причина за любов, то положително е една от най-важните предпоставки на чувството. Ако не задоволява нашата

суета, както е казал един от най-дълбоките моралисти на миналия век, любовта линее.

И действително, на жената, както и на мъжа превъзходството на любимото същество носи цяло съкровище от радости. Не е ли много, за да не кажем всичко, да знаем, че нашето честолюбие никога няма да пострада поради другия, защото е толкова знатен, че никога няма да бъде наранен от презрителен поглед, толкова богат, че е заобиколен с блясък, равен на блясъка, с който се обграждат дори мимолетните финансови крале, толкова духовит, че никога няма да бъде унижен от някоя тънка шега, и достатъчно красив, за да съперничи с всички лица от своя пол? Мъжът прави всички тези разсъждения мигновено. Но ако освен това жената, която му ги подсказва, обещава на едва породената му страст разнообразните наслади на изяществото, невинността на една девствена душа, хилядите изненади, които крие дрехата на кокетството, опасностите на любовта, няма ли да развълнува сърцето и на най-студения мъж?

Ето в какво състояние се намираше в момента господин Дьо Монриво по отношение на жената и миналото му, така да се каже, обясняваше странността на това положение. Попаднал съвсем млад в урагана на френските войни, живял непрекъснато по бойните полета, той бе опознал жената едва толкова, колкото забързаният пътник, който препуска от странноприемница на странноприемница, може да опознае дадена страна. Той вероятно би могъл да каже за живота си същото, което е казал осемдесетгодишният Волтер, и положително можеше да се упрекне в тридесет и седем глупости. В любовта генералът беше толкова невеж за годините си, колкото един младеж, след като скришом е прочел Фобла^[12]. Знаеше всичко за жената, а нищо за любовта и девствеността на чувствата му събуждаше у него непознати желания. Някои мъже, погълнати в труда, на който ги осъжда мизерията или амбицията, изкуството или науката, така както господин Дьо Монриво се бе оказал повлечен от развоя на войната и от събитията на живота си, познават това странно положение, но рядко го признават. В Париж всички мъже трябва да са обичали. Тук никоя жена не желае онова, което друга не е пожелала. На страха у мъжа да не бъде сметнат за глупак се дължат лъжите и самохвалството, толкова обичайни във Франция, където да минаваш за глупак означава, че не си французин.

В момента господин Дьо Монриво бе обзет едновременно от остро желание, желание, което бе нараствало в жегата на пустините, и от кипящо вълнение, каквото никога дотогава не бе обземало сърцето му. Силен, колкото и буен, той успя да се овладее; но докато разговаряше за безразлични неща, се вглъбяваше в себе си и се заклеваше, че ще има тази жена, а само с такава мисъл този мъж можеше да навлезе в любовта. Желанието му се превърна в клетва като у арабите, с които бе живял и за които клетвата е договор между човека и цялата му съдба, която те подчиняват на успеха на начинанието, осветено от клетвата, а смъртта си смятат само като допълнително средство за постигане на успех. Някой младеж би си казал: „Как ми се иска херцогиня Дьо Ланже да стане моя любовница!“; друг би помислил: „Щастлив обесник ще бъде онзи, в когото херцогиня Дьо Ланже се влюби!“ Но генералът си каза: „Херцогиня Дьо Ланже ще бъде моя любовница.“ Когато у мъж с девствено сърце, за когото любовта се превръща в обет, се породи подобна мисъл, той не знае какъв ад го чака.

Господин Дьо Монриво внезапно излезе от салона и се прибра вкъщи, разтърсен от първите пристъпи на първата си любовна треска. Ако един мъж на средна възраст още е запазил вярата, илюзиите, откровеността, устремността на детството, първото му движение е, така да се каже, да протегне ръка, за да вземе онова, което е пожелал; после, след като разбере, че почти непреодолимо разстояние го дели от желания предмет, обзема го, както децата, някакво удивление или нетърпение, което придава допълнителна стойност на този предмет и той се разтреперва или се разплаква.

Така че на другия ден, след най-бурните размисли, които дотогава бяха вълнували душата му, Арман дьо Монриво се оказа във властта на страст, сгъстена под напора на една истинска любов.

Тази жена, с която вечерта той се бе отнесъл толкова нехайно, на другия ден се бе превърнала в най-свята и най-страшна власт. От този миг тя стана за него светът и животът. При спомена и за най-леките вълнения, изпитани край нея, бледнееха най-големите радости, най-острите болки, които някога бе преживял. И най-стремителните революции засягат само интересите на човека, докато една страст разстройва чувствата му. А една истинска любов изцяло променя живота на онези, които живеят повече с чувствата, отколкото с

интереса, на онези, които имат повече душа и кръв, отколкото разум и лимфа. Така че с една черта, с една-единствена мисъл Арман дьо Монриво задраска целия си дотогавашен живот.

След като сто пъти се запита като дете: „Да отида ли? Да не отида ли?“, той се облече и към осем часа вечерта пристигна у херцогиня Дьо Ланже. Въведоха го при жената, не при жената, а при кумира, когото предишната вечер на изкуственото осветление бе видял под образа на свежа и чиста девойка, облечена в тюл, в дантели и воали. Влезе стремително, за да ѝ обяви, че я обича, сякаш ставаше въпрос за първия топовен залп при започване на сражение. Горкият ученик! Завари своята въздушна силфида изтегната на дивана в един полутъмен будоар и загърната в кафява кашмирена роба, която образуваше умело разположени гънки около нея.

Госпожа Дьо Ланже дори не се надигна; виждаше се само главата ѝ с разпуснати коси, все пак покрити с тънък шал. После вдигна ръка, която в колебливата светлина, хвърляна от трепкация пламък на единствената свещ, поставена далеч от нея, се стори на Монриво бяла като мрамор, покани го да седне и му каза с чезнещ като светлината глас:

— Ако не бяхте вие, маркизе, ако беше някой приятел, с когото бих могла да постъпя по-безцеремонно, или някой безразличен, някой не особено интересен за мен човек, нямаше да го приема. Ужасно ми е зле, както виждате.

Арман си каза: „Ще си отида.“

— Само че — продължи тя, поглеждайки го с очи, чийто блясък простодушният воин отдаде на треската — не знам дали ми е помогнало предчувствието за вашето приятно посещение, което неизразимо ме трогва, но отпреди миг усещам, че на главата ми олеква.

— Значи, мога да остана? — запита Монриво.

— Ах, колко ще съжалявам, ако си отидете! Тази сутрин си мислех, че навярно не съм ви направила никакво впечатление, че вие може би сте счели поканата ми за една от онези банални фрази, на каквито парижанките са толкова щедри, и предварително ви простих за неблагодарността. Човек, който се завръща от пустините, не е длъжен да знае колко в нашето предградие се държи на приятелството.

Тези ласкави думи, прошепнати полугласно, падаха една по една и бяха изпълнени с радостното чувство, което, изглежда, ги диктуваше.

Херцогинята искаше да използва всички преимущества на своята мигрена и сметките ѝ имаха пълен успех.

Нещастният воин истински страдаше заради мнимото страдание на тази жена. Като Крийон^[13], когато му разказали за Христовите мъки, той бе готов да извади сабя срещу нейното главоболие. Уви, можеше ли да се осмели да заговори на тази болна жена за любовта, която му вдъхваше? Арман вече разбираше, че е смешно така, най-неочаквано, да размаха любовта си срещу едно толкова възвишено същество. Тази мисъл му беше достатъчна, за да проумее цялата изтънченост на чувствата, цялата възискателност на душата. Нима да обичаш не значи да умееш да убеждаваш, да молиш, да чакаш? Не беше ли длъжен да докаже любовта, която изпитваше? Но езикът му беше скован, смразен от условностите на аристократичното предградие, от величието на мигрената и от стеснението на истинската любов. Никаква сила на света обаче не можеше да забули очите му, в които бликаше зноят, безкраят на пустинята, очи спокойни като на пантера, над които клепачите рядко се спускаха. На херцогинята много се понарави този втрещен поглед, който я къпеше със светлина и любов.

— Госпожо, боя се, че няма да съумея да изразя признателността, която ми вдъхва вашата добрина — отвърна той. — В момента желая само едно: да мога да ви отнема болката.

— Позволете ми да махна това нещо. Горещо ми стана — каза тя и с изящно движение събори възглавницата, която покриваше красивите ѝ крака.

— Госпожо, в Азия такива крака биха стрували към десет хиляди цехина.

— Комплимент на пътешественик — усмихна се тя.

И духовитата херцогиня лукаво въввлече суровия Монриво в разговор, пълен с глупости, с баналности и безсмислици, сред които той маневрираше, казано по военному, както ерцхерцог Карл в битките с Наполеон. Тя се забавляваше, като откриваше дълбочината на начеващата му страст по броя на нелепиците, които успяваше да изтръгне от този новак, поведе го крачка по крачка из безизходен лабиринт с намерение да го изостави, засрамен от себе си. Така че започна с подигравки, но все пак ѝ доставяше удоволствие да го кара

да забравя за времето. Една продължителна първа визита често е ласкателство, но в случая с Арман то беше непредумишлено.

Славният пътешественик седеше вече от цял час в будоара, разговаряше, за какво ли не, нямаше какво да каже, чувствуваше, че просто е оръдие, с което тази жена си играе, когато тя се надигна, седна, смъкна си на врата шалчето, което покриваше косите ѝ, опря се на лакът, благодари му за пълното си изцеление, позвъни и нареди да запалят свещите в будоара. Пълната ѝ отпуснатост бе последвана от най-изящно оживление. Тя се обърна към господин Дьо Монриво и му каза в отговор на едно признание, което му бе изтръгнала и което, изглежда, я бе силно заинтересувало:

— Вие просто се подигравате с мен, като ме уверявате, че никога не сте обичали. Това е големият довод на всички мъже. И ние им вярваме. Чиста учтивост! Нима не знаем от опит какво да мислим по въпроса? Кой мъж не е имал поне веднъж в живота случай да се влюби? Но вие обичате да ни лъжете, а ние, горките глупачки, се оставяме да ни заблуждавате, защото и измамните ви са признание за превъзходството на нашите чувства, които са напълно чисти.

Последното изречение, произнесено надменно и гордо, превърна неопитния влюбен в топка, захвърлена в пропаст, а херцогинята в ангел, отлитащ към своите небесни селения.

„Дявол да го вземе! — каза си Арман дьо Монриво. — Как да обясня на това недоверчиво създание, че го обичам?“

Той вече ѝ бе обяснил това двадесет пъти или по-скоро херцогинята бе прочела двадесет пъти признанието му в неговите погледи и в страстта на този наистина изключителен мъж виждаше възможност да се позабавлява, да внесе интерес в лишения си от всякакъв интерес живот. Така че тя вече много ловко се готвеше да издигне около себе си известен брой укрепления и да го остави да ги завоюва, преди да го допусне в сърцето си. Превърнат в играчка на прищевките ѝ, Монриво щеше да преодолява трудност след трудност и да тъпче на едно място, както насекомото, измъчвано от дете, пълзи от пръст на пръст, смята, че напредва, а всъщност лукавият му палач го държи все в същото положение. Все пак херцогинята се убеди с неизразимо щастие, че този доблестен мъж не лъже. Арман наистина никога не бе обичал.

Недоволен от себе си и още по-недоволен от нея, генералът се готвеше да си тръгне, а тя се радваше на лошото му настроение: знаеше, че може да го разведри с една дума, с един поглед, с едно движение.

— Ще дойдете ли утре вечер? — запита херцогинята. — Отивам на бал. Ще ви чакам до десет часа.

На другия ден Монриво седя почти непрекъснато до прозореца на кабинета си и изпуши неопределен брой пури. Така можа да дочака вечерта. Преоблече се и отиде у херцогинята.

Всеки, който познаваше великолепните качества на този мъж, щеше да съжали, ако го видеше така принизен, треперещ, ако разбереше, че мисълта му, способна да обхване светове, се е стеснила до размерите на будоара на една кокетка. Но и самият той вече се чувствуваше толкова изпаднал в това свое щастие, че дори за да спаси живота си, не би признал своята любов и на най-близък приятел. Нима в онази особена стеснителност, която обзема мъжа, когато е влюбен, няма винаги малко срам и дали тъкмо неговото смаляване не ласкае гордостта на жената? И най-сетне дали редица причини от този род, макар и неосъзнати, не карат почти всички жени първи да издават тайната на любовта си, може би защото им става досадно да пазят тази тайна?

— Господине, в момента херцогинята е заета, облича се, но ви моли да я почакате тук — каза лакеят.

Арман закричи из салона, като се взираше и в най-малките подробности, за да разбере вкуса, отразен в тях. И възхищавайки се от вещите, той се възхищаваше от госпожа Дьо Ланже, защото тя ги бе подбрала и от тях той разбираше навиците ѝ, преди да бе успял да долови нейната същност, нейните мисли. След около един час херцогинята влезе безшумно. Монриво се обърна, видя я, докато се приближаваше лека като сянка, и потръпна. Идвайки към него, тя не каза като някаква еснафка: „Как ви се харесвам?“ Беше сигурна в себе си и спокойният ѝ поглед изразяваше: „Облякох се така, за да ви се поправа.“

Само някоя стара фея, кръстница на незнайна принцеса, би могла така да обгърне врата на прелестната млада жена с облака от воал, ярките тонове на чиито гънки бяха подчертани от атлазената ѝ кожа. Херцогинята беше ослепителна. Светлосинята ѝ рокля, украсена със

също такива цветя, каквито бяха затъкнати в косите ѝ, сякаш с наситеността на баграта си единствена придаваше плът на крехките ѝ форми, които изглеждаха съвсем въздушни, защото при бързото ѝ приближаване към Арман двата края на шала, спуснати отстрани, литнаха и тогава храбрият воин неволно я сравни с онези красиви сини насекоми, които кръжат над водата сред цветя и почти се сливат с тях.

— Накарах ви да чакате — каза тя с глас, с какъвто умеят да говорят жените на мъж, комуто желаят да се харесат.

— Търпеливо бих чакал цяла вечност, стига да знам, че божеството ще ми се стори прекрасно като вас; по да ви говоря за красотата ви, не е комплимент, вас вече може да ви трогне само обожание. Така че ми позволете просто да докосна с устни края на вашия шал.

— О, не! — каза тя с гордо движение. — Аз ви уважавам достатъчно, за да ви дам да целунете ръката ми.

И тя му протегна още влажната си ръка. Ръката на жена, току-що излязла от уханна баня, запазва някаква нежна свежест, кадифена мекота, нещо гальовно, което се предава от устните на душата. И у влюбен мъж, в чиито сетива сладострастието напират, както любовта в сърцето му, такава привидно целомъдрена целувка може да предизвика истински бури.

— Винаги ли ще ми протягате така ръката си? — смирено запитва генералът, целувайки почтително опасната ръка.

— Да, но с това ще се ограничим — усмихна се тя. После седна и, изглежда, доста се затрудни, докато си слагаше ръкавиците, понеже искаше едновременно да вмъкне пръстите си в тясната им кожена обвивка и да наблюдава господин Дьо Монриво, който се възхищаваше ту на херцогинята, ту на изяществото на нейните повтарящи се движения.

— Ах! Добре, че сте точен — каза тя. — Обичам точността. Негово величество казва, че тя е учтивостта на кралете. Но, според мен, от страна на един мъж тя е много почтително ласкателство. Нали? Кажете!

Отново го погледна изпод вежди с отчайващо приятелски израз и видя, че той е онемял от щастие и се разтапя от всички тези глупости. Ах! Херцогинята владееше в съвършенство женския си занаят, възхитително умееше да възвеличава мъжа, докато той се смаляваше, и

да го възнаграждава с празни ласкателства при всяка крачка, докато той слизаше до блудкавостите на сантименталността.

— Не забравяйте да идвате винаги в девет часа.

— Да, но вие всяка вечер ли ще ходите на бал?

— Знам ли? — по детски сви тя рамене, сякаш за да признае, че изцяло е във властта на своите капризи и че онзи, който е влюбен в нея, трябва да я приеме такава, каквата е. — Впрочем за вас това няма значение, защото вие ще ме водите.

— Тази вечер ще бъде трудно — каза той. — Не съм облечен подходящо.

— Струва ми се — отвърна тя, поглеждайки го гордо, — че само аз би трябвало да се чувствам неудобно от облеклото ви. Обаче знайте, господин пътешественико, че мъжът, когото приемам да хвана под ръка, винаги стои над модата и никой не би посмял да го критикува. Виждам, че вие не познавате обществото, но така още повече ми харесвате.

И тя вече го въвличаше в светските дребнавости, опитвайки се да го посвети в суетите на една модна дама.

„Ако е решила да се изложи заради мен — каза си Арман, — ще бъде глупаво да ѝ попреча. Вероятно ме обича и положително не презира обществото повече от мен. Така че да вървим на този бал!“

Херцогинята навярно си мислеше, че като видят как Монриво я придружава на бала с ботуши и черна вратовръзка, хората веднага ще решат, че е страстно влюбен в нея.

Генералът се почувствува щастлив, като разбра, че кралицата на елегантния свят е съгласна да се компрометира заради него, обнадежди се и се оживи. Уверен, че ѝ се нрави, той ѝ заобяснява мислите и чувствата си, без да изпитва стеснението, което предишната вечер му стягаше сърцето. Дали умният, интересен разговор, изпълнен с онези първи признания, които е еднакво приятно да изразяваме, както и да слушаме, наистина плени госпожа Дьо Ланже, или тя бе обмислила това очарователно кокетство? Във всеки случай, когато изби полунощ, погледна лукаво часовника.

— Ах, заради вас пропускам бала! — изненадано възкликна тя, сякаш ядосана, че така се е захласнала. После, за да се оправдае, че е помислила за други удоволствия, се усмихна на Арман, от което

сърцето му подскочи, и добави: — Наистина обещах на госпожа Дьо Босеан. Всички ме чакат.

— Но отидете.

— Не, продължавайте — каза тя. — Оставам. Вашите приключения из Ориента ме увлякоха. Разкажете ми всичко за живота си. Обичам да слушам за страданията, които е изпитал един смел мъж. Така ги споделям, сякаш самата аз ги преживявам, уверявам ви!

Тя играеше с шала си, усукваше го, късаше го с нетърпеливи движения, които сякаш изразяваха вътрешно недоволство и дълбоки размисли.

— Какво сме ние, жените? — продължи тя. — Недостойни, лекомислени егоистки. Търсим само забавления, а все се отегчаваме. Никоя от нас не разбира смисъла на живота си. Навремето жената във Франция е била благотворна светлина, живяла е, за да облекчава страдащите, да насърчава големите добродетели, да възнагражда творците и да озарява живота им с благородни мисли. Ние сме виновни, че днес хората толкова издребняха. Вие ме карате да намразя това общество, баловете. Не, нищо особено не жертвувам за вас.

И тя раздра шала си като момиченце, което си играе с цвете и накрая изтръгва всичките му листенца; смачка го, захвърли го и откри лебедовата си шия. После позвъни и каза на лакея:

— Няма да излизам.

Стеснително обърна към Арман продълговатите си сини очи и го загледа толкова плахо, че той прие нейното нареждане като любовно признание, като едно първо, голямо благоволение.

— Много мъки сте преживели — след малко добави тя замислено, с умиление, което често е само в гласа на жената, не и в сърцето ѝ.

— Не — отговори Арман. — До днес аз не знаех какво е щастие.

— А сега знаете? — запита тя, поглеждайки го изпод вежди с престорено лукавство.

— Но нали сега вече за мен щастieto е да ви виждам, да ви слушам... Досега само съм страдал. Сега разбирам, че мога да бъда нещастен...

— Стига, стига... — спря го тя. — Вървете си. Стана полунощ. Да спазваме благоприличието. Аз не отидох на бал, вие бяхте при мен... Да не даваме повод за клюки. Довиждане. Не знам какво ще

разправям, но мигрената е добра съучастница, никога не ни опровергава.

— Има ли някакъв бал утре?

— Ще свикнете, предполагам. Да, има, и утре пак ще отидем на бал.

Когато си тръгваше, Арман беше най-щастливият мъж на света. Започна да ходи всяка вечер у госпожа Дьо Ланже в часа, който по някаква негласна уговорка бе запазен за него.

Ще бъде досадно, а за младите мъже, които имат подобни хубави спомени, и излишно да разказваме стъпка по стъпка, както се развиваше стъпка по стъпка поемата на тези тайни разговори, чийто ритъм зависи от волята на една жена и ту някой спор за думи го забавя, когато чувствата на мъжа станат прекалено устремни, ту някакво оплакване от чувствата на мъжа го ускоряват, когато думите му престанат да отговарят на нейните представи. Така че, за да набележим напредъка на тази история, напомняща тъкането на Пенелопа^[14], ще трябва може би да се ограничим с външните изяви на чувството.

Няколко дни след първата среща на херцогинята с Арман дьо Монриво постоянството на генерала му извоюва неотменното право да целува ненаситните ръце на своята любима. Навсякъде, където отиваше госпожа Дьо Ланже, неизбежно присъствуваше и господин Дьо Монриво, когото някои нарекоха на шега „ординарецът на херцогинята“. Това положение скоро предизвика завист, ревност, враждебност. Госпожа Дьо Ланже бе постигнала целта си. Маркизът бе причислен към многобройните ѝ обожатели и ѝ служеше да унижава онези, които се хвалеха, че са спечелили благоволението ѝ, като открито му даваше предимство пред всички останали.

— Херцогинята положително „отличава“ господин Дьо Монриво като никой друг мъж досега — казваше госпожа Дьо Серизи.

А кой в Париж не знае какво означава мъж да бъде „отличен“ от една жена?

Така всичко беше напълно в реда на нещата.

Онова, което хората обичаха да разказват за генерала, го представяше като толкова опасен човек, че по-ловките млади мъже мълчаливо се отказаха от домогванията си и останаха в обкръжението на херцогинята само за да не загубят положението си в обществото, да използват нейното име и влияние, за да установят най-добри връзки с

някои второстепенни особи, очаровани от мисълта, че отнемат обожател на госпожа Дьо Ланже.

Херцогинята имаше достатъчно проникателно око, за да забележи тези отстъпничества, тези спогодби, а гордостта не ѝ позволяваше да се прави, че нищо не вижда. В такива случаи тя умееше да намира двуостра дума, както се изразяваше принц Дьо Талейран, който много я обичаше, с която, за да си отмъсти, разобличаваше подобни „морганатични“ бракове. Презрителният ѝ присмех доста допринасяше хората да се боят от нея и да я смятат за извънредно духовита личност. По този начин тя заздравяваше убеждението, че е добродетелна жена, и същевременно се забавляваше с чуждите тайни, без да позволява на никого да проникна в нейните.

Все пак след двумесечно ухажване в дъното на душата ѝ се зароди смътен страх, понеже виждаше, че господин Дьо Монриво нищо не разбира от тънкостите на сенжерменското кокетство и взима парижките преструвки за чиста монета.

— Този човек, мила херцогиньо, е пръв братовчед на орлите — каза ѝ една вечер старият видам^[15] Дьо Памие. — Вие няма да го опитомите, той ще ви отнесе в гнездото си, ако не бъдете по-предпазлива.

В тези думи на хитрия старец госпожа Дьо Ланже видя пророчество, уплаши се и още на другия ден се опита да накара Арман да я намрази. Държа се сурово, взискателно, нервно, отвратително с него, но той я обезоръжи с ангелска кротост. Тази жена толкова малко познаваше широтата и добрината на силните характери, че остана поразена от милите шеги, с които отначало Арман отвърщаше на упреците ѝ. Тя се мъчеше да се скара, а срещаше доказателства за обич. И все пак продължи.

— С какво е могъл да ви досади един мъж, който ви обожава? — запита я Арман.

— Вие не ми досаждате — неочаквано меко и покорно отговори тя. — Но защо искате да ме компрометирате? За мен вие трябва да си останете само приятел. Нима не знаете това? Бих искала да виждам у вас усета, вниманията на истинското приятелство, за да не загубя вашето уважение, нито удоволствието, което изпитвам, когато съм с вас.

— Да бъде само ваш *приятел*! — извика господин Дьо Монриво, когато тази страшна дума удари като електрически ток в главата. — Чудните часове, с които ме дарявате, ме убеждаваха, че аз съм във вашето сърце. С тази вяра заспивам и се събуждам. А днес, така внезапно, без причина, вие си доставяте безсмисленото удоволствие да убиете тайните надежди, които са животът ми. Нима желаете, след като ме накарахте да ви обещаю такова постоянство и изразихте такъв ужас от жените, които имат само капризи, да ми покажете, че и вие, като всички парижанки, сте способна да изпитвате увлечения, но не и любов? Защо тогава поискахте живота ми и защо го приехте?

— Сбърках, приятелю. Да, жената винаги греши, когато допуска такива опиянения, ако не може и няма право да ги възнагради.

— Разбирам, вие само сте пококетирали, а...

— Да съм кокетирала!... Аз ненавиждам кокетирането. За жената то означава, Арман, да се обещава на много мъже и да не им се отдава. А ако се отдава на всички, това вече е разврат. Ето какво ми се струва, че съм разбрала досега от нашите нрави. Но да се държим печално с мрачните мъже, весело с безгрижните, дипломатично с честолюбивите, да слушаме с привидно възхищение бърбривите, да се интересуваме от война с военните, да се увличаме по благото на страната с филантропите, всекиму да даваме необходимата му минимална доза ласкателство, ми се струва също толкова необходимо, колкото и да си слагаме цветя в косите, да носим диаманти, ръкавици и дрехи. Разговорът е духовната част на тоалета, използваме го и го оставяме заедно с шапката с пера. Това ли наричате кокетство? Но аз никога не съм се отнасяла с вас като с другите хора. С вас, приятелю, аз съм откровена. Аз невинаги съм била съгласна с вас, но не сте ли забелязвали колко съм щастлива, когато спорим и вие успявате да ме убедите? Всъщност аз ви обичам, но ви обичам така, както е позволено на една религиозна, на една чиста жена да обича. Аз съм омъжена, Арман. Ако начинът, по който живея с господин Дьо Ланже, ми позволява да разполагам със сърцето си, законите, условностите ми отнемат правото да разполагам със себе си. Каквото и положение да заема, една опозорена жена бива изгонена от обществото, а не познавам мъж, който да разбира какви задължения му налагат при такъв случай нашите жертви. Нещо повече дори, предвижданото от всички скъсване между госпожа Дьо Босеан и господин Д'Ажуда,

който щял да се жени за госпожица Дьо Рошфид, ми доказа, че тъкмо нашите жертви са почти винаги причина да ни изоставяте. Ако искрено ме обичате, известно време ще престанете да ме виждате! А аз ще се откажа от всяка суета заради вас. Това малко ли е? Какво ли не разправят за жена, която никой не ухажва! Ах, тя няма сърце, няма ум, няма душа и главно — няма очарование! Бъдете спокоен, кокетките нищо няма да ми спестят, ще ме лишат от всички качества, които сега с болка на душата ми признават. Но ако си запазя доброто име, има ли значение, че моите съперници ще ми оспорят преимуществата? Това положително няма да им позволи да си ги присвоят. Хайде, приятелю, направете нещо за тази, която жертвува толкова много за вас. Идвайте по-рядко, това няма да намали чувството ми.

— Ах, да! — възкликна Арман с дълбоката ирония на нараненото сърце. — Според драскачите любовта се храни само с илюзии! Няма нищо по-вярно, както виждам. Ще трябва да си въобразя, че съм обичан. Но вижте какво: има мисли, както има рани, от които човек не се съвзема. Вие бяхте моята последна вяра, а сега разбирам, че всичко на този свят е измама.

Тя се усмихна.

— Да — продължи Монриво с дрезгав глас, — вашата католическа религия, към която желаете да ме привлечете, е лъжа, която хората са си измислили, надеждата е лъжа, разчитаща на бъдещето, гордостта е лъжа пред самите нас, милостта, мъдростта, страхът са все лъжливи сметки. Така че и щастието ми ще бъде някаква лъжа и аз ще трябва сам себе си да мамя и да се съглася непрекъснато да давам жълтица за петак. Щом вие толкова лесно можете да се откажете да ме виждате, щом не ме признавате нито за приятел, нито за близък, значи, не ме обичате! А аз, нещастният глупак, си повтарям всичко това, знам го и ви обичам.

— Но, Господи, бедни мой Арман, защо се сърдите?

— Защо се сърдя ли?

— Вие смятате, че всичко е под въпрос, понеже ви говоря за благоразумие.

Всъщност тя беше очарована от гнева, който излъчваха очите на влюбения мъж. В този момент тя го измъчваше; но същевременно го преценяваше и забелязваше и най-малките изменения в лицето му. Ако бе имал нещастieto да прояви благородство и да не спори, както се

случва на някои чистосърдечни души, генералът щеше да бъде низвергнат завинаги, обвинен и уличен, че не умее да обича. Повечето жени искат да се чувствуват морално насилени. Нима една от техните илюзии не е, че отстъпват само пред силата? Но Арман не беше достатъчно опитен, за да забележи ловко приготвената му от херцогинята клопка. Силните мъже стават такива деца, когато се влюбят!

— Ако вие желаете да спазвате само външно благоприличието — простодушно каза той, — аз съм готов да...

— Да спазвам само външно благоприличието! — прекъсна го тя. — Но каква представа имате за мен! Нима съм ви дала и най-малкия повод да мислите, че мога да бъда ваша?

— О, Господи, а за какво говорим в такъв случай? — запита Монриво.

— Но, господине, вие ме плашите. Не, извинете, аз ви благодаря — продължи хладно тя. — Благодаря ви, Арман. Вие навреме ме предупреждавате за моята непредпазливост, съвсем неволна, уверявам ви, приятелю. Казвате, че сте свикнали да страдате? И аз ще свикна. Ще престанем да се виждаме. А когато и двамата си възвърнем донякъде спокойствието, тогава ще се опитаме да си създадем щастие, което не дразни обществото. Аз съм млада, Арман, а един не съвсем порядъчен мъж може да накара една двадесет и четири годишна жена да направи доста глупости и безумия. Но вие ще бъдете мой приятел, нали, Арман, обещавайте ми!

— Двадесет и четири годишната жена умее да съобразява — отговори той. Седна на дивана и опря лице на ръцете си. След малко вдигна глава и запита: — Обичате ли ме, госпожо? Кажете смело: да или не. — Лицето му изразяваше решителност.

Херцогинята се изплаши от този въпрос повече, отколкото би я изплашила смъртна закана, която е най-обикновена хитрост и стряска малко жени през XIX век, понеже мъжете вече не носят сабя на кръста. Но нима няма трепкане на миглите, сбърчване на веждите, присвиване на очите, потръпване на устните, способни да внушат целия ужас, който изразяват толкова силно, толкова магнетично?

— Ах, ако бях свободна — каза тя, — ако...

— О, само вашият съпруг ли ни пречи? — радостно извика генералът, като стана и закричи из будоара. — Мила Антоанет, аз

притежавам власт, която е по-абсолютна от властта на всерусийския самодържец. Спогодил съм се със съдбата и за светските работи мога по желание да я накарам да се забави или да избърза. Като часовник. При нашата политическа машина да ръководи човек съдбата, не означава ли чисто и просто да познава колелата ѝ? Вие скоро ще бъдете свободна. Спомнете си тогава за вашето обещание.

— Арман, какво искате да кажете? — извика тя. — Господи! Смятате ли, че аз мога да бъда печалбата от едно престъпление? Да умра ли желаете? Има ли у вас поне капчица вяра? Аз имам страх от Бога. Макар че господин Дьо Ланже ми е дал всички основания да го ненавиждам, аз не му желая никакво зло.

Господин Дьо Монриво, който барабанеше с пръсти по мрамора на камината някакъв военен сигнал, се задоволи да изгледа спокойно херцогинята.

— Приятелю — възкликна тя, — пощадете го. Той не ме обича, не се държи добре с мен, но аз имам задължения към него. И не знам какво не бих направила, за да му спестя нещастията, с които го заплашвате. — Тя помълча за миг, после продължи: — Слушайте, няма повече да ви говоря за раздяла, ще идвате както досега, ще ме целувате по челото; ако понякога ви отказвах, това беше от чисто кокетство, вярно е. Но да се разберем — каза тя, виждайки, че Монриво се приближава. — Ще ми разрешите да увелича броя на моите поклонници. Нека ме посещават сутрин повече, отколкото преди: ще се държа двойно по-лекомыслено, пред хората с вас ще се отнасям зле, сякаш сме скъсали. Вие ще идвате по-рядко. А после...

При последните думи тя му позволи да я улови през кръста и притисната в обятията му, сякаш почувствува онова силно удоволствие, което повечето жени изпитват при такава прегръдка, като че предусещат всички наслади на любовта. И вероятно за да изтръгне от него някакво признание, се вдигна на пръсти и допря челото си до горещите устни на Арман.

— После — каза Монриво — няма вече да ми говорите за мъжа си: не трябва повече да мислите за него.

Госпожа Дьо Ланже не отговори.

— Само че вие ще правите каквото аз искам и няма да мърморите, няма да се сърдите, нали, приятелю? — след кратко, но многозначително мълчание каза тя. — Нали само искахте да ме

изплашите? Хайде, признайте си... Вие сте толкова добър, че не е възможно да ви минат през ума такива престъпни мисли. Но нима имате тайни, които аз не знам? Как така можете да ръководите съдбата?

— В мига, когато вие потвърждавате, че вече сте ми отдали сърцето си, аз съм толкова щастлив, че не знам точно какво да ви отговоря. Аз имам доверие във вас, Антоанет, нито ще ви подозирам, нито ще ви ревнувам безсмислено. Но ако случайността ви освободи, ние сме свързани и...

— Случайността, Арман... — каза тя с едно от онези прелестни и пълни с недомлъвки движения на главата, каквито този род жени правят с лекотата, с която певиците модулират гласа си. — Само някаква чиста случайност. И знайте: ако по ваша вина се случи нещастие с господин Дьо Ланже, аз никога няма да бъда ваша.

И те се разделиха, доволни един от друг. Херцогинята беше сключила договор, който ѝ позволяваше да докаже на обществото с думи и действия, че господин Дьо Монриво не е неин любовник. А него хитрата жена смяташе постепенно да охлади, като не му позволява нищо повече от дребните милувки, които той успяваше да си открадне с изненада по време на малките схватки помежду им — но нали тя умееше да ги прекратява, когато пожелае. Толкова добре знаеше да отменя отстъпките, които бе направила само преди ден, толкова твърдо бе решила да остане физически добродетелна, че не виждаше никакъв риск за себе си в тези любовни прелюдии, опасни само за много увлечена жена. Накратко, една разделена от мъжа си херцогиня правеше нищожен дар на любовта, жертвувайки ѝ своя отдавна вече несъществуващ брак.

От своя страна Монриво сияеше от щастие, защото бе получил някакво смътно обещание и бе отстранил завинаги възраженията, които една омъжена жена черпи от съпружеската вярност, за да се противопоставя на любовта; радваше се, че работите му напредват. Дори започна да злоупотребява с временните си права, извоювани толкова трудно. Вдетиняваше се като никога дотогава, позволяваше си всички онези детинщини, които правят от първата любов прелестта на живота. Този зрял мъж отново ставаше момче, докато изливаше и душата си, и силите, които му придаваше неговата измамена страст, върху ръцете на любимата жена, върху русите ѝ коси, чиито пухкави

къдри целуваше, върху красивото ѝ чело, което в неговите очи блестеше от чистота. Обсипвана с любов, покорена от магнетичните излъчвания на едно толкова горещо чувство, херцогинята не можеше да се реши да предизвика скарването, което щеше завинаги да ги раздели. Това крехко създание беше повече жена, отколкото си мислеше и се опитваше да примири изискванията на религията, освежаващите вълнения на суетата и онези заместители на удоволствието, от които парижанките си губят ума. Всяка неделя ходеше на черква и изслушваше цялата литургия, а вечерта се потапяше в упоителните наслади, които непрекъснато съдържаните желаниа доставят. Арман и госпожа Дьо Ланже приличаха на индийските факири, които са възнаградени за своето целомъдрие от изкушенията на въздържанието си. А може би херцогинята бе свела любовта до тези братски милувки, които вероятно биха се сторили всекиму невинни, но на които дързостите на нейното въображение придаваха нещо крайно порочно. Как иначе може да се обясни неразбираемата тайна на непрестанните ѝ колебания? Тя всяка сутрин се заричаше, че ще престане да приема маркиз Дьо Монриво, и всяка вечер в уречения час се поддаваше на неговото обаяние. Отначало се бранеше вяло, после омекваше, започваше да разговаря кротко, гальовно: само влюбени могат да се държат така. Херцогинята пускаше в ход искрящата си духовитост, пленителното си кокетство и след като възбудеше душевно и физически влюбения маркиз, ако той я сграбчеше, покорно се отпускате в прегръдките му, но страстта ѝ имаше своето „*plus ultra*“^[16] и стигнеше ли мъжът тази граница, готов в устрема си да я премине, тя гневно го отблъскваше.

Никоя жена не смее да се съпротивлява на влюбения без основание — няма нищо по-естествено от това, да отстъпи. Ето защо госпожа Дьо Ланже скоро се ограда от втора укрепена линия, потрудна за превземане от първата. Започна да припомня религиозните заплахи.

Никога и най-красноречивият черковен отец не е защищавал по-добре вярата Божия, никой не е доказвал по-убедително справедливостта на Божието наказание от херцогинята. Тя не си служеше с изрази на проповедник, нито с ораторски преувеличения. Не, тя имаше свой собствен патос. На най-пламенните молби на Арман отговаряше с премрежен от сълзи поглед, с движение, което

изразяваше, че душата ѝ е преизпълнена с ужас; за да го накара да млъкне, го молеше за пощада; не желаела да чуе нито дума повече, за да не се поддадяла на изкушението; смъртта ѝ се струвала за предпочитане пред едно престъпно щастие.

— Нима е нищо човек да наруши Божията повеля? — питаше херцогинята с глас, сломен от вътрешни борби, в които красивата комедиантка сякаш с усилие бе удържала само временно победа. — За вас съм готова да пожертвувам и хората, цялата земя, но вие сте страшен егоист, щом искате да дам безсмъртието на душата си за един миг наслада. Не, слушайте, нима не сте щастлив? — добавяше тя и му подаваше ръка, като при това движение домашният ѝ тоалет предлагаше на влюбения утешения, от които той не пропускаше да се възползува.

Ако за да задържи този мъж, чиято пламенна страст ѝ създаваше необичайни вълнения, или ако от слабост му позволише да ѝ открадне по някоя бърза целувка, херцогинята веднага си придаваше ужасен вид и изгонваше Арман от канапето в мига, когато канапето ставаше опасно за нея.

— Вашите удоволствия са грехове, които аз изплащам, Арман; те ми струват покаяния, угризения! — възкликваше тя.

Когато се озовеше през два стола от нейната аристократическа пола, Монриво започваше да богохулствува, да кълне Господа. Тогава херцогинята се разсърдваше.

— Но, приятелю — сухо се намесваше тя, — не разбирам защо отказвате да вярвате в Бога, след като е невъзможно да се вярва в хората. Мълчете, не говорете така! Вие, с вашата толкова голяма душа, не може да приемате глупостите на либерализма, който има претенциите да унищожи бог.

Теолого-политическите спорове ѝ служеха като душ, за да успокоява Монриво, който не можеше да се връща към любовта, след като младата жена го бе разгневila, изхвърляйки го на сто левги от този будоар сред теориите на абсолютизма, които тя чудесно защитава. Малко жени се осмеляват да бъдат демократки и доколкото са, те изпадат в противоречие със собствения си деспотизъм в чувствата. Но често генералът разтърсваше гливата си, изоставяше политиката, ръмжеше от безпомощен гняв като лъв, пляскаше се по бедрата и неспособен да сдържи по-дълго пожара, обхванал сърцето и

мисълта му, се спускаше към жертвата си, връщаше се страшен от любов при любимата. И ако тя усетеше, че е достатъчно възбудена, за да се поддаде на приумица, с която щеше да се компрометира, намираще сили да излезе от будоара, напускаше неговата наситена с желания атмосфера, отиваше в салона, сядаше на пианото, започваше да пее най-нежни съвременни мелодии и по такъв начин побеждаваше чувствената любов, която невинно я пощадяваше, но която тя съумяваше да потиска. В такива мигове Арман изпадаше във възхищение от нейната възвишеност; тя не се преструваше, изглеждаше искрена и бедният влюбен смяташе, че е обичан. С тази си егоистична съпротива в неговите очи тя се превръщаше в целомъдрено създание, в светица и той, артилерийският генерал, се примиряваше и започваше да говори за платонична любов!

След като достатъчно използва религията в свой интерес, госпожа Дьо Ланже започна да използва религията и в интерес на Арман: намисли да му възвърне християнските чувства, пресътвори за него „Духът на християнството“^[17] в издание за военни. Монриво се раздразни, реши, че игото му става прекалено тежко. О, тогава от желание да противоречи тя му прогърмя ушите със своя Бог; искаше да види дали Бог ще я отърве от този мъж, който вървеше право към целта с такова постоянство, че вече започваше да я плаши. Впрочем тя гледаше да проточва всеки спор, струваше й се, че така продължава нравствената борба, след която започваше една много по-опасна физическа борба.

Но ако съпротивата в името на брачните закони представляваше гражданският етап в тази сантиментална война, сегашният двубой вероятно представляваше религиозният етап и той като предишния стигна до един преломен момент, след който суровостта ѝ трябваше да започне да намалява.

Една вечер Арман случайно дойде по-рано и завари абат Гондран, духовния ръководител на госпожа Дьо Ланже, седнал в едно кресло при камината като човек, който смила обяда си и прелестните грехове на своята довереница. При вида на тоя човек със свежо и ведро лице, спокойно чело, аскетична уста и лукав инквизиторски поглед, в чието държание имаше истинско свещеническо достолепие, а в дрехите му вече се мяркаше епископският виолетов цвят, Монриво помръкна, не поздрави, не промълви нито дума. Когато не ставаше

въпрос за любовта му, генералът не беше лишен от верен усет, така че след като размени няколко погледа с бъдещия епископ, отгатна, че този човек е виновникът за трудностите, с които любовта на херцогинята се въоръжаваше против него. При мисълта, че някакъв честолюбив абат с намесата си спъва щастието на такъв закален мъж като него, лицето на Монриво се сгърчи, юмруците му се свиха; той стана и закричи, сякаш искаше да го стъпче; после се върна на мястото си с намерение да направи скандал, но един поглед на херцогинята бе достатъчен да го спре. Госпожа Дьо Ланже, която съвсем не се почувствува притеснена от мрачното мълчание на генерала, продължи да разговаря оживено с господин Гондран за необходимостта да се възвърна предишният блясък на религията. Тя обясняваше по-добре и от абата защо църквата би трябвало да има едновременно светска и духовна власт и съжеляваше, задето в Камарата на перовете още не съществува като в Камарата на лордовете банка за епископите.

Накрая съзнавайки, че постите ще му позволят да си възвърне предимството, абатът отстъпи мястото си на генерала и си отиде. Херцогинята едва стана и само кимна на своя изповедник в отговор на ниския му поклон — до такава степен беше озадачена от поведението на Монриво.

— Какво ви е, приятелю?

— До гуша ми дойде от тоя ваш абат.

— Защо не взехте да почетете някоя книга? — каза тя, без да се тревожи, че абатът, който още затваряше вратата, можеше да я чуе.

За миг Монриво онемя, тъй като херцогинята съпроводи тези думи с едно движение, което подчертаваше цялото им нахалство.

— Мила Антоанет, благодаря ви, че давате предимство на любовта пред църквата, но, моля ви се, позволете ми да ви задам един въпрос.

— Ах, вие ще ме разпитвате! Нямам нищо против — отвърна тя. — Нали сте мой приятел. Разбира се, че мога да ви позволя да надникнете в сърцето ми. Там ще видите само един образ.

— Говорите ли на този човек за нашата любов?

— Той е мой изповедник.

— Знае ли, че сте влюбена?

— Господин Дьо Монриво, предполагам, че нямате намерение да прониквате в тайните на моите изповеди.

— Значи, този човек знае за всички наши спорове и за моята любов към вас...

— Защо казвате „този човек“, господине? Кажете Бог.

— Бог! Бог! Аз трябва да бъда единствен в сърцето ви. Но оставете на мира Бог там, където си е, така ще бъде по-добре и за него, и за мен. Госпожо, вие няма повече да ходите на изповед, иначе...

— Иначе? — усмихна се херцогинята.

— Иначе кракът ми няма да стъпи тук.

— Вървете си, Арман. Сбогом, сбогом завинаги.

Тя стана и отиде в будоара, без дори да погледне Монриво, който стоеше прав, облегал ръка на един стол. Колко стоя така? И сам никога не разбра. Душата има незнайната способност да разтяга и да свива времето. Той отвори вратата на будоара — беше тъмно. Тих глас произнесе остро:

— Не съм звънила. И защо влизате, без да съм ви казала? Вървете си, Сюзет.

— Значи, страдаш! — извика Монриво.

— Махнете се, господине, излезте поне за малко — продължи тя и позвъни.

— Госпожа херцогинята иска да запалите свещите — каза генералът на слугата, който влезе.

След като влюбените останаха сами, госпожа Дьо Ланже продължи да лежи на дивана мълчаливо, неподвижно, сякаш Монриво не беше при нея.

— Скъпа — каза той с болка и благородна добрина, — не бях прав. Положително не бих искал да си лишена от вяра...

— Добре поне, че признавате необходимостта от съвест — отвърна тя сурово, без да го погледне. — Благодаря ви от името на Бога.

Тогава сломен от безсърдечието на тази жена, която се държеше с него ту като с брат, ту като със съвсем чужд човек, Монриво стана с отчаяното намерение да тръгне към вратата — щеше да скъса завинаги без нито дума. Страдаше. А херцогинята вътрешно се смееше на страданията му и това душевно изтезание беше много по-жестоко от физическите изтезания, налагани някога от правосъдието. Но този мъж нямаше силата да си отиде.

При всяка криза жената носи, така да се каже, в себе си известно количество думи и ако не ги изрече, се чувства неудовлетворена като от нещо незавършено. Госпожа Дьо Ланже, която не беше казала всичко, отново заговори.

— Ние с вас нямаме еднакви убеждения, генерале, за което съжалявам. За една жена би било ужасно, ако е лишена от вяра, която да ѝ дава надеждата, че може да обича отвъд гроба. Оставям настрана християнските чувства. Вие не ги разбирате. Позволете ми да говоря само за обществените условности. Нима желаете да забраните на една придворна дама да се причестява, след като е прието на Великден всички да вземат светите дарове? Нали все пак сме длъжни да правим нещо за своята партия. Въпреки желанието си либералите няма да убият религиозното чувство. Религията винаги ще бъде една политическа необходимост. Бихте ли се наели да управлявате един народ от свободомислещи? Наполеон не посмя, той преследваше идеолозите. За да се попречи на народите да разсъждават, трябва да им се внушат чувства. Така че нека да приемем католическата религия с всички нейни последици. Ако желаем Франция да ходи на черква, не сме ли длъжни първи ние да ходим? Както виждате, Арман, религията е връзката между консервативните принципи, които позволяват на богатите да живеят спокойно. Религията е тясно свързана със собствеността. И е по-красиво народите да бъдат водени с нравствени идеи, отколкото с ешафоди, както по време на Терора — единственото средство, което вашата отвратителна революция съумя да изобрети, за да застави хората да ѝ се покоряват. Та нали свещеникът и кралят, това сме ние: аз, вие, моята съседка принцесата. С една дума, те олицетворяват всички интереси на порядъчните хора. Послушайте ме, приятелю, приемете да бъдете от партията си, вие, който можете да станете нейният Сула^[18], ако имате поне капка амбиция. Аз не разбирам от политика, говоря по чувство; обаче знам достатъчно, за да ми е ясно, че обществото ще рухне, ако непрекъснато поставяме под съмнение самите му основи...

— Ако вашият двор, ако вашето правителство мислят така, мога само да ви съжалявам — отговори Монриво. — Реставрацията, госпожо, трябва да си каже, както навремето Мария Медичи, когато сметнала, че битката за Дрьо^[19] е загубена: „Добре, ще ходим на протестантска проповед!“ А 1815 година^[20] е вашата битка за Дрьо. И

вие, както тогава кралят, формално я спечелихте, но фактически я загубихте. Политическият протестантизъм победи в съзнанието на хората. Ако не искате да издадете един нов Нантски едикт^[21], или ако го издадете, а после го анулирате; ако един ден ви атакуват и ви обвинят, че сте се отрекли от Хартата, която е просто гаранция за опазване на интересите на революцията, революцията отново ще се надигне със страхотна сила и ще ви нанесе един-единствен удар; и тогава не революцията ще напусне Франция — тук тя е на своя земя. Хората могат да бъдат изстребвани — не и каузите... Но, Господи Боже! Какво ни интересуват нас Франция, престолът, династията и нейната законност, целият свят, ако щете? Всичко това са празни работи в сравнение с моето щастие. Царувайте, падайте, какво ме засяга! Но къде съм аз?

— Приятелю, вие сте в будоара на херцогиня Дьо Ланже.

— Не, не, никаква херцогиня, никаква Дьо Ланже. Аз съм при моята любима Антоанет!

— Направете ми удоволствието да стоите там, където сте! — засмя се тя и го отблъсна, но не беше ядосана.

— Значи, вие никога не сте ме обичали — каза той с ярост, която блесна като мълнии в очите му.

— Не, приятелю, никога.

Това „не“ прозвуча като „да“.

— Аз съм пълен глупак — каза той и целуна ръката на тази ужасна кралица, станала отново жена. После продължи, като облегна глава на нозете ѝ: — Антоанет, ти си толкова целомъдрена, толкова нежна, че не си в състояние да разказват на когото и да било за нашето щастие.

— Ах! Вие сте луд! — каза тя, скочи с изящно движение и без да добави нито дума, изтича в салона.

„Какво ѝ стана?“ — помисли си генералът.

Той не можеше да отгатне силата на трепета, който при допира на неговата пламнала глава се бе предал като електричество от нозете до главата на младата жена.

В мига, когато влезе побеснял в салона, Монриво чу небесни акорди. Херцогинята свиреше на пиано.

Учените, поетите, които могат едновременно да разбират и да се наслаждават, без разсъдъкът да намалява удоволствието им, усещат, че

за композитора музикалните ноти и фрази са присъщите му изразни средства, каквито са инструментите от дърво или мед за изпълнителя. За тях в дъното на двойния израз на този чувствен език на душите звучи една друга музика. „Andiamo mio ben“^[22] може да изтръгне радостни сълзи или съжалителен смях — според изпълнението на певицата. В обществото често се случва девойка, гаснеща под тежестта на тайна мъка, или мъж, чиято душа тръпне в ноктите на страстта, да подхванат някоя музикална тема и тогава те влизат в досег с небето или разговарят със себе си чрез някоя божествена мелодия, нещо като неznайна поема. И сега генералът слушаше една такава поема — жалбата на самотна птица, умираща без другар в девствена гора.

— Господи! Какво свирите? — развълнувано възкликна той.

— Прелюдията на един романс. Мисля, че се казва „Река Тахо“.

— Не знаех какво може да изрази пианото — продължи той.

— Ах, приятелю — отвърна херцогинята и за първи път му хвърли влюбен поглед; — вие още много неща не знаете. Не знаете и че ви обичам, че ме карате ужасно да страдам и че трябва да излея мъката си без много обяснения, защото иначе ще бъда ваша... Само че вие нищо не виждате.

— А не желаете да ме направите щастлив!

— Арман, аз още на другия ден ще умра.

Генералът тутакси излезе. Но когато се озова на улицата, избърса две сълзи, които бе имал силата да сдържи.

Религията ги бави три месеца. Когато изтече този срок, херцогинята, на която стана отегчително да повтаря все едно и също, предаде Бога с вързани ръце и крака на влюбения генерал. А може и да се побоя, че със своите непрекъснати напомняния за вечността ще го накара да я преследва с любовта си не само на този, но и на другия свят.

За чест на младата жена сме длъжни да предположим, че беше още девствена, дори и по сърце. Иначе би била наистина ужасна. Все още беше далеч от онази възраст, когато и мъжът, и жената са еднакво близо до своята окончателна съдба и нямат време за губене, та да се пазарят за насладите си, а тя по всяка вероятност преживяваше не първата си любов, а първите; си чувствени вълнения. Понеже не можеше да отличава доброто от злото и не бе страдала, не беше в състояние да оцени съкровищата, хвърляни пред нозете ѝ, и си

играеше с тях. Не познаваше бляскавите радости на светлината и затова предпочиташе да си остане в мрака. Арман, който започваше да предусеща това странно положение, се надяваше, че природата ще заговори. Всяка вечер, като излезеше от дома на госпожа Дьо Ланже, си казваше, че една жена не може да приема седем месеца ухажването на един мъж, най-нежните, най-деликатните доказателства за неговата любов, не може да задоволява повърхностните изисквания на страстта му, а после току-така да го измами и търпеливо чакаше да настъпи неговата пролет. Не се съмняваше, че тогава ще вкуси първите ѝ плодове.

Отлично бе разбрал задръжките ѝ на омъжена жена и религиозните ѝ задръжки. Дори се радваше на тези борби. За него херцогинята беше свенлива и не би желал да я види друга, а всъщност тя просто беше ужасна кокетка. Така че Монриво с удоволствие наблюдаваше как тя измисля препятствия — нима той не ги преодоляваше едно след друго? И нима след всяка победа не увеличаваше броя на любовните си свободи, които тя дълго му оспорваше и накрая отстъпваше като очевиден израз на любов? Но той толкова добре бе използвал дребните си трудно придобити завоевания, с каквито се хранят стеснителните влюбени, че за него те се бяха превърнали в навик. Сега единственото препятствие, което му оставаше да преодолее, бяха собствените му страхове, защото не виждаше друга пречка за щастието си, освен капризите на жената, която му бе позволила да я нарича Антоанет. И така той реши да иска повече, да поиска всичко. Плах като неопитен младеж, който не смее да повярва, че идолът му ще слезе от своя пиедестал, той дълго се колеба и позна страшните сърдечни тревоги, непоколебимите намерения, отменяни от една дума, окончателните решения, които се изпаряват пред прага на една врата. Презираше се, че няма волята да каже една дума, и не я казваше. Все пак една вечер той пристъпи с мрачна меланхолия към настойчивото предявяване на незаконно законните си права. Херцогинята не изчака нейният роб да изрази молбата си, за да отгатне желанието му. Може ли да бъде тайно желанието на мъжа? Нима жените не разбират по усет значението на известни промени в израза на лицето?

— Какво? Нима искате да престанете да ми бъдете приятел? — спря го тя още на първата дума, погледна го и цяла пламна от чудна

руменина, която заля като свежа кръв прозрачното ѝ лице. — За да ме възнаградите за благородните ми чувства към вас, вие искате да ме опозорите! Все пак поразмислете. Аз много съм мислила, аз винаги мисля за нас. Съществува една женска честност, на която ние нямаме право да изневеряваме, както вие нямате право да изневерявате на своята чест. Аз не умея да лъжа. Ако бъда ваша, в никакъв случай не мога да остана съпруга на господин Дьо Ланже. Значи, вие искате да пожертвувам положението си, ранга си, живота си за една съмнителна любов, която не съумя да прояви и седем месеца търпение. Как! Вие вече искате да ми отнемете свободата да разполагам със себе си! Не, не, никога повече не ми говорете така. Не, нищо не ми казвайте. Аз не желая, не мога да ви слушам. — При тези думи госпожа Дьо Ланже хвана с две ръце косите си и отметна назад къдрите, които ѝ сгорещяваха челото. Изглеждаше много развълнувана. — Вие пристигате при едно слабо създание, като предварително сте си направили сметката — продължи тя. — Казвате си: „Известно време тя ще ми говори за мъжа си, после за Господа, после за неизбежните последици от любовта, но аз ще използвам, ще се възползвам от влиянието, което ще съм придобил, ще ѝ бъда вече необходим, ще я държа чрез връзките на навика, чрез готовите схеми в съзнанието на хората и накрая, след като обществото вече е приело нашата връзка, ще бъда господар на тази жена.“ Бъдете откровен, признайте, че това са точно вашите мисли... Ах, вие пресмятате, а ми говорите за любов! Влюбен! Вие! Как не! Вие просто ме желаете, искате да бъда ваша любовница. О, не! Херцогиня Дьо Ланже няма да слезе дотам! С подобни лицемерия може да имате някоя наивна еснафка, но мене — никога! Нищо не ми доказва вашата любов. Говорите ми за моята красота. Но аз мога да погрознея за шест месеца, както моята съседка, милата принцеса. Очарован сте от моето остроумие, от моето изящество. Но Господи! Вие ще свикнете с тях, както ще свикнете и с удоволствието. Нима за няколко само месеца не свикнахте с някои дребни права, които имах слабостта да ви дам? И след като се опозоря, някой ден просто ще ми кажете, без да ми обяснявате причината за промяната във вашите чувства: „Вече не ви обичам.“ Но тогава положение, богатство, чест, цялата херцогиня Дьо Ланже ще изчезне под развалините на една измамена надежда. Ще имам деца, които ще свидетелствуват за моя позор и... — тук тя се спря за миг, после

нетърпеливо махна с ръка и продължи: — Но аз съм прекалено снизходителна, като ви обяснявам неща, които вие знаете по-добре и от мен. Достатъчно! Щастлива съм, че още мога да скъсам връзките, които вие смятате толкова здрави. Какво толкова героично има в това, че идвате всяка вечер в моя дом да прекарате по няколко мига с една млада жена, с която ви е приятно да си побъбрите и с която вие се забавлявате като с някаква играчка? Та сума млади безделници седят тук от пет до седем също толкова редовно като вас. И тях ли трябва да смятам за извънредно благородни? Аз им се подигравам и те доста спокойно понасят шегите ми, дързостите ми, при това ме развличат. Докато вие, комуто доверявам най-ценните съкровища на душата си, искате да ме погубите и ми създавате хиляди неприятности. Мълчете, стига, стига — добави тя, като видя, че той иска да заговори, — вие нямате нито сърце, нито душа, нито деликатност. Знам какво искате да ми кажете. Добре, да! Предпочитам да ме сметнете за студена, безчувствена жена, за жена, неспособна на преданост, дори безсърдечна, отколкото обществото да ме сметне за една обикновена жена и да бъда осъдена на вечни мъки, след като съм била осъдена да ви доставям наслади, които положително ще ви дотегнат. Вашата егоистична любов не заслужава толкова жертви...

Тези думи предават съвсем приблизително песента, която херцогинята изпълни с мелодичната забързаност на музикална кутия. И тя положително можеше да продължи така до безкрай, понеже в отговор на този порой от тънички нотки бедният Арман противопоставяше само мълчание, наситено с ужасни чувства. Едва сега започваше да осъзнава кокетството на тази жена и инстинктивно отгатваше, че преданата любов, споделяната любов, просто една истинска жена не прави сметки, не разсъждава така. Същевременно изпитваше нещо като срам, понеже си спомняше, че неволно си бе правил подобни отвратителни сметки, в каквито го уличаваха. И като се анализираше с ангелска добросъвестност, откриваше само егоизъм в думите си, в мислите си, в действията си, в неизречените си отговори. Чувствуваше се виновен и от отчаяние бе готов да скочи през прозореца. Егоизмът го убиваше. И наистина, какво можеше да каже на една жена, която не вярваше в любовта? „Позволете ми да ви докажа колко ви обичам“ ли? Но и това щеше да бъде егоистично.

Монриво не умееше, както при подобни обстоятелства умеят будоарните герои, да се представя за суров логик от челните редици на пиронистите^[23], които отричат движението. Този смел мъж бе лишен именно от смелостта, свойствена на съблазнителите, които знаят формулите на женската алгебра. Толкова много дори най-добродетелни жени стават жертва на опитни любовници, които простолюдието нарича с една лоша дума, може би тъкмо защото такива мъже са изпечени „доказвачи“ и защото любовта въпреки цялата поезия на чувствата изисква малко повече геометрия, отколкото си мислим. А херцогинята и Монриво си приличаха по това, че бяха еднакво неопитни в любовта. Тя знаеше мъничко теория, но практиката ѝ бе напълно неизвестна, нищо не чувствуваше и за всичко разсъждаваше. Монриво имаше малко практика, но бе неосведомен по теорията и бе до такава степен увлечен, че не можеше да разсъждава. И в това необичайно положение беше нещастieto и на двамата.

В този преломен миг неговите безбройни мисли можеха да се сведат до следните думи: „Позволете ми да ви обладая.“ Страшно егоистични думи за жена, на която те не носят никакъв спомен, у която не будят никакъв образ. Но така или иначе, той трябваше да отговори. Макар че кратките изрази с формата на много остри, много студени, много режещи стрели, които тя изстрелваше една след друга, шибяха кръвта му, Монриво трябваше да скрие яда си, за да не избухне и да загуби всичко.

— Херцогиньо, отчаян съм, че Бог не е измислил за жената друг начин да потвърди, че е дарила сърцето си, освен с пълното си отдаване. Голямото значение, което придавате на подобна стъпка, ми показва, че и аз трябва да ѝ придам същото значение. Ако вие ми дарявате душата си и всичките си чувства, както ми казвате, нима останалото е важно? Впрочем, щом за вас моето щастие е толкова голяма жертва, да не говорим повече за него. Все пак ще простите на един горд човек, че се чувства засегнат, задето го смятат за покорно кученце.

Тонът, с който бе казано последното изречение, може би щеше да изплаши всяка друга жена, но когато някоя от тези кукли в рокля се е поставила над всичко, оставяйки се да я обожават, няма земна власт по-високомерна от нея.

— Маркизе, отчаяна съм, че Бог не е измислил за мъжа някакъв по-благороден начин да потвърди, че е дарил сърцето си, освен с изявата на изумително вулгарни възжеления. Защото, отдавайки се, ние ставаме робини, докато мъжът ни приема, без да поема никакви задължения към нас. Кой може да ме увери, че винаги ще бъда обичана? Любовта, която аз ще проявявам всеки миг, за да ви задържа, може да стане причина да ме напуснете. Не желая да бъда ново издание на госпожа Дьо Босеан. Нима знаем какво ви привързва към нас? Тайната на постоянството на някои от вас е в нашата постоянна студенина, на други е нужна неизменна преданост, всекиминутно обожание; с едни е необходима кротост, с други — деспотизъм. Никоя жена не е разгадала докрай вашите сърца. — Тя млъкна, после продължи с различен тон: — С една дума, приятелю, вие не можете да попречите на жената да трепери, задавайки си въпроса: „Ще ме обича ли винаги?“ Колкото и сурови да са думите ми, те се дължат на страха, че мога да ви загубя. Господи! Не аз говоря, мили, а моят разум. И как още има разум в мен, като съм толкова безразсъдна? Наистина не знам.

Нима за Монриво този отговор, започнал с най-унищожителна ирония и завършил с най-мелодичния трепет, с който някога си е служила жена, за да изрази любовта с цялата ѝ непосредственост, не означаваше в миг да се пренесе от мъченичество в небето? Той пребледня и за първи път в живота си падна на колене пред жена. Целуна полите на роклята ѝ, нозете ѝ, коленете ѝ. Но заради честта на предградието Сен Жермен ние сме длъжни да не разбулваме тайните на неговите будоари, в които от любовта се искаше всичко, с изключение на онова, което доказва любовта.

— Антоанет, мила — извика Монриво, изпаднал в лудо щастие от пълната покорност на херцогинята, която се смяташе за великодушна, като му позволяваше да я обожават, — да, права си, не искам да оставя никакви съмнения у теб. В този миг и аз треперя от страх, че ангелът на моя живот би могъл да ме напусне, и бих искал да измисля за двама ни такива връзки, че нищо да не е в състояние да ни раздели.

— Ах, виждаш ли — тихо каза тя, — значи, съм права.

— Остави ме да довърша — продължи Арман. — С една дума ще разсея всичките ти страхове. Слушай, ако те изоставя, значи, заслужавам хиляди пъти да умра. Бъди цяла моя, ще ти дам правото да

ме убиеш, ако ти изневеря. Ще напиша собственоръчно писмо, в което ще обясня причините, които са ме принудили да се самоубия; накрая ще прибавя последната си воля. Ти ще държиш у себе си това завещание, което ще оправдае смъртта ми, и по този начин ще можеш да си отмъстиш, без да те е страх нито от Бога, нито от хората.

— Защо ми е такова писмо? След като загубя любовта ти, за какво ми е да живея? Ако пожелаея да те убия, нима няма да съумея да те последвам в смъртта? Не, благодаря ти за идеята, но никакво писмо не ми трябва. Няма ли тогава да си мисля, че си ми верен от страх? И няма ли една изневяра, свързана с опасност, да стане привлекателна за човек, който обича да излага живота си на опасност? Не, Арман, аз искам единственото трудно нещо.

— И какво е то?

— Твоето покорство и моята свобода.

— Господи — извика той, — аз съм като дете!

— Упорито и много разгалено дете — отвърна тя, милвайки гъстата коса на главата, която държеше на коленете си. — О, да! Много по-любимо, отколкото то си представя, и все пак страшно непослушно. Защо да не си останем така? Защо да не пожертвуваш заради мен желания, които ме оскърбяват? Защо не приемаш това, което ти давам, щом то е единственото, на което честно мога да се съглася? Не си ли щастлив?

— О, да, щастлив съм — каза той, — щастлив съм, когато не изпитвам съмнения. А нима в любовта, Антоанет, съмнението не е смърт?

И изведнъж той стана такъв, какъвто беше и каквито са всички мъже, когато са обзети от огъня на страстта — красноречив, убедителен. След като бе вкусила удоволствията, вероятно разрешени от някакъв таен йезуитски указ, херцогинята сега преживяваше онези умозрителни вълнения, които с течение на времето ѝ бяха направили необходима любовта на Арман като обществото, баловете, операта.

Да бъде обожавана от мъж, чийто забележително горд характер вдъхва страх, да го превърне в дете, да го разиграва, както Попея е разигравала Нерон — за такова опасно щастие много жени, и между тях съпругите на Хенри VIII, са заплатили с кървава смърт. И докато го оставяше да заравя пръсти, както той обичаше, в бяло-русите ѝ къдри, докато усещаше как малката ръка на този наистина голям човек я

притиска, докато самата тя си играеше с неговите черни кичури коса, в този будоар, който бе нейно царство, херцогинята си мислеше:

„Този мъж е способен да ме убие, ако разбере, че се забавлявам с него.“

Наистина странно предчувствие!

Господин Дьо Монриво остана до два часа през нощта при своята любима, която вече не му се струваше нито херцогиня, нито потомка на рода Наварен: Антоанет бе довела маскировката си дотам, че изглеждаше просто жена. През тази прелестна нощ, по време на най-нежната прелюдия, която някога парижанка е изпълнявала преди онова, което обществото нарича „прегрешение“, тя позволи на генерала, въпреки превземките на престореното ѝ целомъдрие, да открие в нея цялата красота на девойките. И той започна да си мисли с известно основание, че всички нейни променливи настроения и кавги са били само покривалата, с които се загръща една божествена душа и които трябва да се свалят едно след друго, както дрехите от прелестното ѝ тяло. Струваше му се, че херцогинята е най-наивната, най-простодушната жена, и реши, че тя ще бъде неговата избраница. Отиде си щастлив: най-сетне бе успял да получи от нея толкова залози за любов, че му изглеждаше невъзможно от сега нататък да не бъде за нея тайният съпруг, чийто избор е бил одобрен от Бога.

С чистосърдечността на човек, който чувства задълженията на любовта, щом се наслаждава на нейните удоволствия, Арман разсъждаваше върху всички тези неща по пътя към дома си. Мина край реката, за да може да вижда колкото се може повече простор, искаше да разшири небосвода и природата, понеже усещаше сърцето си огромно. Дробовете му сякаш поемаха повече въздух, отколкото преди. Вървейки бавно, той изпитваше съвестта си и си обещаваха толкова предано да обича тази жена, че тя всеки ден да намира извинение за греховете си пред обществото в едно неизменно щастие. Сладостни вълнения на един пълен живот! Хората, които имат достатъчно сила да оцветят душата си с едно-единствено чувство, изпитват безкрайно блаженство в миговете, когато съзерцават своя вечно пламенен живот така, както някои монаси съзерцават Божествената светлина по време на екстаз. Без тази вяра в нейната непреходност любовта не би била нищо — само постоянството ѝ придава величие. Точно така разбираше Монриво своето чувство, докато вървеше, преизпълнен от щастие.

„Значи, ние сме свързани завинаги!“ Тази мисъл беше за него като талисман, който осъществяваше заветните му желания. Дори не се питаше дали херцогинята няма да се промени, дали тази любов ще се окаже трайна. Не, той вярваше, а вярата е добродетел, без която няма бъдеще за християнина, но тя е може би още по-необходима за човешките общества. За първи път разбираше живота посредством чувствата, той, който досега бе живял само чрез най-чудовищната дейност на човешката сила — почти физическата всеотдайност на воина.

На другия ден господин Дьо Монриво отиде по-рано в предградието Сен Жермен. Имаше среща недалеч от къщата на госпожа Дьо Ланже и след като си свърши работата, тръгна за у херцогинята, както човек отива у дома си. Вървеше с един мъж, с когото в обществото се държеше по-скоро неприязнено. Този мъж беше маркиз Дьо Ронкьорол, чиято слава толкова нашумя из парижките будоари: беше духовит, способен и главно смел човек, даваше тон на цялата парижка младеж; известен женкар, той предизвикваше завист еднакво с успехите и с опита си, а не му липсваше и богатство, нито знатност, въобще нищо от онова, което в Париж придава блясък на всички качества на модните хора.

— Къде отиваш? — запита го Ронкьорол.

— У госпожа Дьо Ланже.

— Ах, вярно! Забравих, че ти си се хванал на нейната въдица. Напразно си хабиш чувствата с нея, би могъл да намериш нещо по-добро. Сред банкерските жени можех да ти предложа поне десет, които струват хиляди пъти повече от тази титулувана куртизанка, която прави с мозъка си онова, което други правят по-откровено с...

— Какво говориш, драги — прекъсна го Арман, — херцогинята е чиста като ангел.

Ронкьорол се изсмя.

— Щом си стигнал дотам, трябва да те поосведомя, приятелю — продължи той. — Кажи ми само едно. Ще си остане между нас. Херцогинята твоя ли е? В такъв случай нямам възражения. Хайде, изповядай ми се. Въпросът е да не си губиш времето, да не пресаждаш красивата си душа на неплодна почва, от която нищо не можеш да очакваш.

След като Арман чистосърдечно направи нещо като равностметка на положението и подробно отчете правата, които си бе извоювал с толкова мъка, Ронкьорол се разсмя така жестоко, че за подобен смях всеки друг би заплашил с живота си. Но ако човек видеше как тези двама мъже, застанали сами на един ъгъл, се гледаха и разговаряха, толкова нехаещи за хората, сякаш се намираха в пустиня, лесно щеше да заключи, че тях ги свързва безгранично приятелство и никакъв житейски интерес не е в състояние да ги раздели.

— Мили мой Арман, защо не си ми казал, че си се оплел с херцогинята? Щях да ти дам някои съвети, за да се справиш благополучно с тази авантюра. Знай преди всичко, че като повечето жени и дамите от нашето предградие обичат да се къпят в любов; само че те искат да обладават, без да бъдат обладавани. Спогодили са се някак с природата. Енорийското правосъдие им разрешава почти всичко освен основния грях. Сладостите, с които те залъгва твоята хубава херцогиня, са дребни прегрешения, от които тя се измива с водите на покаянието. Но ако дръзнеш решително да поискаш големия смъртен грях, на който трябва естествено да придаваш най-голяма стойност, ще видиш с какво дълбоко презрение вратите на будоара и дома и веднага ще се затворят пред тебе. Нежната Антоанет всичко ще забрави, за нея ти ще се превърнеш в нещо по-малко от нула. А целувките ти, мили мой Арман, ще бъдат изтрети с равнодушието, с което жената се измива. Херцогинята ще избърше любовта от страните си, както си маха червилото. Познавам този род жени, чистите парижанки. Случвало ли ти се е да се загледаш в някое просто момиче, което ситни по улицата? Лицето ѝ е същинска картина: хубава шапчица, свежи страни, кокетна прическа, лукава усмивка; колкото до останалото — почти пълна небрежност. Не е ли верен моят портрет? Това е парижанката: тя знае, че хората ще гледат само главата ѝ и всичките ѝ грижи, накити, суета отиват само за главата. Ето и твоята херцогиня има само глава; сърцето ѝ е в главата, чувствата ѝ, гласът ѝ, желанията ѝ идват от главата. Ние наричаме такова жалко създание „интелектуална Лаис“^[24]. Тя те разиграва като дете. Ако се съмняваш, можеш да се убедиш още тази вечер, тази сутрин, ей сега. Качи се при нея, опитай се да се наложиш, решително поискай това, което ти се отказва. Дори да действуваш като покойния маршал Дьо Ришельо^[25], ще ти отрежат квитанцията.

Арман беше потресен.

— Дотам ли я желаеш, че да си оглупял?

— Искам я на всяка цена! — отчаяно извика Монриво.

— Добре тогава, слушай. Бъди безмилостен като нея, гледай да я унизиш, да засегнеш гордостта ѝ, да развълнуваш не сърцето, не душата, а нервите и лимфата на тази жена. Ако успееш да събудиш у нея желание, ти си спасен. Само че изостави красивите си детски представи. Ако, след като я стиснеш в орловите си нокти, се поколебаеш, отстъпиш, ако едната ти вежда дори помръдне, ако тя си помисли, че още има власт над тебе, ще ти се изплъзне от ръцете като риба и ще избяга така, че ти никога вече няма да можеш да я уловиш. Бъди неумолим като закона. Бъди безжалостен като палач. Удряй. И след като удариш, пак удряй. Непрекъснато удряй, все едно че изпълняваш наказание. Корави са тия херцогини, мили мой Арман, такива жени омекват само с бой; страданието ги облагородява. Така че, като я биеш, ти ще извършиш едно милосърдно дело. Затова удряй и удряй. Ах, а когато болката изтъни нервите ѝ, огъвкави мускулите ѝ, които ти смяташ толкова нежни и меки, накарай това сухо сърце да затупти и като се пораздвижи, то ще си възвърне еластичността; когато мозъкът отстъпи, страстта може би ще влезе в металните пружини на тая машина за сълзи, за глезотии, за припадъци, за захаросани думи. И тогава ще видиш най-великолепния пожар, ако, разбира се, огънят се разпали. Тази стоманена женска система ще се разкали като желязо в ковачница! Ще се нагрее по-трайно от всяка друга и топлината може би ще се превърне в любов. Но аз все пак се съмнявам. Освен това струва ли си херцогинята чак толкова труд? Между нас казано, тя има нужда преди това да бъде обработена от някой мъж като мен, аз бих я превърнал в очарователна жена, добра ѝ е породата. Иначе, каквито сте двамата, ще си останете първолачета в любовта. Но ти сега си влюбен и не би се съгласил с мен по този въпрос. Пожелавам ви много наслади, деца мои — засмя се Ронкьорол след кратко мълчание. — Аз лично гласувам за достъпните жени. Те поне са нежни, обичат естествено, без разни светски подправки. Мило мое момче, жена, която се пазари, която иска само да вдъхва любов? Да, човек трябва да има една такава, както има луксозен кон; да вижда в борбата между изповедалнята и дивана или между бялото и черното, между царицата и офицера, между угризенията и удоволствието една доста увлекателна

шахматна партия. Един що-годе отракан мъж, който знае играта, прави мат в три хода, стига да пожелае. Ако се хвана с жена от този род, ще си поставя за цел да...

И завърши с няколко думи, които прошепна на ухото на Арман. После бързо си тръгна, за да не дочака отговора му.

А Монриво се втурна в двора на госпожа Дьо Ланже, качи се горе и без да праща слуга да извести за пристигането му, влезе в спалнята на херцогинята.

— Но какво правите! — възкликна тя и бързо си загърна пеньоара. — Това е неприлично. Вие сте ужасен, Арман. Моля ви, излезте. Излезте веднага. Почакайте в салона. Вървете.

— Мила — каза той, — нима съпругът няма никакви права?

— Но това е страшно неучтиво, господине! Никакъв мъж, никакъв съпруг няма право така да нахлува при една жена.

Той отиде при нея, прегърна я, притисна я до гърдите си, прошепна:

— Прости ми, мила, но хиляди лоши подозрения ме измъчваха.

— Подозрения! О, колко долно!

— Почти оправдани подозрения. Щеше ли така да ми се караш, ако ме обичаше? Нямах ли да се зарадваш, че съм дошъл? Нямах ли нещо да трепне в сърцето ти? Без да съм жена, аз целият потръпвам вътрешно само като чуя гласа ти. Често на бал ми се иска да се спусна към теб и да те разцелувам.

— О, ако ще ви мъчат подозрения дотогава, докато не започна да ви целувам пред хората, мисля, че цял живот ще бъда подозирана. Но в сравнение с вас Отело е просто дете!

— Ах, вие не ме обичате! — отчаяно каза той.

— Съгласете се, че поне в този момент не сте за обичане.

— Още ли сме на стадия на ухажването?

— Струва ми се. Хайде — добави тя с нещо властно в израза, — излезте, оставете ме. Аз не съм като вас, аз искам винаги да ви се нравя...

Никоя жена не умееше като госпожа Дьо Ланже да се държи дръзко с най-изискана любезност. А това не удвоява ли дързостта? Не вбесява ли и най-сдържания човек? В този момент нейните очи, звукът на гласа ѝ, цялото ѝ поведение свидетелствуваха за някаква съвършена свобода, каквато никога не притежава влюбената жена в присъствие на

този, само при чийто вид тя цялата изтръпва. Но Ронкьорол беше отворил очите на маркиза и благодарение на онова мигновено проникновение, с което страстта временно дарява и най-непроницателните хора и което е толкова пълно у силните мъже, той отгатна каква страшна истина издава непринудеността на херцогинята. В сърцето му се надигна буря като в езеро, готово да прелее.

— Ако това, което ти ми каза вчера, е истина, бъди моя, мила Антоанет — извика той. — Аз искам...

— Преди всичко не ме излагайте — отговори тя, като го отблъсна решително и спокойно. — Камериерката ми може да ви чуе. И, моля ви се, дръжте се прилично. Вашата фамилиарност е уместна вечер в будоара ми, но не и тук. Освен това какво означава „аз искам“? „Аз искам!“ Никой още не ми е говорил така. Това ми се струва доста смешно, напълно смешно.

— Няма ли да отстъпите по тази точка? — запита той.

— Ах, вие наричате „точка“ свободата човек да разполага със себе си! Много съществена точка наистина и ще ми позволите по тази точка сама да решавам.

— А ако в името на вашите обещания аз изисквам?

— Ах, в такъв случай само ще ми покажете колко съм щяла да сгреша, ако ви бях дала и най-малкото обещание, и колко бих била глупава, ако го спазя. И ще ви помоля да ме оставите на спокойствие.

Монриво пребледня, понечи да се спусне към нея. Херцогинята позвъни и когато камериерката влезе, му каза, усмихвайки се с подигравателна любезност:

— Бъдете така добър, излезте, докато се приготвя.

Тогава Арман дьо Монриво почувствува суровостта на тази хладна и остра като стомана жена: презрението ѝ беше безпощадно. Тя в миг бе скъсала връзките, които бяха силни само за влюбения в нея мъж. По израза на Арман херцогинята бе отгатнала тайната цел на неговото посещение и бе преценила, че е време да накара този имперски воин да почувствува, че една херцогиня може да приема любов, но не и да ѝ се отдава, и че тя по-трудно може да бъде завоювана, отколкото Европа.

— Госпожо, аз нямам време да чакам — каза Арман. — Както сама казахте, аз съм галено дете. Ако сериозно пожелая това, за което говорихме, ще го получа.

— Ще го получите? — повтори тя високомерно и все пак с известна изненада.

— Ще го получа.

— Ах, добре! Пожелайте! Ще ми доставите голямо удоволствие. Просто от любопитство ще бъда очарована да видя как ще постъпите...

— Много се радвам, че внасям някакъв интерес в живота ви — отвърна Монриво със смях, който би трябвало да изплаши херцогинята. — Ще ми разрешите ли тази вечер да ви заведа на бала?

— Безкрайно съм ви благодарна, но господин Дьо Марсе ви изпревари. Вече му обещах...

Монриво се поклони сдържано и излезе.

„Значи, Ронкьорол е прав — помисли си той, — сега ще разиграем една партия шах.“

От този миг той прикри вълненията си под израз на пълно спокойствие. Никой мъж не е достатъчно силен, за да понесе подобни промени, при които душата трябва бързо да премине от върховно блаженство към най-голямо нещастие. Нима той бе зърнал щастието само за да почувствува пустотата на предишния си живот? Това беше страшна буря, но Монриво знаеше да страда и срещна яростния напор на мислите си, както гранитната скала среща вълните на разгневения океан.

„Нищо не съумях да й кажа. В нейно присъствие губя и ума, и дума. Тя не знае до каква степен е долна и презряна. Никой не е посмял да покаже на тази жена истинското й лице. Навярно е разигравала доста мъже. За всички ще отмъстя.“

За първи път може би в едно мъжко сърце любовта и отмъстителността се съчетаваха в толкова равни пропорции, че и за самия Монриво беше невъзможно да предвиди дали ще надделее любовта или отмъстителността. Същата вечер той отиде на бала, на който щеше да присъствува херцогиня Дьо Ланже, и почти се отказа да засегне тази жена, в която бе склонен да вижда нещо демонично: с него тя се държеше любезно, усмихваше се ласкаво, вероятно не желаше хората да си помислят, че се е компрометирала с господин Дьо Монриво.

Взаимните сръдни издават любовната връзка. Но нали ако херцогинята не променеше с нищо поведението си, докато маркизът

беше мрачен и печален, това щеше да докаже, че Арман не е получил нищо от нея? Хората безпогрешно отгатват нещастieto на пренебрегнатите мъже и не го смесват със студенината, която някои жени карат любовниците си да проявяват с надеждата да скрият една щастлива любов. Така че всички започнаха да се подиграват на Монриво, който не бе имал възможността да се допита до наставника си и стоеше умислен, очевидно страдаше; а Ронкьорол може би щеше да го посъветва да компрометира херцогинята, като отвърща на лицемерната ѝ любезност със страстни изяви. Арман дьо Монриво напусна бала, ужасен от човешката природа и почти неспособен да повярва в такава пълна извратеност.

„Щом няма палачи за подобни престъпления — каза си той, гледайки светналите прозорци на салоните, където танцуваха, разговаряха и се смееха най-пленителните жени на Париж, — аз ще те хвана, херцогиньо, за кока на врата и ще те накарам да почувствуващ по-остър нож от гилотината на площад Грев. Стомана против стомана. Ще видим кое сърце ще се окаже по-безмилостно.“

[1] *Sint ut sunt aut non sint* (лат.) — да бъдат каквито са или да не бъдат. ↑

[2] *Лен* — феодално поземлено владение, давано на васал срещу известни задължения към сеньора. ↑

[3] *Фугер* — семейство немски банкери от XIV–XVII в. ↑

[4] *Старшият клон* (на Бурбонската династия) — от който са били Луи XVIII (царувал от 1814 г. до 1824 г.) и Шарл X (царувал от 1824 г. до 1830 г.); след революцията от 1830 г. на френския престол се възкачва Луи-Филип от младшият клон. ↑

[5] *Хановерската династия* — управлявала Англия през XVIII–XIX в. ↑

[6] *Ламартин* — разкъсван между вярата и рационализма, на зряла възраст поетът стига до убеждението, че християнството трябва да се обнови чрез едно съвременно тълкуване на Евангелието. ↑

[7] *Ламне* — френски философ-католик (XVIII–XIX в.), проповядвал така наречения християнски социализъм. ↑

[8] *Монталамбер* — френски политик и публицист (XIX в.), привърженик на „либералния католицизъм“. ↑

[9] *Високомерието на Медея* — тук авторът има предвид една реплика на Медея от едноименната трагедия на Корней; когато в края на пиесата нейна приближена я запитва какво ѝ остава, тя отговаря: „Аз, аз и това стига.“ ↑

[10] *Фолар* (XVII–XVIII в.) — автор на трудове по военна тактика. ↑

[11] *Херцог дьо Бери* — син на Шарл X, ултароялист; той и амбициозната му съпруга са имали значително политическо влияние сред аристокрацията. ↑

[12] *Фобла* — герой от романа „Любовните приключения на кавалера дьо Фобла“ от Луве дьо Кувре (XVIII в.) ↑

[13] *Крийон* — другар по оръжие на Анри IV (XVI в.); след като чул в черква описанието на Христовите мъки, извикал: „А къде беше ти, Крийон?“ ↑

[14] *Тъкането на Пенелопа* — според „Одисея“ на Омир, за да обезсърчи мъжете, които искали ръката ѝ по време на дългото отсъствие на Одисей, неговата вярна съпруга Пенелопа обещала, че ще направи своя избор между тях, след като изтъче савана на свекъра си и нощем разтъкавала изработеното през деня платно. ↑

[15] *Видам* — епископски светски наместник. ↑

[16] *Nec plus ultra* (лат.) — по-нататък не. ↑

[17] „*Духът на християнството*“ — книга, с която Шатобриан (XVIII–XIX в.) се опитва да реабилитира християнската вяра, разклатена от философските и революционните идеи. ↑

[18] *Сула* — римски пълководец и политически деец, представител на робовладелската аристокрация (II–I в. пр.н.е.). ↑

[19] *Битката за Дрьо* — първото голямо сражение по време на хугенотските войни (XVI в.), при което кралските католически войски разгромили протестантите. ↑

[20] *1815 година* (18 юни) — битката при Ватерло, когато завърналият се от заточение Наполеон бива окончателно победен и принуден да се откаже от престола; този втори период от неговото царуване (от март до юни 1815 г.) се нарича Стоте дни. ↑

[21] *Нантски едикт* — законодателен акт от 1598 г., с който на хугенотите се дава свобода на вероизповедание и гражданско равноправие с католиците. ↑

[22] *Andiamo, mio ben* (ит.). — Да вървим, мой мили (из операта „Дон Жуан“ от Моцарт). ↑

[23] *Пиронисти* — последователи на древногръцкия философ скептик Пирон (IV в. пр.н.е.). ↑

[24] *Лаис* — име, носено от няколко гръцки хетери в древността, станало нарицателно. ↑

[25] *Маршал дьо Ришельо* (XVIII в.) — известен с разгулния си живот. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ИСТИНСКАТА ЖЕНА

Почти цяла седмица госпожа Дьо Ланже се надяваше да види маркиз Дьо Монриво, но Арман се задоволяваше да ѝ праща всяка сутрин визитната си картичка. Всеки път, когато ѝ предаваха тази картичка, тя неволно потръпваше, обзета от злокобни, но неопределени мисли, каквито са обикновено предчувствията за нещастие. Прочитайки името му, ту ѝ се струваше, че усеща в косите си силната ръка на този безмилостен мъж, ту живото ѝ въображение и представяше някакви ужасни отмъщения. Толкова добре беше опознала Монриво, че не можеше да не изпитва страх. Ще я убие ли? Няма ли този мъж с бичи врат да я прехвърли през главата си и да я изкорми? С крака ли ще я стъпче? Кога, къде, как ще я хване? Дълго ли ще я изтезава и на какъв род мъчения е замислил да я подложи? Разкайваше се. Имаше часове, когато, ако той бе дошъл, тя щеше да се хвърли в прегръдките му всеотдайно. Всяка вечер, преди да заспи, един различен Монриво и се мяркаше в просъница и ѝ навяваше страх. Ту виждаше горчивата му усмивка, ту юпитеровските му свъсени вежди, лъвския му поглед или раменете му, които се свиваха високомерно. На другия ден неговата визитна картичка ѝ се струваше опръскана с кръв. Живееше тревожно, сега името му я вълнуваше повече, отколкото я бе вълнувало присъствието на устремния, упорит, възискателен влюбен мъж. Страховете ѝ още повече нарастваха поради необходимостта да мълчи — тя беше принудена да се подготви без чужда помощ за една страшна борба, за която не ѝ беше позволено да говори.

Тази горда и корава душа се оказваше по-чувствителна към гъдела на омразата, отколкото към ласките на любовта. Ах, ако генералът можеше да види как неговата любима, потънала в горчиви мисли, седи със свити вежди в същия този будоар, където той бе вкусвал толкова радости, може би в душата му щяха да се събудят големи надежди! Нима гордостта не е едно от онези човешки чувства,

които пораждат само благородни действия? Макар че госпожа Дьо Ланже таеше мислите си, позволено ни е да предположим, че господин Дьо Монриво вече не ѝ беше безразличен. А не е ли победа за мъжа да занимава така съзнанието на една жена? У нея неминуемо трябваше да настъпи прелом в една или друга насока. Сложете жена под копитата на побеснял кон или пред страшен звяр, и тя положително ще падне на колене, ще чака смъртта; но ако животното се смили и не я убие, тя ще обикне коня, лъва, бика и ще започне открито да говори за него. Херцогинята се чувствуваше като в лапите на лъв: трепереше, но не го мразеше.

При така създалите се странни отношения между двамата, през следващата седмица те на три пъти се срещаха в обществото. И всеки път, когато, кокетирайки, херцогинята зададеше на Арман някакъв въпрос, той отвръщаше с почтителен поклон и усмивки, пропити с толкова жестока ирония, че потвърждаваха всички страхове, които неговата визитна картичка ѝ бе навяла сутринта. Животът е само това, което го правят чувствата, а чувствата бяха издълбали пропаст между двамата.

В началото на следващата седмица сестрата на маркиз Дьо Ронкьорол графиня Дьо Серизи даваше голям бал, на който трябваше да присъствува госпожа Дьо Ланже. Първият човек, когото херцогинята видя, влизайки в залата, беше Арман. Сега Арман я чакаше, или поне тя си помисли така. Двамата се погледнаха. Ледена пот изби от всички пори на жената. През цялото време тя бе смятала Монриво способен на някакво нечувано отмъщение, съответстващо на странните им отношения; това отмъщение бе намерено, беше подготвено, кипеше, клокочеше. Очите на унижения влюбен ѝ хвърляха мълнии, лицето му сияеше, от щастлива омраза. Затова, въпреки намерението на херцогинята да се държи хладно и дръзко, очите ѝ си оставаха унили. Тя отиде и седна при графиня Дьо Серизи, която неволно възкликна:

— Но какво ви е, Антоанет? Изглеждате ужасно!

— Един танц ще ме оправи — отвърна тя и подаде ръка на младежа, който тъкмо се приближаваше.

Госпожа Дьо Ланже започна да танцува с него валс, завъртя се устремно, бясно, сякаш шибана от тежкия поглед на Монриво. Той стоеше прав пред групата хора, които наблюдаваха за забавление

танцуващите. Всеки път, когато херцогинята минаваше край него, той впиваше очи в нейната отмятаща се глава, както тигър следи жертвата си. Когато валсът свърши, госпожа Дьо Ланже седна при графинята, а Арман продължи да я гледа, застанал наблизко с някакъв непознат.

— Едно от нещата, които ми направиха най-силно впечатление по време на това пътуване... — заговори той и при тези думи херцогинята наостри уши — ... беше едно изречение. Чух го от пазача на Уестминстър, докато показваше брадвата, с която палачът с маска отсякъл главата на Чарлс Първи, Според преданието кралят го бил казал на някакъв любопитен човек.

— И какво казал кралят? — запита госпожа Дьо Серизи.

— „Не пипайте брадвата“ — отвърна Монриво. В гласа му се долавяше заплаха.

— Наистина, маркизе, вие гледате врата ми толкова мелодраматично, докато разказвате тази стара история, известна на всички, които са ходили в Лондон, че сякаш държите брадва в ръката си — обади се херцогиня Дьо Ланже. И докато произнасяше последните думи през смях, усети, че я облива студена пот.

— Но в случая историята е съвсем нова — отвърна той.

— Как така? Моля ви, обяснете.

— Нова е, госпожо, защото вие докоснахте брадвата — тихо ѝ каза Монриво.

— Чудесно пророчество! — възкликна тя с пресилено любезна усмивка. — И кога ще трябва да падне главата ми?

— Аз не желая да видя как пада вашата прелестна глава, госпожо. Само се опасявам, че ще ви се случи нещастие. Ако ви острижат косата, няма ли да съжалявате за русите си къдри, чиято привлекателност вие толкова изкусно използвате?...

— Но има хора, за които жените обичат да правят подобни жертви, често дори за мъже, които не са в състояние да им простят едно неволно избухване.

— Съгласен съм. Но ако някой шегобиец ви отнеме красотата с кой знае какъв химикал и ви превърне в стогодишна жена, докато за нас вие сте едва на осемнадесет?

— Но, господине — прекъсна го тя, — едрата шарка е нашето Ватерло. Още на другия ден разбираме кой ни е обичал истински.

— Няма ли да съжалявате за това чаровно лице, което...

— О, много! Но по-малко заради самата мен, отколкото заради този, когото то може би е радвало. И все пак ако той продължава да ме обича истински, какво значение ще има за мен красотата? Какво ще кажете, Клара?

— Това са опасни разсъждения — отвърна госпожа Дьо Серизи.

— А може ли да попитам негово величество царя на магьосниците — продължи госпожа Дьо Ланже — кога съм извършила неппростимата грешка да докосна въпросната брадва, след като не съм ходила в Лондон?...

— Non so^[1] — изсмя се подигравателно той.

— А кога ще бъде екзекуцията?

Монриво хладно извади часовника си, погледна го и каза с наистина зловеща сигурност:

— Този ден няма да завърши, преди да ви се случи някакво ужасно нещастие...

— Аз не съм дете, за да се плаша толкова лесно, или по-скоро съм дете, което не знае какво е опасност — каза херцогинята, — затова сега отивам безстрашно да танцувам на ръба на пропастта.

— Очарован съм, госпожо, като виждам какъв характер проявявате — подхвърли Монриво, докато тя тръгна да се включи в кадрила.

Въпреки привидното си пренебрежение към черните предсказания на Арман, херцогинята бе обзета от истински ужас. Поосвободи се от душевната и почти физическа потиснатост, в която я държеше влюбеният в нея мъж, едва когато той напусна бала. Все пак, след като се наслади за миг на удоволствието да диша свободно, тя с изненада установи, че съжалява за вълненията, породени от страха — до такава степен женската природа жадува за силни преживявания. Това съжаление не беше любов, но положително спадаше към чувствата, които я подготвят. После сякаш отново изпаднала под въздействието на тревожното чувство, внушено ѝ от господин Дьо Монриво, си припомни с каква убеденост той бе погледнал часовника си и обзета от ужас, си тръгна.

Наближаваше полунощ. Слугата, който я чакаше, ѝ паметна шубата и отиде да повика колата ѝ. След като седна в каретата, херцогинята се унесе в размисъл, предизвикан съвсем естествено от предсказанието на господин Дьо Монриво. Стигнаха в двора и тя влезе

във вестибюл, почти сходен на този в дома ѝ, но изведнъж не позна стълбището. В момента, в който се обърна, за да повика слугите си, неколцина мъже бързо се втурнаха към нея, запушиха устата ѝ с кърпа, завързаха ръцете и краката ѝ и я понесоха. Тя се разкрещя.

— Госпожо, наредено ни е да ви убием, ако крещите — прошепна ѝ някой на ухото.

Херцогинята толкова се изплаши, че никога не можа да си обясни през къде и как е била пренесена. Когато дойде на себе си, легна на дивана в някаква ергенска стая. Ръцете и краката ѝ бяха вързани с копринени въжета. Неволно извика, когато погледът ѝ срещна очите на Арман дьо Монриво, който седеше спокойно в едно кресло, облечен в халат, и пушеше пура.

— Не викайте, херцогиньо — хладно каза той, след като извади пурата от устата си. — Боли ме главата. Ето сега ще ви развържа. Само че вие ще изслушате внимателно онова, което имам да ви кажа. — И след като грижливо махна въжетата, които стягаха краката на херцогинята, продължи: — Какъв смисъл има да викаете? Никой не може да ви чуе. Вие сте възпитана жена и няма да правите излишни истории. Ако не стоите мирно, ако решите да се борите с мен, отново ще ви завържа ръцете и краката. Всъщност съм убеден, че вие достатъчно се уважавате, за да си седите на този диван така, сякаш сте във вашата къща, на вашия диван... и все така хладна, ако желаете... Там, на онзи диван, вие ме накарахте да пролея доста сълзи, които аз криех от всички.

Докато Монриво говореше, херцогинята се озърташе с оня бегъл женски поглед, който е привидно разсеян, но всичко вижда. Много ѝ се хареса стаята, която донякъде напомняше монашеска килия. Тук витаеше душа и мисъл на мъж. Никакви украшения не нарушаваха гладката сивота на празните стени. Подът беше застлан със зелен килим. Едно черно канапе, маса, отрупана с книжа, две големи кресла, скрин с будилник, съвсем ниско легло, върху което бе метната червена покривка, поръбена с черен кант във формата на меандър, издаваха със своя подбор навици на живот, който изключваше всичко излишно. Поставеният на камината трисвещник напомняше с египетската си форма за необятните пустини, из които този мъж дълго бе скитал. Между долния край на леглото, чиито крака във формата на големи сфинксови лапи се отгатваха под гънките на плата, и една от

страничните стени на стаята имаше врата, закрыта със зелена завеса с червени и черни ресни, окачена на пръчка с тежки халки. Подобна завеса имаше и на вратата, през която непознатите мъже бяха влезли, но тя беше привдигната с шнур. При последния поглед, който хвърли на двете завеси, за да ги сравни, херцогинята забеляза, че вратата до леглото е отворена и през ресните долу от съседната стая прониква червена светлина. Любопитството ѝ естествено бе събудено от тази унила светлина, която едва ѝ позволяваше да различи в мрака някакви странни фигури. Но дори не ѝ мина през ума, че оттам може да я грози опасност, защото в този момент я занимаваше нещо съвсем друго.

— Нескромно ли ще бъде от моя страна, ако ви запitam какво смятате да правите с мен, господине? — заговори тя с надменно язвителен тон.

Беше ѝ се сторило, че долавя страстна любов в думите на Монриво. И впрочем защо някой мъж ще отвлече жена, ако не я обожава?

— Съвсем нищо, госпожо — отвърна той, издихвайки изяцно последния тютюнев дим. — Вие сте тук за кратко. Искam най-напред да ви обясня каква сте вие и какъв съм аз. Когато се кълчите на вашия диван, във вашия будоар, не намирам думи, за да изразя мислите си. Освен това у дома си при най-малкото нещо, което не ви се нрави, вие дърпате шнура на звънеца, крещите до Бога и изгонвате влюбения във вас мъж, сякаш е последна отрепка. Тук съзнанието ми е свободно. Тук никой не може да ме изгони. Тук вие ще бъдете моя жертва за няколко минути и ще имате безкрайната добрина да ме изслушате. Не се безпокойте. Не ви отвлякох, за да ви наговоря обиди, за да получа от вас със сила онова, което аз не съумях да заслужа, а вие не пожелахте да ми дадете доброволно. Това би било недостойно. Вие може би приемате насилието. Аз — не. — И с рязко движение той хвърли пурата си в камината, като добави: — Димът навярно ви дразни, госпожо?

После стана, взе от огнището една топла кадилница и сложи в нея някакви благовонни смоли, за да прочисти въздуха.

Изумлението на херцогинята можеше да се сравни само с унижението ѝ. Тя беше във властта на този мъж, а този мъж не искаше да се възползува от властта си. Очите му, преди пламтящи от любов, сега бяха спокойни и неподвижни като звезди. Тя се разтрепери. После

страхът, който ѝ вдъхваше Арман, още повече нарасна поради онова смразяващо усещане, каквото изпитваме в кошмарен сън, че се движим, а не се помръдваме от мястото си. Седеше скована от уплаха, стори ѝ се, че огънят зад завесата се засилва, разпалван от духало: по-ярки пламъци внезапно бяха осветили трима маскирани мъже. Тази ужасяваща картина изчезна толкова бързо, че тя я взе за зрителна измама.

— Госпожо — продължи Арман, гледайки я с хладно презрение, — една минута, само една минута ще ми бъде достатъчна, за да ви засегна така, че да ме запомните за цял живот, а това е единствената вечност, на която лично аз мога да разчитам. Аз не съм бог. Изслушайте ме внимателно — продължи той след кратко мълчание, което придаваше тържественост на думите му. — Към вас любовта винаги ще идва по ваше желание. Вие имате безгранична власт над мъжете. Но не забравяйте, че веднъж вие повикахте любовта и тя дойде чиста и доверлива, толкова чиста и доверлива, колкото може да бъде любовта на тази земя, толкова почтителна, колкото беше силна и ласкава, любов като на предана жена или като на майка към детето ѝ, с една дума, толкова голяма, че стигаше до лудост. Вие се подиграхте с тази любов и с това извършихте престъпление. Всяка жена има правото да отхвърли любов, която чувства, че не може да сподели. Не заслужава съжаление мъжът, който обича, но не съумява да се понрави. Той няма право да се оплаква. Но, херцогиньо, да привлечете, преструвайки се на влюбена, един нещастник, лишен от всяка обич, да му дадете да съзре щастието в цялата му пълнота, за да му го отнемете, да му откраднете всяко щастие за в бъдеще, да убиете не само настоящето му, но и целия му живот, отравяйки всичките му мигове и всичките му мисли, ето кое аз наричам ужасно престъпление!

— Господине...

— Аз още не мога да ви разреша да ми отговорите. Така че ще продължите да ме слушате. Впрочем аз имам права над вас, но ще си послужа само с правата на съдията над престъпника, за да пробудя вашата съвест. Ако вече нямате съвест, не бих ви упрекнал. Но вие сте толкова млада! Искам да вярвам, че още чувствувате сърцето си живо. Ако ви смятам за достатъчно извратена да извършите престъпление, което законът не наказва, не смятам, че сте паднали толкова низко, та да не разберете смисъла на моите думи. Продължавам.

В този миг херцогинята чу глух шум на духало — непознатите мъже, които бе зърнала преди малко, вероятно разпалваха огъня и неговата светлина заигра по завесата. Но, мълниеносният поглед на Монриво я застави да остане на мястото си, разтреперана, с втречени в него очи. Колкото и голямо да беше любопитството ѝ, огънят на неговите думи я интересуваше повече от гласа на оня тайнствен огън.

— Госпожо — каза той след известно мълчание, — в Париж, когато палачът се готви да посегне към жалкия убиец и да го повали на дъската, където законът повелява убиецът да лежи, за да бъде обезглавен... както знаете, вестниците предупреждават бедни и богати, за да съобщят на едните, че могат да спят спокойно, а на другите — да будуват, за да живеят. Е, добре, вие, която сте вярваща и дори малко нещо черковница, отидете и поръчайте да отслужат панихида за този нещастник, защото сте от същия род, само че спадате към старшия му клон. Тласкан от мизерия или гняв, вашият брат-престъпник просто е убил един човек. Докато вие! Вие убихте щастието на един човек, най-хубавия му живот, най-скъпите му надежди. Онзи, без много да му мисли, е причакал жертвата си, убил я е против волята си, от страх пред гилотината. Докато вие!... Вие извършихте всички злодеяния, на които е способна слабостта против една невинна сила; вие приласкахте вашата жертва, за да можете по-лесно да разкъсате сърцето ѝ; привлякохте я с нежности; не пропуснахте нито една от милувките, които можеха да я накарат да предвкуша, да мечтае, да желае насладите на любовта. Изисквахте хиляди отстъпки, а не се съгласихте на нито една. Показахте ѝ светлината, преди да ѝ извадите очите. Прекрасна смелост наистина! Подобни низости са лукс, от който нищо не разбират еснафките, на които вие се подигравате. Те знаят да се отдават и да прощават, умеят да обичат и да страдат. Пред величието на тяхната преданост ние, мъжете, сме нищожни. Изкачвайки се в обществото, човек среща също толкова кал, колкото и долу, само че горе тя е втвърдена и позлатена. Да, за да постигне съвършенство в подлостта, на жената е нужно добро възпитание, славно име, красота, херцогска титла. За да паднете по-долу от всичко, трябваше да бъдете над всичко. Не изразявам добре мисълта си — още толкова страдам от раните, които вие ми нанесохте. Но не смятайте, че се оплаквам. Не! Думите ми не съдържат никаква лична надежда, не крият никаква горчивина. Знайте, госпожо, аз ви прощавам и моята прошка е толкова

пълна, че нямате правото да се оплаквате, задето сте дошли да я получите въпреки волята си... Само че вие бихте могли да измамите и други сърца, също тъй детски като моето, и аз съм длъжен да им спестя страданията. Така че мисълта за правосъдие ми беше внушена от вас. Изкупете тук, на този свят вината си и Бог може би ще ви прости. Дано! Но не, Бог е безмилостен. Ще ви накаже.

При тези думи очите на жената, която слушаше с израз на болка и отчаяние, се напълниха със сълзи.

— Защо плачете? Останете върна на природата си. Вие гледахте, без да се трогнете, мъките на сърцето, което разбивахте. Престанете, госпожо, успокойте се. Аз вече не мога да страдам. Други ще ви кажат, че сте им дарили живот. Аз ви казвам с наслада, че ме унищожихте. Може би отгатвате, че аз не си принадлежа. Длъжен съм да живея за приятелите си, с тях ще трябва да понеса хлада на смъртта и скърбите на живота. Да не би у вас да има толкова добрина? Да не би да сте като пустинните тигри, които най-напред раняват жертвата си, а после ѝ ближат раната?

Херцогинята се разрида.

— Спестете си сълзите, госпожо. Дори да им повярвам, то ще бъде само за да се предпазя. Не са ли и те една от вашите уловки? В края на краищата след всички преструвки, с които си послужихте, мога ли да приема, че у вас има нещо истинско? С нищо вече не можете да ме развълнувате. Ето, казах ви всичко.

В порив на благородство и смирение госпожа Дьо Ланже стана.

— Вие имате право да се държите сурово с мен — каза тя и подаде ръка на мъжа, но той не я пое. — Думите ви не са достатъчно жестоки. Аз заслужавам това наказание.

— За какво наказание говорите, госпожо! Та нали да наказваме, значи да обичаме? Не очаквайте от мен нищо, което да напомня чувство. В този мой личен процес аз мога да стана обвинител и съдия, защита и палач. Но не. След малко аз просто ще изпълня един дълг — нямам никакво желание да отмъщавам. Най-жестокото отмъщение според мен е да пренебрегнем една възможност за отмъщение. И кой знае? Аз може би ще стана оръдие на вашите удоволствия. От сега нататък, носейки с цялото си изящество печалната ливрея, с която обществото облича престъпниците, вие може би ще бъдете принудена да възприемете и тяхната честност. И тогава ще се влюбите.

Херцогинята слушаше смирено, но това вече не беше преструвка, нито пресметливо кокетство. Заговори след известно мълчание.

— Арман — каза тя, — струва ми се, че аз се противопоставях на любовта от естествен женски свян и не от вас бих очаквала подобни упреци. Вие се въоръжавате с всички мои слабости и ги превръщате в престъпления. Как не сте си помислили, че когато пренебрегнах дълга си, може би съм бивала увлечена от желанието да позная любовта и че на другия ден съм съжалявала, отчаяна съм била, задето съм стигнала твърде далеч? Уви, това беше грях от незнание. Кълна ви се, че в грешките ми имаше толкова чистосърдечност, колкото и в угризенията ми. Суровостта ми криеше много повече любов, отколкото моята отстъпчивост. И всъщност от какво се оплаквате? На вас не ви беше достатъчно, че ви отдадох сърцето си, изведнъж вие грубо поискахте цялата да ви се отдам...

— Грубо! — извика господин Дьо Монриво, но си каза: „Загубен съм, ако сега започна да споря за думи.“

— Да, вие пристигнахте при мен като при някаква паднала жена, без уважение, без поне малко внимание на влюбен. Нямах ли право да размисля? Да, и размислих. Непочтителността на вашето държане е извинима: дължи се на любов. Позволете ми да мисля така и да ви оправдая пред себе си. И ще ви призная, Арман, тази вечер, в самия миг, когато вие ми предричахте нещастие, аз вярвах в нашето щастие. Да, имах вяра във вашия благороден, горд характер, за който сте ми дали толкова доказателства... И цяла бях твоя — пошепна тя, навеждайки се към Монриво. — Да, почувствувах желание да направя щастлив мъжа, който е преживял толкова изпитания. Щом трябваше да имам господар, исках той да бъде голям човек. И колкото повече осъзнавах високото си положение, толкова по-малко исках да се принизя. Имах доверие в тебе и виждах живот, изпълнен с любов в мига, когато ти ми вещаеше смърт... Силата не може да не е съчетана с добрина. Приятелю, ти си толкова силен, че не можеш да се ожесточиш против една бедна жена, която те обича. Ако наистина имам някаква вина, нима не можеш да ми простиш? Нима не мога да изкупя грешките си? Разкаянието придава прелест на любовта, искам да бъда много прелестна за тебе. Нима само аз от всички жени нямах право да изпитвам онази несигурност, онези страхове, онази

стеснителност, които са толкова естествени за нас, когато се обвързваме за цял живот? Та вие тъй лесно скъсвате подобни връзки! Обикновените жени, с които ме сравнявате, се отдават, но се борят. Е, добре, и аз се борих, но ето ме сега... Господи! Той не ме слуша! — извика тя и млъкна. После изкрещя, кършейки ръце; — Но аз те обичам! Твоя съм! — И като падна на колене пред Арман, повтори: — Твоя съм, твоя, мой единствен господарю!

— Госпожо — каза Арман, посягайки да я вдигне, — Антоанет вече не може да спаси херцогиня Дьо Ланже. Аз вече не вярвам нито на едната, нито на другата. Днес ще се отдадете, утре може би ще откажете. Няма сила на небето или на земята, която да ми гарантира нежната вяност на вашата любов. Нейните залози останаха в миналото. С вас ние вече нямаме минало.

В този миг светлината блесна толкова ярко, че херцогинята неволно се обърна към завесата и ясно видя тримата маскирани мъже.

— Арман — каза тя, — не бих искала да си разваля мнението за вас; какво означава присъствието на тези хора? Какво ми готвите?

— Тези хора са сигурни; и те като мен няма нищо да издадат от това, което ще стане тук — отвърна той. — Считайте ги просто за мои ръце. Единият от тях е хирург...

— Хирург... — възкликна тя. — Арман, приятелю, неизвестността е най-жестокото мъчение. Говорете, кажете, ако искате живота ми: аз ще ви го дам, вие няма да ми го отнемете...

— Значи, не сте ме разбрали! — отвърна Монриво. — Нали ви говорих за правосъдие? Сега — хладно добави той, като взе от масата един къс стомана, — за да прекратя страховете ви, ще ви обясня какво реших да направя с вас. — И той ѝ показа един лотарингски кръст със стоманена дръжка. — Двама мои приятели сега нажежават до червено също такъв кръст. С него ще ви жигосаме, ще ви сложим белег на челото, тук, между двете очи, така че няма да можете да го скриете с никакви диаманти и по такъв начин да избегнете въпросите на хората. С една дума, вие ще носите на челото си клеймото на позора, както каторжниците го носят на рамото си. Болката не е нищо, но тъй като се опасявам от нервна криза или от съпротива...

— От съпротива! — възкликна тя, пляскайки радостно с ръце. — Не, не, бих искала цялата земя да е тук. Ах, Арман, жигосай, бързо жигосай своята робиня, като най-нищожна твоя вещ! Ти искаше

доказателства за любовта ми. Но ето ти всички доказателства, събрани в едно! Ах, в твоето отмъщение аз виждам само милост и прошка, само вечно щастие... След като по такъв начин обявиш собствеността си над една жена, след като ще имаш една робиня, която ще носи твоя червен белег, ти никога няма да можеш да я изоставиш, завинаги ще бъдеш мой. След като ме осъдиш на усамотение на земята, ти ще се грижиш за моето щастие, иначе би бил подлец, а аз знам, ти си благороден, великодушен! Но жената, която обича, винаги сама се жигосва. Елате, господа, влезте и жигосвайте, жигосайте херцогиня Дьо Ланже. Тя завинаги принадлежи на господин Дьо Монриво. Елате веднага, всички, челото ми е по-горещо от вашето желязо.

Арман бързо се извърна, за да не гледа как трепери от вълнение коленичилата херцогиня. Прошепна нещо на тримата си приятели и те изчезнаха.

Жените, привикнали да живеят в салони, знаят за какво може да служи едно огледало. И херцогинята в желанието си да разгадае какво става в сърцето на Арман следеше неговото отражение. Арман, който не се опасяваше от огледалото, бързо изтри просълзените си очи. За херцогинята това движение разкриваше цялото ѝ бъдеще. Когато той се върна, за да вдигне госпожа Дьо Ланже, намери я изправена: беше убедена, че е обичана. Затова цялата потрепери, чувайки Монриво да ѝ казва със същата суровост, с която тя понякога му говореше преди, когато правеше каквото си иска с него:

— Ще ви помилвам, госпожо. Вярвайте ми, всичко ще бъде така, сякаш тази сцена не се е състояла. Но нека сега да си кажем сбогом. Желая да вярвам, че сте били искрена, когато кокетирахте с мен на вашето канапе, и че сега също сте били искрена, когато ми разкрихте сърцето си. Сбогом. Аз вече не мога да вярвам. Вие ще продължите да ме тормозите, ще си останете херцогиня. И... но не, сбогом, ние никога няма да се разберем. А сега какво предпочитате? — добави той с тон на церемониалмайстор. — Да се приберете у дома си или да се върнете на бала у госпожа Дьо Серизи? Направих всичко, което беше във властта ми, за да остане репутацията ви ненакърнена. Нито вашата прислуга, нито обществото подозират нещо от това, което стана между двама ни през последния четвърт час. Слугите ви смятат, че сте на бала, колата ви не е напускала двора на госпожа Дьо Серизи; но каретата ви може да бъде изпратена у вас. Къде желаете да отидете?

— А какво мислите вие, Арман?

— Няма вече Арман, госпожо, ние сме чужди един за друг.

— Добре, заведете ме на бала — каза тя, като искаше да постави на проверка властта на Арман. — Отново хвърлете в светския ад една душа, която страдаше и ще трябва да продължи да страда там, щом за нея вече няма щастие. О, приятелю, но аз ви обичам, както обичат вашите обикновени жени. Толкова ви обичам, че съм готова да се хвърля на врата ви пред всички, ако поискате това от мен. О, приятелю, това ужасно общество не ме е покварило. Бъдете спокоен, аз съм млада и сега още повече се подмладих. Да, аз съм дете, твоё дете, ти току-що ме създаде. О, не ме изхвърляй от моя рай!

Арман махна с ръка.

— Ах, щом трябва да си отида, позволи ми да си взема нещо оттук, някаква дреболия! Ето това, довечера ще си го сложа до сърцето — каза тя, грабна шапчицата на Арман и я зави с кърпичката си. После продължи: — Не, аз не съм светска развратница; ти не познаваш тези жени и затова не можеш да ме оцениш; обаче знай, че някои се отдават за пари, други се съблазняват от подаръци. Всичко това е гнусно. Ах! Бих искала да съм обикновена жена, работничка, ако предпочиташ жена с по-долно от твоёто положение пред жена, у която предаността се съчетава със светски блясък. Ах, мой Арман, сред нас има благородни, възвишени, целомъдрени, чисти жени и такива жени са чаровни. Бих искала да притежавам всички титли, за да ги пожертвувам за теб. За жалост аз съм само херцогиня, но бих искала да съм родена до самия престол, защото тогава не би липсвало нищо от онова, което бих желала да ти пожертвувам. За теб щях да съм обикновено момиче от народа, а за останалите хора — кралица.

Арман слушаше и плюнчеше пурите си.

— Когато решите да тръгнете, предупредете ме — прекъсна я той.

— Но аз бих искала да остана...

— А, това е нещо друго! — каза той.

— Виж, тази не е навита добре! — извика херцогинята, като взе една от пурите и притисна устни там, където се бяха допреди устните на Арман.

— Да не би да пушиш? — запита той.

— О, какво ли не бих направила, за да ти се харесам!

— В такъв случай, госпожо, вървете си...

— Ще се покоря — през сълзи каза тя.

— Трябва да си покриете лицето, за да не виждате през къде ще минем.

— Ето, готова съм, Арман — каза тя, като си завърза очите.

— Виждате ли?

— Не.

Той тихичко коленичи пред нея.

— Ах, всичко разбрах — каза тя и неволно направи мило движение към него, смятайки, че престорената му строгост ще се прекрати.

Той понечи да целуне устните ѝ, тя пристъпи към него.

— Вие виждате, госпожо.

— Но аз все пак съм малко любопитна.

— Значи, вие винаги ще ме мамите!

— Ах! — възкликна тя в гневен изблик на непризнато великодушие. — Свалете ми превръзката и ме водете, господине, аз няма да си отворя очите.

Като чу нейния вик, Арман разбра, че може да разчита на думата ѝ и поведе херцогинята, която го последва, честно стискайки очи. Но докато я държеше бащински за ръката, за да ѝ помага ту да се качва, ту да слиза, Монриво усещаше силното биене на сърцето на тази жена, обзета толкова внезапно от една истинска любов. Щастлива, че може да му говори по такъв начин, госпожа Дьо Ланже пожела всичко да му разкаже, но Арман остана непоколебим и когато ръката на херцогинята му задаваше въпрос, неговата ръка мълчеше.

След като вървяха известно време заедно, най-сетне Арман каза на херцогинята да мине напред. Тя мина и усети, че той внимава роклята ѝ да не докосва стените на някакъв вероятно тесен ход. Госпожа Дьо Ланже остана трогната от грижата му, тя все пак беше израз на малко любов. Но това, изглежда, беше нещо като сбогуване, защото Монриво я напусна, без да ѝ каже нито дума.

Херцогинята усети топла атмосфера и отвори очи. Видя, че е сама пред камината в будоара на графиня Дьо Серизи. Първата ѝ работа беше да оправи безпорядъка в тоалета си. Бързо изопна роклята си и възстанови поетичната си прическа.

— Антоанет, мила, но ние ви търсим навсякъде — каза графинята, като отвори вратата на будоара.

— Дойдох тук да се поразхладя — отвърна госпожа Дьо Ланже, — в салоните е нетърпимо горещо.

— Помислихме, че сте си отишли, но брат ми Ронкьорол каза, че вашите слуги ви чакат.

— Просто съм разбита, мила, оставете ме да си поотдъхна тук за миг.

И херцогинята седна на дивана на приятелката си.

— Но какво ви е? Вие цяла треперите.

Влезе маркиз Дьо Ронкьорол.

— Госпожо, боя се, че може да ви се случи някоя неприятност. Току-що видях вашия кочияш. Пиян е като швейцарец.

Херцогинята не отговори. Тя оглеждаше камината, огледалата, търсеше следи от мястото, през където бе минала. Освен това изпитваше някакво необикновено чувство, като се виждаше попаднала сред веселието на бала след страшната сцена, която бе дала нова насока на живота ѝ. Започна да я тресе.

— Малко ме разстрои онова предсказание на господин Дьо Монриво. Макар че е шега, ще отида да видя дали неговата лондонска брадва ще ме преследва и насън. Довиждане, мила. Довиждане, маркизе.

Тя прекоси салоните, където я спираха с комплименти, които ѝ се струваха жалки. Нищожни бяха тези хора, които я приветствуваха като кралица, нея — толкова слабата, толкова унизената! И какво впрочем представляваха те пред този, когото тя обичаше истински и чийто характер си бе възвърнал величавите размери, временно смалени от нея, но които сега тя може би преувеличаваше до крайност? Херцогинята не се сдържа и погледна слугата, който преди малко я бе придружил: изглеждаше като заспал.

— Не сте ли излизали оттук? — запита го тя.

— Не, госпожо.

Като се качваше в каретата си, забеляза, че кочияшът е наистина пиян, и при други обстоятелства това щеше да я изплаши, но при големи сътресения в живота обикновените причини за страх губят своето въздействие. Впрочем тя стигна у дома си без никакви премеждия. Но тук откри, че се е променила, обзета беше от съвсем

нови чувства. За нея на света вече съществуваше само един мъж, тоест тя искаше от сега нататък да има стойност само за него.

Ако физиолозите лесно могат да определят любовта, ограничавайки се с природните закони, за моралистите е много трудно да я обяснят, когато я разглеждат във всички форми на развитието ѝ в обществото. И все пак, въпреки хилядите секти с техните ереси, които разделят любовната църква, една права и отчетлива линия ясно разграничава всички тези доктрини, линия, която споровете никога няма да изкривят и чието неотклонно приложение обяснява кризата, която преживяваше херцогиня Дьо Ланже, както впрочем се случва на почти всички жени. Тя още не обичаше, бе обзета от страст.

Любовта и страстта са две различни душевни състояния, които поети и светски хора, философи и глупци непрекъснато смесват.

Любовта предполага взаимност на чувствата, увереност в радости, които нищо не помрачава, и толкова постоянно споделяне на удоволствия, толкова пълно сливане на сърцата, че всяка ревност е изключена. Тогава обладанието е средство, а не цел; една изневяра причинява мъка, не и откъсване; душата не познава колебания в пламенността, нито смутове; тя е непрестанно щастлива; и най-сетне, поддържано от божествен лъх, желанието се разпростира от край до край в безбрежността на времето и го оцветява за нас в една и съща багра: животът е син като чисто небе.

Страстта е предчувствие за любовта и за нейната безкрайност, към която се стремят всички страдащи души. Страстта е надежда, която може би ще бъде измамена. Страст означава едновременно страдание и преходност; страстта угасва, когато надеждата умре. И мъжете, и жените могат да преживеят много страсти, в това няма нищо позорно — толкова естествено е да се стремим към щастие! Но човек има само една любов в живота.

Така че всички писмени или устни спорове за чувствата се свеждат до следните два въпроса: Страст ли е? Любов ли е?

Понеже любовта не съществува без онази интимна близост, която я прави трайна, херцогинята следователно беше във властта на страст. И затова преживяваше нейните опустошителни тревоги, неволни сметки, изсушаващи желания, най-сетне всичко, което изразява думата страст: тя страдаше. В разбунената ѝ душа се надигаха вихри от суета,

от честолюбие, от гордост, но и от горделивост: всички тези разновидности на егоизма са свързани. Беше казала на един мъж: „Обичам те, твоя съм!“ Можеше ли една херцогиня Дьо Ланже да е изрекла тези думи напразно? Тя трябваше да бъде обичана или да се откаже от общественото си положение. В леглото си, създадено за сладострастие, но в което сладострастието още не бе стъпвало с топлите си нозе, почувствува своята самота. Въртеше се и се мятеше, повтаряйки: „Искам да бъда обичана!“ И още неизчезналата ѝ самоувереност ѝ вдъхваше надежда, че ще успее. Херцогинята беше засегната, суетната парижанка беше унижена, истинската жена съзираше щастieto, а природата ѝ отмъщаваше за загубеното време, като разпалваше във въображението ѝ неугасимите огньове на наладата. Тя почти изпитваше любов, защото сред мъчителните съмнения, че е обичана, се чувствуваше щастлива, като си повтаряше: „Аз го обичам!“ Искаше ѝ се да стъпче и обществото, и Бога. Сега нейното божество беше Монриво.

Целия следващ ден прекара в състояние на душевно вцепенение, примесено с неописуема физическа възбуда. Пишеше писма и ги късаше, правеше безброй невъзможни предположения. В часа, когато Монриво обикновено идваше преди, реши, че той ще дойде и го зачака с радост. Цяла се превърна в слух. От време на време затваряше очи и се мъчеше да чуе шумовете в далечината. После ѝ се прииска да има власт да премахне всички прегради между нея и любимия ѝ, за да постигне онази пълна тишина, която позволява да се долавят звуковете на огромно разстояние. При тази съсредоточеност тиктакането на часовника я раздразни, звучеше ѝ като някакво зловещо бърборене и тя го спря. В салона изби полунощ.

„Господи! — каза си тя. — Да го видя тук и ще бъда щастлива. А той доскоро идваше, воден от желанието. Неговият глас изпълваше този будоар. А сега — нищо!“

И припомняйки си сцените, които му бе разигравала от кокетство и които ѝ го бяха отнели, тя дълго плака със сълзи на отчаяние.

— Госпожа херцогинята може би не знае, че е два часа през нощта — каза ѝ нейната прислужница. — Помислих, че ѝ е лошо.

— Да, сега ще си легна — отвърна госпожа Дьо Ланже, изтривайки сълзите си. — Но не забравяйте. Сюжет, никога не влизайте при мен, ако не съм ви повикала. И няма повече да ви повтарям.

Цяла седмица госпожа Дьо Ланже ходи по гости там, където се надяваше да срещне господин Дьо Монриво. Противно на навика си тя пристигаше рано и си тръгваше късно. Вече не танцуваше; играеше на карти. Но напразно! Не успя да види Арман, чието име не смееше да произнесе. Все пак една вечер в миг на отчаяние каза на госпожа Дьо Серизи колкото можеше по-нехайно:

— Да не би да сте скарани с господин Дьо Монриво? Вече не го виждам у вас.

— И тук ли не идва? — засмя се графинята. — Впрочем той вече никъде не ходи. Трябва да е зает с някоя жена.

— Мислех, че маркиз Дьо Ронкьорол му е приятел... — продължи кротко херцогинята.

— Брат ми никога не е споменавал, че са близки.

Госпожа Дьо Ланже не отговори. Тогава госпожа Дьо Серизи реши, че може безнаказано да се нахвърли срещу това таено приятелство, което толкова дълго я беше огорчавало, и продължи:

— Нима съжалявате за тази печална особа? Чувала съм чудовищни неща за него: ако го нараните, никога не се връщал. Нищо не прощавал; ако го обичате, слагал ви окови. Каквото и да кажа за него, един от онези, които го величаят до небето, винаги отговаря: „Той умее да обича!“ Непрекъснато ми повтарят: „Монриво е готов всичко да пожертвува за приятел. Това е една необикновена душа.“ Ах, Господи! Обществото няма нужда от чак толкова необикновени души. Хора с такъв характер са добри у дома си и нека там да си седят, а нас да ни оставят на нашите приятни обикновени занимания. Не е ли така, Антоанет?

Макар че беше свикнала с обществото, херцогинята изглеждаше развълнувана, но все пак каза с достатъчно естественост, за да заблуди приятелката си:

— Съжалявам, че вече не го виждам, интересен ми беше, изпитвах истинско приятелство към него. И може да ви се стори странно, мила Клара, но аз обичам необикновените души. А нима да се отдаде една жена на глупак, не значи да признае, че у нея има само чувственост?

Госпожа Дьо Серизи бе „отличавала“ само най-посредствени мъже, а в момента в нея беше влюбен красивият маркиз Д'Егльомон.

Графинята съкрати посещението си, както можете да се досетите. После госпожа Дьо Ланже, обнадеедена от пълното уединение на Арман, веднага му написа едно смирено и нежно писмо, което трябваше да го накара да дойде, ако той още я обичаше. На другия ден му изпрати писмото по един свой прислужник, а когато човекът се върна, го попита дали е предал писмото лично на Монриво и след като получи утвърдителен отговор, не успя да сдържи радостта си. Арман беше в Париж, седеше сам у дома си, не ходеше в обществото! Значи, тя беше обичана.

През целия ден чака отговор, а отговор не дойде. Между пристъпите на нетърпение Антоанет намираше оправдания за това закъснение: Арман е бил възпрепятствуван, ще изпрати отговора по пощата. Но вечерта тя вече не можеше да се самоизмамва. Ужасен ден, пълен със сладостни мъки, със смазващи трепети, със сърдечни пориви, които изчерпват жизнеността. На другия ден прати да вземат отговора на Арман.

— Господин маркизът поръча да кажа, че той лично ще дойде у госпожата — докладва ѝ Жюлиен.

За да не издаде радостта си, тя избяга и се отпусна на канапето; преживяваше първите си радостни вълнения.

„Той ще дойде!“ — При тази мисъл сърцето ѝ щеше да се пръсне. И наистина, горко на онези, за които очакването не е най-ужасна буря, не поражда най-нежни наслади. Те не носят в себе си онзи пламък, който буди образите на нещата и разширява за нас света, като ни привързва колкото към чистата им същност, толкова и към тяхната реалност. Нима в любовта да чакаш не значи непрестанно да изчерпваш една уверена надежда, да се отдаваш на страшния бич на щастливата без разочарованията на истината страст! Дали очакването, този постоянен източник на сила и желания, не е за човешката душа онова, което е уханното излъчване на някои цветя? Ние бързо се насищаме на блестящите и безплодни багри на гергината и на лалето, а сме готови непрекъснато да вдишваме сладостните мисли на портокаловите цветчета или на волкамерията — две растения, които родината им неволно сравнява с влюбени млади годеници, красиви с миналото си, красиви и със своето бъдеще.

Херцогинята започваше да опознава удоволствията на новия си живот, понасяше с някакво опиянение болките на любовта; освен това,

след като чувствата ѝ се бяха променили, тя откриваше друго предназначение и нов смисъл в житейските неща. Докато се суетеше в гардеробната, разбра какво са изискаността на тоалета, придирчивите грижи, за тялото, когато са ръководени от любовта, а не от тщеславието; и тези приготовления сами по себе си вече ѝ помагаха да понася дългите мигове на очакване. След като се облече, отново изпадна в състояние на крайна възбуда и нервна изнемога, предизвикано от онази ужасна сила, от която закипват всички мисли и която може би е просто болест, чиито страдания хората обичат.

Херцогинята беше готова в два часа; в единадесет и половина вечерта господин Дьо Монриво още не бе дошъл. Да обясним тревогите на тази жена, която можеше да се счита за галено дете на цивилизацията, би означавало да искаме да определим колко поезия може да съсредоточи сърцето в една мисъл, да измерим колко сила излъчва душата при едно позвъняване или да преценим с колко съкращава живота унинието, предизвикано от тропота на кола, която отминава, без да спре.

— Нима той се подиграва с мен? — каза херцогинята, след като изби полунощ.

Тя пребледня, зъбите ѝ затракаха, плесна с ръце и се втурна в будоара, където доскоро Монриво пристигаше неканен. Нима тя не го бе карали да бледнее и да се мятат под острите стрели на нейната ирония? Госпожа Дьо Ланже разбра колко е ужасна съдбата на жените, защото са лишени от всички средства за действие, с които разполагат мъжете, и са принудени да чакат, когато обичат. Да отиде жена към оногова, когото обича, е грешка, която малцина умеят да прощават. Повечето мъже виждат падение в такава постъпка, която е всъщност небесно ласкателство. Но Арман имаше голяма душа и навярно беше един от малкото мъже, които умеят да заплащат с вечна любов за такава неудържима любов.

„Добре, тогава аз ще отида — каза си тя, въртейки се в леглото, без да може да заспи, — ще отида при него, ще му протегна ръка и непрекъснато ще му протягам ръка, няма да се уморя. Издигнатият човек вижда във всяка стъпка, която една жена прави към него, обещание за любов и постоянство. Да, ангелите трябва да слязат от небето, за да отидат при хората; искам да бъда ангел за него.“

На другия ден тя написа кратко писъмце, каквито днес умеят да съчиняват десетте хиляди парижки госпожи Дьо Севинье^[2]. Все пак, за да успее една от тях да се оплаче, без да се унизи, да полети с разперени криле, а не да се влачи смирено, да смърти, без да обиди, да се бунтува изящно, да прости, без да излага личното си достойнство, с една дума, за да напише такова прелестно послание, тя трябваше да бъде херцогиня Дьо Ланже, и то възпитана от принцеса Бламон-Шоври. Жюлиен го отнесе. Като всички слуги, Жюлиен беше жертва на любовните колебания на господарката си.

— Какво ви отговори господин Дьо Монриво? — запита тя колкото можеше по-безразлично, когато Жюлиен се върна и дойде да ѝ докладва за изпълнението на мисията си.

— Господин маркизът ми поръча да кажа на госпожата „добре“.

Каква ужасна душевна сила се изискваше от херцогинята, за да прикрие пред любопитните свидетели въпроса на сърцето си, да не възроптае, да замълчи! Едно от хилядите мъчения на богатия!

В продължение на двадесет и два дни госпожа Дьо Ланже писа на господин Дьо Монриво, без да получи отговор. Накрая започна да казва, че е болна, за да се освободи от задълженията си към принцесата, в чиято свита беше, и към обществото. Приемаше само баща си херцог Дьо Наварен, леля си принцеса Дьо Бламон-Шоври, стария видам Дьо Памие, вуйчо на майка ѝ, и вуйчото на мъжа си херцог Дьо Гранлийо. Те лесно повярваха на болестта на госпожа Дьо Ланже, виждайки я все по-унила, по-бледа, по-слаба с всеки изминал ден. Смътните пориви на една истинска любов, раздразненията на наранената гордост, постоянното убождане на единственото презрение, което можеше да я засегне, мъчението от непрестанната и непрестанно измамваната жажда за наслада, всички тези напразно събудени сили съсипваха и тялото, и душата ѝ. Тя плащаше със закъснение за погубения си живот.

Най-после тя излезе, за да присъствува на един парад, в който трябваше да участва и господин Дьо Монриво. Застанала на балкона на двореца Тюйлери с кралското семейство, херцогинята преживя един от онези празници, за които душата дълго си спомня. Появи се унила и прекрасна и всички очи я поздравиха с възхищение. Размени няколко погледа с Монриво, чието присъствие я бе разхубавило. Генералът мина почти пред краката ѝ в цялото великолепие на военната си

униформа, чието въздействие върху женското въображение признават и най-големите лицемерки. Нима за една много влюбена жена, която не бе виждала любимия си от два месеца, този кратък миг не напомняше бегло видение насън, когато погледът ни обхваща безбрежни хоризонти? Затова само жените или младежите могат да си представят безпаметното алчно упоение, което изразяваха очите на херцогинята. Колкото до мъжете, и да са преживели на младини в устрема на първите си страсти подобни прояви на нервната сила, те по-късно ги забравят дотолкова, че дори отричат съществуването на такива сладострастни екстази — единствената дума, способна да изрази тези великолепни интуиции. Религиозният екстаз е безумие на мисълта, освободена от телесните си връзки, докато в любовния екстаз се сливат, съединяват, сплитат силите на нашите две природи.

Когато една жена е обсебена от бесовете на страстта, които тиранизираха госпожа Дьо Ланже, окончателните решения се следват толкова бързо, че е невъзможно да се отчетат. Тогава мислите се раждат една от друга и се носят в душата като облаци, шибани от вятъра в сивото небе, от което слънцето е изчезнало. При това положение фактите казват всичко. Ето прочие фактите.

На другия ден след парада госпожа Дьо Ланже изпрати колата си с лакеи в ливрея да чакат пред вратата на маркиз Дьо Монриво от осем часа сутринта до три следобед. Арман живееше на улица Сен, на няколко крачки от Камарата на перовете, която този ден щеше да заседава. Но доста време преди перовете да отидат в своя дворец, няколко души видяха колата и лакеите на херцогинята. Барон Дьо Моленкур, млад офицер, когото госпожа Дьо Ланже бе пренебрегнала, а госпожа Дьо Серизи приютила, пръв позна слугите ѝ. Той веднага отиде при любовницата си, за да ѝ разкаже под секрет това странно безумие. Новината веднага се разпространи телеграфически из средите на предградието Сен Жермен, стигна до двореца, до резиденцията на херцог Дьо Бери, превърна се в злобата на деня, стана тема на всички разговори от обед до вечерта. Почти всички жени отричаха факта, но по такъв начин, че да накарат хората да го повярват, а мъжете го вярваха и свидетелстваха на госпожа Дьо Ланже най-снизходителна симпатия.

— Този дивак Монриво има железен характер. Само той може да е поискал подобен скандал — казваха едни, прехвърляйки вината на

Арман.

— В такъв случай — отговаряха други — госпожа Дьо Ланже е извършила най-благородна непредпазливост! Пред цял Париж да пренебрегне обществото, своя ранг, блестящото си положение, порядъчността заради своя любовник, това е женски преврат, красив като постъпката на онзи бръснар, който замахнал с нож и толкова развълнувал Канинг^[3] в углавния съд. Нито една от жените, които осъждат херцогинята, не би направила подобно любовно признание, достойно за някогашните времена. Госпожа Дьо Ланже е героиня, след като се афишира по такъв начин. Сега вече тя може да обича само Монриво. Няма ли величие у жена, която заявява: „Ще имам само една страст“?

— Но, господине, на какво ще се превърне обществото, ако започнете така да превъзнасяте порока и да омаловажавате добродетелта? — обади се жената на главния прокурор, графиня Дьо Гранвил.

Докато дворецът, предградието и Шосе д'Антен разговаряха за погубената добродетел на тази аристократка, докато нетърпеливи младежи препускаха, за да видят каретата, спряна на улица Сен, и да се уверят, че херцогинята наистина е у господин Дьо Монриво, самата тя лежеше треперееща в своя будоар. Арман, който не бе пренощувал у дома си, се разхождаше из градината Тюйлери с господин Дьо Марсе. После възрастните роднини на госпожа Дьо Ланже си размениха посещения и си дадоха среща в дома ѝ, за да я смърят и да намерят начин да прекратят скандала, предизвикан от нейното поведение.

В три часа херцог Дьо Наварен, видамът Дьо Памие, старата принцеса Дьо Бламон-Шоври и херцог Дьо Гранлийо се събраха в салона на госпожа Дьо Ланже и седнаха да я чакат. На тях, както и на всички останали, идващи от любопитство, слугите бяха казали, че господарката им е излязла. Давайки им това нареждане, херцогинята не бе направила никакво изключение. Тези четири особи, ползващи се с известност в аристократическите среди, чиито промени и наследствени претенции алманахът Гота освещава ежегодно, изискват една бегла скица, без която настоящата картина на обществото ще бъде непълна.

Принцеса Дьо Бламон-Шоври беше в женския свят най-поетичната останка от царуването на Луи XV, за утвърждаване на

чийто прякор „Любимия“ била дала, както се разправя, своя принос. От някогашните ѝ чарове бе останал само един забележително изпъкващ, тесен, извит като турска сабя нос — главното украшение на лицето ѝ, което напомняше стара бяла ръкавица, освен това няколко напудрени къдрици, пантофки с токове и без пети, дантелено боне с панделка, черни ръкавички без пръсти и гердан с пет диамантени висулки, именуван „свършено задоволство“. Но за да ѝ отдадем пълна справедливост, трябва да добавим, че тя имаше толкова висока представа за своите оцелели развалини, че вечер носеше деколтирана рокля, дълги ръкавици и още си мажеше бузите с класическото лъскаво червило, производство на братята Мартен.

Не безопасната любезност в бръчките ѝ, необикновенният блясък в очите, дълбокото достойнство на цялата ѝ осанка, тройното жило на остроумието ѝ, безпогрешната ѝ памет придаваха истинска власт на тази старица. Пергаментът на мозъка ѝ пазеше всички данни, съдържащи се в пергаментите на архива. Тя знаеше връзките между княжеските, херцогските и графските родове на цяла Европа, като например къде са последните немски потомци на Карл Велики. Затова и никакво присвояване на титла не можеше да ѝ убегне. Юношите, които искаха да бъдат гледани с добро око, амбициозните мъже, младите жени ѝ свидетелствуваха неизменно почитта си. Нейният салон беше най-меродавен в предградието Сен Жермен. Преценките на този женски Талейран имаха силата на присъди. При нея ходеха да искат мнение за етикета или обичаите, да вземат уроци по добър вкус. Положително никоя възрастна жена не умееше като нея да си прибира табакерата, а когато сядаше или кръстосваше крака, в движенията на полата ѝ имаше точност и изящество, които отчайваха и най-елегантните млади жени. През една трета от живота си бе говорила с фалцет, после обаче гласът ѝ от само себе си бе слязъл към носната кухня и бе придобил някаква странна дълбочина. От голямото ѝ състояние бяха останали сто и петдесет хиляди ливри в гори, които Наполеон ѝ бе възвърнал великодушно. Така че всичко у нея, и личността, и имуществото, беше значително.

Тази интересна антика сега седеше в едно голямо кресло при камината и разговаряше с видам Дьо Памие, също такава развалина. Старият благородник, бивш командор на Малтийския орден, висок, източен, тънък мъж, носеше неизменно стегната яка, която подпираше

увисналите му бузи и поддържаше главата му изправена — поза, пълна със самодоволство у някои хора, но у него оправдана от волтеровския му дух. Изпъкналите му очи сякаш виждаха всичко и действително бяха видели всичко. Слагаше си памук в ушите. С една дума, като цяло той представляваше съвършен образец на аристократична фигура с тънки, крехки, гъвкави и приятни очертания; като змия можеше по желание да се навежда, да се изправя, да се движи плавно или да се държи вцепенено.

Херцог Дьо Наварен се разхождаше из салона заедно с херцог Дьо Гранлийо. И двамата бяха петдесет и пет годишни мъже, още бодри, дебели и ниски, с червендалести охранени лица, уморени очи и вече отпуснати долни устни. Ако не беше прелестният тон, с който говореха, ако не беше приветливата любезност в обноските им, ако не беше свободата в държането им, която понякога изведнъж се превръщаше в нахалство, повърхностният наблюдател би могъл да ги помисли за банкери. Но всяко недоразумение се прекратяваше, щом човек ги чуеше как разговарят: въоръжени с внимание към тези, от които се бояха, сухо и повърхностно с равните си, коварно с низкостоящите, които придворните и държавниците умеят да опитомяват с изтънчено многословие и да нараняват ненадейно с една дума. Такива бяха представителите на висшата аристокрация, която искаше да умре или да се запази ненакърнена, заслужаваше колкото похвали, толкова и упреци и ще си остане неразбрана, докато някой поет не покаже какво щастие е било за нея да се покорява на краля, умирайки под бравата на Ришельо, и как през 1789-а е гинала на гилотината, презирайки я като мръсно отмъщение.

Тези четири особи се отличаваха с тънички гласове, напълно съответстващи на техните мисли и обноски. Впрочем между тях цареше най-съвършено равенство. Навикът, който бяха придобили в двора да прикриват чувствата си, вероятно не им позволяваше да изразят своето недоволство от скандалното поведение на младата си сродница.

За да попречим на критиците да окачествят като детинщини репликите в началото на следващата сцена, тук може би ще бъде необходимо да припомним, че Лок, веднъж, когато попаднал в общество на английски велможи, известни със своето остроумие, с изисканите си обноски и с политическата си тежест, решил злорадо да

се пошегува; стенографира техният разговор по един особен начин, после ги разсмял, като им го прочел и ги попитал какви изводи могат да се направят от този разговор. И наистина, висшите класи във всички страни имат свой бляскав жаргон, но ако тези словесни дрънкулки се промият с литературна или философска пепел, остава безкрайно малко количество злато. На всяко стъпало на обществената стълба, като се изключат някои парижки салони, наблюдателят намира същите смешни черти, отличаващи се само по плътността на лака, който ги покрива. Така например смислените разговори навсякъде са изключение и навсякъде беотийството^[4] е тяхната основа. Ако съвсем естествено във висшите сфери се говори много, то там малко се мисли. Мисленето е уморително, а богатите обичат животът им да протича без особени усилия. Затова и наблюдателят може да разбере думите на господин Дьо Талейран „Обносните са всичко“ — елегантен превод на съдебната аксиома „Формата има предимство пред същината“ — само ако сравни същината в шегите на различните обществени стъпала, от парижкия гамен до пера на Франция. В очите на поета предимството ще си остане на страната на нисшите класи, които винаги придават отпечатък на груба поетичност на своите мисли.

Тази забележка може също така да позволи да се разбере безплодието на светските салони, тяхната кухота, тяхната повърхностност и отвращението на издигнатите хора да правят лоши сделки, като разменят мисли в тези салони.

Херцогът изведнъж се спря, сякаш му бе дошла наум някаква блестяща идея, и каза на съседа си:

— Та значи, вие продадохте Торнтън?

— Не, болен е. Много ме е страх, че ще го загубя. Ужасно ще съжалявам. Такъв чудесен кон за лов. Знаете ли как е херцогиня Дьо Марини?

— Не, тази сутрин не съм ходил. Тъкмо се готвех да отида да я видя, когато вие дойдохте да ми кажете за Антоанет. Но вчера беше много зле, безнадеждно, беше се причестила.

— С нейната смърт положението на братовчед ви ще се промени.

— Ни най-малко. Тя си раздаде имуществото, като си запази известен доход, изплащаше ѝ го нейната племенница, госпожа Дьо Суланж, на която подари имота си в Гебриан срещу пожизнена рента.

— Ще бъде голяма загуба за обществото. Беше добра жена. Семейството ѝ ще се лиши от един свой член, чиито съвети и опит имаха тежест. Между нас казано, тя беше главата на рода. Синът ѝ Марини е приятен мъж, остроумен, добър събеседник. Да, приятен, много приятен, това не може да се отрече, но... без никакво чувство за отговорност. И странното е, че той все пак е много находчив. Оня ден вечерял в клуба с неколцина богаташи от Шосе д'Аnten и вашият вуйчо, който редовно играе там на карти, го видял. Учудил се, че го среща на това място, и го попитал дали е член на клуба. „Да, отговорил Марини, вече не ходя в обществото, живея с bankerите.“ И знаете ли защо? — каза маркизът, поглеждайки с тънък присмех херцога.

— Не.

— Влюбен е в една младоженка, малката госпожа Келер, дъщерята на Гондрьовил. Казват, че имала голям успех в тези среди.

— Както изглежда, Антоанет не скучае — каза старият видам.

— Обичта ми към това момиченце ме заставя доста странно да си прекарвам времето — отговори му принцесата и си прибра табакерата.

— Мила лелю — спря се пред нея херцогът, — отчаян съм. Само един Бонапартов войник е способен да поиска такава неприлична постъпка от една порядъчна жена. Между нас казано, Антоанет е могла да направи по-добър избор.

— Но, приятелю, Монриво е от голям стар род — отговори принцесата, — свързан е с цялата висша аристокрация на Бургундия. Ако галицийският род Риводу-Аршо от клона Дюлмен свърши, родът Монриво ще наследи имотите и титлите му по линия на прадыдо си.

— Сигурна ли сте?

— Знам по-добре и от бащата на Монриво, с когото много често се виждахме. Аз му казах. Макар че имаше всички кралски ордени, той въобще не се интересуваше от тези неща. Беше енциклопедист. Но на брат му това много помогнало по време на емиграцията. Чувала съм, че северните му роднини са се държали прекрасно с него...

— Да, положително. Граф Дьо Монриво умря в Петербург. Там сме се срещали с него — каза видамът. — Беше пълен човек, имаше невероятна страст към стридите.

— По колко изяждаше? — запита херцог Дьо Гранлийо.

— По десет дузини на ден.

— Без да му стане нищо?

— Абсолютно нищо.

— О, но това е необикновено. И никакви камъни, никаква подагра, никакви други смущения?

— Не, беше съвсем здрав. Умря при злополука.

— Злополука! Организмът му го е карал да яде стриди; навярно са му били необходими. Защото до известна степен господстващите ни влечения обуславят нашия живот.

— И аз съм на това мнение — усмихна се принцесата.

— Госпожо, вие винаги разбирате двусмислено нещата — каза маркизът.

— Искам само да ви покажа, че такива неща ще бъдат зле изтълкувани от една млада жена — отвърна тя и добави: — Ах, тази моя племенница! Тази моя племенница!

— Мила лелю — каза господин Дьо Наварен, — аз още не мога да повярвам, че е отишла у господин Дьо Монриво.

— Ех! — въздъхна принцесата.

— Какво мислите вие, видаме? — запита маркизът.

— Ако херцогинята беше наивна, щях да повярвам...

— Но, бедни приятелю, всички жени стават наивни, когато се влюбят. Да не би вече да остарявате?

— И все пак какво да правим?

— Ако моята мила племенница е умна — отвърна принцесата, — тази вечер ще отиде в двореца; за щастие, днес е понеделник, прием ден. Ще гледате да бъдете около нея и ще опровергавате тези нелепи слухове. Има безброй начини да се обяснят нещата и ако маркиз Дьо Монриво е порядъчен човек, той също ще ви помогне. Ще вразумим тези деца...

— Само че е трудно да се говори направо с господин Дьо Монриво, мила лелю, той е ученик на Бонапарт и е човек с положение. Че как! Днес той е на власт, заема висок пост в гвардията, ценят го. У него няма нито капка амбиция. При първата дума, която не му се хареса, е способен да каже на краля: „Подавам си оставката, оставете ме на мира.“

— Какви са убежденията му?

— Много лоши.

— Кралят наистина си е това, което беше открай време: якобинец с лилии^[5] в герба.

— О, все пак доста умерен якобинец — отвърна видамът.

— Не, отдавна го познавам. Човекът, който каза на жена си на първата тържествена вечеря, на която тя присъствуваше: „Ето нашата прислуга!“, сочейки й придворните, може да бъде само черен злодей. У краля аз съвсем ясно виждам граф Дьо Прованс^[6], лошия кралски брат, който гласува толкова позорно на Учредителното събрание. Сега той трябва да прави отстъпки на либералите, да ги оставя да говорят, да спорят. Този поклонник на философията ще бъде също толкова опасен и за малкия си брат, както беше за големия, и не знам дали наследникът му ще може да се справи със затрудненията, които нарочно му създава този пълен празноглавец. Впрочем той го ненавижда и ще умре щастлив, като си каже: „Няма да царува дълго.“

— Лельо, той е наш крал, аз имам честта да съм негов придворен и...

— Нима, драги, службата ви отнема откровеността! Вашият род струва толкова, колкото и Бурбонският. Ако мъжете от рода Гиз^[7] са били по-решителни, днес негово величество щеше да е едно дребно благородниче. Навреме си отивам от този свят. Аристокрацията е мъртва. Да, за вас всичко е загубено, деца мои — каза тя, поглеждайки видама. — Трябваше ли поведението на моята племенница да занимава целия град? Сбъркала е, не я одобрявам. Един безполезен скандал е грешка. Затова и още се съмнявам, че е нарушила условностите. Аз съм я отгледала и знам, че...

В този миг херцогинята излезе от будоара. Беше познала гласа на леля си и бе чула да се произнася името на Монриво. Тя беше по утринна роба и когато се появи, господин Дьо Гранлийо, който поглеждаше разсеяно през прозореца, видя, че колата на племенницата му се връща без нея.

— Мила дъще — каза ѝ херцогът, улови главата ѝ и я целуна по челото, — ти не знаеш ли какво става?

— Какво толкова необикновено става, татко?

— Ами че цял Париж смята, че си у господин Дьо Монриво.

— Мила Антоанет, ти не си излизала, нали? — каза принцесата, подавайки ѝ ръка, която херцогинята целуна с почтителна обич.

— Не, лельо, не съм излизала. Но исках — каза тя, обръщайки се, за да поздрави видама и маркиза, — исках цял Париж да си мисли, че съм у господин Дьо Монриво.

Херцогът вдигна ръце към небето, плесна отчаяно, после ги скръсти.

— А не знаете ли какво ще произлезе от тази ваша безразсъдна постъпка? — накрая каза той.

Старата принцеса внезапно се изправи. Загледа херцогинята, която сведе очи и взе да се изчервява. Госпожа Дьо Шоври нежно я прегърна и каза:

— Дай да те целуна, ангелче мое. — После я целуна с много обич по челото, стисна ѝ ръката и продължи с усмивка: — Не сме вече при династията Валоа, мила дъще. Вие изложихте мъжа си, положението си в обществото. Нищо, ще видим да оправим тази работа.

— Но, мила лельо, аз не желая нищо да оправям. Искам цял Париж да знае или да говори, че тази сутрин съм била у господин Дьо Монриво. Да опровергавате тази мъгла, колкото и да е невярна, значи жестоко да ми навредите.

— Но, дъще, вие да се погубите ли желаете? Да наскърбите цялото си семейство ли?

— Баща ми, семейството ми ме пожертвуваха за интереси и по този начин, без да искат, ме обрекоха на непоправими нещастия. Вие може да ме обвинявате за това, че се опитвам да ги смекча, но положително ще ме съжалите.

— Вървете след това, та уреждайте прилично живота на дъщерите си! — прошепна господин Дьо Наварен на видама.

— Мило момиченце — каза принцесата, като изтърси пращинките енфие, поръсени по роклята ѝ, — бъдете щастлива, ако можете; не става въпрос да смущаваме вашето щастие, а да го съгласуваме с обичаите. Всички знаем, че бракът е несъвършена институция и че само любовта може да го направи поносим. Но необходимо ли е, като си взимате любовник, да изнасяте леглото си посред площад Карусел? Хайде, бъдете разумна, изслушайте ни.

— Слушам ви.

— Херцогиньо — каза херцог Дьо Гранлийо, — ако бяха натоварени да пазят племенничките си, вуйчовците щяха да имат

обществен статут; щяха да получават почести, награди, заплати като придворните. Така че не съм дошъл да ви говоря за племенника си, а за вашите собствени интереси. Хайде да поразсъдим. Да речем, че вие държите да направите скандал; аз познавам Ланже и не особено го ценя; този господин е доста голям скъперник и е страшен егоист; той ще се раздели с вас, ще задържи имуществото ви, ще ви остави без средства и следователно без обществено положение. Стоте хиляди ливри рента, които наследихте напоследък от майчината си леля, ще заплащат удоволствията на неговите любовници, а вие ще бъдете вързана, окована от законите и принудена да кажете „амин“ на едно такова уреждане на нещата. Ами ако господин Дьо Монриво ви напусне! Но, боже мой, мила племеннице, не се гневете, никой мъж няма да ви изостави, докато сте млада и хубава. И все пак, виждали сме толкова изоставени красавици, дори принцеси, че ще ми разрешите да направя едно почти невъзможно, както бих искал да вярвам, предположение. Какво ще стане в такъв случай с вас, след като сте загубили съпруга, си? Така че щадете мъжа си, както щадите красотата си, която в края на краищата за жените е щит, както съпругът. А сега нека да изключим подобно гибелно събитие. Да предположим, че вие винаги ще бъдете щастлива и обичана. Но ако при това положение, за щастие или за нещастие, имате деца? Какво ще правите с тях? Добре, да предположим, че те ще носят името Монриво. Но те няма да наследят цялото богатство на баща си. Вие ще искате да им дадете всичко, което притежавате, той — също. И, бога ми, няма нищо по-естествено. Но тогава ще разберете, че законите са против вас. Малко ли дела сме виждали, водени от законните наследници против децата на любовта! Слушам за такива случаи във всички съдилища по света. До дарение чрез подставено лице ли ще прибегнете? Но ако това лице, на което сте се доверили, ви измами, човешкото правосъдие наистина нищо няма да узнае, но вашите деца ще бъдат разорени. Затова добре помислете, като избирате! Вижте колко сложни са нещата. Във всеки случай децата ви ще бъдат жертвувани заради капризите на вашето сърце и лишени от своите права. Боже мой, докато са малки, те ще бъдат очарователни, но един ден ще ви упрекнат, че сте мислили повече за себе си, отколкото за тях. Всичко това ни е познато на нас, старите благородници. Децата стават мъже, а мъжете са неблагодарни. Та нали лично аз съм чувал в

Германия младият Хорн^[8] да казва след вечеря: „Ако майка ми беше порядъчна жена, сега щях да бъда крал.“ Но тази думичка „ако“ ние цял живот сме я слушали от обикновените хора и тя направи Революцията. Когато не могат да обвинят нито баща си, нито майка си, хората упрекват Бога за злата си съдба. С една дума, мило дете, ние сме тук, за да ви помогнем да разберете. Така че, казано накратко, ето върху какво трябва да поразмислите: една жена никога не бива да дава коз в ръцете на мъжа си.

— Вуйчо, аз мислех, докато не бях влюбена. Тогава виждах като вас интереси там, където сега за мен съществуват само чувства — отвърна херцогинята.

— Но, мило момиченце, животът е просто една плетеница от интереси и чувства — отвърна ѝ видамът — и за да бъде щастлив, особено при положението, в което вие се намирате, човек трябва да се стреми да съгласува чувствата и интересите си. Едно момиче от народа да се влюби в когото си иска е нещо разбираемо. Но вие имате добро състояние, имате семейство, титла, служба в двора и не можете да ги хвърляте на вятъра. За да примирите всичко това, какво искаме от вас? Умело да заобиколите законите на благоприличието, вместо да ги нарушавате. Господи Боже! Та аз съм почти на осемдесет години и не помня да съм срещал при който и да е режим любов, достойна за цената, която вие искате да заплатите за любовта на това щастливо момче.

С един поглед херцогинята спря видама и ако Монриво я бе видял в този момент, щеше всичко да ѝ прости...

— Това би било много ефектно на сцената — намеси се херцог Дьо Гранлийо, — но нищо не струва, когато става въпрос за вашето имущество, за вашето положение и за независимостта ви. Вие сте непризнателна, скъпа моя племеннице. Няма да намерите много семейства, в които роднините ще се осмелят да предават поуците от своя опит на вятърничави момичета и да им говорят с езика на разума. Щом искате да се погубвате, откажете се още сега от спасението на душата си, нямам нищо против, но добре поразмислете, когато става въпрос да се откажете от доходите си! Не знам изповедник, който да ни спасява от бедността. Смятам, че ви говоря така с основание, защото, ако се погубите, само аз ще мога да ви предложа убежище. Аз съм

почти вуйчо на Дьо Ланже и само аз ще имам правото да твърдя, че той не е прав.

— Дъще — обади се херцог Дьо Наварен, който дотогава седеше потънал в мрачни мисли, — понеже говорите за чувства, позволете ми да ви кажа, че жена с вашето име е длъжна да държи на съвсем други чувства, не на онези, които движат обикновените хора. Значи, вие желаете да дадете козове на либералите, на тези робеспьеровски йезуити, които се стремят да окалят аристокрацията. Има известни неща, които една жена от рода Наварен не може да извърши, без да изневери на кръвта си. Няма само вие да бъдете опозорена.

— Е, хайде — прекъсна го принцесата, — стигнахме и до позора. Деца, не вдигайте толкова шум заради разходката на една празна кола и ме оставете сама с Антоанет. И тримата ще дойдете у дома на обед. Аз се наемам да уредя всичко. Вие, мъжете, нищо не разбирате, вече започнахте да говорите раздражено, а аз не желая да се скарате с моята мила дъщеричка. Така че ми направете удоволствието да си отидете.

Навярно тримата благородници отгатнаха намерението на принцесата. Те се поклониха, а господин Дьо Наварен целуна дъщеря си по челото и ѝ каза:

— Хайде, мило дете, бъди разумна. Стига да искаш, още не е късно.

— Няма ли да се намери в рода някое добро момче да предизвика този Монриво? — каза видамът, докато слизаха по стълбите.

— Съкровище мое — каза принцесата, когато двете останаха сами, и сложи възпитаницата си да седне на едно ниско столче до нея, — не знам нещо по-клеветено на този свят от Бога и осемнадесетия век, а като си помисля за моите младини, не мога да си спомня една херцогиня така да е потъпквала приличието, както направихте вие днес. Писателите и писачите охулиха царуването на Луи Петнадесети. Не им вярвайте. Госпожа Дюбари^[9], мила моя, не беше по-лоша от вдовицата на Скарон^[10], а по душа беше и по-добра. По мое време жените имаха любовни истории, но умееха да си пазят достойнството. Нас ни погубиха издайниците. Оттам идва цялото зло. Онези нищожества, философите, които ние вкарахме в салоните си, като отплата за нашата добрина непристойно и неблагоприятно направиха подробен опис на нашите сърца, за да ни изложат като цяло и поотделно и да очернят нашия век. Докато народът, макар че няма

никаква възможност да преценява тези неща, видя същността, без да вижда формата им. Но, гълъбче, по наше време мъжете и жените бяха не по-малко забележителни, отколкото при която и да е друга монархическа власт. Нито един от вашите вертеровци, никоя от вашите необикновени личности, както вие ги наричате, нито един от вашите мъже с жълти ръкавици и дълги панталони, с които прикриват хилавите си крака, не би се преоблякъл като праматар, за да прекоси цяла Европа, да изложи живота си на опасност, без да се бои от камите на Моденския херцог, за да отиде да се затвори в гардеробната на регентската дъщеря^[11]. Никой от вашите охтичави момчета с кокалени очила не би се крил като Лозьон месец и половина в шкаф, за да дава кураж на любовницата си, когато тя ще ражда. В кутрето си господин Дьо Жокур^[12] имаше повече страст, отколкото всички ваши ораторчета, които предпочитат да спорят за законите, вместо да ухажват жените! Посочете ми днес един паж, който е бил насечен и заровен в зимника, защото е искал да отиде да целуне ръкавицата на една Кьонигсмаркска графиня! Наистина ми се струва, че ролите са разменени и че днес жените трябва да се жертвуват за мъжете. Техни милости сега струват по-малко, а си придават повече важност. Повярвайте, мила, всички тези любовни приключения, които станаха обществено достойние и днес служат за оръжие против нашия добър Луи Петнадесети, тогава се пазеха в тайна. Без оня куп поетчета, стихоплетци, моралисти, които разговаряха с прислужничките ни и записваха техните клевети, нашето време щеше да остане в литературата като морално. Аз защитавам века, не последните му години. Може да е имало сто пропаднали светски жени, но онези нехранимайковци ги изкарват стотици, също както вестникарите изчисляват загубите на разгромена войска. Впрочем не виждам в какво могат да ни упрекнат Революцията и Империята: тяхното време беше развратно, тъпо и грубо. Пфу, всичко това е възмутително! Това са вертепите на нашата история! Този предговор, мило мое дете — продължи принцесата след кратко мълчание, — беше, за да ти кажа, че ако Монриво ти се харесва, ти си свободна да го обичаш колкото си искаш и колкото можеш. Аз лично знам от опит, че освен ако те затворим, но днес това не е прието, ти ще направиш което си решила. И аз на твоята възраст бих постъпила така. Само че, скъпо мое момиченце, аз не бих се отрекла от правото да създавам херцози Дьо

Ланже. Така че се дръж прилично. Видамът е прав, никой мъж не заслужава дори една от жертвите, с които ние имаме глупостта да заплащаме любовта им. Ето защо ще трябва да се поставиш в такова положение, че ако за нещастие се разкаеш, да можеш да си останеш съпруга на господин Дьо Ланже. Като остарееш, ще бъдеш доволна да се черкуваш в двореца, а не в някой провинциален манастир, в това се състои цялата работа. Една непредпазлива постъпка за теб ще означава малка издръжка, скитнически живот, зависимост от благоволението на любовника ти; ще означава да понасяш нахалството на жени, които струват по-малко от теб, тъкмо защото са проявили много долна ловкост. Сто пъти по-добре беше да отидеш нощем, преоблечена и с наемен файтон у Монриво, отколкото да пращаш каретата си посред бял ден. Скъпо дете, ти си една малка глупачка! Колата ти е поласкала самолюбието му, докато, ако ти самата беше отишла, щеше да му вземеш сърцето. Всичко, което ти казах, е правилно и вярно, но лично аз не ти се сърдя. С два века си изостанала с това твое погрешно великодушие. Хайде, остави ние да уредим работата. Ще кажем, че Монриво е напил слугите ти, за да задоволи честолюбието си и да те изложи...

— За Бога, лельо — подскочи херцогинята, — не го клеветете.

— О, милото дете! — каза принцесата, чиито очи се оживиха. — Бих искала да имаш илюзии, които да не са гибелни за теб, но ще трябва да изоставиш всички илюзии. Ако не бях толкова възрастна, просто щеше да ме трогнеш. Хайде, не наскърбявай никого, нито него, нито нас. Аз се наемам да задоволя всички, но ще ми обещаеш, че няма нищо да предприемаш, преди да се посъветваш с мен. Разказвай ми всичко. Може би ще успея да ти помогна.

— Лельо, обещавам ви...

— Да ми казваш всичко...

— Да, всичко, всичко, което може да се каже.

— Гълъбче, но аз искам да знам точно онова, което не може да се казва. Да сме наясно. Дай сега да притисна сухите си устни до твоето хубаво чело. Не, остави, забранявам ти да целуваш кокалите ми. Старците си имат своя учтивост... Хайде, заведи ме до каретата — добави тя, след като целуна племенницата си.

— Мила лельо, значи, мога да отида при него преоблечена?

— Разбира се, такова нещо винаги може да се отрече — отвърна старата жена.

От цялата проповед на леля си херцогинята бе доловила ясно само тази мисъл. След като госпожа Дьо Шоври седна в ъгъла на каретата, госпожа Дьо Ланже мило се сбогува с нея и се прибра щастлива.

„Ако сама бях отишла, щях да му взема сърцето. Леля е права. Навярно никой мъж не отблъсква една хубава жена, която знае как да се предложи.“

Вечерта, сред приближените на херцогиня Дьо Бери, херцог Дьо Наварен, господин Дьо Памие, господин Дьо Марсе, господин Дьо Гранлийо, херцог Дьо Монфриньоз успешно опровергаха обидните слухове по адрес на госпожа до Ланже. Множество офицери и други особи потвърдиха, че сутринта са видели Монриво на разходка в Тюйлери, и цялата тази нелепа история мина за сметка на случайността — нали тя поема всичко, с което я товарим. Така че на другия ден репутацията на херцогинята, въпреки престоя на колата ѝ, блесна от чистота като шлема на Мамбрино, след като Санчо го излъскал.

Само в два часа по една пуста алея на Булонската гора Ронкьорол подхвърли усмихнато на Монриво, докато го задминаваше:

— Твоята херцогиня върви на добре! Карай все така — добави той и шибна с многозначително движение кобилата си, която се понесе като снаряд.

Два дена след този безполезен скандал госпожа Дьо Ланже написа на господин Дьо Монриво писмо, което остана без отговор като предишните. Сега вече тя реши да вземе мерки и подкупи Огюст, прислужника на Арман. В осем часа вечерта тя бе въведена в спалнята на Арман, която напълно се различаваше от стаята, където се бе разиграла тайнствената сцена. Херцогинята узна, че генералът няма да се прибере. Дали той не държеше две жилища? Слугата не искаше да ѝ отговори. Госпожа Дьо Ланже бе купила ключа на тази стая, а не цялата съвест на Огюст. Когато остана сама, тя видя четиринадесетте си писма, сложени на една стара кръгла масичка — не бяха смачкани, нито разпечатани; не бяха прочетени.

Тогава тя падна на едно кресло и за известно време напълно загуби съзнание. Когато се свести, видя Огюст, който ѝ даваше да

вдишва оцет.

— Кола! — каза тя.

След като колата дойде, тя слезе с трескава бързина, прибра се вкъщи, легна и поръча никой да не влиза при нея. Лежа двадесет и четири часа, през които допусна в стаята си само своята прислужница, колкото да ѝ донесе няколко чаши чай от портокалов цвят. Сюзет чу, че от време на време господарката ѝ стене и зърна сълзи в блестящите ѝ подсинени очи.

Обляна в сълзи на отчаяние, госпожа Дьо Ланже обмисли бъдещите си постъпки. На другия ден се посъветва с адвоката си и вероятно го натовари с някои предварителни поръчения. После прати да повикат стария видам Дьо Памие. Докато го чакаше, писа на господин Дьо Монриво. Видамът пристигна точно навреме. Завари младата си племенница бледа, унила, но примирена. Беше около два часа през деня. Никога божествената херцогиня не бе изглеждала поетична, отколкото сега, когато чезнеше от мъка.

— Мили братовчедо — каза тя на видама, — причина за тази среща са вашите осемдесет години. О, не се усмихвайте, моля ви, пред вас стои една нещастница, стигнала до дъното на отчаянието. Вие сте благороден човек и аз предполагам, че приключенията на вашата младост са ви вдъхнали известна снизходителност към жените.

— Ни най-малко — отвърна видамът.

— Наистина ли?

— Те са щастливи при всяко положение — допълни той.

— Ах! — възкликна младата жена и продължи: — Но вие сте звеното на моето семейство. Може би ще бъдете последният роднина, последният приятел, комуто ще стисна ръката. Така че мога да се обърна към вас за помощ. Мили видаме, направете ми една услуга, която не мога да поискам нито от баща си, нито от вуйчо Гранлийо, нито от която и да било жена. Умолявам ви да изпълните волята ми и всичко да забравите, какъвто и да бъде изходът от вашите постъпки. Става въпрос да отидете с това писмо у господин Дьо Монриво, да се срещнете с него, да му го покажете, да го попитате, както вие мъжете си говорите откровенно, защото между вас съществува честност, съществуват чувства, които вие забравяте при отношенията си с жените, та попитайте го дали ще се съгласи да прочете това писмо, не във ваше присъствие, мъжете крият известен род вълнения. За да го

убедите, можете да му кажете, ако сметнете за необходимо, че за мен това е въпрос на живот и смърт. Ако той благоволи...

— Благоволи! — възкликна видамът.

— Ако той благоволи да го прочете — с достойнство повтори херцогинята, — предайте му следното. Вие ще се видите с него в пет часа, знам, днес той ще обядва у дома си; кажете му, че вместо отговор, трябва да дойде при мен. Ако три часа по-късно, ако в осем часа, не е дошъл, всичко ще бъде ясно. Херцогиня Дьо Ланже ще изчезне от света. Не, няма да съм мъртва, мили вуйчо, но никаква човешка власт не ще може да ме открие на тази земя. А вие елате да обядвате с мен, поне ще имам един приятел да ми помогне, когато преживявам последните си тревоги. Да, тази вечер, мили вуйчо, съдбата ми ще се реши и каквото и да се случи, тя може да бъде само пламенна и жестока. Вървете и нито дума! Не желая да слушам нищо, което да напомня упреци или съвети. Ще си поговорим, ще се посмеем — добави тя и му подаде ръката си, която той целуна. — Ще се държим като двама стари философи, които умеят да се наслаждават на живота дори в последния си миг. Аз ще се облека празнично и много ще кокетирам с вас. Вие ще бъдете може би последният мъж, който ще види херцогиня Дьо Ланже.

Видамът нищо не отговори. Поклони се, взе писмото и изпълни поръчката. Върна се в пет часа и завари племенницата си облечена изискано, чаровна. Салонът беше украсен с цветя като за празник. Обедът беше прекрасен. За този старец херцогинята разгърна целия блясък на своето остроумие и се държа по-пленително от когато и да било. В тези специални приготовления видамът отначало беше склонен да види момичешка шега. Но от време на време изкуствената магия на цялата показна прелъстителност на младата жена помръкваше, тя ту се сепваше, сякаш обзета от внезапен страх, ту се вслушваше в тишината. Тогава видамът я питаше:

— Какво ви е?

— Шшт! — тихо казваше тя.

В седем часа херцогинята остави стареца за малко и се върна облечена така, както би се приготвила прислужницата ѝ за пътуване. Хвана госта си под ръка, помоли го да я придружи и скочи в един наемен файтон. Към осем без четвърт двамата бяха пред вратата на господин Дьо Монриво.

През това време Арман бе размишлявал върху следното писмо:

„Приятелю, прекарах няколко мига у вас без ваше знание. Прибрах писмата си. О, Арман, между вас и мен не може да съществува безразличие, а омразата не действа така. Ако ме обичате, прекратете тази жестока игра. Ще ме убиете. А по-късно, когато разберете колко съм ви обичала, ще изпаднете в отчаяние. Ако за нещастие аз правилно съм разбрала, ако вие изпитвате към мен само отвращение, а отвращението съдържа и презрение, и погнуса, в такъв случай аз трябва да изоставя всяка надежда: подобни чувства у мъжа не се заличават. Колкото и ужасна да е тази мисъл, тя ще смекчава дългото ми страдание: един ден вие няма да изпитате съжаления. Съжаления! Ах, мой Арман, поне аз да не знам за тях! Не, не искам да ви кажа какви опустошения ще ми нанесе и най-малкото ваше разкаяние. Ще съм жива, а вече няма да мога да бъда ваша жена. Кому бих могла да се отдам, след като мислено аз съм цялата ваша?... Само на Бога. Да, очите, които вие обичахте за кратко, вече няма да видят мъжко лице. И дано Божията слава ги склопи! Няма вече да чувам човешки гласове, след като чух вашия, преди толкова нежен глас, а толкова страшен вчера, защото за мен вашето отмъщение сякаш беше вчера. И дано Божието слово ме изпепели! Между неговия и вашия гняв, приятелю, за мен ще има само сълзи и молитви. Може би ще се запитате защо ви пиша? Уви! Не ми се сърдете, че още пазя един проблясък на надежда, още въздишам по щастливия живот, преди да го напусна завинаги. Намирам се в ужасно положение. Изпълнена съм с онова спокойствие, което едно голямо решение поражда в душата, а още чувствавам последния грохот на бурята. По време на онова ваше пътуване, което така ме привлече към вас, вие, Арман, сте вървели от пустинята към оазиса, насочван от един добър водач. А аз се влача от оазиса към пустинята и за мен вие сте безмилостен водач. И все пак само вие, приятелю, можете да разберете тъгата, с която

хвърлям последни погледи към щастието, и само на вас мога да се оплача, без да се червя. Ако вие изпълните молбата ми, ще бъда щастлива. Ако останете непреклонен, ще изкупя вината си. Но все пак не е ли естествено за една жена да желае да си запази всички благородни чувства в спомените на своя любим? О, едничък скъпи мой! Позволете на своята робиня да се погребее, вярвайки, че вие ще оцените нейната възвишеност. Суровостта ви ме накара да се замисля и откакто ви обикнах, аз се чувствавам по-малко виновна, отколкото ме смятате вие. Затова, изслушайте моето оправдание, аз ви го дължа, а вие, който сте всичко за мен на този свят, ми дължите поне един миг справедливост.

Чрез собствените си страдания разбрах колко моето кокетство ви е измъчило. Но тогава за мен любовта беше нещо напълно непознато. Докато вие познавате всички тайни на тези изтезания, а ми ги налагате. През първите осем месеца, които ми посветихте, вие не съумяхте да ме накарате да се влюбя. Защо, приятелю? Не мога да ви кажа, както и не мога да ви обясня защо сега ви обикнах. Ах, аз естествено бях поласкана от вашите страстни речи, от пламенните ви погледи, но си оставах хладна, без желания. Не, аз не бях жена, не разбирах предаността, щастието на нашия пол. Чия е вината? Нямаше ли да ме презрете, ако ви се бях отдала без влечение? Може би възвишеността у жената е да се отдава, без да получава удоволствие, може би няма никаква заслуга в това, да отстъпваме пред познати и пламенно желани наслади? Уви, приятелю, признавам, че всички тези мисли ми минаваха през ума, когато така кокетирах с вас, но за мен вие вече бяхте толкова изключителен човек, че не желаех да бъда ваша от съжаление...

Но каква дума пиша! Ах, аз взех от дома ви всичките си писма и ги хвърлям в огъня! Те горят. Ти никога няма да узнаеш колко любов имаше в тях, колко страст и безумство...

Млъквам, Арман, спирам, не искам нищо повече да ви кажа за чувствата си. Щом мечтите на сърцето ми не са били чути от вашето сърце, значи и аз, жената, вече ще мога да дължа любовта ви само на състраданието. Искам да бъда обичана безпаметно или да бъда изоставена безмилостно. Ако откажете да прочетете това писмо, то ще бъде изгорено. Ако три часа след като го прочетете, вие не бъдете завинаги мой единствен съпруг, няма да се свеня, че е в ръцете ви: гордостта на моето отчаяние ще опази паметта ми от всяка обида, а моят край ще бъде достоен за моята любов. Самият вие, когато вече няма да ме срещате на тази земя, макар и да съм жива, не ще можете да мислите без трепет за жената, която след три часа ще диша само за да ви облива с нежността си, за жената, изпепелена от безнадеждна любов и вярна не на споделени наслади, а на неоценени чувства. Херцогиня Дьо Лавалиер^[13] е плакала за изгубеното си щастие, за изчезналото си могъщество, докато херцогиня Дьо Ланже ще бъде щастлива, когато плаче, и ще запази властта си над вас. Да, вие ще съжалявате за мен. Аз съзнавам, че не съм била от този свят и ви благодаря, задето ми доказахте това. Сбогом, вие няма да се докоснете до моята брадва; вашата беше брадва на палач, моята е на Бога; вашата убива, а моята спасява. Вашата любов беше смъртна и не можа да понесе пренебрежението, присмеха; моята може всичко да понесе, без да се накърни — тя е жизнена и безсмъртна. Ах, аз изпитвам някаква мрачна радост, че ви смазвам вас, който се смятате за толкова силен, че ви унижавам със спокойната покровителствена усмивка на слабите ангели, които, лягайки при нозете на Господа, получават правото и властта да бдят от негово име над хората! Вие сте имали само мимолетни желания, докато бедната монахиня непрестанно ще ви озарява с пламенните си молитви и винаги ще ви пази с крилете на Божествената любов. Предчувствувам вашия отговор, Арман, и ви давам среща... на небето. Приятелю, там еднакво приемат и силата, и слабостта — и двете са страдания. Тази мисъл

уталожва тревогата пред моето последно изпитание. Сега съм толкова спокойна, че ако не се отричах от света заради теб, щях да помисля, че вече не те обичам.

Антоанет“

— Мили видаме — каза херцогинята, когато стигнаха пред дома на Монриво, — бъдете така добър да попи тате вратаря дали той си е вкъщи.

С кавалерството на мъж от осемнадесети век видамът се подчини, слезе от каретата, после се върна с утвърдителен отговор, при който тя потрепери. Прегърна командора, стисна му ръката, остави го да я целуне по двете страни и го помоли да си отиде, без да се мъчи да я следи или да я покровителствува.

— Но минувачите? — попита той.

— Никой няма да дръзне да ме оскърби — отвърна тя.

Това бяха последните думи на светската дама и на херцогинята.

Командорът си тръгна.

Госпожа Дьо Ланже се загърна в наметалото си, застана пред вратата и зачака да избие осем часът.

Определеното време изтече.

Нещастната жена си даде десет минути, после четвърт час отсрочка. Накрая реши, че това бавене е ново унижение за нея, и всяка надежда я напусна. Неволно възкликна: „Господи!“, после се отдалечи от злоещата врата.

Това беше първата дума на монахинята.

Междувременно Монриво имаше важен разговор с неколцината приятели. Настояваше да свършат бързо, но часовникът му беше назад и той успя да излезе, за да отиде у херцогиня Дьо Ланже, едва в момента, когато, тласкана от хладна ярост, тя се спусна да бяга по парижките улици. Когато стигна на булевард Анфер, се разплака. Оттам за последен път погледна димния, шумен Париж, обгърнат в червеникаво зарево от изкуственото осветление. После се качи на един файтон и напусна този град, за да не стъпи никога вече в него.

Когато маркиз Дьо Монриво пристигна в двореца на любимата си и не я намери, помисли, че се е подиграла с него. Тогава изтича у видама; старецът тъкмо си обличаше халата, но го прие, защото

мислеше за щастието на красивата си племенница. Монриво впери в него страшния си поглед, който разтърсваше като електричество и мъже, и жени.

— Господине, да не би да сте се съгласили да участвувате в някаква жестока шега? — извика маркизът. — Току-що ходих у госпожа Дьо Ланже. Прислугата ми каза, че е излязла.

— Навярно по ваша вина се е случило голямо нещастие — отговори видамът. — Аз я оставих пред вратата ви...

— В колко часа?

— В осем без четвърт.

— Прощавайте — каза Монриво и бързо тръгна към дома си, за да разбере от вратаря дали тази вечер е видял една дама пред входа на къщата.

— Да, господине, красива жена; изглежда, че имаше големи неприятности. Тихо плачеше като същинска Мария Магдалена и стоеше права като стълб. Накрая, преди да си тръгне, каза: „Господи!“ И на нас с жената ни се скъса сърцето, да прощавате, като я гледахме, без тя да види.

При тези думи генералът, този толкова твърд човек, пребледня. Написа няколко реда на господин Дьо Ронкьорол, веднага прати бележката и се качи в спалнята си. Маркиз Дьо Ронкьорол пристигна към полунощ.

— Какво ти е, приятелю? — възкликна той, като видя генерала.

Арман му подаде писмото на херцогинята.

— Е, и? — запита Ронкьорол.

— Била е пред вратата ми в осем часа и в осем и четвърт е изчезнала. Загубих я, а я обичам! Ах, ако разполагах с живота си, досега да съм се застрелял!

— Не говори така, успокой се — каза Ронкьорол. — Херцогините не отлитат като лястовици. Тя не може да извърви повече от три левги на час. Утре ние ще изминаваме по шест. Ах, дявол да го вземе — продължи той, — та госпожа Дьо Ланже не е обикновена жена! Утре всички ще потеглим на кон. До края на деня ще разберем чрез полицията къде е отишла. На нея ще й трябва кола, такива ангели нямат криле. Все едно дали е на път, или се крие в Париж, ще я намерим. Нали има телеграф, ще я спрем и без да тичаме подире й. Ти ще бъдеш щастлив. Но, братко, направил си грешката, която правят

повече или по-малко всички силни мъже като теб. Те съдят за хората по себе си и не знаят докъде да опъват струните на човешката душа, без да ги скъсат. Защо нищо не ми каза преди малко? Аз щях да те посъветвам: „Бъди точен.“ И така, до утре — завърши той и стисна ръката на Монриво, който стоеше мълчалив. — И ако можеш, спи.

Но напразно бяха пуснати в ход най-огромните средства, с които някога са разполагали държавници, владетели, министри, банкери, с една дума, които всяка човешка власт държи в ръцете си. Нито Монриво, нито приятелите му успяха да открият следите на херцогинята. Тя очевидно беше в някой манастир. Монриво реши лично или с помощта на приятелите си да ги претърси до един. Той трябваше да намери херцогинята на всяка цена, дори ако това щеше да струва живота на цял град.

За да бъдем справедливи към този необикновен човек, трябва да кажем, че в продължение на пет години той всеки ден се събуждаше със същата пламенна страст и бясна енергия.

Едва през 1829 година херцог Дьо Наварен случайно научи, че дъщеря му е заминала за Испания като прислужница на лейди Джулия Хопууд и е напуснала тази дама в Кадис, без тя да се досети, че нейната госпожица Каролин е прочутата херцогиня, чието изчезване занимаваше парижкото висше общество.

Сега вече можем да разберем в цялата им дълбочина чувствата, които вълнуваха двамата влюбени, когато се срещнаха при решетката на кармелитките в присъствие на игуменката, а силата на страстта, събудена у единия и у другия, вероятно ще обясни развръзката на тази история.

[1] *Non so* (ит.) — не знам. ↑

[2] *Дьо Севинье* (XVII в.) — запазените около 1500 нейни писма със своя стил и интересни данни за епохата са ѝ създали име на писателка. ↑

[3] *Канинг* — английски държавник-консерватор, публицист и поет от XVIII–XIX в.; в биографиите му няма следи от цитирания в романа инцидент с бръснаря. ↑

[4] *Беотийство* — от Беотия, област в древна Гърция, чиито жители са били смятани за ограничени хора. ↑

[5] *Лилии в герба* — лилиите са били емблема на френските крале. ↑

[6] *Граф Дьо Прованс* — титлата на Луи XVIII, преди да се възкачи на престола; като граф Дьо Прованс е бил смятан за либерал. ↑

[7] *Рода Гиз* — няколко представители на този род са взели дейно участие във войните против хугенотите (XVI в.), а един от тях е бил между подстрекателите на клането през Вартоломеевата нощ, когато бъдещият Анри IV, първият Бурбон на френския престол, е успял да спаси живота си. ↑

[8] *Младият Хорн* — приближен на шведския крал Густав III, той се надявал да стане негов наследник. ↑

[9] *Дюбари* — фаворитка на Луи XIV. ↑

[10] *Вдовицата на Скарон* — маркиза Дьо Ментьонон след смъртта на съпруга си, писателя Скарон, става фаворитка на Луи XIV, който по-късно сключва таен брак с нея. ↑

[11] *Дъщерята на регента* — т.е. на Филип Орлеански, управлявал Франция до пълнолетието на Луи XV. ↑

[12] *Дьо Жокур* — френски философ от XVIII в. ↑

[13] *Херцогиня Дьо Лавалиер* — фаворитка на Луи XIV, завършила живота си в кармелитски манастир. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

БОГ УРЕЖДА РАЗВРЪЗКИТЕ

Така че през 1823 година, след смъртта на херцог Дьо Ланже жена му беше свободна. Антоанет дьо Наварен живееше на една скала в Средиземно море и чезнеше от любов. Но папата можеше да освободи сестра Тереса от дадения обет. Щастието, откупено с толкова любов, можеше да разцъфти за двамата влюбени.

Тези мисли накараха Монриво веднага да замине от Кадис за Марсилия и от Марсилия за Париж. Няколко месеца след завръщането му във Франция един търговски брик^[1], съоръжен като военен кораб, потегли от марсилското пристанище и се отправи към Испания. Корабът беше нает от неколцина знатни мъже, предимно французи, които бяха истински влюбени в Ориента и възнамеряваха да посетят тамошните страни. Като голям познавач на източните нрави Монриво щеше да бъде неоценим участник в подобна експедиция и те го помолиха да се присъедини към тях. Той се съгласи. Военният министър го зачисли към артилерийския комитет с чин генерал-лейтенант, така че да му улесни това пътешествие за удоволствие.

Двадесет и четири часа след като отплава, брикът спря на северозапад от един, остров, който се виждаше от испанския бряг. Съдът бе избран заради тесния си корпус и лека надстройка, така че можа безопасно да хвърли котва на около половин миля от подводните скали, които от тази страна правеха острова непристъпен. Но дори някой от лодка или от брега да зърнеше закотвения брик, поне отначало нямаше да се разтревожи. Освен това спирането му веднага бе лесно обяснено.

Преди брикът да бе видян от брега, Монриво нареди да вдигнат флага на Съединените щати. Всички моряци, наети за пътуването, бяха американци и говореха само английски. Един от спътниците на господин Дьо Монриво ги натовари на лодка, заведе ги в една градска кръчма, напи ги така, че езиците им да не могат да се развържат, и се

постара да ги държи на същия градус. После каза, че с брика пътуват търсачи на съкровища, които в Съединените щати са известни със своя фанатизъм, дори има книга, описваща тяхната история.

Така присъствието на брика при подводните скали ставаше обяснимо. Собствениците и пасажерите на кораба търсели, както каза мнимият боцман, останки от някакъв галеон, който пренасял съкровища от Мексико и претърпял коработворение през 1778 година. За крѣчмарите и местните власти повече и не беше нужно.

Арман и преданите му приятели, които му помагаша в неговото трудно начинание, веднага бяха разбрали, че нито с хитрост, нито със сила ще успеят да освободят или да отвлекат сестра Тереса откъм градчето. Затова по общо съгласие тези храбреци решиха да хванат бика за рогата. Щяха да стигнат до манастира точно през местата, където всеки достъп изглеждаше невъзможен, и да победят природата, както генерал Ламарк я бе победил при щурмуването на Капри^[2]. В случая отвесно срязаните гранитни блокове в края на острова бяха по-непристъпни от скалите на Капри, по които се бе катерил Монриво като участник в тази невероятна експедиция, а монахините му се струваха по-опасни от сър Хѣдсън Лоу.

Ако отвличането на херцогинята вдигнеше шум, тези мъже щяха да се покрият с позор. По-добре да обсадиях града, манастира и да не оставяха нито един свидетел на победата си, както правят пиратите. Така че за осъществяването на това начинание имаше само две възможности: пожар, сражение, които да потресат Европа, без да се разбере причината за престъплението; или тайнствено безследно отвличане, което да убеди монахините, че са били навестени от дявола. На съвещание преди заминаването си от Париж те се бяха спрели на последното решение. И всичко бе предвидено за успеха на това начинание, от което групата преситени от парижките удоволствия мъже очакваха истинско развлечение.

С една извънредно лека пирога, изработена в Марсилия по малайски образец, плавайки между подводните скали, те се добраха до мястото, през което вече никакъв съд не можеше да мине. С две успоредни телени въжета, опънати на разстояние няколко стъпки едно от друго, по които трябваше да се плъзгат също телени кошове, построиха нещо като китайски мост, за да преминават от скала на скала. Така рифовете бяха свързани чрез система от въжета с кошове,

подобна на паяжината, с която някои паяци оплитат цяло дърво, за да се придвижват по тънките ѝ нишки: творение на инстинкта, което китайците, този по същество подражателски народ, исторически погледнато, първи са копирали. Нитоприбоят, нито своенравието на морето можеха да повредят това крехко съоръжение. Закрепени достатъчно свободно, въжетата представяха на бушуващите вълни онази извивка, уточнена от покойния инженер Кашен, безсмъртния създател на Шербургското пристанище, научно установена крива, над която разгневените води вече нямат власт, извивка, изчислена съгласно един природен закон, тайна, открита от гения на наблюдението, до който почти изцяло се свежда човешкият гений.

Спътниците на господин Дьо Монриво бяха сами на кораба. Човешко око не можеше да стигне до тях. И с най-добри далекогледни от палубите на минаващите наблизко кораби моряците не биха могли да зърнат нито въжетата, скрити между скалите, нито спотаените сред рифовете мъже.

След единадесет дена подготвителни работи тринадесетте хора-демони стигнаха до подножието на високия нос, който стърчеше шестдесетина метра над морето и по който за човек беше толкова трудно да се изкачи, колкото би било за мишка да се покатери по гладкия корем на порцеланова ваза. За щастие в гранитния блок имаше пукнатина. В тази пукнатина със свършено прави ръбове предприемчивите мъже забиха големи дървени клинове на разстояние една стъпка един от друг и в тях заковаха предварително изработени железни шипове, които завършваха с пробит плосък край. На тях завинтиха стъпала от много леко чамово дърво, които влизаха в точно пасващите нарязи на една мачта с височината на носа, здраво закрепена на брега.

С умение, достойно за тези предприемчиви мъже, единият от тях, страстен математик, бе изчислил ъгъла, под който стъпалата трябваше да се отклоняват постепенно и точно от средата на мачтата към горния и долния ѝ край, така че стъпалата на горната половина стигаха ветрилообразно до върха на скалата, като същата фигура се повтаряше в обратна посока от долните стъпала. Тази чудно лека и същевременно свършено солидна стълба им струва двадесет и два дена работа. Клечка фосфорен кибрит, една нощ и прибоят бяха достатъчни, за да заличат завинаги следите ѝ.

Така нищо не можеше да издаде осквернителите на манастира и всяко разследване щеше да се окаже безуспешно.

Скалата завършваше с площадка, заобиколена с пропаст. След като бяха проучили местността с далекоглед от марса на кораба, тринадесетте непознати мъже се бяха убедили, че оттам, въпреки някои неравности, можеха лесно да стигнат до манастирската градина, където гъстите дървета предлагаха сигурен заслон. Там вече щяха да решат по какъв начин да отвлекат монахинята. След като бяха положили толкова големи усилия, не искаха да провалят начинанието си, като се изложат на риска да бъдат забелязани, и решиха да изчакат края на последната четвърт луна.

Загърнат в наметалото си, Монриво прекара две нощи легнал на скалата. Вечерните и утринните песнопения го изпълваха с неизразимо блаженство. Приближи се до самата стена, за да слуша музиката на органа, и се помъчи да различи един глас сред хора. Но въпреки тишината от такова разстояние музиката стигаше до ушите му като слети звуци. Това бяха сладостни хармонии, в които не се чувствуваха недостатъците на изпълнението, а се долавяше само чистата мисъл на изкуството и тя се предаваше на душата, без да изисква усилено внимание, нито трудно вникване. Под този полъх от звуци страшните спомени на Арман се пробудиха, цялата му любов разцъфтя отново, стори му се, че въздухът му носи обещания за щастие.

Монриво слезе на третия ден призори, след като часове наред не бе откъсвал поглед от прозореца на една килия без решетка. Над такава пропаст решетките бяха излишни. Цялата нощ прозорецът бе светил. И онзи глас на сърцето, който еднакво често мами и казва истината, му бе изкрещял:

— Тя е там!

„Тя положително е там и утре ще бъде моя“ — реши той и радостните му мисли се сляха със звъна на една камбана, която заби бавно.

Странна причудливост на сърцето! Той обичаше по-страстно монахинята, стопена от любовна мъка, съсипана от сълзи, пост, бдение и молитви, двадесет и девет годишната дълбоко съкрушена жена, отколкото бе обичал лекомисленото момиче, двадесет и четири годишната жена, силфидата. Но не са ли склонни силните духом мъже да изпитват влечение към женските лица с благороден израз, придобит

от възвишени страдания или от устреми на мисълта? Красотата на една изранена от скърби жена не е ли по-привлекателна от всички красоти за мъжете, които чувствуват в сърцето си неизчерпаеми съкровища от утешения и нежност, готови да се излеят над някое изящно от слабост и силно от чувства създание? Свежото, белорумено, гладко лице, с една дума, хубавичката жена има обикновена привлекателност, на която се поддава посредствеността.

Монриво не можеше да не харесва онези лица, в които любовта се пробужда сред гънките на болката и сред опустошението на тъгата. А нима тогава при зова на могъщите му желання пред влюбения не изниква едно съвсем ново, младо, трепетно същество, приело само за него да разбие обвивката, в която той вижда красота, а хората — разрушение? Не притежава ли той две жени: онази, която се представя пред другите бледа, безцветна, печална, и жената на сърцето му, невидима за хората, ангел, който разбира живота чрез чувството и се явява в целия си блясък само за тържествата на любовта?

Преди да напусне наблюдателния си пост, генералът чу тихи акорди, които идваха от същата килия, леки, пълни с нежност гласове. Когато слезе в подножието на скалата, където приятелите му го чакаха, с няколко думи, пропити с онази доверчива, макар и сдържана страст, чието благородно вълнение мъжете винаги зачитат, им каза, че никога в живота си не е изпитал такова упоително щастие.

На другата вечер единадесет предани другари се изкачиха в мрака до върха на скалата; всеки носеше по една кама, шоколад и комплект инструменти, каквито се използват в разбойническия занаят. След като стигнаха до манастирската стена, с помощта на саморъчно направени стълби се прехвърлиха през нея и се озоваха в гробището. Монриво позна дългата сводеста галерия, през която бе минал, за да отиде в салона за свиждане, и прозорците на салона. Незабавно предложи план за действие и планът му бе приет.

Да минат през прозореца на салона, който осветяваше отделението за кармелитките, да проникнат в коридорите, да видят дали на вратите на килиите са написани имената на монахините, да открият килията на сестра Тереса, да влязат ненадейно и да й запушат устата, докато спи, да я вържат и да я отнесат — дотук всички точки на плана бяха лесноизпълними за мъже, които съчетаваха дързостта и ловкостта на каторжници с познанията на светски хора и които не биха

се поколебали, ако се наложеше, да нанесат удар с кама, за да си осигурят нечие мълчание.

Решетката на прозореца бе изпилена за два часа. Трима души останаха да пазят отвън, а двама в салона. Другите си свалиха обувките и се пръснаха във верига по коридора, по който тръгна Монриво. За прикритие пред него вървеше младият Анри дьо Марсе, най-ловкият от цялата група, който за по-сигурно се бе облякъл в расо на кармелитка, точно каквито носеха калугерките в манастира.

Изби три часът, когато мнимата калугерка и Монриво стигнаха до килиите. Скоро се ориентираха в тяхното разположение. И тъй като не се чуваше никакъв шум, при светлината на един засенчен фенер се заеха да четат за щастие написаните на вратите имена, придружени с мистични девизи, образи на светци и светици, с каквито всяка монахиня обозначава своя нов път в живота и разкрива последната си мисъл.

Като стигнаха до килията на сестра Тереса, Монриво прочете следния надпис: „Sub invocatione matris Theresae!“^[3] и девиза: „Adoremus in aeternum“^[4].

Изведнъж Дьо Марсе сложи ръка на рамото му и му посочи ивица ярка светлина, която минаваше през пролуката на вратата и падаше върху плочите на коридора.

В този миг пристигна и господин Дьо Ронкьорол.

— Всички монахини са в черквата. Започва опело — каза той.

— Аз ще остана тук — отговори Монриво. — Вие отидете в салона и затворете вратата на този коридор.

И бързо влезе, предшествуван от мнимата калугерка, която си спусна булото пред лицето. Тогава в преддверието на килията видяха херцогинята. Лежеше мъртва на земята върху дъската на леглото и осветена от две свещи. Без нито дума, нито вик Монриво и Дьо Марсе се спогледаха. После генералът направи движение, с което искаше да каже: „Да я отнесем.“

— Бягайте — извика Ронкьорол, — процесията от калугерки тръгва, ще ви открият.

С онази свръхестествена бързина, която върховното желание придава на движенията, отнесоха мъртвата в салона, прекараха я през прозореца и когато вече бяха стигнали до манастирската ограда, в

килията влезе игуменката, следвана от монахините, които трябваше да вземат тялото на сестра Тереса.

Калугерката, натоварена да бди край покойницата, от лекомислие бе отишла да прерови спалнята ѝ, за да узнае нейните тайни, и толкова се бе улисала в това търсене, че не бе чула нищо. Като излезе и не видя тялото, тя се вцепени.

Преди поразените жени да се сетят да я търсят, херцогинята беше спусната с въже до подножието на скалите и другарите на Монриво бяха унищожили съоръжението.

В девет часа сутринта не бе останала никаква следа от стълбата, нито от възжения мост. Тялото на сестра Тереса бе качено на кораба. Брикът отиде в пристанището да вземе моряците и изчезна още същия ден.

Монриво остана сам в каютата си с Антоанет дьо Наварен, чието лице няколко часа сия за негова утеха с възвишената хубост, дължаща се на особеното спокойствие, което смъртта придава на нашите тленни останки.

— Ах, това беше жена — каза Ронкьорол, когато Монриво отново се появи на палубата. — А сега е нищо. Да ѝ вържем по едно гюле на краката, да я хвърлим в морето и да не мислим за нея повече, отколкото мислим за книга, прочетена през детските години.

— Да, защото това вече е само поема — отвърна Монриво.

— Ето че помъдря. От сега нататък имай увлечения, но любовта трябва да знаеш къде да я вложиш. Само последната любов на жената може да удовлетвори първата любов на мъжа.

Женева, Пре-Левек, 26 януари 1834 г.

[1] Брик — двумачтов кораб с четири платна. ↑

[2] Щурмуването на Капри — през 1808 г. след дванадесетдневна обсада Наполеоновата войска завоювала острова от англичаните, командувани от Лоу. ↑

[3] *Sub invocatione sanctae matris Theresae* (лат.). — Под закрилата на светата майка Тереса. ↑

[4] *Adoremus in aeternum* (лат.) — Да въздаваме хвала вовеки веков. ↑

ЗЛАТООКОТО МОМИЧЕ^[1]

[0] Първоначално озаглавен „Жената с червените очи“, романът „Златоокото момиче“ е третият епизод от цикъла „Историята на тринадесетте“. (Първите два епизода са „Ферагюс“ и „Херцогиня Дьо Ланже“.) Публикуван е на два пъти — първата част през април 1834, а втората — през май 1835 година. Според плана на „Човешка комедия“ влиза в състава на „Сцени от парижкия живот“. Наистина този роман рисува ярки картини от живота на френската столица през втората четвърт на деветнадесетия век, но най-характерното за него е, че представлява своеобразен предшественик на така наречения „черен“ роман във Франция. „Златоокото момиче“ има посвещение — на художника Йожен Дьолакроа, от когото Балзак се е възхищавал. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

ПАРИЖКИ ФИЗИОНОМИИ

Едно от зрелищата, способни да събудят най-голям ужас, е положително гледката, която представя парижкото население — отвратително на вид, бледо, жълто, потъмняло. Не е ли Париж едно огромно поле, брулено непрестанно от ветровете на користта, под чиито вихри като жита се мятат хора, които тук по-често, отколкото другаде, падат под косата на смъртта, но поникват отново все така многобройни? Всяка пора на техните изкривени и сгърчени лица излъчва мислите, желанията и отровите, с които са обременени мозъците им; това не са лица, а маски — маски на слабост, на сила, на нищета, на радост, на лицемерие; всички те са изтощени и носят незаличимия отпечатък на ненаситна алчност. Какво искат тези хора? Злато или удоволствия?

Няколко наблюдения върху душата на Париж могат да обяснят причините за неговата мъртворешка физиономия, която има само две възрасти: младост или грохнала старост — посърнала, безцветна младост и силно гримирана старост, която иска да изглежда млада. Щом видят тези живи мъртъвци, чужденците, които са малко склонни към разсъждение, отначало изпитват отвращение към тази столица — огромна работилница за наслаждения, но скоро и самите те не могат да се измъкнат от нея и остават доброволно, за да се обезобразят.

Не са необходими много думи, за да се обясни физиологически почти пъкленият цвят на лицата на парижаните, тъй като Париж не само на шега е наречен пъкъл. Това е истински ад. Тук всичко дими, гори, блести, ври, пламти, изпарява се, гасне, отново лумва, искри, святка и се изпепелява. Никъде другаде не е имало по-пламенен и по-жесток живот. Социалната природа на Париж се намира в постоянен кипеж и подобно на самата природа, сякаш след всяка завършена работа си казва: „А сега към следващата!“ Както и самата природа, тази социална природа се занимава с насекоми, с цветя едnodневки, с

дреболии, с мимолетни неща и като нея бълва огън и жупел от вечния си кратер.

Преди да се анализират причините, които придават особена физиономия на всяко племе от този умен и подвижен народ, може би ще трябва да се посочи общата причина, поради която отделните индивиди се обезцветяват, избледняват, посиняват, потъмняват.

След като е проявявал интерес към всичко, парижанинът губи всякакъв интерес. По изхабеното му лице не личи никакво преобладаващо чувство, то е само сиво като покритата с какъв ли не прах и сажди мазилка на къщите. И действително, равнодушен предния ден към това, от което ще се възпламени на следващия, парижанинът живее като дете независимо от възрастта си. Той роптае срещу всичко, утешава се с всичко, подиграва се с всичко, забравя всичко, пожелава всичко, опитва от всичко, страстно грабва всичко, изоставя безгрижно всичко — кралете си, завоеванията си, славата си, идола си, бил той от бронз или от стъкло — и прави това по същия начин, по който хвърля чорапите си, шапките си, състоянието си. В Париж никакво чувство не може да устои на постоянния прилив на нови неща и техният поток принуждава да се води борба, която отслабва страстите; тук любовта се превръща в желание, а омразата — в прищявка; хилядафранковата банкнота замества родината, а заложената къща — истинския приятел. Това всеобщо нехайство носи своите плодове; и в салоните, и на улицата никой не е излишен, никой не е абсолютно полезен, нито абсолютно вреден — както глупаците и мошениците, така и умните и честните. Всичко се понася — правителството и гилотината, религията и холерата. Вие винаги ще допаднете на тези хора, но никога няма да им липсват.

Кой впрочем господства в тази страна без нрави, без убеждения, без никакви чувства, но в която се зараждат и до която достигат всички чувства, всички убеждения и всички нрави? Господствуват златото и удоволствията. Използвайте тези две думи като светилник, за да огледате този голям гипсов затвор, този кошер с кални канавки и да проследите в него криволиците на мисълта, която го вълнува, бунтува и терзае. Гледайте. Най-напред изследвайте света на нищите.

Работникът, пролетарият, човекът, който трябва да движи краката си, ръцете си, езика си, гърба си, петте си пръста, за да преживява,

пръв би трябвало да щади жизнените си сили, но той се изтощава, впряга жена си в някаква машина, съсипва детето си, като го приковава към някакво колело. Фабрикантът, нещо като второстепенна трансмисия, задвижва този народ, който със загрубелите си от труд ръце обработва и позлатява порцелан, шие фракове и рокли, кове желязо, дяла дърво, превръща стоманата в гъвкави нишки, а конопа и лена в корава тъкан, придава кадифеност на бронза, шлифова кристала, копира живите цветя, преде вълна, обяздва коне, плете хамути и галони, гравира мед, украсява карети, подрязва старите брястове, апретира памука, духа стъкло, реже диаманти, полира метали, превръща мрамора в тънки листове, шлифова камъни, заглажда мисълта, всичко оцветява, избелва, почерня. И така този подначалник, фабрикантът, се е появил и е обещал големи печалби на народа срещу неговата пот и воля, знание и търпение, било за да задоволява прищевките на самия град, било за да изпълнява заповедите на чудовището, наречено Спекула.

И тогава четириръките нещастници започват да бодърствуват, да страдат, да работят, да проклинат, да тримирят, да действуват и се изтощават от работа, за да спечелят златото, което ги заслепява. А след това, без да ги е грижа за бъдещето, жадни за наслаждения, разчитайки на ръцете си, както художникът разчита на четката си, те хвърлят парите си, за да се превърнат в господари за един-единствен ден — понеделника — в кръчмите, обвили града с кален пояс, стяган и разпасвал непрекъснато, пояса на най-безсрамната Венера, в който като на комар се губи непостоянното богатство на този толкова разюздан в удоволствията, колкото спокоен в труда народ! И така през петте работни дни тази дейна част от парижкото население няма никакво време за почивка! Тя е отдадена на труд, при който се изкривява, загрубява, слабее, бледнее и кипи от творческа енергия. Нещо повече — нейните удоволствия и нейната почивка не са нищо друго освен уморителен разврат, мръсотия, синини от побои, бледност от пиянство или жълтина от лошо храносмилане и траят само два дни, но поглъщат хляба за старини, супата за седмицата, роклите на жената, пелените на детето, облечени винаги в дрипи.

Тези хора, родени безсъмнено за да бъдат красиви, тъй като всяко живо създание притежава относителна красота, още от детските години са били зачислени под командването на силата, във властта на

чука, на резеца, на предачните машини и затова бързо са се „вулканизирали“. Нима Вулкан, с грозотата и силата си, не е емблемата на този грозен и силен град, достигнал великолепно майсторство в занаятчийството, търпелив, когато рече, страшен един ден в столетие, възпламеняващ се като барут и готов да запали революционния пожар под влияние на ракията, най-сетне достатъчно умен, за да се въодушевява от една упоителна дума, която за него винаги означава злато и удоволствия? Този народ наброява триста хиляди души, като се включат всички, които протягат ръка — за милостиня, за законните заплати или за петте франка, отпускани за разните видове парижка проституция, с една дума, за парите, спечелени по един или друг начин! Ако не съществуваша кръчми, нямаше ли правителството да бъде сваляно всеки вторник? За щастие във вторник този народ е затыпал, смिला изживените удоволствия, няма пукнат грош и се завръща към работата си, към сухата коричка хляб, подбуждан от нуждата за материално творчество, превърнало се за него в навик.

Този народ обаче има и своите високо добродетелни личности, своите съвършени хора, своите непознати за света наполеоновци, които възплъщават силите му в тяхната най-висша изява и изразяват социалната му значимост в едно съществуване, в което мисълта и движението се сливат по-скоро за да сложат в някакви релси страданието, отколкото за да носят радост.

Случайността е създала някой работник пестелив и го е надарила с мисъл, той е успял да хвърли поглед към бъдещето, намерил си е жена, станал е баща и след няколко години тежки лишения е наел магазинче и е започнал галантерийна търговия. Ако болестите или пороците не го спрат по пътя му и той преуспее — ето в няколко щриха неговия нормален живот.

Но преди всичко поздравете този крал на парижкото движение, съумял да подчини времето и пространството. Но да, поздравете това същество, пропито със селитра и газове, което създава деца за Франция през тежките си нощи, а през деня работи на няколко места, за да бъде в услуга на своите съграждани, за тяхна слава и удоволствие. Този човек успява едновременно да задоволи милата си жена, семейството си, вестник „Конститюсионел“^[1], канцеларията си, националната гвардия, Операта, Бога, но при условие, че може да спечели от „Конститюсионел“, от канцеларията, от Операта, от

националната гвардия, от жената и Бога. И така, поздравете този безукорен вездесъщ човек!

Той става всеки ден в пет часа и бързо като птица преминава разстоянието, което дели жилището му от улица Монмартр. Даже ако духа вятър или гърми, даже ако вали дъжд или сняг, той стои пред редакцията на вестник „Конститюсионел“ и чака товара вестници, с разнасянето на които се е наел. Получава този политически хляб, грабва го и тръгва. В десет часа е отново в лоното на семейството си, разказва на жена си някой каламбур, открадва ѝ една звучна целувка, изпива с наслаждение чаша кафе и мъмри децата. В десет и четвърт вече е в кметството. Там, седнал в креслото като папагал на летва, отопляван за сметка на града Париж, вписва до четири часа кончините и ражданията на цял район, без да пророни нито една сълза и без да се усмихне. Щастието и нещастията на квартала минават през перото му, както преди малко духът на „Конститюсионел“ се носеше на гърба му. На него нищо не му тежи! Той върви винаги по утъпкания път, взима патриотизъм наготово от вестника, не противоречи на никого, възмущава се и ръкопляска заедно с всички и си живее като лястовица.

Тъй като кметството се намира на две крачки от енорийската черква, ако има тържествена служба, може да отстъпи мястото си на извънщатен чиновник, а самият той да отиде да изпее реквиема пред аналоя, където в неделя и в празнични дни е най-хубавото украшение, най-мощният глас и където енергично отваря широката си уста, когато прогърмява радостно „амин“. Той е и псалт.

След като в четири часа се освободи от служебните си задължения, наминава край своето магазинче, най-известното в Сите, за да разпръсне около себе си радост и веселие. Жена му е щастлива, защото той няма време за ревност, тъй като е човек повече на делата, отколкото на чувствата. Ето защо, щом престъпи прага на магазинчето, се закача с продавачките, чиито живи очи привличат тълпа купувачи, шегува се сред накити, шалчета, муселинови гарнитури, изработени от ръцете на сръчни момичета, а още по-често, преди да седне да обядва, сам се занимава с клиентите, преписва си нещо от вестника или занася на съдебния пристав просрочена полица.

Три пъти седмично в шест часа вечерта отново е на поста си. Несменяем бас-баритон в хора на Операта, той пристига, готов да се превърне във войник, арабин, затворник, дивак, селянин, сянка, крак

на камила, дявол, добър дух, роб, черен или бял евнух, умело да изобразява радост, мъка, съжаление, учудване, да издава неизменни викове, да мълчи, да ловува, да се бие, да представя Рим или Египет: но *in petto*^[2] винаги си остава галантерист.

В полунощ отново се превръща в добър съпруг, мъж, нежен баща и се промъква в брачното легло с още възбудено съзнание от примамливите форми на нимфите в Операта, като по този начин от светските поквари и сладострастните балетни стъпки на Талиони^[3] извлича полза за законната любов. Най-после заспива и спи бързо, препуска в съня си така, както е препускал през деня.

Не е ли той движението, превърнато в човек, въплъщение на пространството, Протей^[4] на цивилизацията? Този човек съдържа в себе си всичко: история, литература, политика, религия, военно изкуство. Не е ли той жива енциклопедия, непрекъснато крачещ чудноват Атлант, като самия Париж, който никога не знае покой? Той сякаш ходи с всички части на тялото си. При такъв труд е невъзможно лицето да запази чистите си очертания. Според някои добре осигурени материално философи може би работникът, който умира остарял, въпреки че е на тридесет години, с оцавен стомах от все по-големи и по-големи количества ракия, е по-щастлив от дребния търговец. Единият умира изведнъж, а другият на части. От своите осем поминъка, от гърба си, гърлото си, ръцете си, жена си, търговията си той извлича (както други от стопанствата си) няколко хиляди франка доход и най-трудно придобитото щастие, на което може да се радва човешкото сърце. Парите и децата, с една дума — всичко, което представлява смисълът на неговия живот, става плячка на обществото, на което предава златото си и дъщеря си, или пък сина си, възпитан в колеж, и тъй като е по-образован от баща си, синът хвърля амбициозни погледи по-нависоко. Често пъти изтърсакът на някой дребен търговец се стреми към държавен пост.

Тази амбиция ни довежда до втория кръг на парижкото общество. Качете се само един етаж по-горе и отидете в мецанина или пък слезте от тавана и се спрете на четвъртия етаж; с една дума, проникнете сред хората, които имат нещо зад гърба си; и двата етажа ще ви направят едно и също впечатление.

Там ще видите едрите търговци и техните чираци, подведомствените — честните служители в малките банки,

мошениците, копоите, старшите и младшите чиновници, писарите при съдебния пристав, при адвоката, при нотариуса, с една дума — дейните, мислещите, спекулиращите представители на дребната буржоазия, която нещо борави с интересите на Париж и бди над своите, присвоила си е монопола над търговията, складира произведеното от пролетариите, трупва в магазините си южни плодове, океанска риба, вина от всички облени със слънце склонове; протяга ръце към Изтока и взима оттам шалове, пренебрегнати от турци и руснаци, отива да събира реколта чак в Индия, изчаква удобния момент за продажба и пресмята печалбите, шконтира полици, купува и скътва в касите си всички видове ценности, разпродава на дребно целия Париж, превозва го, следи, за да разбере какви са детските прищевки, капризите и пороците на зрялата възраст и вади пари от болестите. И все пак какво се получава? Въпреки че не пият като работника, нито ходят в покрайнините на града да се въргалят в калта на пороците, дребните буржоа също се изтощават, напругат извън мярка и тялото, и ума си, изсхват от неосъществени желания, съсипват се от прегрупване. Физическата им деформация се извършва под камшика на користта, под бича на амбициите, които измъчват висшите кръгове на този чудовищен град, тъй както пролетариите се обезобразяват под тежестта на материалното производство, непрекъснато изисквано от деспотичните желания на аристокрацията.

Така че и дребният буржоа, изцяло подчинен на всевластния господар — удоволствия и злато, — трябва да прегрупа с времето, да го изпреварва, да намира повече от двадесет и четири часа в денонощието, да се нервира, да се съсипва, да продаде тридесет години спокойна старост за две години изпълнена с болести почивка. Само че работникът умира в болница, изнемощял до краен предел, докато дребният буржоа упорствува да живее и продължава да живее, превърнал се в кретен. Ще го срещнете с изтощено, безизразно, състарено лице, безжизнен поглед, несигурна походка, като се влачи с тъп израз по булеварда — този пояс на неговата Венера, на неговия любим град. Какво е желал този буржоа? Униформа на националната гвардия, неизменното говеждо варено, гроб на прилично място в Пер Лашез и мънишко законно спечелено злато за стари години. Неговият понеделник е в неделя, а почивката му се състои в разходка извън града с нает файтон, излет, по време на който жена му и децата му

радостно гълтат прахоляк или се припичат на слънце; вместо в кръчма ще отиде на ресторант, известен с обедното си меню, което е направо отрова, или на семейна вечеринка, където ще се задушава до полунощ. Някои глупци се учудват на светивитовото хоро^[5], от което сякаш са болни монадите^[6], видими под микроскоп в капка вода, но какво би казал Гаргантюа на Рабле, удивително смел и неразбран образ, какво би казал този гигант, паднал от небето на земята, ако реши за забавление да понаблюдава движението във втория кръг на парижкото общество, за което разказваме тук?

Виждали ли сте малките бараки, студени даже през лятото, а през зимата отоплявани с мангал, разположени под медния покрив на житните хали? Госпожата е там още от сутринта, тя е продавачка в халите и, както казват, печели от този занаят по дванадесет хиляди франка годишно. Когато госпожата стане сутрин, господинът отива в мрачната кантора и там дава под лихва краткосрочни заеми на търговците от своя квартал. В девет часа той е в паспортната служба, на която е един от подначалниците. Вечерта продава билети в касата на Театър Италиен или който и да е друг театър. Децата са дадени на дойка на село и ги прибират оттам, за да ги пратят в колеж или пансион. Господинът и госпожата живеят на четвъртия етаж, имат само готвачка, дават вечеринки в салон с размери дванадесет на осем стъпки, осветен с газени лампи; но те дават сто и петдесет хиляди франка зестра на дъщеря си и на петдесет години започват да си почиват, да се появяват в ложите на трети балкон в Операта, с файтон в Лоншан или в слънчеви дни да се разхождат, облечени в извехтели дрехи по булевардите. Това е следващото стъпало на техните успехи. Те са уважавани в квартала, ползват се от благосклонността на правителството и са сродени с едрата буржоазия. На шестдесет и пет годишна възраст господинът получава кръста на Почетния легион, а бащата на неговия зет, който е кмет на някой парижки район, го кани на приемите си. Така че трудът на целия им живот отива в полза на децата, които дребната буржоазия неизменно се стреми да издигне до нивото на едрата. По този начин всеки кръг на обществото хвърля хайвера си в по-горния. Синът на богатия бакалин става нотариус, а синът на търговеца на дървен материал — висш съдебен чиновник. Този механизъм действа безотказно и всичко способства за възходящото движение на парите.

Ето че стигнахме до третия кръг на този ад, който може би един ден ще намери своя Данте.

В този трети кръг на обществото, нещо като стомах на Париж, в който интересите на града се смилат и се превръщат в така наречените сделки под въздействието на изпълненото с горчива жлъчка движение на червата, възбудено се върти тълпата от пълномощници, лекари, нотариуси, адвокати, гешефтари, банкери, едри търговци, спекуланти и висши съдебни чиновници. Там повече, отколкото навсякъде другаде може да се видят причините за физическото и моралното унищожение на хората. Почти всичките работят в мръсни кантори, в зловонни съдебни зали, в тесни душни кабинети, прекарват деня прегърбени под тежестта на сделките, стават още в тъмни зори, за да бъдат в състояние да направят всичко, за да не се оставят да бъдат ограбени, за да спечелят всичко или за да не загубят нищо, за да се домогнат до някой човек или до парите му, за да уредят или да развалят някоя сделка, за да използват благоприятен момент, за да окачат някого на бесилото или да го оправдаят. Изкарват си го на конете си, изтощават ги от препускане, пресилват, съсипват и техните крака преждевременно. Времето е техният тиран — то им липсва, не им се подчинява, не могат да забавят, нито да ускорят неговия ход. Коя душа може да остане великодушна, чиста, морална, благородна и следователно кое човешко лице може да остане красиво при покваряващото упражняване на занаят, който принуждава човека да понася тежестта на обществените нищети, да ги проучва, претегля, преценява и използва? Тези хора скътват някъде сърцето си, не знам точно къде, но все пак го оставят някъде, поне когато имат сърце, преди да слязат сутрин до дъното на страданията, които смазват цели семейства. За тях няма никакви тайни, те познават опаката страна на обществото, на което са изповедници, и го презират. Но каквото и да правят, при тази непрестанна борба с покварата, тя започва да ги ужасява и да ги гнети; или пък, изтощени, сключват тайна сделка с нея; накрая всичките им чувства неминуемо се притъпяват, тъй като законите, хората, институциите ги карат да се нахвърлят като гарвани върху неизстиналите още трупове. Всеки час богатият определя цената на живите хора, нотариусът — цената на мъртвите, съдията — цената на съвестите. Принудени непрекъснато да говорят, всички те заменят мисълта с думи, чувствата с фрази, а душата им се превръща в ларинкс. Изхабяват се и се покваряват. Нито

едрият търговец, нито адвокатът запазват здравия си усет, престават да чувствуват, прилагат правила, които изключенията обезсилват. Увлечени от бурния поток на своето съществуване, те нито са съпрузи, нито бащи, нито любовници; плъзгат се по житейските неща и животът им е непрекъснато подчинен на сделките на великия град. Едва прибрали се вкъщи, трябва да отидат на бал, на опера, на празненства, където ще си създадат клиенти, познанства и покровители. Всички те ядат прекомерно, играят комар, лягат си късно, лицата им напълняват, сплескват се, почервяват. На страшното изразходване на умствени сили и на растящите нравствени противоречия противопоставят не удоволствието — то е толкова бледо, че не компенсира, — а разврата, тайния разврат, който ужасява, тъй като те могат да разполагат с всичко и създават морала в обществото. Истинската им глупост е прикрита от тясната им специализация. Познават занаята си, но не знаят нищо извън него. И за да не страда самолюбието им, оспорват всичко, критикуват наляво и надясно; дават вид, че се съмняват, а всъщност са лековерни хапльовци, объркват се в безкрайните си препирни. Почти всички приемат охотно обществените, литературните и политическите предразсъдъци, които ги освобождават от необходимостта да си съставят собствено мнение, тъй като кодексът от закони или търговският съд ги закрилят от собствената им съвест. Отрано са си поставили за цел да станат забележителни хора, но стават посредствени и пълзят по върховете на обществото. Ето защо лицата им са мъртвешки бледни, с неестествен цвят, очите им са мътни, подсинени, а устата им — бърлива и чувствена. По тези признаци наблюдателният човек разбира израждането на мисълта, затворена в ограничения кръг на тясната специалност, която убива творческите способности на мозъка, дарбата му да вижда мащабно, да обобщава и да прави изводи. Почти всички тези хора се съсухрят в голямата пещ на сделките. Ето защо човек, оставил се да бъде хванат в трошачката и зъбчатите колела на тези огромни машини, не може да стане никога велик. Ако е лекар, или малко се е занимавал с медицина, или е изключение като Биша и умира млад. Ако, въпреки че е голям търговец, е останал личност, той е почти Жак Кьор^[7]. Нима Робеспьер е упражнявал професията си? Дантон е бил мързеливец, който е изчакавал. Но кой въпреки е завидял на Дантон и на Робеспьер, колкото и великолепно личности да са били?

Тези истински претоварени хора привличат парите към себе си и ги трупат, за да се сродяват с аристократичните семейства. Ако амбицията на работника е да се превърне в дребен буржоа, то и тук страстите са подобни. В Париж тщеславието съдържа всички видове страсти. Типичният представител на тази класа ще бъде или амбициозният буржоа, който след дълги години изпълнени с тревоги и постоянни хитрувания, успява да влезе в Държавния съвет, както мравката се промъква през пукнатинка, или някой редактор на вестник, лукав интригант, когото кралят прави пер на Франция, за да отмъсти може би на благородниците, или нотариус, станал кмет на своя район; така или иначе, всичките тези хора се смачкват под валяка на сделките и достигат целта си напълно унищожени. Във Франция има обичай да се дава власт на покритите с перуки оплешивели глави. Само Наполеон, Луи XIV, само великите владетели са избирали млади хора за осъществяване на замислите си.

Над този кръг живеят хората на изкуството. Там също лицата са белязани, макар и благородно, макар и с печата на оригиналността, но са белязани, уморени, изкривени. Изтощени от нуждата да творят, надхвърляйки силите си, за да задоволяват своите скъпи прищевки, уморени от тираничния си гений, жадни за удоволствия, всички хора на изкуството в Париж се стремят чрез прекомерна работа да попълнят пропуските, дължащи се на леността, и напразно се опитват да примирят светския живот със славата, парите с изкуството. Отначало човекът на изкуството се задъхва от преследването на кредиторите, нуждите му го карат да прави дългове, а дълговете му отнемат нощите. След работата идва ред на удоволствията. Актьорът играе до полунощ, учи ролите си сутрин, репетира по обед; скулпторът се огъва под тежестта на статуята си; журналистът — мисъл в постоянно движение — е като войник по време на бой; модният художник е претрупан с работа, а художникът без поръчки се изяжда от мъка, ако чувства, че е гениален. Конкуренцията, съперничеството и клеветите убиват тези талантиливи хора. Едни от отчаяние пропадат в бездната на порока, други умират млади и непризнати, тъй като прекалено рано са пропилили бъдещето си. Рядко тези хора, прелестни в зората на живота си, запазват своята красота. Впрочем пламенната хубост на лицата им остава неразбрана. Лицето на човека на изкуството е винаги необичайно, винаги е под или над каноните, наричани от глупците

идеал за красота. Каква е тази сила, която ги унищожава? Това е страстта, а всяка страст в Париж се свежда до двете думи — злато и удоволствия.

Да преминем по-нататък. Не дишате ли по-леко? Не чувствувате ли, че въздухът е станал по-чист, просторът по-широк? Тук няма нито труд, нито мъки. Виещата се спирала на златото е достигнала върховете. От сутерените, от тесните улеи, по които започва да струи, от дъното на магазинчетата, където ненадеждни диги се опитват да го задържат, от недрата на банковите каси и големите лаборатории, където го превръщат в слитъци, златото, предадено под формата на зестра от ръцете на момичета или като наследство — от костеливи старчески ръце, бликва към света на аристокрацията, където ще блести, ще се излива, ще тече. Но преди да напуснем четирите опори, на които се крепят едрите парижки собственици, не би ли трябвало, след като изложихме нравствените причини, да изложим и физическите и да покажем скритата проказа, действаща непрекъснато върху лицата на портиера, на собственика на магазинчето, на работника, не би ли трябвало да предупредим за разрушителното влияние на това разложение, равно на разложението на парижките власти, които благосклонно го оставят да съществува? Ако въздухът в къщите, където живее по-голямата част от буржоазията, е отвратителен, ако улицата бълва страшни миазми в стаичките зад магазинчетата, където и без това не достига въздух, то знайте, че освен тази зараза четиридесетте хиляди къщи на великия град са пълни в основите си с нечистотии, които властите до ден-днешен не са сериозно решили да затворят в бетонни тръби, за да попречат на най-зловонната кал да се просмуква през почвата, да трови кладенците и да оправдава името Лутеция^[8]. Половината Париж спи сред смрадните изпарения от дворовете, от улиците и от помийните ями.

Но да пристъпим към просторните, проветрени и покрити с позлата салони, към разкошните къщи, заобиколени с градини, към света на богатите, безделните, щастливите, осигурените. Там лицата са повехнали и измъчени от тщеславие. Там всичко е нереално. Нима търсенето на удоволствия не води до скука? Светските хора рано се съсипват. Понеже главното им занимание е да си създават радости, те бързо започват да злоупотребяват с чувствата си, както работникът

злоупотребява с ракията. Удоволствието прилича на някои лекарства: за да се получават едни и същи резултати, трябва дозата непрекъснато да се увеличава, а последната доза води до смърт или до пълно затъпяване. Всички низши класи се стаяват пред богатите, дебнат да разберат техните вкусове, да ги превърнат в пороци и да ги използват. Как да устои човек на изкусно замислените съблазни, които му се предлагат? Ето защо Париж има своите наркомани, за които хазартът, чревоугодieto и куртизанките заместват опиума. Ето защо у тези хора отрано виждате само влечения, но не и страсти, романтични приумици и вяли любовни чувства. Там царува безсилието; няма никакви идеи, тъй като и те, както и енергията, са се превърнали в будоарни преструвки и женски превземки. Там се срещат неопитни четиридесетгодишни мъже и шестнадесетгодишни учени старци. В Париж богатите намират наготово остроумие, напълно съдвкани знания, докрай формулирани убеждения, които им спестяват необходимостта да имат собствено остроумие, собствени знания и убеждения. В този свят безразсъдството е равно на слабостта и разюздаността. Там хората скъпят времето си, за да го пилеят за глупости. Не търсете у тях чувства, нито идеи. Зад прегръдката се крие дълбоко безразличие, а зад вежливостта — неизменно презрение. Там любовта към ближния е непозната. Плитко остроумие, голяма недискретност, клюки и на всичко отгоре баналности — това е съдържанието на разговорите им, но тези нещастни *щастливци* казват, че не се събират, за да изричат и да съставят максими в духа на Ларошфуко, сякаш осемнадесетият век не е вече намерил златната среда между тези две крайности. Ако някои нормални хора се шегуват остроумно и леко, духовитостта им остава неразбрана и много скоро, уморени да дават, без да получават, започват да си седят вкъщи и оставят глупците да царуват на тяхно място. Този празен живот, това непрекъснато очакване на удоволствия, които никога не идват, тази постоянна скука, нищетата на духа, на сърцето и на мозъка, изтощението от парижките светски съборища се отразяват върху чертите на хората и превръщат лицата им в картонени маски с издълбани преждевременно бръчки — обичайната физиономия на богаташа, която изразява безсилие, в която се отразява блясъкът на златото, физиономия, от която интелигентността е изчезнала.

Духовният облик на Париж доказва, че материалният Париж не може да бъде различен. Този град, украсен с диадема, е като постоянно бремна кралица, с неудържими бесни желания. Париж е главата на земното кълбо, мозък, прациящ от гениални мисли, който води напред човешката цивилизация, велик човек, непрестанно творещ човек на изкуството, далновиден политик, длъжен неизбежно да притежава мозъчните гънки и пороците на великия човек, въображението на човека на изкуството и скептицизма на политика. Неговото лице издава кълновете на доброто и злото, борбата и победата, идейната битка от 1789 година, чиито фанфари още звучат по всички краища на света, и поражението от 1814 година. Следователно този град не може да бъде нито по-нравствен, нито по-сърдечен, нито по-чист от парния котел на великолепните параходи, които будят възхищение, порейки вълните! Нима Париж не е един чуден кораб, натоварен с разум? Да, неговият герб^[9] е пророчество, каквото съдбата понякога си позволява да направи. Париж има висока бронзова мачта^[10], на която са изваяни победите, а неговият дежурен наблюдател е Наполеон. Наистина този кораб се клати и странично, и надлъжно, но той дори водите по целия свят, стреля от стоте гърла на своите трибуни, с разперени платна бразди моретата на науката и зове от върха на своите марсели^[11] чрез гласа на учените и на художниците си: „Напред, в атака! След мен!“ Той има огромен екипаж, който обича да вдига нови флагове. Юнги и хлапаци се сменят сред въжетата, тежката буржоазия служи за баласт, работниците и моряците са изцапани с катран, щастливите пасажери заемат кабините, елегантни мичмани пушат пури наведени над борда, а на горната палуба стоят войниците — новаторите, амбициозните хора, — готови да слязат на който и да е бряг и да разпръснат там ярки светлини в търсене на слава, която е удоволствие, или на любов, за която трябва злато.

Следователно непосилният труд на пролетариите, опорочаващата корист, която смазва и едрата, и дребната буржоазия, жестоките мъки на творческата мисъл и накрая злоупотребата с удоволствия, непрестанно търсени от хората по върховете на това общество, обясняват обичайната грозота на парижаните. Само в Ориента човешкият род може да покаже великолепни образци на лица, но те са резултат от неизменното спокойствие на тези дълбоки философи с дълги лули, къси крака и едри тела, философи, които презират

движението и се ужасяват от него; докато в Париж дребните, средните и големите хора тичат, скачат и се премятат, шибани от безмилостната богиня, наречена Нужда: нужда от пари, от слава, от забавления. Ето защо там някое свежо, отпочинало, мило, истинско младо лице е най-необикновено изключение и се среща съвсем рядко. Ако видите такова лице, то сигурно принадлежи на млад ревностен духовник или на добродушен четиридесетгодишен абат с тройна гуша; на добродетелна девойка, каквито се отглеждат в някои буржоазни семейства; на двадесетгодишна майка, още пълна с илюзии, която кърми първото си дете; на младеж, току-що пристигнал от провинцията и поверен на набожна вдовица, която го оставя без стотинка, или може би на някой скромен чирак, който си ляга в полунощ, преуморен от непрекъснато навиване и разгъване на топове хасе, и който става сутрин в седем часа, за да подреди витрината; или често на учен, на поет, който воли щастлив монашески живот с някоя красива идея и си остава скромен, търпелив и непорочен; или на някой самодоволен тъпак, който се храни със собствената си глупост, пращи от здраве и непрекъснато се усмихва сам на себе си; или на представители на породата щастливи и отпуснати скитосващи безделници, единствените наистина щастливи хора в Париж, които по всяко време се наслаждават на поезията на този град в движение. В Париж обаче има шепа привилегировани, които извличат полза от прекомерното производство, от стремежа към печалби, от сделките, от изкуствата и златото. Това са жените. Въпреки че тук повече от където и да било другаде тайни причини обезобразяват лицата им, в техния женски свят се срещат щастливи малки племена, които живеят по ориенталски и съумяват да запазят красотата си; но тези жени почти не излизат пеша на улицата и си остават скрити като редките растения, които разтварят венчетата си само в определени часове и са истински екзотични изключения.

Все пак Париж в своята същност е град на контрастите. Ако истинските чувства в него са нещо рядко, то и там като навсякъде се срещат благородни приятелства и безгранична преданост. На това бойно поле на користи и страсти, както и сред онези общества в поход, където егоизмът тържествува, където всеки е принуден сам да се защитава и които наричаме армии, изглежда, чувствата са силни, когато се проявяват, и са възвишени при съпоставяне. Същото е и с лицата на хората. Понякога в парижката висша аристокрация се срещат

тук-там очарователни лица на млади хора, в резултат на съвсем изключителни нрави и възпитание. Те съчетават изразителните южняшки черти, френския дух, чистотата на формите с младежката красота на английската кръв. Огънят в очите им, прелестните червени устни, блясъкът на тънките им черни коси; бялата кожа, изящният овал превръщат тези лица в красиви човешки цветя, които правят удивително впечатление сред масата потъмнели, старешки, изкривени, сгърчени физиономии. Ето защо жените веднага изпадат във възхищение пред такива млади хора и жадно им се любуват, както мъжете се възхищават, когато видят красиво, скромно, грациозно момиче, надарено с всички онези непорочни черти, които нашето въображение приписва на идеалната девойка.

Ако този набързо хвърлен поглед върху населението на Париж е пояснил редкостта на рафаеловския тип и страстното възхищение, което той предизвиква още от пръв поглед, основната цел на нашия разказ е постигната. *Quod erat demonstrandum* — което трябваше да се докаже — ако ни е позволено да използваме формули от схоластиката при изучаването на нравите.

И тъй, през една от онези прелестни пролетни утрини, когато дърветата още не са зелени, въпреки че са започнали да се разлистват, когато слънцето вече блести по покривите, а небето е синьо, когато парижкото население напуска своите восъчни килийки, тръгва да бръмчи по булевардите и подобно на хилядацветен змей запълзва по улица Дьо ла Пе към Тюйлери, за да приветствува сватбения пир на възродената природа, през такава радостна утрин един млад мъж, красив като светлината на този ден, облечен с вкус, с непринудено държане (да разкрием тайната му: той беше дете на любовта, извънбрачен син на лорд Дъдли и на известната маркиза Дьо Водрак, се разхождаше по широката алея в Тюйлери.

Този Адонис, на име Анри дьо Марсе, се беше родил във Франция, където лорд Дъдли бе дошъл, за да омъжи младата жена, вече майка на Анри, за стария граф Дьо Марсе. Този гаснец и почти угаснал човек призна детето срещу пожизненото ползване на една рента от сто хиляди франка в облигации, която щеше да остане на предполагаемия му син; лорд Дъдли не плати скъпо за своето безразсъдство — по това време френските облигации вървяха по седемнадесет франка и петдесет сантима.

Старият благородник почина, без да се бе докоснал до жена си.

След това госпожа Дьо Марсе се омъжи за маркиз Дьо Водрак, но и преди да стане маркиза, малко се интересуваше от сина си и лорд Дъдли. В началото войната между Франция и Англия беше разделила любовниците, а верността при всички обстоятелства не е била и няма да бъде на мода в Париж. След това успехите на младата, елегантна, хубава, обожавана от всички млада жена заглушиха у парижанката майчините чувства.

И лорд Дъдли не се показва по-грижлив към своя потомък от майката. Вероятно бързата изневяра на пламенно обичаната от него девойка му вдъхна нещо като отвращение към всичко, свързано с нея. Освен това може би бащите обичат само децата, които познават отблизо; това общоприето мнение е от най-голямо значение за спокойствието на семействата и трябва да се поддържа от всички неженени мъже, понеже доказва, че бащинското чувство се отглежда в парник от жената, нравите и законите.

Всъщност за бедния Анри дьо Марсе баща беше този, който не беше го създал. Естествено бащинското чувство на господин Дьо Марсе беше несъвършено. Обикновено миговете, които бащите прекарват с децата си, са редки, а този благородник подражаваше на истинските бащи. Старикът не би продал името си, ако нямаше пороци. Ето защо той без никакви угризения на съвестта си изяде и изпи в игралните домове и други подобни заведения малкото, което държавното съкровище плащаше на притежателите на облигации. След това даде детето за отглеждане на сестра си, старата госпожица Дьо Марсе, която прояви големи грижи към него и въпреки оскъдните средства, които получаваше от брат си, успя да му осигури домашен учител, абат без пукната пара, който прецени бъдещето на момчето и реши, че ще си вземе дължимото от стоте хиляди франка рента за грижите си за своя ученик, когото впрочем обикна.

Този частен учител случайно се оказа истински свещеник, един от духовниците, създадени, за да станат кардинали във Франция или Борджии с папска тиара. За три години той научи момчето на това, което в колежа щяха да го научат за десет. После този необикновен човек, на име абат Дьо Маронис, довърши образованието на своя ученик, като го накара да изучи цивилизацията във всички нейни аспекти; предаваше му собствения си опит, рядко го мъкнеше по

църквите, които по това време бяха още затворени, понякога го водеше зад театралните кулиси и още по-често при куртизанки; показва му един по един механизмите на човешките чувства, изясни му политическите игри в салоните, които навремето бяха техен център; запозна го с правителствената машина и се опита от приятелско чувство към изоставеното, красиво и многообещаващо момче да му замени мъжествено майката. Нали Църквата е майка на сираците? Ученикът оправда големите грижи на учителя си.

Достойният човек почина като епископ през 1812 година, удовлетворен, че е оставил след себе си на земята едно шестнадесетгодишно момче, чиито чувства и ум бяха така формирани, че то би могло да сложи в джоба си който и да е четиридесетгодишен мъж. Кой би очаквал да намери каменно сърце и помътен от алкохол мозък под най-привлекателната външност, която старите примитивисти са придавали на змията-изкусителка в земния рай?

И това не е всичко. Добрият свят човек, облечен във виолетово, беше създал за своя любим питомец няколко връзки във висшето парижко общество, които можеха да се равняват на още сто хиляди франка рента. И така този свещеник, порочен, но дипломат, недоверчив, но учен, коварен, но учтив, на вид слабават, но силен и духом, и телом, беше толкова полезен за своя ученик, толкова снизходителен към пороците му, толкова опитен в оценката на борещите се сили, толкова дълбок, когато разобличаваше човешката природа: толкова млад на маса във „Фраскати“^[12] и къде ли не другаде, че през 1814 година признателният Дьо Марсе се трогваше само когато видеше портрета на скъпия си епископ, единственото движимо имущество, което може да му завещае този прелат, великолепен представител на хората, чийто гений ще спаси апостолическата римокатолическа църква, компрометирана в момента от слабостта на новите си свещеници и от старостта на първосвещениците си; но ако Църквата реши.

Войната на континента попречи на младия Дьо Марсе да се запознае с истинския си баща, чието име надали знаеше. Изоставен от госпожа Дьо Марсе още като дете, той и нея не познаваше по-добре. Естествено, малко съжаляваше за смъртта на предполагаемия си баща. Колкото до госпожица Дьо Марсе, единствената, която се бе държала с него като майка, след смъртта ѝ той ѝ издигна красива малка гробница

в Пер Лашез. Монсеньор Дьо Маронис беше обещал на набожната старица едно от най-хубавите места на небето и щом Анри видя, че тя умира щастлива, заплака с егоистични сълзи — жалеше не за нея, а за себе си. Като видя неговата скръб, за да го утеши, абатът му напомни, че почтената девица смъркаше енфие по отвратителен начин и ставаше от ден на ден толкова грозна, глуха и досадна, та той би трябвало да бъде благодарен за смъртта ѝ. През 1811 година епископът сне опеката от своя ученик. А след това, когато майката на господин Дьо Марсе се омъжи повторно, свещеникът избра на семеен съвет измежду своите енориаши един честен акефал^[13], предварително проверен в изповедалнята, и го натовари да се грижи за състоянието на младия Дьо Марсе, чиито доходи нямаше нищо против да използва, но капиталът държеше да се запази.

И така към края на 1814 година Анри дьо Марсе не беше свързан с никакви емоционални задължения на тази земя и беше свободен като птица без другар. Въпреки че беше навършил двадесет и две години, изглеждаше едва на седемнадесет. Общото мнение даже на най-взискателните негови съперници беше, че той е най-красивият младеж в Париж. От баща си, лорд Дъдли, беше наследил пленително сините, изпълнени с любов очи, от майка си — гъстите черни коси, а от двамата — чистотата на кръвта, нежната кожа на момиче, мил и скромнен външен вид, стройна аристократическа фигура и изключително красиви ръце. Щом някоя жена го зърнеше, полудяваше по него и в нея пламваше желание, което пронизваше сърцето, но се забравяше поради невъзможността да бъде задоволено, тъй като обикновено постоянството не е свойствено на парижанката. Малко от тези жени си повтарят подобно на мъжете девиза на Оранжкия владетелски дом: „Ще издържа.“

Въпреки юношеския си вид и бистрия си поглед Анри притежаваше лъвска храброст и маймунска ловкост. Стреляше в острие на нож от десет крачки и куршумът се разсичаше на две; яздейки, въплъщаваше легендарния кентавър; изящно караше екипаж с отпуснати юзди; беше пъргав като Керубино^[14] и кротък като агне, но можеше да победи човек от предградията на ужасната игра с ритници или тояги; свиреше на пиано така, че при нужда би могъл да стане музикант, и притежаваше глас, за който Барбайа^[15] би му давал по петдесет хиляди франка на сезон. Уви! Всички тези прекрасни

качества и очарователни недостатъци се помрачаваха от един отворителен порок: той не вярваше нито на мъжете, нито на жените, нито в Бога, нито в дявола. Капризната природа го беше надарила с качества, а един свещеник го беше дооформил.

За да може тази история да стане напълно ясна, тук е необходимо да се добави, че лорд Дъдли срещна, разбира се, много жени, съгласни да сътворят други копия на този прекрасен портрет. Неговият втори шедьовър от този вид беше едно момиче, кръстено Еуфемия, родено от една испанска дама, възпитано в Хавана и доведено след това в Мадрид заедно с една млада креолка от Антилите и с всички разорителни колониални навици. За щастие Еуфемия беше омъжена за един стар и много богат испански благородник — дон Ихос, маркиз Де Сан-Реал, който след окупирането на Испания от френските войски беше дошъл да живее в Париж и се бе настанил на улица Сен Лазар.

Колкото от нехайство, толкова и от уважение към непорочната им младост лорд Дъдли не осведомяваше децата си за роднинските връзки, които им създаваше навсякъде. Това е едно от малките неудобства на цивилизацията, но тя има толкова предимства, че заради благодеянията ѝ ще трябва да ѝ се простят подобни злополуки. За да не се връщаме повече към лорд Дъдли, ще добавим, че през 1816 година той дойде в Париж, за да се укрие от английското правосъдие, което, що се отнася до Изтока, покровителствува само стоките, внасяни оттам. Лордът пътешественик, виждайки за пръв път Анри, попита кой е този красив млад мъж, а когато узна неговото име, промълви: „Ах, колко жалко, че е мой син!“

Такава беше историята на младежа, който към средата на месец април 1815 година безгрижно се разхождаше по главната алея на Тюйлери подобно на животните, които знаят силата си и вървят спокойно и величествено; жените от буржоазията се обръщаха съвсем наивно, за да го видят още веднъж, другите жени не се обръщаха, а го изчакваха на връщане и запечатваха в паметта си този нежен образ, с когото и най-красивата измежду тях не би почувствувала тялото си загрозено.

Минавайки край него, маркиз Дьо Ронкьорол го попита:

„Но какво правиш тук в неделя?“

„Рибата кълве“ — отговори младежът.

Тези мисли бяха разменени само с поглед и нито Ронкъророл, нито Дьо Марсе дадоха вид, че се познават. Младежът оглеждаше разхождащите се с бързината на истинския парижанин, който като че ли не вижда и не чува нищо, а всъщност вижда и чува всичко. В този момент друг млад мъж се приближи до него, хвана го несприинудено под ръка и му каза:

— Как си, приятелю Дьо Марсе?

— Прекрасно — отговори Дьо Марсе с привидна сърдечност, която между двама млади парижани не обещава нищо нито за настоящето, нито за бъдещето.

И действително младите хора в Париж не приличат на младите хора от другите градове. Те се делят на две категории: младежи, които имат известно състояние, и младежи, които нямат нищо, или младежи, които мислят, и младежи, които харчат. Но да сме наясно, става въпрос за онези туземци, които се наслаждават на елегантния живот в Париж.

Безспорно има и други млади хора, но те са деца, които много късно опознават парижкия живот и остават разочаровани от него. Те, както казват първите, не разсъждават, а учат, зубрят. Най-сетне тук може да се срещнат и младежи, богати или бедни, които си избират кариера и се занимават само с нея. Донякъде напомнят Емил^[16] на Русо; от това тесто излизат граждани; те не се появяват в светското общество. Дипломатите ги наричат неучтиво глупаци. Глупаци или не, те увеличават броя на посредствените хора, под чиято тежест се огъва Франция. Винаги са на мястото си, готови да объркат обществените или частните работи с плоската мистрия на посредствеността, като се хвалят със собственото си безсилие, наричано от тях добри нрави и честност. С такива своего рода „отличници“ на обществото са пълни администрацията, армията, магистратурата, камарите, двора. Те принизяват, смазват страната и за държавното тяло са нещо като лимфна течност, която го утежнява и размеква. Тези почтени особи наричат способните хора неморални или мошеници. Ако мошениците карат да им се плащат услугите, те поне правят нещо, докато почтените вредят, но са уважавани от тълпата; за Франция е добре, че елегантната младеж ги жигосва, като ги нарича некадърници.

И така, на пръв поглед е естествено да се смята, че съществува ясна разлика между двата вида млади хора, които водят елегантен живот, приятна пасмина, към която принадлежеше и Анри дьо Марсе.

Но проникателните наблюдатели, които не се спират само на повърхността на нещата, скоро се убеждават, че различията са от чисто нравствен порядък и че няма нищо по-лъжовно от тази красива обвивка.

Всички те обаче се налагат над другите, говорят безразборно за нещата и хората, за литературата, за изящни изкуства, непрестанно споменават поредния Пит-Кобург^[17], прекъсват разговорите с каламбур, присмиват се на науката и на учените, презират всичко, което не знаят, и всичко, от което се страхуват, а след това застават над всичко и се обявяват за върховни съдии на всичко. Готови са да мамят бащите си и да проливат крокодилски сълзи на гърдите на майките си; но, общо взето, не вярват в нищо, злословят за жените или се преструват на скромни, а всъщност се намират във властта на някоя долна куртизанка или на някоя стара жена. Всички са разядени до мозъка на костите си от сметки, от разврат или от прекалено грубо желание да преуспеят и ако в организма им има камъни, при внимателно изследване те ще се открият у всички главно в сърцето. В нормално състояние външно са красиви, при всеки повод споменават за приятелство, държат се пленително. Язвителността преобладава в техния непрекъснато променящ се жаргон; стараят се да бъдат оригинални в облеклото; с гордост повтарят нелепостите на този или онзи нашумял актьор; при среща с непознат се отнасят към него с презрение или дързост, за да спечелят първия манш в тази своего рода игра, и тежко на човека, който не може да изтърпи обидата, за да им отмъсти по-късно. Изглеждат безразлични към нещастията и бедствията на своята родина. С една дума, цялата тази младеж прилича на красива бяла пяна, която се издига над бурните вълни. Те се обличат, обядват, танцуват и се забавляват даже в деня на битката при Ватерло, по време на холерна епидемия или на революция. Впрочем всичките харчат еднакво, но именно тук започва разликата.

Едните притежават капитала на несигурното богатство, което пилеят по приятен начин, другите очакват да го получат; всички имат едни и същи шивачи, но на едната част от тях сметките не са платени. Освен това през главите на едните като през решето преминават всякакви мисли, но никоя не се задържа, а другите сравняват различните идеи и възприемат само най-добрите. Едните смятат, че знаят нещо, а всъщност нищо не знаят, но си въобразяват, че разбират

всичко; готови са да заемат всичко на тези, които нямат нужда от нищо, но не предлагат нищо на тези, които имат нужда от нещо; вторите тайно изучават мислите на другите и за парите си или безумствата си вземат големи лихви. Едните нямат вече верни впечатления, защото душата им като потъмняло от употреба огледало е престанала да отразява какъвто и да е образ, а другите пестят чувствата си и жизнените си сили, въпреки че всъщност и те ги пилеят безразборно като първите. Едните, уповавайки се на надежди, се посвещават неубедено на някаква система, която в момента е носена от попътен вятър и върви против течението, но когато системата се провали, веднага скачат на друго политическо корабче; вторите пък преценяват бъдещето, проучват го и виждат в политическата вярност това, което англичаните виждат в търговската честност — залог за успех. Но докато имотният младеж подхвърля каламбур или измисля острога за новия курс на двореца, то безимотният младеж открито си прави сметка или извършва скрита подлост, стиска ръцете на приятелите си и преуспява. Първите не вярват никога в чуждите способности и считат мислите си за открития, като че ли светът е създаден от вчера, имат безгранично доверие в собствените си сили и си навреждат повече от най-големия им враг. Вторите пък са бронирани с вечно недоверие към хората, познават истинската им цена и са достатъчно проникателни, за да запазят една мисъл повече от приятелите си, които експлоатират; ето защо вечер, когато слагат глава на възглавницата, те претеглят хората така, както скъперникът тегли златото си. Първите се ядосват от дребната безочливост, но се оставят да ги правят за посмешище дипломатичните хора, които ги карат да позират пред тях, като дърпат водещия конец на тези марионетки — самолюбието, докато другите се държат така, че да бъдат уважавани и избират жертвите и покровителите си. Така че един ден тези, които не са имали нищо, имат доста, а тези, които са имали нещо, загубват всичко. Последните гледат на успелите си другари като на подли, безсърдечни, но силни хора.

„Силен е“ — това е голямата похвала, отдавана на онези, които *quibuscumque viis*^[18] са постигнали положение или богатство. Сред тях се срещат млади хора, които играят тази роля, като започват с дългове, и естествено са по-опасни от другите, които я играят без пукната пара.

Младият човек, който казваше, че е приятел на Дьо Марсе, беше лекомислено момче, дошло от провинцията, което модерните младежи учеха на изкуството да подяжда наследство, но все пак му оставаше една последна баница в провинцията, сигурен капитал. След като бе живял мизерно с някакви сто франка на месец, изведнъж бе наследил цялото богатство на баща си и не беше достатъчно умен, за да забележи, че се подиграват с него, но все пак си знаеше сметката, защото успя да запази една трета от парите си. Бе дошъл в Париж да открие с помощта на няколко хилядафранкови банкноти точната цена на конската амуниция, изкуството да не си щади прекалено ръкавиците, да слуша дълбокомислените разсъждения за обещанията, които могат да се дават на хората и какви договори е най-изгодно да се сключват с тях; много държеше да умее да говори изискано за конете си, за пиренейското си куче, да определя по дрехите, походката, обувките към коя категория спада дадена жена; да се научи да играе на екарте, да запомни няколко модни изрази и да придобие по време на престоя си в парижкото общество необходимия авторитет, за да може да пренесе в провинцията чая, сребърните английски прибори и да има правото до края на живота си да презира всичко около себе си.

Дьо Марсе го удостои с приятелството си, за да го използва в обществото, както смелият спекулант използва доверен агент. На Пол приятелството на Дьо Марсе, независимо дали беше истинско или престорено, създаваше положение в обществото и той на свой ред смяташе, че е много ловък, като използва близкия си приятел. Той живееше в сянката му, непрекъснато се подслоняваше под чадъра му, повтаряше думите му и се къпеше в неговата светлина. Като стоеше до Анри или даже когато вървеше с него, той като че ли казваше: „Не се опитвайте да ни засегнете — ние сме истински тигри!“ Често си позволяваше да подхвърля самодоволно:

— Каквото и да поискам от Анри, ще го направи, защото ми е приятел.

Но гледаше да не иска нищо, страхуваше се от него и този страх, въпреки че бе грижливо прикриван, се предаваше на другите и бе изгоден за Дьо Марсе.

— Този Дьо Марсе е голям човек — казваше Пол. — О! Ще видите, ще постигне това, което желае. Няма да се учудя, ако един ден стане министър на външните работи. За него няма прегради!

Освен това използваше името на Дьо Марсе за постоянен залог, както ефрейторът Трим^[19] — шапката си:

— Попитайте Дьо Марсе и ще се уверите!

Или пък:

— Оня ден бяхме на лов с Дьо Марсе и той не ми вярваше, но аз прескочих един храст, без да се мръдна от седлото!

Или още:

— Бяхме с Дьо Марсе при жени и, честна дума, аз — и т.н.

По този начин Пол дьо Манервил можеше да бъде причислен единствено към голямото, славно и могъщо семейство на глупците, които преуспяват. По-късно стана депутат, но засега не беше нищо. Неговият приятел Дьо Марсе го характеризираше така: „Питате ме какъв човек е Пол. Пол ли?... Той е просто Пол дьо Манервил.“

— Учудвам се, приятелю — каза той на Дьо Марсе, — че ви срещам тук в неделя.

— И аз щях да ти задам същия въпрос.

— Сигурно някоя интрига!...

— Интрига?

— Е, защо?...

— На тебе мога, разбира се, да ти кажа, без да компрометирам обекта на моята страст. За нас, аристократите, жена, която идва да се разхожда из Тюйлери в неделя, няма особена стойност.

— Ха-ха!

— Млъкни или повече нищо няма да чуеш. Смейш се прекалено силно. Хората ще си помислят, че сме препили на обед. Миналия четвъртък се разхождах тук, на терасата на фьойантинците, без да мисля за абсолютно нищо. Но като стигнах до изхода към улица Кастилионе, откъдето смятах да изляза, се озовах лице с лице с една жена или по-скоро момиче, което едва се въздържа да не ми се хвърли на врата не толкова от благоприличие, предполагам, колкото от този вид изумление, което подкосява крака и ръце, спуска се по гръбнака, стига до ходилата и ги приковава към земята. Аз често съм правил такова впечатление; дължи се на физическия магнетизъм, който се усилва, когато привличането е взаимно. Но, драги, това не беше смайване, а и самото момиче не беше обикновено. В духовно отношение лицето ѝ като че ли изразяваше: „Ето те тебе, мой идеал, възплъщение на моите мисли и денонощни мечти. Как попадна тук? И

защо именно тази сутрин? Защо не вчера? Вземи ме, аз съм твоя“ — и прочее. „Ясно — казах си аз, — ето още една!“ — И тогава я разгледах. Ах, драги, във физическо отношение моята непозната представлява най-очарователната жена, която съм срещал някога. Тя принадлежи към онази порода жени, които римляните са наричали *fulva, flava*^[20] — огнена жена. И в първия момент това, което най-много ме порази, бяха очите ѝ; още ги виждам — жълтеникави като на тигър, блестящо жълто злато, живо злато, което говори, мисли, влюбено злато, което непременно желае да бъде прибрано в малкото ти джобче.

— Но, Анри, кой не го знае това момиче! — възкликна Пол. — *Златоокото момиче*. Понякога идва тук. Ние я нарекохме така. Млада особа, около двадесет и две годишна, виждал съм я тук още по времето на Бурбоните, но я придружаваше една жена, която струва сто хиляди пъти повече от нея.

— Престани, Пол! На този свят не може да има по-хубава жена от това момиче, което прилича на котка, умилкваща се в краката на човека, момиче с такава бяла кожа и пепеляворуси коси, на вид нежно, но сигурно има косъмчета по третата става на пръстите и белезникав мъх по бузите, който на слънце очертава светъл контур от ушите до врата и надолу.

— Ах, но другата, драги Дьо Марсе, другата има черни очи, които никога не са пролели сълза, но горят; черни склучени вежди, които ѝ придават строго изражение, опровергано от пръхкавите ѝ устни, върху които целувката не оставя следа, пламенни, свежи устни, зноен тен, от който мъжът се топи като на слънце... но, честна дума, тя прилича на теб!

— Ласкаеш я!

— Тя има тънко, стройно тяло като на корвета, построена, за да лети, която се спуска върху търговския кораб с типичната френска неудържимост, захапва го и го потопява мигновено!

— Но, драги мой, какво ме интересува тази жена, която никога не съм виждал? — продължи Дьо Марсе. — Откакто изучавам жените, моята непозната е единствената, чиято девствена гръд и пищни сладострастни форми възпламват за мен единствената жена, за която съм мечтал. Тя е оригиналът на фантастичната картина, наречена „Жена, галеща химера“^[21], най-пламенното, най-демоничното

вдъхновение на античния гений; тя е свята поезия, принизена от онези, които са я копирали в своите фрески и мозайки, в камеи за тълпата буржоа, които виждат в тях дрънкулки за верижката на часовника си, докато тя е възплъщение на жената, бездна за неизчерпаеми наслади, в която човек потъва — идеалната жена. Може да се срещне понякога в Испания, в Италия, но почти никога във Франция. Отново видях тук в петък това златооко момиче, тази жена, галеща химерата си. Предчувствувах, че на другия ден ще се появи на същото място и не се излъгах. Приятно ми беше да вървя подир нея, без тя да ме види, да изучавам ленивата ѝ походка на жена, която за никъде не бърза, но в чиито движения се отгатва дремещо сладострастие. Тя се обърна, видя ме, отново остана поразена от мен, отново се стресна и изтръпна. Тогава забелязах истинската испанска дуеня^[22], която я пази и прилича на хиена, облечена в рокля от някой ревнивец, жена-дявол, платена добре, за да пази това прелестно създание... Ах! Дуенята събуди моето любопитство, което разгори още повече любовта ми. В събота не се появи. И ето че днес чакам това момиче, чиято химера съм аз, и нямам нищо против да заема мястото на чудовището от фреската.

— Ето я! — каза Пол. — Всички се обръщат да я видят...

Когато зърна Анри, непознатата поруменя, очите ѝ блеснаха, после се затвори и тя отмина.

— А ти казваш, че си ѝ направил впечатление! — възкликна шеговито Пол дьо Манервил.

Дуенята погледна втренчено и внимателно двамата младежи.

Когато непознатата и Анри се разминаха отново, девойката го докосна и стисна ръката му. След това се обърна и се усмихна пламенно, но дуенята я задърпа бързо към вратата за улица Кастилионе.

Двамата приятели тръгнаха след девойката, като се възхищаваха на гордо изправената ѝ главичка, от великолепната извивка на шията ѝ, по която се спускаха леки къдрици. *Златоокото момиче* имаше изящни крачета с тънки глезени, които пленяват лакомото мъжко въображение. Именно затова носеше елегантни обувки и по-къса рокля. Вървейки, тя се обръщаше от време на време, за да погледне Анри, и явно съжаляваше, че трябва да върви след дуенята, която, изглежда, ѝ беше едновременно господарка и робиня; тази жена можеше да бъде смазана от бой, но не и отпратена.

Всичко това беше очевидно.

Двамата приятели стигнаха до изхода. Двама лакеи в ливреи разгънаха стълбичката на едно елегантно купе, украсено с герб. *Златоокоото момиче* се качи първо и седна на мястото, от което можеше да бъде видяно, когато купето завие, сложи ръка на вратичката и тайно от дуенята махна с кърпичката си, без да се интересува какво ще кажат любопитните хора, като открито даде знак на Анри да я последва.

— Виждал ли си кърпичка да говори по-ясно? — попита Анри приятеля си.

После видя един файтон, готов да потегли, след като беше оставил пътниците си, и даде знак на кочияша да почака.

— Карайте след това купе и вижте на коя улица и пред коя къща ще спре. Ще ви дам десет франка — каза той. — Сбогом, Пол!

Файтонът се движеше след купето, което тръгна по улица Сен Лазар и влезе в един от най-красивите домове на квартала.

[1] „Конститусионел“ — вестник, изразител на либералната буржоазия: в опозиция по времето на Луи XVIII, поддръжник на властта при Юлската монархия. ↑

[2] *In petto* (ит.) — тайно в душата си. ↑

[3] *Талиони, Мари* (1804–1884) — обичана от парижката публика балерина. ↑

[4] *Протей* (гр.мит.) — син на Нептун, който можел да мени външния си вид както пожелае. ↑

[5] *Светивитово хоро* — хорея, заболяване на централната нервна система, изразено в неосъзнати движения на лицето и крайниците. ↑

[6] *Монади* — низши организми от рода на протозоите. ↑

[7] *Жак Кьор* (1395–1456) — френски финансист, банкер на Шарл VII. ↑

[8] *Лутеция* — келтското име на селището, на чието място по-късно се издига Париж; означава *тресавище*. ↑

[9] Гербът на Париж изобразява кораб, а девизът му гласи: „*Fluctuat nec mergitur*“ (лат.) — плава, но не потъва. ↑

[10] *Бронзовата мачта на Париж* — колоната на площад Вандом, излята от бронза на 1200 пленени вражески оръдия. Статуята

на Наполеон се издига на върха на колоната. ↑

[11] *Марсел* — горно четвъртито платно на кораб. ↑

[12] „*Фраскати*“ — игрален дом, който се намирал на ъгъла на улица Ришелъо и бул. Монмартър. ↑

[13] *Акефал* (гр.) — буквално безглав; тук в смисъл на безмозъчен човек, тъпак. ↑

[14] *Керубино* — името на пажа в комедията на Бомарше „Сватбата на Фигаро“. ↑

[15] *Барбайа, Доменико* — неаполитанският импресарио на Росини. ↑

[16] „*Емил, или За възпитанието*“ — роман от Русо, в който са изложени педагогическите възгледи на автора. ↑

[17] *Пит и Кобург* — Уилям Пит Младши (1759–1806) — английски политик, върл противник на Френската буржоазна революция; Фридрих фон Сакс-Кобург (1737–1815) — австрийски фелдмаршал. Техните имена са били често употребявани по време на Първата република, а също и по време на Империята като символи на антилибералната политика. Републиканците са наричали „Пит и Кобург“ роялистите, подозирани в противодържавни връзки с чужбина. ↑

[18] *Quibuscumque viis* (лат.) — по всички възможни пътища. ↑

[19] *Ефрейтор Трим* (герой от романа на Лорънс Стърн „Тристрам Шенди“) — често е цитиран от Балзак във „Физиология на брака“. Трим от учтивост носи обикновено шапката си в ръка и понякога си служи с нея, за да посочи някакъв предмет. ↑

[20] *Fulva, flava* (лат.) — червеникава, златистожълта. ↑

[21] *Жена, галеца химера* — Балзак има предвид картината „Фражолета“ от Латуш. ↑

[22] *Дуеня* (исп.) — компаньонка. ↑

ВТОРА ГЛАВА

НЕОБИКНОВЕНА СПОЛУКА

Дьо Марсе не обичаше да действа необмислено. Всеки друг млад мъж на негово място не би се въздържал веднага да се осведоми за момичето, което толкова пълно олицетворяваше неговите най-светли представи за жената, изразени в поезията на Изтока; но тъй като беше доста ловък и не искаше да провали бъдещото си щастие, каза на кочияша да продължи по улица Сен Лазар и да го заведе вкъщи.

На другия ден камериерът му, на име Лоран, хитър момък, нещо като Фронтен^[1] от старите комедии, чакаше край къщата, в която живееше непознатата, в часа, когато се разнася пощата. За да може да следи удобно и да обикаля, Лоран, както правят в подобен случай полицаите, си беше купил износени дрехи от един овернец и се опитваше да заприлича напълно на такъв. Когато пощаджията, който тази седмица обслужваше улица Сен Лазар, се появи, Лоран, се престори на чирак, забравил името на лицето, на което трябва да връчи пакет, и се обърна за помощ към него. Подведен в първия миг от външния му вид, пощаджията, тази толкова живописна личност сред цивилизования парижки живот, му каза, че домът, в който живее *Златоокоото момиче*, принадлежи на дон Ихос, маркиз Де Сан-Реал, испански гранд. От само себе си се разбираше, че „овернецът“ не беше изпратен при маркиза.

— Аз трябва да предам този пакет на маркизата.

— Тя отсъства — отговори пощаджията. — Писмата и се препращат в Лондон.

— Но маркизата не е ли младото момиче, което...

— Аха! — прекъсна го пощаджията и го изгледа внимателно, — ти си чирак, колкото аз съм танцьор.

Лоран показва няколко жълтици на приказливия служител и той започна да се усмихва.

— Ето ви името на вашия дивеч — каза той, изваждайки от кожената си чанта писмо с лондонски печат, на което се четеше следният адрес:

До госпожица
Пакита Валдес
ул. Сен Лазар, дом Сан Реал Париж

Адресът беше написан с остър, дребен женски почерк.

— Надявам се, че няма да се откажете от една бутилка вино „Шабли“ към филе с гъби, предшествувани от няколко дузини стриди? — попита Лоран, който искаше да спечели ценната дружба на пощаджията.

— След работа, в девет и половина, а къде?

— На ъгъла на Шосе д'Антен и улица Ньов де Матюрен, в „Пюи сан вен“ — отговори Лоран.

— Слушай, приятелю — каза пощаджията, когато се видя отново с камериера един час след първата им среща, — ако твоят господар е влюбен в това момиче, тежко му! Съмнявам се, че ще успеете да я видите. Аз съм от десет години пощаджия в Париж и съм видял най-различни врати, но мога със сигурност да кажа, без да се страхувам да бъда опроверган от някой колега, че няма по-загадъчна врата от вратата на господин Де Сан Реал. Никой не може да влезе, ако не знае някаква неизвестна парола, и забележете, че този дом ненапразно е избран с двор и градина, а за да бъде избягнат всякакъв контакт с другите къщи. Вратарят е един стар испанец, който не обелва нито дума на френски, но се взира в хората като същински Видок^[2], за да разбере да не би случайно да са крадци. Ако вратарят на първата врата се остави да бъде излъган от някой влюбен, от крадец или от вас, не че ви сравнявам, то в първата зала, която е със стъклена врата, ще срещнете домоуправителя, заобиколен от лакей. А той е стар хитрец, само че е още по-див и по-намръщен от вратаря. Ако някой мине през външната врата, то този домоуправител излиза, причаква го под колоната и го подлага на разпит, като че ли е престъпник. Това ми се случи на мен, обикновения пощаджия. Той ме помисли за преоблечен пратеник — каза той, смеейки се над това недоразумение. — А що се

отнася до слугите, не се надявайте да измъкнете нещо от тях; мисля, че са неми; никой в квартала не е чул и думичка от техните уста; не знам какви заплати им дават, за да не говорят и да не пият; истината е, че са необщителни, може би защото се страхуват да не им теглят куршума или пък да не загубят някаква огромна сума, ако проговорят. Ако вашият господар обича толкова много госпожица Пакита Валдес, че да преодолее всички тези препятствия, в никакъв случай няма да се справи с доня Конча Мариалва, дуенята, която я придружава и по-скоро ще я скрие под полите си, отколкото да се отдалечи от нея. Тези две жени сякаш са защити една за друга.

— Това, което ми казахте, уважаеми пощенецо — каза Лоран, след като опита виното, — потвърждава всичко, което сам току-що научих. Честна дума, помислих, че се подиграват с мен. Овощарката срещу къщата ми каза, че през нощта в градината пускали кучета и закачали храната им на стълбове, за да не могат да я достигнат. Ако някой се опита да влезе в градината, тези проклети животни ще се нахвърлят върху него и ще го разкъсат, защото ще помислят, че иска да им я отнеме. Ще ми кажете, че може да им се подхвърлят парчета месо, но изглежда, че са научени да ядат само от ръцете на вратаря.

— Вратарят на господин барон Дьо Нюсенжан, чиято градина в горната си част граничи с дома Сан Реал, ми разправи същото — каза пощаджията.

„Много добре, господарят ми го познава“ — помисли си Лоран.

— Знаете ли какво? — подзе той, поглеждайки крадешком към пощаджията. — Моят господар е такъв човек, че ако реши да целуне ходилата на някоя императрица, ще го направи непременно. Искам само да знам: ако той има нужда от вас, а това ви го пожелавам, защото е много щедър, ще може ли да разчита на вас?

— Дадено, господин Лоран, аз се казвам Моано^[3]. Името ми се пише точно както името на птичката.

— Наистина ли? — с усмивка каза Лоран.

— Живея на улица Троа Фрер номер 11, на шестия етаж — продължи Моано, — имам жена и четири деца и ако това, което ще искате от мен, не е противно на съвестта ми и на служебните ми задължения, нали разбирате, аз съм на вашите услуги.

— Вие сте порядъчен човек — каза Лоран и му стисна ръката.

— Няма съмнение, че Пакита Валдес е любовница на маркиз Де Сан-Реал, приятел на крал Фернандо. Само един осемдесетгодишен испански труп е способен да вземе такива предохранителни мерки — каза Анри, когато камериерът му докладва за резултата от своето разузнаване.

— Господине — каза му Лоран, — в този дом може да се влезе само ако се прелети с балон.

— Ти си глупак! Нима е необходимо да вляза вътре, за да притежавам Пакита. Тя нали може да излиза?

— Ами дуенята, господине?

— За няколко дни ще затворим своята дуеня.

— И тогава Пакита ще бъде наша! — възкликна Лоран, потривайки ръце.

— Негодник! — отговори Анри. — Ще те дам на дуенята, ако говориш така нагло за жена, която още не е моя. Дай ми дрехите, излизам.

Анри потъна за момент в радостни мисли. Без да проявяваме неуважение към жените, можем да признаем, че той постигаше всяка жена, която благоволяше да пожелае. Какво следователно да се каже за жена без любовник? Би ли могла да устои пред млад мъж, надарен с красота, която одухотворява тялото, с ум, който украсява душата, с упоритост и богатство, които са единствените истински сили? Но с тези толкова леки победи от две години насам Дьо Марсе се отегчаваше. От бездната на сладострастието той изваждаше повече чакъл, отколкото бисери. И подобно на властелините умоляваше съдбата да му даде някакво препятствие, за да го преодолее, някакво приключение, което ще изисква от него разгръщане на духовните му и физически сили, които се намираха в пълно бездействие. Въпреки че Пакита Валдес представляваше за него едно прекрасно съчетание на съвършенства, на които досега се бе наслаждавал само поотделно, към нея той почти не изпитваше страст. Лесните му успехи бяха отслабили любовното чувство в сърцето му. Подобно на старците и на преситените хора той проявяваше само екстравагантни капризи, опустошаващи влечения, прищевки, които, веднъж задоволени, не оставяха никакъв хубав спомен у него. За младите хора любовта е най-красивото чувство; под нейно влияние животът разцъфтява в душите им, а слънчевата ѝ сила поражда най-красиви вдъхновения, най-велики

мисли; Първите плодове на всяко нещо имат прекрасен вкус. При зрелите мъже любовта става страст; силата води до излишества. При старците се превръща в порок; безсилието води до крайности. Анри беше едновременно старец, зрял мъж и младеж. За да може да изпита отново вълненията на истинската любов, на него, както на Лъвлейс^[4], му трябваше една Кларис Харлоу. Без магическото отражение на такъв рядък бисер той щеше да има само страсти, изостряни било от парижката суета, било от амбицията да доведе някоя жена до дадена степен на разврат, или авантюри, които щяха да дразнят любопитството му. Докладът на камериера му Лоран придаде огромна цена на *Златоокото момиче*. Предстоеше борба с таен враг, който, изглежда, беше колкото опасен, толкова и умен и за да победи, Анри трябваше да пусне в ход всичките си сили. Той щеше да изиграе тази вечна стара комедия, която винаги ще бъде нова и чиито действащи лица са старецът, младото момиче и любовникът — дон Ихос, Пакита и Дьо Марсе. Ако Лоран можеше да мине за Фигаро, то дуенята изглеждаше съвършено неподкупна. Така случайността беше създала завръзката на тази поема на живо много по-добре от който и да е драматург. Но случайността не е ли също гениална?

„Играта ще бъде напрегната“ — помисли си Анри.

— Е, докъде стигнахме? — каза, влизайки, Пол дьо Манервил. — Идвам да обядвам с теб.

— Нали няма да се обидиш, ако се приготвя в твоє присъствие?

— Защо се шегуваш?

— Напоследък толкова неща взимаме от англичаните, че нищо чудно да станем лицемерни и превзети.

Лоран донесе на господаря си толкова различни тоалетни принадлежности и такива красиви неща, че Пол не се сдържа и каза:

— Но ти ще се забавиш два часа!

— Не — отговори Анри, — два часа и половина.

— Слушай, тъй като сега сме сами и можем да си кажем всичко, обясни ми, защо ти, който си толкова съвършен човек (защото ти наистина си съвършен), се правиш на прекалено суетен, което не е в твоя характер? Защо губиш два часа и половина за вчесване, след като е достатъчно да влезеш за четвърт час в банята, да се вчешеш набързо и да се облечеш? Хайде, обясни ми тази тайна.

— Трябва много да те обичам, глупчо, за да ти доверя възвишените си идеи — каза младият човек, на когото в момента четкаха краката с мека четка, намазана с английски сапун.

— Но аз съм толкова искрено привързан към теб — отговори Пол дьо Манервил — и те обичам, като признавам твоето превъзходство.

— Трябва да си забелязал, ако, разбира се, си способен да наблюдаваш душевните явления, че жените обичат суетните мъже — продължи Дьо Марсе, като отговори само с поглед на излиянията на Пол. — Знаеш ли защо? Приятелю, тези мъже са единствените, които се грижат за себе си. А да се грижиш толкова за себе си, нима не означава да се грижиш за чуждото благо? Мъжът, който не си принадлежи, е именно този, за когото жените се полакомяват. В своята същност любовта е крадла. А да не говорим за крайната чистоплътност, по която те лудеят. Намери ми една жена, в която би пламнала страст към някой занемарен мъж, дори да е забележителна личност! Ако това се случи, трябва да го причислим към прищевките на бременната жена ненормалност, каквато впрочем може да мине през ума на всекиго. Напротив, аз съм видял много забележителни мъже, изоставени от жените поради немарливостта им. Суетният мъж, като се занимава със своята особа, се занимава с глупости, с дреболии. А какво представлява жената? Една дреболия, сбор от глупости. Нима две случайно изпуснати думи не я карат да се измъчва в продължение на четири часа? Тя е сигурна, че суетният мъж ще се занимава с нея, защото той не мисли за велики неща. Тя няма да бъде изоставена заради славата, амбицията, изкуството, тези големи куртизанки, в които вижда свои съперници. Освен това суетните мъже приемат да бъдат осмени, за да се харесат на жената, а нейното сърце е пълно с благодарност към осмяния поради любов човек. Накратко казано, суетният мъж може да стане суетен само ако има достатъчно основание. Именно жените ни дават това звание. Суетният е полковник в любовта, има успехи и командува цял полк жени. Драги, в Париж всичко се знае и мъжът не може да стане суетен даром. Опитай се ти, който притежаваш само една жена и може би имаш причина, за да бъде само една, да станеш денди... ти даже няма да станеш смешен, а просто ще умреш. Ще се превърнеш в двуног предразсъдък, в един от тези хора, които са осъдени неминуемо да правят едно и също нещо.

Ти ще бъдеш олицетворена глупост, тъй както господин Дьо Лафайет^[5] олицетворява Америка, господин Дьо Талейран^[6] — дипломатията, Дезожие^[7] — песента, господин Дьо Сегюр^[8] — романа. Ако те изменят на своя жанр, никой няма вече да вярва в стойността на това, което правят! Ето какви сме ние, хората във Франция, винаги безапелационно несправедливи! Може би господин Дьо Талейран е голям финансист, господин Дьо Лафайет — тиранин, а Дезожие — администратор. Даже догодина да имаш четиридесет любовници, обществото ще ти признае само една. И тъй, суетността, приятелю Пол, е признак на спечелена неопровержима власт над женската порода. Обществото гледа на обичания от много жени мъж като на човек с великолепни качества и всички се надпреварват да го завладеят, горкия! Но повярвай ми, не е без значение да можеш да влизаш в салоните и да гледаш на хората от височината на възела на връзката си или през монокъл, да презреш и най-великолепния човек, ако носи демодирана жилетка. Лоран, боли ме! Следобед, Пол, ще отидем в Тюйлери да видим очарователното *Златооко момиче*.

След прекрасния обед двамата приятели обиколиха терасата на Фьойан и главната алея на Тюйлери, но не срещнаха божествената Пакита Валдес, заради която петдесет от най-елегантните млади парижани, ухаещи на мускус, с високо вързани връзки, звънтяха с шпорите на ботушите си, пляскаха с камшици, разхождаха се, говореха, смееха се и се пращаха по дяволите.

— Напразно дойдохме — каза Анри, — но имам една чудесна идея. Това момиче получава писма от Лондон. Пощаджията трябва да се подкупи или да се напие, да се разпечата някое писмо и, естествено, да се прочете, да се сложи в плика любовно писмо и да се запечата отново. Старият тиранин, *crudel tiranno*, несъмнено трябва да знае кой пише от Лондон и нищо няма да заподозре.

На другия ден Дьо Марсе отново отиде да се разходи по слънчевата тераса на фьойантинците и срещна Пакита Валдес. Понеже вече беше увлечен, тя му се стори още по-красива. Очите ѝ наистина го влудиха: лъчезарни, сякаш бяха от слънчева материя, те излъчваха пламенността на съвършеното ѝ тяло, в което всичко беше сладострастие. Когато се разминаваха, Дьо Марсе гореше от желание да докосне роклята на прелъстителното момиче, но всичките му опити бяха напразни. В момента, в който успя да изпревари дуенята и

Пакита, така че да се намери откъм *Златоокото момиче*, когато тръгне обратно, Пакита, не по-малко нетърпелива, избърза напред и Дьо Марсе почувствува как притисна ръката му толкова бързо, страстно и многозначително, че усети нещо като удар от електрическа искра. В миг всички младежки чувства бликнаха в сърцето му. Когато двамата влюбени се погледнаха, Пакита сякаш се засрами и сведе очи, за да не срещне очите на Анри, но нейният поглед се плъзна надолу, за да огледа краката и тялото на своя „победител“, както са казвали жените преди Революцията.

„Сигурен съм, че това момиче ще стане моя любовница“ — помисли си Анри.

Докато вървеше след нея, в края на терасата откъм площада Луи XV той забеляза стария маркиз Де Сан Реал, който, опрян на ръката на камериера си, се разхождаше с предпазливостта на болен от подагра изтощен старец. Доня Кончита, която се опасяваше от Анри, накара Пакита да мине между нея и стареца.

„Ах, така ли! — каза си Дьо Марсе, като хвърли презрителен поглед към дуенята. — Ако не успеем да те заставим да капитулираш, ще те приспим с малко опиум. Познаваме митологията и легендата на Аргус^[9].“

Преди да се качи, *Златоокото момиче* размени със своя възлюблен няколко погледа с напълно ясен смисъл, които очароваха Анри, но накрая дуенята ги забеляза, рязко каза няколко думи на Пакита и тя отчаяно се спусна към каретата. В продължение на няколко дни Пакита не се мярна в Тюйлери. Лоран, който по заповед на своя господар дебнеше около дома ѝ, разбра от съседите, че нито двете жени, нито маркизът са излизали от деня, когато дуенята бе забелязала погледа, разменен между повереното ѝ момиче и Анри. Тази толкова слаба нишка, която свързваше двамата влюбени, беше следователно прекъсната.

За няколко дни, без никой да разбере по какъв начин, Дьо Марсе постигна целта си. Намери печат и восък, съвсем подобни на тези, с които се запечатваха пращаните за госпожица Валдес от Лондон писма, същата хартия, с която си служеше нейният кореспондент, и освен това всички необходими принадлежности за слагане клеймата на английската и френската поща. После написа следното писмо, като му придаде вид, сякаш е изпратено от Лондон.

„Скъпа Пакиа, няма да се опитам да обрисувам с думи страстта, която възпламенихте в сърцето ми. Ако за мое щастие я споделяте, знайте, че аз намерих начин да се свържа с вас. Наричам се Адолф дьо Гуж и живея на улица Юниверсите номер 54. Ако вие сте следена и не можете да ми пишете и ако нямате хартия, нито пера, ще разбере по вашето мълчание. Така че ако утре от 8 часа сутринта до 10 часа вечерта не подхвърлите писмото (което ще бъде чакано през целия ден) през оградата на вашата градина в градината на барон Дьо Нюсенжан, в 10 часа на другия ден един напълно предан мой човек ще спусне незабелязано през стената с помощта на въже две шишенца. Разхождайте се по това време там. Едното шишенце ще съдържа опиум, за да бъде приспан вашият Аргус. Ще бъдат достатъчни шест капки. Другото шишенце ще съдържа мастило и е с ръбове, а флакончето с опиума — гладко. И двете са достатъчно плоски, за да можете да ги скриете под корсета си. Всичко, което вече направих, за да се свържа с вас, трябва да ви докаже колко много ви обичам. Ако се съмнявате в това, ще ви призная, че за едночасова среща с вас бих дал живота си.“

„Те вярват в това, тези глупави създания! — каза си Дьо Марсе. — И имат право. Какво ли ще си помислим за жена, която не се остави да бъде съблазнена от любовно писмо, придружено с толкова убедителни аргументи?“

На другия ден към 8 часа сутринта писмото бе предадено от почтения господин Моано, раздавача, на портиера на дома Сан Реал.

За да бъде по-близо до бойното поле, Дьо Марсе отиде да обядва у Пол, който живееше на улица Пепиниер. В два часа следобед в момента, когато двамата приятели си разказваха, като се смееха, за разоряването на един млад мъж, който бе пожелал да води елегантен живот, без да има достатъчно средства, и търсеха начин да го оженят сполучливо, кочияшът на Анри дойде у Пол и представи на господаря си един странен човек, който искал да говори на всяка цена с него. Човекът беше мулат, от когото Талма^[10], ако го срещнеше, би се

вдъхновил, за да изиграе ролята на Отело. Никога африканско лице не е изразявало по-добре величието на отмъщението, бързината на подозрението, готовността за незабавно изпълнение на някаква мисъл, силата на мавъра и детското му безразсъдство. Черните му очи бяха неподвижни като на хищна птица, оградени като на лешояд с ципести синкави клепачи без мигли. Тясното му ниско чело таеше нещо заплашително. Очевидно този човек беше подвластен на една-единствена мисъл. Не той беше господарят на жилестите си ръце. След него вървеше друг човек, когото всички земни обитатели, от зъзнещите гренландци до обливащите се в пот жители на Нова Англия, могат да си представят, като за това е достатъчна само една дума — нещастник. По това определение всеки ще го познае и ще си го въобрази в съответствие с представите на своята страна. Но чия фантазия може да измисли това бяло, набръчкано, червеникаво по краищата лице и тази дълга брада? Кой може да обрисова жълтеникавата му усукана връзка, мазната яка на ризата му, износената шапка, зеленикавия редингот, жалкия панталон, измачканата жилетка, иглата за вратовръзка от фалшиво злато, изцапаните обувки, чиито връзки са се влачили в калта? Кой ще го разбере в цялата му безкрайна сегашна и минала нищета? Кой? — Само парижанинът. Парижкият нещастник е нещастник в пълния смисъл на думата, тъй като той още изпитва радост и за това разбира колко е нещастен. Мулатът приличаше на палач на Луи XI, съпровождащ осъден към бесилката.

— Откъде измъкна тези чудаци? — възкликна Анри.

— По дяволите! От единия тръпки ме побиват — каза Пол.

— А кой си ти, който повече приличаш на християнин? — попита Анри, като погледна нещастника.

Мулатът прикова очите си върху младите хора, като човек, който не чува, но се мъчи да долови нещо по жестовете и по движенията на устните.

— Аз съм просбописец и преводач в съда. Седя в Съдебната палата. Казвам се Поансе.

— Добре, а другият? — попита Анри, като посочи мулата.

— Не знам, той говори само на някакво испанско наречие и ме доведе, за да се разбере с вас.

Мулатът извади от джоба си писмото на Анри до Пакита и му го даде. Анри го хвърли в огъня.

„Аха, добре, ето че работата започна да се изяснява“ — помисли си Анри.

— Пол, остави ни за момент сами.

— Аз му преведох това писмо — продължи преводачът, когато останаха сами. — След като го преведох, той отиде някъде. После се върна и ме доведе тук, като ми обеща два луидора.

— Какво имаш да ми кажеш, китаец? — попита Анри.

— Аз не го нарекох китаец — вметна преводачът, докато чакаше отговора на мулата. И след като го изслуша, продължи: — Той казва, господине, че вие трябва да бъдете утре вечер в десет и половина на булевард Монмартр, до кафенето. Там ще видите карета, в която ще се качите, след като кажете на този, който ще ви отвори вратичката, думата *cortejo*. Испанска дума, значи любовник — добави Поансе. И с поглед поздрави Анри.

— Добре.

Мулатът понечи да даде двата луидора, но Дьо Марсе не го остави и сам плати на преводача. Докато подаваше парите, мулатът изрече няколко думи.

— Какво казва?

— Предупреждава ме — отговори нещастникът, — че ако проговоря, ще ме удуши. Той е любезен, но по вида му личи, че може да го направи.

— Сигурен съм — отговори Анри, — ще го направи, щом казва.

— Той каза още — продължи преводачът, — че особата, която го изпраща, ви умолява заради вас и заради нея да бъдете много предпазлив в действията си, иначе вдигнатите над главите ви кинжали ще понижат сърцата ви и никаква земна сила не може да ви спаси.

— Така ли каза? Още по-добре, ще бъде по-забавно.

— Вече можеш да влезеш, Пол! — повика приятеля си той.

Мулатът, който не беше престанал да наблюдава с магнетичния си поглед възлюбения на Пакита Валдес, си тръгна, последван от преводача.

— Най-после едно наистина романтично приключение! В няколко подобни истории съм помагал досега. И аз най-после да намеря в този Париж любовна интрига, свързана със сериозни трудности и големи рискове. А, дявол да го вземе, каква смелост придава на жената опасността! Да ограничаваш, да принуждаваш

жена, не значи ли да ѝ вдъхнеш смелост и да ѝ дадеш правото мигом да преодолее прегради, които иначе с години не би имала сили да прескочи? Хайде, скочи, мила моя! Ще умреш ли? Бедно дете! Кинжали ли? Това са женски фантазии. Всички жени чувствуват нужда да придават значение на такива глупости. Впрочем ще помислим за това. Да, Пакита, моето момиче, ще помислим! Но, да ме вземат дяволите, сега, когато знам, че това красиво момиче, този шедьовър на природата, ми принадлежи, приключението губи малко от своята пикантност.

Въпреки тези лекомислени думи в душата му се бяха пробудили младежките чувства. За да съкрати очакването, той потърси силни удоволствия — игра на карти, обядва и вечеря с приятели, пи и яде прекалено и спечели десет-дванадесет хиляди франка. В два часа сутринта си тръгна от ресторант „Роше дьо Канкал“^[11], спа дълбоко като младенец, на сутринта се събуди свеж и румен, облече се, за да отиде в Тюйлери да види Пакита и след това да поязди, та да има апетит на обед и да убие времето си.

В уречения час Анри беше на булеварда, видя каретата и каза паролата на един човек, който, изглежда, че беше мулатът. Чувайки я, мулатът отвори вратичката и веднага разгъна подвижната стълбичка. Каретата се понесе толкова бързо из парижките улици, а и самият Анри беше толкова потънал в мисли, че не успя да види по кои улици минаваха и къде всъщност спряха. Мулатът го въведе в къща, чието стълбище се намираше до външната врата. То беше мрачно, както и площадката, на която Анри беше принуден да чака, докато мулатът отвори вратата на един влажен и зловонен тъмен апартамент, чиито стаи, едва осветени от свещта, която неговият водач намери във входното антре, изглеждаха празни и лошо мебелирани, като че ли собствениците бяха заминали. Същото усещане бе изпитал, докато бе чел един роман от Ан Радклиф^[12], в който героят прекосява хладните мрачни и безлюдни помещения на някакво тъжно и пусто жилище. Най-после мулатът отвори вратата на един салон. Старите мебели, извехтелите завеси му придаваха вид на вертеп. Тук се долавяше същата претенция за еlegantност, същата смесица от безвкусица, прах и мръсотия. До камината с едва тлеещ под пепелта огън, на едно канапе, тапицирано с червено холандско кадифе, седеше доста лошо облечена старика, на главата с тюрбан от онези, които само

застарелите англичанки могат да измислят и които биха имали огромен успех в Китай, където чудовищното е идеалната красота за художниците. Този салон, старата жена, гаснещата камина биха изстудили любовта, ако Пакита също не се намираше там, полуизлегната на едно малко канапе, облечена със съблазнителен пенъоар; сега тя без стеснение хвърляше златистоогнени погледи, показваше изящните си крака и пленяваше с красивите си движения. Тази първа среща беше като всички първи срещи на обхванати от страст хора, които бързо са преминали разделящото ги разстояние и се желаят пламенно, без обаче да се познават още. При такова неудобно положение неизбежно се чувствава принуда до момента, в който душите намерят общ език. Ако желанието придава смелост на мъжа и го подтиква да преодолее всички препятствия, то влюбената, ако е истинска жена, колкото и да е увлечена, се чувства изплашена, че толкова бързо е стигнала до целта и трябва да се отдаде, което за много жени означава пропадане в бездна, в дъното на която те не знаят какво ще намерят. Неволната студенина на жената контрастира с любовните ѝ признания и действа неизбежно даже на най-влюбения мъж. Тези настроения замъгляват душите и предизвикват нещо като мимолетна болест. В блаженото странствуване, което две души предприемат през красивата страна на любовта, този момент представлява безплодна пустош, ту влажна, ту пламтяща, покрита с горещи пясъци, пресечена от блатата, но тя трябва да се премине, преди да се стигне до китните горички, пълни с рози, под чиито сенки, на килими от мека зеленина се разполагат любовта и нейната свита от наслаждения. Често пъти в такива моменти остроумният човек се лишава от остроумието си, откликва на всичко с глуповат смях, сякаш затъпява под вледеняващия натиск на желанието. Случва се двама души, и двамата красиви, умни и увлечени, в началото да си говорят само най-глупави изтъркани фрази до момента, в който случайно изпусната дума, трепетен поглед, внезапно преминала между тях искра ги довеждат до оградената с цветя пътека, по която човек не върви, а се спуска, без обаче да слиза надолу. Това душевно състояние винаги зависи от силата на чувствата. Двама души, които не са много влюбени, не могат да изпитват подобно нещо. Като въздействие тази душевна криза може да бъде сравнена със сиянието на безоблачно небе. На пръв поглед природата е сякаш обвита с тънък воал, небесният лазур изглежда черен, а ослепителната

светлина се възприема като мрак. Страстта, обхванала Анри и испанката, беше еднакво силна, законът на статиката, който гласи, че две еднакви сили при стълкновение взаимно се унищожават, може би е валиден и за духовния свят. Освен това смущението между тях се увеличаваше поради присъствието на старата мумия. Любовта се плаши от всичко и се радва на всичко, за нея всичко има смисъл, всичко е предзнаменование — щастливо или злокобно. Тази грохнала старица се явяваше като една възможна развръзка и приличаше на отворителната рибя опашка, с която древногръцката символика е надарила химерите и сирените, които имат толкова привлекателни и съблазнителни тела, както в началото е привлекателна всяка страст. Въпреки че Анри беше не точно свободомислещ (тази дума винаги звучи подигравателно), но човек с изключителна вътрешна свобода, толкова силен, колкото това е възможно за невярващи, картината, която се разкри пред очите му, го порази дълбоко. Впрочем, най-силните хора са, естествено, и най-чувствителни и следователно — най-суеверни, ако може да бъде наречена суеверие първата неволна преценка, безспорно резултат на проникателност за неща, които убягват от погледа на обикновените хора, по не и от техния.

Испанката се възползува от този миг на смайване, за да се отдаде на възторга на безпределното обожание, което владее сърцето на жената, когато обича истински и е в присъствието на толкова желан кумир. Очите ѝ искряха, пълни с радост и щастие. Беше като омагьосана и без страх се опияняваше от дълго очакваното блаженство. В този миг тя се стори на Анри тъй чудно красива, че цялата тази фантасмагория от дрипи, излинали червени завеси, зелени рогозки пред креслата, лошо изчистените плочки на пода, целият този мизерен и жалък разкош изчезна веднага. Салонът се озари от светлина и той виждаше като през мъгла ужасната харпия^[13], неподвижна и безмълвна на червеното канапе, и жълтите ѝ очи, които издаваха робски чувства, породени от нещастие или от порок, който като тиран оскотява човека под бича на своя деспотизъм. Очите ѝ имаха студения блясък на очите на тигър в клетка, който чувствава безсилието си и е принуден да сподави желанието си да разкъсва.

— Коя е тази жена? — промълви Анри.

Но Пакита не отговори. Със знак показва, че не разбира френски, и го попита дали знае английски. Дьо Марсе повтори въпроса си на

английски.

— Това е единствената жена, на която мога да се доверя, въпреки че ме е продала — отговори спокойно Пакита. — Мили Адолф, това е моята майка, робиня, купена от Грузия заради рядката си красота, от която е останало много малко. Говори само родния си език.

Държанието на жената и желанието ѝ да разбере по движенията на дъщеря си и Анри какво става между тях, изведнъж се изясниха и младият човек се почувствува по-добре.

— Пакита — попита той, — значи, няма да бъдем оставени сами?

— Никога — тъжно каза тя. — При това ние имаме на разположение малко дни.

Тя наведе очи, погледна ръцете си и с пръстите на лявата започна да брои върху дясната. За Анри това бяха най-красивите ръце, които бе виждал.

— Един, два, три...

Тя изброи до дванадесет.

— Да — каза тя, — имаме дванадесет дни.

— А след това?

— След това — отвърна Пакита, потънала в мисли подобно на слаба жена, над която виси брадвата на палача и предварително е убита от ужасния страх, който я лишаваше от великолепната енергия, с която природата видимо я беше надарила, за да възбужда още по-голямо сладострастие и да превръща в безкрайни поеми даже най-плътските наслаждения, — след това... — повтори тя и очите ѝ се втрениха в една точка. Изглежда, че съзерцаваше нещо далечно и заплашително. — Не знам.

„Това момиче е лудо“ — помисли си Анри, сам обзет от странни мисли.

Струваше му се, че Пакита е заета с нещо извън него. Приличаше на жена, разкъсвана едновременно от угризения и от страст. Може би таеше в сърцето си друга любов, която ту забравяше, ту си припомняше. В миг у Анри нахлуха хиляди противоречиви мисли. Това момиче се превърна за него в мистерия; но като я наблюдаваше с опитния поглед на преситен мъж, зажаднял за нови преживявания, подобно на онзи източен цар, който изисквал да му се измислят наслаждения — ужасна клада, която терзае силните души, —

Анри видя в Пакита най-разкошния инструмент за любов, който природата си беше доставила удоволствието да създаде. Предполагаемите възможности на тази машина, без душата да влиза в сметката, биха изплашили всеки друг, но не и Дьо Марсе; той обаче беше заслепен от тази богата жетва на бъдещи наслади, на постоянно разнообразие в блаженството — мечта за всеки мъж, която и всяка любеща жена се стреми пламенно да осъществи. Влуди го мисълта, че безконечното е станало осезаемо и е преминало в най-опияняващите за човека усещания. Той видя у Пакита всичко това много по-ясно, отколкото у която и да било друга жена, тъй като с удоволствие се оставяше да бъде гледана, щастлива, че се възхищават от нея. Възхищението на Дьо Марсе се превърна в скрита ярост, гняв, който той издаде напълно, като хвърли поглед на испанката; тя го разбра, като че ли бе свикнала на такива погледи.

— Ако не бъдеш само моя, ще те убия! — извика той.

Като чу тези думи, Пакита закри лицето си с ръце и наивно извика:

— Света Дево, къде попаднах!

Тя стана, втурна се към червеното канапе, зарови глава в дрипите, които покриваха майчината ѝ гръд, и заплака. Старицата седеше, без да мръдне и без да утеши дъщеря си. Тя притежаваше в най-висша степен суровостта на дивите народи и невъзмутимостта на статуя, непроницаема за наблюдателя. Дали обичаше дъщеря си? Невъзможно беше да се разбере. Под нейната маска се таяха всички човешки чувства, както добрите, така и лошите, и всичко можеше да се очаква от това същество. Погледът ѝ се местеше бавно от красивите коси на дъщеря ѝ, които я обгръщаха като наметка, към лицето на Анри, което тя наблюдаваше с неизразимо любопитство. Тя като че ли се питаше дали не е магия появяването му в тази стая и каква прищявка на природата е создала толкова привлекателен мъж.

„Тези жени се подиграват с мен“ — помисли си Анри.

В този момент Пакита вдигна глава и му хвърли поглед, който проникваше в душата и я изгаряше. Стори му се толкова красива, че се закле да притежава това съкровище от красота.

— Бъди моя, Пакита!

— Да ме убиеш ли искаш? — попива плахо тя, пълна с трепет и безпокойство, но привлечена към него от необяснима сила.

— Да те убия ли? — усмихна се Анри.

Пакита извика от ужас, каза нещо на старицата, която властно взе ръката на младежа, а след това и тази на дъщеря си, дълго ги разглежда и ги пусна, клатейки зловещо глава.

— Бъди моя още тази вечер, веднага, последвай ме, не ме оставяй, послушай ме, Пакита! Обичаш ли ме? Ела!

И за един миг той й каза хиляди безумни слова със скоростта на поток, който скача между скалите и повтаря ромона си с безброй различни звуци.

— Същият глас... — промълви тъжно Пакита, но така, че Дьо Марсе да не я чуе — и същата пламенност — прибави тя. После, оставяйки се на неизразимата си страст, каза: — Добре, да бъде така. Само че не тази вечер. Тази вечер съм дала съвсем малко опиум на Конча, може да се събуди и тогава съм загубена. Сега всички вкъщи смятат, че спя в стаята си. След два дена бъди на същото място и кажи същата дума на същия човек. Той е мъж на моята дойка и ако го подложат на мъчения, ще умре, но няма да успеят да изтръгнат нито дума против мен. Сбогом.

Тя го прегърна силно, обвини се около него, привлече главата му, подаде му устните си и целувката им ги замая така, че земята сякаш се разтвори под краката на Дьо Марсе, а Пакита извика „върви си!“ с глас, който явно показваше колко малко се владее и тя, но не отпускате прегръдката си, само продължаваше да вика „върви си!“ — докато бавно го заведе до стълбището.

Там мулатът, на когото белите очи заискриха, щом видя Пакита, взе свещника от ръцете на своя идол и придружи Анри до улицата. Остави свещника под свода, отвори вратичката, настана Анри в каретата и с огромна скорост го заведе до булевард Италиен. Конете препускаха, като обсебени от дяволи.

Цялата тази сцена изглеждаше на Дьо Марсе като сън, но такъв сън, който, след като изчезне, оставя в душата чувство за свръхестествена наслада и после човек я търси цял живот... Една целувка беше достатъчна. Не можеше да има по-благопристойна, почиста, дори по-хладна от тази любовна среща, станала на толкова ужасно във всичките си подробности място, пред очите на толкова отвратително божество — тъй като майката се отпечата в съзнанието на Анри като адско изчадие, сгърчено, мъртвешко, порочно, диво и

жестоко, до което въображението на художниците и поетите не беше още достигнало. Всъщност никоя друга среща не беше възбуждала до такава степен неговата чувственост, не беше разбулвала толкова дръзко сладострастие и не бе карала любовта по-силно да блика от сърцето му, за да насища въздуха около него. Дьо Марсе беше опиянен от нещо мрачно, тайнствено, сладостно, нежно, смущаващо, преливащо — съчетание на ужасно и божествено, на рай и ад. Той не беше вече същият човек, въпреки че беше достатъчно силен, за да устои на опиянението на страстта.

За да може да бъде разбрано добре поведението му при развързката на тази история, е необходимо да се обясни как душата му се беше разширила във възраст, когато младите хора се смаяват, като прекарват времето си с жени или като се занимават прекалено много с тях. Той беше израснал душевно поради такова съчетание на скрити обстоятелства, които го облякоха с огромна непозната власт. Този млад човек държеше в ръцете си по-мощен скиптър от скиптъра на съвременните крале, повечето от които са ограничени от законите даже в най-малките си прояви на собствена воля. Дьо Марсе упражняваше тираничната власт на източен деспот. Но тази власт, глупаво упражнявана в Азия от оскотели хора, беше удесеторена от европейската интелигентност, от френския дух — най-будния, най-острия от всички инструменти на ума. Анри можеше да направи всичко, за да удовлетвори желанието си за удоволствия и своята суета. Това невидимо въздействие върху обществото му придаваше истинско, но тайно величие, без надутост, съсредоточено в себе си. Той се чувствуваше не като Луи XIV, а като най-гордите халифи, фараони, ксерксовци, които са смятали, че имат божествен произход, и подобно на Бога са забулвали лицата си пред своите поданици под предлог, че погледът им умъртвява. Така, без никакво угризение, че е едновременно съдия и страна, Дьо Марсе хладно осъждаше на смърт мъжа или жената, които го бяха дълбоко обидили. Въпреки че често присъдата беше произнесена почти шеговито, тя си оставаше окончателна. Една грешка се превръщаше в нещастие, гибелно като гърма, който пада върху някоя щастлива парижанка във файтона, вместо да удари стария кочияш, който я води на среща. Именно затова горчивата дълбока ирония, с която се отличаваше езикът на този млад човек, предизвикваше доста често ужас и никой не смееше да го

дразни. Обикновено жените много се увличат по такива мъже, които сами се смятат за паши и сякаш шествуват придружени от лъвове и палачи, като всяват ужас. В резултат на това подобни мъже притежават сигурност в действията, увереност във властта си, гордост в погледа, лъвско съзнание, което vyplъщава за жените типа силен мъж, за когото те всички мечтаят. Такъв беше и Дьо Марсе.

В този момент, уверен в щастливото си бъдеще, той отново се превърна в гъвкав юноша и когато отиде да си легне, мечтаеше само да обича. Сънува Златоокото момиче, тъй както сънуват страстно влюбените младежи. Това бяха фантастични видения, неуловими странни образи, изпълнени със светлина, които разкриваха невидими светове, но си оставаха неясни, като че ли було се спускаше пред тях. Следващите два дни той изчезна, без никой да разбере къде е отишъл. Властта му се проявяваше само при определени условия и за негово щастие през тези два дни той беше прост войник в служба на този демон, на когото дължеше свръхестественото си съществуване. Но вечерта в уречения час, той чакаше на булеварда каретата, която дойде навреме. Мулатът се приближи до Анри и произнесе на френски една фраза, която очевидно беше научил наизуст:

— Ако искате да дойдете, каза тя, ще трябва да се съгласите да ви завържа очите.

И Кристемиио извади един бял копринен шал.

— Не! — възпротиви се Анри, чиято могъща душа се разбунтува изведнъж.

И той понечи да се качи в каретата, но мулатът даде знак и тя потегли.

— Съгласен съм! — извика Дьо Марсе, разярен, че загубва обещаното щастие. Впрочем той виждаше, че не е възможно да не отстъпи пред един роб, сляпо покорен като палач. И нима върху това пасивно оръдие трябваше да стовари гнева си?

Мулатът подсвирна и каретата се върна. Анри се качи бързо. Вече няколко любопитни глупаци се бяха събрали на булеварда. Анри беше силен и поиска да изиграе мулата. Когато каретата тръгна в тръс, той хвана ръцете на пазача си, за да го обуздае и като го обезвреди, да може да разбере къде отиват. Опитът му беше напразен. Очите на мулата блеснаха в тъмнината. Човекът нададе виковете, които гневът задавяше в гърлото му, успя да се освободи, отблъсна Дьо Марсе с

желязната си ръка и го закова, така да се каже, в дъното на каретата; след това със свободната си ръка извади кама с триъгълен връх и подсвирна. Кочияшът чу и спря. Анри не носеше оръжие и беше принуден да се подчини; протегна глава към шала. Това движение на покорност успокои Кристемио и той му върза очите с грижливост и внимание, които свидетелствуваха за нещо като страхопочитание пред личността на човека, обичан от неговия идол. Но преди да вземе тази предпазна мярка, прибра недоверчиво камата в страничния си джоб и закопча дрехата си догоре.

„Тоя китаец можеше да ме убие!“ — помисли си Дьо Марсе.

Каретата бързо потегли отново. За човек като Анри, който познаваше така добре Париж, оставаше една възможност да разбере къде отиват: достатъчно беше да се съсредоточи и да пресмята по броя на прекосените канавки напречните улици, край които минаваха, докато каретата продължеше да се движи само напред по булевардите. По този начин той щеше да успее да познае по коя странична улица ще завият към Сена или към високите части на Монмартр и да открие името и мястото на улицата, на която неговият водач щеше да нареди да спрат. Но силното вълнение, което му беше причинила схватката, яростта от унизеното му достойнство, мислите за отмъщение, които се въртяха в главата му, предположенията, които му подсказваха щателните предпазни мерки, взети от тайнственото момиче, за да бъде отведен при нея — всичко това му попречи да съсредоточи вниманието си като слепец, а то му беше необходимо, за да разчита на ума и паметта си. Пътуваха половин час. Когато каретата спря, пътят не беше вече павиран. Мулатът и кочияшът хванаха Анри през кръста, вдигнаха го и го сложиха на нещо като носилка; прекосиха градина и той усети аромат на цветя и характерния мирис на дървета и на зеленина. Цареше такава дълбока тишина, че той даже успя да долови звука на падащи от влажните листа капки. Двата мъже го изкачиха по стълбите, накараха го да се изправи, преведоха го през различни помещения, държейки го за ръка, и най-после го оставиха в една стая, в която въздухът ухаеше. Той почувствува дебел килим под краката си. Женска ръка го накара да седне на един диван и свали шала от очите му. Анри видя пред себе си Пакита, но Пакита, обкръжена с разкоша на сладострастна жена.

Половината от будоара, където се намираше Анри, беше леко закръглена, а противоположната му част образуваше правилен квадрат, в средата на който блестеше камина от бял и златист мрамор. Анри беше въведен през една странична врата, закрыта от пищна бродирана завеса, която се намираше точно срещу един прозорец. В подковообразната част на стаята имаше истински турски диван, тоест матрак, сложен направо на земята, но широк като легло, с обиколка петдесет стъпки, покрит с бял кашмир, украсен с черни и маковочервени пискюли, разположени във формата на ромбове. Гърбът на това огромно легло се издигаше няколко пръста над куп възглавнички, подбрани с вкус, които го правеха още по-разкошно с украшенията си. Стените на будоара бяха покрити с червен плат, над който се спускаше муселин, набран така, че да образува нещо като канелюри на коринтска колона, закрепени горе и долу с ленти от маковочервен плат с черни арабески. Под муселина маковият цвят изглеждаше розов, с розовия цвят на любовта, в който бяха и завесите на прозореца, също от индийски муселин, подплатени с розова тафта и украсени с маковочервени и черни ресни. Шест позлатени аплика с по две свещи, окачени на стената на равни разстояния, осветяваха дивана. От средата на лъчистобелия таван с позлатен корниз се спускаше сребърен полилей с матова позлата. Килимът приличаше на източен шал, а шарките му припомняха стиховете на Персия, където ръце на роби го бяха изтъкали. Мебелите бяха тапицирани с бял кашмир с черни и маковочервени орнаменти. Часовникът с махало и свещниците бяха от бял и златист мрамор. На единствената маса в стаята вместо покривка имаше кашмирен шал. В изящни цветарници растяха най-различни рози и други бели и червени цветя. С една дума, и най-малката подробност изглеждаше обмислена грижливо и с любов. Никога пищността не е била толкова кокетно прикрита, за да се превърне в елегантност, да изрази изящество и да възбуди сладострастие. В тази обстановка и най-студеният човек би се възпламенил. Преливащите се цветове на тапетите, които се променяха при плъзгането на погледа, като ставаха ту съвсем бели, ту съвсем розови, се съчетаваха с игрите на светлината, проникваща през прозрачните гънки на муселина, и създаваха впечатление за нещо облачно и ефирно. Душата изпитва към белия цвят някакво особено влечение, на любовта се нрави червеният, а златистият цвят поощрява

страстите, тъй като има власт да осъществи техните прищевки. По този начин всичко смътно и тайнствено, което се крие у човека, всички необясними симпатии са подхранвани несъзнателно. В тази съвършена хармония имаше такова съчетание на цветовете, на което душата откликваше със сладострастни, смътни, блуждаещи мисли.

Сред тази ефирна атмосфера, наситена с прелестни благоухания, пред Анри се появи Пакита, облечена в бял пеньоар, боса с портокалови цветчета в косите, коленичила, изпълнена с молитвено благоговение, сякаш той беше божеството на този храм, в който бе благоволил да дойде. Въпреки че беше свикнал с изискания парижки вкус, Дьо Марсе се изненада при вида на тази раковина, подобна на мидата, в която се е родила Венера. Било под влияние на контраста между мрака, от който беше излязъл, и светлината, която обливаше душата му, било поради мигновено натрапилото се сравнение между тази сцена и обстановката при първата им среща, той изпита нежно чувство, каквото поражда истинската поезия. Щом забеляза сред това кътче, появило се пред него по вълшебен начин, най-съвършеното творение — девойката с топъл цвят на лицето, нежна кожа, леко позлатена от отраженията на червения цвят и от любовния изблик, и грейнала, сякаш отразяваше лъчите на светлината и на багрите, — целият му гняв, желанието му за отмъщение, ранената му гордост — всичко изчезна. Като орел, който се спуска към плячка, той я грабна в обятията си, сложи я на коленете си и почувствува с неизразимо опиянение сладострастната прегръдка на момичето, което се притисна към него с цялото си красиво и пищно тяло.

— Пакита, ела! — прошепна Анри.

— Говори, говори, без да се страхуваш! — каза тя. — Това място е създадено за любов. Никакъв звук не може да излезе оттук, направено е всичко, за да се запази тук всеки тон и всяка мелодия на любимия глас. И най-силните викове няма да бъдат чути отвъд тези стени. Тук може някой да бъде убит, но стенанията му ще бъдат напразни, все едно че е сред Великата пустиня.

— Кой ли така добре е разбрал ревността и нейните нужди?

— Никога не ме питай за това — отговори тя, като сваляше с безкрайна нежност вратовръзката на младия човек, несъмнено за да може да види шията му.

— Ето тази шия, която толкова харесвам — каза тя. — Искаш ли да ми доставиш удоволствие?

Въпросът прозвуча почти похотливо и изтръгна Дьо Марсе от мислите, в които беше потънал след деспотичната забрана на Пакита да разпитва за непознатото същество, чиято сянка витаеше над тях.

— Но ако аз поискам да разбера кой царува тук? Пакита го погледна разтреперана.

— Значи, не съм аз — каза той, стана, отблъсна момичето и то падна с главата назад. — Където и да съм, аз искам да бъда единствен.

— Поразително! Поразително! — извика бедната робиня, обзета от ужас.

— Но на кого ти приличам? Ще ми отговориш ли? Просълзена, Пакита бавно се изправи, отиде до един от двата абаносови шкафа, взе оттам кинжал и го подаде на Анри с толкова пълно покорство, че би умилостивила дори тигър.

— Създай ми празник, какъвто създават мъжете, когато обичат — каза Пакита, — и ме убий, докато спя, тъй като не мога да ти отговоря. Слушай. Аз съм вързана като нещастно животно за кол и се учудвам, че успях да хвърля мост над пропастта, която ни разделя. Опияни ме с ласки и след това ме убий! О, не, не... — възкликна тя, сплитайки ръце — не ме убивай! Аз обичам живота! Та той за мен е толкова красив! Въпреки че съм робиня, аз съм също и кралица. Бих могла да те измамя с думи, да ти кажа, че обичам само теб, да ти го докажа, да се възползвам от моментната си власт и да те помоля: „Вземи ме, както човек се наслаждава мимоходом на уханието на цветята в кралска градина.“ А после, след като използвам хитрото си женско красноречие и крилете на насладата, за да утоля жаждата си, бих могла да накарам да те хвърлят в дъното на един кладенец, където никой няма да те намери, защото е изкопан за отмъщение, което да не се бои от правосъдието. Това е кладенец, пълен с вар, която ще те унищожи така, че от теб няма да се намери и частица. В сърцето ми ти ще останеш завинаги мой.

Анри погледна момичето, без да трепне, и този безстрашен поглед я изпълни с радост.

— Не, няма да го направя! Ти не си попаднал в клопка, а в сърцето на жена, която те обожаваш. Самата аз ще бъда хвърлена в кладенеца!

— Всичко това е необикновено странно — каза Дьо Марсе, като я разглеждаше внимателно. — Ти ми изглеждаш добро, но особено момиче. Честна дума, ти си жива загадка, чийто отговор ми се струва труден за намиране.

Пакита не разбра нищо от това, което каза младият човек. Тя го наблюдаваше нежно, с широко отворени очи, които никога не биха могли да гледат глупаво, тъй като бяха пълни със сладострастие.

— Чакай, любов моя — каза тя, връщайки се на първоначалната си мисъл, — искаш ли да ми доставиш удоволствие?

— Ще направя всичко, което искаш, и даже това, което не искаш — отговори засмяно Дьо Марсе; беше си възвърнал непринудеността на суетен мъж и беше решил да се остави на щастливия случай, без да гледа нито напред, нито назад. Освен това може би разчиташе на своята власт и на умението си на човек с много успехи, за да овладее напълно това момиче след няколко часа и да научи всичките му тайни.

— Добре — каза Пакита, — остави ме да те наглася по мой вкус.

— Направи ме по твой вкус — съгласи се Анри.

Зарадвана, тя извади от единия шкаф рокля от червено кадифе и облече с нея Дьо Марсе, сложи му женска шапчица и го загърна с шал. Като се отдаваше на тези лудории, които правеше с детска невинност, тя се смееше нервно и приличаше на болна птичка, която пърха с крилца. В този момент за нея нищо друго не съществуваше.

Ако е възможно да бъдат обрисувани нечуваните наслади, които изпитаха тези две красиви същества, създадени от небето в миг на радост, то може би е необходимо да бъдат изразени по метафизичен начин странните, почти фантастични впечатления на младия човек. Хората с общественото положение на Дьо Марсе, които живеят като него, веднага могат да познаят невинността на момиче. Но странно! Въпреки че *Златоокото момиче* беше девствено, то положително не беше невинно. Толкова необичайното съчетание на тайнствено и реално, на сянка и светлина, на ужасно и красиво, на удоволствие и опасност, на рай и ад, което Дьо Марсе беше вече намерил в тази авантюра, продължаваше да действа в капризното и прекрасно същество, на което той се наслаждаваше. Цялата опитност и най-изтънчената чувственост, всичко, което Анри познаваше от тази поезия на плътта, която се нарича любов, всичко беше надминато от съкровищата, с които го надари това момиче, чиито искрящи очи не

мамеха, когато обещавах. Това беше някаква източна поема, обляна от слънцето, с което Саади^[14] и Хафез^[15] са изпълнили трепетните си стихове. Обаче нито ритъмът на Саади, нито този на Пиндар^[16] биха могли да предадат изпълнения със смущение и изумление екстаз, в който изпадна вълшебното момиче, когато разкри заблудата, в която нечия желязна ръка го принуждаваше да живее.

— Загубена съм! — каза тя. — Загубена съм! Адолф, заведи ме на края на света, на остров, на който никой няма да ни познава. Нека бягството ни да не остави следи! Ние ще бъдем преследвани даже в ада. Боже мой, зазорява се! Бягай! Ще те видя ли някога? Да, искам утре да те видя даже ако трябва, за да получа това щастие, да убия всичките си пазачи. До утре!

Тя го притисна в обятията си и в прегръдката ѝ се чувствуваше смъртен ужас. После задвижи някаква пружина, вероятно свързана със звънец, и помоли Дьо Марсе да се остави да му вържат очите.

— А ако не искам и ако искам да остана тук?

— Ще ускориш смъртта ми — каза тя, — тъй като сега съм сигурна, че ще умра за теб.

Анри отстъпи. В съзнанието на мъжа, току-що преситен от удоволствие, се среща склонност към забрава, някаква неблагодарност, желание за свобода, за движение на въздух, пренебрежение към идола му и може би дори отвращение. С една дума, той изпитва необясними чувства, които го правят низък и подъл. Това смътно, но реално усещане на душите, в които не грее Божествената светлина и не ухае свещеният балсам, поради което са и непостоянни, очевидно е било установено от Русо и описано в приключенията на милорд Едуард^[17] в края на „Новата Елоиза“^[18]. Въпреки че очевидно се е вдъхновил от творчеството на Ричардсън^[19], Русо се отличава от него по хиляди подробности, които придават възхитително своеобразие на този паметник на неговото творчество. Той остави на потомството в наследство велики идеи, които трудно могат да се открият при анализа на книгата, защото на млади години това произведение се чете с намерение да се открие в него пламенното описание на най-плътското от всички чувства, докато сериозните писатели, склонни към философски разсъждения, използват подобни картини само като нагледен пример или потвърждение на дълбоки мисли; а в това

произведение страниците с приключенията на милорд Едуард съдържат едни от най-изтънчените от европейска гледна точка мисли.

И така, Анри се намираше във властта на това неясно чувство, непознато за истинската любов. За да се върне отново към някоя жена, му бяха необходими убедителната преценка на сравненията и неотразимата привлекателност на спомена. Истинската любов царува предимно чрез паметта. Може ли една жена да бъде обичана, ако образът ѝ, запечатан в душата, не се свързва с безкрайни наслади или със силни чувства? Пакита, без Анри да разбере, беше завладяла сърцето му по тези два начина. Но в момента, изцяло предаден на умората от преживяното щастие, тази приятна телесна меланхолия, той не можеше да анализира сърцето си, да си възвърне върху устните вкуса на най-силното сладострастие, което някога беше изпитвал. В зори той се озова на булевард Монмартр, с безучастен поглед изпрати отдалечаващата се карета, извади от джоба си две пури, запали едната от фенера на една жена, която продаваше ракия и кафе на работниците, на хлапаците, на зарзаватчиите, на цялото това парижко население, за което животът започва още преди съмване; после си тръгна за къщи, с пура в уста и с ръце в джобовете, толкова безгрижно, че това наистина не му правеше чест.

„Хубаво нещо е пурата! Ето кое никога няма да омръзне на мъжа!“ — помисли си той.

Почти бе забравил *Златоокото момиче*, по което в онова време лудееха всички елегантни младежи в Париж. Думите за смърт, казани посред удоволствията, страхът, на няколко пъти помрачил челото на прекрасното създание, което носеше черти на азиатска хурия по наследство от майка си, на европейка по възпитанието си, на креолка от родните си тропици, му изглеждаха като измамните, с които всички жени се опитват да станат интересни.

— Тя е от Хавана, най-испанския град в целия Нов свят, следователно предпочита да ми разиграва сцени на ужас, вместо да ми говори за страдания, трудности, дълг или да кокетира, както правят парижанките. Кълна се в златистите ѝ очи, че на мен наистина ми се спи!

На ъгъла до Фраскати той видя спрял наемен кабриолет в очакване на комарджии, събуди кочияша, нареди му да го откара до дома. Там той заспа със съня на негодник, който по странна

случайност, досега неизползувана от никой песнописец е дълбок като съня на невинния младенец. Може би това е следствие на известната аксиома, че крайностите си приличат.

[1] *Фронтен* — често употребявано име на слуга в театъра на Мариво. ↑

[2] *Видок, Франсоа-Йожен* (1775–1857) — престъпник, постъпил на служба в полицията, използван неколкратно в творчеството на Балзак. ↑

[3] *Моано* — от *moineau* (фр.) — врабче. ↑

[4] *Лъвлейс* — циничен прелъстител, герой от романа на Ричардсън „Клариса Харлоу“. Името на главната героиня също се цитира от Балзак. ↑

[5] *Лафайет* — френски политик и военачалник (1757–1834), взел дейно участие във Войната за независимост на САЩ. ↑

[6] *Талейран* (1754–1838) — ръководител на френската дипломация по времето на Наполеон I и Луи XVIII. Името му е станало синоним на гъвкав и лукав политик. ↑

[7] *Дезожие* — композитор, автор на песни и водевили (1772–1827). ↑

[8] *Сегюр* (1756–1805) — навремето популярен автор на романи. ↑

[9] *Аргус* (гр.мит.) — стооко чудовище. ↑

[10] *Талма, Франсоа Жозеф* (1763–1826) — прочут френски трагически актьор. Балзак го е гледал в ролята на Отело. ↑

[11] „*Роше дьо Канкал*“ — известен ресторант на улица Монторгой, посещаван от автора. ↑

[12] *Ан Радклиф* (1764–1823) — английска писателка, авторка на романи на ужаса. ↑

[13] *Харпия* (гр.мит.) — чудовище с птиче тяло и женска глава, от времето преди появата на олимпийските богове. ↑

[14] *Саади* — персийски поет от XIII век. ↑

[15] *Хафез* — персийски поет от XIV век. ↑

[16] *Пиндар* — древногръцки поет. ↑

[17] *Милорд Едуард* — герой от „Новата Елоиза“. ↑

[18] „*Новата Елоиза*“ — роман от Жан-Жак Русо. ↑

[19] *Ричардсън, Самюъл* (1688–1761) — английски писател. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

СИЛАТА НА КРЪВТА

Дьо Марсе се събуди към обед, протегна се и почувствува пристъп на вълчи глад, какъвто всички стари войници си спомнят, че са изпитвали в ден след победа. Ето защо той с удоволствие видя пред себе си Пол дьо Манервил, тъй като няма нищо по-приятно от това да ядеш в компания.

— Ей, ние всички си въобразявахме, че от десет дни си се затворил със *Златоокото момиче* — каза приятелят му.

— *Златоокото момиче* ли? Не мисля вече за него. Бога ми, сега имам други грижи.

— Аха, правиш се на дискретен.

— Защо не? — засмя се Дьо Марсе. — Дискретността, драги, е най-ловката пресметливост. Слушай... Но не, няма да ти кажа нито дума. Ти никога не ми доверяваш нищо и аз нямам намерение да те уча безвъзмездно на моята скъпоценна тактика. Животът е река, която служи за търгуване. Кълна се в най-святото на тази земя, пурите, че аз не съм професор по икономика, разбираема за глупаците. Ще обядваш ли с мен? По-малко ще ми струва да те почерпя омлет с тон, отколкото да хвърлям на вятъра ума си.

— Ти и с приятелите си ли правиш сметки?

— Слушай, драги — каза Анри, който рядко скъпеше ироничните забележки, — понеже и на теб като на всеки друг може да ти се случи да имаш нужда от дискретност, а аз много те обичам... Да, обичам те! Честна дума, ако ти потрѣбва само хилядафранкова банкнота, за да не си прѣснеш черепа, ще я намериш при мен, тъй като още нищо не сме ипотекирали, нали, Пол? Ако утре се биеш на дуел, аз ще премеря разстоянието и ще заредя пистолетите, за да бъдеш убит по правилата. И най-сетне, ако някой друг освен мен реши да говори лошо за теб в твое отсъствие, ще трябва да премери силите си с жестокия благородник, който се крие в душата ми. Ето, това аз наричам истинско приятелство. И така, моето момче, тъй като ще

имаш нужда от дискретност, научи, че съществуват два вида дискретност: активна и негативна. Негативната дискретност е за глупците, които използват мълчанието, отрицанието, мръщенето. Това е дискретността на затворените врати, която показва истинско безсилие! Активната дискретност си служи с потвърждението. Ако тази вечер заявя в клуба: „Честна дума, *Златоокото момиче* не струва толкова, колкото ми струваше“, всички, щом си тръгна, ще се провикнат: „Чухте ли го този самомнителен Дьо Марсе как ни караше да повярваме, че вече е съблазнил *Златоокото момиче*? По този начин той иска да се отърве от съперниците си. Никак не е глупав.“ Но тази хитрост е вулгарна и опасна. Колкото и да е глупаво едно признание, винаги ще се намерят наивници да повярват. Най-добра е дискретността на ловките жени, когато искат да измамят съпрузите си. Тя се състои в компрометиране на жена, на която не държим или която не притежаваме, за да бъде запазена честта на тази, която обичаме достатъчно, за да я уважаваме. Това се нарича да прибегнеш към жена параван. А, ето го и Лоран. Какво ни носиш?

— Стриди от Остенде, господин графе...

— Пол, един ден ще разбереш колко е забавно да се подиграваш с хората, като криеш от тях истинските си чувства. Доставя ми огромно удоволствие да избягвам глупавата присъда на тълпата, която никога не знае какво иска, нито какво я карат да иска, взима средството за цел и ту обожаваш, ту проклина, ту издига, ту унищожава. Какво голямо щастие е да ѝ налагаш вълнения, които сам не изпитваш, да я овладееш и никога да не ѝ се подчиняваш. Ако човек може да бъде горд от нещо, нима това не е от придобитата от самия него власт, на която той е едновременно причина и следствие, основен елемент и резултат? И така, никой не знае кого обичам, нито какво искам. Може би ще се разбере кого съм обичал, какво съм искал, както се разбират завършените драми... но да оставя да надникнат в моите карти?... Що за слабост, що за измама... Аз не презирам нищо повече от силата, изиграна от ловкостта. По този начин, забавлявайки се, навлизам в занаята на посланика, ако все пак дипломатията е толкова трудна, колкото животът. Съмнявам се в това. Амбициозен ли си? Искаш ли да станеш нещо?

— Но, Анри, ти се шегуваш, като че аз не съм достатъчно посредствен, за да постигна всичко.

— Добре, Пол. Ако продължиш да се подиграваш така със себе си, скоро ще можеш да се подиграваш с всички.

След като се наобядва и запали пура, Дьо Марсе започна да вижда в особена светлина събитията от изминалата нощ. Както при много големи умове, неговата проникателност не се проявяваше спонтанно, той не проникваше дълбоко в нещата изведнъж. Като всички хора, надарени със способността да живеят предимно в настоящето, да му изстискват, така да се каже, сока и да го поглъщат, неговата проникателност имаше нужда от нещо като сън, за да установи връзката между причината и следствието. Кардинал Дьо Ришельо е бил такъв, което не е изключвало дарбата му да предвижда, необходима за разбиране на големите събития. Дьо Марсе имаше същите качества, но в началото на своя живот той използваше оръжията си само за удоволствие, а стана един от най-дълбоките политици на своето време едва след като се насити на удоволствията, за които един млад човек мисли първо, когато притежава злато и власт. По този начин мъжът се калява: той изчерпва жената, за да не може тя да го изчерпи.

Впрочем, след като си припомни цялата нощ последователно, първите струи удоволствие, които се бяха засилили постепенно, за да се превърнат накрая в буйни потоци, Дьо Марсе реши, че е бил изигран от *Златоокото момиче*. И едва тогава успя да прочете тази блестяща страница и да разгадае скрития ѝ смисъл. Чисто физическата невинност на Пакита, радостното ѝ учудване, няколкото изпуснати през нощта думи, в началото неразбираеми, но сега вече ясни — всичко му доказа, че преди него е имало някой друг. Тъй като за него нито една поквара не беше непозната и към всички прищевки изпитваше едно и също безразличие, като смяташе, че те са оправдани тъкмо защото могат да бъдат задоволени, Дьо Марсе не се възмути от самия порок — познаваше го добре, сякаш му беше приятел, — но се почувствува обиден, че му е послужил за храна. Ако предположенията му се окажеха верни, той е бил засегнат в дълбочината на душата си. Това подозрение го разгневи и той изрева като тигър, с който газелата се е подиграла, и в този рев се съчетаваше силата на звяра с ума на демона.

— Но какво става с теб? — попита Пол.

— Нищо!

— Не бих искал да отговориш с подобно „нищо“, ако те попитат дали имаш нещо против мен. Ще трябва да се дуелираме още на другия ден.

— Отказал съм се от дуелите — отговори Дьо Марсе.

— Това ми изглежда още по-трагично. Значи, убиваш.

— Преиначаваш нещата. Аз екзекутирам.

— Приятелю, тази сутрин шегите ти са много мрачни — каза Пол.

— Какво искаш? Сладострастието води до ярост. Защо е така ли? Не зная и не съм достатъчно любопитен, за да търся причината. Тези пури са великолепни. Подай чаша чай на приятеля си. — Знаеш ли, Пол, че водя скотски живот? Вече е време да помислим за бъдещето и да употребим силите си за нещо, за което си заслужава човек да живее. Животът е странна комедия. Аз се надсмивам над непоследователността на обществените порядки, но съм уплашен. Правителството обезглавява у нас бедняка, който е убил само един човек, а търпи същества, които, по данни на лекарите, изпращат на оня свят по дванадесет младежи на зима. Моралът е безсилен пред дузина пороци, които рушат обществото, но никой не ги наказва. Искаш ли още една чаша чай? Честна дума, човек е шут, който танцува на ръба на пропаст. Говорят ни за неморалността на „Опасни връзки“^[1] и на не знам коя книга с име на камериерка за заглавие^[2], а съществува една отвратителна, мръсна, страшна, развращаваща и винаги отворена книга, която никога няма да се затвори. Това е голямата книга на обществото, без да споменавам другата, хиляди пъти по-опасна, съставена от всичко, което вечер на бал се говори между мъжете на ухо, а между жените зад ветрилото.

— Анри, с теб положително става нещо необикновено и това личи въпреки активната ти дискретност.

— Да. Виж какво, ще трябва да си убия времето до довечера. Да отидем да поиграем. Може би щастието ще ми се усмихне и ще загубя.

Дьо Марсе стана, взе пачка банкноти, напъха ги в кутията си за пури, облече се и използва каретата на Пол, за да отиде в клуба на чужденците, където до вечерта убива времето си с вълнуващото редуване на загуби и печалби, последно убежище за силните натури, принудени да действуват на празни ходове. Вечерта се яви на срещата и с готовност се остави да му завържат очите. После с усилие на

волята, каквото само истински силните хора са способни да направят, насочи вниманието си и използва ума си, за да разбере по кои улици минава каретата. Почти се увери, че го водят по улица Сен Лазар и спират пред малката врата на дома Сан Реал. Когато както и първия път мина през вратата и беше сложен на носилка, несъмнено държана от мулата и кочияша, по скърцането на пясъка под краката им разбра защо взимат толкова предпазни мерки. Ако очите му не бяха вързани или ако прекосяваше градината пеша, можеше да откъсне клонче от храстите, да разгледа пясъка, залепен по ботушите му. Докато с това пренасяне, така да се каже, по въздуха в един недостъпен дом цялото любовно приключение щеше да си остане за него като сън, каквото беше и дотогава. Но за нещастие всичко, което човек прави, добро или зло, е несъвършено. Всичко, създадено от човешкия ум или ръка, подлежи на разрушение. Беше валил лек дъжд и земята беше влажна. През нощта някои аромати на растения са много по-силни, отколкото през деня и докато го носеха по алеята, Анри усети ухание на резеда. Това указание трябваше да му помогне в търсенията, които си обещаваха да предприеме, за да открие дома, в който се намираше будоарът на Пакита. Той даже се постара да запагети всички завои, които правеха носачите му в къщата, и реши, че ще може да си ги припомни. Както и предната вечер се намери на отоманката пред Пакита, която му развърза очите, но забеляза, че тя е бледа и променена. Беше плакала. Коленичила като молец се, но тъжен и изпълнен с меланхолия ангел, бедната девойка вече не приличаше на любопитното, нетърпеливо, игриво създание, което беше грабнало Дьо Марсе на крилете си, за да го пренесе на седмото небе на любовта. Имаше нещо толкова истинско в нейното отчаяние, омекотено от радостта, че страшният Дьо Марсе почувствува дълбоко в душата си възхищение пред това ново съвършено творение на природата и мигновено забрави главната цел на тази среща.

— Какво се е случило, моя Пакита?

— Приятелю — каза тя, — отведи ме още тази нощ. Хвърли ме някъде, където, ако ме видят, не могат да кажат: „Ето Пакита“ и никой не може да отговори, ако го попитат: „Да, тук има момиче със златист поглед и дълги коси“. Там ще ти даря толкова удоволствия, колкото поискаш. А после, когато престанеш да ме обичаш, ще ме изоставиш и аз няма да се оплача, нищо няма да кажа; а това, че си ме напуснал, не

бива да ти причинява никакво угризение на съвестта, тъй като един ден, прекаран с теб, един-единствен ден, в който ще те гледам, е по-скъп от целия ми живот. Но ако остана тук, аз съм загубена.

— Не мога да замина от Париж, малка моя — отговори Анри. — Аз не принадлежа на себе си, клетва ме свързва със съдбата на няколко души, които са ми верни, както и аз съм им верен. Но мога да ти създам в Париж такова убежище, в което никой човешки крак няма да стъпи.

— Не — отговори тя, — ти забравяш женската власт.

Никога човешки глас не беше произнасял думи, изпълнени с толкова ужас.

— Но кой би могъл да стигне до теб, ако застана между теб и света?

— Отровата! — отговори тя. — Доня Конча вече те подозира. А освен това — продължи тя, като оставяше сълзите да текат по бузите ѝ — много е лесно да се забележи, че не съм вече същата. Добре, щом ме оставяш на яростта на чудовището, което ще ме разкъса, нека бъде святата ти воля! Но ела и изпълни любовта ни с всички наслади. Впрочем аз ще умолявам, ще плача, ще викам, ще се защитавам и може би ще се спася.

— Но кого ще умоляваш? — попита той.

— Мълчи! — продължи Пакита. — Ако бъда помилвана, то ще бъде заради моята дискретност.

— Дай ми роклята — лукаво каза Анри.

— Не, не — бързо отговори тя. — Остани така, както си, един от тези ангели, които бях научена да мразя и в които виждах само чудовища, докато вие сте най-красивото нещо под небето — добави тя, галейки косите на Анри. — Ти даже не можеш да си представиш колко съм глупава. Аз не съм учила нищо. От дванадесетгодишна възраст съм затворена и никого не виждам. Не знам нито да чета, нито да пиша и говоря само английски и испански.

— Тогава как получаващ писма от Лондон?

— Тези писма ли? Ето, вземи ги! — каза тя, като извади няколко листа от една висока японска ваза и ги подаде на Дьо Марсе.

Младият човек с учудване видя странни фигури. Начертани с кръв, те приличаха на ребус и изразяваха фрази, пълни със страст.

— Но ти си във властта на някакво адско изчадие! — възкликна той, възхищавайки се от тези йероглифи, създадени от изобретателна ревност.

— Да, адско! — повтори тя.

— А как успяваше да излизаш...

— Ах, това ме погуби — каза тя. — Заставих доня Конча да избира между незабавната смърт и застрашаващия ни бъдещ гняв. Бях обхваната от дяволско любопитство и исках да разчупя железния обръч, който ме отделяше от света, исках да видя какво представляват младите мъже, тъй като познавах само маркиза и Кристемيو. Кочияшът и слугата, който ни придружава, са старци...

— Но нали невинна си била затворена? Здравето ти изисква...

— Ах! — продължи тя. — Ние се разхождахме, но през нощта, вън от града, по брега на Сена, далеч от всички.

— Не се ли гордееш, че си обичана така?

— Не — отговори тя, — вече не! Въпреки че е добре запълнен, този живот, забулен в тайна, е само мрак в сравнение със слънчевата светлина.

— Какво наричаш слънчева светлина?

— Тебе, прекрасни мой Адолф, за когото съм готова да дам живота си. Всички страстни чувства, за които са ми говорили и които възбуждах, сега аз изпитвам към теб. Преди нищо не можех да разбера, но сега знам как се обича. Досега само бях обичана, но самата аз не обичах. Заради теб ще изоставя всичко. Отведи ме. Ако искаш, вземи ме за играчка, но ме остави при себе си, докато ме счупиш.

— Няма ли да съжаляваш след това?

— Никак! — каза тя и го загледа със златистите си очи, чийто цвят си оставаше чист и ясен.

„Дали мене предпочита? — помисли си Анри. Въпреки че подозираше истината, сега в името на тази толкова наивна любов беше склонен да прости обидата. — Ще видим.“

При все че Пакита не беше длъжна да му дава сметка за миналото си, и най-малкият ѝ спомен се превръщаше в престъпление в неговите очи. Като се отдаваше на най-пламенните наслади, които слязлата от небесата пери^[3] е дарявала на свой възлюблен, Анри има печалната сила да затаи една своя мисъл, да преценява и изучава любимата си. Пакита изглеждаше създадена за любов от природата с

особена грижливост. От първата им нощ женският ѝ усет се беше напълно развил. Въпреки че беше силен мъж и се отнасяше нехайно към удоволствията в любовта, а и беше преситен от миналата нощ, той намери в *Златоокото момиче* сарайските опиянения, които е способна да създаде само любещата жена и от които мъжът никога не се отказва. Пакита отговаряше на страстта към вечното, изпитвана от истински силните хора — тайнствена страст, толкова драматично изразена във „Фауст“, толкова поетично предадена в „Манфред“^[4], страст, която е тласкала дон Жуан да се рови в женските сърца с надеждата да постигне безкрайността, търсена от толкова ловци на призраци и която учените смятат, че съзират в науката, а мистиците — само в Бога. Надеждата, че най-после е обладан идеалното същество, с което борбата никога не спира и не отегчава, очарова Дьо Марсе, който за пръв път от много време разтвори сърцето си. Нервите му се отпуснаха, студенината му се стопи в атмосферата на тази пламенна душа, крайните му теории отлетяха и щастието оцвети живота му в бяло и розово като будоара на Пакита. Той почувствува прилив на върховно сладострастие и беше увлечен извън пределите на изпитаната дотогава от него страст. Не искаше да бъде надминат от това момиче, обучено предварително от някаква изкуствена любов за нуждите на неговата душа. В суетата, която тласка мъжа да побеждава във всичко, намери сили да овладее момичето, но същевременно, когато премина границата, отвъд която душата няма повече власт над себе си, се загуби в онези прелестни селения, наречени нелепо от обикновения човек „въображаеми пространства“. Стана нежен, добър, общителен и почти подлуди Пакита.

— Защо да не отидем в Соренто, в Ница, в Киавари да прекараме така целия си живот? Искаш ли? — питаше той Пакита с глас, който проникваше в душата ѝ.

— Но има ли нужда да ме питаш дали искам? — възкликна тя. — Нима имам собствена воля? Аз съм нещо извън теб само за да бъда твое удоволствие. Ако искаш да избереш достойно убежище за нас двамата, Азия е единственото място, където любовта може да разгърне крилете си...

— Имаш право — продължи Анри. — Да отидем в Индия, там е вечна пролет, земята е покрита с цветя и човек може да живее в разкош като владетел, без да предизвиква хорската злоба, както става в

глупавите страни, които искат да осъществят плоската химера на равенството. Да отидем в страната, където човек властвува над цял народ от роби, а слънцето осветява винаги неизменно бял дворец; където във въздуха се носят благоухания, птиците възпяват любовта, а онзи, който не може повече да люби, умира...

— И където ще умрем заедно! — добави Пакита. — Но да не тръгнем утре, да тръгнем веднага и да вземем Кристемиио с нас.

— Честна дума, удоволствието е най-красивата развръзка в живота. Да отидем в Азия... но за това, мое дете, трябва много злато, а за да го имам, трябва да си уредя работите.

От подобни неща тя нищо не разбираше.

— Злато ли? Та тук има ей такъв куп злато! — каза тя, като вдигна ръката си.

— Но то не е мое...

— Какво от това! — продължи тя. — Щом имаме нужда от него, ще го вземем.

— То не ти принадлежи.

— Не ми принадлежи! — повтори тя. — Та ти не ме ли взе? Когато го вземем, ще ни принадлежи.

Той се засмя:

— Бедно мое невинно момиче! Ти нищо не знаеш за земните неща.

— Не, но ето какво знам... — възкликна тя, като привлече Анри към себе си.

В момента, в който Дьо Марсе забрави всичко и в него се породил желанието да притежава навеки това създание, в момента на най-висше удоволствие той получи такъв удар с кама, който за пръв път нарани жестоко сърцето му. Пакита, която го беше повдигнала, като че ли за да му се любува, извика:

— О, Марикита!

— Марикита ли? — изрева младият мъж. — Сега знам всичко, в което още исках да се съмнявам.

Той се спусна към шкафа, в който се намираше дългият кинжал. За негово и за нейно щастие шкафът беше заключен. Това препятствие увеличи гнева му, но той се овладя, отиде да вземе връзката си и се приближи с толкова красноречив и яростен израз, че без да знае в какво престъпление е обвинена, Пакита все пак разбра, че я грози

смъртна опасност. С един скок се озова на другия край на стаята и отбягна фаталната примка, която Дьо Марсе искаше да метне на шията ѝ. Почна се борба. Двамата не си отстъпваха по гъвкавост, ловкост и сила. За да прекъсне борбата, Пакита хвърли в краката на любовника си възглавница, той се спъна и падна, а тя се възползува от това, за да натисне пружината на звънеца. Мулатът се появи веднага. Мигновено Кристемиио се хвърли върху Дьо Марсе, повали го и стъпи с крак на гърдите му, насочвайки тока на обувката си към гърлото му. Дьо Марсе разбра, че ако направи опит да се освободи и ако Пакита даде знак, ще бъде смачкан.

— Защо искаше да ме убиеш, любов моя? — попита тя.

Дьо Марсе не отговори.

— С какво те обидих? Говори, обясни ми.

Анри запази флегматичното държане на силен човек, който се чувства победен — студена, мълчалива, съвсем английска сдържаност, която показва съзнание за собствено достойнство, неунизено от моментното примирение. Впрочем, въпреки обхваналата го ярост той беше вече разсъдил, че е непредпазливо да се излага на неприятности от страна на правосъдието, като убие това момиче ненадейно, без да е подготвил убийството по начин, който ще му осигури безнаказаност.

— Любими — продължи Пакита, — кажи ми нещо, не си отивай без прощална любовна дума! Не бих искала в сърцето ми да остане ужасът, който ти току-що всели. Ще говориш ли? — извика тя и тропна гневно с крак.

Вместо отговор Дьо Марсе ѝ хвърли поглед, който толкова ясно означаваше „ти ще умреш!“, че Пакита се втурна към него:

— Е, какво, искаш да ме убиеш ли? Убий ме, ако моята смърт ще ти достави удоволствие!

И тя направи знак на Кристемиио, който махна крака си от гърдите на младия мъж и излезе. Лицето му не изразяваше нито одобрение, нито порицание.

— Ето, това е мъж! — каза Дьо Марсе и посочи мулата. — Който е дълбоко предан приятел, се подчинява, без да разсъждава. В негово лице ти имаш истински приятел.

— Ако искаш, ще ти го дам — отговори тя. — Ще ти служи също така предано, както и на мен, ако му заръчам.

Тя зачака отговор и после продължи с голяма нежност:

— Адолф, кажи ми поне една добра дума. Ето че скоро ще съмне.

Анри стоеше безмълвен. У него имаше едно печално качество, тъй като хората считат за достойнство всичко, което прилича на сила, и често се прекланят пред странностите: Анри не умееше да прощава. Умението да преразглеждаме преценките си, безспорно една от красивите прояви на душата, за него беше нещо напълно безсмислено. От баща си бе наследил жестокостта на хората от Севера, с която е наситена кръвта на англичаните. Той беше непоколебим както в добрите, така и в лошите си чувства. Възкликанието на Пакита го беше толкова ужасило, защото беше развенчана най-сладката победа, на която някога се беше радвало мъжкото му самолюбие. Надеждата, любовта и всички други чувства се бяха възбудили у него до такава степен, че сърцето и умът му горяха, и тези пламъци, запалени, за да осветят живота му, бяха загасени от студен вятър. Озадачена, Пакита едва намери сили в своето отчаяние да даде знак да тръгне.

— Сега това е безполезно — каза тя и хвърли превръзката. — Ако не ме обичаш вече, ако ме мразиш, всичко е свършено.

Напразно почака един прощален поглед от него, после падна като мъртва. Мулатът изгледа Анри толкова заплашително, че младият човек за пръв път в живота си се разтрепери, макар по всеобща преценка да беше надарен с рядко безстрашие. „Ако не я обичаш истински, ако й причиниш и най-малкото зло, ще те убия“ — това казваха очите на мулата. Дьо Марсе беше преведен с почти раболепно внимание по осветения от малки отдушници коридор, в края на който имаше скрита врата към тайно стълбище; слязоха по него и се озоваха в градината на дома Сан Реал. Мулатът го накара да върви предпазливо по липовата алея, която стигаше до малка врата към пустата по това време улица. Дьо Марсе запомни всичко; този път мулатът не го придружи. В момента, когато Анри погледна през вратичката на каретата, за да огледа отново градината и дома, видя белите очи на Кристемيو, с когото си размениха поглед. И от едната, и от другата страна това беше предизвикателство, обявяване на война между диваци, дуел, който не се подчинява на никакви правила и в който се допускат като оръжие измяната и коварството. Кристемيو знаеше, че Анри се е заклел да погуби Пакита. Анри също знаеше, че Кристемيو

иска да го убие, преди той да убие Пакита. И двамата прекрасно се разбраха.

„Приключението се усложнява по доста интересен начин“ — помисли си Анри.

— Къде отива господинът? — попита кочияшът.

Дьо Марсе поръча да го заведе у Пол дьо Манервил.

Повече от една седмица Анри отсъствува от дома си, без никой да успее да разбере нито какво е правил през това време, нито къде е бил. Това го спаси от гнева на мулата и причини гибелта на прекрасното създание, вложило цялата си надежда в човека, когото обичаше така, както още никой не бе обичал на тази земя.

Последния ден на тази седмица Анри се върна с карета пред малката градинска вратичка на дома Сан Реал. Придружаваха го трима души. Очевидно кочияшът също беше негов приятел, тъй като се изправи на капрата като бдителен страж, който не иска да пропусне и най-лекия шум. Единият от другите трима застана пред вратата, вторият влезе в градината и се облегна на стената, а последният, с връзка ключове в ръка, тръгна с Дьо Марсе.

— Анри — каза неговият спътник, — предадени сме.

— Но от кого, Ферагюс?

— Не всички спят — отговори водачът на деворантите^[5]. — Сигурно днес тук на някого не му е било нито до ядене, нито до пиене. Виж онази светлина.

— Имаме плана на къщата, да видим откъде идва.

— Нямам нужда от плана, за да разбера — отговори Ферагюс, — светлината идва от стаята на маркизата.

— Ах! — извика Дьо Марсе. — Навярно днес е пристигнала от Лондон. Тази жена ще ми отнеме даже отмъщението! Но ако ме е изпреварила, Грасиен, ще я предам на правосъдието.

— Слушай!... Вече всичко е свършено — каза Ферагюс на Анри.

Двамата приятели се послушаха и чуха слаби викове, които биха умиливали и тигър.

— Твоята маркиза не е помислила, че звуковете излизат през комина на камината — каза водачът на деворантите със смях на критик, очарован, че е намерил грешка в едно красиво произведение на изкуството.

— Само ние умеем да предвиждаме всичко — каза Анри. — Почакай ме, искам да отида да видя какво става горе, за да разбера как се решават този род семейни разпри. Бог ми е свидетел, изглежда, че тя я пече на тих огън.

Дьо Марсе се изкачи бързо по познатите стълби и намери пътя към будоара. Когато отвори вратата, неволно изтръпна, което се случва и с най-смелите хора при вида на пролята кръв. Зрелището, което се разкри пред очите му, го порази не само поради тази причина. Маркизата беше истинска жена и беше пресметнала отмъщението си с тънкото коварство на слабо животно. Отначало тя беше прикрила гнева си, за да се увери в престъплението, преди да го накаже.

— Много късно, любими мой! — промълви умиращата Пакита и гаснещите ѝ очи се обърнаха към Дьо Марсе.

Златоокото момиче издъхваше, потънало в кръв. Всички светилници бяха запалени, нежен парфюм се носеше във въздуха, цареше характерен безпорядък, по който опитното око на мъжа можеше да познае безумствата, свойствени на всяка страст. Всичко доказваше, че маркизата умело беше разпитвала виновницата. Тази бяла стая, в която кръвта ясно личеше, издаваше дълга борба. По възглавниците се виждаха отпечатащи от ръцете на Пакита. Тя навсякъде се бе вкопчвала в живота, навсякъде се бе защищавала и навсякъде беше удряна. Цели парчета тапети с канелюри бяха откъснати от окървавените ѝ ръце, които несъмнено се бяха борили дълго. Пакита, изглежда, се беше опитала да се качи нависоко. Босите ѝ крака бяха оставили следи покрай гърба на дивана, по който сигурно беше тичала. Тялото ѝ, разкъсано от ударите на кинжала на нейния палач, показваше с какво настървение беше бранила живота си, на който любовта на Анри бе придала стойност. Вече умираща, паднала на пода, тя бе успяла да ухапе горната част на стъпалото на госпожа Де Сан Реал, която не изпускаше окървавения кинжал. Косите на маркизата бяха изскубани, цяла беше покрита с рани от ухапване, повечето от които кървяха, а скъсаната ѝ рокля разкриваше полуголото ѝ тяло и издрасканите гърди. Така тя изглеждаше величава. Стръв и ярост дишаше опияненото ѝ от мириса на кръв лице. Полуотворените ѝ устни трептяха, ноздрите ѝ буйно се разтваряха, тя се задъхваше. Някои разгневени животни се хвърлят срещу врага, убиват го и спокойни, че са победили, изглеждат така, сякаш всичко са забравили.

А има и други, които обикалят около жертвата си, пазят я от страх да не им се отнеме и подобно на Омировия Ахил обикалят девет пъти Троя, като влачат врага си за краката. Такава беше и маркизата. Тя не видя Анри. Първо, понеже беше свършено сигурна, че е сама и не се опасяваше от свидетели; освен това, беше прекалено опиянена от топлата кръв, разгорещена от борбата, възбудена, за да забележи някого, даже ако цял Париж се беше събрал около нея. Тя не би усетила дори да паднеше гръм. Не бе доловила последното дихание на Пакита и си мислеше, че мъртвата още я слуша.

— Умри без изповед! — викаше тя. — Отиди в ада, неблагодарно чудовище! От сега нататък бъди само във властта на дявола! Ще ми заплатиш с цялата си кръв за кръвта, която си му дала! Умри, умри, изтърпи хиляди пъти смъртта! Аз бях много добра към тебе, за миг те убих, но бих искала да изпиташ всички мъки, на които ме обричаш. А аз ще живея! Ще живея нещастна и от сега нататък ще бъда принудена да обичам само Бога!

— Мъртва! — промълви тя, като направи отчаяно усилие да дойде на себе си. — Мъртва! Ах! Ще умра от мъка!

Маркизата изнемогваше от отчаяние, гласът ѝ се загуби. Тя поиска да се хвърли на дивана и при това движение забеляза Анри дьо Марсе.

— Кой си ти? — попита тя и се спусна към него с вдигнат кинжал.

Анри ѝ задържа ръката и по този начин двамата успяха да се видят лице в лице. От изумление и ужас кръвта им замръзна в жилите, а краката им се разтрепериха като на изплашени коне. И наистина, даже ако бяха близнаци от комедията на Плавт, не биха си приличали толкова. В един глас произнесоха едни и същи думи:

— Лорд Дъдли е ваш баща, нали?

И двамата кимнаха утвърдително.

— Тя беше вярна на кръвта — каза Анри, посочвайки Пакита.

— Тя беше най-малко виновна — отговори Маргарита-Еуфемия Пораберил и се хвърли върху тялото на Пакита с отчаян вопъл. — Нещастно момиче! Ох! Бих искала да те съживя! Сгрехих! Прости ми, Пакита! Ти си мъртва, а аз живея! Аз съм по-нещастна от теб.

В този момент се появи страшната фигура на майката на Пакита.

— Ще ми кажеш, че не си я продала, за да я убия! — извика маркизата. — Знам защо излизаш от бърлогата си. Ще ти я платя двойно. Мълчи.

Тя взе кесия злато от абаносовия шкаф и я хвърли презрително в краката на старата жена. Звънът на златото предизвика усмивка върху неподвижното лице на грузинката.

— Навреме дойдох за теб, сестро моя — каза Анри. — Правосъдието ще ти потърси отговорност.

— Не — отговори маркизата. — Само един човек можеше да ми поиска сметка за това момиче, Кристемيو, но той е мъртъв.

— А тази майка? — попита Анри, като посочи старицата. — Няма ли да те изнудва постоянно?

— Тя е от една страна, където жените не са хора, а вещи, с които всеки прави каквото си иска: продават ги, купуват ги, убиват ги, с една дума, задоволяват прищевките си, както вие тук си служите с мебелите. Впрочем тя е разяждана от страст, която унищожава другите ѝ чувства и би унищожила майчинското ѝ чувство, ако обичаше дъщеря си, страст...

— Но каква е тази страст? — прекъсна я живо Анри.

— Комарът и Бог да те пази от него! — отговори маркизата.

— Но кой ще ти помогне да премахнеш следите от тази твоя прищявка, която правосъдието няма да ти прости? — попита Анри и посочи *Златоокото момиче*.

— Майка ѝ — отговори маркизата, като посочи старата грузинка и ѝ направи знак да остане.

— Ние пак ще се видим — каза Анри, който мислеше за безпокойството на приятелите си и усещаше, че вече трябва да си тръгне.

— Не, братко — възрази тя. — Ние никога вече няма да се видим. Аз се връщам в Испания, за да вляза в манастира „Лос Долорес“.

— Ти си още много млада и много красива — отвърна Анри, като я прегърна и целуна.

— Сбогом — каза тя, — нищо не може да ни утеши, че сме загубили това, което ни е изглеждало вечно.

След осем дни Пол дьо Манервил срещна Дьо Марсе в Тюйлери на терасата на фьойантинците.

— Ей, злодей такъв, какво стана с нашето красиво *Златооко момиче*?

— Умря.

— От какво?

— От туберкулоза.

Париж, март 1834 — април 1834

[1] „*Опасни връзки*“ — роман от Шодерло дьо Лакло, в който се описват безпътните нрави на френското висше общество през XVIII век. ↑

[2] ... с име на камериерка за заглавие... — става дума за „Жюстин, или Нещастията на добродетелта“ от маркиз Дьо Сад. Балзак нарича с това име прислужницата на Фьодора от „Шагренова кожа“ и на Каролин в „Дребни несгоди на семейния живот“. ↑

[3] *Пери* (перс. мит.) — вълшебно същество, което покровителствува хората и ги пази от демоните. ↑

[4] „*Манфред*“ — поема от Байрон. ↑

[5] *Деворантите* — тайно сдружение от масонски тип, измислено от Балзак. ↑

Издание:

Автор: Оноре дьо Балзак

Заглавие: Избрани творби в десет тома

Преводач: Дора Попова; Ерма Гечева; Марина Нитова

Език, от който е преведено: френски

Издание: първо

Издател: ДИ „Народна култура“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1984

Тип: роман

Националност: френска

Печатница: ДП „Димитър Благоев“, ул. „Ракитин“ 2

Излязла от печат: октомври 1984 г.

Главен редактор: Силвия Вагенщайн

Редактор: Мария Коева; Силвия Вагенщайн

Технически редактор: Олга Стоянова

Художник: Ясен Васев

Коректор: Грета Петрова; Радослава Маринович

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/11176>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.